

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

SULTANLAR ŞEHİRİ İSTANBUL

Julia Pardoe
SULTANLAR ŞEHİRİ İSTANBUL

Özgün Adı
The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks, in 1836 (Londra, 1837)

Özgün Çizimler
W. H. Bartlett
(İlk baskısı Londra'da 1840 civarında yapılan *Beauties of the Bosphorus* kitabından)
Özgün nüshalar Gazanfer İbar, Ahmet Salcan ve Ayşe Yetişkin Kubilay tarafından sağlanmıştır.

© Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010
Sertifika No: 29619

Çeviren
M. Banu Büyükkal

Editör
Emre Yalçın

Görsel Yönetmen
Birol Bayram

Grafik Tasarım Uygulama
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

Redaktör
Nurkalp Devrim

Düzeltilen
Esen Güray

Dizin
Bora Bozatlı

Görsel malzeme restorasyonu
Deniz Üstündağ

1. Baskı, Ocak 2010, İstanbul
3. Basım, Kasım 2017, İstanbul

ISBN 978-9944-88-652-9

Genel Yayın Numarası: 1825

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin,
gerek restorasyondan geçmiş görsel malzeme hiçbir yolla yayınevinden izin alınmadan
çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Baskı
Umut Kağıtçılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Keresteciler Sitesi Fatih Caddesi Yüksek Sokak No: 11/1 Merter
Güngören / İstanbul
Tel: (0212) 637 04 11 Faks: (0212) 637 37 03
Sertifika No: 22826

CİLT
Derya Mücellit Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Tel: (0212) 501 02 72 Faks: (0212) 480 09 14

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
İstiklal Caddesi, Meşelik Sokak No: 2/4 Beyoğlu 34433 İstan-
bul Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

SULTANLAR ŞEHİRİ İSTANBUL

Julia Pardoe

Çeviren: M. Banu Büyükkal

Çizimler: W. H. Bartlett

Kağıthane mesiresi

H. Room.

Thomson.

Julia Pardoe

*Bu kitabı, açıksözlülüğü
ve iltifatı aynı ölçüde
lüzumsuz gören, Şark'taki
gurbet günlerimde ilk
defa ayrı kaldığım sevgili
ve sevgi dolu anneme
ithaf ediyorum.*

JULIA PARDOE

İçindekiler

Editörün Notu	XXVII
Takdim	XXXI

BİRİNCİ KİTAP

I. Limanda	3
Haliç-Karlar altında İstanbul-Sarayburnu-Üsküdar-Galata- İstanbul'u ilk görüşüm-Ayasofya ve Süleymaniye-Pera-Ehli su kuşları-Denizdeki sesler-Kayıklar-Şark'ta gruplaşma- Ermeni kıyafeti-Sultan Mahmut'un ıslahatları-Dervişler- Şarklı Yahudiler-Akşam-Işıklandırılmış minareler-Mantık ve romantizm-Ayrılık acısı-Galata gümrüğü-Garp ve Şark- Frenk mahallesi-Diplomatik atmosfer-Hasır kulübeler- Türklerin hayvan sevgisi-Shakespeare'den bir sahne	
II. Türk Kadınlarıyla Evde ve Çarşıda	18
Türk evlerine girmenin zorluğu-Dik yokuşlar-Harem-Tandır ve mangal-Aile-Kadın giyimi-Lüks alışkanlıklar-Ramazan sofrası-Dul kadın-Akşam yemeği-Midelerine düşkün olmayan Türkler-Şark misafirperverliği-Masalıcı haremde- Alarm-Namaz-Akşam ikramları-Çocuksu sualler-Afyon- İptidai resimler-Gösterişli yataklar-Bir Türk hanımının meşgaleleri-Şark koketliği-Alışveriş-Satıcılarla cilveleşme- Hibetullah Sultan-Türk arabası-Çarşılar-Ermeni tüccarlar ve vurguncu Rumlar-Esanslar ve işlemeli kumaşlar	
III. Galata Mevlevihanesi'nde	37
Dönen dervişler-Tekkenin görünüşü-Türbe-Dervişlerin vazifeleri-Semahane-Tekke şeyhi-Tarikat elbiseleri-Hüzün müziği-Semanın ağırbaşlılığı-Modern bir seyyahın hataları-Merasimin izahı-İbadet-Sulh öpücüğü-Semahanenin görünüşü-Türklerin dini müsamahası-Fransız dönme- Tekkenin kurucusu Halet Efendi hakkında	

IV. Beyoğlu'nun Frenk Muhiti	44
Galata tüccarları-Pera "palas"ları-Pitoresk yapı üslubu- Peralılar-İçtimai mevzular- Rumlar, Avrupalılar ve Ayrılıkçılar-Sefaret binaları-Sefaretlere giriş imtiyazı- Karnaval-Soirées dansantes-Avusturya sefiri-Madame la Baronne-Rus sefiri-Madame de Buteniyev-Maskeli balo- Rus üstünlüğü-Prusya'nın tam salahiyyetli temsilcisi-Sardinya maslahatgüzarı-Evinden atılan diplomasi-Pera sosyetesı	
V. Fenerli Rumlarla	52
Rum karnavalı-Kasımpaşa-Bahriye kışlası-Bahriye Divanhanesi-Kaptan Paşa'nın konağı-Türk gemileri ve denizcileri-Gene yanılığlar-Jüstinyen Sukemeri-Kervansaray- Tersane-"Tatlı Sular"-Fener-Bir Rum evinin içi-Nazik kabul- Pederşahi âdetler-Ev muhitinde Rum hanımlar-Şekerlemeler ve kahve-Bir Rum akşam yemeği-Eski ve modern Rumlar- Maarife dair birkaç söz-Ulusal kibarlık-Logotet Aristarki- Politikası- Babasına dair birkaç söz-Şahsi geçmişi-Bir Rum kahvaltısı-Balo ertesi sabah-Rumların medeniyete doğru ilerleyişi-Türkler ile Rumlar arasındaki benzerlik	
VI. Türk Karakteri	66
Türk karakterini idrak etme güçlüğü-Tercümanların yarattığı meseleler-Seyyahların hataları-Avrupalıların cehaleti- Efsaneler ve efsane tellalları-Mevzii ve manevi taraflarıyla Türkiye-Ağır suçların yokluğu-İstanbul zabıtası-Sessiz sokaklar-Sakin şenlik-Türklerin pratik felsefesi-Milli gıpta- İnkılabın imkânsızlığı-Mahmut ve tebaası-Sevilmeyen padişah-Rus müdahalesi-Türklerin kibri-Rus altını- Türklerin hayvanlara şefkati-Bir köpek öldürmenin cezası-İngiliz sporcu-Türklerin çocuklara düşkünlüğü- Reis Efendi'ye dair bir anekdot-Evlat edinilmiş çocuklar- Müslümanların anne sevgisi-Türklerin ölüme karşı lakaydileri-Türk mezarlıkları- Oruç-Camideki Türkler- Yerlilerin Avrupalıları hor görmesi- Türk kadınların serbestliği-Haremin masuniyeti-Harem hiyerarşisi- Türk halayıklar-Ahmet Paşa'nın bir kölesine dair anekdot-Türk evlerinin temizliği-Şark'ın hakiki romantizmi	

VII. Bir Türk Konağında Arife ve Bayram Sabahı	89
Mustafa Efendi'nin haremi–Haremdeki hanımlar–Haremde adab-ı muaşeret kaideleri–Selamlık merasimleri–Türk kadınları arasında takaddüm kavgası–Efendinin dairesi– Şarklıların elmas merakı–Mustafa Efendi'nin görünüşü– Küçük halayık–Türkiye’de kölelik–Şık hediye–Akşam yemeği–Türk mutfağı–Işıklandırılmış camiler–Bohçalık– Hamamdan sonra süslenme–Bir odalığın hikâyesi–Aptal kocalar–Karşılıklı teselli–Modern bir Fransız seyyahın hataları–Kadın dairelerinin mahremiyeti–Kâhya Bey’in karısı–Bayram bohçalığı–Yatak odam–Tedbirli Türk misafirperverliği–Fatma Hanım’a veda–Kalabalık–Türk avamı–Türk subayları–Askeri bir mesele–“Alt tabaka” Şarklıların yabancılara müsamahası–Ehven çare	
VIII. Hamamda	100
İşkodra Paşası'nın hamamı–Türk kadınlarının hamam iptilası–Camekân–Hamamcı kadın–Kadın grupları– Soğukluk–Büyük salon–Kurnalar–Yıkanan kadınlar– Akşam yemeği–Türk kadınları için mazeret	
IX. İstanbul’un Mezarlıklarında Hayat	106
Şen mezarlıklar–Küçük Kabristan–Türk mezarlıklarının üstünlüğü–Serviler–Garip batıl itikatlar–Grand Champ– Rum mezarlığı–Sultan Selim kışlası–Aya Dimitri köyü– Frenk mezarlığı–Mezar taşları–Kameriye–Asil manzara– Kız Kulesi efsanesi–Türklerin veba hastanesi–Veba kayığı– Ermeni mezarlığı–Dikkate değer mezar yazıları–Türk mezarlığı–Farklı mezar taşları–Yeniçeri mezarları–Çılgın batıl inanç–Üsküdar Kabristanı–Muhteşem serviler–Tarihi kehanet–Mezarlığın büyüklüğü–Başsız ölümler–Hususi mezarlar–Hibetullah Sultan'ın yazlık sarayından mezarlığın görünüşü– Mahalli batıl itikat–Lanetli ruhlar	
X. Fenerli Rumlar Arasında	124
İstanbullu Rumların karakteri–Fener'deki Rum kolonisi– Vogoridi, Logotet ve Ancelopulo–Siyasi hassasiyet–Rovigo Dükü'nün evinde Chateaubriand–Sert tenkit–Rumların yatak odaları–“Bir isim nedir ki?”–Tütsü yakma âdeti–Saray akidesi–Türk güzellik mahsulleri–Şark güzelliği	

XI. Kurban Bayramı.....	131
Kurban Bayramı–Mustafa Efendi’nin kibarlığı–Boğucu hatıralar–Gürültülü gece–Gece yarısı yürüyüşü–Türk kahvesi–Kafesli araba–Sultan Ahmet’in camisi–Güzel <i>coup-d’oeil</i> –Türk çocuk–Elbiseleri yerinde duramayan Frenkler–Kurban kesme–Eski Yahudi merasimi–Evli bir Türk kadını–Gündoğumu–Askeri kıtaların görünüşü–Türk hanımlar–Bir grup zabıt–Padişah’ın aygırı–Muhteşem kuşam–Serasker Paşa–Devlet erkânı–Alay–Padişah–Padişah’ın meraklılığı–Şeyhülislam–Padişah’ın kıyafeti–Japon batıl itikadı–Sultan Mahmut’un kendini beğenmişliği–Halil Paşa’nın berberi–Hızlı yükseliş–Şark tarzı selamlaşma–Halil Paşa–Said Paşa–Azgın atlar–“Tatlı Sular” vadisi–Pera	
XII. Mekteb-i Harbiye’yi Ziyaret	141
Mekteb-i Harbiye–Ahmet Paşa ve Azmi Bey–Azmi Bey’in çalışma odası–İngiltere’ye ve İngilizlere dair minnet dolu hatıralar–Mektebin nizamı–Taşbaskı makineleri–Ayaküstü yazılan şiir–Etüt dersaneleri–Talebelerin sayısı–Matematik dershanesi–Hünkâr mahfeli–Mescit–İmam–Türk itikadı–Hünkâr mahfili–Hünkâr katı–İstirahat odası–Matbaa–Hastane–Yemekhane–İstihkâm muallimi–Zenci zabıtlar–Mektebin moral vaziyeti–Zabıtların nezaketi–Muallimlerin eksiklikleri–Türklerin okuma seviyesi–Müessesenin gayesi–Muvaffakiyetsizliğin sebepleri–Yüze gülen düşmanlar–Uzak ümitler–Rus nüfuzu–Sadık Ağa–Ahmet Paşa–Azmi Bey–Sözü uzattığım için özür	
XIII. İşkodra Paşası’nın Konağını Ziyaret	151
İşkodralı Mustafa Paşa’nın daveti–Kayık ve kayıkçılar–Kayıkta yolculuk–Kaçamak bakışlar–Sessiz şükran duası–Üsküdar–Padişah’ın batıl itikadı–Sarayburnu–Dolmabahçe–Beşiktaş–Dönen dervişler–Beylerbeyi–Saraylar–Kıyas-ı mukasem (ikilem)–Viran bir konak–Bir tanışma–Bir Türk güzeli–Bir keşif–Yeni bir tanıdık–Büyük Hanım–Yorucu yürüyüş–Mustafa Paşa’nın konağı–Harem–Türklerin saç boyları–Huzura kabul–Türk evi–Büyük Hanım–Türk tespihleri–Padişah fermanı–İnciler, yakutlar ve zümrütler–Gözde odalık–Emine hanım–	

Politika üzerine bir sohbet–İşkodra Paşası–Garip tesadüf– Türk mutfağının rahatlığı–Lüks sofrası–Çubuğun cilveleri– Türklerin daireleri tenvir şekli–Kölelere gösterilen şefkat– Alakaya layık hatıralar–Evle teferruat –Dilara Hanım– İnciler üzerine bir paragraf–Bir Türk aynası–Resmi bir davet–Asıl İşkodra Paşası–İsyanın sebepleri–Padişah elçisi– Boyun eğme–Paşa oğlunun hazırcevaplığı–Kabul odası– İşkodra Paşası’nın bizzat teşrifi–Rahatsız edici nezaket– İngiltere üzerine sohbet–Felsefe–Hoş hayaller–Vebalı	
XIV. Saltanat Düğünü Şenliklerinde	175
Düğün alayı–İlk merasimler–Peygamber’in hırkası–Serasker Paşa’nın konağı–Konak avlusu–Pitoresk gruplar–Bir evin içi– Türk çocukları– Şark merakı–Türk çocuklarının kıyafeti– Askeri müzik alayı–Kalabalığın hızla dağılması–Serasker Kulesi–Yangın gözcüsü–Saraylı geline namzetler–Sarayın bulduğu çare–Said Paşa–Serasker’in siyaseti–Huzura kabul– Ava giden avlanır–Dâhice dalavere–Yüce ekonomi– Pırlanta trafiği–Gecikmenin tehlikesi–Düğün hediyeleri– Dikkate değer bir görüşme	
XV. Selimiye Kışlası’nda	191
Güzel manzara–Asya sahili–Türk mezarlıkları– Padişah sarayı–Haliç–Keşiş Dağı–Arabacı–Araba– Acem Köşkü–Üsküdar Kışlası–Selimiye Camisi– Valide Sultan’ın terliği–Hassa muhafızı–Ordunun hammaddesi–Erişte fabrikası–Yüce hedefler–Hassa muhafızlarının binbaşı–Faydacılığın zaferi– Bağlarbaşı–Mübarek mezar–Vebalıların kampları– Batan güneş–Avrupa’ya geri gidiş–Tophane Meydanı	
XVI. Nazar, Fal ve Büyü	205
Türklerin batıl itikatları–Kehanetler–Saray müneccimi– Nazar–Mavi gözlerin tehlikesi–Padişah fermanı– Babalık–Tören–Falcı kadın–Büyücülük	
XVII. Esmâ Sultan’ın Sahilsarayı	209
Saray’dan davet–Tatsız macera–Asılan mücrim–Halka açık idamların tesirleri–Gecikmiş ihtidalar–Yanılan insanlık– Kısa yoldan infaz–Esmâ Sultan’ın sahil sarayı– Harem girışı– Halayıkların kıyafeti–Nazif Hanım–	

Merasimli karşılama–Evlatlık kız–Konak hanımlarının kıyafeti–Halayıkların güzelliği–Fevkalade teşrifat–Reddedilen teklifler–Padişah’ın aşkı–Türkiye’de evlatlıkların kutsiliği–Romantik yazışma–Evin hanımları–Halayıkların annesi Firuze Hanım–Kalabalık seyirciler–Padişah’ın odalığı–Harem müziği–Yeni maskot–Kızlarağası–“Haremin nuru”–Şair Sultan–Sultan’ın rahatsızlığı–Konak bahçeleri–Konak daireleri–Rakkase–Gönülsüz ayrılış–Firuze Hanım’ın şarkısı	
XVIII. Kâğıthane Mesiresi	220
Kâğıthane–Kâğıthane Deresi–Tatlı Sular Vadisi–Padişah alayı–Milli yasak–Pitoresk manzara–Saliha Sultan ve bebeği–Padişah’ın sabrı–Okçular–Padişah’ın inhisarı –Padişah’ın okçuluk merakı–Nişan taşları–Odalığın mezarı–Kaybedilen sevgili–Esmâ Sultan–Saray nezaketi–Vadide bir gezinti	
İKİNCİ KİTAP	
I. Rumların Paskalyası	235
Rumlarla beraber Paskalya–Pera’daki Rum kilisesi–Kadınlar mahfeli–Bir Rum kilisesinin içi–İbadet yeri–Paravan–Patrik’in tahtı–Mukaddes kabir–Garip bir cemaat–Hanımların canlı sohbeti–Meyit Yokuşu–Gemiler–Kayıklar ve kayıkçılar–Fener Kilisesi–Tarihi paravan–Hazine sandıkları–İbadet yeri–Hususi şapeller–Dini mum gösterisi–Rahiplerin evi–Zindan–Müslümanlığa karşı çare–Gece yarısı ayini–Yorucu selamlaşma–Patrik–Logotet–Rus kâtipler–Türkiye’de Rus üstünlüğü–Rumlar ile Ruslar arasındaki din kardeşliği–İman ikrarı–Dini kargaşa–Patrik sarayı–Güzel gece manzarası–Gece yarısı alayı–Huşu dolu intibalar–Boğucu sıcak–Şafak	
II. Rum Patriğinin Huzurunda	247
Perhizden sonra ziyafet–Patrik’i ziyaret–Muhteşem alay–Rahatsız edici coşku–Patrik’in rahatsızlığı–Cüppe çıkarma merasimi–Hazırlıksız panayır–Patrik kendi evinde–Altın yumurtalar	
III. Mezarlıkta Şenlik	250
Pera’nın ana caddesi–Tehlikeler ve eşekler–Bir arabada yolculuk–Şarklıların mezarlık sevgisi–Garip manzara–	

Ermenilerin manevi esnekliği–Nubar Bey–Panayır–Ermeni dansı–İmtiyazsız cemiyet–Su satıcıları–Alafranga olmak–Güreş ringleri–Mezhep savaşı	
IV. Tebdil-i Kıyafet Cami Ziyareti	256
Gece yarısı camiler–Baron Rothschild–Fermanlar ve buyrultular–Bir teklif–Tebdil-i kıyafet–Kandillerin ışığında Ayasofya–Cemaat–Sultan Ahmet Camisi–Devasa sütunlar–Hareme dönüş–Şeyhülislam–Kont Bathiany–Gezi grubu–Gün ışığında Ayasofya–Yanlış intibalar–Türk cenneti–Türk kadınların dindarlığı–Öfkeli seyyah–Hayal kırıklığı–Mimari hercümerç–Terleyen taş–Kadınlar mahfili–Mahfilden görünüş–İstanbul’daki Yecüc ve Mecüc–Geçit vermeyen kapı– Eski anane–Caminin kurşun levhaları–Kubbe galerisi– Güvercinler–Atmeydanı–Vakvak ağacı–Sultan Ahmet Camisi– Antika vazolar–Tarihi minber–İç avlu–Altı minare– Süleymaniye Camisi–Vitraylı pencereler–Mühim camilerin planları–Süleymaniye hazinesi–Muhteşem Süleyman’ın türbesi–Mekke’deki caminin modeli–Umumi olarak türbeler– Vazgeçilmez aksesuarlar–Medrese–Tophane’deki Sultan Mahmut Camisi	
V. Yer Altındaki İstanbul	289
İstanbul’un antik eserleri–İsmail Efendi–Atmeydanı–Dikilitaş–Delfi Sütunu–Konstantin Sütunu–Çemberlitaş–Binbirdirek Sarnıcı–Bodrum–Roma zindanları–Yerebatan Sarayı–Kayıp seyyah–Sarnıcın büyüklüğü–Jüstinyen Sukemeri–Konstantin Sarayı–Heraklios’un mezarı–Yedikule–Hakikatin peşinde bir sefir–Zindandaki işkenceler–Yedikule efsanesi	
VI. Balıklı Hikâyeleri	313
Balıklı–Yeni Kilise–Sevimli yol–Eyüp–Mezarlık–Asinin mezarı–Kanlı Mescid–Kabristan tepesi–İkiz kuleler–Belisarios Sarayı–Şehir surları–Paskalya şenlikleri–Türk arabası–Ermeni arabası–Seyyahlar–Türk kadınları– Sürücüler–Acemler–Başıbozuk askerler–Balıklı düzlüğü– Komik hata–Sıra dışı dikkat–Balıklı Kilisesi–Ayazma–Saçma efsane–Şapelin mahzeni–Rumların ateşliliği–Ferahlatıcı bir yudum–Rumların çan yerine kullandıkları makine–Şiddetli fırtına	

XVI. Rufai Ayininde	389
Rufai dervişlerinin tekkesine girişin zorluğu–Hareme davet– Tekke–Tarikatlar ve zanaatlar–Dervişlerin içeri girişi– Elbiseler– Dua–Mevleviler–Fanatik çilecilik–İnlemeler ve hu sesleri– Tasvir zorluğu–Tarikat ayini–Delilik ve müzik–Mevlevi tekkesi	
XVII. Dağın Zirvesinde	394
Geveze berber–Gafil yolcular–Keşiş Dağı–Erken kalkış– Şafakta kırların görünüşü–Köylüler ve yolcular– Güzel manzara–Şark şehirlerinin tuhaflığı–Güçük minareler– Düzlükler ve sarp kayalıklar–Mola yeri–Dağa çıkmanın zorluğu–Manzara değişiyor–Çölde yemek–Sivil kılavuz– Dağın görünüşü–Karlar ve güneş–Yorucu yatır ziyareti– Kesif sis–Dondurucu soğuk–Kuşbakışı manzara–Tütün çubuğu–Dev mezarı–Damsız kulübe–Apolyont Gölü– Yabani güller–Tehlikeli iniş–Felsefeye meraklı kılavuz– Dağlarda fırtına–Kılavuz yanılınca–Mesut keşif–Fırtına	
XVIII. Bursa'nın İpekçiliği	402
Bursa'nın Ermeni mahallesi–Katolikler ve Ortodokslar– Ermeni kilisesi–Çirkin azizler–Piskopos mezarlığı–Kemerli yollar–Hususi okul–İpekböceği yetiştiriciliği–Avrupa ve Asya sistemleri arasındaki farklar–İstihsal edilen malın rengi ve miktarı–Dut korularının görünüşü	
XIX. Loğusa Evinde	405
Kadı zevcesi –Garip âdet–Haize Hanım–Odalık–Kadı– Gürültülü eğlence–Tantanalı yatak–Kaşmirler–Kıyafet– Varlıklı Türklerin sınırsız misafirperverliği–Rakkase kız– Zerrin Hanım–Tezat	
XX. Bursa'dan Dönüş	410
Çekirge–Telaşlı ayrılış–Taşra Türkçesi–Hizmetçiler ve uşaklar–Kendine has süvari alayı–Aksilikler üzerine– Deve katarı–Kervan molası–Şiddetli fırtına– Bursa Başpiskoposu–Eski konak–Kabul salonu– Papazvari alçakgönüllülük–Rum papazları– Dünyevi ve ruhani keşişler–Papazların ahlak değerleri– Asya çakılları–Mudanya–Halkın tembelliği–Şehrin yıkık dökük hali–Türk devletinin siyaseti–İstanbul'a gidiş	

XXI. Hanım Sultan'ın Mutsuz Aşkı	416
Ziyafet sofrasında ölüm-Mihrimah Sultan'ın evliliği- Asil kurban-İlk sevgili-Saray entrikaları-Serasker'in siyaseti-İkinci damat adayı-Minyatür-Son hediye- Padişah ile Mustafa Paşa arasındaki görüşme	
XXII. Yangın Kulesi	424
Yeniköy-Ateş bayramı-Gösteriler-Şarklıların ateşe düşkünlüğü-İstanbul'da yangınların sıklığı-Tehlikeli itiyatlar- Tulumbacılar-Serasker kulesi-Sevimsiz işaret-Namık Paşa- Tahditli şenlik-Veronika-Şenlik ateşi-Tarabya ve Büyükdere- Acayip ışık oyunu-Ermeni kadın kahraman-Çılgın bir hayal	
XXIII. İstanbul'un Çeşit Çeşit Kayıkları	432
Kayıklar üzerine-Saltanat kayığı-Sultanlar ve paşalar- Paşa karısı-Donanma kayığı-Meyve kayığı-Sefaret kayığı- Dolmuş kayık-Türk kayıkçılar-Azmi Bey'in kayığı- Hoş hatıralar-Şövalye Hassuna de Ghies-Türklerin doğuştan kibarlığı-Türkiye ve Rusya-Sultan Mahmut- Diller kargaşası-Ârif Bey-Padişah'ın ihsanı-İstanbul meyveleri-İki bayrak-Harem-Azime Hanım	

ÜÇÜNCÜ KİTAP

I. Boğaziçi'nin Sarayları, Hisarları ve Hikâyeleri	441
Yazın Boğaziçi-Galata Kulesi-Tophane Camisi-Sadrazam'ın yazlığı-Saliha Sultan Sarayı-Konaklar ve selamlıklar-Esma Sultan Sahilsarayı-Türk musikisi-Çiçeklerin dili-Mihrimah Sultan Sarayı-Bin Bülbül Tepesi-Türk, Rum ve Ermeni evleri- Şarklıların temizliği-Ermeniler-Hisar Kabristanı-Rumeli Hisarı-II. Mehmed ve Bizanslılar-Emirgân köyü-Hayaletli Aya Nikola Şapeli-Prens Kalimaki'nin sarayı-Padişahın kıskançlığı-Kalimaki'nin ölümü-Ay ışığında Boğaziçi- Şarklıların çiçek sevgisi-Boğaz'ın derinliği-Saltanat kayığı- Türk adaleti-Türk donanmasının zenginliği-Hızlı değişimler- Rus aldatmacasının tesirleri-Padişah'ın hekimleri-Donanma tayinleri-Katı disiplin-İtaatsizliğin cezası-Ölüm ziyafeti- Tahir Paşa-Radikal hal tarzı-Türk devlet sisteminin ayıbı- Hünkâr İskeleyi-Bez fabrikası ve kâğıt imalathanesi- Piknikler-Bedevi kampı-Bedevilerin güzelliği-Şairane havali	

II. Bir Aşk-ı Memnu Hikâyesi	466
Hakikatler ve safsatalar-İstanbul'da bir kadının idamı- Mahkûmun suçu-Tüccarın zevcesinin hikâyesi- Ezan-Keşif-Ana ve oğul-Saklanma yeri-Yakalanma- Mahkeme-Haremde bir gece sahnesi-Sabah- Türklerin kadınlarına karşı merhameti	
III. Türkler ve Avrupa	473
Türklerin siyasi vaziyeti-Osmanlı dindarlığı- Alt tabakada kötülüğün yokluğu-Türk karakterindeki kusur-Avrupa'nın lakaydisi-Rusya'nın politikası- İngiltere ve Fransa-İngiltere üzerine bir Türk mütalaası-Devlet ve halk-Müşterek fazilet-Büyük adamlar-Taşralı Türkler-Avrupalıların yanlış kavrayışları	
IV. Harem Hayatından Sahneler	479
Haremde ölüm-Güzel Gürcü-Çerkez ve Gürcü güzelliği arasındaki farklar-Sofa-Haremde yaşanan hissiyat-Nazik karşılama-Konağın idaresi-Genç Çerkez-Emin Bey-Türklerin alakaya değer bir âdeti-Büyük Hanım-Cüce kadın-Türk hanımlarının saflığı-Yasak kapı-Padişah'ın odası-Kadın dönme-Din değiştirmenin cezası-Müzikli merasim-Ecnebi hanımlar ve Müslümanlar-Türk usulü öğle yemeği-Devlehay Hanım-Yaşlı ve genç zevceler-Ayrılık hediyesi araba-Mesire yolu-Şarklıların manzara sevgisi-Meşe ormanı	
V. Padişah'ın Portresinin Kışlaya Takdimi	490
Askeri kutlama-Türk hanımlar-Kadın meraklılığı-Şarklıların işvebazlığı-Fes üzerine birkaç söz-Atlı hassa muhafızları- Hassa muhafızlarının soğukluğu-Yanlış alarm-Alay- Pera'daki kıtalar-Türklerin taklit kabiliyeti-Sukût-ı hayal	
VI. Kadınlar ve Mesireler	495
Türk hanımların rahatlığı-Asya'nın Tatlı Suları-Mukaddes saha-Vadinin içinden akan dere-El aynaları-Tatilciler-Şarklı kadınların yabancılara karşı kibarlığı-Dini bütün güzel- Paşanın zevcesi-Namus bekçisi-Değişen sahne- Rumeli Hisarı-Türklerin dost canlılığı	
VII. Selamlıkta	505
Reis Efendi-Devlehay Hanım-Güzel Çerkez-Paşa-Haremin teşrifat âdetleri-Bir görüşme-Namık Paşa ve Nuri Efendi-	

Saltanat nişanları–Vezirlik beratı–Türklerin inceliği– Çubuklar–Selamlık–Bahçe–Dini korku–Kameriye–Kahvaltı– Haremde toplantı–Nesibe Hanım–Yaşmak–Kılık tebdili şakası–Türk iltifatları–Halayık ve manav–Konaktan ayrılış	
VIII. Azatlı Cariyenin Kısmeti	512
Saray kadirşinaslığı–Azat edilen cariye–Dişi ispinoz– Saatçi Hüseyin–Parlak hayaller–Arabalar ve arabacılar– Anne kederi– Koca bulma gezisi–Zor vaziyet–Şekerciler– Genç koca– Şeyh–Muhafız zabiti–Şeyhin kızı–İlk aşk– Şarkı söyleme– Selam–Ay ışığı–Reddedilen teklifler– Savaş hilesi–Tutuklama– Âşığın müdafaası– Serasker Paşa’nın cömertliği	
IX. Tımarhanede	520
Türk akıl hastaneleri–Sultan Mahmut’un nezareti– Kendinden menkul evliyalar–Süleymaniye tımarhanesi– Deli Baba–Din değiştiren adam–Padişah’ın hokkabazı– Esir Pazarı–Çarşı	
X. Rumeli Hisarı’nı Ziyaret	528
Rumeli Hisarı–Hainler Kapısı–Muhafız zabıt–Askeri titizlik– Siyasi zindan–Kanlı Kule–Yeniçeri Kulesi– <i>Cachots forcés</i> – Muhafız odası–Kement–Korkunç ölüm–İşaret atışı– Büyük kışla–Kodamanların müreffeh hali–Bir konuşma– Hassa muhafızlarının kışlası–Acem Kasrı–Avlular ve taşlıklar– Mutfak–Alay Mektebi–Yaklaşan fırtına–Fırtına–Tehlikeli geçiş–Türk dehşeti–İyi kalpli kayıkçı–Kıl payı kurtuluş	
XI. Veba ve Kuraklık	535
Veba salgını–Rum kurban–Kendini feda edenler–Vebalinin ölümü–Dul kadının yürüyüşü–Veba kampları–Hastalığa yakalanan aile–Rum kız ve âşığı–Mikrop taşımayanlar– Veba taşıyıcıları akbabalar–Hastalığın melankolik neticeleri– Türklerin umursamazlığı–Bursa Paşası–Fakir tabakanın düşüncesizliği–Payitahta hastalığın yaygınlığı	
XII. Rum Düğününde	546
Bir Rum düğünü–Düğünden evvelki gün–Düğün kıyafetleri– Kaşmirler–Karşılama merasimi–Sırmalı saç örgüsü–Rum kilisesinde sabahın erken saatleri–Rum kadınların süse düşkünlüğü–Gelin alayı–Nikâh–Evlilik taçları–Rum cenazeleri	

XIII. Feshane ve Saray	550
Feshane–Tuhaf sahne–Namaz kılan Türk–Güzel kızlar– Türk sanayisinin terakkisi–Mustafa Efendi–İmalatçıların işi– Ömer Efendi ve Araplar–Ermeni Avanis Ağa–Açığa çıkan sahtekârlık–Saray daireleri–Sarayburnu’na gidiş– Dış avlu–Orta kapı–Ulemanın dibek taşı–Hasbahçe– Theodosius sütunu–Padişah’ın gelişi–Eski Bizans kitabeleri– Karışık yazı–Elmas–Sultan Selim’e dair hatıralar	
XIV. Bir Şark Yahudisi’nin Evinde	562
Şark Yahudilerinin içtimai vaziyetleri–Avrupalı Yahudiler ile Levantenler arasındaki paralellik–Türk çocuklarının Yahudilere karşı zalimliği–Tuhaf bir âdet–Yahudilerin katı dindarlığı–Millet idaresi–Galata’da Naum Zornana’nın evi– Yahudi kadınların kıyafeti–Musevi misafirperverliği	
XV. Ermeni Evi ve Âdetleri	567
Ermenilerin misafirperverliği–Habersiz bir ziyaret– Gelin–Pahalı kıyafet–Türk zevki–Hoş karşılama– Ortodoks Ermenilerin evlerindeki görgü kaideleri– Ermeni sarraflar– Milli hususiyetler	
XVI. Beylerbeyi Sarayı’nda	572
İstanbul’da mevsim değişiklikleri–Alacakaranlık– Yalı bahçesi–Atinalı Mariaritz–Ay ışığı altında aşk– Rum kızın şarkısı–Beylerbeyi Sarayı–İç tezyinat– Hamam–Setler–Kuğu gölü–Açık hava hamamı– Çarın vazosu–Altın yaldızlı köşk–Hayal kırıklığı	
XVII. İstanbul’dan Ayrılış	587
Sisler altında Boğaziçi– <i>Ferdinando Primo</i> –Gemiye biniş– Geç kalan yolcular–Karadeniz–Türk kadınları–Varna– Paşa’yı ziyaret–Rüstem Bey–Mustafa Necip Paşa– Türk inceliği–Denizyolları–Gurup vakti manzarası– Bulgar kolonileri–Güvertede yolculuğun rahatsızlıkları	
XVIII. Tuna’ya Giriş	596
Tuna–Kazak muhafız–Boğdan sivrisinekleri–Tulça–Kalas– Veba taşıyıcıları–Prusyalı subay–Silistre köyüne gezi– Amatör sandalcılar–Perişan köy–Aksak baron–Selamlama– Silistrelili köylüler–Ormanda piknik–Kaplumbağa–	

Tuna kanoları– Boğdan menzil kayığı–Pitoresk sandalcılar– Suda parti–Zoraki kibarlık–Voyvoda’nın ziyareti– Ekselanslarının maiyeti– Asilzadelerin paniği– <i>Pannonia</i>	
XIX. Tuna Boylarında	602
Hirsova–Rus yadigârları–Silistre şehri–Türklerin cesareti– Turtuki köyü–Pelikanlar–Muhteşem gurup vakti– Ruşçuk–Ucuz erzak–Eflâk kıyısı–Bulgaristan–Kesif sis– Orava–Roma hamamı–Yeşil kurbağalar–Vidin–Kalefat– Skala Glavoda–Gümrük memurları–Gemiden iniş– Eflâk dağları–Bir manzara resmi–Sırp köylülerin kıyafeti– Köyün güzeli–İptidai arabalar–Porte de fer–Haç– Muhteşem manzara–Maden cevherleri	
XX. Sırp Toprakları ve Karantina	609
Orsova–Sınır kalesi–Türk muhafız–Karantina mıntıkası– Tekya köyü–Büyük gaf–Güzel kadın–Şen giyim– Bir ziyaretçi–Sırp evleri–Bir keşif–Ayrılış–Bir gönüllü– Karşılama evi–Zoraki yürüyüş–Mezarlık–Karantina– Esarete adım atma–Yeni isimler–Güzel mekân–Bay Müdür– Lokanta–Hoş haber–Avusturyalı salahiyehtlilerin pederane ihtimamı–Sihhat envanteri–İngiliz askerin kılıcı–Hekim ziyaretleri–Entelektüel eğlenceler–Dostça bir ikaz	
XXI. Avusturya–Macaristan Topraklarında	616
Esaretin son günü–Karantina binasının bahçesi– Mahadia kaplıcaları–Manzara–Macar köylüleri– Köylülerin kıyafetleri–Traianus Yolu–Macar köyü– Dağ geçidi–Kaplıcalar–Hayal kırıklığı–Sihhat envanteri– İçerilere yolculuk–Yeni yol	
XXII. Son Türk Kalesi Belgrad’da	622
Orsova’dan ayrılış–Şafak–Dağ geçidi–Plovişevitza köyü– Avusturyalı mühendisler–Popüler yazarlar–Macaristan’da pazar günü–Drinkova–Tatil yapanlar–Alibek–Voyloviç– Pançova–Nehrin sığılıkları–Yaban ördeği–Semlin– Belgrad Kalesi–Semlin sokakları–Yunan kilisesi– Hunyadi kalesi–İmparatorluk kayığı–Güler yüzlü refakatçiler–Yusuf Paşa–Belgrad–Prens Miloş– Vebaya karşı tedbirler–General Miloş–Sırp kadınlar–	

Türk kasabası–Yıkık evler–Hisar–Osman Bey–Kule kapısı– Korkusuz kule–Yıkılmaya yüz tutmuş müstahkem yerler– Sloven bahçesi–Bağbozumu şenliği–Sloven Bağbozumu Şarkısı	
XXIII. Son Söz	632
Karlofça–Petervaradin–Dubalı köprü–Novi Sad– Hayat yolculuğu–Soylu Peitrich–Avusturyalı zabitler– Macar şair–Illok–Antik Syrnium–Hudut kulesi– Dondurucu soğuk–Düz kıyılar–Mohaç–Földvar–Peşte– Alman sürücü–Son birkaç söz	

Resimler

Kağıthane mesiresi	III
Julia Pardoe'nun portresi	V
Çamlıca sırtlarından İstanbul	5
İstanbul Limanı'nın girişi	9
İlaliç'ten Yeni Cami	13
Galata'dan Sarayburnu ve Marmara	16
Beyazıt Kulesi'nden Kapalıçarşı, Beyazıt ve Marmara	25
Kapalıçarşı'nın ana caddesi	29
Kapalıçarşı'dan bir manzara	32
Kapalıçarşı'da kaymakçı dükkânı	33
Tarabya ve Yuşa Tepesi	46
İzmir	50
Kasımpaşa sırtlarından Bahriye Divanhanesi ve Tersane	55
İciner'de bir konak	59
Yuşa Tepesi'nden Anadolukavağı ve Karadeniz	67
Moğlova Kemerı	71
Belgrat Ormanı'nda bir bent	75
Uzun Kemer	78
Bahçeköy Kemerı'nden manzara	79
Yeni Cami ya da Valide Sultan Camisi	83
Beyazıt Camisi avlusunda güvercinler	95
Bir hamamda camekân	101
Küçük Kabristan	107
Kız Kulesi	111
Üsküdar (Karacaahmet) Kabristanı	117
Karacaahmet'te bir türbe	121
Yeni Beşiktaş Sarayı'nın sırtlarından manzara	153
Beylerbeyi sırtlarından yazlık saray ve Boğaziçi	157

Valens ya da Bozdoğan Kemerı	161
Beyazıt Camisi ve Bab-ı Seraskeri	179
Beyazıt Kulesi'nden Süleymaniye Camisi	183
Çanakkale	187
Üsküdar iskelesinden İstanbul ve Haliç	193
Üsküdar sırtlarından İstanbul	197
Eyüp sırtlarından Haliç	200
Tophane Meydanı'nda çeşme ve etrafındaki pazar	203
Kağıthane'de Çağlayan Kasrı	221
Kâğıthane'de müzisyenler	225
Okmeydanı'ndan İstanbul manzarası	229
Haliç'in iki yakasını bağlayan ilk Unkapanı Köprüsü	237
Atmeydanı ve Sultan Ahmet Camisi	259
Bab-ı Hümayun, Ayasofya ve III. Ahmet Çeşmesi	263
Ayasofya ve şadırvanı	267
Ayasofya	271
Sultan Ahmet Camisi avlusu	275
Süleymaniye'nin mihrabı ve minberi	278
Kanuni ve Hürrem Sultan Türbeleri	281
Kanuni Türbesi'nin içi	284
Süleymaniye	287
Çemberlitaş	291
Binbirdirek Sarnıcı	295
Yerebatan Sarayı	299
Kıztaşı ya da Markianos Sütunu	303
Tekfur Sarayı	307
Yedikule Hisarı'nın kapısı	311
Eyüp Camisi'nin dış avlusu	315
Edirne Kapısı'dan Haliç'e inen surlar	318
Top Kapısı	319
Topkapı-Yedikule arasındaki çatlamış burç	323
Büyük Kabristan'dan Dolmabahçe ve Beşiktaş	329
Bebek'te Yılanlı Yalı	345
İstanbul'da bir han	381
Yuşa Tepesi'nden Büyükdere	425
Yeniköy	429

Galata Kulesi	443
Bebek	446
Beşiktaş sırtlarından Boğaziçi	447
Kandilli sırtlarından Boğaziçi ve İstanbul	451
İstinye İskele Çeşmesi	455
Gelibolu	459
Rumelikavağı'ndan Boğaziçi ve İstanbul	463
Galata rıhtımlarında bir kahvehane	487
Göksu Çeşmesi ve mesire	497
Azapkapı'da Saliha Sultan Çeşmesi	513
İsir Pazarı'ndan Nuruosmaniye Camisi	521
Kapalıçarşı'da silahçılar	525
Üsküdar'da III. Ahmet Çeşmesi	543
Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusunda III. Ahmet Kütüphanesi ile arkasında Arz Odası	553
Sarayburnu'nda Theodosius veya Gotlar Sütunu	556
Topkapı Sarayı'nın dördüncü avlusunda Sofa Köşkü	557
Şehzade Camisi, türbeler ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Sebili	577
Eyüp Kabristanı'ndan Eyüp Camisi ve İstanbul	580
İstanbul ve çevresinin haritası	583
Boğaz kıyısında Garipçe köyü ve tabyası	589
Varna	593

*Resimlerin arka sayfaları, kitabın ilk baskısındaki gibi
boş ve numarasız olarak bırakılmıştır.*

Editörün Notu

Modernliğin Eşiğindeki İstanbul'da Bir İngiliz Kadını

Sultanlar Şehri İstanbul, bu eski şehri tanımlayan seyahatnameler arasında bazı yönleriyle öne çıkar. Öncelikle bir kadının kaleminden çıkmasıyla istisnai sayılabilir. Sayıları yüzleri aşan İstanbul seyahatnamelerinin pek azında kadın imzası vardır. Bunlardan biri de, 1836'da kaleme alınan bu eserden bir yüzyıl kadar önce, 1716-1718'de İngiliz Sefiri Lord Montagu'nün eşi Lady Mary Worthley Montagu'nün İstanbul'dan yolladığı mektupların bir derlemesidir. Bu derlemeler hiç şüphesiz Pardoe'nun yolunu açmış ve ona esin kaynağı olmuştur. İlginçtir ki, bu mektupların ilk eleştirilerinden birini yapmak da yine *Sultanlar Şehri İstanbul*'un satırlarında Julia Pardoe'ya düşmüştür.

Sultanlar Şehri İstanbul, kaleme alındığı dönem açısından da önemlidir. 1836'da Osmanlı İmparatorluğu modernleşme yolunda en keskin virajları henüz dönmemiştir. Modern yurttaşlık ve hukuk esasları üzerine kurulu devlet düzenine yönelik ilk adım olan Tanzimat Fermanı'nın okunmasına da, Osmanlıların dış ve iç ticaret dengelerini kökten değiştirecek olan Baltalimanı Ticaret Antlaşması'nın imzalanmasına da iki yıl vardır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Yunanistan ve Sırbistan gibi iki yeni devletin koparak doğduğu, Mısır'ın yarı özerk bir statüye kavuştuğu karmaşık bir dönemin hemen ertesinde, uluslararası ittifaklar henüz netleşmemiştir. Pardoe, Batı Avrupa ülkelerinden çok Rusya ile yakın ilişkide bulunan bir Osmanlı bürokrasisine şahit olmuş ve bu konudaki eleştirileriyle belki de bilmeden 1853'te Kırım Savaşı için Rusya'ya karşı kurulacak ittifakın ilk lobicilik faaliyetlerine katkıda bulunmuştur.

Öte yandan bu yıllar modernlik yolunda önemli adımların atıldığı bir dönemdir. On yıl önce Vaka-yi Hayriye ile Yeniçeriler ve eski askeri düzen ortadan kaldırılmış, modern bir ordunun kurulmasında

önemli adımlar atılmıştı. III. Selim döneminde kurulan yeni kışlalar ve askeri okullar kurumsallaşmış; bürokraside önemli ıslahatlar ile ilk kıyafet devrimi de bu dönemde yapılmıştı.

Miss Pardoe'nun ziyaret ettiği İstanbul, işte böyle bir hızlı değişimin yaşandığı bir dönemden geçiyordu. Onun gördüğü İstanbul'un fiziki yapısından günümüze camiler, kuleler ve Topkapı Sarayı dışında pek de bir şey kalmamıştır. Anlattığı Dolmabahçe, Çırağan ve Beylerbeyi sarayları çok zaman geçmeden tümüyle tarih olacak 17. ve 18. yüzyıl yapılarıdır. Ziyaret ettiği konaklardan ve sahil saraylarından günümüze kalan ise olmamıştır. Toplumsal yapı ise, değil Cumhuriyet döneminden, Abdülhamit ya da Meşrutiyet dönemlerinden bile farklıdır. Cariyelerle dolu paşa haremeleri, günler geceler süren düğünler, saltanatlı mesireler yarım yüzyıl geçmeden daha sade ve daha modern bir havaya bürünecektir.

Bu geçiş döneminin renkli ve canlı bir panoramasını çizen Miss Pardoe'nun metni, bazılarını okuyanların da kolayca fark edebileceği hatalı bilgiler içerir. Bunlar kimi zaman bir yanlış anlamadan, bazen ona yanlış bilgiler aktarılmasından, bazen hafıza oyunlarından, kimi zaman da hayal gücünün ve öznelliğin gerçeğe ağır basmasından kaynaklanmıştır. Binalar ve kurumlarla ilgili hatalarını bulmak çok zor olmasa da, anlattığı kişilerle olaylar, girdiği çevrelerle ilgili verdiği bilgiler hâlâ tarihçilerin eleştirel okumasından geçmeyi beklemektedir.

Yazar hakkında

Julia Pardoe ailesinin ikinci çocuğu olarak 1806'da İngiltere'nin Yorkshire bölgesinin Beverley beldesinde doğmuştu. Babası Thomas Pardoe İngiliz ordusunda subaydı. Julia'nın çocukluk ve gençlik yıllarında Waterloo başta olmak üzere cephelerde görev yaparak itibarlı askerler arasında anılır olmuştu. Ordunun iase lojistiğini üstlenen The Royal Wagon Train'de görev yapıyordu.

Julia Pardoe'nun edebiyatla ilgisi genç yaşta başlamıştı. 14 yaşındayken yayımlanan ilk şiir kitabı kısa sürede ikinci basımını yaptı. 1829'da ilk romanını yayımladı. Zayıf bünyesi dolayısıyla vereme yakalanacağı korkusuyla, ailesi ılıman ülkelere sık sık uzun seyahatler düzenliyordu. Bu sebeple gittiği Portekiz'i konu aldığı ilk seyahatnamesi 1833'te *Traits and Traditions of Portugal* (Portekiz'in Husu-

siyetleri ve Âdetleri) adıyla yayımlandı. Babası, görev aldığı lojistik birimi 1833'te lağvedildikten sonra, resmi bir görevle 1836'da İstanbul'a geldiğinde Julia ona eşlik ediyordu. Tecrübeli bir gezgin olarak İstanbul'da kaldığı dokuz ay boyunca, tüm olanaklarını seferber ederek paşaların hatta hanım sultanların haremlerine konuk oldu ve onlarla kişisel dostluklar kurdu. Muhtemelen babasının görevi sayesinde Mekteb-i Harbiye ve Selimiye Kışlası gibi kadınların girmesinin pek de düşünülemeyeceği mekânlara da girdi.

Ülkesine döndükten bir yıl sonra, 1837'de *The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks* (Sultanlar Şehri ve Türklerin Âdetleri) adıyla basılan seyahatnamesi büyük ilgi gördü. Bu ilgi üzerine zamanının tecrübeli ve ünlü ressamı William Henry Bartlett ile birlikte *The Beauties of the Bosphorus* (Boğaziçi'nin Güzellikleri) kitabını hazırladı. İstanbul ve Osmanlı ülkesini konu alan bu ikinci kitabını büyük olasılıkla ilkinin gördüğü ilgi üzerine kaleme almıştı. İlk kitabından farklı olarak bu kitapta yaşadığı olaylar ön planda değildir, eser bir seyahatnameden çok bir rehber kitaba benzer. Hacmi de ilk kitabının neredeyse yarısıdır. Ancak her iki kitabı da ayrı ayrı ilgi görmüş, *The City of the Sultan* 1838, 1845 ve 1854'te, *The Beauties of the Bosphorus* 1854 ve 1874'te yeniden basılmıştır. Bu iki gezi kitabının yanı sıra Pardoe İstanbul'da gördüklerinden esinlenerek *The Romance of the Harem* (Harem Masalı) adlı bir roman yazmış ve 1839'da yayımlamıştı.

1862'deki ölümüne dek yazmaya ara vermeyen Pardoe, iki düzine kadar kitap ile pek çok makale ve ansiklopedi maddesi kaleme almıştır. Pardoe günümüzde sadece edebiyat alanında değil, kadın erkek eşitliğinin kurulması sürecinde oynadığı önemli rolle de hatırlanmaktadır.

Ressam hakkında

The Beauties of the Bosphorus kitabını çizimleriyle zenginleştiren William Henry Bartlett ise 1809'da Londra'nın Kentish Town beldeğinde doğmuştu. Orta sınıftan gelen ailesi onu Londra'da bir yatılı okula gönderdikten sonra mimar ve eski eser koleksiyoncusu John Britton'un yanına çırak olarak vermişti. Bartlett, ustasının koleksiyonundaki kimi mimari çizimlerin kopyalarını çıkartarak resim yeteneğini geliştirmiş ve yine ustasının hazırladığı İngiltere'deki eski eserle-

ri konu alan kitaplar için ilk profesyonel çizimlerini yapmıştı. 1829'da çıraklığını tamamladıktan sonra çizimleriyle para kazanmaya başlayarak beş çocuklu ailesini geçindirecek düzeye gelmişti. 1836'da Dr. William Beattie'nin Londra'da yayımladığı *Switzerland Illustrated*, Bartlett için bir dönüm noktası olmuştu. Ardından Balkanlar, İstanbul, Kudüs, Filistin, Suriye, Akdeniz sahilleri, Tuna boyları, Kuzey İtalya, Belçika, Hollanda, Kanada, ABD, İskoçya, İrlanda ve İngiltere sahilleri başta olmak üzere pek çok yere dair çizimleri yayımlandı. Ortadoğu, ABD ve Kanada'daki ünü, ülkemizde İstanbul gravürleri sayesinde kazandığı ünden az değildir. Çizimlerinin gerçeğe uygunluğu konusunda çağdaşları arasında öne çıkan Bartlett, 1854'teki ölümünü izleyen yıllarda fotoğrafın gelişmesiyle yeni bir patlama yaşayacak görsel ağırlıklı seyahatnamelerin de öncüleri arasında sayılabilir.

Bu kitap hakkında

Pardoe'nun bu eserini dilimize ilk kez 1967'de Bedriye Şanda kısaltarak çevirmiş ve kitap, *Yabancı Gözü ile 125 Yıl Önce İstanbul: Sultanın Şehri ve Türklerin Aile Hayatındaki Gelenekleri* adıyla yayımlanmıştır. Elinizdeki kitap ise 1854 baskısından eksiksiz olarak çevrilmiştir. Tek kitap olarak yayımladığımız eserin aslı üç cilt olduğu için, cilt ayrımları *Birinci Kitap*, *İkinci Kitap* ve *Üçüncü Kitap* biçiminde verilmiştir. Okuyucuların, anlatılan yerlerin günümüz İstanbul'undaki karşılıklarını bulmasını kolaylaştırmak için, metne açıklayıcı dipnotlar eklenmiştir. Bazen önemli olaylar, kişiler ve kavramlar hakkında da bilgiler içeren bu dipnotlarını Miss Pardoe'nunkilerden ayırmak üzere editörün notu (e.n.) ya da çevirmenin notu (ç.n.) ibareleri kullanılmıştır. Metnin eşliğinde, Pardoe'nun İstanbul üzerine yazdığı ikinci kitabı *The Beauties of the Bosphorus*'ta yer alan W.H. Bartlett'in çizimleri de sunulmuştur.

Takdim

Elinizdeki eseri neşrederken, bilgilerin derlenmesi esnasında mücadele etmek mecburiyetinde kaldığım çok sayıda müşkülâtla alakalı birkaç hakikati ifade etmezsem, kendime haksızlık etmiş olacağımı düşünüyorum. Türkiye'nin dili başlı başına ciddi bir engel. Herhangi bir Avrupa diline hiçbir surette benzemediği için, yerli ile yabancı arasında tabii bir duvar yükseliyor. Bu duvar, üçüncü bir şahsın tercüman olarak araya girmesiyle ancak kısmen ortadan kalkabiliyor. Tercüman, isteyerek manasını tahrif etmese de, sık sık sohbetin esasını ziyan ediyor. Ama ne kadar sinir bozucu ve rahatsız edici olsa da, yerli insanlarla dolu dolu ve serbestçe münasebet kurmanın önündeki bu engel, yabancıların (bilhassa edebiyatla iştigal eden yabancıların) karşısına tarafgirliğin ve siyasi peşin hükümlerin çıkardığı sayısız tuzağın yanında ehemmiyetsiz kalıyor. Avrupa'nın açık fikirli ve alicenap siyasetçisi, memleketinin menfaatlerini desteklemek ve güçlendirmek için bütün aklını meşgul olduğu işe verip bütün enerjisini buna harcamakla beraber, metalin üzerindeki pas gibi, bunları barındıran ruhun parlaklığını da bozan nefretleri, kıskançlıkları ve şüpheleri hususi hayatına taşımaya tenezzül etmez. Siyasi akideleri kendisinininkilerden farklı olduğu için bir dostunu reddetmez veya onun şahsiyetinin sevilecek taraflarını göz ardı edip yalnızca ters düşen peşin hükümleri ve menfaatleri üzerinde durmaz.

Tarafgirliğin İstanbul'da, daha doğrusu İstanbul'un Frenk mahallesinde vardıgı seviye, bunca zarara yol açmasa komik dahi addedilebilir. Kadınlar dahi Pera sokaklarına ve "palas"larına sis gibi çıkmüş olan bu sıtmadan kaçamıyorlar. Ve bir seyyahın, bütün Şark imparatorluğunun kaderinin bir düzine insanın ağzından çıkacak sözlerle bağılı olduğuna inanmaya başlaması için, yerlilerin arasında bir hafta yaşaması kâfi geliyor. Bir taraf için Rusya, hiddetlenmiş vatan-

severliğin bütün serzeniş ve hakaretlerinin akıtıldığı lağım çukurudur. Diğer tarafın şüphe ve isyan parmağı ise İngiltere'yi işaret eder. Bütün bunlar, diplomasi bakımından elzem ve takdire şayan olabilir; zannederim ki her ikisi de doğru. Bu mevzuda öne sürecek bir kanaatim yok. Sadece bu neviden cemiyet hayatına muhalif hissiyatın hususi hayatın ta içine sokulmasının münasipliği hakkında sual sormaya cüret ediyorum. Ve rakip bir politikacıdan cihanşümül bir kötü adam yaratan muhakemenin sıhhati ve neden bir kapının açılmasının diğerinin kapatılmasını icap ettirdiği hakkında sualler soruyorum. İstanbul'daki üç vebanın Yangın, Salgınlar ve Tercümanlar olduğu söylenir. Orada bulunduğum müddet zarfında gördüklerime ve işittiklerime istinaden, bir dördüncüyü ilave etmek ve buna Siyaset demek geliyor içimden. Şurası kati ki, Pera varoşu bana hep bir karınca yuvasını hatırlattı: Ufacık şeyler için bunca koşuşturma, itiş kakış ve yarışma; birbiriyle son derece alakasız neticeler peşinde dur durak bilmez didişmeler ve mücadeleler.

Düşünebilen her insan, Şark siyaseti meselesinin, ağırlıklı ve mühim bir mesele olduğunu derhal kabul edecektir. Ne var ki, şahsi kıskançlık ve nefretlerin nihai bir hal yolu bulunmasını müspet istikamette hızlandırıp hızlandırmayacağı hususu muhakkak ki çok daha şüphelidir. Türkiye'de yaşayan bütün Avrupalıların benimsediği akide "Beni desteklemeyen bana karşıdır" sloganıdır; böylesine engin ve girift bir mevzuda hükme varmaktan ne kadar âciz olursa olsun, hepsi taviz vermez, gürültücü birer siyasetçidir. Ve bir müddet kalmak üzere Şark'a gelen yabancıya, herhangi bir tarafı veya hizbi tutmadığında ve Avrupa'da yapacağı gibi, görüşlerden birine katılmadan dosdoğru ve müstakil bir yol takip ettiğinde, her iki tarafın da şüpheyle bakacağı katidir.

Bunlar Türkiye'deki bir yabancının yoluna çıkan dikenlerdir. Avrupalılara has peşin hükümlerden kurtulmak ve geride bırakmış olduğundan çok farklı bir cemiyet nizamına samimiyet ve tarafsızlıkla bakmayı öğrenmek isteyen yabancı, alışmadığı bir dille ve âdetlerle baş etmek mecburiyetinde kalır. Ayrıca yorgun ruhu şöyle keyifle geriye çekilip daha tanıdık ve cana yakın alışkanlıklar arasında birazcık dinlenmek istediğinde, ilk önce sinir bozucu olduğu kadar, beklenmedik bir işkenceden geçmesi lazım gelir; bundan zincirlerinden boşanarak kaçması için lazım gelen manevi cesaret hiç de az değildir.

İşte bunlar, nedendir bilinmez, Şark'ı gezen biri için hazırlanmış arızı ve lüzumsuz müşkülât olup, yörenin çıkardığı tabii müşkülâtın üstüne ilave olunur. Mahalli halkla temaslarında her adımda karşısına çıkan kaçınılmaz engellerden çok, bunlardan yakınan seyyah sonuna kadar haklıdır. Halk olarak Türklerin bilhassa Türk kadınlarının yabancılarla tanışma konusunda çekingen oldukları doğrudur; alışkanlıkları ve hissiyatları Avrupalılarla çabucak kaynaşmalarına müsaade etmez; dahası, doğru bir hükme varmak için ne fırsat ne de zaman bulan gelip geçici pek çok seyyah tarafından ne kadar saçma, hatta acımasız bir şekilde yanlış tasvir edildiklerini hatırlayarak, Frenklere karşı peşin hükümlerden kurtulmak için fazladan bir gayret harcamaya kalkışmazlar.

Babam ve ben Avrupa'dan ayrıldığımızda, gayemiz sadece Türkiye'yi değil, ayrıca Yunanistan ve Mısır'ı da gezmekti. Bu yüzden, yanıma bu meraklı memleketlerde yaşayan, yardımları ve dostlukları bizim için değerli olabilecek mühim şahıslara yazılmış mektuplar almıştık. İstanbul'daki maceramızın ilk iki veya üç ayında, herhangi bir hükme varmak veya varılmış kimi hükümlere inanarak daha sonra yanlış olduğu ortaya çıkabilecek neticelere varmak istemesem de, peşin hükümlü ve hizipçi bazı şahısların fikir ve iddialarının beni yanlış istikamete sürüklemesine müsaade ettiğim, hatta onlar gibi düşündüğüm dahi oldu. Ancak uyanıp, beni içine soktukları bu fikri esaretin farkına vardıktan sonra, kaynağını şahsi kanaatlerimden almayan hiçbir iddiaya veya fikre itimat etmemeye karar verdim; Türkiye gibi yapılanmış bir memlekette hızlı ve sathi bir tetkik yapmakla kifayet edersem, iyi bir tarih müellifi olamayacağımı gördüm.

Şark maceramın tamamının İstanbul'da ve Anadolu'nun ufak bir parçasında geçmiş olması herhalde bu inancıma bağlı olmalı. Ama okuyucularına Türklerin âdetleriyle ve gündelik hayatlarıyla alakalı şimdiye kadar edinebildiklerinden daha dürüst ve şümüllü bir kavrayış arz etme gayretinde netice alabildiğimi bilirim, bu sukût-ı hayalim fazlasıyla telafi edilmiş olur.

JULIA PARDOE

Birinci Kitap

Limanda

Birinci Bahis

Haliç-Karlar altında İstanbul-Sarayburnu-Üsküdar
Galata-İstanbul'u ilk görüşüm-Ayasofya ve Süleymaniye-Pera
Ehli su kuşları-Denizdeki sesler-Kayıklar-Şark'ta gruplaşma
Ermeni kıyafeti-Sultan Mahmut'un ıslahatları-Dervişler
Şarklı Yahudiler-Akşam-Işıklandırılmış minareler
Mantık ve romantizm-Ayrılık acısı-Galata gümrüğü
Garp ve Şark-Frenk mahallesi-Diplomatik atmosfer-Hasır
kulübeler-Türklerin hayvan sevgisi-Shakespeare'den bir sahne

Haliç'e demirlediğimizde tarih 30 Aralık 1835'ti; uzun müddettir beslediğim ümitler nihayet hakikat olmuştu; kalabalık tepelerinin üzerindeki tahtına kurulmuş olan, sahilleri saraylardan bir çelenkle çevrili Boğaziçi'nin gümüşü sularının eteklerini yaladığı "şehirlerin sultanı" önümdeydi işte. Marmara Denizi'nde şiddetli ıstırap içinde geçirdiğim gecenin ardından güçlükle kendimi güverteye sürükleyebilmiştim; nihayet bunu yapmaya muvaffak olduğumda, gemi Saray¹ bahçesinin surlarının dibinde demir atacağı yere varmıştı bile.

Hava kar yüklüydü; İstanbul'u ilk defa mevsimlerin bu en haşininin kürk mantosuna bürünmüş halde gördüm. Öyle dahi olsa, üzerime üşüşen his keşmekeşi içinde öne çıkan biri vardı ki, o da saf bir hazdı. Başka nasıl olabilirdi ki? Sanki bir periler diyarına bakıyor, en çılgın hayallerimin cisimleştiğini görüyor ve böylece yeni bir dünyanın insanı haline geliyordum.

Hanım sultanları andıran İstanbul! Sokaklarının sayısız sesleri mesafenin kattığı tatlı ve olgun bir yumuşaklıkla bize vasil oluyordu; yavaş yavaş ilerlerken, bu asil limanın bütün ihtişamı birdenbire gözlerimizin önüne seriliverdi! Parıltılı kapısıyla ve yüksek servilerin arasından seçilen binalarıyla Sultan Mahmut'un altın yaldızlı sarayını kısa müddette geçtik; uzakta, bütün güzelliğiyle sulara bakan Üsküdar arkamızda kalmıştı.

Boğaziçi'nin dalgaları Üsküdar'ın sivri minarelerinin zarif hatlarını aksettiriyor ve mezarlık korularının karanlık gölgeleriyle, sanki yer yer kefeni bürünüyordu. Yıkılmaya yüz tutmuş surları ve harplerin hatıralarıyla Galata arkamızdaydı; zincir bütün ağırlığıyla suya çarptığında gemi titredi, böylece limanı doldurmuş olan gemi kalabalığının ortasına demirlemiş olduk. Karşı kıyıda İstanbul'un boyalı evleri kümelenmişti; "yedi tepe"nin cimbüslü renkleri, evleri gölgeleyen servileri ve güzellikte onları hiç aratmayacak heybetli çınar ağaçları, birikmiş karların ağırlığı altında kibirli

1

Miss Pardoe Topkapı Sarayı'ndan sadece "Seraglio", yani "Saray" olarak bahsetmektedir. Çeviride burası için -o dönemde çok yaygın kullanılmasa da bir yüzyılı aşkındır yerleşmiş olan- Topkapı Sarayı terimi kullanılmıştır.

başlarını eğmişlerdi. Kâh orada kâh burada zarif minareler göğü delerken, ait oldukları camilerin geniş kubbeleri ve eteklerinde dizilmiş evlerin çatıları dik yokuşta birbirlerinin devamı gibi görünüyordu.

Merakla Ayasofya'yı ve dört minaresiyle, revaklı avlularıyla daha küçük ama çok daha zarif Süleymaniye'yi (Peygamber'in Sakalı'nın [Sakal-ı Şerif] bulunduğu yer) seçmeye çalıştım. Neredeyse gönülsüzce başımı çevirdiğimde, hazinelerle dolu limana hâkim olan hilal biçimli tepelere birbirinin üstünden tırmanan kalabalık Pera evlerini fark ettim.

Kıyıda gezinen bakışlarım, mezarlığın üzerinde yükselen geniş servi korusunu takip edip bir kez daha Boğaziçi'nin akışına takıldı. Sahildeki yalıların temellerini yalayan dalgaların Tophane kışlasına geldiklerinde sanki temelini aşındırmak istercesine çabaladıklarını, ara sıra binanın çatısından bile daha yükseğe savrulduklarını gördüm.

Bir Avrupalı gözü için, bu sahne harikulade güzelliğinin ve mutlak yeniliğinin haricinde, iki çarpıcı hususiyet taşıyordu: Denize son derece yakın olan ve pek çok yerde denizin üzerine doğru çıkıntı yapan evler ve limanı dolduran muazzam sayıdaki su kuşları. Martı sürüleri bulut gibi tepemizde uçuyor ve geminin etrafında ehli kuşlar gibi oynuyorlardı, pek çoğu da sahildeki evlerin çatılarına kümelenmişti; yaban ördekleri ve sutavukları gemimizin hemen önünden yiyecek aramak için suya dalıyorlardı; yunuslar suda durmadan yuvarlanarak beyaz karınlarını güneşe tutuyor, tehlikenin yakınlığını bilmezden gelircesine, koca bir şehrin sesleri ve ışıkları arasında korkusuzca cümbüş yapıyorlardı. İster istemez kendime sordum: Bunlar bir İngiliz limanında olsalardı, insanlara duydukları bu itimadın boşa çıkması ne kadar sürerdi? Cevap milli gururumu okşamaktan çok uzaktı.

Gemilere bakarken bir yandan da kulaklarımda rüzgârın taşıdığı birçok diyarın dilleri var. Dalga seslerini İngiliz denizcilerin "*Brig a-hoy!*" bağırışları bastırıyor, Rum denizcilerin tiz haykırışları havada çınlıyor, ara sıra kara gözlü İtalyanların tok nağmeleri Türklerin yabani yeknesak melodilerine renk katıyor, bu arada gemideki çımacı oğlanın bağırmasına güvertedeki bir denizcinin fırtınalarda sertleşmiş ciddi sesi kısa cevaplar veriyor.

Her dakika, gemimizin yanından uzun sivri burunları ve yaldızlı süslemeleriyle zarif kayıklar geçiyor. İşte şunun yolcusu sakallı ve sarıklı bir Türk; teknenin dibindeki halıya oturmuş, elinde çubuğu, kürklü kaftanına sıkıca sarılmış, şaşaalı aylaklığın ta kendisi. Yanında kırmızı serpuşlu, mavi mintanlı uşığı var; bunların bazıları kalın dudaklı Zenciler, ama çoğu sert bakışlı, bıyıklı Müslümanlar. İşte şimdi de bir grup kadının bindiğı bir kayık geçiyor; kadınlar birbirlerine iyice sokulmuş, beyaz muslinden yapıma peçeler, yani yaşmaklar takmışlar; yaşmak göz ve burun dışında bütün

KADIKÖY

BOĞAZ

Çamlıca sirtlarından İstanbul

yüzü örtüyor ve onu giyen şahsa, yürüyen bir cenaze havası veriyor. Yanımızdan geçerken telaşsız, ahenkli Türkçeleriyle konuşuyorlar; bu dil bir kadının dudaklarında neredeyse musiki haline geliyor.

Sonra deniz minaresi gibi suda kayan başka bir tekne yaklaşıyor, küçük bir beyaz yelkeni var; şarabi ipek püskülü ve kesilmiş kâğıt süslemeleri olan, kırmızı çuhadan yapılma ve kimseye yakışmayan bir serpuşun, yani fesin altında iri, parlak gözleri ışıldayan bir grup Rumu taşıyor bu tekne. Alt tabakadan insanlar, fesi başlarının çevresine sıkıca sardıkları kalın bir siyah eşarpla beraber takıyorlar. Bunun ardından iki güçlü kürekçinin çektiği bir dördüncü kayık geliyor; içinde yuvarlak şapkaları ve keskin hatlı elbiseleriyle oturan bir grup Frenk, sizi geride bıraktığınız memleketi düşünmeye mecbur ediyor. Ama hemen ardından gelen kayığın taşıdığı, İstanbul çarşılarından Galata ve Pera'daki evlerine dönmekte olan Ermeni tacirler sizi yeniden içinde yaşadığınız ana çekiveriyor.

Soylu endamlarına, ince çehrelerine ve canlı ifadelerine bakınca, kazınmış kafalarını ve giydikleri korkunç kalpağı hiç yakıştıramadım doğrusu. Kalpak için İngiliz mutfaklarında kullanılan demir tencerelerin tersten giyilmiş olanı demekten daha münasip bir tarif bulamıyorum. Bununla beraber zarif kaftanları, serpuşlarını neredeyse affettirecek gibi; samur veya zerdeva kürkünden yakaları aralanınca içinde pahalı ipeklerden yapılma elbiseleri ve bellerine sardıkları yün kuşaklar gözüküyor. Ermeni kıyafeti beni Türklerinkinden daha çok çarptı diyebilirim. Ayrıca, bunu giyenlerde de bilhas-sa cazip gelen bir incelik ve *tenue* [bakımlılık] var. İntizamlı bıyıkları, boyanmış ve itinayla şekillendirilmiş kaşları, fevkalade temiz oluşları –kısacası bütün görünüşleri– bir anda göz alıyor; taşlı yüzüklerinden ve bir kadına yaraşır ince uzun beyaz parmaklarının arasında tuttukları neredeyse paha biçilmez çubuklardan da bahsetmeden geçemeyeceğim.

Hazır kıyafet mevzuu açılmışken, göz kamaştırıcı muslin ve kaşmir sarı-ğın yerini neredeyse tamamen almış olan çirkin ve manasız fesi her baktığım yerde görmekten duyduğum üzüntüyü ifade etmekten kaçınamayacağım. Hakikaten de, bütün modellerin en çirkininin –kolalı, zarafetten nasibini almamış Avrupa elbisesinin– kötü bir karikatürünü benimseyerek milli kıyafete getirdiği değişiklikler yüzünden Sultan Mahmut'un payitahtında yaptığı takdire değer bütün reformları, kadınca gazabımla silip atasım geldi. Alnı bir taç gibi saran ve renklerinin zenginliğiyle diğer elbiselerin koyu renklerini şenlendiren haşmetli sarık sokaklarda neredeyse hiç görülmez olmuş; artık birkaç Türk yan yana geldiğinde, uzaktan gelincik tarlasını andırıyor. İpekli veya yünlü kumaşlardan yapılmış dökümlü elbiseler bir kenara atılmış ve yerlerini kötü dikilmiş, kaba mavi elbiseler almış; bir zaman-

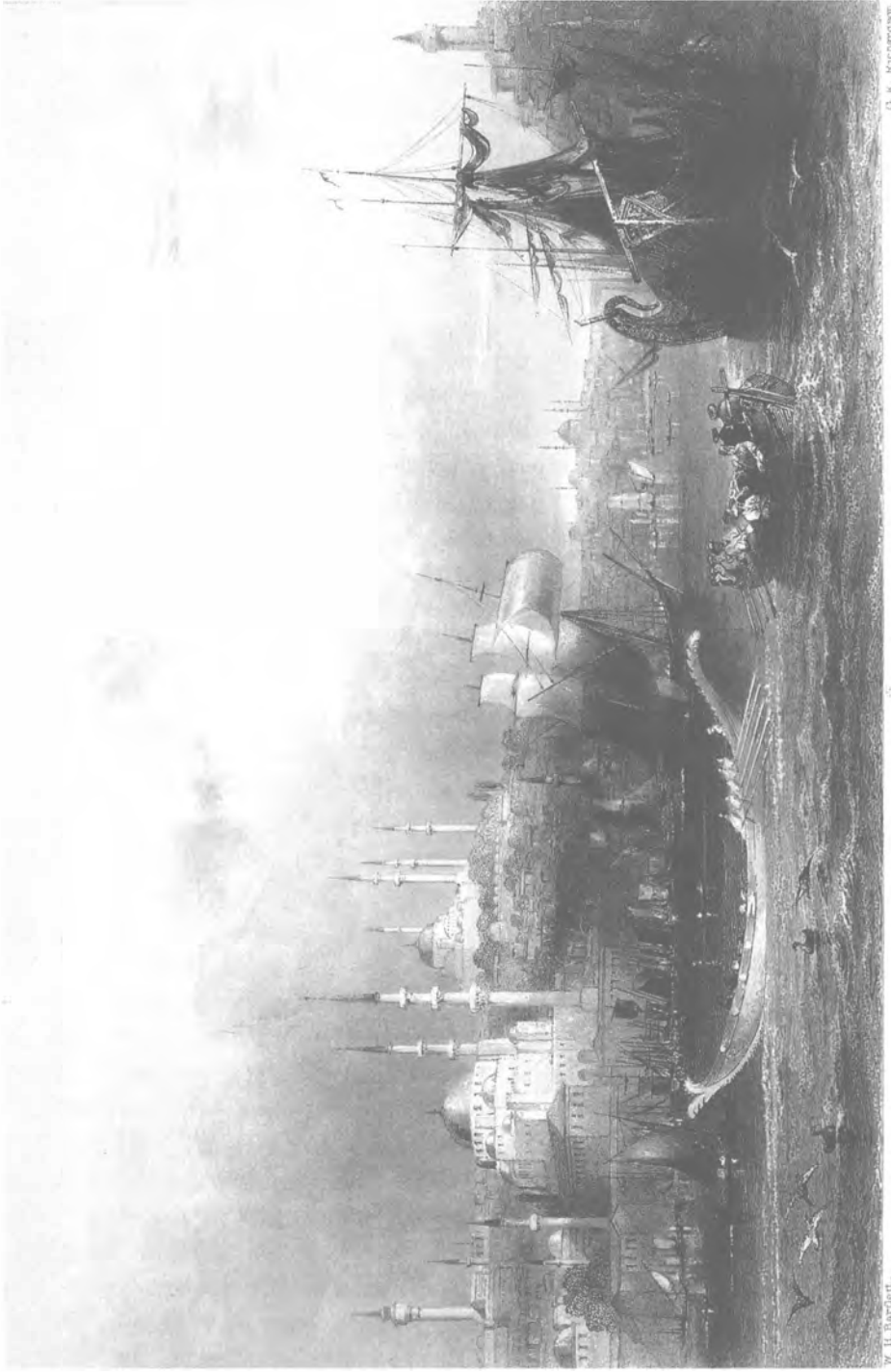
lar kaşmir yününden kuşakların sardığı beller artık iki pirinç düğmeyle cendereye alınmış!

Dervişler –ki bu şahıslara halk içindeki din adamları demek doğru olabilir– mübarek meşgalelerinden dolayı imtiyazlı bir mevki kazanmak yerine, tıpkı hemşerileri gibi, her türlü işle iştigal etmek ve cemiyet hayatının her türlü müşkülâtına göğüs germek mecburiyetindeler. Bir derviş, ibadetini dükân tezgâhının arkasında yapabiliyor ve ailesini gündelik hayatın icaplarına göre geçindirebiliyor; kendi seçtiği dini vazifelerini sürdürme hususunda onu bağlayan sadece kendi gönül rızası olduğu için, bizar edici olduğunda bunları bir kenara bırakma hürriyeti de var. Yanımızdan mübarek dervişleri taşıyan kayıklar da sık sık geçiyor. Kucağında açık kitabıyla oturan derviş sıradan Türklerden ayıran şey başındaki külah, yani gri çuhadan yapılma uzun serpuş. Ardından, konuşurken el hareketleri yapan bir grup Yahudi geliyor; geniş cüppeleri ve kahverengi-beyaz bir bantla çevrili soluk renkli takkeleri var. Bu takkenin kendine has deseni, modern seyyahı “şeriatlarına dair İbranice yazıların işlendiği beyaz mendil” şeklinde hatalı bir tespite sevk etmiş olmalı.

Şu ana kadar gördüğüme binaen, İstanbul limanını ancak harekete dökülmüş şiir şeklinde tarif edebilirim. Sahnenin yeniliği, devamlı değişen pitoresk ve zarif gruplar, masalımsı kayıkların durmaksızın gelip geçişleri, yabancı diller, koyu, yabani gözler... Bunların hepsi, havanın buz gibi olmasına rağmen, beni güverteye perçinleme hususunda ittifak etmişlerdi sanki.

Akşam oldu ve büyü derinleşti. Şehre varışımız Türklerin Ramazan ayına denk gelmişti. Çevremiz alacakaranlığa büründüğünde, bütün camilerin minareleri birdenbire parlak ışıklarla aydınlandı. Hiçbir şey bu manzaradan daha sihirli bir tesir icra edemezdi; karanlık, bu ruhani sütunların zarif hatlarını gizlemiş ve neredeyse en uçta minareyi kuşatan ışık halkaları, canlı elmaslardan müteşekkil üç katlı bir taç teşkil etmişti. Bunların altında –aradaki boşluğu dolduracak şekilde– harika bir sürat ve dakiklikle birbirini izleyen ateşten desenler sallanıyordu: İşte bir ev, şimdi bir grup servi, sonra bir gemi veya çapa ya da bir buket çiçek. Bu değişiklikler, sonradan keşfettiğime göre, son derece basit ve tabii bir usulle yapılıyor. Minareden minareye kordonlar çekiliyor, bunlara lambaların bağlandığı kordonlar asılıyor ve önceden tayin edilen biçimde bunların indirilip kaldırılmasıyla, İstanbul hiçbir Avrupa başşehrine benzemeyen, sihirli hareketli görüntülerle ışıklandırılıyor.

Muhayyilemi böylesine zenginleştiren bu güzel hayal mahsullerini bu kadar kuru biçimde aktardığım için kendimi affedemiyorum. Her şeyi düz mantığa irca eden ve ille de neticeleri sebeplere bağlamaktan zevk alanlardan hiç hazzetmiyorum. Zira böylesi bir tetkikin tek neticesi, bütün roman-

İstanbul Limanı'nın girişi

tizmin yok edilmesi ve merakın söndürülmesi olur. Hayatın kıyısında açan çiçekler, cinslerini tayin etmek ve hususiyetlerini tetkik etmek için yapraklarını parçaladığımızda, kokularını ilk defa içimize çekip verdikleri zevkin dışında hiçbir şeyi umursamadan güzel renklerinden haz duyduğumuz ana göre çok daha az güzel dururlar. Böylesi bir muhakeme tarzını ilim adamları zemmedebilir ve felsefeciler itham edebilirler; ne var ki her şeyin kaidelere ibaret olduğu ve akılla çırılçıplak bırakıldığı bu faydacılık çağında, “okul müdürü” tarafından kirletilmemiş bir iki sığınağı korumayı arzulu-yorum. Bu sığınaklarda fantezi, nazariyeye müptela dünyanın sonsuz tahlillerine rağmen azar iştimsizsin kendini süsleyebilsin istiyorum.

Rahatsızlığımın sürmesi beni ve babamı bir günü daha gemide geçirmek mecburiyetinde bıraktı; ama bu mecburiyeti hiç de usandırıcı bulmadım. Etrafımdaki her şey o derece yeni ve cazipti ve uzun yolculuğum beni mahrumiyet ve müşkülata dayanmaya o kadar alıştırmıştı ki, karaya çıkma arzusu duymadan manzaradan zevk alabildim. Günümüz aynı manzara, aynı sonsuz ses ve ışık çeşnileri içinde geçti ve aynı sihirli hayal mahsulleri geceye parlaklık ve şiir kattı.

Ey kişi, üstünlük hissiyle kendini suni ve hayali bir kafese hapseden ve bunun ötesinde ne şefkati ne de hassasiyetleri olan sen, bizi fırtınalardan ve tehlikelerden cesurca geçirmiş olan şefkatli gemiden –sevdiğimiz ve arkada bıraktığımız uzak diyarlarla elle tutulabilir son bağımızdan– ayrılırken, yükünü almış, karla örtülmüş güvertede son defa yürüyor olduğuma hayıflandığımı söylediğimde gülebilirsin. Mürettebat etrafımıza toplanıp bize veda ettiğinde gözlerim yaşardı. Böyle bir zamanda, uzun ve çetin bir yolculuğun tehlikelerini paylaştığımız şahısları unutmak bana nasıl da imkânsız geliyor! Dümende sıırıslık halde, ürpertici gece yarısı deniziyle boğuşan gürbüz gemiciden, parçalanmış yelkenimizden arta kalanları bağlamak için geminin direğine tırmanmış olan gözü pek oğlana kadar, her yüz benim için tanıdık. Her birinin ismini biliyorum; içlerinde bir kişi yok ki şu veya bu sebeple, kendi başına ne kadar ehemmiyetsiz olsa da, denizin ortasında ace-milere ve çaresizlere değerli gelen kaba, ancak her an hazır yardımları için borçlu kalmamış olayım.

1 Ocak 1836’da, tam bir kar ve rüzgâr fırtınasının ortasında Galata Gümrük Binası’nın merdivenlerine yanaştık; gümrük memurlarının “hiçbir engellemesiyle karşılaşmadığımızı” beyan etmeyi unutmamalıyım. Sordukları tek soru, herhangi bir ticari mal getirip getirmediğimizdi; hayır cevabını vermemiz ve sadece yolcu olduğumuzu söyleyerek bavullarımızda yalnız şahsi ihtiyaç malzemelerinin bulunduğu yolunda teminat vermemiz üzerine, medeni bir şekilde geçmemize izin verdiler.

“Barbar” Şark’ın bu hareket tarzını, aşağı tabakadan gelme ve dar görüşlü şahısların üstünüzü bile aradığı, bu işgüzar ve çoğu zaman terbiyesizce temastan kendinizi sıyrmanın tek yolunun rüşvet vermek olduğu “medenî” Avrupa’nınkiyle mukayese etmekten imtina edemeyeceğim.

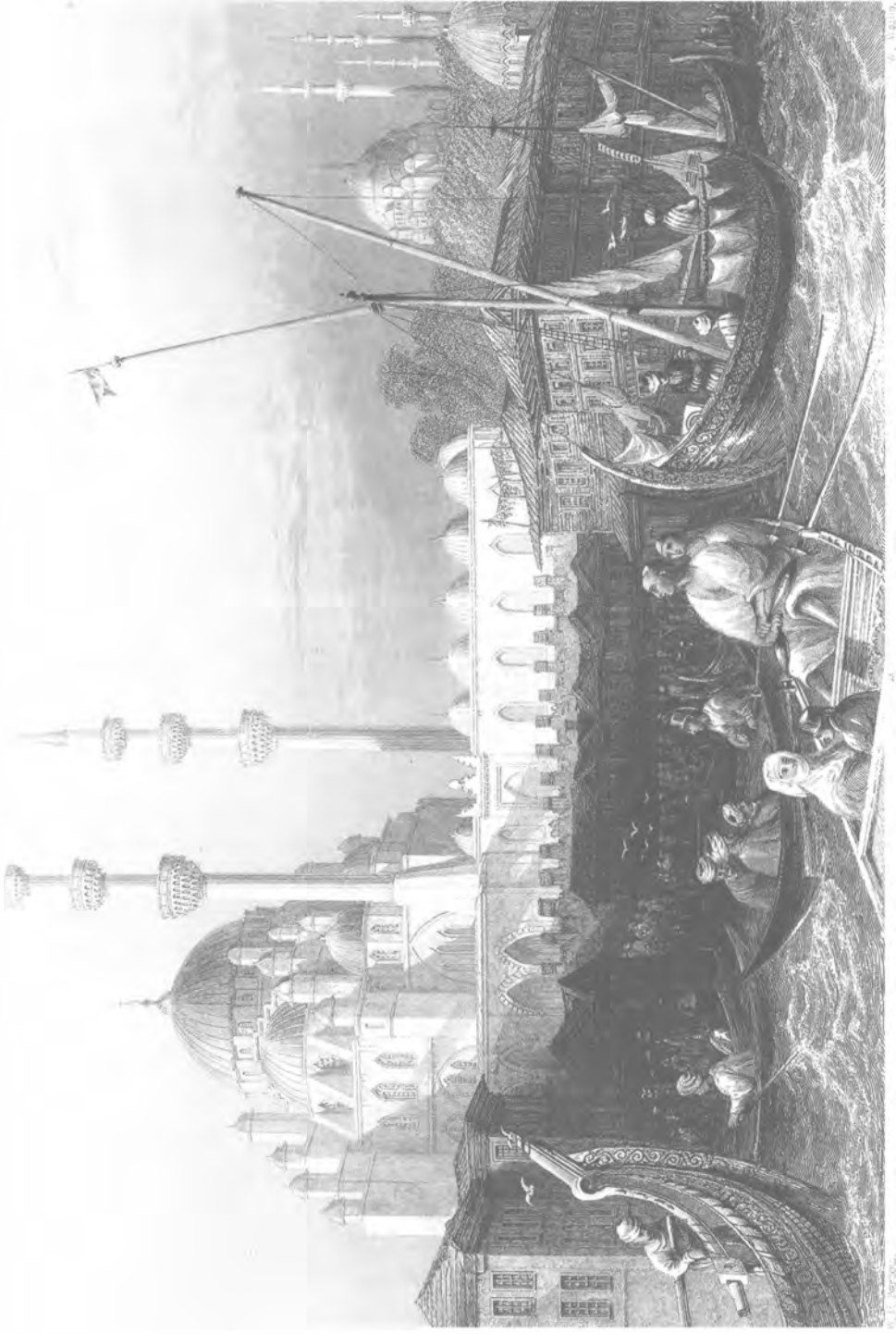
Bu tezat Marsilya’dan gemiye bindiğim için bana daha da tesirli bir darbe vurdu; zira orada *Douane*’ı [Gümrük] veya *Bureau de Santé*’yi [Sağlık Dairesi] alakadar eden her şey *à la rigueur* [hin-i hacette] telakkisine dayanır. Orada, şehirden götürdüğünüz her şey üzerinden resim ödediğiniz gibi getirdikleriniz üzerinden de bir resim ödemek mecburiyetindesinizdir. Sizin yaşanacak topu topu yarım düzine saatlik hayatınızın kalıp kalmadığını bilmeyen kimselere sıhhat ilmühaberi için para ödersiniz –ve– işit bunu sen, memleketini zoraki harçların olmadığı memleketlerde ikamet ederek bir müddet serbestçe nefes almak için terk eden, seyahat düşkünü İngiliz –orada gemiye binme izni almak için *kendi* konsolosuna para verirsin!

Bu son talep, doğum yerini sorgu sual etmeden terk etmiş ve bir İngiliz’in yabancılar arasında ikamet etmesi fikrine, ve bu yabancılarca aşağılık veya değersiz hiçbir şey atfedilemeyeceği inancına dört elle sarılmış bir Britanya tebaasına, her şeyden daha çok dert oluyor. Hatasını öğrenmesi lazımdır onun ve bu fırsat da karşısına Marsilya’da çıkar. Gökkubbenin altındaki bütün memleketlerin tebaaları mahalli memurların taleplerini karşıladıktan sonra istedikleri gibi limanı terk edebildikleri halde, sadece İngilizlerin kendi konsoloslarından, Britanya hükümeti tarafından kendi tebaasına “müzaheret” ve onu “himaye” etmek için tayin ettiği bu fert nezdinde hususi bir hak talebinde bulunmaları icap ettiği –ve ancak bununla, kafa başına altı buçuk franklık bir bedel mukabilinde, dünyaya salıverildikleri bu şehirde!

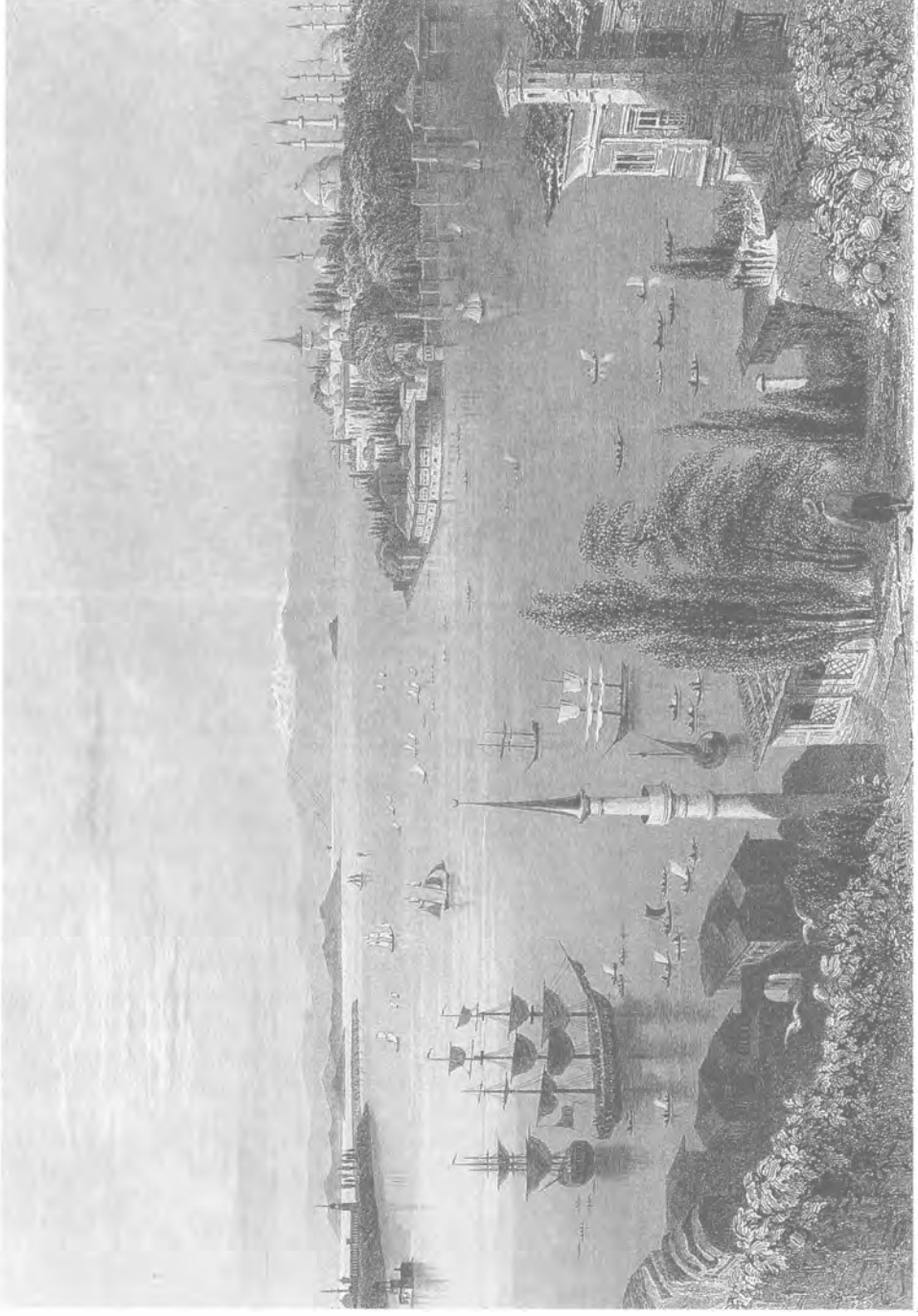
Ve bu “para mukabilinde” onlar, muhtemelen hiç görmedikleri, onlara destek olmak için bir nazar bile atfetmemiş, en küçük bir müşküllerini dahi halletmemiş bir adamdan elde ettikleri “gemiye binme izni”nin mesut sahipleri olurlar. Buna cevap olarak, eğer onun müzaheretine ihtiyaç duymuş olsaydılar, ondan bunu talep edebilecekleri, kendilerine derhal bunun lütfedilmesi icap ettiği söylenebilir; mamafih bu taleplerinin ne netice getireceği çok şüphelidir. Üstelik bu tertip Siros adası Yunanlılarıninki kadar seviyesizdir.² Limanlarına demir attığımız zaman, bunlar, ödenmesi icap eden pek çok diğer rüsum arasında işaret feneri için de bir buçuk dolar talep etmişlerdi. Kendilerine bundan evvelki gecelerde burada fener olmadığı söylenip bizim de bu sebepten batmaktan kılpayı kurtulduğumuz ilave edildiğinde, serinkanlılıkla bütün bu bahsettiklerimizin doğru olduğunu ama bundan böyle orada muntazaman bir ateş yakılacağı –parayı da bunun için istediklerini– ve sözün kısası bir buçuk doların ödenmesi icap ettiği cevabını ver-

2

Yunan bağımsızlık savaşına katılan ve yeni kurulan Yunan devletine bağlanan ada, 19. yüzyıl ortalarına gelmeden önemli bir ticaret merkezi haline gelmişti (e.n.).

Haliç'ten Yeni Cami

Galata'dan Sarayburnu ve Marmara

mişlerdi; ama bundan sonra, oradan, hiç olmazsa kendi konsolosumuzdan limanı terk etme müsaadesi talep etmeksizin hareket edebilmiştik.

Galata Gümrük Binası'ndan dik bir yokuşla Pera'ya, Frenk mahallesine –her dudağın “Ekselansları” kelimesini mırıldandığı, kâtiplerin, tercümanların ve *attaché*lerin “Vallombrosa³ çevresindeki yapraklar kadar sık” olduğu diplomasi mihrakına– doğru tırmandık.

Heyhat! Ocak ayının ilk gününde Pera, Galata ve çevresi dev bir kartopu gibiydi. Türklerin dini tatil günü cuma, dahası Ramazan ayının bir cuması olduğu için bütün dükkânlar kapalıydı; yanımızdan geçen birkaç yaya da böyle haşın bir havaya maruz kalmaktan hoşnutsuz, acele içindeydi. Sokakların çoğuna araba giremediği ve bunun yerine kullanılan, kusursuz olmasa da işe yarar (ve daha sonraları vazgeçilmez addettiğim) tahtirevanların tamamı da hususi şahıslara ait olduğu için, kâh dizlerimize kadar batarak, kâh Türk sokaklarına cezbedici bir engebe katan dev çukurlara girme talihsizliğine uğrayıp ayak bileklerimize varan suyun içinde “yorgun ayaklarımızı sürüyerek” ilerlemek mecburiyetinde kaldık.

Gene de ilerlememize mani teşkil eden bütün müşkülata rağmen şehrin bütün sokaklarını dolduran evsiz köpeklerin yatması için sokaklar boyunca belli aralıklarla yapılmış küçük hasır kulübelerden bahsetmeden geçemeyeceğim. Köpekler bunların içinde birbirine iyice sokulmuş yatıyorlardı; gelip geçenlere umumiyetle lütfettikleri havlama korosuyla bizi karşılayamayacak kadar üşümüşlerdi. Doğrusu biz de bu yüksek sesli sevimsiz karşılamadan mahrum kaldığımıza hiç üzülmedik.

Mahalle sakinleri, kibar dilencilerin o mahut ifadesiyle “geçim için tamamen hayırseverlere muhtaç” bu sahipsiz ve başıboş hayvanlara sığınak sağladıkları gibi her gün yiyecek de veriyorlar. Çerçöple beslenen bu hayvanların, basit içgüdü sınırlarını aşan, bir nevi iç ekonomi tatbik ediyor olmaları da nazar-ı dikkate değer bir vaka; hepsinin belli “mıntıka” veya uğrak yerleri var. Komşularının hakkına dadanan hayvanın vay haline; hemen etrafı sarılıyor, hırlamalar ve havlamalarla püskürtülüyor, inatla geri çekilmediği bazı hallerde ısırılıyor ve eninde sonunda mutlaka kendi sınırlarına çekilmeye mecbur ediliyor. Bana söylendiğine göre bunların sayısı son yıllarda büyük miktarda azalmış, ama hâlâ oldukça fazla.

Yolumuzda yürürken, bir kapı açıldı ve şimdiye kadar gördüğüm en heybetli görünüşe sahip adam sokağa çıktı: Beline pahalı bir yün şal sarılıydı, ayaklarına inen elbisesi kürklüydü; anahtarını endişe ve vakarın iç içe geçtiği öylesine bir edayla kilitte döndürdü ki, ister istemez Shakespeare'in Yahudi karakteri aklıma geldi ve sanki her an “Kapıyı kapat Jessica, kapıyı kapat diyorum!” diye bağıracağını zannettim. Ne yazık ki, uzaklaşıp gitti ve cevap vermek için kapıyı açan tatlı Jessica'yı duymadık.

3

İtalya'nın Toskana yöresinde etrafındaki sık ormanla ünlü bir manastır külliyesi (e.n.).

Türk Kadınlarıyla Evde ve Çarşıda

İkinci Bahis

Türk evlerine girmenin zorluğu–Dik yokuşlar–Harem
Tandır ve mangal–Aile–Kadın giyimi–Lüks alışkanlıklar
Ramazan sofrası–Dul kadın–Akşam yemeği
Midelerine düşkün olmayan Türkler–Şark misafirperverliği
Masalcı haremde–Alarm–Namaz–Akşam ikramları
Çocuksu sualler–Afyon–İptidai resimler–Gösterişli yataklar
Bir Türk hanımının meşgaleleri–Şark koketliği–Alışveriş
Satıcılarla cilveleşme–Hibetullah Sultan–Türk arabası
Çarşılar–Ermeni tüccarlar ve vurguncu Rumlar
Esanslar ve işlemeli kumaşlar

İstanbul'a Ramazan ayında vardığımızı beyan etmiştim; merakıma mu-
cip olan ilk şey bir Türk ailesinin evinde oruçlu bir günü geçirmekti. Bir Av-
rupalı için güç ve çoğu kere imkânsız olan bu isteğim, gemiden indikten kı-
sa bir müddet sonra itibarlı bir Türk tüccarından bir davet koparmaya mu-
vaffak olmam sayesinde kolayca yerine geldi. Haremini ziyaret etme arzu-
mu yazdıktan hemen sonra, son derece samimi ve candan bir davet aldım.

Tanıdığım bir Rum hanım bana arkadaşlık etmeyi ve tercümanım olma-
yı teklif etti ve tarihi İstanbul yarımadasına geçtik; arabaların giremediği
birçok dar ve yokuş sokaktan zahmetle geçtikten sonra, bizi bekledikleri
evin geniş avlusuna girdik ve hareme, yani kadınların dairesine giden geniş
merdivenlerden çıktık. Merdivenler on metrekairelik büyük bir sahanlıkta
son buluyordu. Buraya her iki taraftan, giriş yerine elde eğrilmiş renkli yün-
lerle işli koyu renk perdelerin asıldığı birkaç oda açılıyordu. İki kapı arasın-
daki boşluğu koca bir ayna dolduruyordu. Zenci bir halayığın peşinde uzun
bir koridordan geçerek haremin ana dairesine vasil olduk.

“Biz” derken, tabii ki Rum bayan ile kendimden bahsediyorum; çünkü
aile efradı ve hekim haricinde, hiçbir erkeğin Türk hareminin kapısından
girmesine asla izin verilmez.

Bizi götördükleri oda büyük ve sıcaktı. Pahalı halılar serilmişti ve üç ta-
rafta yerden otuz santim kadar yüksek, kırmızı kadife kaplı sedirler vardı.
Duvara yaslanmış veya divana düzgünce serpiştirilmiş yastıklar, sırmayla ve
renkli ipeklerle parlak biçimde işlenmişti. Sedirin bir köşesinde tandır duru-
yordu. Avrupa'daki herhangi bir şeye hiç benzemeyen bu eşyayı tarif etmek-
ten imtina edemem.

Tandır, iki kat kapitone örtüyle çevrilmiş ve çok daha küçük ipekli bir üçüncü örtüyle kaplanmış ahşap bir çerçeve. Orta büyüklükte bir kahvaltı masası ebadındaki bu çerçevenin içinde, kor halindeki kömürlerin doldurulduğu bir bakır kap duruyor. Sedire bitişik olmayan iki yanına neredeyse aynı yükseklikte minderler yığılmış; bunlar aile içindeki mertebeleri sedire oturmalarına elvermeyenlerin rahatı için konmuş.

Hepsi de tavana yakın olan çift kanatlı pencereler sık kafeslerle örtülüydü; odanın alt ucunda, kemerli bir yuvanın içinde su dolu, klasik biçimli bir testi ile cam tabağa ters çevrilerek konmuş bir kadeh vardı. Bu yuvanın iki yanında, ipek bir kordona zengin sırma işlemeli peşkirler asılmıştı; gülağacından oymalı bir rafa yaldızlı kumaştan bir örtüyle kaplı bir Kuran konmuştu. Odanın ortasında bir mangal vardı; takriben 30 santim yükseklikte, aynı malzemeden yapılma ayakların üzerine yerleştirilmiş büyük bir bakır kaptı bu. Tandırdaki olduğu gibi, içi kömürle doldurulmuştu.

Aile anne ile baba, oğul ile karısı, kız ile kocası ve daha genç, evlatlık bir oğuldan müteşekkildi. Hanımlar boyunlarına kadar çektikleri örtüler altında, tandırın yanı başındaki minderlere uzanmışlardı; bizi karşılamak için bu örtüleri bir kenara attıklarında kızın güzelliği karşısında çarpıldım. Koyu mavi gözleri ve altın kumral saçları, bir Türk hareminde bulmayı ümit ettiğimden tamamen farklıydı. Annenin ne kurnaz bir kadın olduğunu anlamam için iki nazar atfetmem kâfi geldi ve daha sonra da bu fikrimi değiştirecek bir şey olmadı. Oğlanın karısının hoş, iri, parlak kara gözleri vardı, ancak yüzünün diğer hatlarında hoşla gidecek bir şey yoktu; gene de memleketindeki bütün kadınlar gibi, yumuşak, kadifemsi beyaz bir teni vardı ki bunu da devamlı hamama gitmesine borçluydu. Pek çok kadının her gün tadını çıkardığı bu lüks, ne yazık ki iyice parlayan saçlarının zayıflamasına sebep oluyor ve onları takma örgülere başvurmak zorunda bırakıyor; bunları da fazlasıyla abartılı takıyorlar. Takma saç, başlarına gayet çirkin biçimde sardıkları işlemeli yemenilerin kıvrımlarına doluyor ve bunu bilhassa sevdikleri mücevherler olan elmas veya zümrüt tokalarla tutturuyorlar.

Bütün kadınlar ince kurdelelerden yapılma biyelerle süslenmiş ipek elbiselerin altına iç gömlekler giymişlerdi; desenli pazenden yapılma bol şalvarları ayak bileklerine kadar iniyordu; ayakları çıplaktı, başparmaklarını ancak örten ufak sarı terlikleri ara sıra ayaklarına geçiriveriyor ve entarilerini, yani yere değen elbiselerini arkalarından sürükleyerek bunlarla çok rahat yürüyorlardı; ama daha sık olarak terlikleri de atıp haremde yalınayak dolaşmayı tercih ediyorlardı. Tek parça olan bu elbiseler, her iki yanda belden aşağıya kadar yırtmaçlı oluyor ve bele sarılan yün bir kuşakla birlikte

giyiliyor. Kıyafet kışın kenarları kürklü, umumiyetle açık yeşil veya pembe bir dar yelekle tamamlanıyor.

Umumiyetle bakıldığında kadınların edindikleri itiyatlar son derece lüks ve tembelce, tabii sabah erken kalkma huyları dışında. Faydalı bir işle meşgul olsalar çok şüphesiz takdire değer olan, ama *ennui*'yi [can sıkıntısını] her gün iki-üç saat uzatmaktan başka bir şeye yaramayan bu huylarını nereye oturtacağımı doğrusu tam bilemiyorum. Vakitlerini giyinerek ve süslerinin yerlerini değiştirerek, hamamda ve uykuda geçiriyorlar. Sanki su içer gibi istedikleri zaman uykuya dalıyorlar; kışın tandır örtülerinin altına sokulmaları, yazın da yastıklarına gömülmeleri yetiyor; beş dakika içinde rüyalar âlemine gidiveriyorlar. Sahiden de bu mevzuda öylesine hünerliler ki, nasıl bir Avrupalı hanım dostlarını gezmeye davet ederse onların da aynı *sang froid* [soğukkanlılık] içinde misafirlerini biraz kestirmeye davet etmeleri ender rastlanan bir şey değil. Bununla beraber, birçok yerde hamaratlık hareme bile sızan bir huy haline gelmekte; son yaşanan değişiklikler kadınların meşgalelerini ve hissiyatlarını şüpheye mahal vermeyecek şekilde tesir altında bırakmış; mutlak tembellik, asil bir Türk kadını için mecburi bir hususiyet olmaktan çoktan çıkmış.

Ramazan olduğu için ne kahve ne tatlı ikram edildi; buna karşılık içecek bir şeyler takdim ettilerse de, onların tarzında oruca riayet etmeye karar vermiş olduğumuz için ikramı geri çevirdik. Bu şekilde, saat altı buçuğa kadar, yani minarelerden çoğu bu gayeyle çalıştırılan gözcülerden birinin Ay'ı görmüş olduğunu bildiren müezzin haykırıları duyulana kadar, biz de oruç tutmuş olduk.⁴ Anında herkes harekete geçti; ön hazırlıklar o kadar itinalı ve dikkatli yapılmıştı ki bir saniye bile kaybedilmedi. Bir halayık yemeğin hazır olduğunu söyledi ve onun peşinden, tabir yerindeyse masanın çoktan kurulmuş olduğu daha küçük bir daireye geçtik. Kare biçimindeki oda, tam ortadaki bir halının üstünde takriben 60 santim yüksekte, kenarları hafifçe kalkık kocaman bir siniyi tutan ahşap bir destek dışında tamamen boştu. Sininin ortasına konmuş çukur ve yayvan bir beyaz kap bir nevi soğuk ekmek çorbasıyla doluydu; etrafında dilimlenmiş peynir, ançüez, havyar ve her neviden tatlının bulunduğu küçük porselen kaplar daire şeklinde dizilmişti. Bunların aralarına şimşir kaşıklar ve gül kokuları odayı dolduran pembe ve beyaz şerbet dolu kadehler serpiştirilmişti. Tepsinin dış kenarında koparılmış mayasız ekmek parçaları ile kuru, berbat görümlü, üstü yumurta akıyla parlatılmış ve çörekotu serpilmiş Ramazan pidesi duruyordu.

Soframız kalabalıktı: Ailenin çocuklarını büyüttmüş olan yaşlı dadı; geçen on iki ay içinde zevcesiyle beraber veba yüzünden eriyip giden, şimdi öl-

4

*Pardoe güneşin
batımıyla ayın
görülmesini karıştırmış
(e.n.).*

müş olan bir oğulun yetim erkek çocuğu; ziyaret için yemek saatini seçmiş birkaç komşu; Üsküdar'dan çok tatlı bir dost; cenaze çıkmış bir evden uzak bir tanıdık. Bu dul kadının kocası önceki sabah ölmüş, aynı akşam gömülmüş ve öyle görünüyor ki ertesi sabah unutulmuş; çünkü “kederli dul” evin efendisinden, evlenmeden önce sahip olduğu bazı kıymetli eşarpları ve ufak tefek elmaslar ile değersiz ziynet eşyalarını ölmüş kocasının akrabalarının elinden nasıl kurtaracağı mevzuunda nasihat almak üzere, pembe bir yelek ve açık mavi şalvarla gelmiş; parmaklarında yüzükler ve türbanında mücevherler var.

Asıl yemek faslı hakiki manada başlar başlamaz, yani her birimiz kendimize bir minder seçip yemek sinisinin etrafına, ayaklarımızı altımıza alıp oturduktan ve kucaklarımıza takriben iki metre uzunluğunda zengin işlemeli pamuklu peşkirlerimizi yaydıktan sonra, oda “siyah, beyaz ve esmer” tenli halayıklarla kelimenin tam manasıyla doldu. Dokuz yaşında olandan tutun, ellisine kadar her yaştan halayık.

Daha evvel anlattığım, *daire şeklinde* dizilmiş yemekleri pilav üstüne döşenmiş balık takip etti; ilk yemeklerin tadına bakmakla kifayet etmiştim, evin hanımının durmaksızın “Ye, ye, buyur” laflarına verebildiğim tek cevap bu olmuştu. Balıkla beraber ortaya kaşıklar kondu ve hepimiz kaşıkları aynı tabağa daldırdık; gene de bu âdetin, başka vaziyetlere göre çok daha az mide bulandırıcı olduğunu ilave etmeliyim, çünkü herkes yemeği sadece bir yerden kaşıklamaya itina etmekte ve yemek kapları büyük bir hızla değişmekteydi. Et ve tavuk parmaklarla yendi, herkes gözüne kestirdiği parçayı kopardı; birkaçı bir porsiyonu parçalayıp nezaket olsun diye bana uzattı; *par parenthese* [parentez içinde] söylemeliyim ki bunları almamayı tercih ederdim. En karışık şekilde –tatlının ardından tuzlu ve muhallebinin ardından yahni vb– birbirini takip eden on dokuz çeşit balık, et, av eti, hamur işi ve dondurmadan teşekkül eden yemek, bir pilav piramidiyle son buldu. Bu tantanalı mutfak nümayişi müddetince inatla oturmayı sürdürdüm; ne var ki Türk adab-ı muaşeret kaidelerine göre, kimse bu gayreti göstermek mecburiyetinde değil.

Gastronomi Şark'ta bir ilim addedilmez ve ağzının tadını bilme diye bir şey yoktur. Osmanlı insanı yalnızca yaşamak için yer, yemek için yaşamaz. Yemeklerin çeşitliliği şahsi tiksintilere karşı zımni bir tedbirdir; yemeklerin bu kadar çabuk birbirini takip etmesi, ferdi ifratlara kendini kaptırma temayülünün olmadığını gösterir. Kadınlar sadece kahve, şerbet veya su içteler; ama az sayıda erkek medeni milletlerin kötü itiyatlarını sahiplenerek, daha sert meşrubata müptela hale gelmekte. Bir Türk sofrasında, hiç kim-

senin karnını doyurduktan sonra bir saniye daha oturması beklenmez; kâfi miktarda yemek yedikten sonra, bir fikir izhar etmeden veya özür dilemeden sofradan kalkar, ellerini yıkar ve çubuğunu tüttürmeye veya meşgul olduğu işe dönerler.

Türklerin ister zengin ister fakir olsun, oturmayı münasip bulacak herkesi sofralarına davet etme gibi basit ve güzel misafirperverliklerinden söz etmeden geçmemeliyim. “Buyrun” sözü asla soğuk veya gönülsüzce söylenmez; Müslümanlar bu gösteriştten uzak ağırlamayı her yeni gelene, sınırı koymadan veya tereddüt etmeden gösterirler; tıpkı ikram olunan herhangi bir yiyecek ile ilgili kusur bulmama âdetleri gibi. Kendilerini yalnızca Allah’ın hizmetkârları olarak görür ve buna bağlı olarak hayatın nimetlerini sahip oldukları bir şeyden çok, emanet aldıkları bir şey gibi kullanırlar; kendilerinden daha az talihli olanlara zenginliklerinden vermek zorunda olduklarına inanırlar.

Biz sofradan kalkarken, elinde dövme metalden bir leğen ve süzgeç tutan bir halayık ortaya çıktı; ikinci bir halayık, aynı malzemeden yapılmazar bir ibrikten ellerimize ılık su döktü; üçüncüsü içim hiç de elvermeyerek kullandığım çok güzel işlemeli peşkirler tuttu.

Bu hoş merasimi bitirdikten sonra, aramıza çok tatlı yaşlı bir masalcının da katıldığı ana daireye geçtik. Bu zat masallarıyla akşamın yeknesaklığını kırmak üzere çağrılmıştı. Ramazan sırasında çok yaygın olan bu gelenek, Türk hanımları için güzel bir vesile teşkil eder; böylece rahatlarına düşkünlükleriyle münasip bir şekilde, uzanıp hiç yorulmaksızın kafalarını dinlendirirler. Önce mangalda kahve pişirildi ve dağıtıldı. Ardından yaşlı hanım yere konmuş bir minder yığınının oturdu ve tam bir sessizlik içinde, büyük bir *gusto* [keyif] ile dairede yoğun bir sis teşkil eden dumanlar çıkararak bir çift çubuk içti.

Tam bu suni atmosferin kesafetine bağlı şiddetli bir öksürük krizine tutulmak üzereydim ki bir halayık içeri girip ailenin beyinin gelme niyetinde olduğunu bildirdi. Bir anda bütün sahne değişti. Daha önce ziyarete gelmiş olduklarından söz ettiğim iki Türk hanım, benim tandırdan doğrulmama ancak yetecek bir müddette odadan yalınayak kaçtılar; ayağı o kadar tez olmayan masalcı, kalın bir peçeyle yüzünü örttü ve kapının ardına gizlendi. Iuno’ya⁵ benzeyen ve şimdiye kadar gördüğüm kadınların en uzununu olmasa da, en heybetlilerinden biri olan kız başına bir eşarp örttü ve çenesinin altından bağladı; bu arada oğulunun karısı bir ferace, yani bir pelerin kaptı ve katlanmış üst tarafının arasına başını sokarak kendi dairesine çekildi. Oradakiler arasında bu haberden dolayı hiçbir tesir altında kalmayan tek şahıs

⁵
Romen mitolojisindeki
haşmetli baştanrıça ve
evlilik tanrıçası (ç.n.).

yaşlı hanımdı: Gözlerini halıdan kaldırmadan, uzun çubuğunu ciddiyetle tutarak “kokulu ot”un aromasını içine çekmeye devam etti. Dudaklarını kehribar ağızlığa sıkıca bastırmıştı; parlak yüzükleri ve elmas taşlı bilezikleri ışıpta parılıyordu.

Birkaç dakika içinde ailenin yaşını başını almış babası, tam benim oturduğum yerin karşısına bağdaş kurmuştu bile. Kürklere sarınmıştı ve o güne kadar gördüğüm en azametli sarık başına taç gibi oturmuştu: Bir yanında duran hizmetçi, karısının az önce doldurup yakmış olduğu çubuğunu tutuyordu, diğer yanında büyük oğlu halıyı korumak için küllüğün içine konduğu ufak pirinç tabağı tutuyordu. Onun yanında, başka bir minderde sırma nakışlı, yünden yapılmış tütün kesesi duruyordu; adı geçen oğul babasının arzularını yerine getirdikten sonra bu keseden kendisi faydalanacaktı. Kapının birkaç adım yanına, daha önce sözünü ettiğim evlatlık çocuk olan yakışıklı Süleyman Efendi oturdu.

Gelenler kısa müddette kendilerine ikram edilen kahvelerini içerken, yakınlardaki camilerin minarelerinden yükselen ezan sesi namaz vaktinin geldiğini bildirdi. Yaşlı adam ciddi bir ifadeyle çubuğunu bir kenara koydu ve oturduğu yerin yakınına halının üzerine koyu kırmızı bir seccade serdi; yüzünü kibleye çevirdi ve sakalını sıvazlayarak namazına başladı. Sonra dizlerinin üzerine çöktü, daha doğrusu tarifi imkânsız bir şekilde ikiye katlanmış bir duruşla çömeldi. Bir müddet hızla dudakları kıpırdadı, ancak hiçbir ses işitilmedi; sonra aniden üç kez eğildi ve alnını seccadeye değdirdi, ayağa kalktı ve kollarını göbeğinin üzerinde kavuşturarak ibadetini sürdürdü. Kısa müddet sonra ilk duruşunu aldı, öne arkaya doğru ağır ağır sallandı ve yeniden eğildi; bütün bu ayini üç kere tekrar etti ve açık avuçlarını yukarıya doğru kaldırarak ibadetini sona erdirdi. Ardından bir kez daha yavaşça ve hürmetle elleriyle sakalını sıvazladı ve tek bir hece söylemeksizin oturduğu yere ve çubuğuna döndü; bu arada bir hizmetçi seccadeyi katladı ve kenara koydu. Namaz sırasında belli aralıklarla uzun soluklar verdiğini fark ettim; sanki kaçmasın diye saniyelerce nefesini tutuyordu, ama bütün bu müddet boyunca tek bir kelime işitilmemişti. Evin efendisinin ibadeti sırasında odadakiler gayet umursamazca gülmeye, konuşmaya ve tütün içmeye devam etmişlerdi; efendi ise etrafında olup bitenleri fark etmeyecek kadar ibadete gömülmüş gibi görünüyordu.

Atlamamam lazım gelen bir nokta da, ailedeki beylerden her birinin harem girerken dairenin girişindeki masaya akşam hediyesini bırakmasıydı; çünkü mevkii ne kadar yüksek olursa olsun, hiçbir erkek gündelik işlerini bitirdikten sonra gece evine eli boş dönmez. Getirdiği şeyin değeri mühim

değildir; bu bir salkım üzüm, bir külâh tatlı ya da daha düşük kesimlerde olduğu gibi, birkaç küçük balık veya bir marul olabilir. Herkes sanki *Dei Penates*'e⁶ bir şeyler takdim etmelidir ve erkeğin bu vazifesini yerine getirmemesi karısını boşamak üzere olduğu manasına gelir.

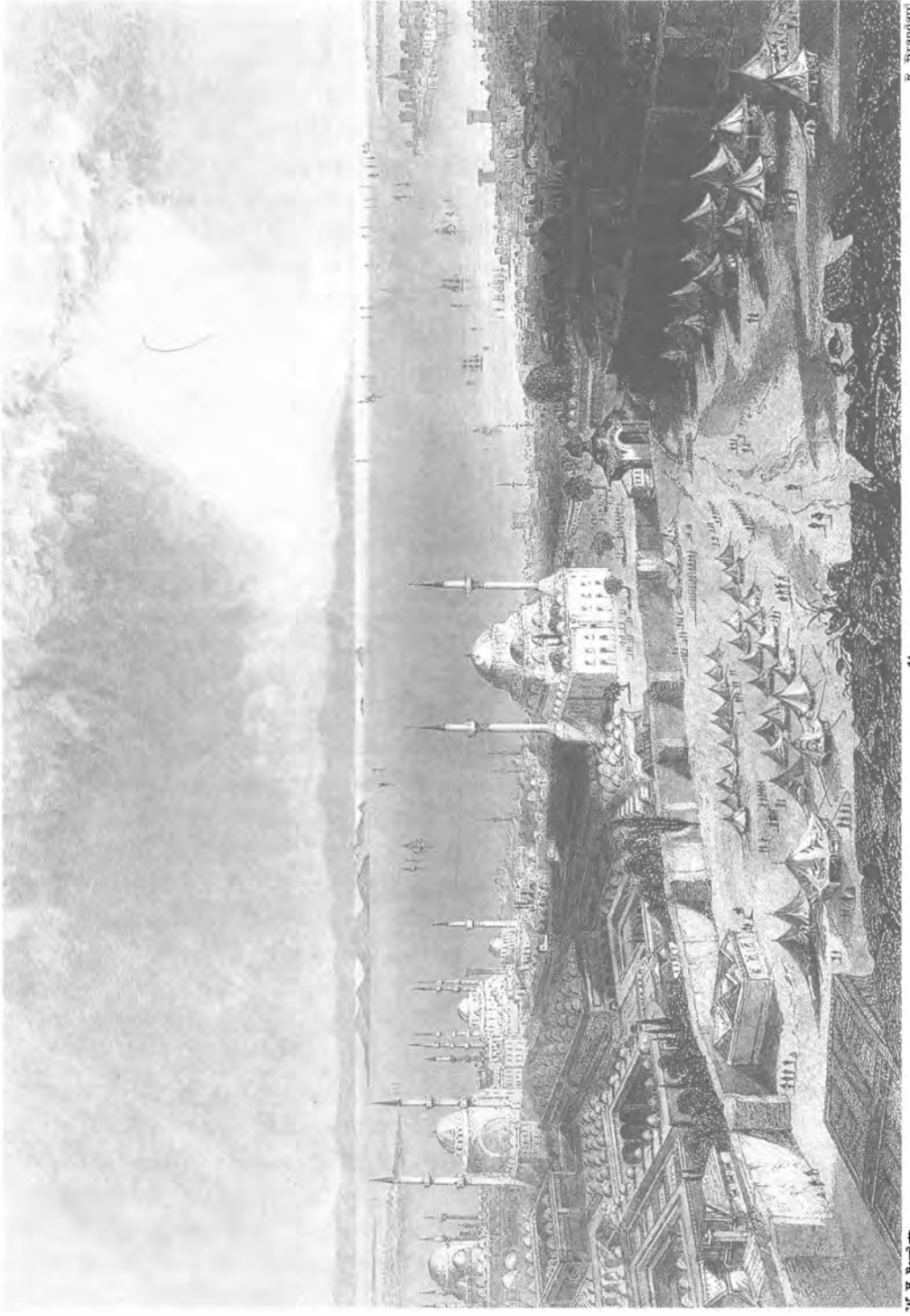
En büyük erkek torunun babası Yusuf Efendi, Ramazan çörekleri getir-mişti. Süleyman Efendi ise tandırın üstüne çerez dolu bir bohça, yani sırmayla işlenmiş bir mendil koydu; bu çerezler arasında kabukları soyulduktan sonra fırında hafifçe kavrulan ve Avrupa'da badem yerken yapıldığı gibi, kuru üzümle birlikte atıştırılan Barselona cevizleri de vardı. Gecenin ilerleyen bir saatinde yaşlı hanım tandırdaki yerini aldı ve sohbete ara verildiği sıralarda, cevizlerden birini mum ateşinde yakarak kendini oyaladı. Büyük bir sabır ve itina ile bunu siyah ve yağlı bir maddeye irca ettikten sonra, yastıklarının arasından gümüşle işlenmiş mor kadife bir çerçeveye oturtulmuş küçük bir yuvarlak el aynası çıkardı ve kaşlarını boyamaya başladı. Burnunun yukarısında birleştirdiği kaşlarına, ancak uzun müddet temrin yaparak kazanmış olabileceği bir hünerle şekil verdi.

Odadakilerin soruları çok çocukçaydı: Yaşım, neden evlenmediğim, İstanbul'u sevip sevmediğim, okuma yazma bilip bilmediğim vs vs. Ne var ki kendilerinkinden farklı modalara ve itiyatlara dair hiçbir küstah mütalaada bulunmadılar. Tersine, Türkiye'deki her şeyi Avrupa'da alıştıklarımaya kıyasla ne kadar aşağı buluyor olmam gerektiğine işaret ettiler devamlı; dünyanın, bunca mahrumiyet çekeceğim kati olan bir parçasını ziyaret etme kararım karşısında duydukları hayranlıkla kendilerinden geçtiler. Şüphesiz bu iltifatlarla olabildiğince kibarca cevap verdim; arkadaşım ve ben gündüz yaptıklarımızdan çok yorulmuş olduğumuz için, sabaha doğru saat iki ile üç arasında sunulacak olan ikinci öğünü beklemeden, odamıza çekilmeye karar verdik.

Türkler bu saate kadar tütün içmeyi ve kahvelerini yudumlamayı sürdürüyor, haberlerin ayrıntılarını konuşuyor ve hikâyeler anlatıyorlar; bütün bunlar son derece hoşlandıkları eğlenceler. Ortalık siyah bir iplik ile beyaz bir ipliği ayırt etmelerine yetecek ölçüde aydınlanıncaya kadar gece eğlenceleri devam ediyor. Bu an gelince, titizlikle riayet edilen oruç tutma vakti başlıyor. Fakat işin nazar-ı dikkate değer tarafı, akşam yemeğine kadar bir yudum su ve (Osmanlı için daha da büyük bir mahrumiyet olarak) tütün içemedikleri için, iştahlarını bastırmak üzere kendilerine has bir çare bulmuşlar. Afyon haplarını bir, iki veya üç kat yaldızlı yaprakla sardırıyor ve yemek yemenin serbest olduğu son anda yutuyorlar: Bunların belli bir za-

6

Romen mitolojisinde, her sofrada adına bir lokma hediye edilen kiler tanrıçası (e.n.).

Beyazıt Kulesi'nden Kapalıçarşı, Beyazıt ve Marmara

manda tesirlerini göstermeleri bekleniyor ve bunu tayin eden de, maddenin tesir göstermesi için erimesi lazım gelen yaldızlı yaprakların sayısı.

Geceyi geçirdiğimiz oda yüksek ve genişti; tavana gerilmiş olan bezde yağlıboyayla boyanmış yapraklı bir ağaç vardı; odanın en büyük süsü buydu ve dahası, dâhice bir buluş olarak vasıflandırılıyordu. Halayıklardan biri, bezin iyice gerilmek yerine, hafif bir çerçeveye gevşekçe tutturulduğunu söylemeyi ihmal etmedi; bu şekilde açık pencerelerden giren hava, ağaç hakikiymiş intibasını uyandıran bir dalgalanma yaratıyordu. Zannedirim ki hiç bu kadar eğlenmemiştim; dallar nebatat âlemiyle alakalı herhangi bir şeyden çok, dev boa yılanlarını andırıyordu ve her bir yaprak bir erkek şapkası kadar büyük ve karaydı.

Yataklarımız yere üst üste serilmiş döşeklerden teşekkül ediyor ve çok pahalı görünüyorlardı; benimki sırma brokarlı sarı satendi ve arkadaşımın ki menekşe rengi, zengin saçaklı kadifeydi. Türk yatağı bir saniyede hazırlanıyor; döşekler ipek tülbent veya çizgili muslinle örtülüyor (benim için kullanılan çarşaf ipek tülbentti); hepsi de zengin işlemeli, aradan saten astarın açıkça görüldüğü muslin kılıflar geçirilmiş çeşitli şekil ve ebatta yarım düzine yastık baş kısmına yığılıyor ve ayak ucuna itinayla katlanmış bir çift yorgan konuyor; yorganlar beyaz çarşafı kaplanmış olduğu için ikinci bir çarşaf gerekmiyor. Bize verdikleri açık mavi ipekti ve üstüne gül renkli çiçekler işlenmişti.

Her Türk odasının en uzak köşesinde döşek-yorganın konması için büyük dolaplar var; kalktığınıza emin olur olmaz yarım düzine halayık odaya giriyor ve beş dakika içinde yatağınızdan hiçbir iz kalmıyor.

Yataktan banyoya koşturuyorsunuz ve buradan iki saatten önce kaçamıyorsunuz; böylece bir Türk hanımının günlük işleri genellikle tamamlanmış oluyor. Artık yapılması lazım gelen, tandır örtülerinin altına girip oturmak, esanslı tespih boncuklarını çekmek, saçları ve süsleri düzeltmek ve yeniden düzeltmek, yaşmak (yürüyüş çarşafı) ve ferace (pelerin) giyip iki veya üç halayıkla beraber toplu gezintilere çıkmak veya sevilen dostları ziyaret etmek, üzerine aynı renk bir terliğin [mest] geçirildiği, ayak bileğinin yukarısına ulaşan sarı botlar giyip yaya olarak ya da bu memlekette araba denen, hepsi boyalı, yaldızlı ve koyu kırmızı kumaş döşeli vasıtayla gezip dolaşmaktır. Arabada yastıkların arasına gömülen hanımlar, gözlerini yeryüzünde bir Türk kadınından başkasının başaramayacağı tarzda en iyi niyetlerle kullanıyorlar. Sokakta dolaşan Türk kadınlarının gibi ince bir koketliğe daha önce asla şahit olmamıştım. Araba yavaş yavaş ilerlerken, ferace beyaz ipek astarı ve püskülleri gözükecek şekilde arkaya atılıyor; yolun kenarında top-

lanmış bir grup yakışıklı erkek görüldüğünde, yaşmağı düzeltmek için kazara o an seçiliyor. İspanya'nın kara gözlü kadınları bu sanatı ne kadar iyi icra etseler de, zarif peçeyi asla Şarklıların kıskanç yaşmağı kullandıkları gibi kullanamazlar.

“Alışveriş” düşkünlüğü –*piquante* ve *spirituelle* [sivri dilli ve nüktedan] Lady Morgan bu cihanşümul kadınısı çılgınlık üzerine ne de harika bir makale yazabilirdi!– Şarklı hanımlar arasında sarışın Avrupalı kardeşlerinde olduğu kadar revaçta; ne var ki tamamen farklı bir tarzda itiyatlara dayanıyor. İstanbul'da, *Howell and James* veya *Storr and Mortimer* gibi alışveriş sarayları yok, hele *Maradan Carson* gibisi hiç yok. “Son çıkan roman” için *Ebers* veya *Sams*'ın kapısına arabalar yanaşmıyor. Sokakları düzgün kaldırım döşenmiş, iyi ısıtılmış Kapalıçarşı dahi, saten terlikli hanımları cıfcaflı süs eşyalarının veya parlak cici bicilerin satıldığı ara sokaklarına cezbedemiyor: Peçeli Osmanlı'nın arabası yakışıklı bir satıcının bulunduğu bir dükkânın kapısına yanaşıyor ve ismi daha önceden öğrenilmiş olan satıcı Sadık veya Mustafa, arabacı tarafından hanımına belli bir malı göstermesi için çağrılıyor, o da uygun malı getiriyor; hanım malın kalitesini anlamak ve değerini tayin etmek için genç adamla sohbetে koyuluyor ve bu arada güzel gözlerinin bütün silahlarını üzerine çeviriyor. Sualler umumiyetle şuna yakın: “Adın ne?”, “Kaç yaşındasın?”, “Evli misin?”, “Hiç âşık oldun mu?” ve bu neviden yersiz ve çocukça sualler. Sorgu sualden geçirilen şahıs cevaplarıyla hanımı eğlendirirse ve yakından bakıldığında da uzaktan görüldüğü kadar yakışıklıysa, mala itiraz ediliyor ve ziyaret sık sık tekrarlanıyor, ta ki alıcının titiz zevki tatmin edilinceye kadar.

Yüksek mevkilerden kadınlar da zarafetten uzak bu eğlenceden mahrum etmiyorlar kendilerini. Bu vaziyet ancak ara sıra azat edilen kafesteki kuşlar gibi, hürriyetlerini nasıl kullanacaklarını bilmemeleri keyfiyetiyle izah edilebilir; Osmanlı padişahının kız kardeşi Hibetullah Sultan'ın da bu sıra dışı *passetemps* [hoş vakit geçirme] itiyadına bilhassa müptela olduğu rivayet ediliyor.

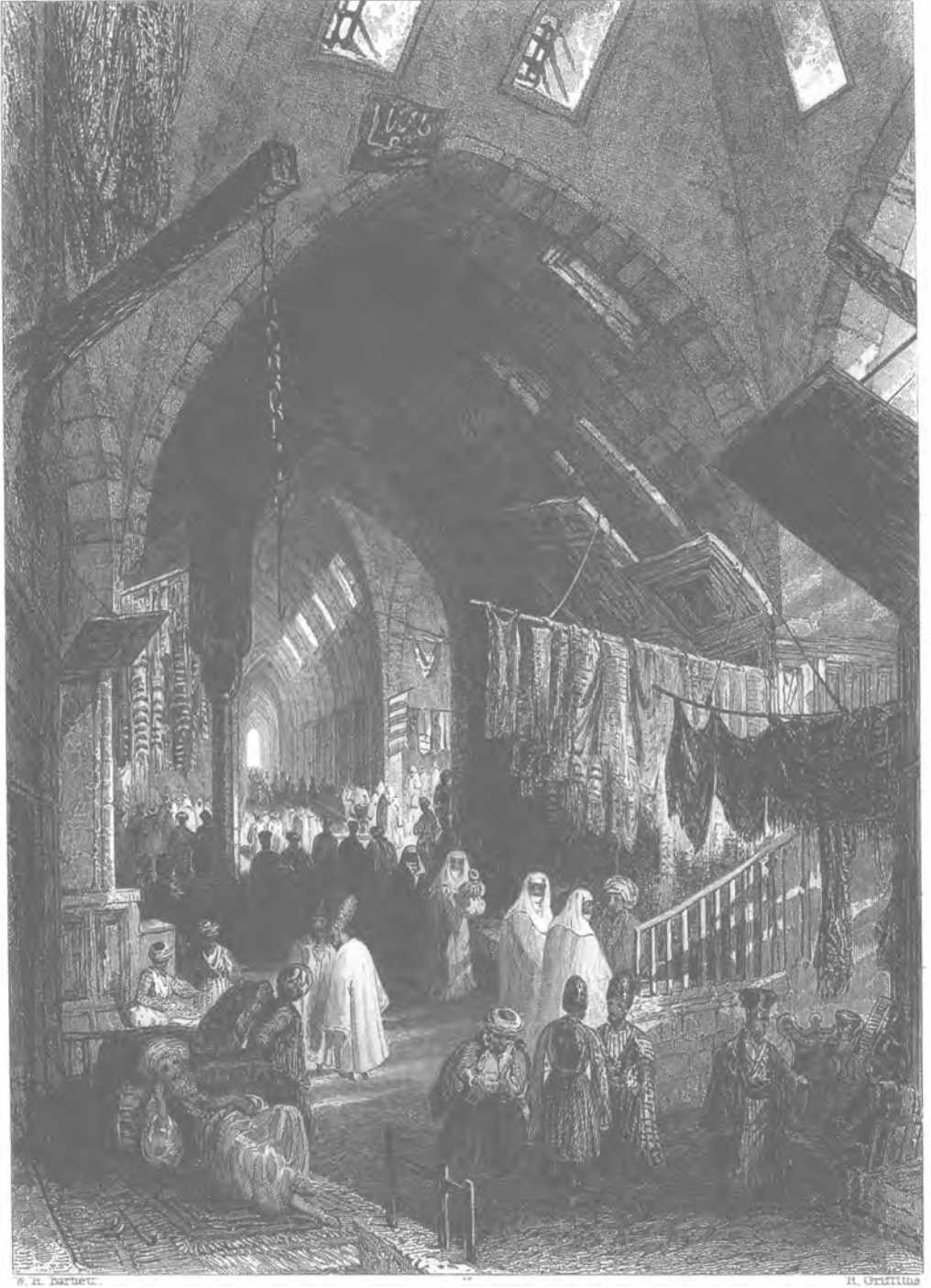
Ertesi sabah, peçelere bürünüp ağır kumaşlara sarınmış ve yanına dadısıyla beraber çocuğunu da almış olan “İuno” ve yabani bir kıyafet içindeki uşağın refakatinde bir keşif gezisine başladık. Şehrin –“yedi tepe”den birinin dik yamacına kurulmuş, ısıltılı ve teknelerle dolu limana bakan– bu mıntıkadaki sokaklarının darlığı ve dikliği sebebiyle araba eve oldukça uzak bir mesafeye yanaşabilmişti. Bu yüzden, buz tutmuş karların arasında yürümek mecburiyetinde kaldık; tıpkı dağın Muhammed'e gidememesi sebebiyle Muhammed'in dağa gitmesinde olduğu gibi.⁷

7

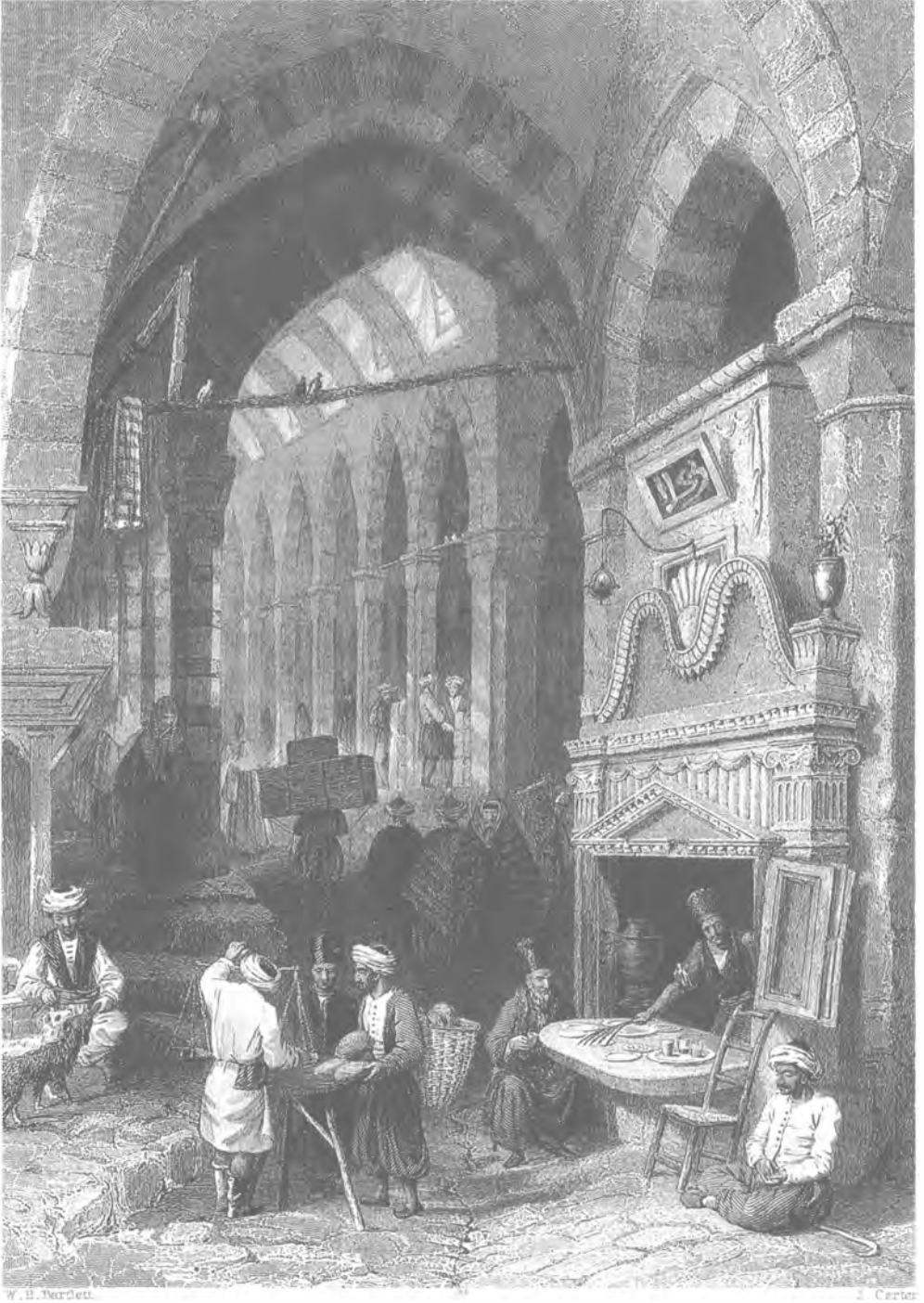
İngilizcede, bir işin
beklendiği şekilde
olmayacağı durumda,
çözülmesi için gereken
tavizin verilmesini ifade
eden “If the mountain
doesn't come to
Mohammed,
Mohammed goes to the
mountain – Dağ
Muhammed'e gelmezse
Muhammed dağa gider”
deyimine gönderme
(e.n.).

Kapalıçarşı'nın ana caddesi

Kapalıçarşı'dan bir manzara

Kapalıçarşı'da kaymakçı dükkânı

Arabayı gördüğüm an, perinin Külkedisi için kabaktan yarattığı arabanın nasıl bir şey olabileceği gözümde kusursuz şekilde canlandı. Üstü kapalı ufak bir lando tarzında olan arabanın dışı baştan aşağı koyu kırmızı kumaş, mavi ipek saçaklar ve püsküllerle döşenmişti; içi ise tam olarak yaldızlanmış bir zencefilli çöreği andırıyordu. Her iki yandaki kapılara yalnız ana hatları göstermeye yetecek dört yuvarlak ayna oturtulmuş, pencere yerine yaldızlı kafesler konmuştu; kafeslerin delikleri son derece küçüktü ve vaziyetimiz hiç iç açıcı değildi. Dahası, serbestçe soluk almam neredeyse imkânsız gibiydi, bu yüzden soğuğa rağmen kafesler açıldı; bu ayarlamadan sonra *duvet* [kuştüyü döşek] ve işlemelerin yarattığı lüks içinde, ayaklarımı *a la Turque* [Türk usulü] altına alarak saten minderlere rahatça yerleştim.

İlk uğraşımız Kapalıçarşı'ydı. Avrupalılar açıklanamaz bir sebepten buraya "*bazar*" diyorlar; halbuki bu kelimenin aslı pazar manasını taşıyor. Araba ağır giriş kapısının altından tangırdarak geçtiğinde, bende uyanan ilk his büyük bir hayal kırıklığı oldu. Bu yapının en büyük cazibesi şüphesiz devasa ebatta olması; çünkü *tenue* [bakımlılık] ve zenginlik açısından Londra'daki minyatür çarşılarımızın yanında ancak bu kadar aşağı kalabilir. Kaba taşlarla döşeli zemini nahoş derecede pis, içinden gerek görüntüsü gerekse kokusuyla sevimsiz çok sayıda *egout* [açık su gideri] geçen, kötü ışıklandırılmış, beceriksizce inşa edilmiş ve labirentlerin tamamında gezinmediğiniz takdirde kapladığı sahaya dair hiçbir fikir vermeyen bir çarşı; ister istemez ilk intibalarımız seyyahlarca neden bu kadar mübalağa mevzuu yapıldığını ve seyahatname müelliflerimizce neden göklere çıkarıldığını merak etmek oluyor.

Kapalıçarşı tek çatı altında toplanmış küçük bir ticaret kasabasını andırıyor; her sokağı belli bir ticaret veya zanaat dalına ayrılmış; dükkânlar kuyumcu tezgâhından şalcıların ve kürk tamircilerinin minderlerine kadar değişen derecelerde lüks ve albeni taşıyor.

Bedesten mücevherat açısından harika bir zenginlik arz ediyor; ne var ki bunların teşhirine şahit olmanız için bir alıcı veya alıcı namzeti olmanız lazım; çünkü tezgâhları süsleyen cam muhafazalarda ancak az sayıda ve nispeten düşük değerli mücevherler sergileniyor. Kuyumcuların neredeyse hepsi Ermeni, tıpkı bunların hemen yakınında iş kurmuş olan sarraflar gibi. Hakikaten de birkaç istisna haricinde payitahttaki sabit ticaretin büyük ölçüde dürüst, sabırlı, müşkülattan yılmayan, hesabını bilen bir ticaret zihnietine sahip Ermenilerin elinde olduğu söylenebilir. Buna karşılık, riskli ve ihtiraslı teşebbüslere, daha cesur ve maceraperest Rumların şevkle sarılmış oldukları görülebilir. İlk nazarda izahı zor bir vaka olarak İstanbul'un en

zengin ve en fakir tüccarlarının Rum olması da herhalde bu keyfiyetle alakalı olmalı; halbuki dar gelirli veya hesapsız tarzda iş yapan bir Ermeni'ye çok nadir rastlayabilirsiniz.

Her yana asılmış tütün keseleri, keseler, sırma ve simle dokunmuş *coiffure*'ler [başlıklar, serpuşlar] sebebiyle tezgâhları son derece şenlikli gözükken kumaşçılar sokağından bir çift zengin işlemeli yemeni aldık; bunlar memleketin hanımları tarafından banyodan sonra saçları toplamak için kullanılıyor ve hakikaten takdire değer bir zevk ve hünerle işlenmişler.

Derken arabayla, her renk ve tonda kadifeden yapılmış, inciler, sırma ve simle işlenmiş terliklerin çok şık ve kışkırtıcı görüldüğü pabuççular çarşısına geçtik; bu terliklerin arasına çerçeveleri, arkaları ve sapları benzer şekilde süslenmiş yuvarlak aynalar konmuş. Sonra alakamızı celbeden esansçı dükkânları oldu; bunların bulunduğu kısım hakikaten de "Arap Diyarı"nın minyatür halde cisimleşmiş hali, çünkü havada bir parfüm bulutu var. Burada *l'embarras des richesses* [zengin müşkülpesentliği] tabiriyle neyin kastedildiğini hakikaten anlayabildik; Şark ile Garp'ın bütün rayihaları, uzun ince *Eau de Cologne flacon*'undan [kolonya şişesinden], yaldızlı küçük gülsuyu şişesine kadar, her şey bir anda bizi baştan çıkardı. Karanfil piramitleri, tarçın yığınları ve mısır unu torbalarıyla baharat çarşısının havası da lükste ondan aşağı kalmıyordu. Göz alıcı sergileriyle, her neviden eski ve yeni seramik eşyanın bulunduğu seramikçiler bizi bir yana çekerken, ipekler, kadifeler, Bursa satenleri ve yaldızlı tülbentler diğer yana çekiordu; kısacası Kapalıçarşı'dan ağrıyan gözlerle ve bu gösterişli, pahalı alışveriş yerine dair karmakarışık intibalarla ayrıldım.

Çok yorucu bir gün geçirmiştik; bizi böylesine iyi ve kibar karşılamış misafirperver aileye veda ettikten sonra kayığa atlayıp kendimizi on dakikada Tophane'de bulduğumuzda üzöldüm diyemeyeceğim; buradan geçici evimize yüz metre uzaklıktaki Cadde-i Kebir'de [İstiklal Caddesi] son bulan dik yoluşu yavaşça tırmanmaya başladık.

Galata Mevlevihanesi'nde

Üçüncü Bahis

Dönen dervişler–Tekkenin görünüşü–Türbe–Dervişlerin vazifeleri–Semahane–Tekke şeyhi–Tarikat elbiseleri–Hüzün müziği–Semanın ağırbaşlılığı–Modern bir seyyahın hataları–Merasimin izahı–İbadet–Sulh öpücüğü–Semahanenin görünüşü–Türklerin dini müsamahası–Fransız dönme–Tekkenin kurucusu Halet Efendi hakkında

Galata'ya doğru inerken *Petit Champ des Morts*'un (Küçük Kabristan)⁸ karşısına düşen Mevlevihane'yi⁹ iki sefer ziyaret ettim. Avrupa'da bu tarikatın mensuplarına "Dönen Dervişler" deniyor. Tekkenin avlusuna güzel işlemeli bir kapıdan giriliyor; kapıdan geçince sol tarafta karşınıza dergâhın mezarlığı çıkıyor ve sağda ana binanın sivri tepeliği [alemi] görülüyor. Tekkenin ön cephesine vasil olduğunuzda avlu genişliyor ve ortada çok yaşlı, etrafı itinayla çevrilmiş muazzam bir çınar ağacı duruyor; bir tarafta tarikat büyüklerinin yattığı zarif türbe var, diğer tarafta ise ufak bir mabet gibi çatıyla kaplı, saçaklarının altı cephesini de koruduğu, beyaz mermerden bir şadırvan var. Dervişler semahaneye girmeden önce bu şadırvanda aptes alıyorlar. Sekiz köşeli türbenin zemini ortada iki basamak yükseltilmiş; çevresinde yalnız bir kişinin geçebileceği genişlikte bir boşluk bırakılmış. Sandukalar düz, haki kumaşlarla örtülmüş; her mezarın baş tarafına birer külah yerleştirilmiş ve bunların alt kısmına renkli ipekler ile sırma işlemeli tülbentler şerit şerit sarılmış. Sandukalardan birinin karşısında ahşap bir levha üzerine iğne işiyle Kuran'dan bir ayet yazılmış ve bir külah resmi işlenmiş. Kabirlerin arasına, düz toprak renkli şamdanlar içinde mumlar konmuş.

Tekke çok güzel bir yapı; müstemilatında cemaat mensuplarının zevcele-ri ve çocuklarıyla rahatça yaşadıkları ek binalar var. Dini vazifelerini ifa eden dervişler, buradan şehirdeki çeşitli meşgalelerine doğru yola çıkıyor ve hemşerileriyle denk şartlarda çalışıyorlar. Katolik keşişlerin tersine, dervişlerin kendilerini veya tekkelerini zenginleştirmek için para toplamaları yasak. Hem kendilerine hem de ailelerine en basit yiyecekler, en ucuz elbiseler yetiyor. Çalışkanlık, itidal ve ibadet onlar için bir vazife; kendi tayin ettikleri mükellefiyetleri munasip gördükleri zaman bırakmakta serbest oldukları için, cemaatte gönülsüzlük nedir bilinmiyor. Yıl boyunca, en meşgul oldukları günlerde bile Allah'a adayacak vakti buluyorlar. Diğer Müslümanların tersine, mabetlerinin kapılarını yabancılara açıyorlar; tek şartları beylerin girmeden önce ayakkabılarını çıkarmaları.

8
Günümüzdeki
Meşrutiyet Caddesi'nin
Haliç yakasından ve
Tünel'den Kasımpaşa'ya
uzanan alanı kaplayan
mezarlık. 19. yüzyıl
ortalarından sonra
kademeli olarak iskâna
açılan bu mezarlık
ortadan kalkmıştır.
Büyük Kabristan ise
Taksim Meydanı'ndan
başlayıp, Taksim
Gezisi'nden Radyoevi'ne
dek uzanan araziye ve
bunun denize inen
yamaçlarını kaplardı
(e.n.).

9
Günümüzde Divan
Edebiyatı Müzesi olarak
hizmet veren Galata
Mevlevihanesi (e.n.).

Bazı kaynakların yanlış bir ifadeyle “cami” olarak adlandırdığı semahane, titizlikle boyanmış duvar ve tavan bezemeleri olan, orta büyüklükte sekizgen bir bina. Büyük salonun orta yeri parmaklıklarla çevrilmiş ve burası dervişlere ait; yaygılarla döşenmiş olan dış halka ziyaretçilere ayrılmış. Üst katta binanın altı köşesi boyunca uzanan derin bir koridor var; bunun altında, içeriye girer girmez sol tarafınızda, Türk kadınların arkasından merasimi seyrettikleri kafesleri fark ediyorsunuz. Parmaklıklarla çevrili dairenin dış çeperi boyunca ensiz bir yolluk serilmiş; dervişler merasim sırasında bunun üstünde diz çöküyorlar. Devamlı sürtünme sebebiyle orta kısım öylesine cilalanmış ki, bir aynayı andırıyor. Dönüşler sırasında kazara dervişlerin ayakları yaralanmasın diye, tahtalar şilin büyüklüğünde başları olan mihlarla birleştirilmiş. Kubbeli tavanın merkezinden aşağıya sekizgen şeklinde bir demir çubuk iniyor; buna tutturulan ufki çubuklara farklı renk ve ebattaki çok adette kandil asılmış. Kubbeyi destekleyen ve yirmi dört tane olarak saydığım sütunların pek çoğunda Peygamber’den aktarılan sözlerin yazılı olduğu levhalar var.

Tekke postnişininin oturduğu ve küçük bir halının üstüne serilmiş koyu kırmızı bir kilimden¹⁰ müteşekkil yerin yukarısında, tekke kurucusunun adı siyah zemin üzerine yaldızlı koca harflerle yazılmış. Biz içeriye girdiğimizde, şeyh burada diz çökmüş halde oturmaktaydı; üstünde geniş ve sarıkık yenleri olan, toprak renginde bir hırka vardı ve boz keçeden uzun bir serpuş şeklindeki külahı yeşil bir şeritle sarılmıştı. Semahanenin diğer ucundaki dört büyük pencereden görülen, ince uzun minareleri ve semavi camileriyle İstanbul’un uzakta parıldadığı muhteşem Boğaziçi manzarasına sırtını dönmüş olduğu için ona acıdım.

Dervişler birer birer semahaneye girdiler, parmaklıklarla çevrilmiş alanın küçük kapısında başlarını yerlere kadar eğerek yaygının üstünde yerlerini aldılar, hürmetle eğilerek yeri öptüler; sonra kollarını sakince göğüslerinde kavuşturarak gözleri kapalı, bedenleri yavaşça öne ve arkaya sallanır halde kendilerini sema ayinine kaptırdılar. Hepsi de kolları sarkan, koyu renkli kumaştan yapılmış geniş hırkalara sarınmışlardı; külahlarını merasim boyunca hiç çıkarmadılar.

İtiraf ederim ki “Dönen Derviş” fikrinin daha önce zihnimde uyandırdığı intiba ciddi olmaktan çok uzaktı; bu yüzden, dini merasimin yarattığı tesire oldukça hazırlıksızdım. Dervişlerin ibadeti ancak her dini merasimde dalga geçecek bir şeyler bulmaya hazırlıklı olanlara tesir etmeyebilir. Sadece dua ederken çıkan nefeslerin ya da düşkün insanlık için meleklerin kopardığı nağmeli feryatları andıran, bastırılmış bir hüznü içeren ve bir bu-

10

*Kilim değil post olmalı
(e.n.).*

lutun ardından keder seslerini gönderir gibi gelen boğuk sesli çalgıların melankolik avazlerinin bozduğu derin sessizlik; semahaneyi dolduran kalabalığa gözlerini bir an dahi çevirmeyen cemaatin kesif ve sofuca kendinden geçmişliği; korodaki dervişlerin derin, dolgun ezgileri; hatta Yaratıcı'ya uysalca ibadet ettikleri bu aydınlık ve periler diyarına benzer ibadethane ile kendi sakin ve vecd halindeki görüntülerinin yarattığı tezat. Bütün bunlar sahnenin tesirini güçlendiriyor ve dinin en kutsi mekânında dahi bir komiklik bulmaya kalkışacakların cüretini ve haddini bilmezliğini yüzlerine sessizce vuruyordu.

Sema töreni şeyhin irticalen yaptığı bir duayla başladı; semaya katılan dervişler bunu kollarını göğüslerinde kavuşturmuş ve gözlerini yere dikmiş halde dinlediler. Duanın sonunda hepsi alınlarını yere değdirdiler; saz heyeti o zamana kadar duyduğum müziklerin hiçbirine benzemeyen, o kendine has yabani ve melankolik Türk havalarından birini çalmaya başladı. Anında dervişler hep birlikte koroya katıldı; bunun tesiri tüyler ürperticiydi. Sesler, çıkmakta olan ruhun son nefesi gibi solup gitti ve ansızın, bir defa daha neredeyse dünyevilikten uzak görünen derin ve güçlü bir ahenkle yükseldi. Ardından takriben bir dakikalık sessizlik oldu ve bundan sonra pes, ağırbaşlı müzik yeniden başladı ve yerden yavaşça kalkan dervişler, kıdemlilerinin peşinden ortadaki sahanın etrafında üç kez döndüler; şeyhin oturduğu yerin yukarısında asılı olan kurucularının adının gölgesi altında –ilk seferinde geldikleri istikamete doğru ve sonra aksi istikamete, sanki sırtlarının yazıya dönmesine mani olmak istercesine, yavaşça sağ ayakları üstünde dönerek– iki kez selam verdiler. Bu selam sırasında kavuşmuş kollarını indirmediler. Merasimin bu kısmı ikinci kere yere kapanmalarıyla hitam buldu; daha sonra yerlerine dönüp hırkalarını ve eğer varsa ayaklarındaki yün çorapları çıkaran dervişler, postnişinin önünden vakarla geçerek dönüşlerine başladılar.

Ardından şahit olduğum çok müstesna ve *bizarre* [tuhaf] merasimi Don Kişotvari müdafaa etmeye ne niyetim var ne de buna hazırlıklıyım; gene de bunu “bir saçmalık” olarak tarif eden modern seyyaha iştirak etmeme imkân yok. Evet, bunun, biz Avrupalıların, insicamlı ve muteber ibadet hususundaki fikirlerimize tekabül etmediği kati; ama kendi muhakeme tarzlarına göre Allah'a hizmet eden, erişilmez karakterdeki bu insanlara herhangi bir kimsenin hürmetten başka bir şey duyacağına ihtimal vermiyorum.

Dans eden, daha doğru ve daha münasip bir tabirle dönen semazenlere –çünkü dönüşleri dansa ancak bu kadar benzemeyebilir– adını veren bu alımsılamış merasim kendi içinde manasız değil. Dervişler önce geçmiş günah-

larının affedilmesi ve sonraki hayatlarının gûnahtan uzak olması için dua ediyorlar; ıslahatları kuvveden fiile çıkarmak için sessizce yakardıktan sonra, “ayaklarındaki tozu silmek” ve bütün dünyevi bağlardan kurtulmak arzusuyla tuhaf ve yorucu hareketlerine başlıyorlar.

Bu âdetin basit bir hevesten doğmuş olduğuna inanasım gelmediği için, manasını bulma zahmetine girdim; merasimlerin farklı günlerde farklı olup olmadığını anlamak için semahaneyi ikinci defa ayin sırasında ziyaret ettim, fakat bir değişiklik fark etmedim.

Ayakta durmakta olan şeyhin önünden iki defa vakur bir selam vererek geçtikten sonra, dervişler kollarını iki yana açtılar ve dönme hareketlerine başladılar; sağ elin avucu yukarıya, sol elinki ise aşağıya bakıyordu. İç elbiseleri (daha evvel de beyan ettiğim gibi hırkalarını bir kenara bırakmışlardı) bir yelek ve ayaklarına kadar inen koyu renkli kumaş bir eteklikten teşekkül ediyordu. Kıdemli dervişlerin elbiseleri yeşil, diğerlerinin kahve rengi ya da sarımsı gri renkteydi; bellerine kırmızı kenarlı kuşaklar bağlamış, yeleklerinin sağ yanını kuşağa sıkıca ilâştirirken sol yanını gevşek bırakmışlardı. Çok geniş olan eteklikleri kuşağın altında bol kıvrımlar halinde iniyor ve dönüşler sırasında çan gibi bir manzara arz ediyordu. Bu giysiler sadece merasim sırasında giyiliyor ve yazın bunların yerini daha hafif kumaştan beyaz giysiler alıyor.

Vazifeli olanların –bunu başka nasıl ifade edeceğimi bilmiyorum– sayısı dokuzdu; bunların yedisi erkek ve kalan ikisi oğlan çocuklarıydı, en küçüğü katiyetle on yaşından büyük olamazdı. Dokuz, on bir ve on üç esrarlı rakamlardır; cemaat ne kadar büyük olursa olsun, dönenlerin sayısı bu rakamları geçmiyor; geri kalan tarikat mensupları sema sırasında yerlerinde kalıp dua etmeyi sürdürüyor. Benim takip ettiğim merasimde bunların sayısı yirmi kadardı ve her biri bir sütuna yaslanmıştı. Galerideki bendir vuruşları dönen dervişlerin hareket müddetini tayin ediyordu ve bu uyum kelimelerle ifade edilemeyecek garip bir tesir bırakıyordu. Hareketleri muntazam ve hatasızdı ki, oldukça sınırlı mekâna rağmen, bir defa bile birbirlerine çarpmadılar. Sanki kurulmuş oyuncak bebekler gibi, solgun, ihtirassız çehreleri tamamen kıpırtısız, başlarını hafifçe sağ omuzlarına eğmiş halde beş dakika kadar dönmeyi sürdürdüler. Kabaran etekleri hareketlerinin hızından ötürü semahanede soğuk, keskin bir hava estiriyordu. Bu müddetin hitamında, galeride hiç durmadan okunan nağmelerde Peygamber’in adı geçti; bunu duyunca hepsi aynı anda durdular, ellerini göğüslerine kavuşturarak eğildiler ve selam verdiler; ani duruşları geniş elbiselerinin bacaklarına sarılmasına sebep oldu ve bu, bir anlığına onlara mumya görünüşü verdi.

Bunu bir dua faslı takip etti ve aynı merasim üç defa tekrarlandı; sonunda semazenlerin hepsi yüzüstü yere kapandı ve o ana kadar seyirci olarak

kalmış olanlar, hırkalarını onların üzerine örttü. Şeyhin sol yanında diz çökmüş olan derviş ayağa kalktı, hızlı ve vakur bir sesle kısımlara ayrılmış uzun bir dua okudu; her cümleinin son kelimesini Phillips'e taş çıkartacak zengin, derin bir oktavla "ha-ha-ha"¹¹ diyerek uzatıyordu.

Bu dua "yeryüzünün uluları –memleketin büyük adamları– kendileri üzerinde salahiyet sahibi olan"ların tamamı içindi; başlarını göğüslerine eğdiler, ta ki Padişah'ın adı zikredilene kadar. O an bir kere daha, duyduğum en korkunç iniltiyi çıkararak yere kapaklandılar. Galerideki bu feveranla saz heyetinin vazifesi sona erdi; şeyh dizleri üstünde doğrulup birkaç dakika dua etti, diğerleri yerde yatmayı sürdürdü. Daha sonra şeyh koyu kırmızı kilimdeki yerini aldı ve diğerleri teker teker ona yaklaştılar, elini kavrayarak dudaklarına ve alınlarına bastırdılar. İlki, geçtikten sonra şeyhin sağında yerini aldı ve ikincinin gelmesini bekledi; ikinci onun önüne geldiğinde az önce şeyhe arz etmiş olduğu selamet öpücüğünü ona da arz etti; her biri sırasıyla kendinden öncekilerin hepsine karşı aynı merasimi icra etti. Eli öpülen şahıs, sakalını yumuşakça sıvazlayarak karşılık veriyordu.

Bu, temaşanın son perdesiydi; şeyh yavaşça ve sessizce ayrıldı, beş saniye içinde mabet boşaldı ve cemaat kapıda birikerek çizmelerini, ayakkabılarını ve yemenilerini almaya başladı.

İkinci ziyaretimde dervişlerin semahanesinde gördüklerime benzer pito-resk grupları başka hiçbir yerde görmemiştım; ne de herhangi bir toplulukta bu kadar mükemmel bir intizama şahit olmuştım. Bütün merasim boyunca derin bir sessizlik hüküm sürdü; bu sessizliği sadece benim yanımda duran ve mutribin hüzünlü nağmelerine kendini kaptırdığı için gözyaşlarını tutamayan orta yaşlı bir Türk'ün hıçkırıkları bozmaktaydı. Her kesimden insanın tuhaf şekilde musikinin tesirine karşı hassas olduğu bu memlekette, böyle bir hal hiç de nadir değil.

Semahanenin içi mükemmel bir tablo gibiydi; ağırbaşlı giyimli dervişler ortada yerlerini almıştı. Dış halka kaba redingotlar ve kırmızı fesler giymiş asker gruplarıyla, yeşil sarıkları ve gösterişli sakallarıyla kürklü, morumsu kırmızı kaftanlara bürünmüş mübarek Türk din adamlarıyla ve boz renkli kaba elbiseleri içindeki köylülerle doluydu. Hepsi de müsavi derecede kendini kaptırmıştı ve hiçbir muhitin intizamını bozmaya teşebbüs etmedi.

Türkler dini görüşleri zaviyesinden son derece müsamahakârlar. İngiltere Kilisesi'nde olduğu kadar çok mezhepleri var; her şahıs münasip gördüğü, vicdanının emrettiği mezhebi seçmekte müsavi derecede hür. Dervişler birkaç farklı tarikata bağlı. Mevleviler itikatlarında maddeciler; Zerrîniler¹² Meryem Ana'ya tapıyorlar; Bektaşiler Mehdi'ye ve on iki imama inanıyorlar. Her tarikatın kendine has, sade İslam inancının dogmalarından farklı kaideleri var; ama mezhepleri mevzuundaki mutaassıp peşin hüküm-

11

Okunan duada cümle sonlarında "ha" değil, Farsçada 'için' anlamına gelen "ra" sözü tekrar tekrar geçer (e.n.).

12

9. yüzyılda Muhammed bin Kerram tarafından kurulmuş Keramiliğin on iki kolundan biri olan Zerrîniyye tarikatının mensupları (ç.n.).

lerine rağmen, bütün Müslümanlardan hürmet görüyorlar. Umumiyetle astroloji ve musiki mevzularında malumat sahibiler; büyü ve nazarı çözüyorlar; daima sessiz ve itaatkâr davranıyor, asla saray veya ulemanın entrikalarına karışmıyorlar.

Türkler Hristiyan rahiplere müsamahakâr davranmakla kalmıyor, hatta hürmet de gösteriyorlar; onların manastırlarını azizlerin adını taşıyan ve kendilerini tamamen Allah'a adanmış insanların yaşadığı kutsi yerler olarak kabul ediyorlar. Bu durumda kendi dervişlerine hürmet göstermeleri de şaşırtıcı değil. Hristiyanlara hürmetleri öylesine büyük ki İstanbul'a takribi iki fersah uzaklıkta, Marmara Denizi'nde yer alan ve "Prens Adaları" adı verilen çok güzel bir takımadada kurulmuş farklı manastırların cemaatlerini çan sesleriyle ibadete çağırmaclarına müsaade ediyorlar; hiçbir Hristiyan kilisesinin başka bir dine tanımadığı bir imtiyaz bu. Ama belki de dini cemaatlere hürmetlerinin en büyük delili, Konya'daki en büyük tekkenin türbesinde en tanınmış Müslüman ermişlerinden Molla Hünkâr'ın hemen yanında, sağlığında çok bağlı olduğu ve vasiyetinde ölümünden sonra da ayrılmama arzusunu izhar ettiği Hristiyan bir keşişin yatıyor olması. Bu iki mezar hâlâ duruyor; hikâyeyi daha da şayan-ı dikkat kılan şey, Eyüp Sultan Camisi'nde Osmanlı tahtına çıkarken padişaha kılıcını verme imtiyazının bu tekkenin şeyhine ait olması.¹³

Türkler kadınları derviş olmaya layık görmüyorlar, ama gene de Hristiyan rahibelere hürmette kusur etmiyorlar. Bunun biraz da tuhaf bir delili, 1818'de vuku bulan bir hadisede görülebilir. Cenova'daki bir rahibeler cemaati Fransız Cumhuriyetçilerin manastırlarına verdiği hasarı anlatmak gayesiyle Padişah'a ve devlet ricalinden Halet Efendi'ye birer maruzat göndermiş. Maruzatlar şapellerinin zeminine sermek üzere üç Türk halısının hediye gönderilmesine müteveccih olarak "pek dindar Zat-ı Şahane"ye bir münacatla bitiyormuş; bu halılardan ilkinin kırmızı, ikincisinin mor ve üçüncüsünün yeşil olması isteniyormuş. Rahibeler buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu'nun muhterem reisinin sıhhati, refahı ve şanı için dua etmeyi vaat etmişler. Padişah bu ricayı yerine getirmiş ve Hürrem Sultan'ın hemşerileri,¹⁴ Müslüman bir imparatorun Hristiyan dinine adanmış bir mabete bağışladığı muhteşem hediyeyi fazla gecikmeksizin almışlar.

Pera'daki dergâhın haziresinde Fransa'dan kaçarak Osmanlı tebaalığına geçen ve Müslüman bir paşa olarak ölen Marquis de Bonneval'in [Humbacı Ahmet Paşa] mezarı var; zamanında bu tekkenin banîsi [Mehmet Said] Halet Efendi'nin başını örtmüş olan mezar taşından geriye kalanlar da hâlâ duruyor. Söylemeyi unuttuğum bir şey de bunun tamamen mermerden

13

*Burada aslında Mevlana
Celaeddin Rumi'den ve
Konya'daki dergâhından
bahsedilmektedir.
Dergâhta böyle bir
mezar yoksa da,
muhtemelen
Mevlana'nın gayrimüs-
limlere karşı ayrımcılık
gütmeyen tutumu ve
gayrimüslimlerin ona
gösterdiği hürmet döne-
min pek çok yazılı
kaynağında da yer aldığı
için, böyle bir efsane
doğmuştur (e.n.).*

14

*Pek çok dönemde, kimi
Avrupa ülkelerinden
kimi Rusya steplerinden
kimi Kafkasya'dan
kaçırılmış cariyelerin ve
hanım sultanların
kökenleri hakkında
Fransız ya da İngiliz
soylusu olduklarına dair
söylentiler doğmuştur.*

*II. Mahmut'un
annesinin hiçbir kanıtı
dayanmaksızın Fransız
soylusu Aimee de
Riverie olduğu iddia
edildiği gibi, burada da
muhtemelen Slav köken-
li Hürrem Sultan'a
İtalyanlık atfedilmiştir
(e.n.).*

yapılmış olması. Ne var ki, Efendi'nin başı daha az kutsi bir yere taşınmış ve bir hain mezarı damgasını yemiştir.

Bir zamanlar Padişah'ın gözdesi olan Halet Efendi, kendi emellerini örtbas etmek için bir Rum isyanının patlak vermesine sebep olmuş. Entrikalarıyla Mikhail Suzzo'nun Boğdan voyvodalığına atanmasını sağlamış. Hima-yesi altındaki bu Fenerli Rum'un yaptıklarından ve sadakatinden mesul olmasına rağmen, Suzzo'nun Padişah'a kâfi derecede sadık olmaması sebebiyle kendisine serzenişte bulunulduğunda, Padişah'a müteveccih sadakatsizliğin sadece Suzzo'dan neşet etmediği, bütün bir ahalinin bunu paylaştığı cevabını verme cüretini göstermiş. Hemen ardından, Rumları isyan etmeleri için gizlice kışkırtmaya koyulmuş. Ve kuklası olan voyvoda da ona öyle uy-muş ki İpsilanti eyaletteki hükümranlığını ilan edince, onun emri altına gir-miş. Bu asi güç birliği Mora'daki isyan, Rumların İstanbul'daki isyanı ve Patrik'in öldürülmesi gibi korkunç neticeler getirmiş. Mahmut bu ihanete gözdesini Konya'ya sürerek karşılık vermiş, ama bir yandan da kendi müh-rünü taşıyan bir mektupla, hayatını ve mal varlığını korumaya söz vermiş; ne var ki birkaç yıl geçince böyle yersiz bir müsamaha gösterdiği için piş-manlık duyarak, sürgündeki gözdesine geri gelmesini emreden bir fermanla birlikte bir kapıcıbaşı göndermiş. Bu görevli Konya'ya vasıl olup Halet Efendi'ye fermanı takdim etmiş. Menfadaki devlet adamı, talihinde bu ka-dar ani ve beklenmedik bir değişiklikten büyük bir coşkuya kapılarak, hiç vakit geçirmeksizin İstanbul'a dönüş hazırlıklarına girişmiş. Fakat kendisi-ni kapıcıbaşına emanet etmesinden sonra, urganın boğazına dolanıp haya-tına son verilmesi çok sürmemiş. Kapıcıbaşı yanında kurbanının kellesiyle çarçabuk İstanbul'a dönmüş.

Velinimetlerinden geriye kalan bu dehşet verici yadigâr, ısrarlı talepleri üzerine Pera dervişlerine teslim edilmiş ve Türk âdetlerine göre altında ya-tan şahsın şiddet sonucunda öldürülmüş olduğunu gösteren küçük bir taşın altına gömülmüş. Gelgelelim birkaç gün bile geçmeden, Padişah kellenin akıbetini sormuş; kendisinin de bağlı olduğu (eskiden sema törenlerine ka-tıldığı ve hâlâ tebdili kıyafetle ziyaret edip kafesli hücrelerinde oturduğu) Mevlevi tarikatının dergâhında gömülü olduğunu duyunca, hemen çıkarıl-masını ve şehrin lağımalarının Haliç sularına boşaldığı Balat'a götürülmesi-ni emretmiş. Derhal emre uyulmuş. Mezar taşının üstündeki sarık şekilli dikme artık gözden düşmüş Halet Efendi'nin kellesinin birkaç gün yattığı yeri göstermeye yarıyor sadece.

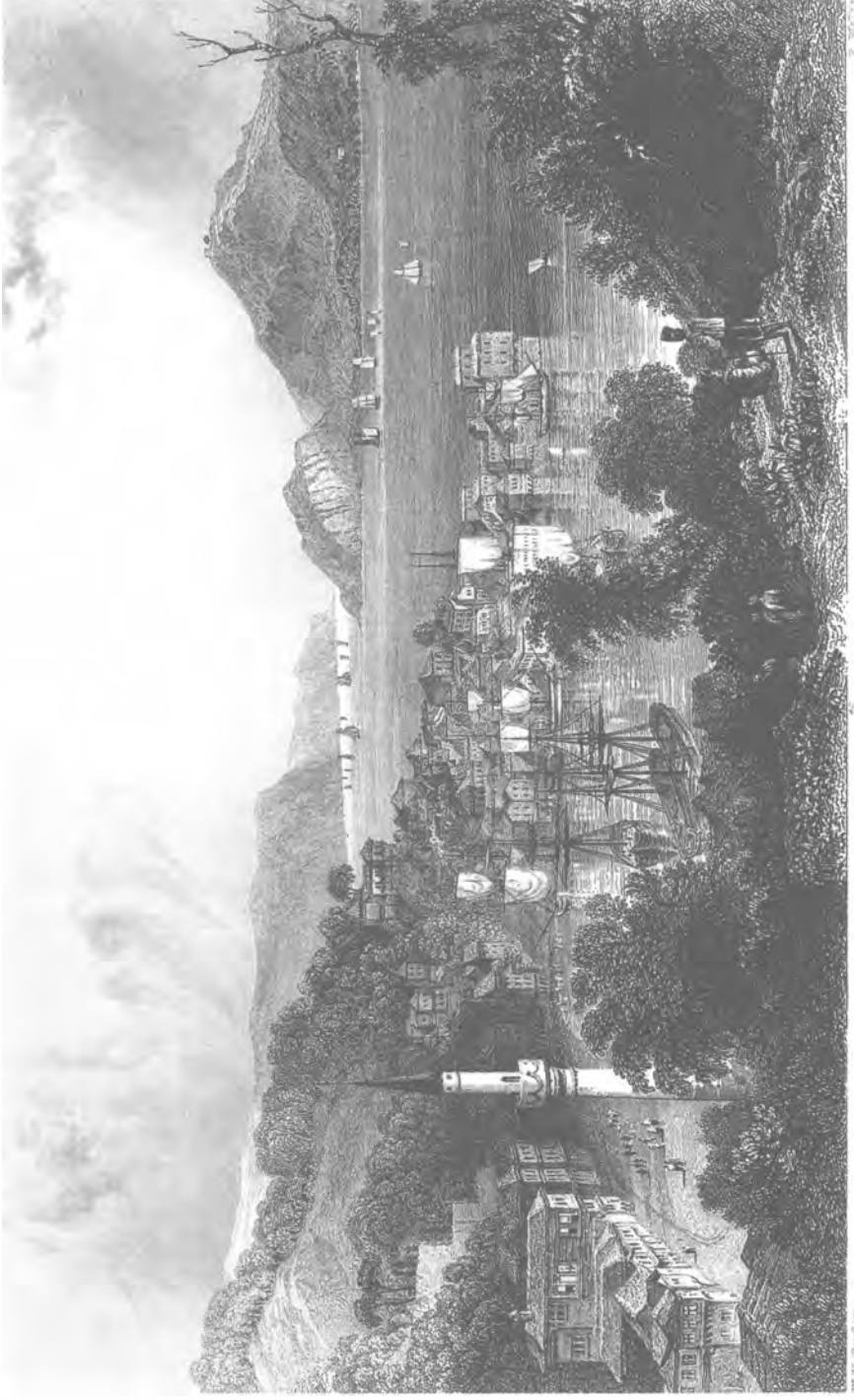
Beyoğlu'nun Frenk Muhiti

Dördüncü Bahis

Galata tüccarları–Pera “palas”ları–Pitoresk yapı
 üslubu–Peralılar–İçtimai mevzular– Rumlar, Avrupalılar ve
 Ayrılıkçılar–Sefaret binaları–Sefaretlere giriş imtiyazı
 Karnaval–Soirées dansantes–Avusturya sefiri–Madame la
 Baronne–Rus sefiri–Madame de Buteniyev–Maskeli balo
 Rus üstünlüğü–Prusya’nın tam salahiyyetli temsilcisi–Sardinya
 maslahatgüzarı–Evinden atılan diplomasi–Pera sosyetesı

Ne Frenklerin ne de Hristiyanların “Müminler şehri”nde ikamet etmesi ne müsaade edilir; bu yüzden limanın karşı tarafında kurulmuş olan Pera varoşları Avrupa sosyetesinin *élite* tabakasının karargâhı olmuş. Pera’nın yer aldığı tepenin eteklerinde, sahildeki Galata’nın sakinleri arasında işleri devamlı orada kalmalarını mecbur kılan pek çok itibarlı tacir var; ama Pera *beau-monde*’un –modanın– beşiği, payitahtın St. James’i addediliyor. Burada sosyal olan her şey en *magnifique*’tir [debdebelidir]: Muhtelif sefaretlere ait binalar, kendilerine göz kamaştırıcı “palas” adını yakıştırarak böbürlenirler; Parisli *modist*’lerin [modacıların] kasvetli *magazin*’leri [mağazaları] alabildiğine pahalı ve kirlidir; diplomasinin bütün *employé*’leri [memurları] dar, dik ve kötü döşenmiş sokakları doldurur; bu arada Rum hanımlar, binanın cephesinde çıkıntı yapan cumbalı pencerelerinden onlara tepeden bakarlar; parlak gözlü Ermeniler “her şeyi gören, ama görünmeyen” kafesli pencerelerinden etrafı gözetlerler. Garip renkli, boyanmış kil maketleri andıran evler sanki bir dokunuşla birbirlerine değiverecek gibi durur; her türlü harici intizamı, sıralılığı ve nispeti hiçe sayarcasına girintili çıkıntılı bir hat takip eden bu evlerin tarif edilemeyecek bir pitoresk görünüşü vardır.

Avrupa sosyetesini hızla, Peralıların, yani asıl Pera sakinlerinin sanki Thames veya Seine kıyılarında doğup büyümüşçesine kendilerini Frenk addettiklerini açıklığa kavuşturmadan geçmemeliyim. Bu çok orijinal fikrin sizi eğlendirdiği yüz ifadenizden belli olursa, bunu büyük bir hakaret olarak kabul ediyorlar. Dolayısıyla, bunu münakaşaya açık olmayan bir mevzu addederek, buradaki Avrupalıları basitçe ikiye ayıracağım: Diplomasiyle uğraşanlar ve skandal yaratanlar. Bununla beraber, evvelemirde beyan etmeliyim ki, sıkıca birbirine dolanmış bu iki tabakayı ayırmak ince bir ele alış tarzını elzem kılar. Pek çok sefarete *entrée*’si [giriş imtiyazı] olanların işi gücü birbirlerini tenkit etmek; *entrée*’ye sahip olmayanlar ise daha da güçlü bir imtiyazdan istifade etmektedirler. Belli ki bu ikisi arasında, Pera cemiyeti

Tarabya ve Yuşa Tepesi

resmi bir “patırtı gürültü”yü işgüzarlık haline getiren, devamlı hareket halinde bir muhit teşkil etmektedir. “Yere bir tüy düşmeyegörsün” yarım saat içinde herkes bunun kim tarafından yolundugunu bilir; rivayetler pazar gazetelerini şenlendirecek bir hız ve şevkle dilden dile dolaşır.

Rumlar arasında, kendilerinin ateşli şekilde direttikleri hoş bir ayrım var. Rum Katolikler kendilerini Avrupalı addediyorlar; buna mukabil Ayrılıkçı¹⁵ Rumlar ötekilerin kıskançlıkla sarıldığı bu imtiyazı benimsemiyorlar.

Birkaç hafta burada kaldıktan sonra, Pera sokaklarında karşılaştığınız her kadının hangi milletten olduğunu anlayabilirsiniz. Açık tenli Peralılar bone, manto ve şal, yani halis Avrupalı asil kadınların yürüyüş kıyafetini giyerler; gene de onları bir nazarda bir diğerinden ayırmak imkânsız. Parlak renklere aşırı düşkünlükleri, giyinme tarzlarındaki tarif edilemez gariplik hemen Peralı hüviyetini belli eder. Kara gözlü Rum kadını ise yüzünü neredeyse tamamen açıkta bırakan, tülbent veya kadifeden geniş türbanının üzerine taktığı, omuz ve beline kadar inen peçesiyle tanınır.

Büyük Pera yangınından bu yana Fransa ve İngiltere sefirleri Boğaziçi'nin Karadeniz'e açıldığı kıyılarda güzel bir köy olan Tarabya'da oturuyorlar; ama Rus, Avusturya ve Prusya sefirleri ile Sardinya ve Hollanda maslahatgüzarları kışın şehirde devam ediyorlar. Avusturya “palas”ı, yani sefaret sarayı hâlâ ayakta duran tek bina; diğer diplomatik misyonlar sıradan binalara sıkışmak mecburiyetinde kalmışlar. Rus sefiri Cadde-i Kebir'deki bir konakta kalıyor ve Hollanda maslahatgüzarı hemen yanımda ki binada oturuyor.

Burada yaşayan Avrupalılar için sefaretlere *entr  e* elde etmek son derece kolay; sayıları o kadar mahdut ki, *les grands convenances* [yüksek protokol kuralları] neredeyse mecburi olarak bir kenara atılmış. Ekselansları misafirlerinin seviyeleri hususunda fazlasıyla müsamahakâr. Paris ve Londra'nın mümtaz muhitlerine alışmış bir seyyah için, diplomatik *soir  e*'lerde [gece eğlencelerinde] bırakın tüccarları ve zevcelerini, ayrıca memurları ve açık tenli zevcelerini de görmek şaşırtıcı olabilir. Karşılama tarzlarının cana yakınlık zaviyesinden değişiyor oldukları doğru; “fark çok küçük ve işin güzel tarafı daha az”, ama bu sadece ferdi hissiyata ve tahammül gücüne tesir ediyor, hakiki vaziyet değişmiyor.

Şehirde bulunduğumuz yıl Karnaval eski coşkusuna yeniden kavuşmuştu; bir iki yıl evvel şehri neredeyse harabeye çeviren ve başlıca mal varlıkları evlerden müteşekkil olanları mahveden korkunç büyük yangının yarattığı panik hissi insanların zihinlerinden silinmeye başlamıştı.

Karnaval boyunca Avusturya sarayında her pazar günü büyüklerin ve diplomatik düğmelerin g  rla gittiğı balolar tertip edildi. Hiç bitmeyen kotil-

15

Doğ   ve Batı kiliselerinin birleşmesine karşı çıkan Doğulu Hristiyanlar için o dönemde Batı Avrupa'da kullanılan terim. Çeviride “sekte” ya da “ayrılıkçı” yerine Ortodoks kelimesi kullanılmıştır (e.n.).

yon, hızlı mazurka, kadril ve vals de aynı derecede revaçtaydı; gece boyunca ilk olarak bir Rum'la, ikinci olarak bir Rus'la, üçüncü olarak bir Fransız'la ve dördüncü olarak da bir Alman'la dans ettim.

Avusturya elçisi Baron de Stürmer elli yaş civarında, kısmen dazlak ve tahrik edilmediğinde son derece ciddi görünümlü biri; fakat hitap tarzı garip şekilde hoş ve tebessümü şimşek gibi.

Madame la Baronne, Paris terbiyesi almış günümüz kadınlarına mükemmel bir örnek; onda vakar cilveyle karışıyor ve nezaketi işveli olduğu kadar zarif de. *Tant soit peu precieuse* [biraz kibarlık budalası] olmasına rağmen, malumatfuruşluk taslamaktan alabildiğine uzak ve sohbeti çok hoş. Birkaç yıl yaşadığı St. Helena'da Napoléon'a dair hatıralarını anlatıyor; anekdotları *piquante* [iğneleyici] ve politik muhtevalı; koltuklarınızı kabartan, güzel dile getirilen ve yumuşak bir sesle telaffuz edilen iltifatlar yağdırıyor; hepsinin ötesinde Parisliler haricinde hiçbir kadının tam olarak edinmeyi beceremediği o hakiki *laissez aller insouciance* [gamsızlık] havası var. Pera'daki Frenk muhitinde geçirdiğim güzel saatlerin ekseriyetini bu hanımın zarif misafirperverliğine borçluyum.

Rus sefiri M. de Buteniyev, birbirine benzemeyen ifadeleriyle ilk beş dakika sizi şaşırtan bir yüze sahip; alnında ve gözlerinde çekici bir âlicenaplık ve müşfik bir karakteri var, ama dudağındaki kurnazca kıvrımlar, şeytanlık ve şüphencilik görüntüsüyle insanı itiyor. Sohbeti rahat, gönül okşayıcı ve hoş; devamlı yaptığı nükteler ve hatırşınaslığı onu sosyete herkesin gözdesi yapmış. İkinci karısı olan Madame de Buteniyev genç, zarif ve canlı; yorulmak nedir bilmez bir dansçı ve cazip bir ev sahibesi; dahası Nesselrode'un yeğeni.

Rus Sarayı'ndaki *soireés dansante* [danslı gece eğlenceleri] Karnaval'ı adına yakışır tarzda taçlandıran ve büyük coşkuyla kutlanan bir maskeli baloyla sona erdi. Açık tenli ev sahibemiz ve sefarete bağlı iki hanım ile Fransız diplomatın eşi, dört Rus kâtibin canlandırdığı *parti carré* [dörtlü] şeytanlar tarafından balo salonuna getirilen melekler olmuşlardı. Bazı politikacılarımız bu kendini beğenmişliğe mutlaka güleceklerdir; ben de bu fantezinin münasip düştüğünü itiraf etmekten kendimi alıkoyamıyorum; doğrusu, Rus sefareti *attaché*'lerini hazır bulunan diğer devletlerin kadrolarıyla karşılaştırdığımda, "isimlerinin bir ordu" olduğunu kabul etme temayülündeyim.

Bir balo salonunda dahi Rus üstünlüğü elle tutulur şekilde bariz; sayıları, politik güçleri, popüler olmak için durmaksızın harcadıkları gayretler bir an dahi unutulamaz. Her hareketlerinde, her bakışlarında, her kelimelerinde diplomasi var; bunların yanı sıra kendi kendini besleyen ve en azından

Izmir

şu an için emin bir mevkide olduklarını bir nazarda gösteren, her yerde ve herkesle kendini rahat hissetmek gibi bir hususiyetleri var.

Kelimenin en geniş manasında, giyim kuşamları mükemmel, tavırları son derece incelikli ve aristokrat –*acharnes pour la danse* [dansa ifrat derecesinde düşkün], “*passant la moitié de leur temps a rien faire et l'autre moitié a faire des riens*” [vaktin yarısını hiçbir şey yapmayarak, diğer yarısını da hiçbir şey yaparak geçiren]– insanlar. M. de Buteniyev'in sayıca otuza yaklaşan *attaché*'leri, başları döndürmekle ve gönülleri çalmakla meşguller; sanki buraya kapmak için geldikleri pay, misyonlarının tali gayesi.

Prusya elçisi Kont Königsmark asil bir aileden gelme marifetli bir centilmen: Yüksek rütbeli erkeklere çok yakışan, zihni ve içtimai aristokrasinin en cazip hususiyeti olan o sakın ve zarif *tenue* [bakımlılık] hemen kendini belli ediyor.

Sardinya maslahatgüzarı General Montiglio oldukça münzevi yaşıyor-muş ve insan içine pek az giriyormuş; ama değerli hünernlere sahip bir şahıs ve yorulmaz bir sporcuymuş. Şahsi hikâyesi bir parça romantik; yalnızlığı sevmesi ve karısının keşiş gibi inzivaya çekilmesi bu hikâyesiyle izah edilebilir. Rütbesine ve cemiyet içindeki mevkiye münasip düşmeyen bir *mariage d'inclination* [aşk evliliği] yaptığı için, Sardinya sarayı tarafından İzmir'e maslahatgüzar olarak şerefli bir menfaya gönderilmiş; kısa bir müddet sonra da İstanbul'a nakledilmiş. Daha önce söylediğim gibi, sefaretlerin balo salonlarını dolduran Pera kalabalığının arasında ender görülüyor.

Diğer yabancı sefirler sosyete de nispeten ehemmiyetsiz rol oynuyorlar; büyük yangında birçok diplomatik binanın yıkılmasından bu yana resepsiyon vermeye münasip tarzda inşa edilmemiş evlerde oturmak mecburiyetinde kalmışlar. Öyle görünüyor ki daha uzun müddet bu vaziyette kalacaklar: Restorasyon aşamasında olan tek saray Rus sefaret binası. Burada Kuzey'in otokrasisi bir defa daha kendini gösteriyor: İngiliz sarayı harabe halinde ve yıkılmaya yüz tutmuş duvarlarında yabani sarmaşıklar zümrüt renkli yılanlar gibi kıvrılıyor; Hollanda ve Fransa sarayları da öyle; kısacası Avusturya dışında hepsi “kavrulmuş ve kararmış salonlarından sürülmüşler”.

Felaket herkesin başına gelmiş, ama şimdiye kadar birinin derdine deva bulunmuş.

Diplomatik binaların kapıları kapanırsa, Pera'nın Avrupa sosyetesini hakkında söylenecek çok az şey kalır. İngiltere'deki üçüncü sınıf bir taşra şehrinden farkı kalmaz. *Ennui* [can sıkıntısı] merak halini alır ve kayıtsızlık da *ennui*; kayık veya arabanıza bindiğinizde derin bir oh çekersiniz; ya da daha iyisi, eyerinize atlarsınız ve “hiçbir yere varmayan yuvarlak cümleler”in “sonu gelmez harala gürele”sinden kaçmak için güzellik ve ihtişam dolu manzaralarda ruhunuzu dinlendirirsiniz.

Fenerli Rumlarla

Beşinci Bahis

Rum karnavalı–Kasımpaşa–Bahriye kışlası–Bahriye Divanhanesi–Kaptan Paşa’nın konağı–Türk gemileri ve denizcileri–Gene yanılığalar–Jüstinyen Sukemeri Kervansaray–Tersane–“Tatlı Sular”–Fener–Bir Rum evinin içi–Nazik kabul–Pederşahi âdetler–Ev muhitinde Rum hanımlar–Şekerlemeler ve kahve–Bir Rum akşam yemeği Eski ve modern Rumlar–Maarife dair birkaç söz–Milli kibarlık–Logotet Aristarki–Politikası– Babasına dair birkaç söz–Şahsi geçmişi–Bir Rum kahvaltısı–Balo ertesi sabah–Rumların medeniyete doğru ilerleyişi–Türkler ile Rumlar arasındaki benzerlik

Rum Karnavalı Avrupalılarınkinden üç gün daha uzun sürüyor; bu vesileyle, İstanbul’un Rum mahallesi Fener’de yaşayan zengin bir tacirin verdiği baloya gitmeyi memnuniyetle kabul ettik. Boğaziçi’ni perdahlı bir çelik tabak gibi ışıldatan o parlak bahar güneşlerinden birinin altında babamla birlikte bir kayığa atladık.

Tekneye Kasımpaşa’da, Bahriye kışlasının önünde bindik. Kışla kocaman bir yekpare bina; zevksiz kalem işleriyle bezeli duvarları kadar, yıkık dökük pencereleriyle de dikkat çekici. Hemen yanında Rus zevkine göre yapılmış, bütün dış cephesi ince süslemelerle kaplı, üç tarafından sütunlarla çevrili ve şen görünümlü bir yapı olan Bahriye Divanhanesi var.¹⁶ *Rez de chaussez* [giriş katı] işlerin yürütüldüğü halka açık daireler ile kıdemli personele ayrılmış dairelerden teşekkül ediyor. İkinci kat ara sıra Kasımpaşa’da bir sabah geçirip, inşa halindeki harp gemilerindeki faaliyetlerin ilerleyişini teftiş eden Padişah’a ayrılmış; bu sofalardan limanda dizilmiş harp gemileri de görülüyor.

Bahriye Divanhanesi’nin biraz gerisindeki bir tepelikte, eskiden Kaptan Paşa’nın oturduğu konağın pitoresk harabeleri duruyor; iki sıra uzun ızgaralı kemer neredeyse mükemmel halde kalmış ve bir sukemeri intibacı uyardırıyor; ot bürümüş bayırın tepesinde kümelenmiş kuleler harabeye çok nazar-ı dikkat çeken bir hususiyet kazandırıyor.¹⁷

Bindiğimiz kayığın dört bir yanında, karayla çevrili limanda sükûnetle bekleyen, ağızları havaya dikilmiş topları ve boyalı ya da altın yaldızlı pupalarıyla devasa gemiler vardı. Bu arada, dünyanın en büyük fırkateyni son sürat denize açılma hazırlığı içindeydi; yanından geçerken güvertesinde kırmızı fesleri ve ilikli mavi ceketleriyle koşuşturan insanlar gördük. Korkarım

16
Bugünkü Kuzey Deniz
Saha Komutanlığı
binasının yerinde daha
önce bulunan bina,
1834’te II. Mahmut
tarafından yaptırmıştır.
Abdülaziz döneminde bu
bina yıkılarak yerine
günümüzdeki yapı inşa
edilmiştir (e.n.).
17
Sözü edilen tepe
üzerindeki eski konak,
Cezayirli Gazi Hasan
Paşa’ya aitti. O sıralarda
konak arazisi, Bahriye
Mektebi’ne yeni bir bina
inşa etmek üzere satın
alınmış, Miss
Pardoe’nun ziyaretinden
iki yıl sonra, 1838’de
yeni binanın inşaatı
tamamlanarak öğretim
başlamıştı. Bu yeni bina-
da günümüzde
Kasımpaşa Deniz
Hastanesi hizmet ver-
mektedir (e.n.).

İngiltere'nin mavi ceketlileri Türk gemicilerle kardeş olmayı pek arzulamamışlardır, çünkü bunlarda hakikaten de "acemice" bir hal var; Padişah'ın dünyadaki en iyi gemilerden bazısına sahip olduğu, fakat bazı gemicilerinin de en kötüler arasında yer aldığı sıkça söyleniyor zaten.

İlk defa limana bulutsuz, güneşli bir günde geldiğimizden, modern bir seyyahın sözünü ettiği "altın kaplama kubbeler"i keşfetmek için etrafıma bakındım: Heyhat! İstanbul'daki hiçbir caminin altın kubbeleri yok; böyle muhteşem bir nesneye en çok benzeyen Sultan Mahmut'un Tophane'de yaptırdığı caminin [Nusretiye Camisi] minarelerinin altın yaldızlı külahları; *en revanche* [buna karşılık], gözlerim şehrin kümelenmiş evlerinin yukarısında yaşlı ve karanlık bir çehreyle yükselen, üzerinde durduğu iki tepeyi ve yüzyılları birbirine bağlayan Jüstinyen Sukemerî'nin¹⁸ harabelerine takılıp kaldı. Saray'ın [Topkapı Sarayı] parıltılı kuleleri, etrafını kuşatan uzun serviler arasından ışıklar saçıyordu. Ayrıca zarif, ama neredeyse kimsenin yaşamadığı Eski Saray¹⁹ da göl gibi durgun ve berrak sulardaki akislerle göz alıyordu.

Bunlar kısa müddette arkamızda kaldı. Gürbüz kürekçilerimiz bizi hızla ileri götürürken, sağ yanımızda Tersane'nin geniş dış binalarını seçtik. Tersane kıyıyı limanın ta ucuna bağlıyor, güzel bir derenin [Kasımpaşa deresi] limana boşaldığı ve mıntıkaya adını verdiği "Tatlı Sular"da nihayet buluyor.

On dakikada Fener'e vardık ve liman sularının yaladığı ahşap bir iskeleye yanaştık; daha beş dakika geçmeden, bizi gece yatısına davet etmiş olan misafirperver ailenin önce bahçesinde, sonra da evinin içinde bulduk kendimizi.

Muazzam bir taşlığı geçtikten sonra, evin farklı kısımlarına giden üç katlı mermer merdivenden çıktık, uzun bir koridordan geçtik ve ailenin hanımlarının gelişimizi bekledikleri daireye girdik. Yabancıları ne ölçülü bir kibarlığın iç ürperten selamıyla, ne "üst tabaka" kayıtsızlığıyla karşılıyorlar; her biri ellerini uzatarak bize yaklaştılar ve hoş geldin öpücüğü sundular; on beş dakika geçmemişti ki hepimiz gülüyor ve sanki yıllardan beri tanışmış gibi neşeyle Fransızca sohbet ediyorduk. Hiçbir yerde kendinizi Şarklılar arasında olduğundan daha "evinizdeymiş gibi" hissedemezsiniz. Onlardan bahsederken itiyat neticesi kullandığımız deyişle "yarı barbar" olabilirler; ama öyle olsa dahi, meşhur bir kadın yazarın "müfrit kibarlık müfrit basit tavırların yanı başındadır" aforizması buraya çok uyuyor. Memleketin âdetleri yüzünden yaşadıklarınız haricinde, bir Türk veya Rum evinde yaşayabileceğiniz herhangi bir sıkıntı ancak sebepsiz olabilir; çünkü

18

Sözü edilen sukemerî Jüstinyen'in değil, II. Valens'in inşa ettirdiği Bozdoğan Kemeri'dir (e.n.).

19

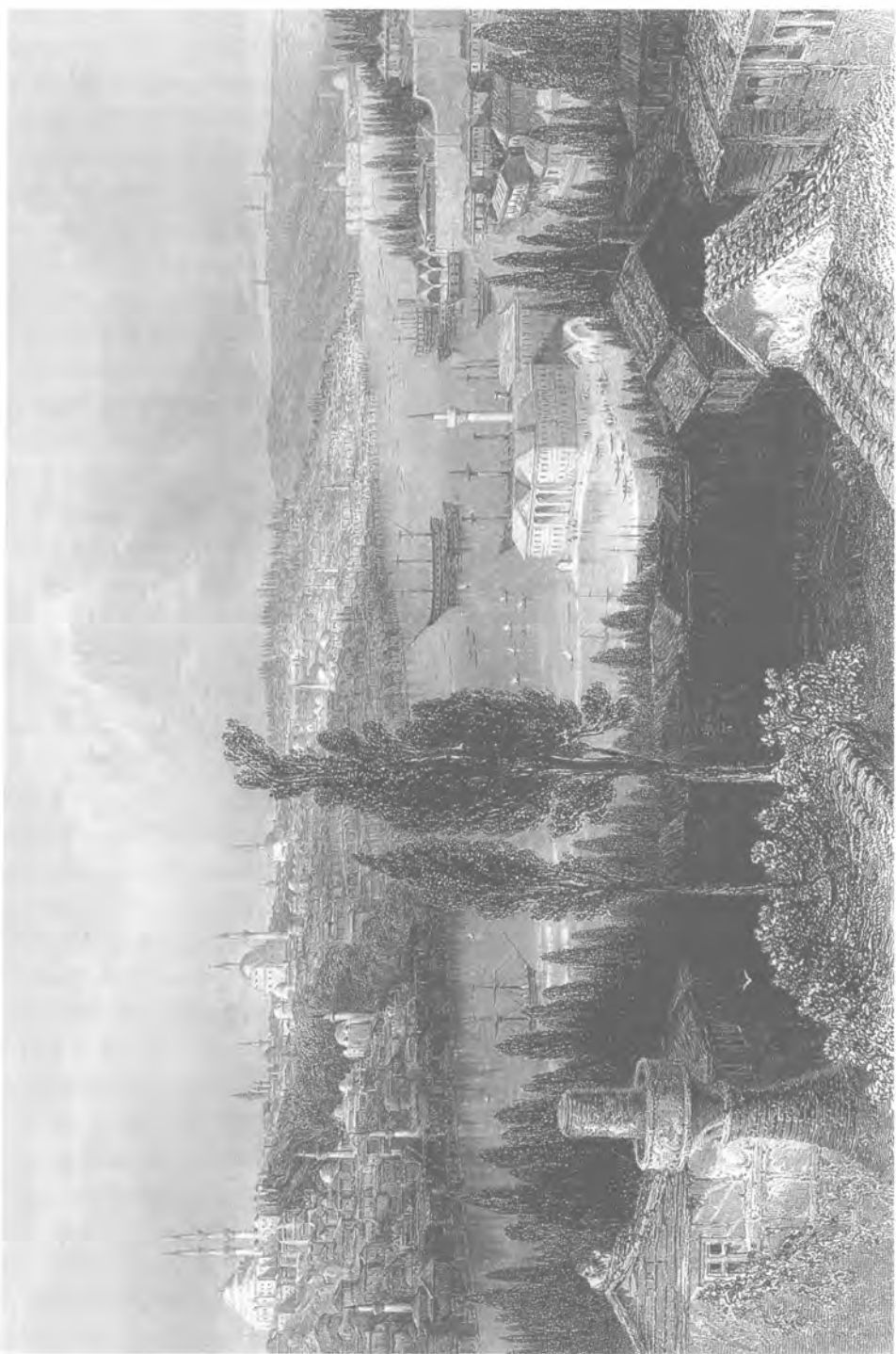
Bugün İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü'nün yer aldığı alandaki Eski Saray 18. yüzyıla kadar padişahların özel konutu olarak kullanılmış, daha sonra ölen padişahların anneleri, kadımları ve kızlarına tahsis edilmişti. 19. yüzyıl ikinci yarısında geçirdiği bir yangınla harap olunca yerine, halen üniversite olarak kullanılan Harbiye Nezareti –yani savunma bakanlığı– binası inşa edilmiştir (e.n.).

mahalli halk sizin istediğiniz her şeyi söyleyeceğinize emindirler ve size ters gelebilecek bir tavır takınmamak için ellerinden geleni yaparlar. Bu yüzden ayrıldıktan sonra, yanlarında kalırken rahatsız olduğunuz yolunda imada bulunursanız, aile her şeyden çok buna alınacaktır.

Bizi karşıladıkları oda oldukça genişti ve üç tarafında Türk evlerinde olduğu gibi (aslında Türkler bunu Rumlardan taklit etmişler) sedirlerle çevriliydi. Sedirler canlı desenli basmayla örtülmüş ve üzerlerine koyu mavi kadife yastıklar atılmıştı. Rahatlık sağlayan tandır da eksik değildi; mantomu, şalı ve bonemi bir kenara koyup yürüyüş ayakkabılarımı terliklerimle değiştirdikten sonra, herhangi bir Rum gibi, hoşnutlukla kapitone örtülerin altına sokuldum; yastıklarla kendimizi sarmaladıktan sonra lüks bir tembellik içinde, yaklaşmakta olan balo hakkında tahminlerde bulunup geçmiştekilere dair anekdotlar anlatarak oturduk.

Hiçbir şey bir Rum ailesinin ev âdetlerinden daha pederşahi olamaz: Misafir olduğumuz ailede üç nesil de beraberdi. Gençlerin yaşlı akrabalarına gösterdikleri hürmet ve itaat hem güzeldi, hem de bizleri mütehassis etti. Yaşlı büyükanne eski bir güzelliğin asil yadigârı gibi; profili o kadar mükemmel korunmuş ki bir heykeltıraş seve seve bakmak ister herhalde ona. Kır saçlarını alnından geriye toplamış ve başına koyu renkli bir eşarp örtmüş; kürk astarlı kahverengi kumaştan geniş yenli bir kaftan ve koyu kırmızı, merinos yünü ve zerdeva derisinden yapılma bir iç ceket giymişti; kızı, evin hanımı ve on iki çocuk annesi, iri, koyu, parlak gözleri ve gaga biçimli burnuyla, bana güçlü bir Yahudi kadını hatırlattı. Geniş alına pahalı bir İran eşarbu bağlamıştı; gün içinde, sarmalanmış olduğu muhteşem kaşmir şalı üç defa değiştirdi. Genç hanımların başlarında bizim hanımların akşam elbiseleri için kullandıklarına çok benzer, çiçeklerle süslenmiş tül türbanlar vardı. Koyu, gür, parlak saçları neredeyse tamamen örtülmüştü ve boğazlarından dizlerine kadar inen kürklü kaftanlar giymişlerdi. Merinos yününden uzun iç etekleri, geniş kıvrımlarla ayaklarına kadar iniyordu.

Tandırın etrafında rahatça yerleştikten sonra, bir hizmetçi *attar de rose* [gülsuyu] katılarak hafifçe kokulandırılmış hoş bir reçelle dolu büyük bir billur kâsenin, bir dizi kristal su bardağının ve kürekleri altın kaplama çay kaşıklarından müteşekkil olan gümüş bir kayığın bulunduğu bir tepsi getirdi. Evin hanımı bu küreklerden birini reçele batırdı ve bana sundu; daha sonra kaşığı kayığın içine koydu ve ardından aynı misafirperver elin ikram ettiği bir yudum suyu kabul ettim. Aynı merasimin tamamı babam için tekrarlandı; tepsinin gönderilmesinden sonra ikinci bir hizmetçi farklı desenlerde küçük porselen fincanlarda ikram edilen kahveyle içeriye girdi. Fin-

Kasımpaşa sirtlarından Bahriye Divanhanesi ve Tersane

canların tabakları yoktu; bunun yerine Avrupa'daki yumurta kaplarına benzer bir şekil verilmiş telkâri gümüş zarflara konmuşlardı.

Ardından saat altıya kadar kömürümüz ve yastıklarımızla baş başa kaldık; bu arada babam, boyu bir sekseni aşan, uzun, heybetli görünüşü olan ev sahibimizin refakatinde pahalı bir çubuktan tütün içti. Ağzılık limon renginde ve neredeyse limon büyüklüğünde kehribardan yapılmıştı. Ev sahibinin siyah kalpağı, büyüklüğü ve yuvarlak şekliyle Ermenilerin giydiklerinden farklıydı; üst üste yığarcasına giydiği kürklü elbiseler, kısa bir müddet önce suyun üstünde sert bir bahar melteminin altında titrediğim için, bana rahatlığın ta kendisi gibi göründü.

Rumların akşam yemeği çok teferruatlı bir ameliye; bıçaklar, çatallar ve Avrupalıların tanıttıkları diğer edevat, bunları benimseyenlerin çoğu için dahi hâlâ destek olmaktan çok köstek olarak görüldüğü için yemek daha da uzuyor.

Masada yerlerimizi alınca büyük bir alakayla etrafıma bakındım: Haki katen de kalabalık bir gruptuk; sabah boyunca “evle alakalı meseleler” yüzünden dışarıda olan ailenin bütün genç fertleri masanın etrafına toplanmıştı; parlak kara gözlerden müteşekkil böylesine bir halkayı daha evvel hiç görmemiştim!

Yemeğin görünüşü dahi *appetissant*'dı [iştah açıcıydı]. İçinde pirinç çorbası olan kocaman çorba kâsesinin etrafına her neviden iştah kabartıcı yiyecek dizilmişti: ançüez, rendelenmiş peynir, minicik porsiyonlara bölünmüş sucuk, türlü türlü turşu, gül yaprakları gibi görünen tuzlanmış ton balığı ve ince dilimlenmiş Edirne dil peyniri. Ağız sulandıran hamur işleriyle tepeleme doldurulmuş yemek tabaklarının arasındaki köpüklü Rum şarapları ışığın altında gülümsüyordu. Maydanozlu sosun üzerine yatırılmış tekir balıkları kızartılar saçıyordu; domates suyuyla hafifçe renklendirilmiş pilav piramitler halinde yığılmıştı. Ana yemekler hizmetçiler tarafından hızla tabaklara kondu. Harika yemeği lezzetli bir tatlı taçlandırdı; bu da bittiğinde aceleyle dairelerimize çekildik; az sonra giyim kuşamın bütün esrarı bizi içine çekmişti.

Baloyu verecek olan “Keşişoğlu” adlı tacirin evi, misafir olduğumuz eve komşuydu; Eflâk bandosunun neşeli müziği şenlik kalabalığına katılmaya hazır olmamızdan çok önce balonun başlamakta olduğu haberini verdi. Tam bir kalabalıktı bu, kusursuz bir içtimai kaleydoskop. Devamlı hareket halindeki çeşitli elbiseler ve renkler, şen ve kendine has bir insan mozaigi teşkil etmişti. Saçları ve sakalları ağarmış, babadan kalma kıyafeti, yani koyu renkli yuvarlak kalpak ile zarif kaftanı çıkarmamakta kararlı yaşlı er-

kekler; yarı Avrupai elbiseleri (kötü kesimli redingotları ve kaşlarına kadar inen kızıl fesleri) içinde modanın *tiers etat*'ları [sıradan insanları]; okuduk-ları okulun titizliğine uygun *chausse* [ayakkabılar] ve eldivenlerle ifadesini bulan *tenue*'den [giyim kuşamdan] ve malumatlarının üstünlüğünden gurur duyan, dünyayı gezip görmüş delikanlılar.

Kadınlar arasında da aynı şekilde moda kademeleri olduğu barizdi: Yaş-lı hanımlar koyu renkli şapkalar ve insanı sarıp sıcak tutan kaftanların ya-rı yarıya örttüğü, modası geçmiş, çirkin yelekler giymişlerdi; sonraki nesil Rum ve Avrupa kıyafetlerini uyumsuz tek bir yığın haline getirmişti ve elbi-selerin her biri diğerinin saçmalığını bariz hale getirip artırıyor; bu uyum-suz karmaşayı bir de göz kamaştırıcı elmaslarla bol bol süslemişlerdi. Genç hanımlar ise İngiltere'de üçüncü sınıf bir taşra şehrinin güzelleriyle tıpatıp aynı görünüşteydi; etekleri çok kısa, başları çok yüksek, kolları fazla işle-meli ve bir bütün olarak abartılı giyimli.

Rum hanımların canlı renklere düşkünlüğünden daha önce de söz etmiş-tim; balo salonunda garip, neredeyse can sıkacak bir zevk tablosu vardı. Böylesine parlak mavileri, koyu pembeleri ve canlı kırmızıları asla bir ara-da görmemiştim. Bu parlaklık düşkünlüğü onların mücevherlerine de akse-diyor. Bunları en olmadık tarzda karıştırıyorlar; umursadıkları tek şey, ta-kabilecekleri kadar süsü üstlerine yığmak.

Bununla beraber, beni aralarına alırken gösterdikleri samimiyet ve âlice-naplık aklıma geldiğinde, bu ehemmiyetsiz tenkidi yaptığım için kendime bir parça kızıyorum. Bana yabancı olduğumu hissettiren en küçük bir ima-ları dahi olmadı; tersine, her yanda tebessümlerle selamlandım; her birinin bana söyleyecek hoş ve gönül okşayıcı bir sözü vardı; on dakika içinde oda-da tanımak isteyebileceğim herkesle tanıştırılmışım. Bu dost canlısı kadın-lar arasında tahsilin de çoğalmakta olduğunu söylemeden geçmemeliyim; gençlerin üçte ikisi –birçoğu da akıcı olmak üzere– Fransızca konuşuyor; pek çoğu İngilizce ve hatta İtalyanca biliyor; tahsillerinin temeli ise eski Yu-nanca ve hemen hemen hepsi bu dili biliyor. Müzik zevkini de hızla kazan-dıkları açık; Rum kadınların iyi bir tahsil ve terbiye cilasına kavuşmaları için lazım gelen tek şey zaman ve daha geniş imkânlar. Lüzumlu malzeme hazır: Zekâya, süratli idrak kabiliyetine ve tahsile yönelik güçlü bir arzuya zaten sahipler; Türk ve Ermeni kadınlara göre bariz bir üstünlük arz etme-lerine rağmen, hem tahsil hem de fırsat zaviyesinden eksikliklerinin farkın-dalar. Bunlar bir kere onlara temin edilse, büyük ihtimalle zihni kabiliyetle-ri zaviyesinden dünyadaki hiçbir kadından aşağı kalmayacaklar.

W. H. Parrott.

E. Claiborne.

Fener'de bir konak

Sisam prensinin şişman görünüşlü, ama gene de yakışıklı oğlunu, Boğdan sefirini, hepsi de kara gözlü ve bıyıklı olan Mikaili, Manolaki, Lorenzi, Arkolopolos vs vs vs adlı bir grubu geçip, Şark politikası hakkında malumat sahibi olan herkesin büyük alakasını cezbedecek biri üzerinde duracağım. Nikolaos Aristarki'den söz ediyorum. Logotet, yani ruhban sınıfının başı ve Sinod'da Rum cemaatinin temsilcisi olan, düşmanları tarafından Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın imzalanmasına yol açmakla suçlanan Aristarki'nin ta kendisi. Ahmet Paşa'nın St. Petersburg Konvansiyonu mucibince, padişaha en güzel topraklardan bazılarını Ruslara bırakması cihetinde akıl vermesinin onun sayesinde mümkün olduğu rivayet ediliyor; bunların hepsine tuz biber eken şey de, Çar Nikola tarafından hizmetlerinin karşılığında kendisine büyük bir aylık bağlanmış olduğu iddiası.

Bütün bu iddiaların hatırı sayılır bir grup tarafından külliyen yalanlandığı da unutulmasın. Bunlar Logotet'in politik kariyerine çok farklı bir gözle bakıyorlar; [Kavalalı] Mehmed Ali Paşa'nın Kütahya'ya yürüdüğü sırada Padişah'ın içinde bulunduğu nazik durumun bu ithamları toptan çürüttüğü kanaatindeler. O günlerde Mahmut'un ne ordusu ne de donanması vardı, tebaasının tehdidi altındaydı; dostları tarafından terk edilmiş, taraftarlarıncaya yalnız bırakılmıştı ve canını kurtarmaktan başka bir düşüncesi yoktu. Akıl danışacak, nasihat alacak kimsesinin olmadığı bu müşkül vaziyette, niyetinin bu olduğu bilinmese de, tebaasına karşı kendisini korumak üzere Rus donanmasını çağıranın bizzat Padişah olduğu rivayet ediliyor. Onlara bakılırsa, Mahmut kendi vezirlerinin ve yabancı güçlerin yakınmalarına rağmen gayesinden vazgeçmemiş ve bunu takip eden dört sene zarfında Osmanlı Devleti aynı görüşleri korumuş. Her ne kadar Aristarki'nin Türk devleti nezdinde hâlâ itimada şayan biri olduğu ve bu devletin siyasi varlığını ayakta tutan girift ağda az çok ipliği bulunduğu katiye de, bahsi geçen durumda tek bir ferdin, hem de Rum reayadan bir ferdin mutlakıyetçi bir devletin hareketlerini tayin edebilecek kudrete sahip olması pek de mümkün görünmüyor.

Ona en şiddetli şekilde muhalefet edenlerin ekseriyetiye, kendini hasrettiği davaya fazlasıyla sadık kaldığı için kurban edilmiş olan Aristarki'nin oğlu olduğunu unutmışlar ya da bir ihtimal bunu hiç öğrenmemişler. Baba Aristarki Bab-ı Âli'nin son tercümanı ve Halet Efendi'nin sırdaşymış. Halkının ayaklanması sırasında Padişah'a sadık kalmış ve Padişah'ın Rusya'ya karşı İngiltere'nin görüşlerini desteklemesini sağlayan doğru ve erkekçe bir politika takibini sebatla sürdürmüş; ne var ki, tesirli olduğu günlerde bütün enerjisini hizmetinde harcadığı güç, ihtiyaç duyduğu esnada onu terk etmiş.

İngiltere'nin politikasını değiştirmesiyle baş hain Halet Efendi'nin insafına kalan Aristarki, geri çağrılma vaadiyle Bolu'ya sürülmüş, ama sonunda hayatını kaybetmiş, Eflâk voyvodalığı gibi yüksek bir makamı dolduracak şahsi vasıflara ve mevkiye sahip tek şahıs olduğu için, hiçbir güçlü el onu kurtarmaya uzanmamış; istemeden hâmisinin hain entrikalarının sırdaşı olmuş ve efendisi onun bunları ifşa etme gücü olduğunu çok iyi biliyormuş. Bu şekilde, bir yandan unutulmuş, diğer yandan ihanete uğramış halde, onun yerine kendi sinsi politikasının inceliklerini çok daha az bilen birini getiren Halet Efendi'nin korkularına kurban gitmiş.

Logotet babasının gözleri önünde parça parça kesilmesini, şeref ve sadakatle hizmet ettiği şahısların gönderdiği adamlar tarafından öldürülmesini seyretmiş; annesinin nicedir yaşadığı yerden, kendilerine bakacak vaziyette olmayan yedi kızıyla beraber atılmasını görmüş, bu hadiseyle öksüz kalmış ve dilenmek mecburiyetinde bırakılmış iki erkek kardeşinin arasında durmuş, kendisinin olması lazım gelen malların yabancıların ellerine geçişini gözleriyle görmüş; bu çaresiz ve yersiz yurtsuz varlıkların rahatının, talihinin, hatta mevcudiyetinin dahi kendi ferdi gayretlerine bağlı olduğunu anlamış ve hissetmiş.

Anlaşılar sebeplerle bu mevzuu burada kesiyorum: Büyük Logotet ve Eflâk Maslahatgüzarı Nikolaos Aristarki'nin bana çok dikkate değer geldiğini söylemekle kifayet edeceğim. Onun hakkında öyle çok şey işitmiş, öyle çok şey hayal etmiş ve ailesinin hikâyesinden o kadar derinden tesir altında kalmıştım ki bunca dehşet yaşamış, böyle erkekçe mücadele etmiş ve önünde diz çökene kadar talihle boğuşmuş ve şahsi nüfuzu iki patriği devirmeye ve diğer ikisini Rum kilisesinin tahtına oturtmaya yetmiş bu adamı görmeyi sabırsızlıkla bekliyordum.

Onunla ilk defa tanıştığımda siyasi temayüllerinin farkında değildim. Tek arzum, ondan esasen fayda görmüş olup, onu görüp sohbet etme arzusunu zihnimde uyandırmaya muvaffak olan şahsın tasvirleri ve hakkında anlatılan hikâyeler neticesinde çok alaka duyduğum bu adamla tanışmaktı. Benim işim adamın kendisiyleydi, politikacıyla bir işim yoktu. Yıkılmış bir anneyi ve dilenmek zorunda bırakılmış bir aileyi kurtarıp ayakta tutan Aristarki'yi düşünüyordum sadece. Muahedelerin yapılmasına yardım etmiş ve gençliğini devlet entrikaları arasında geçirmiş tercüman beni alakadar etmiyordu. Aile hikâyesi sanki bir romandı; bunun bana anlatılış şekli sempati hislerimi ayaklandırmıştı; onunla tanışma fırsatı bulmak beni çok sevindirdi.

Logotet benimle tanıştırılan ilk insanlardan biriydi; onunla bir kalabalığın ortasında karşılaşmış olsam, ona dikkat etmeden geçemeyeceğimi anın-

da fark ettim. Otuz beş yaşında, orta boyda ve derin ifadeli çehresinin her hattından zekâ fışkırıyor. Alnı geniş ve yüksek, koyu kahverengi saçları önden seyrekleşmiş, sanki zeki karakterini iyice açığa çıkarmak ister gibi; parlak ve kıvrak gözleri heyecanlandığı anlarda ateş püskürtecek gibi görünüyor, ama sakinken son derece yumuşak. Burnu tam bir gaga şeklinde ve bıyığı şimdiye kadar gördüklerimin en beyazlarından bir dizi dişi kısmen gizliyor. Yanımda durup benimle sohbet ederken devamlı sakalıyla oynayarak kendini oyaladığını fark ettim. Sakalı sivri ve belli ki bununla çok gurur duyuyor. Seni son derece hoş, konuşması müşfik ve Fransızca'yı akıcı konuşuyor.

Birkaç dakika konuştuktan sonra beni karısı, annesi ve kız kardeşleriyle tanıştırdı; hepsi de beni büyük bir şefkatle selamladılar; az sonra ise elim onunkinin içinde, beraberce kotilyon dansının girift adımlarını atıyorduk. Hizmetindeki şahısların titizliği beni çok eğlendirdi; çubuktarı, en pahalı malzemeden yapılmış bu kıskırtıcı lüksü beş dakikada bir arz ediyordu. Bununla birlikte benimle konuşurken kendi keyfini düşünmeyecek kadar iyi yetişmiş biriydi; her ne kadar Rum hanımlar bu sosyal aksesuara alışksa ve yaşlı kadınların birçoğu tütün içiyorsa da. Başka bir uşak zaman zaman ona temiz bir patiska mendil uzatırken, üçüncüsü bir gölge gibi peşinden ayrılmıyor ve dans ederken veya odada yürürken durduğumuz anda, oturmak üzere bize bir çift iskemle ayarlıyordu. Logotet bu son hizmetten tereddüt etmeden istifade ediyor ve beni de aynını yapmaya zorluyordu; dansın dönüşleri devamlı ayağa kalkmama sebep oluyordu; o da her seferinde benim boş iskemlemin arkasına yaslanarak bekliyor ve ben yeniden oturmadan o da oturmuyordu.

Neredeyse bütün gece benimle dans etmekte direndiği ve kalan zamanda da sohbet ettiğimiz için, kısa müddette konuşmaları fazlasıyla alakamı celbetmeye başladı; ertesi gece bizim için ani bir balo tertip edeceği yolunda söz verdiğini işitmek beni samimiyetle hoşnut etti. Bu haber kısa müddette bütün salona yayıldı ve bilhassa da ertesi gün Karnaval'ın son günü olduğu için, insanlar bir davet koparmak uğruna büyük gayret gösterdiler. Sabahın dört buçuğunda, Madam Logotet'ten bir kahvaltı daveti aldıktan sonra, çok güzel ev sahibemize ve onun misafirperver kocasına veda ettik ve sonraki akşamın yorgunluğuna dayanmamıza imkân verecek ufak bir istirahat için aceleyle döndük.

Rum kahvaltısı Rum akşam yemeğinden pek az farklı: Aynı köpüklü şaraplar, aynı koca çorba kâsesi, aynı etler ve hamur işleri ile *friandises* [şekerlemeler]. Ama bunlara ilave olarak bir de kara benzeyen kaymak, yani kesilmiş krema ve fokurdayan bir semaver var.

Başkalarının da bunu yazıp yazmadığını bilmiyorum, ama sık sık müşahede ettim ki, parti hoş geçmişse, bir balodan sonraki kahvaltı çok zevkli bir öğün oluyor. Önceki gecenin heyecanı henüz tamamen durulmamış; “parlak hanımlar ile kavalierleri”nin “söyledikleri ve yaptıkları” neşeli ve kaçınılmaz bir mevzu; her şey “düğün çanı kadar eğlenceli”. Bu defa, bunu kendim de müşahade etme imkânı bulmuştum; çünkü kahvaltı bittikten sonra aile Fener’de ikamet ettiğimiz müddetçe onlarla kalmamızda ısrar etti. Bunun için elbiselerimizi almak üzere uşaklar gönderildi ve akşam yemeğine kadar rahatça tandırın çevresine kurulduk.

Logotet’in kış aylarında kaldığı ev kiralıktı.²⁰ Son derece güzel ve geniş olmakla beraber, Boğaziçi’ndeki evinin yanında ihtişam açısından çok geride kalmaktaydı. Logotet çağırmaya ne zamanının ne de yerinin elverdiği şahısları gücendirmemek için, baloyu kendi evinde vermeyi münasip bulmamış, dostlarından birinden, Rum kilisesinin bir piskoposu ve yakın bir komşu olan Hacı Anesti’den akşam evini açmasını rica etmiş ve hazırlıklar vakit geçirmeden tamamlanmıştı. Logotet’ten bir balo salonunun sıcaklığı ve telaşı içinde de hoşlanmışım, ama ailesiyle yakın münasebet içinde onu çok daha fazla beğendim. Yumuşak ve nazik tavırları, tabii ve akıcı sohbeti onu büyüleyici bir dost haline getiriyordu; onun ve dost canlısı ailesinin yanında saatler öyle hızlı geçti ki, sanki daha öğle bile olmamışken akşam yemeğinin hazır olduğu bildirildi.

Saat dokuz buçukta Logotet’in kolunda balo salonuna girdim. Merdivenlerden çıkarken onun karşılanma tarzı beni oldukça şaşırttı. Ev sahibi ve sahibesi bizi merdivenlerin sahanlığında karşıladılar ve Logotet’in bu Şark tarzı selama mani olma gayretine rağmen, eğilip elbisesinin eteğini öptüler. Onları bize doğru gelen diğerleri takip etti; beni dans edeceğimiz heybetli salona doğru götürüp oraya açılan oturma odasının en ucundaki sedire oturttuğu sırada herkes ayağa kalktı ve o oturana kadar da ayakta durdu.

İkram edilen kahvelerin içilmesinden sonra, Logotet beni salona geri götürdü ve bir polonezle baloyu açtı; ardından kadriller, valsler, kotilyonlar ve mazurkalar hızla birbirini takip etti; bir daha karşılaşsam tanımama asla imkân olmayan pek çok kişiyle tanıştıktan ve sabahın altısına kadar dans ettikten sonra, hoş ev sahibimizle son bir polonez yaptım ve benzer vaziyetlerde yaşadıklarımın daha büyük bir esfle balo salonundan ayrıldım.

Ertesi gün de Fener’de kaldık ve ayrılırken beraberimde götürdüğüm hatıralar sadece iyilik ve nezaketle müzeyyendi. Filhakika Logotet’e ve arkadaşlarıma borçlu olduğum bu üç günlük saf hazzı yaşamışlığım çok, ama çok enderdir.

20

*Rum din adamlarının
ahlak anlayışına bir
örnek olarak, bu evin
birkaç ay önce
Tarabya’da ölen Terkos
Metropoliti tarafından la
dame de ses pensées
[hayallerinin kadını]
Hesterine’ye bırakılmış
olduğunu söylemem küs-
tahlık sayılmasa gerek.*

Bu çok hoş ziyaretim sırasında beni en derinden tesir altında bırakan şey, İstanbul Rumlarının medeniyete doğru attıkları hızlı adımlar oldu. Türklerin içtimai ilerlemenin tekerleklerini yavaşlatan ve sökölüp atılması zaman alacak olan eski ve sıkı sıkıya tutundukları binbir batıl itikadı var; Müslüman efendilerini insan mükemmeliyetinin *nec plus ultra* [en üstün] örneği olarak gören Ermeniler ise Türklere nispeten terakkiden daha da uzaklar; buna mukabil canlı ve zeki Rumlar, sanki ferasetleriyle, adab-ı muaşeret ka-idelerini olduğu kadar, en ufak şahsiyet farklılıklarını da kapıveriyorlar. Zihni olduğu kadar fiziki olarak da hareket kabiliyetini haizler, kâfi derecede iyi olmayan zevklerini ve temayülllerini dünyayı gezip görürken düzeltiyorlar; kıyaslıyor, evirip çeviriyor ve benimsiyorlar; kaydettikleri terakkiden ötürü gururlular; bir adım öne çıkarak Avrupa âdetlerine döndüklerini ve yarım yamalak değerleri hakir gördüklerini belli ediyorlar; görünüşlerini olduğu kadar zihinlerini de aldıklarını söyledikleri modellere göre şekillendiriyorlar.

Türkler Şarklı halklar arasında daha haşmetli, kibirli ve benmerkezci olmalarıyla öne çıkıyorlar; ne var ki, içtimai taktikler söz konusu olduğunda açık göz, kurnaz, hesapçı, entrikacı Rumlardan da beterdirler.

Müslüman gözünü uzak ve mühim bir hedefe diker ve bunu ele geçirene kadar devamlı çalışır; bu arada harekete geçen Rum, tamamı nazar-ı itibara alındığında büyük ihtimalle daha ağır basacak pek çok ufak üstünlük yakalar. Burada mevzubahis olan zihin ile maddenin –tilki ile filin– çatışması. Zihni hüner Rumların can yeleği olmuş. Tıynetleri farklı olsaydı, çoktan dünya yüzünden silinmiş ya da “oduncu ve suçu” haline gelmiş olurlardı. Şimdiki haliyle, Yunan milletin bu parçasında güçlü bir ahlaki hayat akidesi var ve kendi aralarında daha fazla birlik olup iç kıskançlıklar ile hasetlere daha az kapılırlar, Türkiye’nin Avrupa güçlerinin merhametine kalmış mağlup bir dev gibi yerde yattığı şu günlerde, onu hiçbir kurtulma imkânı kalmadan yere yapıştırmaya kâfi gelecek kadar ağır demir ökçeleri olabilir; üstelik iktidar sahibi olanlar da Rumlara itimat ediyorlar.

Kaba kudret Rumlara boyun eğdirmiş, ama onları itaatkâr kılamamış; fiziki güçten mahrumlar, ama manevi enerjileri bozulmadan kalmış; bunun insan eliyle bastırılması da mümkün görünmüyor.

Türk Karakteri

Altıncı Bahis

Türk karakterini idrak etme güçlüğü–Tercümanların yarattığı meseleler–Seyyahların hataları–Avrupalıların cehaleti–Efsaneler ve efsane tellalları–Mevzii ve manevi taraflarıyla Türkiye–Ağır suçların yokluğu–İstanbul zabıtası–Sessiz sokaklar–Sakin şenlik–Türklerin pratik felsefesi–Milli gıpta–İnkılabın imkânsızlığı–Mahmut ve tebaası–Sevilmeyen padişah–Rus müdahalesi–Türklerin kibri Rus altını–Türklerin hayvanlara şefkati–Bir köpek öldürmenin cezası–İngiliz sporcu–Türklerin çocuklara düşkünlüğü
Reis Efendi’ye dair bir anekdot–Evlat edinilmiş çocuklar Müslümanların anne sevgisi–Türklerin ölüme karşı lakaydileri Türk mezarlıkları–Oruç–Camideki Türkler–Yerlilerin Avrupalıları hor görmesi–Türk kadınların serbestliği–Haremin masuniyeti Harem hiyerarşisi–Türk halayıklar–Ahmet Paşa’nın bir kölesine dair anekdot–Türk evlerinin temizliği–Şark’ın hakiki romantizmi

Bu gökkubbenin altında belki de başka hiçbir memleket yoktur ki, bir Avrupalı için millî karaktere dair tam ve eksiksiz vukuf kazanmak Türkiye’deki kadar zor olsun. Avrupa dilleriyle hiçbir yakınlığı olmayan iki lisanı öğrenmek için lazım gelen son derece büyük dikkat ve itinanın yanı sıra, öğrenme müddetinin uzunluğu, bir seyyahın nazarında bu işi ümitsiz kılar. Buna bağlı olarak da, intibalarını açıklamak ve malumat almak isteyen seyyah, bunların ikisine de hiç alaka duymadığı söylenebilecek üçüncü bir şahsın aracı olmasının getirdiği meselelerin altında ezilir. En basit bir sual dahi cevabı tesir altında bırakacak bir tarzda ifade edilebilir; tıpkı üzerinden geçtiği toprağın rengini alan bir nehir gibi. Yani hatalı bir vurgu, bir cümleinin ifadesini değiştirebilir; devamlı *in foro conscientiae* [kendi hükümlerine dayanma] vaziyetindeymişçesine, doğrudan ve hakikate uygun tercüme eden biriyle karşılaşmanın güçlüğü, hatta imkânsızlığını hatırlatmama ihtiyaç yok. Bu yüzden, mahalli halk ile yabancılar arasındaki malumat alışverişi, zıt ve uyuşmayan peşin hükümlerin, âdetlerin ve fikirlerin yarattığı tabii ve elle tutulabilir engellere ilave olunan ve neredeyse aşılabilir bir müşkülât taşır. Böylece kendi başının çaresine bakmak zorunda kalan, belki de bunun farkına varmaktan pek hoşlanmayan ve kendi intibalarına göre hükümlere vasıl olan seyyah, en mühim hakikatlere dair hazmedilmemiş ve hatalı hü-

W. H. Bartlett.

27

S. R. 1841. 1/2 in.

Yuşa Tepesi'nden Anadolukavağı ve Karadeniz

kümler verme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Neticeleri yanlış sebeplere bağlar; şahsi hissiyatına kapılarak, aslı esasını ve gayesini tam anlamış olması halinde alkışlayacağı bir şeyi mahkûm eder. Bunca zamandır Avrupa efkâr-ı umumiyesini Şark hissiyatı ve münasebetleri mevzuunda yanlış yola sevk eden hatalardan ekseriyetinin menşei bu vaziyettir. Ben bir kadın olarak, çare bulmaya gücümün yetmediği bu hakikate esef etmekten kendimi alıkoyamıyorum. Efkâr-ı umumiyede uyanan reaksiyonlara becerikli ve güçlü bir el istikamet vermeli. Tonlarca sayfa tutan ve bir dolu yanlış anlayışı yaymış olan intibaları ve peşin hükümleri ortadan kaldıracak kadar güçlü bir kalemi bir kadının parmakları tutamaz. Gene de masaldaki fare gibi, aslanı hapseden iplerin birkaçını kemirmeye muvaffak olabilirim. Şark'ta kaldığım müddetçe hususi bir mevkide bulunduğum ve yerli insanlar mevzubahis olduğunda, Türkiye'de kaldıkları vakti "bilmeden ve bilinmeden" geçiren seyyahlardan çoğunun eline geçmeyen fırsatları ve imtiyazları elde edebildiğim için, benden öncekilerin yaptığı bazı hataları düzeltmeye, fikirleri inkişaf ettirmeye ve ayrıca kendi yaşadıklarına dayanarak hakikatleri göstermeye teşebbüs etmemin haddini bilmezlik olarak tefsir edilemeyeceği kanaatindeyim.

Bunun alakasızlıktan doğup doğmadığını bilmiyorum, ama şurası bir vaka ki, şu anda Türkiye'de yaşayan Avrupalılar, onun ekonomi politığıne, idare sistemine ve ahlaki yapısına dair mevzularda sanki kendi memleketlerini hiç terk etmemişçesine malumatsızlar; on beş yirmi yıldır burada yaşayanlar için bile bu tarif muteber. Bu mevzularda onları konuşturmaya muvaffak olsanız dahi, görünürdeki sıradan hakikatlerin ruhsuz ve kaba teferuatından ileriye asla gidemiyorlar. Daha derine bakma zahmetine girmemişler; sefaretlerde Şark politikası gibi büyük bir meselenin *petit comité* [eş dost çevresi] dışında asla münakaşa edilmediğini ilave etmek lüzumsuz. Buralıların evlerine girmenin ve buralı ailelerle yakınlık kurmanın Avrupalılar için son derece güç, hatta çoğu zaman imkânsız olduğu da iyi bilinen bir hakikat. Şark'a dair anlatılanların hepsinde Şehrazat'ta olduğu gibi, cinler ile büyücülerin yer aldığı efsaneler silsilesini doğuran sebep işte bu. Avrupalı kafası Şark'ın esrarları, batıniligi ve ihtişamı üzerine söylenenlerle o kadar yıkanmış ve turistlerin istihareleri ile anlattıkları masallara inanmaya o kadar uzun müddet alışmış ki alıştıkları eski fikir kalıplarını isteyerek bir kenara atıp hataları tashih zahmetine teşebbüs etmesi şüpheli.

İlk nazarda Türkiye hakikaten de anlatılan her şeyi teyit edecek şekilde göz alıcı, parlak ve muhteşem; sadece payitahtın mevkii bile "Şehirlerin Sultanı" gibi şerefli bir payeyi hak etmesi için kâfi. Yedi tepenin üstüne kurul-

muş, Boğaziçi'nin mavi güzelliğine aksetmiş bir şehir; karayla çevrili İstanbul limanını Karadeniz'in ağzına bağlayan o muhteşem su yolu; dünyanın iki kısmını altın avuçlarıyla kavramış ve Asya'nın klasik, dumanlı dağları ile Avrupa'nın şen şakrak kıyılarına hâkim bir mevki: Muhayyile daha mükemmel güzellikte bir manzara veya sahne yaratamaz. Ne var ki, Türk imparatorluğunun *morale*'i [maneviyatı] coğrafi mevkiinin mükemmelliğinden hiç nasibini almamış; en kolay idare edilen insanlara ve en kötü idare edilen hükümete sahip. Vezirler rüşvet yiyor, devlet memurları dalaverelere karışıyor, saray kim kime dum duma ve halk takatsiz.

Gelgelelim bütün bunlar zaten su yüzünde ve herhangi bir müşahit seyahin gözünden kaçamaz. Sık sık gözden kaçırılan ve ihmal edilen, madalyonun diğer yüzü. Ve Türkiye'nin manevi vaziyetine peşin hükümsüz gözlerle bakan biri için, ağır suçların yokluğu, alt tabakanın halinden memnun ve hatta gururlu ruh hali, üst tabakada kibir ve üstünlük taslamasının olmayışı ister istemez çarpıcı gelecektir.

Altı yüz binden fazla insanın yaşadığı İstanbul'da yüz elli kişilik bir asayiş kuvveti var. İnsanlar akşam sefalarından sokak ayaklanmalarıyla fırlamıyorlar; kumarhaneler ümitsiz veya kabına sığmayan müptelalar kusmuyor; cinayetler “geceleri korkunç hale getirip” korkakların uykusunu kaçırıyor; aynı anda zararına ve hayatına son verip geride kalanları çifte acıya boğan müflis spekülâtörler yok; öfkesini titreyen karısından çıkarmak için son hızla eve dönen sarhoş makinistler de yok: Kavas denen payitaht polisleri işe yaramaktan çok, göstermelik.

Güneş battıktan sonra sokaklar sessizleşiyor; تنها sokaklarda ancak iş veya eğlence için, elinde kandil taşıyan uşağıyla dışarıya çıkmış birinin ayak sesleri aksediyor. Hiç kimse bu kandiller olmadan bir yere kıpırdıyamaz; çünkü şehrin sokakları ışıklıdırılmamış ve yollar öyle bozuk ki karanlıkta geçmek sadece güç değil, aynı zamanda tehlikeli de. Ara sıra yüksek sesli bir münakaşa veya çınlayan bir kahkaha gecenin sessizliğini bozuyorsa, bilin ki bu bir Avrupalı'nın sesi veya gülüşüdür; çünkü Türk, coştığında dahi asla sesini yükseltmez; en büyük neşe tezahürü, kulakla işitmekten çok dudaklarında görülen, dahili, suskun bir kıkırdamadır. Heyecanlı Rumlar bazen gülmekten kırılırken, Müslüman, şakayı anladığının tek emaresi olan dudaklarındaki tebessüm ve gözlerindeki pırıltıyla sakin kalır.

Türkler yeryüzündeki en pratik filozoflar; daima mevcut vaziyetten hoşnutlar ve buna bile sanki geçici bir iyilik gözüyle bakıyorlar. Gelen iyiliğe gereğinden çok değer vermeyi de, bunu ellerinden kaçırdıklarında arkasından yas tutmayı da beyhude görüyorlar. Şark'ta şöhret ve servet o kadar sal-

Moglova Kemer

lantılı ki, insanlar kayıplarına yanmakla mevcudiyetlerini boşa harcamayı göze alamıyorlar; bir sonraki idarenin eski mevkilerini sorgusuz sualsiz yeniden kendilerine bağışlayabileceğini göz önünde tutarak zaten buna kalkışmıyorlar.

Türklerin dünyevi felaketlerin en sert darbesinden bile fazla yara almadıkları da doğru; bunun sebebi zengin ile fakirin itiyat ve hissiyatının tamamen aynı olması. Ayrıca memlekette soyla geçen veya parayla edinilen, fakir halkı ezecek bir aristokrasi olmadığı için, manevi bakımdan da Avrupa'dan daha az sıkıntı çekiyorlar. Boğaziçi'ndeki kayıkçı, sokaktaki hamal, selamlıktaki seyis ileride paşa rütbesine vasil olmada müsavi şansa sahip. Türkiye'de devletin "kaymağını yiyecek" imtiyazlı bir *clique* [hizip] veya *caste* [zümre] yok; bugünün kasabı yarının kumandanı olabilir; pazartesi bir efendinin elini open bir berber salı günü onunla el sıkışacak mevkiye yükselebilir.

Türkiye'de bir inkılabın imkânsızlığı büyük ölçüde bu şartlara bağlı olmalı. Ama en azından müsavi ağırlıkta diğer bir sebep daha var galiba. Avrupa'da nizamın altüst olması, kazanacak çok şeyi olan ve memlekette hiçbir şahsi menfaati olmadığı için kaybedecek hiçbir şeyi olmayan bir sınıfın işidir. Bu sınıftan insanlar için cemiyetteki her tebeddülât en azından onların lehine olma şansı taşır. Halbuki Osmanlı İmparatorluğu'nda, hemen hemen herkes bir parça arazi sahibidir; kendi asmalarını budama ve kendi incir ağacının gölgesinde oturma hakkı vardır; toprağa bağlı bir menfaati vardır. Halk arasında karışıklıklar sık görülmekle beraber, bunlar insanların hissiyatını çileden çıkarmaksızın, yalnızca huzursuzluğa sebep olurlar.

Dahası, Osmanlı bedeni olduğu kadar zihni olarak da tembeldir; elzem olmayan her türlü gayrete düşmandır. Sultan Mahmut'un tebaası, mevcut imtiyazları ve âdetleri değiştirmeyi reddettiği için onu isyanla tehdit etmiş değil hiç; tam tersine, asla ondan istemedikleri ve hiç de hoşlarına gitmeyen yenilikler getirdiği için ona kızgın. Bu felsefeyle, "Neden," diye haykırıyorlar, "neden iyi olan bir şeyi değiştirmeye çalışıyor? Biz halimizden memnunsak daha ne isteyelim ki?" Aynı umdeye göre hareket ederek, tebeddülât istikametindeki her teşebbüse mukavemet ediyorlar, sanki kendi ferdi hürriyetlerine karşıymışçasına.

Bu his Padişah'ın büyük ölçüde gözden düşmesine sebep olmuş; sırf imparatorluğu medenileştirme hevesiyle, mecburi olarak pek çok imtiyazı kaldırdığı ve pek çok telakkiyi sarstığı için. Onun menfaatlerine en fazla bağlı olanların zihninde dahi, halk arasında sevilmediği ne yazık ki şüphe götürmeyen bir hakikat. İmparatorluk toprakları içinde Rus ordularının mevcu-

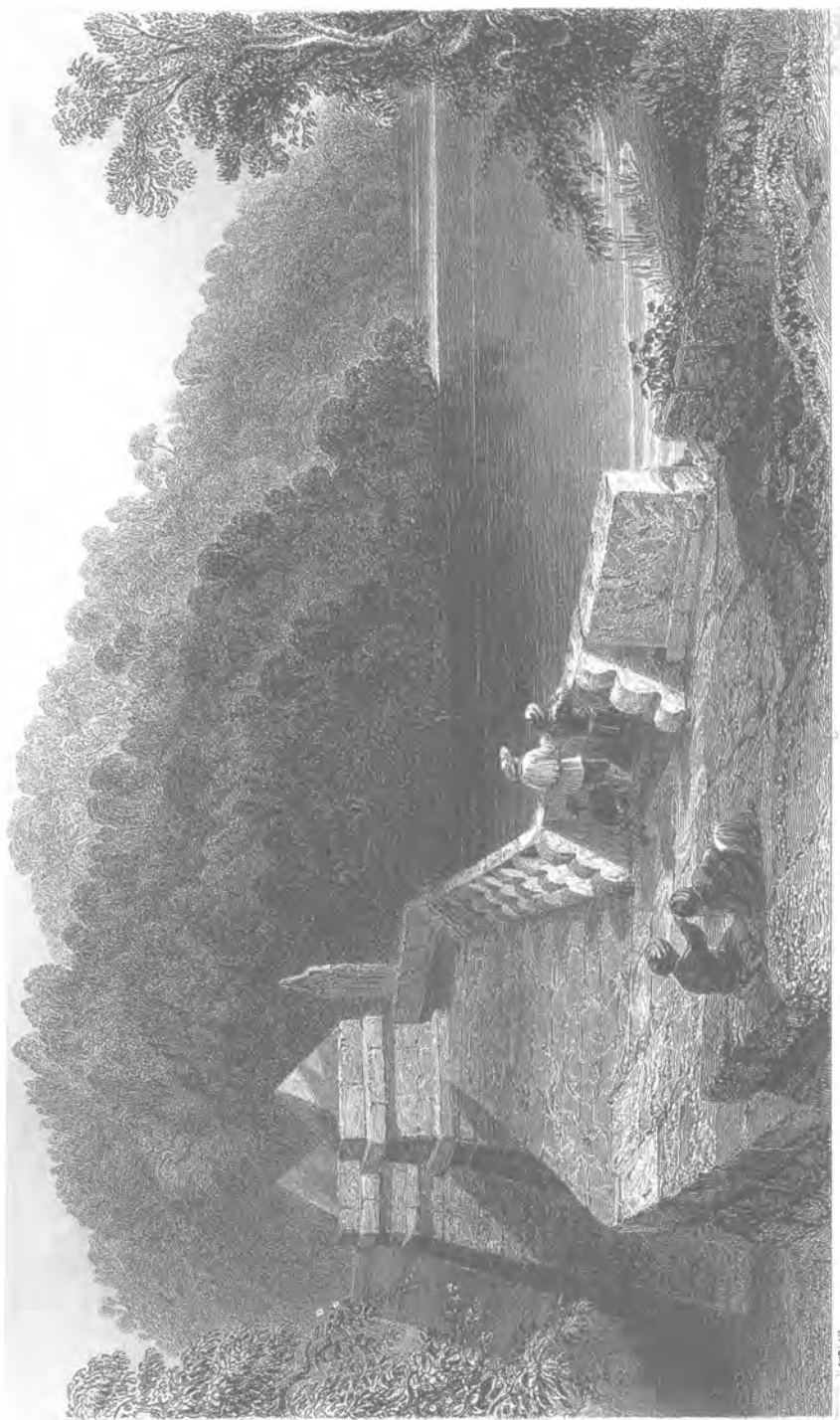
diyeti dahi bu hakikati kâfi derecede teyit ediyor. Ve de bu zahiri emniyet tedbirlerinin aslında kendi gerilemesini hazırladığını çok geç keşfetmesinden endişe ediliyor. Şu haliyle, Rus ittifakının halkın büyük ekseriyetini, haklı olarak, çok gücendirdiği muhakkak. Bu vaziyet inkişaf ve yenileşme ihtirasıyla bir araya gelince, halkın sevgisini ve –kendi menfaatlerinin aleyhine işlemesi sebebiyle– fikirlerine hissettiği hürmeti fazlasıyla kaybetmiş.

Rus nüfuzunun neticesinde Padişah'ın yaptığı iyi işlerin birçoğunun da sifıra irca olduğu gayet bariz ve İstanbul'da işlerin ne vaziyette olduğuna yakından ve dikkatli bir nazar atfedenlerin gözünden kaçmıyor. Rusya'nın politikası, zaten tuzağa düşürmüş olduğu ve memnuniyetle boyunduruğuna alacağı insanlar arasında aydınlanmaya doğru her terakkiyi durdurmak istikametinde. Kibirli ve kendini her şeyin merkezinde gören Türk insanı, bu hususiyetinden dolayı dalkavukluğa son derece açık. Ona “en akıllı, en faziletli, en üstün, en iyi” olduğunu söylediğinizde, kendini böyle değerlendirdiği için, sözlerinizin samimiyetine iyice inanacaktır. Bu körü körüne güvenin tesiri hemen kendini gösteriyor ve daha fazla terakki arzusunu tamamen felce uğrattıyor: “Som altını yaldızla kaplamayı” lüzumsuz gördüğü için, arenaya çıkması lazım geldiği halde eşikte duruveriyor.

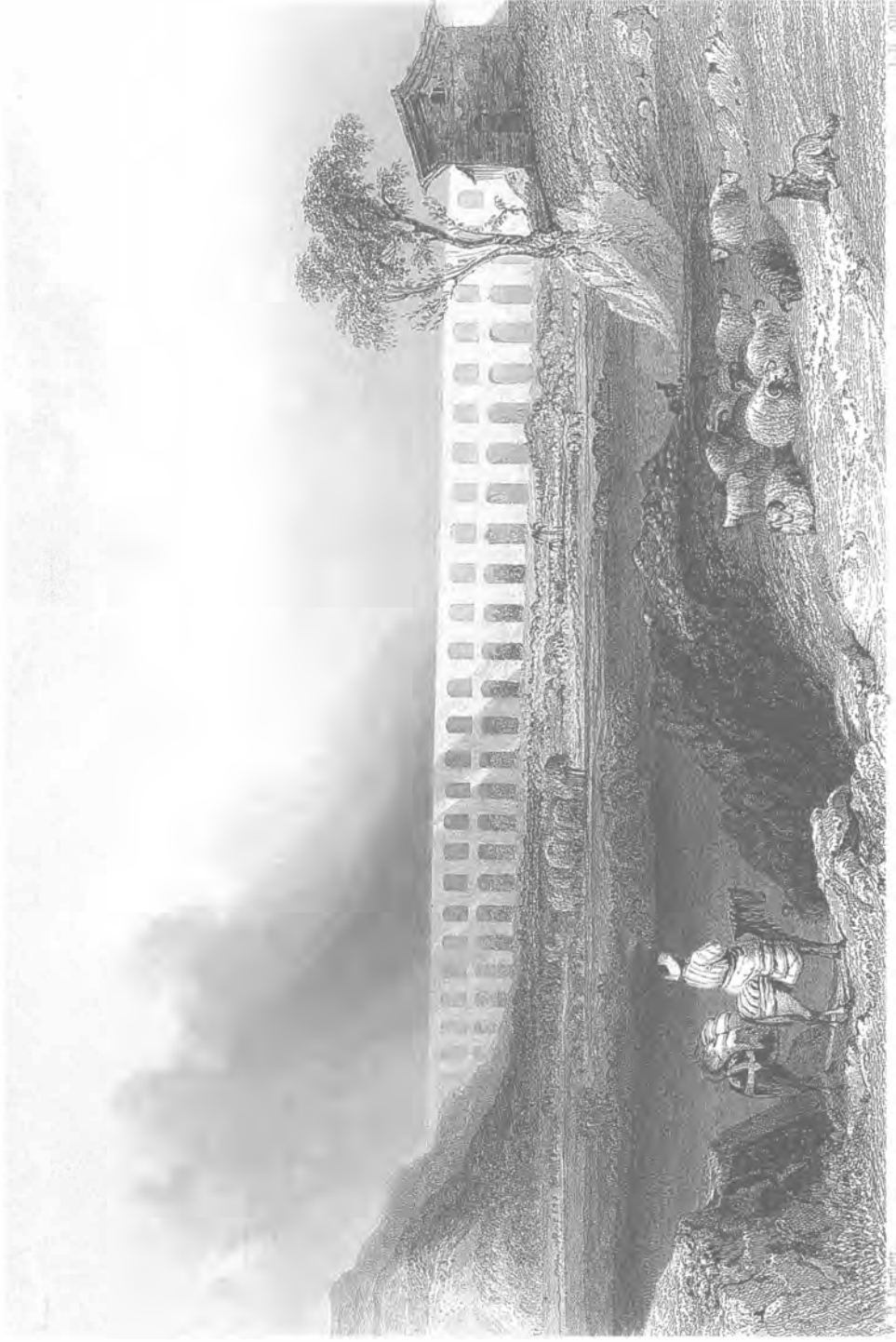
Bu basit tespitler Şark'ın ihtişamına dair Avrupalı fikirlerimizi sarsıyor yazık ki; ama her şeye rağmen, sükûtle geçiştirilemeyecek kadar karakteristik bir vasıf taşıyor.

Türkler Allah'ın yarattığı bütün varlıklara karşı yalnızca merhametli değil, aynı zamanda müşfik davranıyorlar; hayvanlara karşı bu şefkati o dereceye vardiıyorlar ki, annesine lüzumsuz ıstırap vermemek için sütten kesilmemiş bir kuzuyu öldürmüyorlar. Bir keresinde avdan eli boş dönen bir İngiliz sporcu kayığından inmeden silahını ateşlemiş ve başının üzerinde uçmakta olan bir martıyı vurmuş; kayıkçılar onu sanki bir cinayet işlemişçesine, dehşet içinde ayıplamışlar.

İstanbul limanında sürüler halinde dolaşan, gemilerin arasında oynaşan, geçen her kayığın küreğine çarpacak kadar insana yakın olmaktan endişesiz deniz kuşlarının kendine has masuniyetlerinden; evlerin çatılarında güvercinler gibi kümelenen martılardan; denizde sürülerle dolaşan yunuslardan ve sokakları mesken edinen köpeklerden daha önce bahsetmiştim. Bu hayvanlardan birini öldüren şahsa verilen cezadan söz etmek de eğlendirici olabilir, çünkü hem nazar-ı dikkate değer hem de kendine has. Ölü köpek, burnu yere değecek şekilde kuyruğundan asılıyor ve katilinin onu baştan aşağı darıyla örtmesi şart koşuluyor; daha sonra salahiyyet merciler bu darıyı alıp fakirlere dağıtıyorlar. Umumiyetle bu merasim cürmü işleyene takriben bin kuruşa mal oluyor.

Belgrat Ormanı'nda bir bent

Uzun Kemer

Bahçeköy Kemerî'nden manzara

Türk karakterindeki diğer bir üstün tarafı da ana baba sevgisinin kuvvetli olması; aslında umumi manada çocuk sevgisi de diyebilirim. Hiçbir şey bir Türk babanın şefkatinden daha güzel olamaz; çocuğun zekâsının inkişaf etmekte olduğunu gösteren her emareyi göklere çıkarır; bebeklere, tam anlamak için şahit olmayı icap ettiren bir keyifle şefkat gösterir; çocuğunun her ihtiyacını düşünür, her isteğini yerine getirir ve onun rahatı için kendinkini feda eder. Bu mevzuda, gözlerimin önünde vuku bulan bir hadiseden daha iyi bir misal veremem.

Makamı hariciye nazırlığına tekabül eden Reis Efendi'nin torunu rahatsızlanmıştı ve bu vaziyet onu çok huzursuz ediyordu; İngiliz hekimin hiçbir tehlike olmadığına dair verdiği teminatlar boşunaydı; düşünceleri, endişeleri bu sevgili oğlanla doluydu; çok acil bir devlet işinin ortasında, her şeyin yolunda gittiği konusunda içini rahatlatmak üzere yerinden kalkıp küçük hastanın odasına koştuğu bile oluyordu. Dostlarıyla oturup dinleneceği yerde hasta çocuğun başucunda olmayı tercih ediyordu; sonunda çocuğa on beş günlük sıkı bir rejim teklif edildiğinde, bizzat kendisi bu rejime girmekle kalmadı, evdeki herkesi de aynı yeknesak ve mahdud miktardaki katığı yemek mecburiyetinde bıraktı. Çocuk kazara daha iştah açıcı yiyecekleri görmesin ya da varlıklarını fark edip canı çekmesin ve hastalığı kötüleşmesin diye.

Uç bir misal verdiğim düşünülebilir, ancak bu doğru değil. Sahiden de Osmanlılar çocuk sevgisini o dereceye vardırıyorlar ki devamlı başkalarının çocuklarını evlat ediniyor ve hissi şekilde “manevi evlat” ismini veriyorlar. Umumiyetle daha küçük bebekken ailelerine aldıkları bu çocukları en büyük itina ve şefkatle yetiştiriyor ve sonunda, evlat edinilmiş biri değil de kendi çocuklarıymış gibi başlık veya çeyiz vererek evlendiriyorlar. Türkiye’de evlat edinilmiş bir çocuk Avrupa’daki *protégé* [himaye edilen şahıs] gibi değil, yani bir müddet oyuncak gibi kullanılması ve sık sık görüldüğü gibi sonunda bir kaprise kurban gitmesi mevzubahis değil. Türklerde evlat edinmek çok ciddi bir mesuliyet manasına geliyor; fakirlik ve mahrumiyet onları severek deruhte ettikleri bu mesuliyetten caydıramıyor.

Türklerin aynı ölçüde güzel bir karakter hususiyeti de kendilerini dünyaya getiren varlığa karşı hissettikleri hürmet. Karılarının nasihat ve azarlarına kulak asmazlar, onların sözleri boştur. Buna karşılık anne bir kâhindir; ona danışılır, iç dökülür, hürmetle sözü dinlenir, hayatının son anına kadar el üstünde tutulur ve öldükten sonra da sevgi ve hasretle yâd edilir. “Karılarım ölürse, yerlerine yenilerini alabilirim” der Osmanlı. “Çocuklarımı

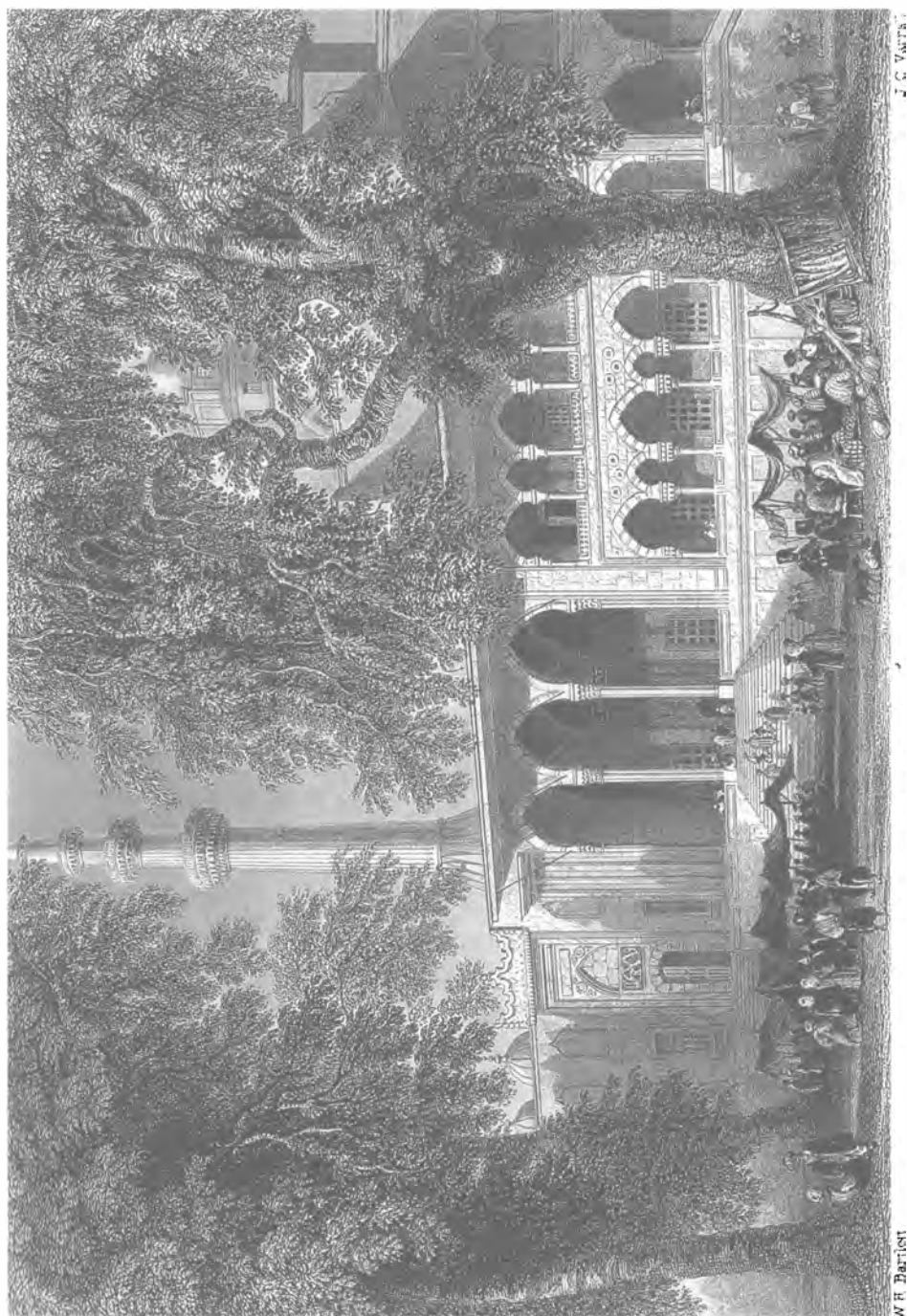
kaybedersem, başkaları doğabilir; ama ölmüş olan ve artık göremeyeceğim annemi kim bana geri verebilir?”

Bunlar güçlü hususiyetler, insan tabiatının kaydettiği güzel gelişmelerden; onlara içtimai olarak atfedilen “barbarlık” hakikat dahi olsa, ilmiyle ve bilgi üstünlüğüyle böbürlenlen medeni Avrupa, daha az inkişaf etmiş Müslümanlardan en azından bu sahada daha büyük bir üstünlüğe sahip olmadığını itiraf etmek mecburiyetinde.

Türklerin felsefesi ve iyilik hisleri mezarın ötesine de uzanıyor. Ölüme sakın ve korkmadan bakıyorlar; ölümü bizim Avrupa’da fazlasıyla mütemayıl olduğumuz gibi kasvet ve dehşet fikirleriyle bağdaştırmıyorlar. Mezarlıkları en güneşli yerlere, kabirlerin mavi göğün ışığı altında yıkandığı şen tepelerin üstüne, şehrin kalabalık caddelerinin hemen yanı başına yapıyorlar; sanki ölümler bir defa daha yaşayanların arasına karışabilsin diye. Daha hodbin insanların bir köşk dikecekleri ya da üzüm bağına çevirecekleri, Boğaziçi’ne doğru uzanan en yeşil köşeleri seçiyorlar. Türk insanı kendini göçüp gitmiş olan neslin bir parçası olarak görür; yerini kendinden sonra gelecek olana bırakmaya da her daim hazırdır.

Türkiye’deki samimi ve zorlamasız din duygusundan bahsetmeden geçmemeliyim. Ne kadar mühim işleri olursa olsun, günde beş vakit namaz kılmayı ihmal etmeyen Müslümanlar arasında olduğu kadar, perhizleri Katoliklerinkine neredeyse ziyafet dedirtecek kadar sıkı olan Rumlar ve Ermeniler arasında da aynı şey geçerli. Bir Türkle karşılaşıp sağlığını sorduğunuzda, “Allaha şükür! İyiyim” diye cevap verir. Her şey Ulu Yaradan’a bağlanır. Avrupalılarda iyice bariz olan kendinden fazla emin o *morgue* [büyükleme], o kibirli kendine itimadın zerresi yoktur. İnsanlar arasında Osmanlı kendini birinci sayar, ama sadece insanlar arasında; caminin kapısında yemenisini çıkardıktan sonra Allah’ın önüne hiçbir büyüklük hissiyle çıkmaz. Kendi selamlığında minderlere uzanıp hamarat kölelerinden hizmet görmeye alışmış rahatına düşkün Şark insanı, Allah’ın evinde kadife kaplı yumuşak sıralara oturup rahat bir sobanın yanında hayali bir lakaydiyle vahiy kelimelerini dinlemez, kalabalığın yanındaki yerini alır. Efendi adam suçunun yanında durur, bey de kömürçünün. Herkes oradakilerden biridir sadece; bütün insanların tek bir aile gibi olduğu mabette kimseye hususi bir paye biçilmez. İnsanlar ayak ayak üstüne atarak ve kaşlarını çatarak İlâhi Varlığa hakaret etmez.

Türklerin genelde her Frenk’e epey hor görerek baktığı su götürmez bir hakikat; kendi tabirleriyle “ana babalarımızın ağzına sığma”ya muvaffak olsalardı, korkarım ki muhterem atalarımız bir daha asla rahat bir yemeğin

Yeni Cami ya da Valide Sultan Camisi

keyfini çıkaramazlardı. Ama bu hisleri mütecaviz olmaktan ziyade eğlendirici –ve bir yabancıya, *gâvura* gösterdikleri nezaket, kibarlıklarının değerini daha da artırmakta.

İnanmaya hepimizin dünden hazır olduğu gibi, saadet hürriyetse, Türk kadınlarından daha mesudu yok demektir; çünkü şurası muhakkak ki imparatorluktaki en hür insanlar onlar. Avrupa’da Şarklı kadınlara acıma modası var; fakat böylesine asılsız ve hatalı bir hissiyatın tezahürünün sebebi, olsa olsa onların hakiki mevkiinden habersiz olunmasıdır. Onların alaka gösterdikleri her mevzuda ihtarda bulunmalarına, teşvik etmelerine, hatta ısrar etmelerine müsaade edildiğini daha önce de beyan etmiştim. Bir Osmanlı koca, karısının sözlerinden asla gücenmez; tersine, laf sağanağına kılını kıpırdatmaksızın katlanmak, felsefesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Hareminde yaşayanların en hissi ve ihtiraslı çıkışları dahi, çoğu zaman basmakalıp “Bakalım” cevabından fazla bir karşılık görmez.

Bir Türkün karılarının dairelerine her saat girme hakkına sahip olduğu şüphe götürmez bir hakikat olsa da, böyle bir imtiyazdan çok nadiren istifade eder. Neredeyse hiçbir zaman bu yola tevessül etmediğini söyleyebilirim. Haremdeki bir oda evin beyine ayrılmıştır; burada sohbet etmek istediği ve bir halayıkla huzuruna çağırttığı şahsın gelmesini bekler. Kendi dairesine giderken merdivenin başında terlikler görürse, hiçbir bahaneyle hareme giremez: İmparatorluktaki hiçbir kadının, çiğnenmesini affetmeyeceği bir hürriyettir bu. Bazı günler ziyarete gelmiş misafirler varsa, evin beyi geldiğini bildirmek için önden bir köle gönderir; bu şekilde onlara çekilmeleri için fırsat ve zaman tanımış olur.

Bir Türk kadını, yürümek veya arabayla gezmek istediğinde, hatta bir arkadaşıyla kısa bir müddet beraber kalmak istediğinde kimseden izin almak mecburiyetinde değil. Yaşamak ve feracesini giyer, halayığını çağırır, muslin bir örtüden müteşekkil olan bohçasını itinayla hazırlar. Kocasını daireye girip onu sorduğunda, hanımefendinin bilmem kimin haremde bir hafta geçirmek üzere ayrılmış olduğu cevabını alır. Bunun doğruluğundan şüphelenirse, sahiden de orada olup olmadığını tahkik eder; ama böyle bir şüpheyle onu kontrol etmeye çalışmak veya döndüğü zaman onu azarlamak hiçbir şekilde mevzubahis olamaz.

Üst tabaka haricinde, bir Türk erkeğinin iki zevceli olması ender rastlanan bir vaziyettir. Bir erkek umumiyetle kendi seviyesinde bir kadınla evlenir; daha sonra hevese kapılarak ya da ailevi sebeplerden evini büyültmeye karar verirse, Çerkezistan ve Gürcistan’dan, *odalık* olarak adlandırılan esirler satın alır. Adamın gönlündeki yerleri başkadından, yani haremde başın-

daki şahıstan ne kadar üstün olursa olsun, bu odalıklar ev içinde ondan daha aşağı bir mevkiye sahiptirler; ona itaat etmek, en büyük hürmeti göstermek ve onu amirleri olarak görmek mecburiyetindedirler. Bu yüzden, bir Türk hanımı, ikinci bir hanımdansa, hareme yarım düzine odalık alınmasını tercih eder; çünkü bu, yanında çalışan ve her şartta onun otoritesine boyun eğmeyi sürdürmek mecburiyetinde olanlar üzerinde başka birinin daha güç sahibi olma ihtimalini ortadan kaldırır.

Türk kadınının neredeyse hiç tahsil görmemesi ve buna bağlı olarak dar kafalı olması, tadını çıkardığı o sakin, umursamaz ve tembelce saadetin bir başka sebebidir. Hassasiyetleri asla uyandırılmamıştır; hisleri ve itiyatları pek müşkülpesent değildir; dimağlarının fazla incelik kazanmasından kaynaklanan suni arzuları yoktur; bu yüzden de daha kabiliyetli kadınların ruhunu karartan ve çökkünlüğe sebep olan bir dolu kuruntu, endişe ve şüpheyle kendilerine eziyet etmezler. Ona eşarplar, elmaslar, İstanbul'da büyük bir konak ve Boğaziçi'nde güneş alan bir köşk verin, bir Türk kadını mesut bir zevce havasına bürünür; ıvır zıvırla kendini oyalar, vakit geçirmekten başka bir şeye aldırılmaz; beden olarak kadındır, ama yüreği çocukçadır.

Bir erkek olsaydım ve mevcudiyetim başkalarına hizmet etmeme bağlı olsaydı, hiç düşünmeden bir Türk ailesinde köle olmayı seçerdim, çünkü "acı ilaç"ın yutulabilir olduğu bir yer varsa, o da burasıdır. Osmanlı'nın kölesi evlat edindiği bir çocuk gibi; himaye edeceği, bakacağı ve destekleyeceği bir canlı varlığı altın vererek satın alıyor ve hemen her defasında, bütün altınlarıyla satın alamayacağı bir şey kazanıyor –onun hizmetinde bütün ümitlerini ve insiyaklarını feda etmeye hazır, kendini ona adanmış ve seven bir yürek. Yüzünde bir tebessümle kahvenizi uzatan veya gümüş bir ibrikten elinize gülsuyu döken hizmetçinin parayla alınmış olduğunu bir an unutup, hizmetçi ile efendisinin birbirinin gözündeki mevkilerine hayranlıkla bakmaktan başka bir şey gelmez elinizden; biri o kadar büyük heves ve samimiyetle hizmet ederken, diğeri emirlerinde son derece yumuşak ve düşünceli.

Benim söyleyeceğim hiçbir şey, burada müşahade ettiğim hakikatleri Çerkezistan'da her iki cinsten hemen bütün gençlerin ailelerince İstanbul'a gönderilmek için ısrar etmeleri kadar inandırıcı şekilde ispat edemez. Burada yükselme ve ilerleme yolu herkese açık. Köleler maaş almıyor, hizmetlerinin karşılığı zaten akrabalarına ödenmiş; fakat yılda iki defa, belli devrelerde, ailenin beyi ile hanımı ve aslında aynı çatı altında yaşayıp onlardan üstün mevkide olan herkes, kölelere bahşiş denen bir armağan vermek mecburiyetinde. Bu bahşişlerin değeri veren şahsın isteğine göre değişiyor; kö-

lelerin hepsi de sahipleri kadar iyi besleniyor ve neredeyse onlar kadar iyi giyiniyorlar.

Dairede ellerini göğüslerinde kavuşturmuş durumda beklerken arada bir sohbe karışıyorlar ve kimse onları bu yüzden paylamıyor; sayıları öyle çok ki (her fert gelirinin imkân verdiği kadar köle satın alıyor) asla işleri çok fazla olmuyor. Bazen Türk evlerinde işleri perilerin yaptığına inanasım bile geldi; günün her saatinde pek çok haremde kalmama rağmen, asla ev işlerinden ötürü bir zorlanma emaresi görmedim.

Türk kölelerin mevkilerine dair, söz etmeden geçemeyeceğim mühim bir hususiyet daha var. Herhangi bir sebeple içlerinden biri sahibinin evinde kendini rahat hissetmiyorsa, efendisinden kendisini bırakmasını istiyor; isteğini üç defa daha tekrarlaması halinde kaideler bunun yerine getirilmesini mecburi kılıyor. Hepsi bu kadar da değil. Köle, sahibini değiştirmek mevzuunda ısrar edebileceği gibi, efendisine büyük bir kayıp verdirecek olsa dahi, kendisini satın alacak şahsı da seçebiliyor. Kuru sözler delil olmayacağına göre, bir misal vereyim.

Ahmet Paşa'nın karısının, mahalledeki genç erkeklerden birine gönlünü kaptıran ve onun malı olmak isteyen bir halayığı varmış. Vaziyet böyle olunca, sahibine kendisini pazara götürüp satmasını arzu ettiğini söylemiş ve bu isteği yerine getirilmiş; ne var ki, kendisi genç ve güzel olduğu ve sevgilisinin maddi imkânları mahdud olduğu için, zengin bir adam daha yüksek bir pey sürmüştü. Halayık Ahmet Paşa'nın haremine geri geldiğinde, sahibesi Asyalı bir tacirin kendisi için yirmi bin kuruş verdiğini ve birkaç gün içinde onun evine taşınacağını söylemiş. "Ona ait olmayacağım" cevabını almış halayıktan. "Pazarda benim için on iki bin kuruş veren genç bir adam vardı ve ben onunla gitmeye karar verdim. Siz benim için on bin kuruş vermiştiniz, beni ona satınca iki bin kuruş kazanmış olacaksınız." Bu sözler tayin edici olmuş: Halayık sevgilisinin malı olmuş ve bu kararı sahibesine seksen sterline patlamış.

Mükemmel bir temizlik, Şark'taki evlerin başta gelen hususiyeti; her istikamette çok sayıda odanın açıldığı geniş sofaları örten Hint yaygılarının üstünde tek bir ayak izi, hatta tek bir toz tanesi göremezsiniz. İçtiğiniz bardak, kirlenme ihtimaline karşı titizlikle saklanmış; yemeğinizi bitirdiğiniz anda önünüzde ellerinizi temizlemeniz için su ve peşkir taşıyan bir köle bitiverir. Devamlı hamama gidildiğinden daha evvel de bahsetmiştim; asil bir Türk kadınının elbisesinde hiçbir zaman en ufak bir çamur lekesi göremezsiniz.

Gayet iyi biliyorum ki, ne kadar alelade mevzuları ele aldığımı görünce, pişmanlık duymadan kitabımı bir kenara atacak hanım okuyucuların sayısı birden çok olacaktır. “Şarklı” teriminin kendisi bile Avrupalı kulaklara romantizmin zirvesi gibi geliyor. Benim de bu histen kendimi kurtarmam için Şark’ta uzun müddet kalmam lazım geldi. Müşahit her şeye sathi bakmakla tatmin olursa, Şarklı itiyatlar sahiden de onu aldatmaya çok elverişli. Dolayısıyla bu hayali sürdürmek benim için kolay olurdu; ancak vicdanlı bir tarihçiye bu kâfi gelmez; bu yüzden eğlendirilmek yerine hakikati bilenlerden öğrenmeyi, arzu ve hakikati eğlenceye tercih ettim.

Muhayyelenin mantığının önünde eğilmesi, bir taraftan müspet bir değer, diğer taraftan bir taviz; ne var ki, Şark’ı büyümlü bir sahne haline getirmeye kâfi gelecek kadar vahşi ve harika, parlak ve güzel malzeme hâlâ var. Mavi parlaklığı Asya ve Avrupa kıyılarını birlikte ışığa boğan bir gök; kubbeler, minareler ve saraylar üzerine sıcacık ve altın huzmelerle dökülen bir güneş; dalgaları gümüş pırıltılar saçan, dünyanın iki bucağını birleştirici parlak bir kurdele teşkil eden bir deniz; pek çok milletin bir araya gelmesinden teşekkül eden bir imparatorluk; her biri kendi milli kıyafetini giyen ve kendi dilini konuşan heybetli Türk, ciddi Ermeni, kurnaz Yahudi, zarif Çerkez, bozkıra âşık Tatar, bedevi Arap, dağların çocuğu Kafkasyalı, rahatına düşkün Acem, derviş Hintli, düşünceli Frenk. Bütün bunlar gündelik hayatın alelade ve yeknesak dokusuna işlenemeyecek kadar çeşitli ve parlak renklerden müteşekkil bir dantela örüyorlar.

Şark gücünün ve güzelliğinin zamanca takdis edilmiş yontusunu örten zarif peçenin tek bir kıvrımını dahi kaldırmak istemem, ama cehalet ve zevksizliğin üzerine savurduğu çerçöpü ve ucuzluğu bir parçacık temizlemekten de imtina edemem. Taassup ve batıl itikatlar yüzünden üstüne iliştilirilmiş adaklar Raphael’in ilahi Madonna’larına ne kadar aitse, bu cehalet ve zevksizlik de kirlettiği bu şahesere o ölçüde ait.

Bir Türk Konağında Arife ve Bayram Sabahı

Yedinci Bahis

Mustafa Efendi'nin haremi–Haremdeki hanımlar–Haremde adab-ı muaşeret kaideleri–Selamlık merasimleri–Türk kadınları arasında takaddüm kavgası–Efendinin dairesi–Şarklıların elmas merakı–Mustafa Efendi'nin görünüşü–Küçük halayık–Türkiye'de kölelik–Şık hediye–Akşam yemeği–Türk mutfağı–Işıklandırılmış camiler–Bohçalık–Hamamdan sonra süslenme–Bir odalığın hikâyesi–Aptal kocalar–Karşılıklı teselli–Modern bir Fransız seyyahın hataları–Kadın dairelerinin mahremiyeti–Kâhya Bey'in karısı–Bayram bohçalığı–Yatak odam–Tedbirli Türk misafirperverliği–Fatma Hanım'a veda–Kalabalık–Türk avamı Türk subayları–Askeri bir mesele–“Alt tabaka” Şarklıların yabancılara müsamahası–Ehven çare

Ramazan ayının nihayetindeki Bayram'ın arifesinde bazı dostlarla, Saray'ın kapısına yakın muhteşem konakta yaşayan Mısır Maslahatgüzarı Mustafa Efendi'yi ziyaret etmek üzere İstanbul'un suriçi kısmına geçtik. Bahçe kapısından girince kendimizi geniş ve kapalı bir avluda bulduk. Sağ tarafta kocaman haznesine suyun bir grup aslan başından fısıldayarak dö-küldüğü mermer bir havuz vardı. Bunun ilerisinde, manastırdakilere benzer şekilde, haremle yiyecek alışverişinde kullanılan taş sekili dönme dolabıyla²¹ kadınlar dairesinin girişi yer alıyordu. Solumuzda ana binaya çıkan heybetli merdivenleri gördük. Burada grubumuz ayrılmak zorunda kaldı; erkekler çizmelerini çıkardılar ve onları evin beyinin yaşadığı dairelere götürmek üzere bekleyen iki Siyahi kölenin ardından gittiler; bu arada arkadaşım ve ben, haremın kapısını çalmakta olan üçüncü hizmetkârın yanında kaldık. Mermer döşeli geniş bir koridora girdik ve anında yarım düzine halayık zuhur ederek ayakkabılarımızı, şallarımızı ve bonelerimizi aldılar ve ortadaki sofayı örten Hint yaygısı üzerinden bizi evin hanımının zengin ku-maşlarla döşenmiş dairesine götürdüler.

Odada tatlı bir alacakaranlık hâkimdi, güneşi dışarıda tutmak için bütün perdeler sıkıca kapatılmıştı; maslahatgüzarın karısı ve gelini tandıra yerleşmiş, önlerinde kollarını göğüslerinde kavuşturmuş halde yarım daire teşkil ederek duran birkaç halayıkla harareti bir konuşma yapıyorlardı. Yaşlı hanım bu memlekette o ana kadar gördüğüm insanların en asiliydi; genç olanı, kömür karası gözleri ve çok tatlı, yumuşak bir yüz ifadesi olan,

21

Harem ve selamlık arasında, kadınlarla erkeklerin yüz yüze gelmeden yiyecek ve bulaşık alıp vermek için kullanılan bir dolap. Bir yüzü hareme diğeri selamlığa bakan ve her iki yüzünde de kapılar bulunan bir yuvada yer alan dolap, kendi eksenini etrafında döndürülerek bu işi görürdü (e.n.).

solgun ve narin bir kadındı; çok ender konuşuyor ve hep tek heceli kelimeler söylüyordu; belli ki kayınvalidesinin mevcudiyeti onu iyice sindirmişti.

Dünyada aile içi hiyerarşiye ve adab-ı muaşeret kaidelerine Türkler kadar katı şekilde itaat eden millet herhalde pek azdır. Bu bir yandan laubaliliğe mani olabilmekte, ama diğer yandan insanın kendini rahat hissetmesini de imkânsızlaştırıyor. Evin efendisi oturmasını isterse, haremın bütün işlerini çekip çeviren Büyük Hanım onunla aynı sedire oturma imtiyazına sahip, ancak enikonu uzağa ve diğer uca –bu nazık davet gelmedikçe, onun önünde ayakta durmak mecburiyetinde, bu arada diğer hanımların yalnızca halıya serpiştirilmiş minderlerin üstünde ayaklarını altlarında toplayıp oturmalarına izin veriliyor, böylece başlarını kaldırıp kaderlerinin âli ve cömert hâkimine bakabiliyorlar! Selamlık merasimleri haremde ne unutuluyor ne de ihmal ediliyor; sahibelerini sabahları ilk gördüklerinde, bütün halayıkların onun önünde eğilip eteğini öpmeleri gerekiyor.

Bu iç karartıcı kaideler, haremın diğer sakinlerinin gönüllerinde kendi nispî mevkileri sebebiyle kıskançlık uyandırıyor olsa gerek herhalde; bununla beraber, mutlak güce karşı isyan ne duyulmuş ne de hayal edilebilir bir şey.

Günün ilerleyen saatlerinde maslahatgüzarın dairesine çağrıldık; karısı davetli olmadığı için, giderken bize sadece üç-dört Siyahi köle refakat etti. Boydan boya yollukla kaplı olduğundan hiçbir ayak sesinin işitilmediği birkaç uzun dehliz ve koridordan geçtikten sonra Efendi'nin kapısını örten kilimi aralayarak girdiğimizde bizi karşılayan hava öylesine esans yüklüydü ki bir an boğulacağımızı sandık.

Uzun müddettir yatağa çakılı olan muhterem maslahatgüzar, yatağında olabilecek her şekil ve ebatta yastıkla çevrelenmiş, kürklere sarılmış halde oturuyor, bütün kokuların en marazi ve iç bayıltıcısı olan misk limonlarının kokusunu içine çekiyordu. Odanın ortasında tepeleme ateş dolu muhteşem bir mangal vardı. Yatak, kakma kutular, süs eşyaları, kitaplar ve kâğıtlarla neredeyse tamamen kaplanmıştı; sehpa üzerinde duran büyük bir gümüş tepside nefis kış meyveleri piramit şeklinde dizilmişti; odanın bir duvarındaki girintiye Fransız porseleninden harika bir kahve takımı, telkâri gümüşten bir çift uzun ve çok iyi işlenmiş esans şişesi yerleştirilmişti. Kısacası, dairenin umumi görünüşü Paris veya Londra'nın *boudoir*'lara [süslü kadın odalarına] en meraklı *petite maitresse*'ini [metresini] bile tatmin edebilirdi. Mangalın yanında, evin beyinin dört hizmetkârı duruyordu. On iki ya da on dört yaşlarında iki sevimli oğlan ve göz kamaştırıcı şekilde giydirilmiş, başlarına ve göğüslerine harika parlak ziynetler takılmış bir veya iki yaşında küçük iki güzel kız çocuğu.

Hem Türkler hem de Rumlar arasında elmas iptilası müfrit ölçülerde; fakat Rum hanımlar yer bulabildikleri her süsü takıp takıştırmaktan zevk alırken, dış albeniye burun kıvıran Osmanlı hanımların pek çoğu bir iki toka, bir bilezik veya benzer bir iki yüzük takmakla kanaat ediyorlar ve en sevdikleri halayıklarını daha pahalı ve gösterişli ziynetlerle süslüyorlar.

Mustafa Efendi havalı sarığı ve kar beyazı sakalıyla son derece muhterem görünüşlü biriydi. Bizi öyle sıcak karşıladı ve bizimle öyle tatlı söyleşti ki ondan çok hoşlandım. Bana refakat etmiş olan Rum hanım için bir iskemle getirtilmişti, ama o bana yanındaki minderlere yerleşmemi işaret etti ve ziyaretimiz boyunca rahatça orada oturdum. Kapağı değerli taşlarla süslenmiş bir kutudan bol miktarda enfiye aldı; kutuyu beğendiğimi söyleyince, bana içinde afyon hapları bulunan, büyük ve güzel pırlantalarla süslü başka bir kutu gösterdi.

Gözlerim, yanımda tombul kollarını önünde kavuşturmuş halde ayakta duran, çıplak ayaklarını tamamen gizleyen geniş pembe bir şalvar ve sarı saten kurdelelerle süslü uzun mavi bir entari giymiş, zahiren mesut, gül yanaklı küçük halayığa ilishince, bey onu yanına çağırdı, iyi bir çocuk olduğunu, isteklerini önceden bilecek kadar zeki ve bunları söylenmeden yapacak kadar hassas olduğunu beyan etti, kızın el ve ayak parmaklarının uçlarındaki koyu renkli kınaya dikkatimi çekti. Dediğine göre, kız annesinden altı bin kuruşa satın almış olduğu bir Gürcü'ymüş, iki yıldan beri bu evde kalıyormuş. İyi bir kız olduğu ve kendisine çok bağlı olduğu için bir gün ona iyi bir çeyiz vermeyi, onu rahat bir hayata kavuşturmayı ümit ettiğini beyan etti ve şunları ilave etti: Diğer de itaatkâr ve istekliydi, ama onda küçük gözdesinin canlılığı ve tezliği yoktu; bir yaş daha büyük ve arkadaşından bariz bir şekilde daha güçlü olduğu için, ona yedi bin kuruşa mal olmuştu. Bu kız Çerkez'di, kendi arzusuyla ana babası tarafından İstanbul'a getirilip satılmıştı.

Bu çocukların köle olduklarını hatırlayınca içimden onlara acıdım; onlar için ödenmiş olan fiyatlar söylenirken yüreğimi bir sızı kapladı; ne var ki, iki küçük kızın hoşnut ve mesut çehresine baktığımda ve köleliğin, en azından Türkiye'de, yalnızca bir sıfat olduğunu, hatta on köleden dokuzunun buna gönüllü olduğunu düşündüğümde onlara acımam icap etmediğini hissettim.

İyi kalpli, nazik ve yaşlı Efendi'nin yanından ayrıldıktan kısa bir müddet sonra, hareme leziz meyvelerle dolu bir sepet gönderildi; milli âdetlerinden rahatsız olmayalım diye akşam yemeğimizi kendi başımıza yiyeceğimizi ifade eden bir de not vardı. Az sonra, genç hanımın samimi daveti üzerine git-

tiğimiz dairesinde, yere işlemeli bir halı serildi, yanına bir çift minder kondu ve daha önce tarif ettiğim yemek tepsisi getirildi. Masadan kapıya kadar kuyruk teşkil eden dokuz halayık bize hizmet etti; haşlanmış, kızarmış, fırında pişmiş, aklınıza gelebilecek her nevi yiyecek, leziz tarçın çorbası, ıtır- lı otlar ve zeytinlerle süslenmiş tavuk, ançüzeli ekmekler, zerdeli pilav, kuş- başı et ve asma yapraklarına sarılmış baharatlı pilav, en nefis hamur işleri ve en pahalı reçeller önümüze geldi. Rengârenk şerbetler ve limonata yeme- ği tamamlıyordu; sırma nakışlı peşkirimi kenara koyup ellerimi gülsuyuyla sildiğimde, Türk mutfağıyla kavgalı olan ya da otel veya lokanta sofraların- da sadece “yiyeceklerin tadına baktıklarını” söyleyen seyyahların müfrit müşkülpesentliğine şaşmadan edemedim.

Akşam bastırıldığında, dairenin pencerelerinden şehrin camilerinin ışık- landırılmış minareleri ve minareden minareye ateşten sicimler gibi asılmış ışık hatlarından müteşekkil mükemmel bir manzara gözlerimizin önüne se- rildi. Patlayan topun sarsıntısıyla evin temelleri sarsıldı; dışarıdan gelen bü- tün sesler bize şenlik ve bayram havasını taşıyordu; bu arada biz içerideki- ler de mesuttuk. Fatma Hanım çubuğunu tüttürüyor ve kızının ertesi sabah için hazırladığı bohçalıkların dağıtımına nezaret ediyordu; evin her ferdine, bayram münasebetiyle, hizmetlerinin müddetine ve meşakkatine göre, hak ettikleri ya da sevildikleri ölçüde az veya çok değerli bir hediye verilecekti.

Biz de hamamdan çıkmış halayıkları seyrederek oyalanıyorduk. Daire- nin bir ucunda gruplar halinde oturmuş, siyah parlak saçlarını tarıyor, örü- yor, bantlar takıyorlardı; genç olanlar, sırtlarının ortasından aşağıya inen uzun, kalın tek bir örgü yapıyorlar ve örgünün çevresine haremde son de- rece gözde olan (öyle ki hem halayıklar hem de Hanım Sultan bunu takı- yor) boyalı tülbentler sarıyorlardı; diğerleri örgülerini sıkıca başlarının üs- tünde topluyor ve bunları yirmi ya da otuz küçük örgüden müteşekkil, omuzlarına dağıttıkları takma saçlarla gözlerden saklıyorlardı.

Birçoğu haremde ayrılamayacağını farkında olsa da, hepsi arı gibi, er- tesi günün şenlik hazırlıklarıyla meşguldü; bir şenlik olması kâfiydi, bir he- yecan, bir konuşma mevzuu, kısaca zihinlerini oyalayacak bir şey. Hiçbir güzel kadın bir doğum günü partisine, Mustafa Efendi'nin haremindeki Si- yahi ve beyaz kadınların bayram için hazırlandığından daha büyük bir ne- şe ve canlılıkla hazırlanmamıştır.

Akşamın bir vaktinde Büyük Hanım kocasının yanına çağrıldı. Az son- ra, oğlunun mahcup karısı tandırda bize katıldı ve hayat hikâyesini anlattı. Türkiye için hiç dikkate değer olmasa da, çok tipik olduğu ve Avrupalı oku- yuculara çok müstesna görüneceği için, aklımda kaldığı kadarıyla, onun kendi kelimeleriyle aktarıyorum.

“Daha on dokuz yaşımdayım” dedi. “Menşeim Çerkez. Dokuz yaşımdayken anam babam tarafından İstanbul’a getirildim ve Fatma Hanım’ın bir dostuna satıldım. Çok mesuttum, çünkü bana çok iyi davranıyordu ve hayatımı onun haremde geçireceğimi düşünüyordum. Ama öyle olmadı; aşağı yukarı bir yıl önce Mustafa Efendi’nin karısına yaptığı bir ziyarette hanıma refakat etmiştim. O sırada oğlu da yanındaydı. Ben dört kızdan biriydim; arkadaşlarımın yanında dururken onun dikkatini nasıl çektiğimi hâlâ anlamıyorum; birkaç gün sonra hanımın beni yanına çağırdı ve annesini ziyaretimiz esnasında genç İsmail Bey’i fark edip etmediğimi sordu. Onu görmüş olduğumu söyledim; sonra bana hanımın, oğlunun isteği üzerine beni satın almak istediğini söyledi ve bu işe razı olup olmadığımı sordu. Tabii ki razı oldum ve yaşmağımı çıkardığımda Bey benim fena olduğuma karar verdi ve beni on bin kuruşa satın aldı. Böylece Mustafa Efendi’nin haremde yaşamaya başladım.” Ardından, “Hâlâ mesudum,” diye ilave etti, hafiften yakınan bir sesle, “çok mesudum, çünkü eminim ki beni seviyor; ama daha fazlasını umuyorum; kısa müddet sonra anne olacağım ve çocuğum oğlan olursa, belki de odalık yerine onun karısı olabilirim.”

Türk dilini akıcı konuşan arkadaşımın aracılığıyla anlattıklarını dinlerken zavallı genç yaratığa acıdım; saadet hayallerinin hakikat olması için içimden dua ettim. Güzel değildi; ama öylesine çocuksu, öylesine zarif ve yumuşaktı ki alakamı cezbetti ve hikâyesi bana daha da bir acıklı geldi. Akşam kocasıyla tanıştığımda bu hissim değişmedi. Nezaketini gösterme arzusu kadar, annesinin Avrupalı misafirlerine duyduğu merakı da tatmin etmek için olsa herhalde, haremi ziyaret edeceğini ve annesi ile karısı haricindeki bütün ev kadınlarının odalarına çekilmesini bildirmişti. Soluk benizli, hasta görünüşlü, bir Türk için bile fazla ruhsuz bir adamdı. Ve belli ki, *bete comme une buche* [odun gibiydi]. Yerine yerleşti ve sohbeti, hiç kaybolmayan, ifadesiz bir tebessümle dinledi. Neden olduğunu bilmeden ve umursamadan, öylesine hoşnut. Frenk hanımları ve parmağındaki büyük elmasın parlaklığını da aynı ölçüde bir hayranlıkla seyretti.

Saadet ne kadar da izafi! Başımı yastığıma koyuyorum ve Allah’a Türkiye’de doğmamış olduğum için şükrediyorum; Osmanlı hanımları ise kendi adlarına, neredeyse komik denecek bir hissiyat derinliğiyle, Frenk kadınlarına acıyorlar. Bizimkiyle kıyaslanabilecek bir esaret düşünemiyorlar; azıcık bir şey elde etmek için ne kadar da sıkıntıya giriyoruz; bir memleketten diğerine, her birinden ayrılırken pişmanlık duyacağımız manzaralar görmek için koşturuyoruz; erkek akrabalarımızın bütün endişe ve üzüntülerine ne de çok ortak oluyoruz; kendimizi sadece erkeklere uygun tehlikelere ve müşkülata maruz bırakıyoruz; karşı cinsle devamlı temas halinde ol-

mamız günaha teşvik edici imtihanlara zorluyor bizi; kısacası, bizi, nispi hürriyetimizi akıllarının ermediği büyüklükte bir bedel ödeyerek satın almış köleler gibi görüyorlar. Yüzümüzü güneşin ve rüzgârın tesirlerine karşı rahatça yaşamakla örtmek varken açık bırakıyor olmamızın getirdiği zarar da cabası! Tek bir gün yok ki bir Frenk'le fikir alışverişi yaptıktan sonra, Avrupalı kadınlar olmadıkları için Allah'a şükretmesinler!

Modern bir Fransız seyyah, orta kalınlıkta tek cilt olarak yazdığı eğlen-dirici kitabında bir düzine kadar memleket ve yeri tahlil etmenin bir yolu-nu bulmuş; her birine dair, teferruatlı, daha önce bir araya gelmiş olmasına imkân bulunmayan bir yığın safsata uydurmuş: Okuyucularına haremdeki kıskançlıkların, hayal kırıklığına uğramış hasmın kurbanını zehirlemesine ya da en azından küçük düşürücü ağır işler vermesine yol açacak derecele-re vardığını anlatıyor. Bu iddia, tıpkı diğer birçok iddiası gibi, habis olma-saydı komik olabilirdi belki; çünkü haremın nizamı bu anlatılanları imkân-sız kılıyor: Her hanımın kendi hususi dairesi var ve yalnız kalmak istediğin-de hiç kimsenin onun odasına girme imtiyazı yok; ailenin bir mensubu ha-line geldiği andan itibaren, kendi isterse, hayatı en yeknesak bir aylaklık ha-line geliyor. Her evde köleler, daha evvel de sözünü ettiğim gibi, o kadar çok sayıda ki vakitlerinin dörtte üçünde yapacak işleri olmuyor; daha az zengin tabakalarda, hiçbir Türk ikinci bir karı almak gibi pahalı bir lükse kalkış-mıyor, kadın despotluğunun pek az yaşama şansı var.

Ev işlerini çekip çeviren Kâhya Bey, cemiyetteki yüksek mevkiine ve mu-azzam servetine rağmen, birden fazla kadını nikâhına alma imtiyazını kul-lanmayı reddetmiş biri. Karısı hem yaşlı hem de alelade bir güzelliğe sahip olmakla beraber, belki Bey'in gönlünde değil, ama hareketleri üzerinde müthiş tesir sahibi. Kısa müddet evvel efendisinin, kendi gözdesi olan ve ço-cukken alıp büyüttüğü, fevkalade güzellikteki sarışın Çerkez kıza durup du-rurken lüzumundan fazla alaka göstermeye başladığını keşfedince, onu usulca bir arabaya koyup köle pazarına göndermiş ve en yüksek fiyatı ve-rene sattırmış. Himayesi altındaki şahsın kadirbilmezliği, hanımının ona karşı hislerini köreltmış; koca, büyüleyici Çerkez'in yokluğunu fark ettiğin-de, hiddetli zevcesine tek bir serzenişte dahi bulunmamış.

Ne var ki, talihsiz kız hanımın halayığı olmak yerine beyin odalığı olsay-dı, böyle bir davranış affedilmezdi; çünkü bu durumda kızı evinden çıkar-maya Büyük Hanım'ın gücü hiçbir şekilde kâfi gelmezdi.

Sabahın erken saatlerinde gösterişli Fatma Hanım bana ve yanımdaki hanıma, muhterem Efendi'den bir bohçalık hediye etti. İçinde sırmalı ipek kenarlı beyaz tül bent bir mendilin içine dikkatle katlanmış bir elbiselik ku-

Beyazıt Camisi avlusunda güvercinler

maş vardı. Bayram alayına şahit olma ve bütün ihtişamı içinde “Kudretli” Mahmut’u görme ümidiyle telaşla sabah tualetimi yaparken, bir yandan da geceyi geçirmiş olduğum daireyi büyük bir merakla tetkik ediyordum. Kısa müddette güzel Türk evlerinin hepsinde bulunduğunu keşfettiğim kemerli girintide “konuşkan” bir Fransız saati, perilere yakışır “dokunaklı” bir müzik çalıyordu. Bu eşya Şarklı insanlar arasında umumi olarak çok revaçta; ailenin yaşadığı her odada ekseriyetle bir veya daha fazla saat bulunuyor. Odamdaki öbür eşyalar iki asil porselen vazo, içinde mineli bir enfiye kutusu ile abanozdan oyma küçük bir tespihin bulunduğu porselen bir tabak, üstüne billur su kadehleri, leziz reçellerle dolu kapaklı cam kâseler ve kürekleri küçük kaşıklar şeklinde gümüş bir kayık konmuş bir sini ve yapma çiçek demetleriyle tutturulmuş uçuk pembe tül bohçaların içindeki meyve şekerlemelerinin tepeleme doldurulduğu tabak şeklinde, güzelce dokunmuş hasır bir sepetti.

Türk misafirperverliği ve *prevoyance*’ı [öngörüsü] uykusuz geçecek bir gece için bile tedbir almış!

Sedir ten renkli satendendi; pahalı yün halı da incelikle dokunmuştu ve şal desenliydi. Yatağımın üstüne yığılmış yastıklar kadife, saten ve işlemeli pamukludandı; zengin Bursa ipeğinden yapılmış örtülerin üzerinde simli yapraklar vardı.

Sabah mahmurluğumu esanslı bir suyla attım ve kahvemi minicik porselen bir fincandan yudumladım; fincan o kadar küçüktü ki bir peri dahi bunu içebilirdi. Türk hanımları için devamlı bir eğlence kaynağı olan bonemi bağladım. Bu sert serpuşu Avrupa icatlarının en korkunç ve komik örneklerinden biri olarak görüyorlar. Fatma Hanım’a ve kara gözlü gelinine, hudutsuz nezaketlerinin ve iyiliklerinin doğurduğu bir ayrılma hüznüyle veda ettim.

Darphane’de yüksek bir mevkii olan varlıklı bir Ermeni elmas taciri, bize saltanat alayını ve bütün merasimi seyredebileceğimiz bir pencere ayarlamıştı ve adımlarımızı bu noktaya doğru hızlandırdık. Fakat merakımız kursağımızda kalacaktı! Vedalaşmalarımızı öyle düşüncesizce uzatmıştık ki Ulu Padişah’ın tebaası, onun geçeceği yeri gören bütün sokakları tıka basa doldurmuştu; Avrupalı kavalyelerimizin ve yerli hizmetkârların bütün gayretlerine rağmen ilerlememiz imkânsızdı. Hal böyle olunca, bu Türk kalabalığının teşkil ettiği yeni ve pitoresk manzarayı rahatça izlemek üzere kalabalıktan biraz uzakta bir yer bulup durduk.

Uzakta Ayasofya’nın devasa kubbesi ve ok gibi minareleri yükseliyordu; onların altında, göz alabildiğine, fırtınadan sonraki dalgalar gibi kabarıp inen, fesli ve sarıklı kafalardan müteşekkil bir deniz uzanıyordu. Her çatı,

yıkık dökük her duvar, her çöp yığını hevesli seyircilerle örtülmüştü; etraf-taki evlerin pencerelerinde de peçeli kadınlar ve gülen çocuklar doluydu. Hemen önümüzdeki dar boşlukta ne de farklı gruplar kümelenmişti! Sol-gun, boynu eğik, sakın görünüşlü Yahudi, yeşil sarıklı emiri ve vaktiyle Pey-gamber'in mezarının başında secdeye durmuş vakur, ağırbaşlı hacıyı dirse-ğiyle iteklerken, bir yandan da yağlı paltosuna daha sıkı sarınıyor; kürk ya-kalı uzun cüppesi, bacakları kuvvetli Çerkez'in kısa mavi ceket ve dar pan-tononuyla garip bir tezat teşkil eden ciddi suratlı Ermeni ve telaşlı Frenk ya-nındakileri itip kakarak ilerlemeye çalışıyor; tiz sesi ve şamatalı konuşması bir kadına daha çok yakışacak olan telaşlı ve gürültücü Rum öne atılıyor; Türk zabitler ellerinden geldiğince bir geçit açmak için uğraşüyor; serpuşla-rı kaşlarına kadar inik, kılıçlarının kemeri bellerinden en az bir karış aşağı-da ve elmas yıldızları (ordudaki rütbelerinin sembolü) gün ışığında parlıyor; Türk askeri devriyeler her an arabalarıyla gelmeleri beklenen hanım sultan-ların ve çeşitli paşa hanımlarının rahat geçmesi için sokağın ortasında bir geçit açma gayretiyle boşuna debeleniyor. Onlar yavaş yavaş ilerledikçe, ka-labalık hemen geçidi dolduruyor; belli aralıklarla, önümüzdeki dev ca-minin sakinleri güvercinler, alışmadıkları hareketlilik ve kargaşadan ürke-rek bulutlar halinde havalanıyorlar.

Camilerin çevresini mesken tutan kuşlar mübarek addediliyor ve bunla-ra neredeyse batıl bir hürmet gösteriliyor; bu yüzden sayıları ister istemez muazzam ölçüde artmış; o gün Ayasofya'nın devasa binasının üzerinde do-laşanların adedi binleri buluyordu.

Bayram'dan kısa bir müddet önce tuhaf bir askeri mesele baş göstermiş ve o kadar fevkalade, hatta mizahi tarzda çözülmüş ki üzerinde durmayı bilhassa hak ediyor. Ve bir İstanbul kalabalığının bu kadar yakınında nor-malde isteyeceğimden daha uzun kalmamın sebebi de, Türk kıskançlığının doğurduğu bu gülünç âdetin hakikaten var olduğuna kendimi inandırmak-tı. Gene de *en passant* [laf arasında] belirtmeliyim ki payitaht nüfusunun teşkil ettiği bu büyük kitlenin, Avrupa'daki çalkantılı, şamatacı, taviz ver-mez ve kimseyi düşünmez kalabalıklarımızla hiçbir müşterek hususiyeti yok –onlara ne diyeceğimi bilemiyorum, çünkü bizim Avrupalı “alt tabaka” te-rimi, hiçbir sınıf ayrımı yapmayan, devlet erkânı haricinde bir aristokrasiyi bilmeyen bu insanlara atfedilemez. Beş binden fazla kayıkçı, zanaatkâr ve asker arasında tek bir yumruklaşma olmadı, tek bir ses tehditkâr bir tonda yükselmedi; Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler arasında bunca çatı-şan menfaatler, hissiyat ve peşin hükümler olmasına rağmen, öfkeli veya hoş olmayan, hissiyatı kışkırtma gayesi güden tek bir laf edilmedi. İtiraf et-

mek mecburiyetindeyim ki ne kadar müşkülpesent olursa olsun, bir kadın çoğu zaman yarı medeni olarak vasıflandırılan bu insanların teşkil ettiği kalabalığın keşmekeşi içinde, Londra veya Paris sokaklarında on dakikalık yürüyüşte yaşayacağından daha az sıkıntı yaşar.

Şark'ın yerli ahalisi, sırf sinir etme uğruna başka insanları kızdırmanın eğlenceli olabileceğini henüz öğrenmemiş; mahcup birinin yanaklarını kı-zartmanın veya masum birinin kalbini çarptırmanın komik olabileceğini de. Onlar faydacı bir cemiyet; sadece karışıklık yaratma sevdasıyla eziyet etmek, onlar için anlaşılabilir bir vaziyet; bu yüzden de o an şahsi bir menfaat elde etmeyeceklerse veya böyle bir şeyi hedeflemiyorlarsa, şeytanlık yapmaya kalkışmazlar. Dolayısıyla Frenk ecnebiye, hepsinin ötesinde, alışkanlıkları, davranışları ve kıyafetleri kendi memleketlerinininkinden (şüphesiz onlara göre son derece komik şekilde) farklı olan Frenk kadınına hiçbir kaba veya küstah laf atılmaz. Birbirlerine karşı da temkinli, ciddi ve nazik davranıyorlar; sanki her biri kıskançlıkla cemiyetin nizamını korumak istiyor ve bunu, üstüne düşen bir vazife addediyor.

Türk cemiyetine hakkını vermek için mecburen uzaklaştığım mevzuya, yani askeri merasime dönelim; lafa girmeyi daha fazla uzatmadan, sözünü ettiğim askeri meselenin Padişah ile nazırlarının, Saray'ın kadın efradını silahlarıyla selamlayacak askerlerin peçeli ve kutsi çehreleri bir anlığına görme fırsatı bulmalarını istememelerinden neşet ettiğini beyan edeyim. Halli lazım gelen müşkülât, merasimin “debdebe ve tantanasını” korurken, bu geçici imtiyazı imkânsız kılmanın bir yolunu bulmaktı. Neyse ki sonunda çok orijinal ve ehven bir çare bulundu; biz de bu yeni nizama şahit olacak kadar şanslıydık.

Arabaların yavaş ve gürültülü takırtısı işitildi, kulaktan kulağa hanım sultanların yaklaştığı yayıldı; aniden askerler sultanların beklendiği açık sahaya sırtlarını döndüler ve silahlarını geriye doğru alabildiğine uzattılar, yani tören manevrasını arkadan yerine getirdiler. O güne kadar bir grup asker yarattığı belki de en görülmemiş ve komik sahneydi bu! Askerler bu rahatsız ve eminim ki zor vaziyette dört araba da geçene kadar kaldılar, sonra eski pozisyonlarını aldılar ve saray *cortège*'inin [kortejinin] geri dönmesine kadar laubali biçimde tüfeklerine yaslanarak durdular.

George Cruikshank oralarda olup bunu yazmış olsaydı, ismini ölüm-süzleştirirdi!

Hamamda

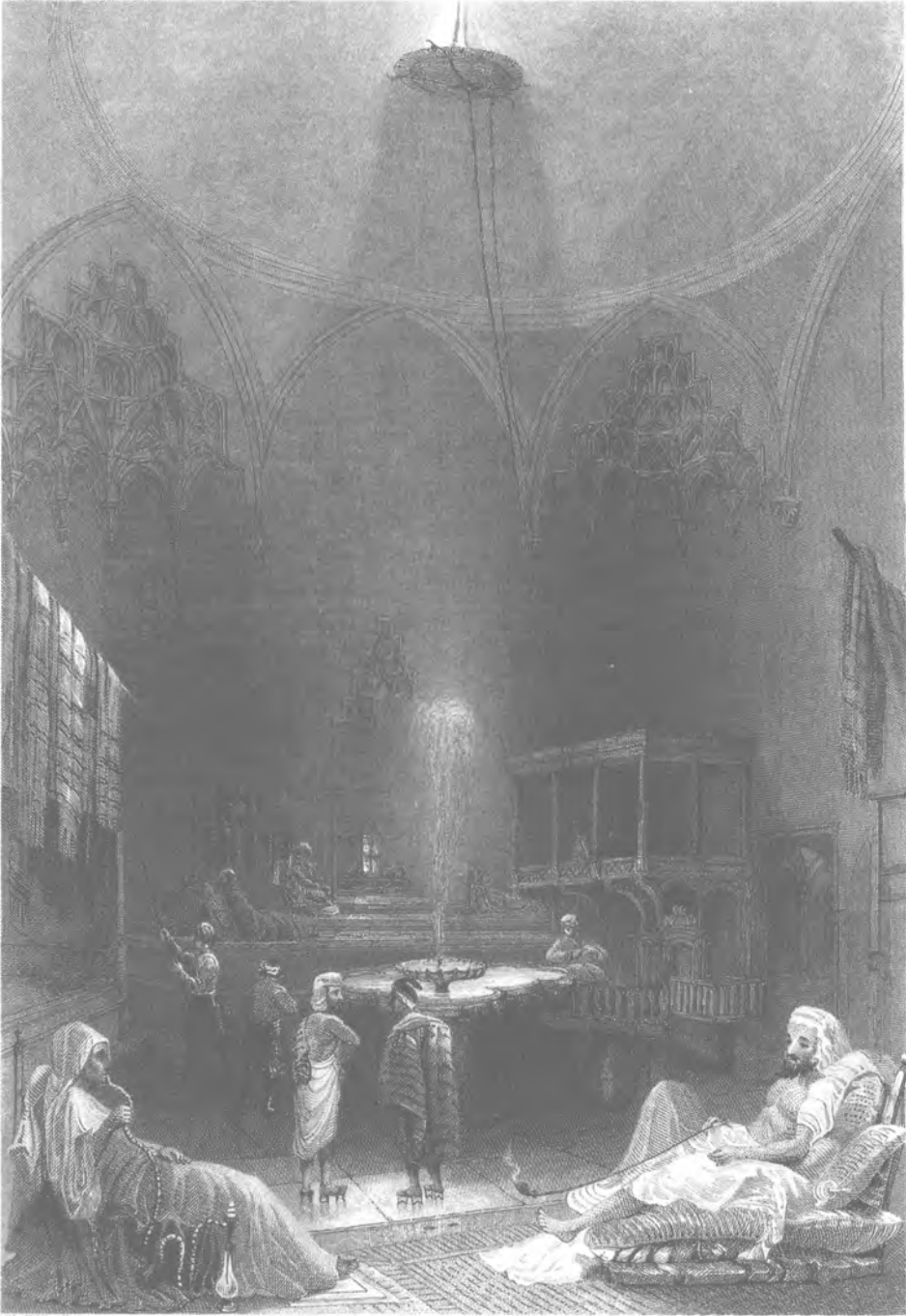
Sekizinci Bahis

**İşkodra Paşası'nın hamamı–Türk kadınlarının hamam iptilası
Camekân–Hamamcı kadın–Kadın grupları–Soğukluk
Büyük salon–Kurnalar–Yıkanan kadınlar–Akşam yemeği
Türk kadınları için mazeret**

Memlekette gördüğüm ilk hamam İşkodra Paşası'nın hamamıydı; eğer öyle bir niyetim olsaydı, şüphesiz bu sıra dışı binalardan birini ziyaret etmeden bu mevzuda hoş bir hayal mahsulü bir hikâye yazabilirdim. Ama Şark'ı gezen turistler tarafından kulaktan dolma öyle çok şey yazıldı ki ben de hakikatleri feda ederek hayal gücünün yardımıyla uydurulan bu rivayetlere bir tane daha eklemek istemiyorum. Bu yüzden, hanım tanıdıklarımın birinin refakatinde bir umumi hamamı ziyaret etmeye ve tanzim tarzını münasip bulursam, sadece bir seyirci olarak kalmayıp sahneye kendim de katılmaya karar verdim.

Paşa'nın (daha doğrusu ailesinin) hamamı mermer döşeli, orta derecede ısıtılmış ve zihninizde canlandırabileceğiniz en sevimli ufak soyunmalıkta girilen kubbeli bir oda şeklindeydi. Bu süslü bölmede brokar ipekle döşenmiş, üstüne sırmalı kumaştan yastıkların yığıldığı bir sedir, banyo yapmanın verdiği yorgunluğu atma imkânı arz ediyordu. Ne var ki hamamın benimle beraber sadece bir Rum hanım ve hepsi de bize hizmet edecek yarım düzine halayık için açıldığını gördüm; hemen fark ettim ki bu şartlar altında, bir Türk hamamından ne anlaşıldığına dair münasip bir fikir edinemem. Hamam aslında Şarklı kadınların yeryüzündeki cennetidir; burada tahsilsiz, ama zeki kadınlar kapasitelerinin elverdiği ölçüde siyaseti, toplumsal ve milli meseleleri, skandalları, evlilikleri ve bu gökkubbenin altında olup biten diğer bütün mevzuları münakaşa ederler, ayrıca kalabalığın gürültüsü, keşmekeşi ve heyecanı içinde, haremın sessiz ve tecrit edilmiş muhitinden de iyice intikam alırlar.

Böylece bir çarşı hamamının yolunu tuttuk. Küçük bir giriş avlusundan geçtikten sonra, beyaz mermer döşeli, çepeçevre sütunların desteklediği, iki katlı, öne çıkıntı yapan galerilerin bulunduğu, çok büyük bir sofaya girdik. Birinci kat yerden takriben doksan santim yükseltilmişti. Bu balkonlar pahalı halılar veya basma ya da koyu kırmızı kaba tüylü kumaşla kaplanmış şiltelerle örtülmüş ve her yana yastıklar yığılmıştı; sütunlar arasındaki boşluklara birkaç santim yüksekliğinde bölmeler yapılmıştı. Biz girdiğimizde, bizim için ayrılmış olan haricinde, tabir caizse, hücrelerin tamamı doluydu.

W. B. Harbutt.

J. T. Williams.

Bir hamamda camekân

Bu camekânın tam ortasında, beyaz mermerden büyük ve güzel bir fıskiye, suyunu dört geniş istiridye kabuğuna döküyor, oradan da sular akla gelebilecek en güzel ve yatıştırıcı sesle büyük bir havuza dökülüyordu. Havuzun çevresine aynı kumaşlardan yapılmış dört kerevet yerleştirilmişti; bunların birinde genç ve güzel bir kadın birkaç tane pahalı şalın üzerine uzanmış, bebeğini emziriyordu.

Yastıkların arasına rahatça gömüldükten sonra, ilk yarım saat etrafıma bakınarak çok güzel oyalandım. Bundan daha müstesna bir manzara hiç görmemiştim. Giriş kapısının sol tarafında takriben kırk yaşlarında, koyu renk bir türban takmış, çiçekli basmadan düz bir elbise giymiş ve beline yün bir kuşak sarmış hamamcı kadın oturuyordu. İpekli iç gömleği zengin işliydi. Altın enfiye kutusu yanında, sedirin üstünde duruyordu ve kehribar başlıklı çubuğunu bir mindere yaslamıştı. Bir yandan küçük abanoz bir öreke-de ipek eğirerek oyalanıyor, diğer yandan sohbetin başını çekiyordu. Hemen yanında on iki veya on üç yaşlarında Zenci bir köle kız çömelmiş, ağzı bir kulağından diğerine degecekmiş gibi sırtıyor ve etrafında olup bitenlerden duyduğu heyecanla gözlerinin aklarını devirip duruyordu.

Hücreler dünyanın en garip manzarasını teşkil ediyordu. Hanımlardan bazıları sıcaklıktan dönmüş, lüks içindeki sedirlerinde yatıyorlardı. Baştan ayağa kadar, pek çoğu yaldız işlemeli ve püsküllü, beyaz pamuklu havlulara sarınmışlardı. İnce saçları omuzlarına dökülüyor ve onlar kadar örtünmemiş olan halayıkları bu saçları kurutuyor, tarıyor, kokular sürüyor ve büyük bir itina ile örüyorlardı. Bazı kadınlar ise yıkanmaya hazırlanıyor, elbiselerini çıkarıyor, daha doğrusu elbiselerinin çıkarılması zahmetine katlanıyorlardı; hizmetçilerine yardımcı olmak için parmaklarını kıpırdatanların sayısı çok azdı. Bu arada henüz gelmiş olanlar yaşmak ve feracelerini çıkarıyor, tanıdıklarıyla selamlaşıyorlardı.

Binanın her tarafını görmeye karar vermiş olduğum için, daha önce bir Şarklı hamamının yoruculuğunu tatmış arkadaşımı taklit ettim; sabah elbiseyi çıkarıp keten bir peştamala sarındım ve saçlarımı çözdüm. Daha sonra, bana refakat eden Rum hizmetçinin rehberliğinde, soğuk mermer taşların üzerinden camekânın karşı ucundaki kapıya yalınayak yürüdüm. Eşiği geçer geçmez kendimi serinleme odasında, yani *soğuklukta* buldum. Burada hanımlar grup halinde oturuyor, sedirlerin üstünde beyaz peştamallarına sarınmış olarak lakayt yatıyor veya benim az önce kaçmış olduğum daha soğuk bölmeye dönme hazırlıkları yapıyorlardı.

Bu ikinci oda sıcak havayla doluydu ve bana çok boğucu geldi; ama az sonra, zeminden geçen sıcak su kanallarına birkaç kez ayaklarımı daldıra-

rak bu odadan büyük yıkanma salonuna girdiğimde, buranın gerçekten de bir soğukluk olduğunu keşfettim. Sıcaklık kocaman sekiz köşeli bir mekân; ayrı bir hücreye para vermek istemeyen veya buna gücü yetmeyenler buradaki sekiz kurnadan istifade ediyorlar.

İlk birkaç dakika neye uğradığımı şaşırdım: İçeriye dolduran ağır, kesif, kükürtlü buhar beni neredeyse boğuyordu; sıcaklığın akis veren kubbelerinde halayıkların yerdeki beyaz mermeri dahi canlandıracak vahşi, tiz çığlıkları çınılıyordu. Hanımların alçak sesli kahkahaları ve mırıldanarak konuşmaları, fısıltılı bir ikinci ses dalgası yaratıyordu. Kısmen giyinik neredeyse üç yüz kadın. Sarındıkları ince peştamallar buhardan öylesine ıslanmış ki bedenlerinin bütün hatları seçiliyor; telaşlı halayıklar, belден yukarıları çıplak, kollarını göğüslerinin üzerinde kavuşturmuş, başlarının üzerinde muvazenede tuttıkları deste deste işlemeli veya püsküllü peşkirle bir o tarafa bir bu tarafa geçiyorlar; güzel kızlardan müteşekkil gruplar gülüyor, sohbet ediyor, tatlı, şerbet ve limonatayla serinliyorlar. Benim nefesimi kesen kesif havaya hiç aldirmeden oynayan çocuklar ortalıkta dört dönüyorlar. Hepsinin üstüne tüy dikercesine, birdenbire kulaklarımda patlayan, en vahşi ve en tiz Türk nağmelerinden birini koro halinde söylemeye başlayan sesler, şeytan âlemlerine yaraşır bir gürültü çıkararak geniş mekânda akisler yapıyor. Bütün bunlar birleşerek, karman çorman bir hayaller geçidini andıran bir tablo teşkil ediyordu. Gördüklerimin hakikat mi, yoksa sadece hummalı bir beynin mahsulü mü olduğu mevzuunda neredeyse kendimden şüpheye düşecektim.

Her kurnanın başında, halayıklarının hizmet ettiği birkaç kadın çömelmiş veya oturmuştu; yıkanmanın her safhasını görmek mümkündü. Herkes gelip geçenlere aldirmeden kendini kendi işine vermişti. Bizim için ayrılmış küçük iç odaya geçerken dönüp de İngiliz ecnebiye bakanların sayısı bir elin parmaklarını geçmedi.

Türklerin yıkanma ameliyesi titiz, yorucu ve zahmetli; bana hizmet eden tatlı Rum kızı sadece saçımla zannederim ki bir buçuk saat uğraştı. Su çok bol ve mermer kurnaya biri sıcak, diğeri soğuk su akıtan iki musluktan dökülüyor; bu musluklar yıkanan şahsın zevkine göre ayarlanabiliyor. Üstünde durulan ve oturu lan mermer, hava daha az kesif ve boğucu olsa dayanılamayacak kadar ısıtılmış. Kabartmalı gümüş bir tasta n su döküyorlar ve bu sırada bitkinlik hissi neredeyse hoş bir hal alıyor. Her hanım kendi hizmetçisinin yanı sıra bütün yıkanma malzemelerini yanında getiriyor; yalnız daha alt tabakadan hanımlar hamamcı kadınlardan hizmet alıyor ve böyle bir durumda malzemeleri de onlar temin ediyor.

Sıcaklıktan geçerken birkaçını gördüğüm bu hamamcı kadınlar akla hayale gelebilecek en çirkin şeyler; devamlı kükürtlü bir atmosferde yaşamaktan ciltleri tütün rengini ve parşömen inceliğini almış; pek çoğu yaşlı, ama bir tanesinin dahi cildi kırışmamış; öyle görünüyor ki, donmuş elma gibi yaşlanmışlar; derileri adalelerinin üstünde gerilmiş ve en azından bana göre, yaşlılığın çok çirkin bir hususiyetini teşkil etmiş.

Yıkanma bölümünde takriben iki buçuk saat kaldıktan sonra, temiz havla alma ve dinlenme ihtiyacı duymaya başladım; başıma kenarları püsküllü bir havlu sarıp peştamala sarındıktan sonra, aceleyle ve sağıma soluma bakmadan soğukluğa geçtim. Mezar elbiseleri içinde, ısıtılarak hayata döndürülmüş cesetlerin teşkil ettiği bir topluluğu andıran bir kalabalık teşekkül etmişti. Camekâna çıktığımda başımdaki havlu alındı, saçlarım kurutulmadan dikkatle örüldü ve boyalı bir tülbentle sarıldı; ben de sedirin yumuşak yastıklarına gömüldüm.

Benim sıcaklıktan çıkamamdan sonra sahneye yeni bir unsur eklenmişti; hanımların çoğu yemek yiyordu. Yıkanmanın bütün kanı kafaya toplayarak yarattığı parlak kızılık pek çoğunun yüzünden silinmiş, yerini devamlı yıkanmanın her kadında mutlaka yarattığı saf, solgun, şeftali yumuşaklığında bir ten almıştı. Çok sayıda Zenci kadın ellerinde kapaklı tencerelerle içeriye giriyor ya da yenmiş olanların artıklarıyla dışarıya çıkıyordu. Ve Türkler pikniğe benzer bu yemeği kendi yemek yeme tarzlarına uydurdukları için, hanımlar porselen veya bakır kâselerin çevresine bağdaş kurmuş, ellerinde kaşıkları, sanki kendi haremlerinin mahremiyeti içindeymişçesine rahatça atıştırıyorlardı.

Şerbet, limonata, muhallebi ve meyve satıcıları kalabalığın içinde mütemadiyen dolanıyorlardı. Sahne baştan aşağı öylesine eğlendiriciydi ki pelearinime ve eşarbıma sarınıp kapıya giden yolda çeşitli gruplara veda ederken neredeyse pişmanlık duydum.

Lady M.W. Montague'nün anlattığı lüzumsuz ve şehvani teşhirciliğin izine rastlamadığımı söylemeden geçersen haksızlık etmiş olurum. Ya bu sarışın sefir hanımı garip bir merasime katılmış olmalı ya da Türk hanımlar edep mevzuundaki fikirlerinde daha hassas ve müşkülpesent hale gelmiş olmalı.

Bir Türk hamamının mantıklı olarak karşı çıkılabilecek iki hususiyeti var, bunlar da son derece yorucu olması ve çok zaman harcatması.

İstanbul'un Mezarlıklarında Hayat

Dokuzuncu Bahis

Şen mezarlıklar–Küçük Kabristan–Türk mezarlıklarının
üstünlüğü–Serviler–Garip batıl itikatlar–Grand Champ
Rum mezarlığı–Sultan Selim kışlası–Aya Dimitri köyü
Frenk mezarlığı–Mezar taşları–Kameriye–Asil manzara
Kız Kulesi efsanesi–Türklerin veba hastanesi–Veba kayığı
Ermeni mezarlığı–Dikkate değer mezar yazıları–Türk mezarlığı
Farklı mezar taşları–Yeniçeri mezarları–Çılgın batıl inanç
Üsküdar Kabristanı–Muhteşem serviler–Tarihi kehanet
Mezarlığın büyüklüğü–Başsız ölümler–Hususi mezarlar
Hibetullah Sultan'ın yazlık sarayından mezarlığın görünüşü
Mahalli batıl itikat–Lanetli ruhlar

Türklerin ölümlerini gömmek için en güzel yerleri seçmekte gösterdikleri itinadan daha önce de söz etmişim. Ve bu nevi yollarla ölümü en kasvetli vasıflarından nasıl tenzih ettiklerini de. Eski Romalılar gibi, mezarlıkları yol kenarlarına yapıyorlar; onlar gibi, mezar taşlarına en güzel tevekkül ve felsefe derslerini yazıyorlar.

Pera Mezarlığı kendine has bir manzara arz ediyor; “Champ des Morts”un Türk, Frenk, Rum ve Ermeni bütün halkın tenezzüh yeri olması vaziyeti daha da dikkate değer kılıyor. Küçük Kabristan, yani Petit Champ sadece Müslümanlara ait ve limana hâkim olan tepenin eteklerini karanlık servileriyle süslüyor.²² Çepeçevre evlerle sarılı bu mezarlığa yüzlerce bina bakıyor; burada inekler otluyor, sessizliği bozan selamlaşmalar ve dedikodular işitiliyor; karşı kıyı ve limandaki gemiler kolayca görülüyor. Mezarlık ağaçlarının arasında patikalar var. Karanlık gölgelerin arasından parlayan güneşli akisler, ot bürümüş bayırlara kümelenmiş mezar taşları ve ölümlerin müdafaasızlığıyla alay eder gibi, kapılarında askerlerin aylakça dolaştığı askeri karakollar aynı tablonun parçaları. Vadinin en derinlerindeki küçük sekiz köşeli binadan söz etmeyi unutmamalıyım. Yüksek bacasından çoğu zaman çıkan kesif dumanla kendini belli eden bu bina, ölümlere karşı son cismani görevlerin yerine getirildiği yer: Naaş yıkanıyor, sakal tıraş ediliyor, tırnaklar kesiliyor, kol ve bacaklar münasip şekilde yerleştiriliyor; daha sonra, kısa müddet evveline kadar halis mümin olan şahıs, dar bir mezarda istirahat uykusuna bırakılıyor, ta ki İsrail'in suruyla uyandırılacağı zaman gelene kadar.

22
Günümüzdeki
Meşrutiyet Caddesi'nin
Haliç yakasından ve
Tünel'den Kasımpaşa'ya
uzanan alanı kaplayan
mezarlık. 19. yüzyıl
ortalarından sonra
kademeli olarak iskâna
açılan bu mezarlık
ortadan kalkmıştır.
Büyük Kabristan ise
Taksim Meydanı'ndan
başlayıp, Taksim
Gezisi'nden Radyoevi'ne
dek uzanan araziye ve
bunun denize inen
yamaçlarını kaplardı
(e.n.).

Küçük Kabristan

Türk mezarlıklarının Avrupa'dakilerden üstün olmasının birkaç sebebi var: Mezar taşları daha pitoresk ve çeşit çeşit; yerleri daha iyi seçiliyor; hepsinden mühimi, Müslümanlar ölümlerini kemiklerini asla rahatsız etmiyor. Bizde olduğu gibi aynı noktaya birkaç şahıs gömülmüyor. Göçmüş olanlardan geriye kalanlar kutsi addediliyor.

Bir naaş toprağa verildiğinde, imam mezarın başına ve ayak ucuna birer servi diyor. Türkiye manzaralarında bunca mühim bir hususiyet teşkil eden geniş ormanlar, ölümlerin gölgeli şehirleri işte böyle teşekkül ediyor. Altı ağaçtan sadece biri tutsa, sık ve huşu uyandırıcı bir koru teşekkülüne yeter bu. Ne var ki, Türklerin garip bir batıl itikadı var; ulu başlarını göğe doğru yükseltmek yerine, çıktıkları toprağa dönmek istemesine yere doğru eğen servilerle alakalı bir itikat: Eğik servilerin, naaşlarını gölgeledikleri faniye ait ruhun lanetli olduğunu haber verdiğine inanıyorlar. Ve ağaçlar birbirlerine öyle yakın dikiliyor ve bu yüzden sayıları öyle çok ki bu neviden aksilikler hiç de ender değil. Bu, en azından çok rahatsız edici bir itikat olsa gerek.

Fakat dünyada büyük ihtimalle hiçbir benzeri olmayan bir manzara görmek için bir yabancıнын adımlarını çevirmesi lazım gelen yer "Grand Champ"dır. Neredeyse bütün yol boyunca cumbalı üst katların başınızın yukarısında bir gölgelik teşkil ettiği uçsuz bucaksız Cadde-i Kebir'den çıktığınızda, sol tarafta Frenkler için yapılmış veba hastanesini ve sağ tarafta Rum mezarlığının bulunduğu yüksekçe bir tepayı görürsünüz. Burada adımlarınızı yavaşlatmanıza degecek bir şey yok; çok bakımsız olan bu mezarlık çevresindeki evler olmasa, ürkütücü ve metruk bir yer havası verecek kadar derbeder. Rumlar bugünün mahlûkları, dün defterlerinden silinmiş.

Mezarlığı geçtikten sonra, yol genişleyerek Sultan [III.] Selim'in süvari kışlası olarak inşa ettirdiği muazzam yekpare binanın önündeki meydana açılıyor. Gül pembesi renkte boyanmış heybetli bir girişi ve neredeyse Avrupa denebilecek kadar muntazam bir görünüşü olan bir bina. Binanın haki ki büyüklüğünü, ancak büyük kabristana inen hafif meyilli bayırı indiğinizde anlayabilirsiniz. Üç cepheden girişi olan dört köşeli binanın dördüncü cephesi ahırlara ayrılmış.²³

Mezarlığın yanından Tarabya'ya giden yol²⁴ ve Kâğıthane deresi²⁵ geçiyor. Karşı tepede ise küçük bir Rum köyü veya kolonisi olan Aya Dimitri görülüyor.²⁶

Kışlayı geçtikten sonra karşınıza çıkan ilk düzlük Frenklerin mezarlığıdır; burada sizi her yandan Latince kitabeler selamlar: Müteveffaların ruhları için dua etmenizi nasihat eden yazılar; Fransızların süslü bir dille yazıl-

23

1940'ta Taksim

Gezisi'nin yapımı için yıkılan bu kışla, 1803-1806 yılları arasında topçular için inşa edilmişti. Taksim Kışlası ya da Topçu Kışlası adıyla anılan yapı, 20. yüzyıl başlarından yıkıldığı zamana dek futbol stadyumu olarak kullanılmıştı (e.n.).

24

Günümüzde Cumhuriyet, Halaskârgazi ve Büyükdere caddelerinin oluşturduğu eski Boğaz yolu (e.n.).

25

Sözü edilen dere Kâğıthane'nin değil, Kasımpaşa deresinin bir kolu olan Dolap deresidir (e.n.).

26

Günümüzdeki Kurtuluş semti, 16. yüzyılda inşa edilen Aya Dimitri Kilisesi'nin etrafında gelişmişti.

miş hissiyatı; kalıcı taşa kazınmış kelime oyunları, güller ve krizantemler; İngilizlerin kısa ve özlü doğum, ölüm, yaş, hastalık kayıtları; İtalyanların ümitsizlik ve hasret destanları; alelade bir mezarlıkta rastlanan bütün beylik laflar.

Bu arazi parçasının kenarındaki yol sizi Dolmabahçe Sarayı'na ya da Kabaklar Vadisi'ne giden dik bir yokuşa götürür. Tepe, Boğaziçi'nin mükemmel bir manzarasına hâkim: Yokuşun başında, neredeyse mezarların dibinde, kahvehane olarak kullanılan derme çatma bir ahşap kulübe vardır; hemen önünde bir grup servi hoş bir gölgelik teşkil eder ve altında ikişerli üçerli alçak taburelere oturmuş Türkler, Rumlar ve Ermeniler asla eksik etmedikleri çubuklarını tüttürür, şekersiz kahvelerini yudumlar ve ressam gözünün görebileceği manzaraların en güzeline bakarlar.

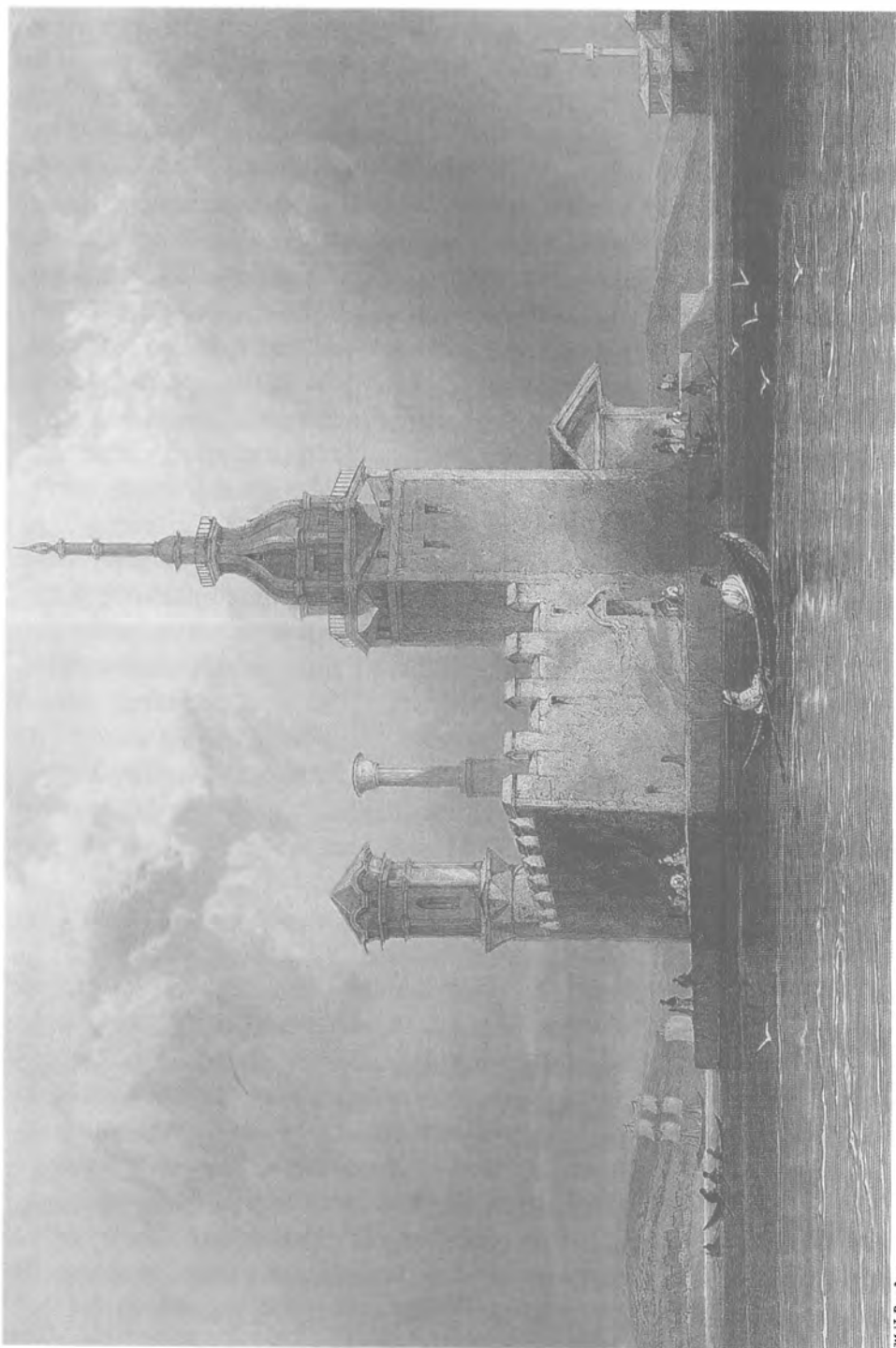
Meyve ağaçları ve parlak yeşilliklerle örtülü dik bir bayırdan aşağı inilir. Tepenin eteklerinde, maviliğiyle yarıştığı gökyüzü kadar berrak ve pırıltılı Boğaz akar. Bu suyolunun hemen karşısında servi ormanları, dizi dizi sarayları, tepelere serpiştirilmiş köşkleri ve gökyüzüyle öpüşen minareleriyle Asya sahilinin incisi Üsküdar uzanır. Daha uzakta, karanlık yüzlerine parlak dalgaların çarptığı, güneşin tadını çıkaran su canavarlarını andıran iki minicik ada gözüktür. Ötede, göğsüne hiç fırtına eli değmemişçesine gülen, ışıklı Marmara Denizi uzanır. Ta uzaklarda, ufuk çizgisinde, üzerindeki koyu mor bulutlarla neredeyse iç içe geçmiş gibi görünen, tanrıların evi Keşiş Dağı'nın²⁷ karlı zirveleri yükselir. Gene aynı bayırdan bakıldığında, azıcık sağda (Üsküdar'ın yumuşak bir kıvrım yaptıktan sonra sanki Avrupalı kardeşine hürmetinden dolayı yeniden geri çekildiği yerde) küçük bir kayalığın üstünde duran "Kız Kulesi" görülür. Kayalık öyle küçük ki, kulenin temelleri onu tamamen örtmüştür. Kız Kulesi, yürek burucu efsanesi olmasa da, kendi başına göz alacak kadar pitoresk.

Bu kule, efsaneye göre, müneccimlerden kızının on sekiz yaşını tamamlamadan bir yılan tarafından öldürüleceği kehanetini duyan eski hükümdarlardan biri tarafından, kızın kalması için yaptırılmış. Kaderin önüne geçmek için her türlü tedbir alınmış; gelin görün ki olacaklar olmuş –bir sepet incirin içinde gözden kaçan bir engerek yılanı, hanım sultanın elini sokmuş ve kız yatağında ölü bulunmuş.

Kız Kulesi şimdi Türklerin veba hastanesi; tam ortasında durduğu parlak ve güzel manzaraya bakıp da kendilerini bekleyen muhtemel kader ile bütün bu güzellikler arasındaki tezaadın vebaya tutulmuş olanların acısını ne kadar artıracağını hissetmeyenlerin, sahiden de kalbi taşlaşmış demektir. Heyhat! Hastalanmış kurban uzun uzadıya manzaraya bakar, ama bu herhalde son bakışı olacaktır! Ölmekte olan bir biçare, zorunlu yuvasına,

27

Uludağ. Dağın İngilizce adı, aynı zamanda eski Yunan mitolojisindeki tanrıların yaşadığı dağ olan Olimpos'tur (e.n.).

Kız Kulesi

hiçbir saadet manzarasının sinir bozucu varlığıyla onunla alay edemeyeceği kasvet ve gölgeler yolundan geçmelidir. Halbuki körleşmekte olan gözlerinin göremeyeceği kadar ötelere uzanan muhteşem sahilleriyle masmavi denizde kayarcasına yol almanın, büyük ihtimalle hayata gözlerini yumaacağı daracık bir odaya doğru götürülmenin getirdiği netice bütün tanıdıklarından, çevresindeki bütün ihtişam ve güzellikten koparılmaktır; eminim bundan sonra çekeceği acıların hiçbirisi, Kız Kulesi'ne yaptığı bu kısacık yolculukta kalbine saplanan sızı kadar keskin olmayacaktır!

İnce uzun kayık hızla öne atılır, tıpkı sahilden havalanan yabani bir kuş gibi. Yola çıkarken hiçbir sevinç nidası, hiçbir veda haykırışı, çınlayan hiçbir kahkaha duyulmaz ve gürbüz kayıkçılar küreklerine asılır; direnen sular güçlü kürek darbelerine boyun eğer; hiçbir duraklama, hiçbir mola yok; vazife bulaşıcı hastalığı taşımak ve yük ölüm! Yuvalarında zorlukla dönen gözler donuk; kelimeler dökmek yerine ıstırapla titreyen dudaklar küle dönmüş; bulutsuz gökyüzüne kaldırılmış alınlar solgun ve terli; güçlükle soluyan göğsün üzerinde açılıp kapanan ellerin sinirleri ölmüş; yüklü kayığın hızlı ilerleyişini uzaktan seyreden insanların solukları da sıkışıyor, nabızları hızlanıyor; ve nihayet kendi yollarına gitmek için döndüklerinde, adımları daha yavaş ve daha kararsız; kaşları çatılmış, vebayı görmüşler çünkü!

Ne çare ki, hedefe ulaşılmış ve kayık kasvetli yükünü bırakmıştır. Her taraf hayat, ışık ve güzellik dolu. Suyolunun yüzeyinde keyif veya kazanç peşinde aceleyle ilerlemeye çalışan insanlarla dolu kayıkların kalabalığı var. Bin tane ses binmiş rüzgârlara. Hızlı kayıklar Kız Kulesi'nin yanından su kuşları gibi geçip gidiyorlar ve içlerinde pek azı kulenin gizlediği büyük acıları düşünmek zahmetine katlanıyor.

Aşağıya, bu değişip duran sahneye baktığınız noktadan ileriye birkaç adım atın; yalnızca birkaç adımlık yürüyüşün ardından, ölüme gidenlerin sığınağından ayırdığınız bakışlarınız bu defa ölümlerin istirahatgâhına takılır. Sağ tarafta, hemen Frenk mezarlığının sırasında, bütün güzellikleriyle çiçeğe durmuş akasya ağaçlarının solan çiçeklerini mezarların üzerine döktüğü Ermeni mezarlığı yer alır. Kalabalık bir yer; kokulu akasyaların yapraklı dalları altında gezinip mezarlar arasında ilerledikçe, mezar taşlarındaki yazıların garipliği sizi çarpar. Asil Ermeni harfleri taşa derince oyulmuş; isimler ve tarihler gerektiği gibi yazılmış; ama Ermenilerin ufki mezar taşlarını (mezarlık boyunca tek bir baştaşı yok) garip ve nevi şahsına münhasır kılan, mezarın üstüne ölmüş olan şahsın meşguliyeti veya mesleğinin simgesini kazıma âdetleridir.

Bu bakımdan, mezardaki rahip dahi adının tepesindeki piskopos serpuşuyla tanınabilir; elmas taciri bir grup ziynetle, sarraf bir teraziyle ve çiçekçi bir buket çiçekle belli olur; berber usturasının, terzi makasının ve bu neviden başka aletlerin kullanıldığı daha pek çok müşterek hiyeroglif var; mezarda yatan şahsın mesleği her iki cinsin de yaptığı bir işse, münasip rumuzun hemen üstüne kondurulan bir kitap işareti, erkeğin mezarını ayırt etmenizi sağlar.

Hepsi bu kadar da değil: Şiddet neticesinde bir ölüme kurban gitmiş olanların da kendilerine has işaretleri var; bu müstesna mezarlıkta birden çok mezarın üstüne, kesik boğazından yukarıya fıskiye gibi kan fışkıran ve başını ellerinde sıkıca tutan başsız bedenler çizilmiş! Daha eski mezarlarda zengin ve ince tezyinler var, modern olanlarınsa tamamına yakını çok sade; buradan geçerken ağaçların gölgesine oturup konuşan, hatta tütün içen insan kümeleri görmemeniz ender bir şey. Ölümün Şarklı insanlar için hiçbir kasvetli yanı yok.

Türk mezarlığı kışlanın arkasındaki tepenin yamacına kurulmuş ve vadinin derinliklerine kadar uzanıyor. Sık dikilmiş serviler koyu bir gölge teşkil eder; bu gölgenin altında uzun mezar taşları beyaz ve dehşet verici bir görünüşle parlar. Koruyu kesen patikalar vardır; şurada burada yeşil karanlık arasından süzülen güneş huzmeleri yaldızlı mezarları ısıldatır. Daha kapalı yerlerin koyu karanlığına daldığınızda, bir an kendinizi harap bir şehrin yıkıntıları arasında zannedersiniz. Çevrenizde muazzam bir bütünün ufak parçalarıymış gibi görünenler, aslında kasvetin aldatmacasıdır –bir kabristanın, Ölüler Şehri'nin tam ortasındasınız. Ayaklarınızın dibinde yüzükoyun yatan ya da sanki her an düşüverecekmiş gibi yana kaykılmış oymalı taş bloklar, ilk nazarda size devrilmiş koca bir sütunun parçaları gibi görünür; her yandan yükselen sarık biçimli taşlar, yanlarında yatan altın yaldızlı ve kitabeli taşlar, bütün bunlar hayattan kopup gitmiş olanların hatırasına dikilmiş abidelerdir. Sarıklı olanlar daha eski tarihlidir, temellerindeki toprak çöktüğü için kaymışlardır; diğerleri kendi hikâyelerini anlatırlar; sakallı Müslüman, karısının yanında yatmaktadır, onun başucundaki taşta bir sarık, karısınınkine ise bir demet gül oyulmuştur, altta ise yaşadıkları yılların ve yaptıkları işlerin dökümü yazılmıştır. Daha fazlasını öğrenmek ister misiniz? Sarığın şekline ve kıvrımlarına bakın, buradan ölmüş olan şahsın rütbesini ve mesleğini öğrenirsiniz; işte burada bir kadı yatıyor, şurada bir paşa; ötede bir asker son uykusunda ve hemen arkanızda bir din adamının kemikleri: Ara sıra, mezarlığa dağılmış halde, sarıkları yakın zamanda kırılmış pek çok mezar taşı görebilirsiniz. Öyle yakın ki kesilmiş taş

henüz yosun bile bağlamamış; bunlar, bedenleri çürüdükten sonra Padişah tarafından mezarlarının tahrip edilmesi emredilen yeniçerilerin mezarları. Padişah'ın kendisi de bir müddet tahrip işinin başında durmuş; bu mezarların yanı başındaki uzun otların arasına yarı gömülmüş kırık sarıklar yeniçerilerin gözden düşmelerinin yok edilemez delilleri; mezarın da ötesine taşınan bir itibar kaybetmenin ve kepaze olmanın derecesi, ancak ölümlere hususi surette hürmet edilen bir memlekette anlaşılabilir.²⁸

Parmaklıkla çevrili yüksek sekiler aile mezarlıklarını; parlak kırmızıya boyanmış bir fesle taçlandırılmış minyatür sütun, bir bebek efendinin yattığı yeri gösterir. Bu amudi taşların birçoğunun dibinde su tutmaya yarayan bir oyuk var; dindar şahıslar sıcak mevsimlerde kuşlar veya oralarda gezen başka hayvanlar için bunları itinayla doldurur.

Türklerin bu mezarlıkla alakalı garip bir batıl itikatları var. Belli yıldönümlerinde mezarların pek çoğundan kıvılcımlar çıktığına ve servi dalları arasında kaybolduğuna inanıyorlar. Bu düşünce en azından son derece şairane.

Ancak, İstanbul şehrinin, Üsküdar'dakinin güzelliğiyle yarışacak başka bir mezarlığı yok; muhtemelen dünyada bile genişliği veya resim tesiri nokta-i nazarından bunun bir benzerine rastlayamazsınız. Muazzam bir sahaya yayılmış en zarif servilerin teşkil ettiği bir orman, tepeyi ve vadiyi kaplamış. Binlerce ölünün üzerini kocaman bir tabut örtüsü gibi saran bu orman, denizden çok uzaklardan bile seçilir ve hem çarpıcı hem de muhteşem bir manzara teşkil eder. Ağaçların çoğu devasa boyda ve berrak gökyüzünü kesen ince, uzun ve sivri tepeli silüetleri kelimelere sığdırılamayacak kadar zarif. Türklerin kendileri de büyük Üsküdar Kabristanı'nı [Karaahmet] tercih ediyorlar; çünkü körü körüne inandıkları eski bir kehanete göre, Muhammed'in müminleri dünyanın sonu geldiğinde Avrupa'dan atılacaklar; kemiklerini dahi gâvurların eline bırakmak istemedikleri için, her şeyden fazla can attıkları, Asya'daki bu yabani mezarlıkta bir mezar yeri edinmektir. Bu yüzden, her yıl servi ormanının hudutları genişliyor ve karanlık gölgeleri giderek yayılıyor; birçok nesil aynı kalabalık yalnızlıkta yatıyor; şen şakrak üzüm bağlarının ve yeşilliklerin yetiştiği açık sahalarda, sayıları devamlı artan mezarların tecavüzü sonucunda kaybolup gidiyor. Yaşayanlar yerlerini ölümlere teslim ediyorlar; çiçek açmış meyve ağaçları sökülüyor ve yerlerine karanlık mezar ağaçlarının ölümü hatırlatan dikenli dalları boy atıyor.

Açık düzlüğe sırtınızı dönüp suskun ormanın derin kasvetine dalmak üzere tebessüm eden gün ışığını terk ederken içinizi ağır bir huşu hissi kap-

28
1826'daki Vaka-yi Hayriye sırasında ve sonrasında yeniçeri mezarları tahrip edildiği için, büyük şehir mezarlıklarındaki yeniçeri mezarları günümüze ulaşmamıştır. Miss Pardoe kırık mezar taşlarını gördüğünde, olayın üzerinden henüz on yıl geçmişti (e.n.).

lar. Dar patikalar her istikamete doğru ormanı keser; gezinirken önünüze bakmazsanız, her adımda bir mezara basarsınız. Derken her birinin dibinde küçücük birer kare taş duran bir dizi azametli ve sarıklı sütun, içinizi hoplatan bir ürpertiyle sizi durdurur. Bu sessiz ve cüce taşlar dehşet hikâyelerini anlatır; her biri, saray politikasına veya entrikalarına kurban gitmiş birinin –vezirler ve paşalar, beyler ve efendiler– kesik başını örter. Mil çekilmiş gözler burada çürüyüp gitmiştir veya hâlâ çürümektedir. İhtiras ateşi, iktidara susamışlık, ihanetin kötülüğü ve rütbenin yol açtığı kibir, humma gibi insan zihnini kavuran her şey burada sonsuza kadar yatacak. Ve şeref-siz mezarında çürüyen gövdesiz başla alay edercesine, üzerine heybetli bir sarık dikilmiş!

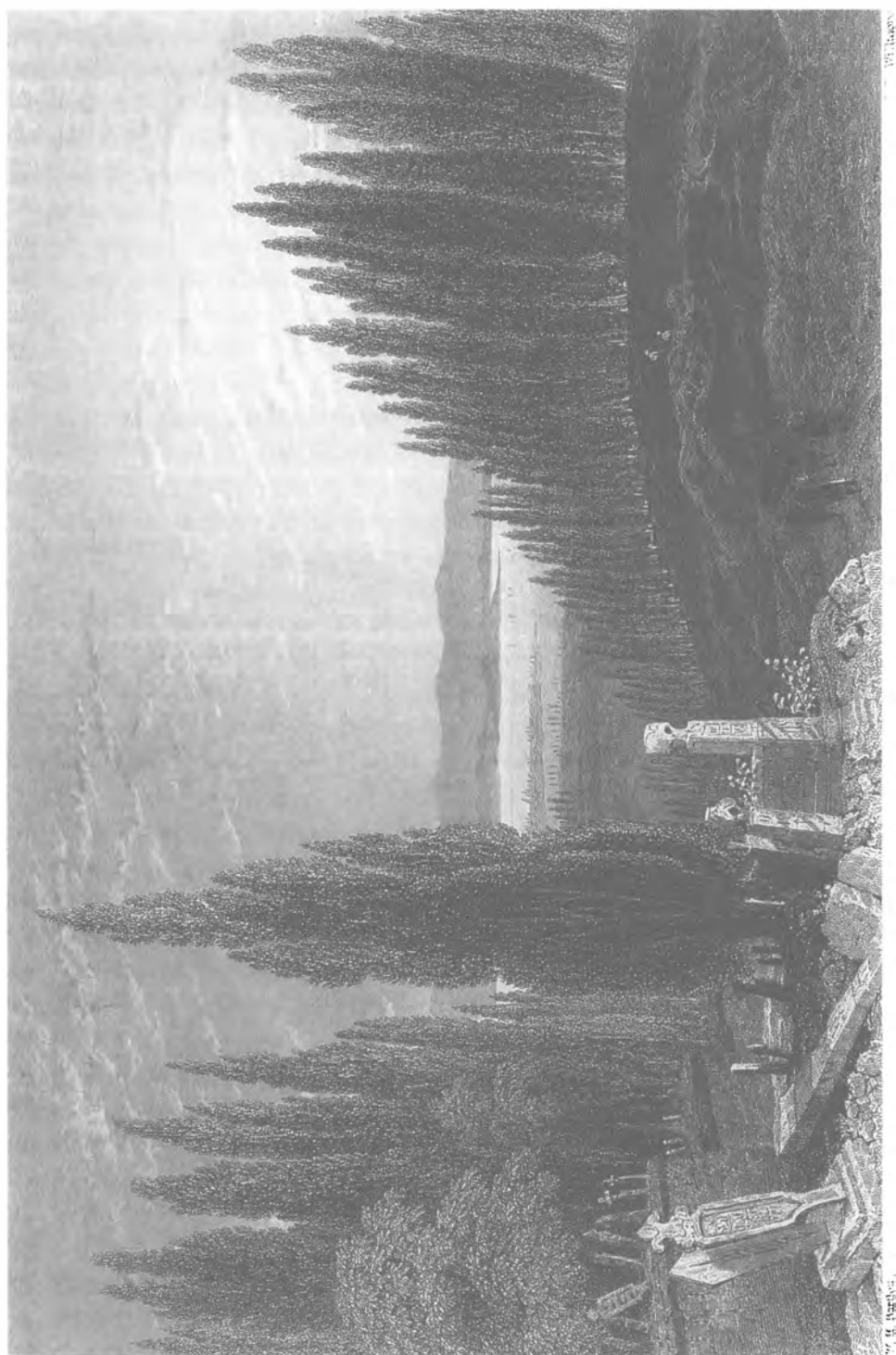
Daire şeklinde parmaklıklarla çevrilmiş altın yaldızlı mezarların üstünde, kibrini mezarın ötesine taşımış, kemiklerinin alelade insanların kemikleriyle karışmasına bile dayanamayan güçlü veya varlıklı insanların isimleri ve unvanları yazılı. Bir yanda, devrik ve gömülü sütunlar gönülsüzce zamana teslim olmuş ve artık isimsiz yıkıntılar olarak yerlerde birer ayak bağı gibi duruyor. Diğer yanda yaldızları parlayan, tezyinatla dolu heybetli mezar taşları, yeni ölmüş olanların yattığı yerlere işaret ediyor; dünün debdebesi, geçmiş yüzyılların eskimiş ve yazısız enkazları kadar gönlü hüznle doldurmuyor.

Bu kasvetin arasından birdenbire bir ışık parlar; sıcak gün ışığı şeffaf bir sel gibi iner; çevresindeki karanlık, zamanın veya fırtınanın izlerini taşıyan, küçük, ağaçsız sahanın parlaklığını daha da irkiltici hale getirir; burada kurumuş dallar ve yosundan grileşmiş çıplak ağaç gövdeleri, gömülü mezarların ve yıkık abidelerin arasında yatar.

Bu alaycı ışıktan ruhunuz sıkılır, gözleriniz körelir!

Ormanın hududunda, aralardan görülen, tepeden baktığı soğuk, beyaz, hayaletimsi mezar taşlarıyla garip bir tezat yaratan en parlak yeşilden kafesli kameriyeler merakla dönmenize sebep olur; ne var ki orada dahi ölüm var; sevilen bir çocuğun mezarı bu ve üzerine çiçekler saçılmış, elemle toplanmış, gözyaşlarıyla ıslanmış çiçekler. Ne kadar yazık! Onları oraya serpiştirmiş olan kırık kalbe ve titreyen ellere!

Hibetullah Sultan'ın yazlık sarayının önünden kıvrılıp giden yoldan görülen Üsküdar Kabristanı'nın manzarası, aklımda kalmış olanların en güzeli. Tepenin zirvesi koyu yeşil, yoğun bir yaprak kütesi manzarası arz ediyor, yamaç ise en zarif kıvrımlarla öne çıkan ve gerileyen ağaçlarla kısmen örtülü; servilerin koyu, puslu yeşili ile aralardaki açıklıklarda bitmiş taze otların buğulu parlak rengi arasındaki tezat, sihirli denebilecek bir tesir ya-

Üsküdar (Karacaahmet) Kabristanı

ratır ve sanki kazara değil de bir sanatçının elinden çıkmış gibi bir intiba verir. Etrafınıza baktığınızda bu azametli mezarlığa kasvet veren şeyin onun enginliği olduğuna ikna olursunuz, çünkü yeri son derece güzel ve pitoresk. Mezarlık bir yanda açık bir düzlükle kanaldan ayrılıyor; diğer yanda asma bağları ve badem ağaçlarıyla örtülü bir tepeye bakıyor; Üsküdar evleri hududuna dayanmış ve hatta arka tarafta mezarlarla iç içe geçmiş; ön tarafta ise yer yer evlerin seçildiği ekili geniş bir saha uzanıyor.

Tasvir ettiğim şekliyle Üsküdar Kabristanı'na dair mahalli bir batıl itikat olduğunu ilave etmeme ihtiyaç var mı? Herhalde yoktur. Bu itikat o kadar delice, buna mukabil öylesine yaratıcı ki sözünü etmeden geçemeyeceğim.

Boğaziçi boyunca her yerde buğulu tüyleriyle, bulutlar halindeki su kuşlarının Karadeniz'den Marmara Denizi'ne hızla uçtuklarını ve her yandan kendilerini çağıran yeşil karada yorgun kanatlarını bir an dahi dinlendirmeksizin Karadeniz'e doğru aynı hızla geri uçtuklarını görebilirsiniz. Sadece Marmara Denizi'nde bir fırtına çıkıp da onları Boğaziçi'nin ortasından sürüklediğinde tiz çığlıklar atarak sığınacak bir yer bulabilmek için Üsküdar'ın servi ormanına doğru uçarlar. Türklerin itikadına göre bunlar servilerin dalları altında yatan lanetlilerin ruhlarıdır. Ancak ve ancak çok mübrem bir ihtiyaç devresinde ölümlü bedenlerinin çürümekte olduğu yeri ziyaret etmelerine müsaade edilir. Burada dünya yüzünde boşa harcadıkları varlıklarının işlediği cürümlere ve verilmiş cezalara hep beraber yas tutarlar; daha yumuşak havalarda ise yaşarken sevdikleri yerlerin üzerinde sonsuza kadar mahkûm edildikleri lanetli uçuşa bir dakikalığına bile ara verme imtiyazı olmaksızın uçmak mecburiyetindedirler!

Mezarlığı ziyaret ettiğimde aklımda bu efsaneden başka bir şey yoktu; yanımdakiler mezarlar arasında gezinirken, tam öğle vakti kalın dalların yarattığı alacakaranlıkta ormanın en kasvetli köşelerinden birinde devrilmiş bir sütunun üstüne oturup bir araya getirdiğim şu çılgınca mısralar için bundan iyi bir mazeret arz edemiyorum:

Lanetli Ruhlar

Dinle; fırtına ilâhı bu gece gene
 Derinliklerden yükseliyor muzafferane;
 Uluyan sadası fırtınanın
 Azarlıyor ruhları uyku arzusuyla yanan;
 Kara sancaklı bir ordu gibi bulutlar,
 Örtüyor o göğü ki saçan kızıl yalazlar;
 Ve kaybolmuş gemi ile tayfaları karanlıkta
 Kükredikçe hücumla geçen rüzgâr.
 Karanlık ve isimsiz bir kıyamete
 İnsanları çağıran sesler işitiliyor;
 Ve ruhlar, bir ölümlünün aklının almayacağı
 Kasvetin içinde dolanıyorlar;
 Yıldırımlar tepeden tepeye atladıkça
 Ve sarı şimşekler çaktıkça
 Ve vahşi dalgalar üzerlerine çarptıkça
 Kayalar denizdeki isyana cevap veriyor.

İşte biz buradayız, bu korku gecesinde
 Güçlü bir büyü'nün tesiri altında;
 Kemiklerimizin yattığı açıklıkta gezinen hayaletler
 Anlatacak cürüm hikâyelerimizi;
 Gece yarısı kasvetinin içinden gelmişiz
 Çevremizde azan fırtınayla birlikte,
 Sık otların dalgalandığı mezarların arasında
 Kurmak için Lanetli Ruhların ziyafet sofrasını.

Bazıları fırtına ganimetlerinin saklı durduğu
 Deniz dibindeki mağaralardan çıkıp gelmişler;
 Yaşarken hep sefil altın ihtirasının
 Kölesi olan işte bunlardır;
 Başka bir ışık çarpmaz asla gözlerine
 Sarı filizin pırıltısından başka;
 Ve orada karanlık kederleri içinde tiksintiyle
 Bakarlar daha önce putlaştırdıkları şeylere.

Karacaahmet'te bir türbe

Kaba, telaşlı dalgayla sürüklenmişler,
 Çapul ve enkazın saçıldığı,
 Çılgınlık atan denizcinin kıvranarak öldüğü,
 Geçit vermez ağlarının ortasında;
 Ve onlar bindiler dalgaya, kurtarmaya güçleri yetmedi
 Yanlarında akıntıya kapılmış giden zavallıyı;
 Ve onu dibe batarken gördüklerinde iç geçirdiler,
 Ölmek ne büyük nimet diye!

Bazıları lav sellerinin doğum yaptığı
 Yangınlı dölyatağından savrulup gelmiş;
 Dünyanın kabul etmediği kişiyi
 Kavuran ama asla küle çevirmeyen ateşlerden;
 İşte bunlar kurbanıydılar bir zamanlar
 Delilerin bildiği susuzluğun;
 Onlar için dünya elmas bir taçtır
 Alınlarını dağlayan.

Hiçbir şimşegin giremeyeceği
 En derin kederin içinde çökenler,
 Çiftler halinde zincire vurulmuşlardır.
 Ve onlar asla ayrılamazlar;
 Onlar için bir çekişmeydi hayat
 Ve heyhat çok geçti artık,
 Öğrendiklerinde birbirlerine nefretlerinin
 Mihrabında yılların hızla uçup gittiğini.

Ama dinle! Ormanın içinden bir figan yükseliyor
 Fırtınanınkinden daha vahşi,
 Her biri karanlık hikâyesine başladığında
 Haşin ve gölgeli geçmişinin;
 Ve bu dehşet saatinde sözü geçen tılsıma
 Bizim acılarımızdan hiçbiri gem vuramaz;
 Fani zaten paylaşmaya kalkışamaz
 Lanetli Ruhların koruduğunu!

Fenerli Rumlar Arasında

Onuncu Bahis

**İstanbulu Rumların karakteri–Fener’deki Rum kolonisi
Vogoridi, Logotet ve Ancelopulo–Siyasi hassasiyet
Rovigo Dükü’nün evinde Chateaubriand–Sert tenkit
Rumların yatak odaları–“Bir isim nedir ki?”–Tütsü yakma âdeti
Saray akidesi–Türk güzellik mahsulleri–Şark güzelliği**

Rumları daha yakından gördükçe, büyük insan tabiatı kitabının açılmış bu sayfasına dair merakım daha da arttı; bir millet olarak tarihten silinmemiş olmalarına bir mucize gözüyle bakanların hayretini paylaşmak yerine, yaşadıkları manevi ve siyasi esaret muhiti beni daha fazla hayrete düşürdü. Hem içtimai hem de dini menfaatleri kendilerinininkinden bu kadar farklı bir imparatorluğun müsamaha gören tebaaları olarak, Fenerli Rumlar kalplerinde efendilerine karşı kesif olduğu kadar kalıcı bir nefret besliyor ve onlara istekle değil, korktukları için hizmet ediyorlar.

Her Rum doğuştan diplomattır; tabiat onları kurnaz ve açıkgöz bir ruhla teçhiz etmiştir; onlara derinlemesine görme ve anında harekete geçme gücü vermiş; hayat felsefeleri, şahsiyet yapılarını tetkik eden herkes için çok açık –*tempora mutantur, et nos mutantur in illis* [zaman değişti ve onunla beraber biz de]. Asla onlardan emin bir müşavir ve iyi dost olmaz. Her birinin bir fiyatı var: Ve aralarında en kabiliyetli olanların pek çoğunun mümtaz Türk devlet adamlarının itimadını kazanmış olduğu göz önünde bulundurulursa, elde ettikleri nüfuzun zararlı neticeleri üzerine uzun uzadıya konuşmanın boşluğu ortaya çıkar. Ortalıkta öyle çok casusları var ve kalede öyle çok gedik var ki dümen kendilerinde, devlet politikası gemisini ara sıra kendi istedikleri rotaya çevirmelerine kâfi gelecek kadar ellerinin altında. Hizmetlerine ihtiyaç duyabilecek herhangi bir yabancı güç için hiç de küçümsenmeyecek bir müttefik olabilirler. Türk büyük ihtimalle sağlam muhakeme melekeseine sahip, ancak Rum daha kurnaz ve zeki, ikna edemediği şahısların dahi gözünü kamaştırmaya muvaffak oluyor.

Bu şartlar altında, Türklerin güvenini kısmen kazanmış ve diğer milletlerin zenginleştirdiği ve kullandığı –kurnazlık, yorulmaz şahsiyet yapısı, idrak çabukluğu ve zekâ gibi kabiliyetleri olan– Rumlar, eğer Aşil gibi zayıf bir noktaları olmasaydı, Müslüman efendilerine, öldürücü olmasa da çok tehlikeli bir düşman olabilirlerdi. Bu zayıflıkları, birbirlerine karşı bile dürüst olmamaları. Riyakârlık havası soluyor, hasetle besleniyorlar; kendi ta-

lih çarklarını hızla döndürmeye çalışırken, sallantılı tekerine şanssız bir hasımlarının çomak sokması Allah'ın emri. Bu yüzden, onlara varlık ve hürmet imtiyazı getiren akıl almaz hamleler, bunları en az Türklerinki kadar dayanaksız kılıyor. Osmanlı idaresinin müsamahası, onlara hür bir memleketin hür insanlarıymışçasına bariz bir üstünlük ve dini güç temin etmiş. Dışarıdan dizginlenmeyen kurnaz ve sinsi şahsiyetlerin, kendi aralarındaki keşif üstünlük kavgasında on katı daha kindar hale gelmiş. Dünyaları mahdud, göklerinde tek bir güneşe yer var; birini yüceltmek için diğlerinin kurban edilmesi lazım gelir; bu yüzden de yükselmek için devamlı birbirlerine çelme takıyorlar; hem amme işlerinde dürüstlük hem de şahsi dostluklar ikinci plana atılmak zorunda.

Fener'deki Rum kolonisi bir entrika mihrakı; herkes komşusunun casusu; burada sahiden de "Rum Rum'a karşı" ve "halat çekme oyunu" ölümüne. Patrikler ve başpiskoposlar yerlerinden edilip sürgüne gönderiliyorlar; bir hizip veya diğeri güç kazandığında idarenin mühim şahısları kovulup uzaklaştırılıyor; sonunda nefretin kesafeti her yüreği taşlaştırıyor ve her duaktaki tebessüm, diş bileme halini almak için fırsat kolluyor.

Servet ve nüfuzun olmadığı bir yerde, cemaatin kendi içindeki çifte iktidar ve itibar hırsı düşünülürse, Fenerli Rumların karakteri haline gelmiş olan, daha ehemmiyetsiz diğ. mevzulara kulaklarını tıkayıp gayelerine vassıl olmak için büyük bir azimle çabalamaları kolaylıkla anlaşılabilir. Her biri kendine yeter; o kendisinin her şeyidir; bütün enerjisini ve gayretini tek bir noktaya doğru yönlendirir. İşte Rumların zayıflığı bu hakikatte yatar; tehlikeli olamayacak kadar egoistler; cemiyetin müşterek menfaati için gayret harcayacakları yerde, kendi hodbinkliklerine dalıyorlar; meyve içten çürümüş ve neticede çürük dışa da yayılıyor; bu şekilde birbirleriyle yarışırken, haset damgasıyla kendi ırklarının yüreklerini dağlıyorlar ve onları ezme için dışarıdan bir güce ihtiyaç yok.

Fenerli Rumlar arasında sivrilip öne çıkan, Bab-ı Âli'nin az çok itimat ettiği üç kişi kalmış: Vogoridi, Logotet ve Ancelopulo. Bu kabiliyetli ve ihtiraslı adamların arasındaki mücadele, kelimenin tam manasıyla bir zekâ muharebesi. Vogoridi'de kurnazlık, Logotet'te enerji ve Ancelopulo'da gayesine sonsuz bağlılık var. Hepsinin şahsiyet yapısı çehresinden okunuyor. Vogoridi'ninki bukalemun gibi renk değiştiriyor; tebessümünde ne neşe ne tasvip ne de keyfin izleri var; dar alnında yaştan çok şahsiyetinden neşet eden derin hatlar var; gözleri soğuk ve kıpır kıpır; ama bu zekâ emaresi bir hareketlilik değil –daha ziyade, şüphencilğin getirdiği bir huzursuzluk.

Logotet'in şahsi hususiyetleri farklı bir vasıfta; bakışları araştırmacı ve ateşli, yüz hatları hareketli ve manidar, alnı geniş ve güçlü hatları var; bunlara Ancelopulo'nun hakikaten muhteşem başından daha büyük bir tezat gösterilemez. Hiçbir ihtiras kırıntısı, endişe emaresi, umursadığını gösterir bir iz ve idrak edilebilir bir duygu yok; çehresi sakin, yardımsever ve yakışıklı; alnı yaşına göre son derece kırışksız; sakin karakterini, heyecanlı ve zorlu geçen uzun politika hayatı boyunca değişmeden korumuş. Beyaz sakalı şu sıra müsaade edilen en uzun boyda (Sultan Mahmut bu mühim mevzuda yakınlarda bir nizam getirmiş, hatta vezirlerinden birinin sakalındaki fazlalığı kendi haşmetli elleriyle kırpılmış) ve tam manasıyla Şarklı kıyafetiy-le mükemmel ahenk sağlayan pederşahi bir vakar havası veriyor ona.

Napoléon'un hüküm sürdüğü devirde Paris'te on iki yıl boyunca maslahatgüzarlık yaptığı için Ancelopulo'nun hafızası hatıralarla dolu. Verdiği sahil teferruat ve ifadesinin cevvalliği sayesinde çizdiği portreler çok canlı; her hikâyesinde kıssadan hisse çıkarmayı ihmal etmiyor. Fransızca'yı akıcı konuşuyor; yaşı (yetmişe yakın) ve yaptığı işler göz önüne alındığında, en ehemmiyetsiz mevzulara gayet harika bir keyif ve neşeyle dalıyor. Onun yanında daha yarım saat dahi geçirmeden, Paris'teki muhitine ait hatıraların aradan geçen zamanla solmuş olmalarına rağmen üzerinde bıraktığı derin tesiri anlıyor ve *maladie de pays*'nin [sıla hasretinin] memleketine geri dönüşünde nasıl mühim bir rol oynadığını hayretle hissedebiliyorsunuz. Ancelopulo'da mütekait bir politikacı görünüşü veya havası yok; geçmişini bilmeseniz, tek bir fırtına görmeden "kuruyup solmuş bir yaprak" olduğunu düşünebilirsiniz.

Uzun bir politik didişme kariyerinden sonra, Ancelopulo sakin ve sessiz gibi görünen bir ev hayatına çekilmiş. Bu yüzden, ondan söz ederken, şu anki halinden çok, birkaç ay önceki halini anlatıyorum. Gene de uzun müddettir yanmakta olan bir ateşin tamamen sönmesi için zaman lazım; bunca yıllık devlet hizmetinden sonra Ancelopulo'nun aynı zevkleri ve meşgaleleri beraberinde mezara götüreceğini farz etmek yanlış olmaz.

Görünüşünden müspet bir intiba edindiğim için, onunla ve ailesiyle bir gün geçirme davetini memnuniyetle kabul ettim. Bilhassa da mahalli alakanın merkezi olmuş bütün insanları tanıma hevesim sebebiyle evine gittim.

Ben içeriye girdiğimde, o sedirin bir köşesinde Şarklı tarzında oturmuştu; yanındaki alçak bir taburenin üzerinde yazı tahtası duruyordu ve kolunu kâğıtların bulunduğu cilalı tahtadan bir sandığa yaslamıştı. Bizi büyük bir kibarlıkla karşıladı ve beni odanın diğer ucunda tandırın örtülerinin al-

tına sokulmuş olan karısı ve kızıyla tanıştırdı, onlar da beni son derece canına yakın karşıladılar.

Bir müddet, en sıradan şeyler konuşuldu; ama laf arasında politik bir ima geçince, İngiliz hükümetinin miskinliğinin onu ne denli hayal kırıklığına uğrattığını ve sinirlendirdiğini ifade etti. Bunun onu şaşırtmadığını da itiraf etti, çünkü İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni himaye ve destek sözleriyle oyalayıp kandırdıktan sonra, ihtiyaç anında sözlerini tutmaması ilk defa karşılaşılan bir şey değildi. "Tek tek insanlar olarak," diye ilave etti hissi bir tavırla, "kimse İngilizlere benden daha fazla hürmet duyamaz; ama millet olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nda düşünebilen herkes onlara olan inancını kaybetti; Türklerin Büyük Britanya'nın politik dürüstlüğüne itimatları ve inançları ebediyyen yok oldu."

Malul olduğu için, yemeğimizi *en famille* [ailecek] yedik; karısına gösterdiği aşırı alaka ve hürmet bana çok çarpıcı geldi, çünkü tanıdığım diğer bütün Rumlar son derece lakayt veya Avrupa'da kılıf uydurduğumuz şekliyle, en moda kocalardı. Daha sonraki daldan dala sohbetlere büyük bir şevkle katılışı, nükte üzerine nükte patlatırken ve art arda hatıralarını anlatırken takındığı oyunbazlık da az şaşırtıcı değildi. Temas ettiği bir hadiseyi boşboğazlık etmiş addedilmeden aktarabilirim zannederim; çünkü bu hadise bunca zaman geçtikten sonra edebi şöhreti geçmişin eski, ama hoş hikâyelerinden zarar göremeyecek kadar sağlam bir şahıs hakkında.

Ancelopulo bir gün Rovigo Dükü'nün sofrasında yemek yiyormuş ve söz Chateaubriand'ın Şark üzerine yazdığı eserinden açılmış; o sıralarda edebiyat dünyasında az tanınan ve çok genç bir adam olan yazarın kendisi de misafirler arasındaymış; Dük bu mevzu münakaşa edilirken Ancelopulo'dan eser hakkındaki fikirlerini anlatmasını rica etmiş. Osmanlı maslahatgüzarı, Chateaubriand'ın da masada olduğunu bildiği için, onun hoşuna gitmeyecek bir hüküm serdetmek istememiş; bir müddet önce bu eseri gördüğümü hatırlıyorum şeklinde gelişigüzel bir cevap vermiş. Böylece mevzuu değiştirmek istemiş; bilhassa da müellifin masada olduğunu fark etmemiş gibi davranması lazım geldiğinden, hakiki hissiyatını anlatan sözler söyleyerek daha sonra ondan özür dileme mecburiyetinde kalmamak için.

Ne var ki, bu müphem cevap Dük'ü tatmin etmemiş, eserin mevzuu olan memleketin bir tebaası olarak, muhteviyatına dair hiçbir şey hatırlamayacak kadar bigâne kalmasına şaşırdığını söylemiş. Bu şekilde kıskırılan Ancelopulo, kitabı dikkatlice okumakla kalmadığını, hâlâ pek çok yerini satır satırına hatırladığını söylemek mecburiyetinde kalmış. Ve bu sualden kaçınmasının tek sebebinin, sadece kahvehanelerde ve benzeri bayağı yerlerde

gördüğü misalleri müşahede ederek hükme varan ve bunlara dayanarak bütün insanların âdetlerini tasvir etme hakkını kendinde bulan bir müellifi fazlasıyla sert tenkit etmek istememesi olduğunu söylemiş.

Ardından görüşlerini şöyle sıralamış: Müellifin aşağı tabakadan ve dar görüşlü insanlara bakarak hatalı fikirlere varması, etrafa sathi bakan ve akıllı havada bir seyyahın hatası olarak affedilebilir; ama kendi başına daha doğru bir hükme varma fırsatı olmayan daha bilge şahısları yanlış istikamete sevk edecek ciddi iddialarda bulunması, daha ağır ve ayıplanacak bir hata addedilir ve hiçbir Şarklı bunu kolaylıkla affetmez. Eğer müellif dürüst davransaydı, yüksek sınıftan insanların kapılarının, mümtaz bir eve girebilmek için çok yüksek tabakadan tanıdıkları olması lazım gelen Frenklere nadiren ve isteksizce açıldığını itiraf etmek zorunda kalırdı. Hem itiyatları hem de mevkileri sebebiyle Şarklılar yabancıların meraklılığına hoş bakmaz. Dahası, müellifin Avrupa'ya geri dönerken haklarında İstanbul'a geldiği günden çok daha fazlasını bilmediği insanları zemetmesi hatalıdır.

“Chateaubriand çok meşhur bir müellif oldu,” diye sözlerini tamamladı Ancelopulo, “ama muvaffakiyetine rağmen, Rovigo Dükü'nün evindeki yemeği ve amansız tenkidimi sık sık hatırladığına eminim.”

Hafızasının gücünü ve tabii canlılığını müsavi derecede ispat eden bu neviden hatıralarla saatler çabucak geçti. Odalarımıza çekildiğimizde vakit gece yarısını geçmişti; bunu da yorulduğumuz için değil, ertesi gün gene beraber olacağımız (çok misafirperver olduğu için bir gün daha kalmamızı istemişti) ve hatıralarını dinlemek için bol bol zamanımız olacağı için yapmıştık.

Rum evlerindeki yatak odalarının umumiyetle Türklerinkine benzer tarzda döşendiğinden daha evvel bahsetmeliydim; yani karyola nevi bir şey yok, yere kat kat şilteler seriliyor; ne var ki Rumların yatak örtüleri daha az süslü ve yastıkları daha az pahalı. Her odada göze çarpan bir yere umumiyetle gül, bergamut ve limon kokulu reçellerin ve üstü örtülü su dolu bil-lur bardakların bulunduğu bir tepsi konuyor. Bu, Avrupalılara garip görünse de gayet hoş bir âdet. Bu memlekete yeni geldiğim sıralarda, yatağımın başucunda bekleyip, uyandığımda bana bu nevi bir tepsi uzatan bir hizmet-kâr bulmak çok hoşuma gitmişti.

“Bir isim nedir ki” diye soruyor Juliet. İtiraf ederim ki, bence pek çoğunun ayrı bir büyüğü var; Rumlar arasındayken, şekerlemelerimi Euphrosyne veya Anastasia'nın yahut da kahvemi Demetrios veya Theodosios'un elinden almak bana daha az bir keyif vermemişti. Bu biraz çılgınca olabilir, ama hakikat.

Mangalda tütsü yakma âdeti, pek sağlıklı olmasa da, en azından çok lüks bir âdet. Ancelopulo'nun salonundaki hava da esmeramber ve miskle ağırlaşmıştı. İster kadın ister erkek, Şark'ın yerlisi olup da bunları kullanmaya fazlasıyla müptela olmayan biriyle karşılaşmadım. Hafif ve hoş parfümleri tek bir koku yerine koku halitalarından meydana geliyor; bunlar sinirler üzerinde kışkırtıcı olmaktan çok, yatıştırıcı bir tesir bırakıyor. Ama Avrupa parfümlerine de müptelalar. Rus İmparatoriçesi'nin Padişah'ın ablası Esmâ Sultan'a gönderdiği hediyeler arasında birkaç şişe Eau de Cologne da varmış.

Muhtelif Türk ve Ermeni beyefendilerin bana bol miktarda hediye ettikleri saray akidesi nefis bir icat; üstelik altın yaldızlı kâğıda sarılmış olması son derece şık bir görünüş veriyor. Bu şeker pahalı olduğu için herkesçe alınamıyor, ama haremelerde büyük rağbet görüyor.

Güzellik müstahzarlarının çeşitliliği ve değeri açısından Türkiye'yi geçecek bir memleket yoktur herhalde. Her gün gazetelerde bunların reklamı yapılmıyor, hususiyetlerini uzun uzadıya öven şahıslar da yok; ama hanımlar bunların varlığını bal gibi biliyor ve kaşlarını koyulaştırdıkları boyalardan parmak uçlarını çirkinleştiren kınaya kadar her çeşidini kullanıyorlar.

Fenerliler arasında allık kullanımı hiç de seyrek değil. Suni boyayla kaşlarını burunlarının yukarısında birleştirme şeklindeki korkunç âdeti Türk kadınlarından bile daha ileriye götürüyorlar; bu yanlış itiyat yüzünden aslında güzel olan birçok yüzün dehşetli çirkinleştiğini gördüm. Gene de Rum hanımlar arasında güzelliğin son derece kıt olduğunu itiraf etmek zorundayım. Yüz ifadeleri güzel, fakat hatları intizamsız ve tenasüpsüz; hepsinin de güzel, ışıltılı kara gözleri olmasa, umumiyetle gösterişsiz bir soy oldukları söylenebilir.

Bu milletin hususiyeti olduğuna inandırıldığımız asil, sakin ve kendine has hatları, hakiki Yunan güzelinin gururlu başını, geniş alınını, süzgün gözlerini ve hepsinin ötesinde düz burnunu ve ince üst dudağını aradım, ama boşuna. Sadece bir kişide bunları gördüm, ama o da klasik bir güzelliğin soluk kalan modeliydi sanki.

Fenerli hanımların vücutları çirkin, elleri veya ayakları hünerli değil, yürüyüşleri kaba ve daha önce de söylediğim gibi, dikkate değer tek hususiyetleri parlak gözleri ve koyu, gür saçları.

Erkekler daha güzel bir soy, daha doğrusu, bu millette görmeyi beklediğiniz mümtaz yüz hatlarına sahip fertlerin adedi daha fazla. Ama kadınlar da ne Türk güzellerin tatlı, mahmur, büyüleyici ifadesi var, ne de alınları umumiyetle üstüne örttükleri peçe kadar beyaz; dudakları ve yanakları gül yapraklarına benzer Ermeni kızlarınsa duru, taze, ışıltılı teni var.

Bu Ermeni kızlardan biri, canının eğlenmek istediği bir anda, bir İngiliz seyyaha (Mr. Auldjo) bir Türk hanım olarak tanıtılmaya razı olmuş. Ne var ki, onun güzelliği şekil olarak kılığına girdiği milletinkine hiç benzemiyormuş. Kara gözleri, uçları kınalı parmakları ve kıyafeti temelde haremdekiyle aynı olduğu için, alışık olmayan bir gözü kandırmaya yetmiş. Tanıştırılmayı bilhassa istediğim bu hayat dolu Ermeni, muvaffakiyetle icra ettiği aldatmacasını kendisiyle pek gururlanarak son derece eğlendirici bir tarzda anlattı bana.

Aklı biraz daha uzun ve *embonpoint*'ı [tombulluğu] biraz daha az olsa, bir Ermeni güzeli mükemmel olurdu herhalde.

Kurban Bayramı

On Birinci Bahis

Kurban Bayramı–Mustafa Efendi’nin kibarlığı–Boğucu hatıralar
 Gürültülü gece–Gece yarısı yürüyüşü–Türk kahvesi–Kafesli araba
 Sultan Ahmet’in camisi–Güzel coup-d’oeil–Türk çocuk
 Elbiseleri yerinde duramayan Frenkler–Kurban kesme
 Eski Yahudi merasimi–Evli bir Türk kadını–Gündoğumu
 Askeri kıtaların görünüşü–Türk hanımlar–Bir grup zabıt
 Padişah’ın aygırı–Muhteşem kuşam–Serasker Paşa–Devlet erkânı
 Alay–Padişah–Padişah’ın meraklılığı–Şeyhülislam
 Padişah’ın kıyafeti–Japon batıl itikadı–Sultan Mahmut’un kendini
 beğenmişliği–Halil Paşa’nın berberi–Hızlı yükseliş–Şark tarzı
 selamlaşma–Halil Paşa–Said Paşa–Azgın atlar
 “Tatlı Sular” vadisi–Pera

Kurban Bayramı’nın ilk günü olan 28 Mart’taki bayram şenliklerini seyretmek ve evvelden giderek ertesi günün yorgunluğunu azaltmak üzere, 27 Mart akşamı İstanbul’un suriçi mıntıkasına geçtik. Haremini yazlık evine taşımış olan Mustafa Efendi büyük bir kibarlıkla, kâhyası ve bir çift hizmet-kârıyla beraber geceyi konağında geçirmemizi teklif etmişti. Bu şekilde kendimizi bir defa daha onun misafirperver çatısı altında bulduk.

Bu kalış müddetinin sadece birkaç saat olması içime su serpti, çünkü zihninizde eğlence, yaşanmışlık ve neşeyle dolu hatıralar ve fikirlerle aralarında münasebet kurduğumuz, ama artık bomboş, ancak ayak seslerinin akisleri duyulan odalarda gezinmekten daha üzücü pek az şey vardır. Çıplak zeminde gezinirken ve perdesiz pencereleri açarken geniş odalarda boş akisler uyanıyordu. Bizim için hazırlanmış odalar, evin haremnden farklı bir kısmında kalmakta olduğumuz için, yeni ve garip geliyordu. İlk ziyaretimde beni son derece hoş karşılamış olan nazik yaşlı adamın orada olmayışına çok hayıflandım.

Evvelki Bayram, geç kaldığımız için, civardaki bütün sokakları dolduran kalabalığı yarıp Darphane’de bizim için hazırlanan daireye vasil olamamış ve Ramazan’ın nihayetinde bayram alayını seyredelememiştik. Hem ben hem de beraberimdekililer bu defa da bunun gibi bir sukût-ı hayale duçar olmaksızın korktuğumuz için, gecenin erken bir saatinde yatmak üzere odalarımıza çekilirken ertesi sabah erken kalkma hususunda sözleştik.

Ama ne geceydi! Sahil boyunca patlayan toplar, tepeler arasında uzun müddet devam eden patırtılı akisler yapıyordu; şehri istila eden çok sayıda

köpek, umumiyetle sessiz geçen uykularından ürkererek sıçramış, bir an da hi ara vermeksizin havlıyor, inliyor ve uluyorlardı. Ve Mızıka-yı Hümayun, fener alayı refakatinde sokakları dolaşüyor, hayranlık uyandırıcı bir mükemmeliyetle asil müzik parçaları çalıyordu. Nefesli çalgılar ara sıra susuyor, yerini dünyanın belki de en iyi davul ve düdüklerine bırakıyordu. Bunları şafağın sökmesine daha iki saat varken penceremizin altından geçen, şehrin bütün kışlalarından gelmiş tüfekli askerlerin ağır adım sesleri takip ediyordu.

Marazlı ay ışığı hızla gözden kaybolurken, fener alayı ışığının dar sokağın iki yanındaki beyaz duvarlardan aksederek gündüz gibi aydınlattığı askeri kıtaların geçişini seyrettim. Evin eteğinde bulunduğu dik tepeyi intizamlı sıralarla değil de, toplu bir yığın halinde tırmanan zabitler ve askerler gülüp konuşarak paldır küldür ilerliyor ve kaba kaldırım taşları üstünde yürüme mücadelesi verirken, heybetli olmaktan çok pitoresk bir manzara yaratıyorlardı.

O ana kadar yalnız hayal etmekle kaldığım uykunun kollarına girmek için kendimi yeniden yatağa atmamla, arabamızın tangırdayarak avluya girmesi ve Rum oda hizmetçimin kapıma güm güm vurarak içeriye girme müsaadesi istemesi bir oldu ve uyuma ümitlerim bir defa daha suya düştü. Hizmetçi elinde mumla içeriye girdiğinde, saatin dörde geldiğini gördüm; kaderime razı olarak hızla giyindim ve diğerleriyle buluştum.

Çok geçmeden son derece sıcak ve koyu kahvemizi –bu arada, Avrupa’da kahve pişirme mevzuunda hiçbir şey bilmiyor olmamız ne acıklı– yudumladıktan sonra, yumuşak yastıklarla dolu arabamıza rahatça kurulduk. Madam, ben ve hizmetçimiz önde, babam ve iki Türk uşak arkada, taşları kötü döşenmiş yollarda sarsılarak şenlik mahalline doğru yola koyulduk. Arabanın kafesleri, Avrupalı oluşumuzdan doğabilecek müşkülattan sakınmak için sıkı sıkıya kapatılmıştı; sakallı bir Müslüman’ın haremini korrumuş gibi, her kapının yanında bir uşak yürüyordu.

Sultan Ahmet’in muhteşem camisinin avlusunun yakınlarında bir yerde durduktan sonra, kırmızı ve sarı gelincikleri andıran arabaların arasında epey *entames* [gözlerden gizlenmiş] olduğumuz için kafesleri tamamen kaldırdık. Arabanın bütün kapılarını açtık ve ipek yastıklarımızın arasına rahatça kurulup beklemeye başladık. Alayın geçeceği yol hemen önümüzdeydi; bir tarafta dizilmiş arabalar, diğer tarafta üç saf muhafız sınır teşkil etmişti.

Coup-d’oeil [manzara] ne kadar güzeldi! Güneş şuaları küme küme bulutlarda altın saçaklar teşkil ediyordu; sis dağılıyor, gülen göğün parlak mavisilekesiz kubbesinde göz alabildiğine uzanıyordu. Avlunun bir kısmını göl-

geleyen heybetli ağaçlar ilkbahar sürgünlerini yeni vermişlerdi, hepsi körpe, buğulu ve narindi. Hoyrat bir rüzgârda kavrulup gidecek bu taze sürgünler, yürekte ne de dokunaklı ve müşfik çağrışımlar uyandırıyorlar. Caminin ana girişinin önünde uzanan beyaz mermer basamakların üzeri insan doluydu. Binanın yanında, Padişah'ın geçeceği dış galeriye, beyaz peçeleri ve koyu renkli feraceleriyle bir rahibeler topluluğunu andıran kadınlar doluşmuştu. Askerlerin gerisinde, her yanda çeşitli gruplar bir araya geliyor, yer değiştiriyor ve gözü alan çok alakaya değer manzaralar teşkil ediyorlardı.

İşte şurada bir Yahudi grubu, orada bir avuç Ermeni, ötede bir halka teşkil eden Rumlar; hemen yanımda, birbirlerine sokulmuş bir grup kadın; ellerinden tuttukları gül yanaklı çocuklarının manzarasını Bahar Bayramı'ndaki çiçek sepetlerine benzetebilirim ancak! O ne güzel pembe, yeşil, kırmızı ve sarı renkleri! Kızların üzerinde sanki birbirlerini sönük bırakma yarışı içinde *en outre* [aşırı] modellere yakıştırılmış en ucube desenler –sarkan yenler, yerleri süpüren entariler ve renkli yemenilere sarınmış küçük kıvrıcık başlar. Üç yaşından büyük oğlanlara, babalarınınki kadar parlak düğmeli ve kötü kesimli geniş paltolar giydirilmiş; kırmızı biyeli minyatür pantolonlar ve çok güzel inci yıldızlarla bağlanmış ya da inci halkalar ve parlak süslerle tutturulmuş mor püsküllü minicik fesler; bunların ucuna umumiyetle altın paralar, mavi boncuklar ve nazara karşı başka koruyucular da eklenmiş!

Kalabalıkta birkaç Frenk seçilebiliyordu; ne var ki, asla aynı noktada durmuyor, gezginci hayaletler gibi bir görünüp bir kayboluyorlardı. Gâvurların, kendi sükûnet ve istirahat düşkünlüklerine taban tabana zıt bu devamlı hareketliliğine hayret etmekten asla usanmayan Müslüman komşuları bu hallerini gülümseyerek seyrediyorlardı. Böyle bir seyir olayında Türk şöyle böyle iyi bir yer bulsun, sırf daha iyisini yakalama ihtimaliyle bu yerden ayrılmaya hiçbir şekilde kalkmaz; ama Rumlar ve Avrupalılar son ana kadar oradan oraya seğirtir ve çok büyük ihtimalle de çektikleri sıkıntının semeresini göremezler.

Kurban Bayramı, büyük tantanası ve İlâhi varlığın teveccühünü kazanmak için hayvanların kurban edilmesi açısından, Ramazan'ın sonundaki bayramdan farklıdır. Arabayla gelirken, sokakların kurban edilecek koyun ve kuzularla dolu olduğunu görmüştük.

Her ailenin reisi kendi eliyle bir hayvan kurban eder; o hanedeki her erkeğin de Allah'a hürmetini bu yolla gösterme şansı vardır; fakat evin reisi bu merasime nezaret etmek mecburiyetindedir.

Camiden döndüğünde Padişah kurbanlık kıyafetini giyer; iki hizmetkâr şahane bıçağın altına yatma şerefi verilmiş kuzuyu tutarken, o da yüce elle-

riyle hayvanı keser. İlk kurban kendisinin Allah’a adağıdır; daha sonra, ailesinin her ferdi için birer hayvan kurban eder; yani bu makamda bulunmak hiç de kolay bir iş değil.

Türklerin Yahudiliğe dayanan bu eski ayine riayet ettikleri başka haller de var. Ağır bir hastalığın atlatılmasında, bir çocuğun doğumunda, hacdan dönüşte –kısacası hayattaki her mühim hadisede– Müslümanlar bir kurban keser. Ama Kurban Bayramı en büyük kurban merasimidir ve her yıl payitahtın bütün ahalisinin katıldığı ihtişamlı şenliklerle kutlanır. Limandaki gemiler flamalarla donatılır; bütün işler tatil edilir; erkekler sokaklarda birbirlerinin ellerine sarılıp kardeşçe selamlaşır; fakirlerin evden eve seğirterek kurban etlerini topladıkları görülür; artıklar daha sonra Osmanlı’nın gözünde insan nevinden birazcık daha az kutsi addedilen şehir köpeklerine verilir.

Geçen gün bir arkadaşşıma, altı aylık ayrılıktan sonra İstanbul’a dönen yakın bir Türk dostu, evinden uzaktayken karısının evden bir gün bile dışarı adım atmamış olduğunu öğrenince, bu habere çok sevinerek altı koyun kurban ettiğini anlatmış. Her ay için –ona bu kadar faziletli bir zevce verdikleri için Allah’a ve Peygamber’e duyduğu şükranı gösteren– bir kurban. Güneş nihayet ufukta yükseldiğinde, meydanı harika bir ışık seli kapladı! Yalnız bir insan bayramı değil, tabiatın kendine has bir tatiliydi sanki. Arabamızın içine süzülen havanın tazeliği ve yumuşaklığı yüreklerimizi saadetle çarptırdı.

Askeri kıtalar tören vaziyeti aldıklarında umduğumdan daha iyi bir manzara arz ettiler; ne var ki onları askere benzetmek istiyorsa, Sultan Mahmut’un yapacağı daha çok iş var. Pasaklı, omuzları çökük ve sakarca duruyorlar; ayaklarının üstüne oturma huylarından dolayı içe basıyorlar ve yemenilerini sanki arkalarından sürükler gibi yürüyorlar. Korkunç fes kaşlarına kadar indirilmiş ve kötü kesimli elbiseleri en kaba ve çirkin malzemeden dikilmiş.

Ama o zabitleri bilmem nasıl anlatsam? Bir o yana bir bu yana devamlı geçen, hemen yakınımızda sık sık duraklayan o çapkın insanların görünüşünü nasıl tarif etsem? Şüphem yok ki bu duraklamalarının sebebi, arabalarından çıkmış ve hepimizin dört gözle beklediği “Güneşin Kardeşi”ni daha iyi görebilmek için arkadaki basamağa tırmanmış iki güzel Türk hanımının mevcudiyetiydi. Yaşmakları öylesine zarif, yoksa işveli mi desem, tanzim edilmişti ki bunlar olmasaydı o kadar çekici görüneceklerini sanmıyorum. En beyaz ve en şeffaf muslinden yapılmıştı yaşmakları; aradan yalnız alınlarındaki çiçekleri ve başlarına sardıkları eşarpların tezyin ve kenarlarına serpiştirilmiş elmasları görmekle kalmıyor, ayrıca dudaklarının rengini

dahi seçebiliyordum. Ve o çekik, uykulu, kömür karası gözlerin büyüğü ve kıskanç feracenin uçları kınalı ince, uzun ve beyaz parmaklar tarafından devamlı geriye atılışı! Kılıç kuşanmış Müslümanlara hakikaten acıdım.

Otuz kadar üst rütbeli zabıt, Padişah'ın gireceği cami kapısının önünde yerlerini almak üzere arabamızın önünden geçtiğinde, ben hâlâ bu güzel kadınlara bakıyordum. Zabıtların hepsi de bellerinin arkasında geniş kıvrımlar halinde toplanmış ve kumaş bir kuşağın altında düğmelenmiş İspanyol kahverengisi geniş redingotlar giymişlerdi. Bu, Türklerde çok yaygın ve çirkin bir moda. Ayrıca zengin altın işlemeli kılıç kemerleri takmışlardı. Aralarından pek çoğu şimdiye kadar gördüğüm en irikıyım adamlardı.

Onlardan takriben beş dakika sonra, Padişah'ın atları göründü; bunlar alayın o ana kadarki en harika kısmını teşkil ediyordu. Sayıları ondu ve başlarına, değerli taşlardan bir kopçayla öndeki perçeme tutturulmuş, güllerle karışık pembe ve beyaz devekuşu tüylerinden yapılma birer *panache* [sorguç] takılmıştı. Her birinin dizginleri bir seyisin elindeydi; ama seyisler şımartılmış hayvanların sıçrayıp şahlanmalarını zorlukla idare edebiliyorlardı. Atların eyer örtüleri, ulaşılsa da asla aşılamayacak bir ihtişamdaydı. Bu bellemeler ya ipekten ya da kadifedendi, her biri diğerinden farklı biçimde, altın ve gümüş tezyinler, iri inciler ve mücevherlerle süslenmişti. Birinin cezayirmenekşesi rengindeki kadife örtüsünün üstünde Padişah'ın tuğrası pırlantalarla çizilmiş ve etrafına yakut, zümrüt ve topazlardan teşekkül eden bir çiçek çelengi işlenmişti. Leylak rengi ipekten yapılma diğer bir bellemenin köşelerine elmaslar ve iri incilerle bir grup müzik aleti çizilmişti ve üzerine güneş vurduğunda ışıktan bir alev gibi duruyordu. Diğerleri de aynı ölçüde muhteşemdi; koyu kırmızı veya yeşil kadifeden kalın yastıklı eyerler kabartma altın üzengilerle süslenmişti; işlemeli dizginleri hayvanların boyunlarından aşağı sarkmış gemler ise altın ve mücevher doluydu.

Padişah'ın aygırını, bir kır ata (süslemeleri az önce tasvir etmeye çalıştıklarımdan birazcık daha az cıfcaflı) binmiş Serasker Paşa ile etrafında ve arkasındaki bir düzine yaya yaveri takip etti: Elmas kabızalı kılıcı, parmaklarındaki yüzükler, fesinin önündeki yıldız ve göğsündeki nişanlar göz kamaştırıcıydı.

Takriben bir dakikalık aralarla devletin bütün askeri erkânı aynı intizamla ve rütbelerine münasip bir sırayla önümüzden geçtiler; nihayet Mahmudiye Marşı'nı çalan Mızıka-yı Hümayun'un dört gözle beklediğimiz sesini işittik; "Kudretli", "Güneşin Kardeşi" ve "Şark'ın Hükümdarı" Sultan Mahmut avlunun kapılarından girdi.

İlk önce bol kordonlu üniformaları ve uzun serpuşlarıyla on iki kıdemli nefer geldi; bunları şahane giyimli, serpuşlarında tüyler, daha doğrusu sert

tüylerden *crête*'ler [ibikler] bulunan yirmi kadar içoğlanı izledi. Aralarına devasa suni çiçeklerin konduğu bu ibikler, aslında geçişi esnasında Padişah'ın yüzünü gizlemek ve bu şekilde onu nazardan korumak üzere keşfedilmiş. Ama şu an başta olan şevketlû Padişah, o kadar kolay ürküp gizlenmeye yanaşmıyor, bu yüzden önceki padişahları çevrelemeye alışmış olan içoğlanları sadece önünden yürümekle kanaat ediyorlar. Onların yerini kalabalık bir zabıt grubu almış; zabıtlardan ikisi atın üzengilerinin yanında, diğerleri biraz arkasında yürüyor.

Bu, Padişah'ı ilk görüşüm olduğu için, daha iyi görebilmek gayesiyle yastıklarında hevesle öne eğilmiştim; önümde, en fazla on-on beş metre ötede, soylu bir fizyonomisi ve zarif bir tavrı olan bir adam gördüm. Atının üstünde bir centilmen rahatlığıyla oturuyor ve ifadesi kati surette insanı cezbediyordu. Fesinde elmaslardan teşekkül eden ve bir tutam tavuskuşu tüyünü tutan bir tuğ takılıydı; geniş mavi bir pelerin omuzlarından geriye atılmıştı, yakası mücevher doluydu; dizginleri tuttuğu elinin üçüncü parmağında hayatta gördüğüm en iri pırlanta parıldıyordu.

At rahvan adımlarla ilerledikçe, saflardan "Çok yaşa Sultan Mahmut" haykırırları yükseliyor, kalabalıktan da aynı sesler akis buluyordu; Padişah bu selamlara karşılık vermiyor, ancak gözlerini her yanda dolaştırıyordu, ta ki bizim grubumuza takılana kadar. O an ilk defa parlak bir tebessüm yüzünü aydınlattı, başını ilk defa çevirdi ve bize uzun, sabit nazarlarla baktı. Bir an sonra öne eğildi ve üzengisinin yanında yürümekte olan zabıte alçak bir sesle bir şeyler söyledi. Zabıt eğilerek yanından ayrıldı ve hızla kalabalığı yarıp arabamızın yanına vasil oldu. Bir grup Türk kadını, dehşet ve şaşkınlıkla neredeyse arabanın altına saklanmıştı. Zabıt, başı hâlâ şapkasız halde yanımızda durmakta olan babamın önünde eğildi, hizmetkârlarımızdan birine benim kim olduğumu ve beni İstanbul'a neyin getirmiş olduğunu sordu; bu arada Padişah devamlı arkasına bakıyor, aynı hoşmizaç ve lütufkâr tarzda gülümsemeye devam ediyordu.

Cevap basitti, ben bir İngiliz hanımıydım ve memleketi görmek gayesiyle babamla birlikte Türkiye'ye gelmiştim; bu cevabı aldıktan sonra ulak bizi yeniden selamladı ve çekildi.

Çok kısa bir müddet sonra geri dönüp telaş ve endişeyle sorgu sualine yeniden başladı; heyecandan uşağımızın eli ayağına dolaştığı için, "Burada tercümanlık yapıp bana Padişah Hazretleri'nin istediği malumatı verebilecek kimse yok mu?" diye bağırdı.

"Ben size öğrenmek istediğiniz her şeyi söyleyeyim, efendim," diye öne çıktı, arkadaşım yumuşak, ahenkli Türkçesiyle, "hanım bir İngiliz."

“Padişah Hazretleri zaten İngiliz olduğunu görüyor,” diye karşılık verdi zabıt, “ama kim olduğunu bilmek istiyor.”

Bu mühim malumat da aktarıldı ve zabıt bir defa daha yanımızdan ayrıldı.

Süslü püslü insanlardan müteşekkil kalabalıklar alayın sonunu teşkil etmekteydi; beş dakika sonra Sultan Mahmut atından indi ve camiye girdi.

Şeyhülislam Padişah Efendi’nin önünden gelmişti; ama onu ancak uzaktan, daha önce sözünü ettiğim mermer basamakları çıkıp büyük girişten geçerken görmüştük. Başına kutsi sayılan yeşil renkli bir kavuk takmış ve etrafına sırma nakışlı bir kuşak sarmıştı. Binddiği güzel Arap atının dizginlerini iki seyis tutmaktaydı.

Sultan Mahmut yakışıklı bir erkek değil, ama bunun sebebini izah etmek de zor; çünkü yüz hatları muntazam ve güçlü, gözleri de parlak ve delici. Tebaasından çoğu şahsın yaptığı gibi alnına indirmiş olduğu fesin altından kıvrıkcık, kuzguni saçları görünüyor; gür ve iyi kesilmiş sakalının asil görünüşüne katkısı büyük, aynı zamanda da onu olduğundan çok daha genç gösteriyor; ne var ki bu sadece suni bir üstünlük, Şark’ta bunca yaygın olan marifetli boyalardan birinin işi.

Japonya’da olduğu gibi, burada da hükümdarın asla ölmediği yolundaki popüler itikat köklü. Türkiye’de hükümdarın yaşlanabileceğini düşünmesine hiçbir zaman müsaade edilmiyor; bu yüzden etrafındaki bütün vazifeliler saç ve sakallarını boyuyorlar; efendilerinin sınırlarını bozabilecek veya hayıflanmasına sebep olabilecek her türlü insafsız yaşlanma ve yıpranma emaresini gizlemek için, sanat veya ilmin arz edebildiği her yolu deniyorlar. Ve sarayın solmuş güzellikleri hemen gözünün önünden uzaklaştırılıyor, geçmişten nadiren söz açılıyor ve geleceğe onun mutlak, şüphesiz mirası gözüyle bakılıyor.

Başka hiçbir hükümdar bu keyifli aldatmacaya Sultan Mahmut’tan daha büyük bir aşkla kendini bırakmamıştır. Varlığının bütün enerjisiyle, çok büyük bir kendini beğenmişliğin kurbanı olmuş (onun haline münasip başka bir tarif bulamıyorum). Garip görünse de, yeniçerileri boğazlatan, kudretli bir imparatorluğa yenilikler getiren, yeryüzündeki en asık suratlı insanların hükümdarı olan bu adam tam bir “süs düşkünü”, güzellik müstahzarlarının esaslı bir müşterisi ve sanki kendini güzelleştirme mezbahının kurbanı kesen baş dini vazifesi gibi!

Anlatılanlara göre, yakın zamanlarda Padişah saçlarını (ki bunlarla son derecede gururlanıyor) saray *coiffeur*’üne [berberine] kestirdikten sonra, fesini çıkarmış ve damadı Halil Paşa’ya bu modeli beğenip beğenmediğini sormuş. Gözde, kendisine yakışır bir samimiyetle, “şahane kafa”nın çok kötü tıraş edildiği cevabını vermiş. Derhal kendi kafasını göstermesi isten-

miş ve Paşa'nın saçını kesen ustanın üstün kabiliyetine ikna olan Padişah, saç kıvrıma ve kesme konusunda böyle mümtaz zevke sahip mesut faninin hiç gecikmeden huzuruna getirilmesini emretmiş.

Beş dakikada yarım düzine saray vazifelisi, tesadüfen evinin dışında olan *coiffeur*'ü bulmak üzere yollara düşmüşler. Onu bir elinde taşı, diğerinde usturası asık suratlı bir Ermeni'nin saçını harıl harıl keserken, tam tıraşın ortasında yakaladıklarında vakit epey geçmiş. Padişah'ın bu adamı neden çağırtmış olduğundan tamamen habersiz olan vazifeliler, müşterinin köpüklü kafasına ve *artiste*'in [ustanın] dehşet içindeki itirazlarına aldırmayarak, amansızca berberin üzerine atılmış ve onu Saray'a götürecek kayığa sürüklercesine taşımışlar. Bu arada, erkeklerin sessiz ve acımaklı hayretleri ile kadınların alçak sesli figanları işitiliyordu.

Saray'a vardıklarında berber derhal huzura çıkarılmış; titreyen dizlerinin bağı insiyaki olarak çözülmüş ve Padişah Hazretleri'ne karşı herhangi bir suç işlemediğini, masum olduğunu söyleyerek çılgınlar gibi yalvarmaya başlamış; devamlı ellerini ovuşturuyor ve fazla umudu olmasa da bağışlanmayı diliyordu; büyük bir azap içinde, üstüne yıkılmış bir cürümden ötürü kafasının uçurulacağını zannediyordu. Kendi hayatı bağışlanmazsa sokağa düşecek olan karısından, küçük ve biçare çocuklarından söz etmiş; bu arada Padişah fesini bir kenara koymuş ve kendi kafasını daha basit bir ameliye için hazırlamış.

“Sus, sersem!” diye çıkmış sonunda Devletlû Padişah. “Halil Paşa'nın saçını sen kesmedin mi?”

“Kestim, Ulu Padişahım; naçizane becerebildiğimce,” diye kekelemiş, beti benzi solgun, dehşet içindeki berber, “cehaletimi bağışlayın!”

“Kendini toparla ve makasını çıkar,” demiş Padişah, “benimkini de kesme şerefine nail olacaksın; derhal işinin başına.”

Sözlerin Padişah'ın ağzından çıkmasıyla yerine getirilmeleri bir olmuş; büyülu şatoda Alman berberin kırmızılara bürünmüş hayaletinin maceraperest talebenin saçını kestiği günlerden beri, bu zanaattan insanlarda bir kendine hâkimiyet ve hızlı düşünme marifeti olagelmıştır. Ve berber çok geçmeden Zat-ı Şahane'nin saçını, onu tatmin edecek şekilde kesip kıvrırmış; bir anda kendini Türk İmparatorluğu'nun başındaki şahsın kâhyası –“mevki sahibi bir adam”– vaziyetinde bulmuş ve evine zaferle, sadece *quitte pour la peur* [korkudan sıyrılmış olarak] değil, en çılgın hayalleri hakikat olmuş olarak dönmüş!

Padişah'ın camide kaldığı kısa müddet boyunca çevremizdeki manzara sıkıcı olmaktan çok uzaktı: Atlar ileri geri yürütülüyor, askerler silahlarına yaslanıp dinleniyor ve birbirleriyle serbestçe sohbet ediyorlardı; zabitler son

saatlerde üzerlerine çökmüş büyüden sıyrılmış, turlarına ve teftişlerine dönmüşlerdi; küçük grubumuzun üzerine, Yüce Efendi'nin meraklılığına borçlu olduğumuz pek çok göz çevriliyordu. Sonra, caminin büyük girişinde bir telaş başladı; ilk önce kırmızı serpuşlu ve sarıklı Türkler çıktı, Şeyhülislam yavaşça basamaklardan indi ve geldiği şekilde ayrıldı. Atlar yeniden sıraya dizildi, askerler tüfeklerini omuzladı ve Serasker Paşa yaverler ordusuyla bir kez daha yolu yavaşça geçti.

Rütbesi onun dikkatini çekecek kadar yüksek zabitler zarıfçe selam verdiler, sağ ellerini dudaklarına, sonra alınlarına koyarak neredeyse yere kadar eğildiler. Rütbesi Padişah'ın önünde at üzerinde duracak kadar yüksek olmayan paşalar, kalabalık halde ilerlediler. Elmas nişanları ve işlemeli kılıç kemerleri ışıktaki parıldıyordu. Bunların arasında İngiltere'de tanışmış olduğum Namık Paşa da vardı. Beni selamlamak için arabamızın yanına kadar gelmişti. Bu arada Serasker Paşa atını manzaraya bakan bir evin penceresinin altına sürdü, kâtipleri ve *attaché*'leriyle çevrili halde oturan Madame de Buteniyev'e hürmetlerini arz etti.

Teker teker bütün paşalar yeniden gözüktü ve rütbelerini açıkça ortaya koyan bir protokolle birbirlerini selamladıktan sonra, mevki hiyerarşisine riayet ederek kapının çevresinde sıralandılar; o sırada eldivensiz ellerinin ne kadar sevimsiz bir tesir yarattığını fark ettim. Avrupalı telakkilere göre, kıyafetlerinin diğer bütün teferruatındaki ihtişamla son derece gayri mütenasip çıplak elleri.

Hoş, ama çok da garip olmayan bir tesadüf neticesi, hanım sultanlardan birinin kocası, diğerinin de müstakbel kocası Serasker'in evlatlıklarıydı; onun her iki yanında yerlerini aldıklarında tabii olarak fazlasıyla alaka çektiler.

Halil Paşa yakışıklı bir adam, ama hantal ve zarafetten uzak, yüzünde ciddi bir ifade var. Rivayetler doğruysa, saraylı eşinin huyları da onun yüzünü güldürmeye pek yardımcı olmuyormuş. Saliha Sultan'dan söz etmişken, aktaran şahsın doğruluğuna yemin ettiği küçük bir anekdot anlatayım bari. Daha birkaç ay önce, bu haşmetli sultan efendi arabasıyla gezerken, önünde otuz kadar ulemanın keyifle çubuklarını tüttürdüğü bir kahvehane-nin yanından geçmiş. Şanssızlık eseri, oradakilerin hiçbiri saray arabasının yaklaştığını fark etmemiş; bu yüzden hepsi oturmaya devam etmişler, sanki arabanın içindeki Güneş'in ve Ay'ın kuzeni, kendi de mühim yıldızlardan biri değilmişçesine. Sultan efendi sınırsız bir hiddete kapılmış, derhal kavas-larından birini göndererek silahlı muhafızlar istemiş ve muhafızlara bütün grubun, mübarek şahsına hürmetsizlik ettikleri için falakaya çekilmek üzere Serasker'in konağına götürülmesini emretmiş. İster istemez bu emre itaat etmişler; otuz ulema, imparatorlukta halen varlığını sürdüren en kudret-

li müessesenin mensupları, Serasker'in huzuruna apar topar götürülmüş. Konağın avlusuna girişlerini görenler hemen Serasker'e koşup, kalabalık bir ulema grubunun yanlarında askerlerle geldiği ve kendisinden bir görüşme talebinde bulunacak gibi görüldüğü haberini ulaştırmışlar.

Serasker, ziyaretlerinin gayesinden endişe ederek derhal içeriye alınmalarını buyurmuş ve halk arasında bir hoşnutsuzluk olduğundan şüphelenerek onları son derece nazik karşılamış. İşledikleri suçtan ötürü cezalandırılmak üzere gönderilmiş tutuklular olduklarını öğrenince, şaşkınlıktan ağzı açık kalmış! Bir an Serasker bile söyleyecek bir şey bulamamış; ama anında toparlanıp, hiddetli hocaların çatılmış kaşlarını görmezden gelerek, mütebessim bir ifadeyle bakmış onlara. "Hanım Sultan Hazretleri benimle oyun oynamaya tenezzülünde bulunmuş" demiş neşeyle. "Ona naçizane verdiğim bir nasihati hazmedememiş ve bunu pahalya ödeyeceğim tehdidinde bulunmuştu, sizler de onun intikam aracısınız. Latifeyi kavırıyorum ve zekâsının önünde eğiliyorum." Ardından haznedarına dönmüş ve her birine yüzer kuruş saymasını söylemiş; bu emrin yerine getirilmesinden sonra, hocalar söylene söylene saraydan ayrılmışlar.

Hanım Sultan'ın emirlerine karşı gelirken, bu olayın neticeleri açısından bir latifeden çok daha vahim neticeler doğurabileceğini bilen Halil Paşa, vakit kaybetmeden Padişah'tan huzura kabulünü talep etmiş ve bütün olayı ona aktarmış. Şevketli Hünkâr, bulduğu hal tarzından dolayı Serasker'i neşeyle tebrik ettikten sonra, gücenmiş âlimlerin intikam düşünceleri veya tasarıları olmadığına emin olmak için, lüzumlu adımları atmış ve Sultan kızına ciddi bir mesaj göndererek, okumuş ve sadık tebaasını otuzar otuzar falakaya yatırmaya kalkışmaması için ikaz etmiş.

Mihrimah Sultan'ın nişanlısı Said Paşa, saraydaki en genç paşalardan biri ve muhakkak ki en yakışıklısı. Güzel gözleri, çıkık ve düzgün bir burnu, çok tatlı bir tebessümü var.

Yeniden gümbürdeyen marş müziği Padişah'ın yaklaştığını haber verdi; rengârenk tüylerini ve parıltılı mücevherlerini gün ışığında sağa sola savuran vakur küheylanın üzerinde ilerlerken Padişah bize bir defa daha bakıp tebessüm etti; birkaç dakika içinde, alaydan geriye hatıralarından başka bir şey kalmamıştı. Tabii önümüzden geçerken tüyler ürpertici müziğiyle atlarımızı ürküterek tepinmelerine yol açan bandoyu saymazsam. Atların huyusuzlanması üzerine yola koyulduk; ısıtılar saçan Kâğıthane deresinin kenarından "Tatlı Sular Vadisi"ni ve o güzel alanın tatlı çimenlikleri arasından peri sarayları gibi yükselen kasırlarını geçerek, sakin bir bahar gününün tazeligi ve güzelliği içinde Pera'daki meskenimize geri geldik.

Mekteb-i Harbiye'yi Ziyaret

On İkinci Bahis

Mekteb-i Harbiye–Ahmet Paşa ve Azmi Bey–Azmi Bey'in çalışma odası–İngiltere'ye ve İngilizlere dair minnet dolu hatıralar
Mektebin nizamı–Taşbaskı makineleri–Ayaküstü yazılan şiir
Etüt dershaneleri–Talebelerin sayısı–Matematik dershanesi
Hünkâr mahfeli–Mescit–İmam–Türk itikadı–Hünkâr mahfili
Hünkâr katı–İstirahat odası–Matbaa–Hastane–Yemekhane
İstihkâm muallimi–Zenci zabitler–Mektebin moral vaziyeti
Zabitlerin nezaketi–Muallimlerin eksiklikleri–Türklerin okuma seviyesi–Müessesenin gayesi–Muvaffakiyetsizliğin sebepleri
Yüze gülen düşmanlar–Uzak ümitler–Rus nüfuzu
Sadık Ağa–Ahmet Paşa–Azmi Bey–Sözü uzattığım için özür

Kapladığı sahaya ve binaların yaygın yerleşimine bakarak azametli bir bina olduğu söylenebilecek Mekteb-i Harbiye, Dolmabahçe Sarayı'nın hemen arkasındaki tepenin zirvesine inşa edilmiş.²⁹ Mescidinin uzun minaresi mavi gökyüzüne bir ok inceliği ve hafifliğiyle fırlıyor. Kubbenin tam ortasındaki yaldızlı hilal, parlak sathına düşen güneş huzmelerini aksettiriyor.

Mektebin nazırı Ahmet Paşa'ya bir tanıtma mektubu getirmiş olduğum ve mektebin askeri kumandanı, aslında müdürü Azmi Bey'le Londra'da şahsen tanışmış olduğum için, ziyaret izni almakta hiç müşkülât çekmedim. Böylece babamla ve benim gibi bu bina hakkında doğru bir fikre varma endişesi taşıyan birkaç dostumla beraber mektebe gittik.

Büyük girişte bizzat bekleyen Azmi Bey bizi büyük bir samimiyetle karşıladı; gayet Avrupalı bir kibarlıkla bana elini uzattı ve bizi kendi hususi daireesine, daha doğrusu çalışma odasına götürdü. Bu çok aydınlık ve rahat oda, binanın köşesindeydi ve iki tarafta muhteşem manzaralara hâkimdi. Duvarlarda esas olarak bizim metropoliten binalarımızı, üniversite salonlarımızı, tiyatrolarımızı ve öteki resmi binalarımızı tasvir eden renkli İngiliz ve Fransız gravürleri asılıydı. Büyük bir sobadan hoş bir sıcaklık yayılıyor-du; pencere önündeki koltuklara kitaplar ve kâğıtlar saçılmıştı; ufak bir masaya birkaç harita serilmişti; küçük bir kitaplıkta alakaya değer kitaplardan müteşekkil bir koleksiyon yer alıyordu. Daire bir bütün olarak o zamana kadar bir Türk'ün içinde yaşadığını gördüklerimin en rahat şekilde döşenmişiydi. Ayrıca cam bir vazanın içinde çiçekler vardı; güller arasında uzanmış halde uyuyan bir aşk ilahı tasvirinin bulunduğu bir kâğıt ağırlığı dikkatimi çekti –Avrupalı bir dostun hatırasıymış bu.

29

Mekteb-i Harbiye 1834-1853 arasında günümüzde İTÜ Maçka Maden Fakültesi binası olan Maçka Kışlası'nda hizmet vermişti (e.n.).

Bir müddet geçmiş günlerden konuştuk; kumandanın İngiltere'den ve İngiliz tanıdıklarından müşfik ve minnettar bir ifadeyle söz etmesi gerçekten hoşuma gitti. O günlerde yaşamış olduğumuz pek çok ufak tefek olayı bana hatırlattı, bazı insanları sordu; pek de ummadığım bir hissi sıcaklık ve alakayla geçmişten söz etti. Sohbet esnasında iki Zenci kölenin hazırladığı çay, bize tercümanı tarafından Rus usulünde sunuldu. Bunu içtikten sonra, binayı gezmeye başladık.

Ana bina bir karenin üç kenarını teşkil ediyor ve dördüncü kenarın tam ortasında, taşbaskı matbaaların bulunduğu köşk benzeri zarif bir bina duruyor. Burada, bir vazifeli, etrafını büyük itina ile çizmiş olduğu bir takvim yaprağını süslemekle meşguldü. Bütün makineler İngiliz malıydı ve devamlı kullanıldıkları intibayı veriyorlardı. Azmi Bey'in dairesinden çıkmadan önce, hürmetlerini arz etmeye gelmiş birkaç muallimle tanıştırıldığımızı söylemeyi unuttum. Bunlar arasında, en dikkate değer olanı Sadık Ağa'ydı. Prusyalı bir mühtedi olan bu adam Fransızca, İtalyanca ve Türkçe'yi akıcı konuşuyor, İngilizce'yi de epey biliyor. Bir müddet onunla taşbaskının marifetleri üzerine sohbet ettikten ve talebelerin yaptığı, ağırlıklı olarak askeri figürlerin işlendiği çizilmiş birçok resmi (ki bunlar arasında hakikaten hünerli olanlar vardı) tetkik ettikten sonra, o da Azmi Bey'in ziyaretimin delili olarak basmak üzere birkaç mısra şiir yazmam hususundaki ısrarlarına katıldı. Her ikisinin de bunu elde etmekte kararlı olduklarını görünce, direnmeyi lüzumsuz gördüm ve ricalarını yerine getirdim. Türkiye'de ilk defa bir eserimin basıldığını görmek de hoşuma gitmedi değil; bugüne kadar yazdıklarım, halen yazmakta olduklarım ya da bundan sonra yazacaklarım içinde herhangi birinin, yirmi kadar Türk seyirciyle çevrilmiş halde *sur la plante des pieds* [ayaküstü] bir kâğıt parçasına karaladığım, edebi değerden mahrum bu yarım düzine şiir mısrası kadar büyük bir *gusto*'yla [haz duyarak] okunacağını hiç sanmıyorum.

Buradan taşlığa, yani bahçe avlusuna geçtik. Bu avlunun bir tarafında tek katlı birkaç bina yer alıyor. Tam ortada mescit, uçlarda iki büyük ders-hane bulunuyor. Azametli taş basamaklardan çıkarak bunların ilkinde girdik ve kendimizi muazzam genişlikte, iyi aydınlatılmış ve mükemmel bir intizamda, çok kullanışlı şekilde hazırlanmış bir salonda bulduk. Dershanenin bir ucundan öteki ucuna yüksek sırtlı ve cilalı tahta sıralar sık bir şekilde dizilmişti; her iki yanda ziyaretçilerin giriş çıkışına kâfi gelecek genişlikte aralıklar bırakılmıştı. İlk sıralarda oturan yüz elli kadar küçük talebe, sınıf başkanı oğlanın ağır ağır okuduğu cümleleri önlerindeki tahtalarının üstüne dillerinin zarif harfleriyle yazmakla meşguldü. Müessesenin bu kısmı Lancaster sistemini uyguluyor.

Şu an mektebin sadece üç yüz talebesi var. Bir müddet önce mektebe hasım şahıslar tarafından, dini itikatlara müdahale edileceği yolunda bir haber yayılmış; bu yüzden pek çok ebeveyn oğlunu göndermekten vazgeçmiş; idarecilerin bu iftiraya verebildikleri tek cevap, oğlanların günde üç defa mescide gitmelerini mecburi hale getirmek olmuş; İslam aleyhtarı bir temayülleri olmadığının nispeten ikna edici bir delili addedilir bu.

Mektep bilhassa ordu için bir beşik olarak kurulduğundan, talebelerin bütün hırsı bu noktaya teksif edilmiş vaziyette: Hal ve gidişin pekiyi olması veya fevkalade çalışkanlık askeri rütbede bir kademe terfiyle mükafatlandırılıyor; yani salahiyet sahiplerinin gayeleri fiiliyata dökülürse kabiliyetli ve terbiyeli bir genç, mektepten bir zabıt olarak çıkabilir ve kendinden önce çıkan pek çok kişinin son bulurken, o hayattaki hakiki mesleğine başlayabilir.

Lancaster sisteminin tatbik edildiği sınıfı geçtikten sonra, matematik dershanesine ulaştık. Burada çok sayıda genç adam memleketin coğrafi haritalarını renklendirmekle meşguldü. Bu devasa salonun alt ucu geniş bir yarım daire şeklinde; burada sıralar amfitiyatro tarzında dizilmiş, ortada kürelerin, haritaların ve ders için lüzumlu diğer malzemelerin bulunduğu bir masa duruyor. Salonun diğer ucunda, Padişah'ın kullanması için yapılmış bir balkon var. Bunun duvarında, Ermeni bir sanatkâr tarafından yapılmış bir portresi asılı. Çinli birinin fırçasından çıkmışçasına haşın, kaba ve sıırım gibi, üzerine de bol işli bir örtü konmuş. Portrenin altına Adalar, Marmara Denizi ve Boğaziçi'nin kocaman bir haritası yerleştirilmiş. Bir elektrik makinesi, Amerika'nın büyük bir haritası, muazzam bir masa ile talebelerin sıra ve masaları odadaki geri kalan eşyayı teşkil ediyor. Bu salon, o zamana kadar bu memlekette gördüklerimin en güzeliydi.

Gördüğümüz sonraki alakaya değer bina mescitti; burayı gezme arzumuza Azmi Bey'in kolayca razı olması beni memnun ettiği kadar şaşırttı da. Dış oda ya da giriş bölümü, Hint yaygılarıyla kaplanmıştı; içeriye girmemizden önce Azmi Bey babamın çizmelerini çıkarmasını rica etti, ama benim terliklerime itiraz etmedi. Mescidin ana bölümüne açılan kapıya vasıl olduğumuzda, ibadet esnasında gelmiş olduğumuzu kavradım. İmam, kollarını geniş cüppesinin üzerinde kavuşturmuş halde oturuyordu; esmer alınının yukarısında kutsi yeşil renkte bir sarık vardı, girişe bakan bir girintiye oturmuş, ayaklarını altına almış ve genizden gelen, yeknesak bir sesle, kelimeleri uzatarak ilahi okuyordu. Çok az kişiden teşekkül eden cemaat, dağınık halde yerdeki zengin halıların üstünde diz çökmüştü. İçeriye girmemizle beraber imam yerinden kalktı ve kendisini takip eden küçük cemaatle birlikte mescidi terk etti. Böylece, telaşla çekildikleri bu zarif mabet tamamen bize kalmış oldu.

Müslümanların itikadı sevgiye dayanıyor, korkuya değil; tek tanrıya inanmak ve iyiliksever olmak –bunun şümüllü bir itikat olduğunu kim inkâr edebilir? İçinde durduğumuz mescit, bu nevi bir ibadet anlayışının cisimleşmiş bir misaliydi; güneş ışınları çok sayıda pencereden en narin kalem işi duvar bezemelerine, en parlak ve zengin halılara, hünkâr mahfilinin parlak kafeslerine vuruyordu. Göze çarpan tek karanlık nesne, minbere çıkan mermer basamakların girişini örten, boyalı ipeklerle ince işlenmiş çiçek bordürlü zeytin yeşili perdeydi. Bunun haricinde her şey göz kamaştırıcı parlaklıktaydı ve hünkâr dairesine çıkmak için girişe döndüğümüze neredeyse esef ettim.

Küçük bir koridor ve İngiliz halısı döşenmiş şık merdivenler bizi zarif ön odaya götürdü. Burada bol saçaklı, kahverengi perdelerin örttüğü dört kapı, Padişah'a ve maiyetindekilere ayrılmış dört odaya açılıyordu.

Padişah'ın odasında, çevredeki eşyaya gurup parlaklığı veren altın renkli perdeler asılı; odanın bir yanında boydan boya muhteşem bir sedir var ve yer Brüksel halılarıyla kaplanmış. Yıldızlı kafesin bazı kanatları isteğe göre açılıp kapanıyor. Bütün bunlar öyle Şarklı bir tesir yaratıyor ki, ister istemez Şehrazat'ı ve masal seven sultanını düşünüyorsunuz; tefrişin lüksüne dalıp bu yerin kutsiyetini unutuyorsunuz.

Padişah'ın maiyetine ayrılmış kısım hemen onun odasının bitişiğinde, bunun da yanında istirahat odası var. Padişah ibadetine başlamadan önce burada aptes alıyor. Bıraktığı umumi tesir zaviyesinden diğerlerinden daha az ihtişamlı, ama Boğaziçi ile Marmara Denizi'ni içine alan harika bir manzarası var.

Mescitten ayrıldıktan sonra, birkaç basamak taş merdivenle aşağıdaki kemerli kısma girdik. Burası matbaaydı ve her tarafta hareket vardı: Dizgiciler harfleri diziyor, matbaacı çırakları merdaneleri döndürüyor, genç oğlanlar basılmış kâğıtları katlıyor ve ciltçiler bunları dikiyorlardı. Her şey temizdi, intizamlıydı ve iyi işliyordu.

Daha sonra hastaneyi gezdik; yatakların ikisi dolu olmasa, binadan bunun sırf göstermelik olduğu hakkında sağlam bir kanaatle değilse bile, güçlü bir şüpheyile ayrılırdım; öylesine temiz ve güzel tanzim edilmişti ki.

Merdivenlerin başında cerrahın muayene odası vardı; bundan sonra, koridorun iki yanında laboratuvar ve ameliyathane bulunuyordu, kapıları beyaz muslinle perdelenmişti ve her şey yerli yerindeydi; sayıları sadece iki olan ve orta çizgi boyunca halı döşenmiş koğuşların her birinde yirmi kadar hasta yatırılabilirdi; yataklar zevkli muslin örtülerle örtülmüştü; her yastığın yanında küçük bir komodin duruyordu; tavandaki kornişten belli aralıklarla küçük levhalar sarkıtılmıştı, bunların üstünde koğuştaki tedavi edilen muhtelif hastalıkların isimleri yazılıydı.

Yemekhane, neredeyse tamamen Avrupai bir görünüşe sahipti. Uzun dar masalar ve sıralarla teçhiz edilmişti; masalarda bol miktarda tabak, kaşık, çatal ve kepçe vardı. Girdiğimizde Azmi Bey emin bir ifadeyle, alkış almak üzere bize baktı. Parmaklarını ortak tabağa daldırmak yerine her çocuğa çatalını kendi tabağına sokması lazım geldiğini öğreterek, hakikaten de Türk alışkanlıklarında bir inkılap yapmıştı! Bu tebeddülattan ötürü onu tebrik etmeyi ihmal etmedik.

Binadaki gezintimizi bitirdiğimizde, arkamızda teşekkül eden “kuyruk” Mr. O’Connell’inkinden aşağı kalmazdı. Müessesede vazifeli her muallim, her zabıt bizi selamlayıp grubumuza katılmıştı. Bunlar arasında göze çarpanlardan biri de istihkâm muallimiydi. Melez olmasının yanı sıra, görme talih-sizliğine uğradığım en korkunç şaşılık da ondaydı. Muhafız yüzbaşısı ise çok şişman ve kibirli bir Zenci’ydi. Zenci zabıtlar ve neferler Türkiye’de oldukça yaygın; burada bir insanın ten rengi, hizmetlerinden istifade etmeye bir engel teşkil etmediği gibi, onu mükafatsız bırakmanın da bahanesi değil.

Mekteb-i Harbiye’nin dış nizamını teferruatıyla tasvir ettikten sonra, şimdi geriye manevi cepheye geçmek kalıyor ve bu da hakikaten hüzünlü bir iş. Böyle bir müessese için lazım gelen harici hususiyetlerin fazlasıyla bulunduğunu aktarmış bulunuyorum; ne var ki mektep, kurulmasına sebep teşkil eden mühim gayeye erişmek için mecburi olan daha temel şartlardan tamamen mahrum.

Mektep için büyük bir itina gösterilmiş ve hiçbir masraftan kaçınılmamış. Çünkü Padişah’ın en sevdiği oyuncaklarından biri; nezaretine bırakıldığı Ahmet Paşa’nın düşünce ve alakasının devamlı üzerinde olduğu bir merci; Azmi Bey’in üzerine en fazla titrediği bir meşgale sahası; büyük bir milli tahsil müessesesi ve hassa ordusunun beşiği. Ama heyhat! Bütün bu avantajlara rağmen, mektep Pygmalion heykelinin canlanmadan önceki haline benziyor; ruhsuz bir beden, akılsız bir madde, tam verimle çalışmasını ve hedefine ulaşmasını sağlayacak hünerli ve tecrübeli ellerden mahrum mükemmel bir makine!

Müesseseyle yakından irtibat halinde olan pek çok kişinin şahsen şahit olduğum kibarlığından daha önce söz etmişim; bu kişilerin mektebin iyiliği ve inkişafı için samimiyetle gayret gösterdiklerinden en ufak bir şüphem yok. Ama ne yazık ki, en iyi niyetler ve en samimi gayretler, mektebin muvaffakiyet elde etmesi için lüzumlu kabiliyet ve tecrübenin sancılı boşluğunu dolduramıyor. Hissiyat ilim ve arzular kabiliyet halini alabilseydi, Mekteb-i Harbiye ihya olurdu; çünkü talebeler öğrenmeye hevesli, ama imkânları mahdud olunca, ister istemez elde ettikleri neticeler de ehemmiyetiz ka-

lıyor: Hüzün verici hakikat şu ki, talebelerin yorulmak bilmeyen çalışkanlıkları, takdire değer itaatkârlıkları ve ümit vaat eden kabiliyetleri onları sadece muayyen bir noktaya getirebiliyor; ne kadar gayret ederlerse etsinler, bu noktanın ötesine yardım olmaksızın ilerlemeleri imkânsız. Türk gençleri açısından bu bilhassa geçerli, çünkü tabiatları yaratıcı olmaktan çok taklitçi; dahası, Avrupa'daki talebelere büyük ölçüde kendi zihni kaynaklarına dayanmaya doğru yön veren müşahede ve ferdi tetkik fırsatlarından da mahrumlar.

Bizim Garp dünyamızda tekâmül, teşvik ve destek eksikliği gibi bir esbab-ı mucibeyle Deha'nın kanatları asla kesilmez, Kabiliyet'in güneşli patikası asla gölgelenmez ve İlim'in sakin alını asla bulutlanmaz. Ama bizim anladığımız manada Tahsil, Türkiye'de henüz emekleme merhalesinde; şu günlerde Osmanlı havasını zehirli soluğuyla kavuran habis güç zehrini akıtmayı biraz daha sürdürürse, terakkinin gücünü tamamen helak edeceğine şüphe yok.

Dünyada, bir tek Büyük Britanya istisna olmak üzere, belki de Türkiye'den daha okuryazar bir memleket yoktur. Bu iddiamın Şarklıların en derin cehalete saplanmış insanlar olduğu fikrine alışmış ve hatta inandırılmış Avrupalı pek çok kişiyi şaşırtacağına eminim. Oysa imparatorluktaki hemen hemen her erkeğin okuyup yazabildiği ve şu an payitahttaki farklı mekteplere dağılmış sekiz binden fazla çocuğun bulunduğu bir hakikat. Ne var ki, her iki cinsten Osmanlıların tahsili, tek tük istisnalar dışında, şimdiye kadar Kuran'la ve ehemmiyetsiz, lüzumsuz bazı mevzularla mahdud kalmış; boş geçecek bir saatte oylanmak için, o kadar. Bu tahsil tek bir yeni fikir ilham etmekten ya da zihni aydınlatacak veya yükseltecek intibalar bırakmaktan aciz.

Devlet mektebi gibi bir müessesenin gayesi şüphesiz Türk gençlerinin görüşlerini zenginleştirmek ve zevklerini inkişaf ettirmek. Ama bu çok güzel neticeye ulaşmak için, farklı fen ve edebiyat dallarında tahsil verecek şahıslar seçilirken, bunların sağlam bir elekten geçirilmesi elzem. Ne yazık ki vaziyet hiç de böyle olmamış; müessesenin iç işleyişi, kifayetsiz oldukları son derece açık şahıslara teslim edilmiş; deruhte ettikleri veya kendilerine dayatılan vazifenin büyüklüğünü hiç idrak etmedikleri için, her yaptıkları işi yüzlerine gözlerine bulaştırmışlar.

Muallimler ellerinden geldiği kadar tedrisata bir istikamet vermeye çalışmışlar ve talebelerin zevklerini şekillendirmişler; ama genç ve gayretli zihinler, duydukları susuzluk ve bunu elde etme şevki içinde, kendi terakkileri kadar hızlı ilerleyen bir yardıma ihtiyaç hissederler. Bu, genç ve uçarı ruhun gücünü destekleyecek, henüz açmadığı kanatlarını güçlendirecek hem kifa-

yetli hem de haksever bir harici yardım olmalıdır. Bu verilmediğinde ve gölge şişirilirken cisim güdük kaldığında, sadece büyük gayretlerle elde edilebilecek bir hedefe doğru mücadele vermek değil, aynı zamanda örümcek ağı gibi yapışmış bir dolu peşin hüküm ve kalıplaşmış fikri de bunların üzerinden temizlemek mecburiyetinde olan körpe ve şekillenmemiş zekâların –kendi eksikliklerini hissetmeye kâfi gelecek kadar malumat sahibi olduklarında bunları yerine koymak için sırtlarını dayayacakları daha tecrübeli ve olgun kabiliyetlerin yardımından mahrum bir halde– nispeten desteksiz gayretlerinden ne beklenebilir ki?

Türklerin, kendi akliselimlerini ve düşüncelerini uygulamada serbest bırakılmaları halinde, talebelerin gelişmelerinin muallimlerin tecrübesizliği ve kabiliyetleri yüzünden geciktiğini keşfetmeyecek kadar kalın kafalı oldukları bir an dahi aklınıza gelmesin. Onları bu şekilde düşünmeden hükme varanlar haksızlık etmişler demektir. Bu şüpheler onların zihinlerinde de uyanmış zaten; bu mevzuda kendilerine salahiyet verilmesini isteyenler, hal çaresi olarak Avrupa'dan, kuruma hak ettiği yeri kazandıracak kabiliyetli, ilme vakıf ve hükümleri güçlü insanlar getirtmeyi teklif ediyorlar. Ama bu tasarı daha doğmadan öldürülmüş, ilk teklif edildiğinde geri çevrilmiş ve tek bir cümleyle bir kenara atılmış; o cümle İstanbul'da her şeye kadir hale gelmiş ve bu şekilde müessesenin mahvı, muallimlerin kifayetsizliğiyle, düşmanlarının peşin hükümleriyle ve sahte dostlarının bolca yağdırdığı yalan methiyelerle kati hale gelmiş bile.

Ahmet Paşa'ya başka hiçbir müessesenin İstanbul'daki Mekteb-i Harbiye kadar terakki göstermediği söylenmiş. Yabancı bir sefir mektebi mükemmel ilan etmiş, dalkavuk kâtipler ve *attaché*'ler ibadet edermişçesine bir hayranlıkla gözlerini ve ellerini havaya kaldırmışlar. İdarecilerin zayıf kabiliyetlerine methiyeler düzülmüş ve tebessümler kusurlarını örtmüş. Bir yandan kendi kifayetlerinden koltukları kabardığı, diğer yandan yalanlara kandıkları için, bedbaht Mekteb-i Harbiye'yle irtibat halinde olan nüfuzlu şahıslar onu eninde sonunda ve uzak olmayan bir gelecekte yıkılmaya terk etmişler; gökkubbenin altındaki her ilmin adına aşına, ama ekseriyetle bunlara dair ufak malumat kırıntıları haricinde derin bir cehalet içinde olan bir avuç adamın ümitsiz kifayetsizliği yüzünden, bu insanlar Türkiye'nin bütün hakiki dostlarının şiddetle arzuladıkları büyük manevi ıslahatı devreye sokmaktan acizler.

Cesaretle bu iddiayı öne sürüyorum, çünkü haklı olduğuna eminim; talebelerin malumat edinme konusunda ne kadar hevesli olduklarını, mektebe gösterilen ihtimamı ve yağdırılan parayı, mesuliyetin teslim edildiği şa-

hısların gayretini ve yorulmaz dikkatini anlattıktan sonra, en mühim vazifelere kifayetsiz şahısları getirerek bu büyük milli müessesenin neden böyle manasız ve yıkıcı bir tarzda sakatlandığını sorarsanız, cevap hazır: Rusya öyle istiyor!

Malumatın gelişip ilerlemesi, baskı ve zulmün yıkımıdır, banyan ağacı gibi hızla yayılan gasp ve tecavüz tam yüreğine inen manevi baltadır: Peşin hüküm ve sahteliklerin karanlığını kovan aklın ışığıdır.

Bir kez uyandırılıp kendi manevi gücünün tam farkına varması sağlanabilse, Türkiye etrafına hileyle ve sinsice örülmüş ağı mutlaka yırtacaktır. Ve hiçbir dost eli çok geç olmadan bu ağın dolaşık iplerini çözmesine yardım etmezse, eninde sonunda, bütün gücü hiçbir dirilme umudu olmadan yok olup gidecektir. Bundan kurtulmak için, kendi mevkiini doğru ve geniş bir zaviyeden görmelidir; milletler arasında kendi haklı değerini takdir edebilmelidir; tetikte bir tavırla ve hilelere karşı hesaplı bir bilgelikle mücadele etmek mecburiyetindedir. Bu gücü de ancak daha medeni Avrupa'yla zihniyet bakımından denk hale gelerek, gençlerine düşünme ve ilmi tetkik itiyatları kazandırarak, yüreklerinde mükemmeliyete arzu duymalarını temin ederek, önlerinde haysiyet ve inkişafın yollarını açarak ve talihin zayıf adımları altında çiğnenmeden, üstün meziyeti ve üstün aklı kutsi tutarak elde edebilir.

Türkiye yeniden büyük ve hür bir memleket haline gelebilmek için bütün bunları yapmaya muvaffak olmalıdır. Ezeli düşmanı Rusya, saman altından su yürüten bir politikayla, bütün zekâsını ve bütün enerjisini, buna mani olmaya adanmış vaziyette. Türkiye bünyesi itibarıyla, hakiki refahına zarar verecek şekilde, yağcılığa çok açık; ne yazık ki önünde daha şimdiden yere kapaklanmış olduğu gücün tehditlerine boyun eğiyor. Bir haysiyet kıvılcımı çakıp mukavemet gösterildiğinde, akan suları durduran ve karşı çıkılamayan izahat anında geliyor: *L'Empereur le veut!* [İmparator böyle istiyor!]

Rusya, Mekteb-i Harbiye'ye de böyle kıskanç bir gözle bakmakta; önü kesilmeden ilerlemesine göz yumulursa, bu müessese günün birinde Türk devletinin elinde büyük bir manevi makine haline gelebilir ve tabii ki buna müsaade edilemez. Neticede Rus sefaretı bu müessesenin bütün girdisine çıktısına son derece yakın bir alaka göstermeye başlamış; bu kadar yerli kabiliyet dururken Avrupa ilminin ve Avrupa yardımının lüzumuna burun kıvrarak gülmüş; kuklalarına müessese üzerine pohpohlayıcı ve abartılı methiyeler yazdırmış ve bunların mektepte taşbaskıyla basılıp Padişah için tercüme edilmesini temin etmiş; kısacası, müesseseyle irtibatı olan herkese bol keseden methiyeler yağdırmış. Öyle ki, bütün bunların uyuşturucu tesirleri, yeni doğmuş müesseseyi besleyip büyüttüklerine inananların sessiz, kendin-

den memnun, mütebessim, tatmin dolu yüzlerinde acıklı şekilde görülebiliyor. Halbuki yaptıkları, kollarını boğazına sımsıkı sarmalayarak bebeği daha ilk günlerinde boğmaktan başka bir şey değil.

Mektep için tek bir ümit var ve ne yazık ki bu da çok uzak, zayıf bir ümit. Şu anda Avrupa'da eğitim gören ve gelecek vaat eden otuz kırk kadar genç adam var; bunlar günün birinde belki de mektebin dirilmesini mümkün kılabilir. Ne var ki, en kabiliyetli talebelerin dahi muallimliğe getirilmeleri için yıllar geçmesi lazım geliyor; bu müddet içinde Türkiye'nin kaderi ne olacak? İngiltere bu meseleyi çözmek mecburiyetinde.

Şimdiki haliyle Mekteb-i Harbiye'nin dolaylı olarak Rusya'nın nezaret ve himayesinde olduğu katı; muallimlerin tamamı açıkça veya el altından onlar tarafından seçilmiş. Yılda 200 sterlin gibi sınırlı bir meblağ karşılığında, bir muallim, gülünç vaziyete düşme korkusu taşımadan, ciddiyetle yarım düzine kadar ilim dalının malumatını talebelerine aktarma vazifesini deruhte ediyor. Bu dersler arasında esaslı ve bariz olmaktan çok uzak coğrafya ve astronomi de var.

Daha önce sözünü ettiğim Sadık Ağa mümtaz hünerleri olan bir adam; müsaade edilmiş olsa talebelerine maddi olarak destek çıkabilir, ama Rus politikasının kabul edebileceği bir vaziyet değil bu. Onu tamamen dışlamak hoşnutsuzluk doğurabileceği için münasip görülmediğinden, yılda 150 lira gibi bir maaşla, İngiltere'deki çocukların kullandığı yapbozların tıpatıp aynısı olan, parçalanmış bir askeri haritayı yeniden birleştirmekten ibaret "*Le Jeu de Guerre*" adlı Prusya savaş oyununu öğretmekle vazifelendirilmiş.

Daha önce müessesenin başına getirildiğini beyan ettiğim Ahmet Paşa, mektebin gelişmesini ne kadar çok istese de, bir idareciden beklenen zaman, kabiliyete veya fırsata sahip olduğu söylenemez (yaptığı bin bir türlü işi duyunca zannederim hak vereceksiniz); gençlere yönelik müessesenin gelişmesi için bunca lüzumlu olan dikkatli *surveillance* [nezaret] işinin altından kalkması da mümkün değil. Paşa'nın uhdesinde baş mabeyincilik, hassa muhafızları kumandanlığı, Mekteb-i Harbiye nazırlığı, imar nazırlığı, humbaracıbaşılik, zaptiye nazırlığı, tersane müfettişliği, *pro tempore* [vekâleten] kaptan paşalık ve Anadolu'da valilik vazifeleri var; kısacası ya cihanşümul bir dâhi veya öyle olması icap ediyor.

Mektebin askeri kumandanı Azmi Bey, kendisini neredeyse mektebin dört duvarı arasında devamlı bir mahpus durumuna sokan bir şevke ve şimdiye kadar ne müşkülâtın ne de hayal kırıklıklarının yok edemediği bir coşkuya sahip olmakla beraber, üzerine yıkılan ağır mesuliyeti kâfi derecede taşıyamayacak kadar genç ve tecrübesiz. İyi bir müşahit, olgunluk bulmaya karşı ateşli bir arzusu ve taklit kabiliyeti var, ki bunları da Avrupa'da kısa

müddet yaşamış olmasına borçlu. Elinden gelenlerin hepsini zaten yapmış; yolun daha başında karşısına çıkan çok başlı, çatışan peşin hükümler, münasebetler ve itiyatlar kaosunu intizama sokmaya çalışmış. Avrupalıların his ve tavırları hakkındaki mahdut tecrübeleri sayesinde, taklit etmeye de-ğecek şeylerin çoğuna sahip; bu arada, fayda ve cazibe nokta-i nazarından mesele yaratmaktan geri kalmayacak olanları da haklı olarak reddetmiş. Et-rafındakilerin rahat, neredeyse müşfik tavırları, yumuşak bir idareci oldu-ğu konusunda hemen sizi ikna ediyor; mekteple alakalı en küçük teferrua-ta bile gösterdiği samimi alaka, muvaffak olması için duyduğu samimi ar-zuyu aynı derecede ispat ediyor. Gelgelelim, Avrupa’da ikametinin kısalığı, Londra’da mevsimin en hareketli olduğu bir zamanda kalmış olmasının ge-tirdiği akıl karışıklığı ve telaş, kara ve deniz harp mekteplerinden demiryol-larına ve fabrikalara, müze ve kütüphanelerden bahçe ve tiyatrolara hızla sürüklenmiş olması, bütün bunlar, kendi zaviyesinden durmaksızın gayret göstermiş olsa dahi, ona büyük milli askeri akademi gibi girift ve nazik bir makinenin nasıl işlediği mevzuunda çalışma fırsatı veya tetkik yapma ve dü-şünme zamanı tanımamış olsa gerek.

Korkarım, gelecekte bir padişahın elindeki sihirli asa haline gelebilecek, ama şu anki vaziyette “boş bir gölge” ve “kireç boyalı bir mezar” olan bu dikkate değer müessese mevzuunda sözü uzatarak başınızı ağrıttım. Ama yüze gülen bir düşmanın, ona itimat eden ve şüphelenmeyen insanlara gös-terdiği suni yakınlıktan doğan zalim hataya derinden üzülmemek imkânsız. Gene de bu hissime şaşkınlığın karıştığını söyleyemem. Reşid Bey’in Padi-şah’a hizmet için seçtiği Avrupalı memurların işe alınması için Bab-ı Âli’nin tasdik etmesine mani olan Rusya değil miydi? Ve Rusya’nın daha yakın ve daha kati bir tehlikeye göz yumması ve bunu bertaraf etmek için gayret et-memesi mümkün mü?

Bir tek sual daha, sonra mevzuu bırakıyorum. Bundan elli yıl sonra, Tür-kiye’ye gelecek bir seyyah İstanbul Mekteb-i Harbiye’ye dair söyleyecek bir şeyler bulacak mı? Heyhat! Bundan şüpheliyim.

İşkodra Paşası'nın Konağını Ziyaret

On Üçüncü Bahis

İşkodralı Mustafa Paşa'nın daveti–Kayık ve kayıkçılar
 Kayıkta yolculuk–Kaçamak bakışlar–Sessiz şükran duası
 Üsküdar–Padişah'ın batıl itikadı– Sarayburnu– Dolmabahçe
 Beşiktaş–Dönen dervişler–Beylerbeyi–Saraylar–Kıyas-ı mukassem
 (ikilem)–Viran bir konak–Bir tanışma–Bir Türk güzeli
 Bir keşif–Yeni bir tanıdık–Büyük Hanım–Yorucu yürüyüş
 Mustafa Paşa'nın konağı–Harem–Türklerin saç boyaları
 Huzura kabul–Türk evi–Büyük Hanım–Türk tespihleri
 Padişah fermmanı–İnciler, yakutlar ve zümrütler–Gözde odalık
 Emine hanım–Politika üzerine bir sohbet–İşkodra Paşası
 Garip tesadüf–Türk mutfağının rahatlığı–Lüks sofra
 Çubuğun cilveleri–Türklerin daireleri tenvir şekli
 Kölelere gösterilen şefkat–Alakaya layık hatıralar–Evle teferruat
 Dilara Hanım–İnciler üzerine bir paragraf–Bir Türk aynası
 Resmi bir davet–Asıl İşkodra Paşası–İsyanın sebepleri
 Padişah elçisi–Boyun eğme–Paşa oğlunun hazırcevaplığı
 Kabul odası–İşkodra Paşası'nın bizzat teşrifi–Rahatsız edici
 nezaket–İngiltere üzerine sohbet–Felsefe–Hoş hayaller–Vebalı

Güzel bir sabah, İşkodralı Mustafa Paşa'nın eşini ve kızını ziyaret etmek üzere tanıdığım bir Rum hanımın eşliğinde kayığa bindim. Paşa'nın konağı şehrin ücra bir semtinde olduğu için, bir arabanın içinde sokakların bozuk döşenmiş kırık dökük taşları üstünde tangır tungur gitmektense, Sarayburnu'ndan öteye uzanmaya ve yıkılmaya yüz tutmuş surları izleyerek Yenikapı iskelesine yanaşmaya karar verdik.

Gürbüz kürekçilerimiz küreklerine asıldılar ve ok biçimli kayık limandan çıkıp arkadaki engin denize yırtıcı bir kuş gibi atıldı. Kayıkçılar yazlık kıyafetlerini giymişlerdi, çünkü güneş suyun üzerinde parlıyordu ve servilerin koyu dallarında en ufak bir kımıltı yoktu. Ham bürümcükten gömleklerinin geniş yenleri vardı ve göğüslerine gelen kısmına ince bir iğne işiyle bordür yapılmıştı. Bol şalvarları beyaz ketendendi ve kazınmış başları, mor ipek püskülleri olan küçük takkelerle kısmen örtülüydü; ayakları çıplaktı.

Arkadaşım ve ben kayığın dibine yerleştirilmiş minderlere oturduk; bir kayıkta yolculuk etmenin en emin yolu bu, çünkü kayık, garip şeklinden ötürü, en küçük bir muvazene kaybında devrilmeye müsait. Rum hizmet-

kârımız da bacaklarını altına toplayarak hemen arkamıza, teknenin kıçüstüne oturdu.

Topkapı Sarayı bahçelerinin yanından geçerken, kadın mahkûmları hoşnut etmek için tasarlanmış kafesli açıklıklardan ne de tatlı manzaralar yakalanabileceğini düşündük. Kubbe ve minareleri, fışkırmış yeşillikleri, mermer çeşmeleri ve yaldızlı kameriyeleri bir an için de olsa görmek ne harikaydı! Ama yazık! En varlıklı padişahların bu boyalı hapishanenin mahkûmlarını mesut etmeye yönelik en lüks icatları, onlara ne kadar boş geliyordu kimbilir! Etrafıma bakındım, dalgaların üzerinde oynaşan deniz kuşlarına, yukarıdaki mavilikte yelken açmış bulutlara, ta uzaklarda bir yunus sürüsünün neredeyse suyun üzerine sıçradığı denize; çevik kayığın Marmara Denizi'nin akıntısında dalgaların üzerindeki yumuşak iniş çıkışlarını hissettim, ne kadar hızlı ilerlediğimizi gördüm ve ben de onlar kadar hür olduğum için içimden, sessizce şükrettim! Gelip gitmekte, sevmekte veya reddetmekte, tabiatın parlak ve güzel manzaralarının her birine sorgusuz sualsiz bakmakta hürüm; hiçbir padişah bir nazar atfetmekle bana boyun eğdiremez, hiçbir kızlarağası beni korkutup ikiye bölmeğe zorlayamaz. Velhasıl, Kudretli Mahmut'un tebaası olarak doğmadığım için şükrettim.

Solumuzda, sahilleri sayfiye evleri ve asma bahçelerle süslü Üsküdar'ın yukarısında heybetli Bulgurlu Dağı [Çamlıca] yükseliyor. Evler Boğaz'dan uzaklaştıkça daha katı bir hüviyete bürünüyor. Tepede saray benzeri bir kışla ve Padişah'ın zarif Acem Kasrı göğe baş kaldırmış. Tahttaki Padişah'ın, gençliğinde danıştığı bir müneccimin sözlerinden türemiş batıl bir itikadı var. Devlet meskenleri yaptırdığı müddetçe, diğer işlerinde de muhakkak talihli olacağı söylenmiş. Bu yüzden, payitaht etrafında en güzel yerlerdeki sayısız saray ve kasa devamlı yenilerini ilave ediyor.

Bunların en büyüğü ve en eskisi, limanın girişine yapılmış olan ve "Sarayburnu"na adını veren Topkapısı Köşkü. Bu sarayın surlarının sahil boyunca uzandığını daha önce söylemiştim. Karşı sahildeki, kameriyeli taraçalarıyla küçük, ama şık Üsküdar Sarayı, padişahın asıl ikametgâhı olan Dolmabahçe'den görülüyor. Fazla renkli ve intizamsız inşa edilmiş olan Dolmabahçe Sarayları'ndan,³⁰ Boğaziçi'nin aynı yakasında şu sıralarda yapılmakta olan geniş binaya ok atsanız vasil olur herhalde. Bu bina çok daha zevksiz ve bir mimari tafradan başka bir şey değil. Hakiki Doğu insicamsızlığının bir numunesi olarak, Beşiktaş'ın yukarısındaki heybetli saray, temeli dışında baştan aşağı ahşap yapılı ve beyaz mermerden sıra sıra yüksek sütunlarla desteklenmiş.

30

*Günümüzdeki
Dolmabahçe*

*Saray'ından önce aynı
sahada yer alan ve 17.*

*yüzyıldan 19. yüzyıl
başlarına dek yapılmış*

farklı köşkler ve

*kasırlardan oluşan saray
kastediliyor. II. Mahmut*

*Topkapı Sarayı'ndaki
tatsız anıları yüzünden*

burayı tercih etmişti

(e.n.).

Yeni Beşiktaş Sarayı'nın sırtlarından manzara

Bir milyon sterline mal olacağı tahmin edilen bu sarayın inşası uzun müddet önce başlamış; eskiden bir kısmında Sultan Selim'in güzel bir kasrı, diğer kısmında Mevlevilere ait bir tekke ile mescidin yer aldığı bir saha ya kuruluyor.³¹

Bu Mevlevi dervişler, yeni sarayın planı mucibince bu araziden çıkmalarının şart olduğu kendilerine tebliğ edildiğinde, biz Avrupalıların despot bir idare hakkındaki görüşlerimize tamamen ters düşen şekilde, tekkelerini bırakmayı katiyetle reddetmişler. Taşınmama kararı almışlar, çünkü türbelelerinde bir evliyanın mübarek kemikleri duruyormuş; kısacası, Padişah'la boy ölçüşmeye kalkışmışlar. Mübarek bir yere hürmetsizlik edildiğini öne sürerek, tekke duvarları içinde rahatça yaşamayı sürdürmüşler. Kısa müddette dört bir yanlarında Padişah'ın sarayı yükselmeye başlamış.

Ne var ki, Sultan Mahmut bu şekilde saf dışı bırakılmak için bir yüzyıl geç doğmuş sayılır. Çalışmaları sürdürmüş ve mimarların işi aksatılmadığı müddetçe iradesine karşı gelinmesini örnek bir sabırla karşılamış. Fakat tarikatın oradan çıkmasının şart olduğu zaman sonunda gelmiş. Padişah onları atmak için Şeyhülislam'dan fetva istemiş; fetva almaya muvaffak olmayınca, sessizce atına atlayıp tekke kapısına varmış. Tekke şeyhi onu eşikte karşılamış ve aralarında kısa bir konuşma geçmiştir:

“Tekkeniz sarayımın tamamlanması için şart olan bir araziye işgal ediyor; burayı boşaltmak mecburiyetindesiniz.”

“Biz bir evliyanın mezarının bekçileriyiz; bu herhalde Padişah Hazretleri'ni memnun eder.”

“Beni memnun edecek şey buradan hemen çıkmanızdır; cemaatiniz için bir yer ayarladım.”

“Padişah iradesine karşı gelecek kadar güçlü değiliz. İtaat edeceğiz.” Bu cevap üzerine, daha önce saray soytarısının kaldığı geniş bina tarika ta verilmiş!

Garip bir tesadüf eseri, bu ev dervişlerin hünkâr buyruğuna karşı çıkmalarına esbab-ı mucibe teşkil eden mübarek mezarın hemen altındaymış; Padişah onlara buranın elverişliliğini kabul ettirmek için bu noktadan ustalıkla istifade etmesini bilmiş. Vaziyete yakışır bir ciddiyetle, ünlü evliyanın kemiklerinin bulunduğu yeri daha önce olduğu gibi iki yüz metre uzaktan korumaktansa, hemen dibinde korumalarının daha münasip olduğuna işaret etmiş. Bu isabetli görüşe verecek cevap bulamayan dervişler, ne kadar kötü neticeler doğursa da ister istemez vaziyeti sineye çekmişler.

Hemen karşıda, Asya sahilinde, soluk altın rengi ve kül beyazı duvarlarıyla, Boğaziçi'nin berrak aynasında ihtişamını seyreden şahane bir güzel gi-

31

Bugünkü Çırağan Sarayı'nın yerinde bulunan saray. 17. yüzyıldan itibaren sultanların yaptırdığı köşkler 1780'de Mimar Melling tarafından yenilenmiş, II. Mahmut 19. yüzyıl başlarında sarayı baştan aşağı yeniden inşa ettirmişti. Günümüzdeki Çırağan Sarayı 1871'de bu saray ile bitişiğindeki -bir önceki inşaat sırasında taşınan- Mevlevihane'nin yerine inşa edilmiştir (e.n.).

bi, yazlık Beylerbeyi Sarayı yükseliyor: Bütün hünkâr meskenlerinin en güzeli ve en süslüsü; geniş bahçeleri ve sekiler halinde yükselen koruları güzelliğini ikiye katlıyor.

Ama o kameriyeler! Onları kim sayacak? Yıldızlı kafesleri ve değişik şekilleriyle, sanki güneşli bir günde gökyüzünden yağmış gibi duran o zarif oyuncaklar. Asya yakasının yüksek yerlerine bakın; “Tatlı Sular Vadisi”nin derinliklerine göz atın; Topkapı Sarayı’nın surları boyunca kısa aralıklarla yapılmış olanları sayın; kendinizi gizli cihazlarını keşfeden ilk insan sandığınız vahşi ve ıssız bir vadiye dörtlüye giderken karşınıza çıkıveren masalsi kameriyelerin güzelliğini takdir etmek için bir anlığına durun. Beklenen ve beklenmeyen her yerde rastlarsınız kameriyelere. Ve öyle titizlikle korunuyorlar, yıldızları öyle parlak ve boyaları öyle canlı ki araziye saçılmış dev çiçekleri andırıyorlar.

Uçarı hayallerim yeniden Marmara Denizi’ne ve Üsküdar sahillerine konuyor. Hafif kayık kabaran suların üzerinden sıçırıyor ve karlı zirveleriyle Keşiş Dağı, anlatılan ilahlar, hakikaten yaşamamış olsa dahi, insanların onlara hayat verdikleri günlerin hatıralarına çekiyor beni. Bizans’ın köhne surlarına dönelim. Eski Romalıların Hakiki Müminler Şehri’ne bıraktıkları mirastan arta kalanlar bunlar.

Küçük Kumkapı koyunu geçtik ve kısa müddet sonra kayığımız Yenikapı koyuna girdi; kayıktan ineli henüz beş dakika bile olmamıştı ki uşağın daha önce öne sürdüğü gibi Paşa’nın konağına giden yolu bildiğinden şüphelenmeye başladık. Şüphelerimizde yanılmamışız! Bizi Jüstinyen Sukemeri’nin³² ayakları boyunca bir sokaktan yukarı diğerinden aşağı sürükledikten sonra, son büyük yangının isli harabeleri arasında, yolu çıkaramadığını itiraf etti.

Bu çıkmaz karşısında, İşkodra Paşası’nın konağını kendi evi kadar bildiğine dair teminat veren bir rehber tuttuk; art arda yaşadığımız ehemmiyetsiz sıkıntılar hedefimize eskisinden daha yakın olmadığımızı düşündürse de, rehber gerçekten bildiğini ispat etti. Her biri bir evvelkinden daha izbe bir dizi dar sokaktan geçtikten sonra, nihayet dik bir bayırın tepesine kurulmuş, daha rahat ve temiz görünen bir sokağa ulaştık. Buradaki evler daha büyük ve daha bakımlı, dükkânlar da daha seyrek ve daha muntazamdı. Rehberimiz yokuşun ortasında, iki kanatlı büyük bir kapının önünde durdu ve kapının tokmağına asılarak içeri girme arzumuzu iletilecek şekilde dile getirdi. Ardından, verdiğimiz kuruşları cebine atıp yoluna gitti.

Kapı açıldığında kendimizi çerçöp dolu, üstü kapalı küçük bir avluda bulduk. Paşa’nın konağı, kelimenin tam manasıyla “düşme öncesinde sen-

32

Bozdoğan Kemer.
Kemer Jüstinyen’in
değil, II. Valens dönemi-
nin eseridir (e.n.).

Beylerbeyi sirtlarından yazlık saray ve Boğaziçi

deleme”ye yüz tutan, ancak bahçe tarafına konmuş kalın kalas desteklerle ayakta durabilen bir evdi. Kuvvetli bir rüzgârla paramparça olacak gibi görünen harem kapısı ise hemen önümüzdeydi.

Merak içinde birbirimize baktık; bizi içeriye alan uşak yanılmadığımıza dair teminat verse de, bir hata yaptığımıza inanma temayülündeydik ve endişeleniyorduk. Bizi Büyük Hanım’a götürmesini istedik. Haremin kapısını çaldığında çıkan ses, uğursuzca arkadaki boşlukta akis buldu. Kapı uzun boylu, kemikli, sırtkan bir Zenci halayık tarafından anında açıldı. Bize hoş geldiniz dedikten sonra, sahibesinin yanına gitmek üzere onu takip etmemizi istedi.

Hareme çıkan merdivenler ağırlığımız altında titriyor ve gıcırıyordu. Merdiveni aydınlatan pencere perdesizdi ve kırılmış camların yerine çaputlar ve kâğıtlar konmuştu. Dairelerin açıldığı boş, soğuk ve kasvetli sofanın zemini çıplaktı; genel olarak ev öyle perişan ve kötü bir haldeydi ki geceyi burada geçirme sözü verdiğimi hatırlayınca ürperdim.

Sofayı geçtikten sonra halayık iç dairelerden birinin kapısının ağır perdesini kaldırdı; davetine icabet ederek girdiğimizde kendimizi küçük, rahat, iyi ısıtılmış, halıları ve perdeleri olan bir odada bulduk. Biz girer girmez güzel bir kız oturmakta olduğu sedirden kalktı ve “evin harap hali”ni anında unutmamıza yol açan bir tebessümle karşıladı bizi. Kızın yanakları kızarmıştı. Bu karşılamada bize bir tek şey çok garip geldi. Bekleniyor olduğumuza dair tek söz etmemiştii: Tersine, tavrında, ferasetten neşet eden terbiyesinden ötürü dile getirmediği bir nevi merak ve alaka vardı.

İkimiz de bir yerde bir hata olduğu fikrini zihnimizden çıkaramıyorduk; bu intibamız genç güzelin utangaç ve tutuk tavrıyla iyice güçlendi. Ellerini çırpmasıyla koşan iki veya üç halayıktan tatlı ve kahve hazırlamalarını istedikten sonra, aniden sessizliğe gömüldü, sanki ziyaretimizin sebebini öğrenmeyi bekliyordu. Arkadaşım, mahiyetini kavrayamamakla birlikte, gerçekten de ortada bir hata olması gerektiğini farzederek, bir defa daha İşkodra Paşası'nın konağında olduğumuzu düşünmekte haklı olup olmadığımızı sordu.

Aldığı cevap gene müspetti.

“Ve siz de hakkında bunca şey duyduğum güzel kızı olmalısınız.”

Kızın yanaklarını daha da kızartan cevabı, kati bir ifadeyle söylenen, “Ben onun oğlunun karısıyım” oldu.

Türklerin katı güzellik telakkisine göre, sahiden de güzeldi; dolgun kırmızı dudakları, iri mahmur kara gözleri ve nilüfer yaprakları kadar beyaz ve göz kamaştırıcı bir gerdanı vardı.

“Evlenmek için gençsiniz; uzun müddettir mi evlisiniz?”

“Tamı tamına on iki ay; on üç yaşındayım; kocam benden bir yaş büyük.”

“Bizi daha erken mi bekliyordunuz?”

“Sizi beklemek mi!” diye derin gözlerini hayretle açarak karşılık verdi. “Maşallah! İki Frenk hanımın beni ziyarete gelmesini nasıl olur da beklerim?”

İşte bunun izahı yoktu!

Bir anlık sükûttan sonra arkadaşım devam etti: “Umarım Paşa’nın son zamanlardaki rahatsızlığı iyileşmiştir.”

“Rahatsız olduğunu bilmiyordum; son zamanlarda ondan haber alamadık.”

“Haber almak mı?” diye karşılık verdi bu sefer Madam. “Kocam daha dün onunla uzun uzun konuştu.”

Güzel kadın bir kez daha iri gözlerini hayretle açtı.

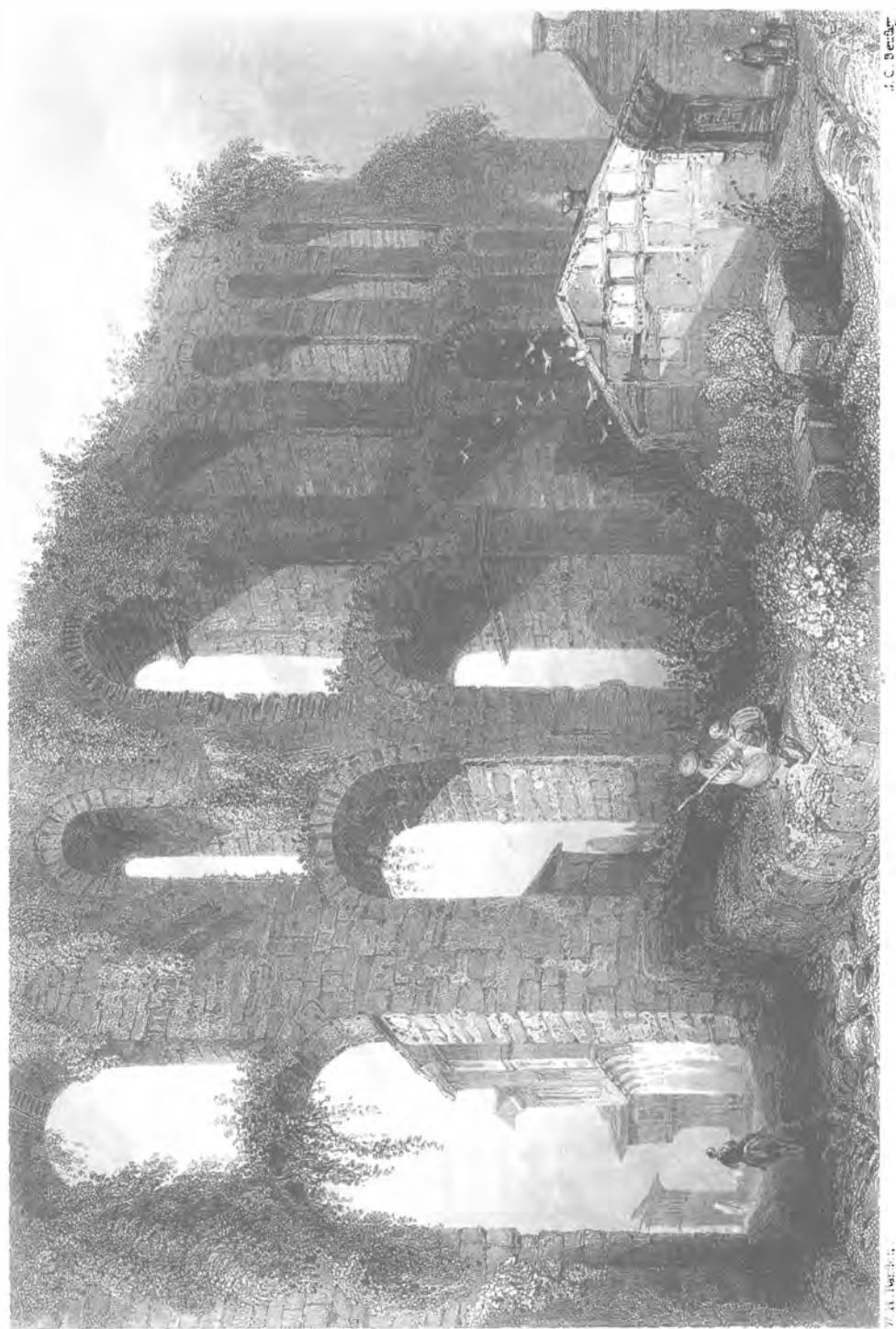
“İmkânsız! O Arnavutluk’ta.” Bulmacanın hal tarzı karşımızdaydı. Biz, isyan etmiş olan Mustafa Paşa’yı ziyaret etmeye gelmiştik, halbuki şimdi, onun yerine getirilmiş olan Ömer Paşa’nın çatısı altındaydık.

Hepimiz bir güzel güldükten sonra kendimizi daha rahat hissetmeye başladık. Genç güzel bize kendi sevimli, tombul, uçları kınalı elleriyle kokulu reçeller ve kahve sundu. Bize, kayınvalidesi olan Büyük Hanım ile kendisinin, kısa müddet sonra Paşa’yla buluşacakları Arnavutluk’a gitmek üzere hazırlıklarını yaparken İstanbul’da geçirmek zorunda oldukları birkaç hafta boyunca bir dostlarının evinde kaldıklarını anlattı.

Muhtelif mevzularda sohbet ederek yarım saat geçirdikten sonra izin istedik ve yeni arkadaşımızın Mustafa Paşa’nın konağını göstermek üzere yanımıza bir uşak verme teklifini kabul ettik. Veda ettiğimiz sırada bir halayık gelerek dairesinde hamamdan henüz dönmüş olan Büyük Hanım’ı ziyaret etmemizi rica etti.

Hemen razı olduk ve sofanın diğer ucundaki geniş bir odaya götürüldük. Burada hanımı tandırın altında, neredeyse karanlıkta oturur bulduk. Odanın pencereleri, eski Türk usulünde, yani altlı üstlü ve delikliydi. Alttaki pencerenin kafesinin delikleri o kadar küçüktü ki içeriye pek az ışık girebiliyordu. İçeridekiler de sokağı ancak görebiliyorlardı. Ufak ve yarım daire şeklindeki üst pencereler tozdan matlaşmıştı. Neredeyse tavana değecek bu pencerelerde zamanın veya kazaların camı kırdığı yerler, çivilenmiş ince tah-talarla üstünkörü tamir edilmişti. Daire havasız ve boğucuydu; biz girerken mangala atılmış olan tütsüler kalın bir buğu halinde yükseliyordu; evdeki her yarık ve çatlak (sayıları hiç de az değildi) pembe kâğıtlarla kapatılmıştı.

Büyük Hanım bizi büyük bir nezaketle karşıladı ve hamamda olduğunu söyleyerek, ilk geldiğimizde bizi kendisi buyur etmediği için özür diledi. Bi-

Valens ya da Bozdoğan Kemerli

zi kendi çatısı altına getirmiş olan hata (halayıklar ona anlatmışlardı bile) onu çok eğlendirmiş gibiydi. Eskiden güzel bir kadınmış, ama artık genç değildi ve bu yüzden Şarklı kadınların en büyük güzelliği olan tesir edici *franchiseur*'ünü [taravetini] (dilimize mükemmelen tercüme edilemediği için Fransızcasını kullanıyorum) tamamen kaybetmişti. Sohbet esnasında Ahmet Paşa'nın karılarından birinin kız kardeşi olduğunu öğrendik; kendisi de evvelki gün Mustafa Paşa'nın haremını ziyaret etmişti.

Verdiğimiz sözü hâlâ yerine getirmemiş olduğumuz için, Büyük Hanım'ın dairesinde uzun müddet oyalanmadık; ondan ve biz ziyaretimiz boyunca ev sahibesinin sedirini paylaşırken, odanın bir ucunda, ellerini uysalca önünde kavuşturmuş halde duran sevimli küçük gelininden izin isteyerek ayrıldık; bizi avluda bekleyen sarıklı ve sakallı Müslüman adamın peşine takılarak bir defa daha yola koyulduk.

Ama ne yürüdük! Bir aşağı bir yukarı, bir içeri bir dışarı; Şark efsunlarına dair genç kızlığında okumuş olduğum masalların, bana işkence etmek üzere vücut bulduklarını düşünmeye başlamıştım. Sanki biz yaklaştıkça konak da aynı hızla uzaklaşıyordu. Bu boş hayali uzun müddet koruyamadım, çünkü birkaç saat gecikmeli de olsa, sonunda hakikaten muazzam binanın kapılarına vardık. İtiraf etmek zorundayım ki görünüşü konaktan çok bir kışlaya benziyordu. Girişte aylakça gezinmekte olan, çoğu Zenci yarım düzine kadar hizmetkâr, bizim gelişimizle anında işlerinin başına dönerek koşuşturmaya başladı.

Geniş bir avludan geçerek kocaman, intizamsız bir bina olan konağın kanatlarından birine götürüldük; harem kapısını tıklatmamızla beraber, kapı derhal içeriden açıldı. Güleç yüzlü bir grup halayığın bizi karşıladığı iç avluda Büyük Hanım'ın arabası ve on sekiz yaşlarında sevimli bir kızın aptes aldığı çok güzel mermer bir şadırvan vardı. Bir çift Zenci halayık merdivenlerden çıkarken bize refakat etti ve bizi, pencerelerinden aşağıdaki avlunun gözüktüğü, duvarlarındaki yuvaların minderlerle doldurulduğu çok şık bir sofadan geçirip, küçük bir daireye getirerek, üzerinde bir lavta ve bir defin olduğu bir sedire oturttu. Büyük ihtimalle, hanım müzisyenlerden biri gelişimiz üzerine çalgılarını oracığa bırakıp kaçmıştı.

Çok geçmeden, bize iyi dileklerini sunmak üzere çok yaşlı bir kadın odaya girdi. Tavrına bakılırsa, haremın mühim şahıslarından biriydi. Herhalde gençliğinde son derece güzelmış ve hâlâ mihrabı yerinde. Yüz hatları narin ve muntazam, tek bir beyaz telin bulunmadığı parlak kestane tonundaki saçları, yüz ifadesine gayet kendine has bir yumuşaklık veriyor. Bu vaziyet, Türk kadınlarının kullandığı boyaların Avrupa'da yaygın kullanılanlara kıyasla ne kadar büyük üstünlükleri olduğu mevzuundaki fikrimi pekiştirdi.

Daha önce de buna dikkat etmiştim: Bir Türk kadını, yaşı ne olursa olsun, nadiren kır saçlarla çirkinleşiyor; tersine, örgüleri ailesindeki en genç kızlarınkı kadar saf renkte, yumuşak ve parlak.

Az sonra gelen halayık bizi Büyük Hanım'ın dairesine götürdü. Girdiğimizde, içerisi kimi mangalın etrafında yarım daire teşkil etmiş halde ayakta duran, kimi odanın ucunda, halının üstünde çömelmiş olan hizmetkârlarla doluydu.

Türk ananelerine uygun, daha açık konuşmak gerekirse, aslında tek bir hanımı olmakla beraber, evin beyinin muhabbetini kazanmak için uğraşan birden fazla kadının olduğu bir hareme ilk ziyaretim olduğu için, hassas adab-ı muaşeret kaidelerine ve “saraylı aileler”de görmüş olduğum protokol farklılıklarına bilhassa dikkat ettim.

Büyük Hanım önünde tandır bulunan sedirin bir ucunda oturuyordu. Sade bir kadındı, yüz ifadesi soğuk ve oldukça ciddiydi: Bizi buyur ederken başını eğmesinde ve tebessümünde, şimdiye kadar bir Türk kadınında gördüğüm en kibirli eda seziliyordu. İçeriye girdiğimizde, bu memlekette her iki cinste (Türklerde olduğu kadar Ermenilerde de) yaygın bir itiyat olan tespihini hızla çekerek oyalanıyordu. Tespihli eli tandırın sırma nakışlı örtüsünün üzerindeydi.

Neredeyse çubuk kadar rağbet gören bu tespih mevzuunda kısa bir tespit yapmama izin verin. Roma Katoliklerinin tespihlerine benziyor; aradaki tek fark, bir haçla ve mukaddes iplikten bir düğümle son bulmak yerine, ipek bir kordona dizilmiş boncuklardan teşekkül etmiş olması. Belli aralıklarda konan daha iri boncuklarla bölünmüş ve kordonun birleşme yeri, oyuk bir meşe palamudu veya benzeri bir süsle sağlamlaştırılmış. Umumiyetle tahtadan yapılan boncuklar, elin hareketiyle ısınarak hoş bir koku salıyor; ama tespihi kullanan şahsın zevkine ve zenginliğine göre malzeme değişebiliyor; daha fakir kesimler bu pahalı itiyadı tohum taneleri, adi boncuklar ve başka ucuz malzemelerden yapılma tespihlerle sürdürüyorlar.

Bir Türk'ün hali vakti ne kadar iyiye, işinde ellerini kullanma ihtiyacı da o ölçüde azalır ve tespihle daha fazla oyalanır. Sokakta yürürken parmakları tespih çekmekle meşgul. Sedirine oturduğunda hızla düşen boncukların hafif şıkırtı sesini duyarsınız. Bu sıkıcı eğlenceye öylesine düşkünler ki İstanbul'a vasil olmamdan kısa bir müddet sonra, Padişah camilerde tespih çekilmesini yasaklayan bir ferman çıkardı. Bunun esbab-ı mucibesi bir araya gelen bunca tespihin çıkardığı gürültünün imamı rahatsız etmesiydi.

Kordonun uçlarını birleştiren parça [imame] sayılmazsa, bir tespih doksan dokuz boncuktan teşekkül ediyor. Her boncukta Tanrı'nın bir sıfatı zik-

rediliyor: Azim, Kebir, Kerim, Kadir vs vs. Tanrı'nın ilk adı Allah'ı söyleyerek son boncuğun çekilmesiyle dua sona eriyor. Büyük Hanım'ın tespihi, her biri bir bezelye tanesi büyüklüğünde, son derece ahenk içinde görünen güzel incilerden yapılmıştı. Aradaki bölme parçaları, benzer büyüklük ve şekilde zümrütlerden teşekkül etmekteydi. Ve kordonun uçları, fındık büyüklüğünde, armut biçimli bir zümrütle birleştirilmişti.

Sedirin bir ucuna, Paşa'nın, otuz yaşlarında, kısa boylu, zayıf, albeniden mahrum bir kadın olan gözde odalığı ilişmişti. Alelade ve oldukça kaba yüz hatlarının olmasına rağmen, kurnaz ve açığöz ifadesi bunları alakaya değer kılıyordu. Hemen yanında üçüncü bir hanım oturuyordu; katiyetle güzel olmamakla beraber, uzun boylu, zarif ve narindi. İri, güzel gözleri ve harika bir teni vardı; içeriye girdiğimizde, kucağında duran bir buçuk yaşında tatlı bir küçük çocuğu okşamakla meşguldü. Büyük Hanım'ın hemen karşısındaki yere kızı için, çok rahat gözüken bir yığın minder itinayla yerleştirilmişti, ama güzel Emine henüz hamamdan çıkmamıştı.

Büyük Hanım'ın daveti üzerine yanına oturduk ve herkesin nazik "hoş geldin"leri arasında tatlı ve kahve aldık. Hamamdaki güzel, odaya girdiğinde kahvemizi ancak bitirmiştik.

Güzel Emine Hanım'ı nasıl tarif etsem? Paşa kızının yumuşak, tatlı, mahmur güzelliğini nasıl resmetsem? Daha on altınsındaydı, Şark güzelliğinin zirvesinde olduğu yaş. Ve dünyada Şark zarafetinin üstüne bir zarafet olamaz. Söğüt gibi ince bedeni, derin kara gözleri, damarları gözüken kar beyazı gözkapaklarını ipek saçaklar gibi çevreleyen uzun ve parlak kirpikleri, kuzgun kanadı kadar siyah gür saçları, beyaz ve göz kamaştırıcı dişleri ve güzel ağzındaki o tatlı, ancak inatçı ifade...

Türkiye'de pek çok güzel kadın görmüştüm, ama hiçbir Emine Hanım kadar duru, kusursuz güzel değildi. Ve tesirini azaltmadan, güzelliğine bir nevi alacakaranlık düşüren derin hüznün gölgesi sebebiyle onu daha da çok beğendim.

Arnavutluk'ta doğmuştu ve oraya âşık; annesi, yani Büyük Hanım, memleketin en güçlü ve soylu ailelerinin birinden gelmeydi. Genç kız kendisine, soyuna ve mertebesine yaraşır bir hürmetkâr muamale görmeye alışkındı; Paşa babasının bulunduğu mevkiden cesaret alarak efendisi Padişah'la boy ölçüşmeye kalktığı ve onun iktidarına isyan ettiği hep aklındaydı. Paşa'nın bu küstah teşebbüsü akamete uğramış, ama ok yaydan çıkmıştı bir kere. Ve güzel Emine, büyüüp kadınlığa ayak bastığı dönemi, geçmişte kalan ihtişam ve savaş dolu günleri üzüntü ve pişmanlıkla anıyordu. Derin gözlerinden belli olan sevgi dolu bir şefkatle annesine sarılıyordu; ama

babasına sanki ölümlü birinden daha ulu bir insanmışçasına tapıyordu. On-
dan söz ederken solgun yanakları al al oluyor, mağrur dudaklarına bir te-
bessüm yayılıyordu. Ve şu anın parlaklığıyla alay eden o tatlı ve üzücü ha-
tıralarla yüreği nasıl da doluydu! Sevdiği ve kaybettiği, dağlarında hürriyet
havasını teneffüs ettiği memleketi nasıl da özlüyordu! Alnına açıkça yazıl-
mış olan ruh coşkusu başka hiçbir insanda görmedim. Şarklı kadınların
pek çoğundaki hissizliği telafi ediyordu sanki bu.

Büyük Hanım da vatanından ve mevkiinden olmanın getirdiği değişikli-
ği hazmetmekten en az kızı kadar uzaktı; ama onun kederi teslimiyetle da-
ha bir bastırılmıştı, çünkü felaketlerin daha büyük sabırla karşılandığı bir
yaşa ulaşmıştı. Alnına sakın bir hüzün yerleşmişti, alçak ve titrek sesinde de
aynı şey sezilmekteydi; fakat geçmişten söz ettiğinde kızının alnına sıcak
kan çıkarken, bir zamanlar sahip olduğu ve bir daha asla sahip olamayaca-
ğı şeyleri alay edercesine hatırlattığı için, aynı hayaletler annenin yüreğini
daha fazla üşütmekteydi sadece.

İşkodra Paşası tarihin yaprakları arasında kendine bir yer edinmişti, ne
var ki bu imtiyaz için yüksek ve sancılı bir bedel ödemişti. Kısa bir müddet
için iktidarın sarhoş edici içkisini tatmış, ama kadeh dudaklarından çekilip
alınmıştı. Meydan okuduğu boyunduruğa sonunda boyun eğmek zorunda
kalmıştı. Ve insan ruhunu en derin dağlayan demir, karşısında direnmiş ol-
duğu demirdir.

Baş mertebesinde kul mertebesine düşmek ağır bir darbe olmalı. Bu, asi-
lerin reisiyken Padişah'a tabî bir Paşa haline gelmek olsa bile. Mustafa Paşa
Arnavutluk'ta neredeyse bir hükümdarmış, cesur bir asker ve güçlü bir prens;
Padişah Efendi'nin şartlarını kabul edip memleketi ve hazinesi pahasına ha-
yatını kurtarıırken, ruhunda verdiği mücadele herhalde çok acı olmalı.

Garip bir tesadüf eseri, haremini ilk kez ziyaret ettiğim sırada, hakları
elinden alınmış diğer bir asil, Bağdat'ın eski paşası hemen bitişiğindeki bir
konakta oturuyordu! Her ikisi de malumat sahibi adamlardı; ikisi de ihti-
raslarında kavrulmuş ve karşı çıktıkları kuvvete boyun eğmişlerdi; yekne-
sak hayatlarının *ennui*'sini [sıkıcılığını] şiir yazarak ve insan büyüklüğünün
ne kadar sallantılı bir şey olduğu üzerine ahkâm keserek gidermeye çalışı-
yorlardı. Daha önce de Türklerin her mevzuda felsefe yapmaktan geri dur-
madıklarını beyan etmiştim.

Paşa'nın konağına bizi beklediklerinden birkaç saat geç vasıl olabildiği-
miz için, beklenmedik bir vaziyetin ziyaretimize mani olduğu neticesine va-
ran aile fertleri, biz gelmeden yemeklerini yemişler; ne var ki, böyle bir vazi-
yet bir Türk evinde asla en ufak bir meseleye yol açmaz. Mutfak ayarlamala-
rı öylesine yapılıyor ki istediğiniz her an mükellef bir yemek yiyebilirsiniz.

Bu sefer, bizim için kurulan zengin, hatta tantanalı sofranın, şüphesiz bizi ağırlayan şahısların aşırı nezaketinden, tamamen Avrupai tarzda hazırlanmış olması beni biraz hayal kırıklığına uğrattı. Gümüş çatal, bıçaklar ve iskemleler. Gene de Şark lüksü ziyafetteki yerini almış, masa örtüsü şahane iğne işinden derin bir bordürle süslenmiş ve neredeyse bir örümcek ağı inceliğindeki tül peçeteler sırma nakışlarla bezenmişti. Çok güzel oymalı altın bir tepsiyle ikram edilen şarabı içtiğimiz kadehler nefis kesme kristaldendi. Masa goblen bir halının üstüne konmuştu.

Ama yemek esnasında önümüze çıkarılan en güzel nesneler, iki Siyahi halayığın ellerimizi yıkamamız için uzattığı gümüş leğen ibrik takımıydı. Onların arkasında duran üçüncü bir halayık, kolunda ellerimizi kurulamamız için renkli ibrişimden çiçekli bordürle süslenmiş bir havlu tutmaktaydı. Ganymedes'in Jüpiter'e şarap sunarken kullanmış olabileceği kaba benzen ibriğin üstüne son derece ince işçilikle kabartma üzüm salkımları ve asma yaprakları işlenmişti. Aynı desen geniş leğenin kenarlarında da vardı.

Yemeğimizi yer yemez Emine Hanım'ın içten daveti üzerine, onun hususi dairesine geçtik. Annesinin mevcudiyetinin yarattığı kısıtlamadan kurtulan genç güzel, ellerini çırparak çubuğunu emretti. Bunu imparatorluktaki bütün Müslümanlar gibi zarafet ve keyifle tüttürüyordu. Zarafet kelimesine yersiz itirazlarda bulunanlar, belli ki genç bir Türk kadını çubuğunu içerken hiç seyretmemişler. Bundan daha işveli bir şey olamaz!

Kehribar ağızlıklı ve altın kıvrımlı çubuğuyla Şarklı bir güzelin işvelerini yeterince tarif edebilecek usta bir kalem, *Spectator*'da yelpazeler üzerine yazılmış meşhur kısmı yüz kat sönükleştirir. Yumuşak ve alışkın tavırlar; iç çekmenin bütün hissiliğini ihtiva eden, ama hüznün havası taşımayan uzun ve yavaş nefes almalar; narin parmakların ince uzun boruyu bir tutup bir bırakması. Zavallı bir fani gibi abul abut bir duruma düşmekten hoşlanmayacak hiçbir acemi, bir Türk kadınının yanında çubuk içmeye kalkışmasın!

Hepimiz yastıklarımızın arasına rahatça gömüldük; dairenin bir ucunda, küçük bir yuvarlak masanın üstünde, içine dört mum dikilmiş bir tepsi duruyordu. Bütün mumları bir arada koyma âdeti Türk, Ermeni ve Rum evlerinin müşterek hususiyeti ve Şarklıların tembel itiyatlarına garip şekilde uyuyor. Mumların uzağında derin gölgeler teşekkül ettiği için, o sırada ışığın yakınlarında durmalarını icap ettiren işleri olmayanlar alacakaranlıkta, sedirler üstünde rahatsız edilmeden uyuklayabiliyor.

Ara sıra, mumları temizlemek ya da Emine Hanım'ın çubuğunu yeniden doldurmak üzere odaya bir halayık giriyordu; halayıkların hepsi sohbeta kulak kabartmak veya Frenk ecnebilere bir kere daha bakmak için, azar

işitmeksizin, odada biraz oyalanıyordu. İçlerinden biri, solgun, zahiren zayıf görünen bir kadın, ani ve şiddetli bir sancıdan yakınmaya başladı. Paşa'nın kızı onunla diğerlerine göre çok daha yumuşak ve şefkatli konuşuyordu. Kadın kapının yanına çömeldi ve başı göğsüne düşmüş halde, rahatsızlığına karşın, öyle durmak hoşuna gidiyormuş gibi bir ifadeyle uzun müddet orada kaldı.

Gerek siyah gerekse beyaz tenli halayıkları saymaya imkân yoktu; ama yemek esnasında bize en az yirmi kişinin hizmet ettiğini söyleyebilirim.

Anlattığım şekilde zaman zaman inkitaa uğramasına rağmen, sohbetimiz giderek daha alaka çekici bir hal aldı. Genç güzel Arnavutluk'tan, babasının iktidarı esnasında yaşadığı şerefli ve mesut hayattan ve sonrasında, bu hayatın bütün zevklerini geride bırakıp Türk payitahtının ısırtıcı tahdit ve kaidelerine katlanmanın yarattığı bedbahtlıktan söz etti. Emine Hanım'ın yüreği babasının göğsünde atıyor olsaydı, netice ne olursa olsun isyanından caymazdı.

Genç kadın ailesinin siyasi vaziyetinden içtimai vaziyetine geçti; ev halıyla alakalı tanzimi teferruatlı bir şekilde anlatmaya koyulurken takındığı *sang froid* [soğukkanlılık] beni az eğlendirmede doğrusu.

“Erkek kardeşimi gördünüz,” dedi, “onun narin ve hastalıklı olduğunu söylememe gerek yok. O annemin son çocuğuydu ve Paşa Babam oğulsuz kalmaktan korkmaktaydı. Bu kıyas-ı mukassem (ikilem) içinde, Büyük Hanım'a ikinci bir evlilik yapma arzusunu bildirdi; ama o hiçbir şekilde buna müsaade etmedi. Ne var ki, babamın bu endişesinin hiç de haksız olmadığı görmezden gelemedi. Bu yüzden, Paşa'ya bir orta yol teklif etti ve teklifi hemen kabul gördü. Vakit kaybetmeksizin, İstanbul'daki bir arkadaşına dört genç Çerkez kız satın almasını ve bunları yaşlı bir kadının mesuliyeti altında Arnavutluk'a göndermesini yazdı.

“Henüz küçüktüm, bu yüzden onların gelişinden ötürü kendimi hakir görülmüş hissettiğimi söylememe gerek yok. Annemin benimle yalnızken bastırmaya çalışmadığı gözyaşlarını gördüm; o zamana kadar babamın haremde sevgi ve alaka gören yalnızca bizdik ve durup dururken, evimize yabancılar doluştu –başka bir memleketten, başka bir dil konuşan kadınlar; onlarla hiçbir irtibatımız yoktu ve onlara hiçbir sempati beslemiyorduk.”

“Ama bütün bunlar boş. Anneme en yakın oturan odalığı gördünüz mü? Allah ona cömert davrandı; Paşa'ya iki oğul doğurdu. Siz girdiğinizde bebegini emzirmekte olan iri, kara gözlü kadının o küçük kızıdan başka çocuğu yok. Üçüncüsünü az sonra, gece odasına çekilmeden önce bana uğradığında göreceksiniz: Onu çok seviyorum, ama o zavallı çocuksuz. Dördün-

cüsü, Arnavutluk'a gelirken fırtınalı ve uzun yolculuğa dayanamayarak ölmüş. Geldiğinizde sizi karşılayan yaşlı hanım, İstanbul'dan beri dört Çerkez kıza eşlik eden şahıs ve –ah işte Dilara Hanım.”

O konuştuğu sırada, kapıyı örten perde aralanmış ve odalık içeri girmişti. Üçü içinde en güzeli oydu, ama boyun eğmiş ve ümitsiz bir yüz ifadesi vardı; kaderinin ona gülmediği hemen belli oluyordu. Narin ve güzel bir endamı, neredeyse müzik gibi, alçak ve yumuşak bir sesi vardı. Güzel Emine'ye çok bağlı görünüyordu; ilk selamlaşma faslından sonra, genç güzelin yanında duran çubuğu doldurmak üzere atıldı ve doldurduktan sonra da ona uzattı. Emine Hanım, bu nazik davranışa karşılık Şark'ta yaygın olan alaka ve hürmet işaretini yaptı: Sağ elinin parmaklarını dudaklarına ve alınına bastırdı.

Tabii ki, onun girişiyle sohbetimiz başka bir istikamete kayd; mücevherlerden söz ettikten sonra, Emine Hanım bize Arnavutluk'taki saç modellerinden birini göstermek üzere, saçını bağlamak için her zaman kullandığı yemeniyi bir halayığa getirtti. Siyah tülbenkten, renkli çiçek desenli ve kenarları çepeçevre güzel incilerle süslü bir eşarptı bu. Hayatım boyunca bundan daha çarpıcı bir tesir yaratan bir terkip görmedim; başına eşarbtı sardığında saçının koyu, ışıltılı örgüleri, çiçeklerin parlak renkleriyle yumuşuyor ve açık alının beyazlığı üzerindeki incilerle yarışıyordu. Samur astarlı koyu kırmızı yeleği geriye kaymış, şeffaf iç gömleği ve beyaz gerdanı ortaya çıkmıştı. Simli biyeleri olan uçuk mavi ipek şalvarıyla ve duruşunu değiştirdiği sırada bir anlığına görünen küçük, beyaz, çıplak ayağıyla, dünyada Emine Hanım'dan daha güzel bir şey olamayacağını düşündüm!

Bir çift Zenci içeri girip, bizi dairesinde beklemekte olan Paşa'nın huzuruna davet ettiği sırada, kabartmalı gümüşten bir çerçeveye oturtulmuş şık el aynasını tetkik etmekle meşguldüm. Haremde bir odanın evin beyine ayrıldığını ve beyin sohbet etmek istediği kadını buraya çağırttığını daha önce anlatmıştım.

Mesaj henüz ulaşmıştı ki Paşa'nın bize takdim etmek istediği Büyük Hanım daireye girdi. Belli ki iki kadın kâfire verilen bu şeref onu biraz şaşırtmıştı. İşkodra Paşası hakkında çok fazla şey duymuştum ve tabii olarak onu görmeyi arzuluyordum; okurlarıma onun geçmişini kısmen nakletmem iyi olur belki.

Sultan Mahmut'un milli kıyafetlerde bir inkilap yapıp geçmiş yüzyılların süslü sarıklarını ve yerlere inen elbiselerini bugünkü kızıl fes ve redingotla değiştirdiği sırada, Mustafa Paşa Arnavutluk'taki sancağında yaşıyormuş. Değişiklik emri Paşa'ya ulaştığında bunu hemen ordularına iletmış; ama askerler, bunun tatbiki için ısrar etmesi halinde yalnız hürriyetini değil, haya-

tını da tehdit edecek kadar şiddetli şekilde bu ıslahata karşı çıkmışlar. Münakaşa, izah ve ikna gayretleri netice vermemiş; atalarından kalma itiyatlarına son derece bağlı olan askerler onun izah ettiği esbab-ı mucibeyi dinlemeyi reddetmiş. Ayrıca kısa bir müddet evvel tatbik edilmeye başlanan mecburi askerlik de kendilerini bu kadar istibdat altına alan bir iktidara boyun eğme manasına geldiği için, itirazları iyice güçlenmiş. Sonunda Paşa kendi şahsi emniyetini teminat altına almak için kararlı bir yol takip etmek mecburiyetinde olduğunu görmüş.

Değer verdikleri teamüllerin çiğnenmesi tehdidiyle iyice çileden çıkmış öfkeli halkın desteklediği ve artık hiçbir şekilde itimat edemeyeceği askerleriyle çevrili olarak saraylarından birinde adeta kuşatılmış vaziyette olan, bütün gelirini topraktan kazanan, o memleketten bir hanımla evli olan, sancakta yabana atılamayacak kadar malı mülkü olan ve hiddete kapılmış halk tarafından ölümlerle tehdit edilen bir adam. Böyle bir baskı altındaki Mustafa Paşa'nın bu mücadelede kendi insanların yanında yer almaya karar vermesine şaşmamalı. Ordusunu güçlendirmiş ve geçit vermeyen dağlarına güvenerek, Padişah'ın iradesine karşı çıkmış; böylece Arnavutluk bir anda ayaklanmış.

İsyankâr Paşa'nın başına gelen çeşitli hadiseleri teferruatıyla uzun boylu anlatmak çok vakit alır. Tabii olarak, askerleri tarafından sevilen, aynı yolla baş koymuş cesur bir adam, memleketin dağlık ve çetin yapısının da büyük yardımıyla, kendisinden üstün bir güce kafa tutma hakkını kendinde görür. İşte İşkodra Paşası da bunu yapmış. Reşid Mehmed Paşa komutasındaki bir ordu, yerini bulmak ve onu yakalamak için pek çok beyhude teşebbüste bulunmuş. O, isyanını sürdürmüş. Teşebbüslerinin akamete uğramasından ötürü sonunda sabrı taşan Padişah vaziyete hâkim olmak ve ayaklanmanın başını kendi tarafına çekmek için her yola başvurması konusunda tam salâhiyet verdiği Ahmet Paşa'yı göndermiş ve isyanı bastırmadan dönmemesini emretmiş.

Bu emri alan Padişah elçisi Arnavutluk'a gitmek üzere payitahttan ayrılmış. Ve onun teşebbüsleri, kendinden evvelkiler gibi akamete uğramamış. Asi Paşa'nın ordusundaki askerler imtiyazları kadar hayatları için de harp ediyorlarmış; geri adım atmaları için artık çok geçmiş; Ahmet Paşa hiçbir netice vermeyecek şiddete dayalı bir düzende ısrar etmenin boşuna olduğunu anında görmüş. Hasının şahsiyet yapısını iyi biliyormuş; Efendisi Padişah'a karşı isyanı sayılmazsa, yüce ruhlu, şerefli ve lekesiz bir adam. Padişah, ordularının boyun eğdiremediği Paşa'yı ikna etmek için bu vaziyete bel bağlama yoluna gitmiş. Mustafa Paşa'ya bir ulak göndererek görüşme ricasında bulunmuş. Hem işin içinde bir hainlik olmadığını, hem de bir kor-

ku duymadığını göstermek gayesiyle, onun istediği bir yerde, teke tek buluşarak, kendini asi reisin insafına bırakmayı teklif etmiş.

Hassas ve dost canlısı bir şahsiyeti olan Mustafa Paşa, bu güven gösterisinden mütehassis olmuş ve tereddüt etmeden isteğe uymuş. Ahmet Paşa, vakit geçirmeden, kendi koyduğu şartları yerine getirmiş ve atını asinin sarayına doğru cesurca sürmüştü. Büyük bir nezaketle karşılanmış; kahve ve tütün ikramından sonra iki paşa minderlerin üstünde yan yana oturup buluşmalarına sebep olan mühim mevzuyu tartışmışlar.

İşkodra Paşası gibi aklıselim sahibi ve muhakeme gücü sağlam bir adama vaziyetinin ümitsizliğini açık bir şekilde göstermek misafir için hiç de zor olmamış. Doğru, şimdiye kadar Padişah ordularının bütün teşebbüslerini tedbirlerinin akıllılığı, tertiplerinin isabetliliği, kendi cesareti ve askerlerinin gayreti sayesinde püskürtmeye muvaffak olmuş. Ama işler bu şekilde ilanihaye sürememiş; kendi gücünden yiyormuş, kaynakları sonunda mutlaka tükenecekti. Gene de hürmete layık ve hür şekilde boyun eğmesi için henüz geç değilmiş, hâlâ kellesini kurtarma fırsatı varmış; fakat zayıf düşüp teslim olduğu vakit (ve isyanda ısrar ederse acı çaresizlik anı mutlaka gelecekti), ona serbestçe uzatıldığında geri çevirdiği merhameti bulmayı nasıl umabilirmiş?

Bu şekilde, hem bu fikir teatisinin, hem de kendi içindeki sesin tazyiki altında kalan, ayrıca hürmet ettiği bir hükümdara karşı gelmekten yorulmuş olan isyankâr reis bu teklife kati bir cevap vermeden önce enine boyuna düşünmek için zaman istemiş. Ayrıca kendisinin ve ailesinin hayatlarının tehlikede olmayacağına dair sağlam bir teminat istemiş. Ahmet Paşa tereddüt etmeden bu hususta söz vermiş. Böylece Ahmet Paşa'nın asi reisin sarayında iki gün kalması ve bu müddet hitamında ya tek başına ve kılına zarar gelmeden, beraberinde ayaklanmış eyaletin isyanının sürdüğü haberini götürmek üzere ayrılması veya ev sahibi ve ailesinin kadınlarıyla beraber, verdiği sözün himayesi altında İstanbul'a dönmesi kararlaştırılmış.

İkinci şık kabul görmüş ve nihayet Ahmet Paşa, İşkodra Paşası ve haremiyle beraber İstanbul'a dönmüş. İsyankâr reisin hazinesine el konmuş ve hayatını idame ettirebilmesi için yılda yüz yirmi bin kuruş maaş bağlanmış. Ama huzura kabul edilmesi ve Zat-ı Şahane'nin ayağını öpme şerefine nail olması için aradan uzun zaman geçmesi gerekmişti.

Paşa aynı kabulde iki büyük oğlunu da Padişah'a takdim etmiş ve onlardan çok hoşnut kalan Padişah oracıkta onlara da paşalık payesi vermiş. Oğlanlarla girdiği sohbet, fes hakkındaki düşüncelerini sormuş: Bunun üzerine, sekiz yaşlarında güzel bir çocuk olan küçük oğlan, saray dalkavuklarını yaya bırakacak bir hazırcevaplıkla, zaten ilk baştan beri bunu beğendi-

ğini, ama şimdi Padişah'ın başında gördükten sonra bin kat daha fazla sevdiğini söylemiş. Bu cevap Mahmut'un öyle hoşuna gitmiş ki hemen oğlana elmaslarla süslü muhteşem bir saat hediye etmiş. Oğlanın görüşme esnasındaki talihi bu kadarla da kalmamış. Tebessüm eden hükümdar bu kez başka bir soru sormuş: "Peki, benim genç paşam, hangisini daha çok seviyorsun, İstanbul'u mu, yoksa Arnavutluk'u mu?"

"İstanbul" diye cevap vermiş çocuk, "çünkü siz buradasınız; güneş olmazsa ağaçlar yaprak açamaz; size yakın olmazsak bizler de büyüyünce cetur erkekler olamayız."

Mustafa Paşa'nın bu oğlanın annesini "haremin nuru" olarak görmesine şaşmamalı.

Büyük Hanım'ın kılavuzluğunda dış sofadan geçip geniş bir merdivenden üst kata çıktık, kısa bir koridordan geçtikten sonra da nihayet Paşa'nın dairesinin kapısına geldik. Eşikten adım atar atmaz gözlerim sahiden de ışıkla kamaştı: Oda büyüktü, dip tarafı bir basamak yükseltilmiş ve boydan boya bir sedir konmuştu. Girişin yanına mum tepsilerinin bulunduğu iki masa yerleştirilmişti; aralarındaki kemerli girintide, başka mumlar taşıyan gümüş bir dal duruyordu. Perdeler ve sedir örtüleri koyu kırmızı satendendi ve bu örtülerin eteklerine üç santim uzunluğunda sırma saçaklar dikilmişti. Sedirin üstüne renkli ipekle süslenmiş sırmalı kumaşlardan yastıklar serpiştirilmişti. Yükseltinin en uç tarafında yere bir yığın minder konmuştu. Paşa her iki yanında henüz doldurulmuş çubuğunu hazırlayan birer Zenci köle olmak üzere sedirde bağdaş kurmuştu. Odanın ortasında ağır kokular yayan geniş bir mangal vardı.

Mustafa Paşa hâlâ dinç ve sağlıklı bir adam. Orta boyda, gözlerinden birinde hafif bir şaşılık olmasına rağmen, yüzünde hoş ve hassas bir ifade var. Bizi çok nazik karşıladı, benim ve arkadaşım için kendi oturduğu yere yakın iskemleler konmasını emretti, bu arada Büyük Hanım'a da oturmasını işaret etti. Hanım sedirin ucuna ilişerek buna uydu. Sonraki merasim, arkadaşıma ve bana çubuk ikram edilmesi idi. Türkiye'de karşı cinsin yanında tütün içmeye davet edilmesi bir kadına verilebilecek en büyük şeref.

Bu benim için büyük bir paradokstu, çünkü tütün içmek asla terbiye tarzımın bir parçası olmamıştı; çubuğu sadece dudaklarıma değdirmenin dahi kaçınılmaz olarak beni hasta edeceğini biliyordum. Neyse ki Paşa, kölenin elinden çubuğu alırken hafif ürpertimi ve tiksinti ifademi fark etti ve hoşuma gitmiyorsa çubuğu hemen geri çevirmemi söyledi; bu ikramla yalnızca bana bir kompliman yapmak istemişti.

Beni bu işten kurtardığı için ne kadar memnun olduğumu söylememe gerek yok; bu memnuniyetim Paşa'yı çok eğlendirdi. Kendi çubuğundan birkaç nefes çektikten sonra, hareme ikinci bir mesaj gönderdi ve az sonra Emine Hanım ile gözde odalık göründüler. Bir el hareketiyle ikisinin de az önce anlattığım minderlere oturmalarını istedi; bu sırada odalığın Paşa'nın gönlündeki yüksek yerini fark ettim. Bu, iki oğlunun annesi olmasının yanında, büyük ihtimalle, doğuştan gelme keskin zekâsından da neşet ediyordu. Her ne olursa olsun, müthiş tabii kabiliyetleri ve müstesna bir idrak çabukluğu olduğunu anlamak kolaydı; kazanmış olduğu üstünlüğü de koruyacak gibiydi.

Paşa biraz anlamakla birlikte Fransızca konuşmaya kalkışmadı; ama tükenmez bir sabırla bu dili çalışmasına bakılırsa yakında konuşacaktır. Şimdiden Voltaire, Racine, Boileau, Molière ve pek çok meşhur yazarın eserlerini topladığı hatırı sayılır bir kütüphane teşkil etmiş. Bunu böyle erkenden yapmasının sebebi, söylediğine göre, kitapların görünüşlerinin onu çalışmaya heveslendirmesini temin etmekmiş, çünkü onlara her baktığında, dillerini bilmediği için ondan gizlenmiş zenginlikleri düşünüyor ve bir gün bunları ele geçireceğini ümit ediyormuş.

Bana sorduğu suallerin pek çoğu beni şaşırttı; bu memlekette alıştığım harciâlem suallerden öylesine farklıydılar ki. Thames Tüneli mevzuunda beni neredeyse sorgu sualden geçirdi; tahmini maliyetini, takriben hangi tarihte tamamlanacağını, tam geçtiği noktada nehrin genişliğini, geçenlerin ödeyeceği paranın miktarını, inşası için lüzumlu paranın nereden bulunduğunu ve nasıl aydınlatılacağını sordu. Kısacası, bu inşaatla irtibatlı her noktaya öylesine dikkatle eğildi ki merakını doyurabildiğim için kendimi haklı olarak tebrik ettim.

Daha sonra, şöyle bir lafını işittiği Londra Yangın Sigortası Şirketleri'yle alakalı suallere geçti. Sistemin bütününe ona izah ettiğimde, bu neviden bir müessesenin İstanbul'da kurulmamış olmasından duyduğu esefi beyan etti. Bu eksiklik mevzuunda bilhassa hassastı, çünkü kısa bir müddet önce, en küçük parçasını dahi kurtaramadığı kıymetli mobilya ve eşyalarla dolu bir evini yangında kaybetmişti. Bizim şirketlerimizden birinin konağını sigortalamayı kabul edip etmeyeceği hakkındaki fikrimi sordu; çünkü kabul ederse hemen bu anlaşmayı yapmak için lüzumlu adımları atacaktı. Ona, İstanbul'daki yangınların sıklığından haberdar olduklarını, bu yüzden böyle büyük bir risk almaya onları ikna etmenin güç olacağını ve arzusuna uymaları halinde de fahiş bir sigorta bedeli isteyeceklerini izah ettim. Bu itirazların tamamen akla yakın olduğunu hemen kabullenmekle beraber, böyle bir fikirden vazgeçme zaruretiye çok hayıflandı.

Sohbet esnasında başına gelen felaketlere katlanmasına yardımcı olan felsefeden söz açıldığında verdiği cevap o kadar tipik ki, aynen aktarmalıyım: “Çarkıfelek,” dedi, “hayat yollarında benim için öylesine uzun zaman muntazam döndü ki tersine dönmesine hayret etmek yerine, bunca yıl böyle tıkr tıkr işlemesine hayret etmem gerekir.”

Böyle bir cevap karşısında tefsir yapmak fuzuli olurdu.

Nazik tavırları ve zekice sohbeti sayesinde birlikte çok hoş vakit geçirdiğimiz Paşa’dan ayrılmak için izin istediğimde buna üzülmedim değil. Onunla kendi dilinde konuşabilseydim, onun çok daha fazla tesiri altında kalabileceğime şüphem yok. Yanından ayrılmamızdan önce, Mihrimah Sultan’ın düğün şenlikleri esnasında, Kâğıthane’de almış olduğu bir evde Büyük Hanım ve kızıyla beraber birkaç gün geçirmeye çağırdı bizi. Hareme geri döndüğümüzde, güzel Emine’ye babasının zekâsını ve bilgisini ne kadar takdir ettiğimi söylemekten kendimi alıkoyamadım. Ama kızına Paşa’yı övmek, “güle koku sürmek” gibiydi; insanların tefsirleri, babasına onun gözünde olduğundan daha fazla paye veremezdi.

Eğer ihtişam huzurlu bir dinlenmenin sigortasıysa, Mustafa Paşa’nın çatısı altında deliksiz bir uyku çekmemiz kaçınılmaz demektir. Yataklarımız sırmalı işler ve işlemelerle parıl parıldı; eminim, başımı yastığıma koyana kadar etrafımda dolanan güzel kızın da rüyalarım üzerindeki tesiri büyüktü. Bundan daha keyifli bir gece geçirdiğimi hatırlamıyorum. Baş kahramanı ve mevzuuyla güzel Emine’nin etrafında dönen tatlı rüyalar gördüm; ara sıra harp ve ıstırapla alakalı soluk hayallerin zuhur etmesine rağmen, parlak bir tebessüm ve şefkatli bir bakış bu kasveti dağıtıyor, bir an için örtülen ışığı ve güzelliği on kat parıltıyla geri getiriyordu.

Sabah, bu cana yakın aileye borçlu olduğumuz pek çok hoş hatırayla beraber Pera’ya döndük. Onlardan ayrıldıktan iki gün sonra, Paşa’nın haremının dört bir yana dağıtılmış olduğunu ve konağın tamamen boşaltıldığını öğrenmek bize çok acı verdi. Emine Hanım’ın dairesinde uzun süre oyalandığından söz ettiğim hasta halayık, bir gece önce vebadan ölmüştü!

Saltanat Düğünü Şenliklerinde

On Dördüncü Bahis

Düğün alayı–İlk merasimler–Peygamber’in hırkası–Serasker Paşa’nın konağı–Konak avlusu–Pitoresk gruplar–Bir evin içi
Türk çocukları– Şark merakı–Türk çocuklarının kıyafeti
Askeri müzik alayı–Kalabalığın hızla dağılması
Serasker Kulesi–Yangın gözcüsü–Saraylı geline namzetler
Sarayın bulduğu çare–Said Paşa–Serasker’in siyaseti–Huzura kabul
Ava giden avlanır–Dâhice dalavere–Yüce ekonomi–Pırlanta trafiği
Gecikmenin tehlikesi–Düğün hediyeleri–Dikkate değer bir görüşme

İşkodra Paşası’nın haremini ziyaretimden birkaç gün sonra, babam ve ben Padişah’ın ikinci kızı Mihrimah Sultan’ın evlenmesi şerefine tanzim edilen düğün alayını seyretmek üzere, sabah dokuzda İstanbul’a doğru yola çıktık. On dokuz yaşındaki güzel Hanım Sultan, bütün hediyelerin en şerefisini Devletlû Efendi’sinin elinden almak üzere onun emriyle Çanakkale’deki sancağından çağrılan Mehmed Said Paşa’ya verilecekti.

Düğün alayını anlatmaya başlamadan önce, gözleriyle görmüş birinin ağzından duyduğum kadarıyla, merasimlerin halka açık olmayan kısmından bahsetmek galiba yerinde olacak.

Merasim için tayin edilen gün 7 Nisan’dı. Saray müneccimi, nikâhta hazır bulunması icap eden şahısların bir araya gelmesi için en uğurlu saati tayin etmiş ve kızlarağası iki gün öncesinden bu kişilerin davetiyelerini göndermiş. Davetliler saray haznedarının, Hz. Muhammed’in hırka-i şerifini barındıran odanın bitişiğindeki hususi dairesinde toplanmışlar. Bu oda büyük Sultan’ın nikâhının da kıyıldığı yer. Bütün cemaat, müneccimin uğurlu olduğunu önceden tayin ettiği saatte odaya girmiş ve mukaddes emanetin huzurunda huşu içinde bir müddet durmuş; ardından, mümtaz cemaatin her üyesi halının üstünde kendisi için hazırlanan yere oturmuş.

Sadrazam Mehmed Rauf Paşa sedirde başköşeye yerleşmiş, yanına bu ulvi merasimi idare edecek olan Şeyhülislam Mekkizade Mustafa Asım Efendi’yi oturtmuş. Sağ tarafa Hanım Sultan’ın vekili olarak saray baş haremağası oturmuş; Hanım Sultan’ın şahitleri önde gelen haremağalarından Osman Ağa ile Hazine-i Âmire nazırlarından biriymiş. Sol tarafa Mehmed Said Paşa’nın babalığı ve vekili Serasker Paşa’nın yanı sıra şahitleri olarak Padişah’ın büyük damadı Halil Rifat Paşa, sarayın askeri müşavirlerinden Ahmet Fevzi Paşa, Dahiliye Nazırı ve Şûra-yı Devlet üyelerinden Mehmed Sa-

id Pertev Efendi ile dört kişi daha oturmuş. Şeyhülislam'la birlikte dua etmek üzere bu aziz cemaate kabul edilen şeyhler ve din adamları arasında, Ayasofya Camisi'nin vaizi Hacı Yusuf Efendi ile Eyüp Sultan Camisi'nin birinci imamı ve Sultan Ahmet Camisi'nin vaizi Hacı Abdullah Efendi de bulunuyormuş.

Davetliler oturur oturmaz, hırka-i şerif odasına bakan vazifeliler Şark âdetlerine uygun olarak herkese kokular ve gülsuyu tutmuş; onların çekilmesinden sonra kapılar kapatılmış ve nikâhı kıyılacak çifti takdis etmek üzere Şeyhülislam'ın okuduğu duayla merasime başlanmış. Ardından iki tarafın vekillerine alışılacağı sualler tevcih edilmiş.

Nikâh akdi biter bitmez, kapılar yeniden ardına kadar açılmış ve iki şeyh vaziyete uygun bir dua okumuş. Duanın hitamında, bu mümtaz cemaatin mensupları hırka-i şerif odasından çıkıp yan daireye geçmiş ve orada kendileri için hazırlanmış olan yiyeceklerin tadına bakmışlar. Daha sonra, hünkârın şahsi hazinesine bakan vazifeli Zat-ı Şahane'nin onlara arz etmekten memnuniyet duyduğu zengin hediyeleri dağıtmış. Arkasından da cemaat saraydan ayrılmış.

Onların gitmesiyle beraber, Valide Sultan gelinin çeyizini Baş Ağa (haremağası ve vekilharç) vasıtasıyla, Serasker'in konağında beklerken bir yandan da büyük bir tantanayla Saray'a gönderilecek kendi düğün hediyelerinin hazırlıklarına nezaret eden damada göndermiş.

Düğün alayı Serasker'in (damadın babalığı) konağından saat on buçukta yola çıkacaktı. Biz de buna göre hareket ederek yürüyüş hattına bakan bir pencere kiraladık. Buradan, alayın konak avlusundan çıkışını, önündeki geniş meydanı geçişini ve nihayet Padişah'ın ikametgâhına giden dar sokakta gözden kayboluşunu seyredebilecektik.

Yukarıdan baktığımız meydan atlılar, yayalar ve arabalarla doluydu. Alayın geçeceği yolun kenarına tek sıra dizilmiş askerlerin hemen arkasından kadınlar gruplar halinde çömelmişlerdi. Bazıları, açık göz bir Müslüman tarafından kurulmuş olan ve oturma yerleri bir kuruş (iki buçuk peni) gibi düşük bir fiyata satılan yüksek bir platforma çıkmışlardı. Yayaların ardından arabalar kırmızı gelincik tarlaları gibi dizilmişlerdi; alayın geçeceği yerin ötelere kadar, bütün meydan son derece pitoresk bir hercümerç içinde oraya buraya dağılmış insanlarla doluydu. Bir tarafta bir dizi sürücü, kiralamak üzere getirilmiş atları yürütüyor, öbür tarafta bir grup Yahudi erkek gevezelik ediyor ve birbirlerine el şakaları yapıyorlar; bu arada Yahudi kadınlar saçlarının şeklini gözlerden gizleyen kaba pamuklu eşarplara sıkıca sarınmışlar. Diğer bir tarafta, kar beyazı sarıkları ve koyu renkli cüppeleri-

le yarım düzine kadar âlim, alınlarına yeşil şallar sarmış, kenarları ve yakası kürklü koyu kırmızı veya kahverengi kaftanlar giymiş hacılarla çarpıcı bir tezat teşkil ediyor. Orada bir asker topluluğu, burada bir Bulgar çalgıcı grubu; çalgıcıların yün kısmı içe gelecek biçimde dikilmiş koyun postundan ceketleri, siyah astragan kalpakları ve deri dizlikleri var. Yirmi kadar Ermeni yüksek kalpakları ve koyu kırmızı yemenileriyle yavaş yavaş yol açmaya çalışırken, yanlarından geçen bir Frenk grubu, telaşlı adımlarıyla sanki *coute qui coute* [neye mal olursa olsun] hedeflerine ulaşmakta kararlı olduklarını gösterircesine, onları iteleyip kakalıyor.

Tuttuğumuz pencerenin yakınlarındaki küçük bir tepeliğin üstünde Zen-ci çubukçuların hizmet ettiği bir çift Türk, halılarını yaymış, sakince çubuklarını tüttürüyorlardı. Orada burada, şerbet ve muhallebi satılan yuvarlak tezgâhları gölgeleyen, beyaz ketenden dev şemsiyeler göze çarpıyordu. Bunların etrafında, hepsinin gözleri kızıl feslerinin etrafına sardıkları şal kadar siyah, gürültücü bir Rum kalabalığı toplanmıştı.

Bulunduğumuz odanın içindeki manzara da en az dışarıdaki kadar tipikti; geri kalan pencereler, ciddi görünüşlü dört yaşlı Türk tarafından kiralanmıştı. Yanlarında sekiz veya on yaşlarında yarım düzine kadar sevimli kız çocuğu getirmişlerdi. Bunlar erken yaşta öğrendikleri, üstün erkek cinsine karşı haremde önde gelen his olan bir nevi korku ve hürmetle sedirin bir ucuna iki büklüm oturmuşlardı.

Bizim içeriye girmemiz onları biraz hareketlendirdi denebilir; tercümanımız ciddi görünüşlü ve sakallı bir Müslüman'ın, Atlantik ötesindeki kardeşlerimiz gibi tepeden inercesine ve davranışının küstahlık sayılabileceğini aklının köşesinden dahi geçirmeden sıraladığı, kim ve neyin nesi olduğumuza, ne zaman geldiğimize ve nereye gideceğimize dair suallere cevap yetiştirirken, ben de sevimli çocuklarla kolayca kaynaşmışım. Bonemdeki çiçekleri ellemelerine, şalıma dokunmalarına ve küçük tombul parmaklarını kuşağımda gezdirmelerine müsaade ettim. Grubun en muhterem şahsiyeti, sedirin başköşesine kurulmuştu; üstelik adi basmaya oturması şanına yakışmazmış gibi, hizmetkârları sedirin üstüne altın saçaklı, koyu kırmızı yün bir halı sermişlerdi. Adam çubuğu kendi ağzından çıkarıp çubukçusuyla babama gönderdi –hakareten çok, gönül okşayıcı, babama yüksek değer verildiğini gösteren bir hareketti bu; babam buna karşılık olarak tercümana üzerine pudra şekeri ekilmiş muhallebi aldırarak çocuklara bir ziyafet sundu. Bu şekilde canciğer dostlar haline geldik.

Kara, mahmur gözleri ve gül tomurcuğu gibi dudakları olan küçük kızlardan biri –ki bu memleketin kadınları için tipik olan uyusukluğu ve tem-

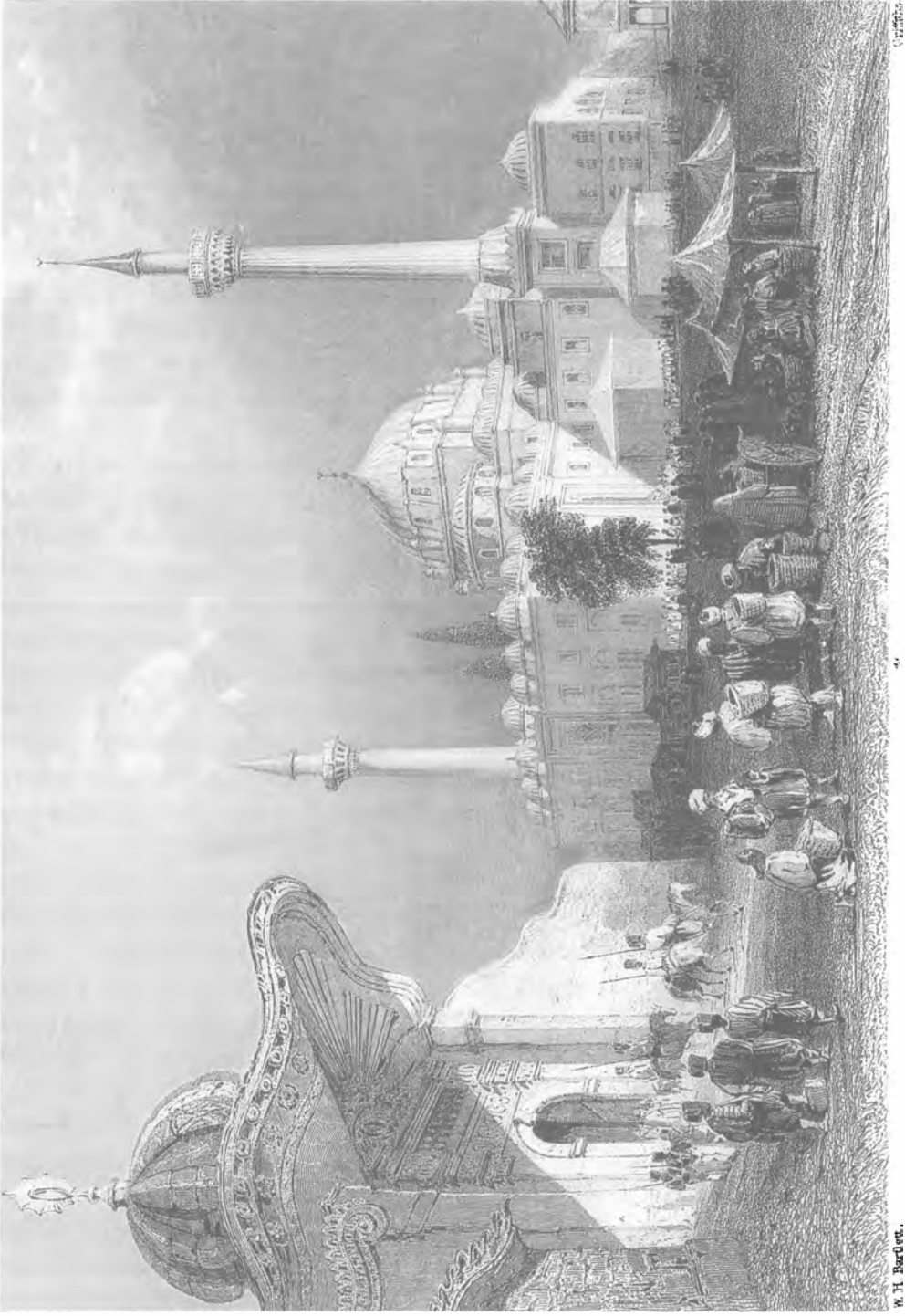
belliği erken yaşta kapmıştı— kenarları kakım kürkü, sırma nakışlı mor kaside bir yelek giymişti; pembe muslin entarisi beline bağlanmış yün kuşağın içine sokulmuştu; yeşil basmadan bol şalvarı küçük çıplak ayaklarına bol kıvrımlar halinde iniyordu. Sedirden indiğinde, önünde durmakta olan sarı terlikleri, ayaklarının ancak uçlarını örtmekteydi.

Belki bir yaş daha küçük olan diğer bir kız koyu kırmızı, merinos yününden, samur yakalı bir yelek giymişti. İzmir modası fesi ufak incilerle süslenmişti; entarisi sarı, şalvarı mavi ve iç gömleği soluk kehribar rengindeydi. Hiçbir şey küçük bir Türk kızının elbisesinden daha mübalağalı olamaz: Her birinin ucuna küçük bir fiyonk bağlanmış yirmi kadar minicik örgülü uzun saçlar; ibrişim saçaklı süslerle dirsekten itibaren genişleyerek kalçanın altına kadar sarkan dar yenler; fildişi omuzlardan ve kar beyazı gerdandan geriye kaymış ağır bir yelek.

İki yaşında bir kız çocuğunun elbisesi ile yirmi yaşında bir kadınıninki arasında hiçbir fark yok. Aynı takılar, aynı model, aynı kumaş ikisinde de var; sadece bir miktar farkı mevzubahis. Mühim hadiseler haricinde, çocuklara elmaslar takıp takıştırılıyor. Süsler, işlemeler ve kurdeleler bakımından büyüklerinden hiç geri kalmıyorlar; onlarla aynı derecede bir süslemeye varmamalarının tek sebebi, küçük bedenlerinde bunları konduracak kâfi miktarda yer bulunmaması.

Nihayet uzaktan, konak avlusunda askeri müziğin başladığını işittik. Mızıkay-ı Hümayun çalgıcıları Mahmudiye Marşı'nı çalarak yürüyüşe başladı. Onları çift sıra halinde ilerleyen piyade alayı takip ediyordu. Arkadan yaya hizmetkârlarla çevrili yirmi kadar atlı erkân zabiti geliyordu, bunlar arasında hassa muhafız birliğinden birkaç mirliva ve miralay vardı. Bunların ardından iki açık ve dört boş araba görüldü; arabaları damadın Padişah ailesine takdim edeceği hediyeler takip etti. İlk önce, Serasker'in yüz kadar adamı yürüyüşe geçti; takriben yirmi kadarı başlarının üstünde, renkli tülbentlerle örtülmüş, sarkan kurdelelerle süslenmiş ve içlerinde porselen kâselere tepeleme doldurulmuş en pahalısından şekerlemeler bulunan tel kafesler taşıyorlardı; şekerler ışıktaki mücevher gibi parıltılar saçıyorlardı. Bunların arkasından, Valide Sultan'a giden, Hindistan, Tibet ve Lahor'da dokunmuş en nadide kumaşları, ipekleri ve başka muhteşem hediyeleri taşıyan başka hizmetkârlar geçti.

Sonra geline takdim edilecek hediyeler geldi: Şark'ın en harika esanslarıyla beraber, som gümüşten iki tuvalet takımı; aynı malzemedен büyük bir tepsinin üstüne yerleştirilmiş gümüş bir yemek takımı; değerli taşlarla, altın ve gümüş süslerle kaplı birkaç gümüş tepsi; üstüne altın paraların yığıldığı

Beyazıt Camisi ve Bab-ı Seraskeri

başka tepsiler. Hepsi de gümüş kafeslerle örtülmüş bu eşyaları taşıyanların yanında birer de içoğlanı yürüyordu.

Başlarındaki tepsilerde renkli muslinlere sarılmış şallar taşıyan dört adamı, şeffaf örtülerin altına yerleştirilmiş, hamam için lüzumlu bütün malzemeyle yüklü bir düzine adam takip etti. Birincisi yıldız desenli sedef kakmalı ve kayışları bir sıra pırlantayla süslenmiş abanoz takunyalar, ikincisi simli kumaştan, ipek çiçeklerle süslenmiş eşarplar, üçüncüsü sırma saçaklı ipek peşkirler, dördüncüsü çiçekli satenden bir peştamal, beşincisi perdahlı altından geniş bir leğen, altıncısı elmaslarla süslenmiş fildişi bir tarak, yedincisi zümrütler ve küçük incilerle süslenmiş bir çift terlik, sekizincisi göğüs çevresine sim saçaklar geçirilmiş uçuk pembe tül den bir iç gömleği, dokuzuncusu kokulu sabunların yer aldığı, altın kilitli bir billur mahfaza, onuncusu yakut kakmalı abanoz bir koku şişesi, on birincisi üstüne bir yığın mücevher kakılmış altın bir çerçevesi olan bir el aynası ve on ikincisi koyu kırmızı kadifeden, altın çiçeklerle süslenmiş, sırma saçaklı bir sedir örtüsü taşıyordu.

Hediye resmi geçidinden sonra altın yaldızlı ve kahverengi elbiseler giymiş dört hadımağa belirdi; onları takip eden refakat birliğinin ardından, etrafındaki yaverlerle beraber Serasker Paşa görüldü; Paşa'nın arkasından bando refakatinde yürüyen ve tüfeklerinin parlak namluları güneşte ışıklar saçan ikinci bir piyade alayı yürüyüşe geçti. Böylece alay son buldu. Ama merasimin dikkate değer bir kısmı daha vardı. Konaktaki misafirlerin birer seyisin idaresindeki atları, parıltılı bellemeleri ve süslü dizginleriyle geniş kapıdan sanki caka satmak istercesine sekerek çıktı. Meydanı doldurmuş olan toplulukların tamamı da harekete geçti; koyu kırmızı arabalar durdukları yerlerden kalkmaya başladı. Şerbet satıcıları mübalağalı bir bağırış çağırışla gelip geçenlere mallarını övmeye koyuldular; Türkler çubuklarını hizmetkârlarına teslim edip halılarından kalktılar ve tabii halılar da hemen dürülüp kaldırıldı; Bulgarlar tulumlarını şişirdiler ve herhalde bir ayıyı örnek alan ağır ve hantal danslarıyla yayaların yolunu kestiler. Ben bu manzarayı seyretmeyi bıraktığımda, az önce geniş meydanı dolduran kalabalığın onda dokuzu önümden geçip gitmişti.

Büyük giriş kapısında gotik bezemeler bulunan Sultan Bayezid Camisi'nin kubbesinden parlak ve sıcacık güneş ışınları yansıyor. Yaprak şeklinde süslerin oyulduğu mahfilleri olan caminin renkli taş işlemeli minarelerinin ardında Serasker Kulesi yükseliyor.³³ Saray avlusunun köşesine dikilmiş bu yüksek ve beyaz bina, çevreyi gözetleyen dev bir muhafız gibi duruyor. Tepesine çıkıldığında (ki daha sonra çıktık) dünyanın en muhteşem manzaraları gözlerinizin önüne seriliyor.

33
1828'de yapılan ve
1849'da külahı
kaldırılarak yerine üç
kat daha eklenecek olan
günümüzün Beyazıt
Kulesi (e.n.).

Bir yanda tarihi İstanbul şehri bir harita gibi uzanıyor; şehrin binlerce damına ve beş bin minaresine, hanlarına ve çarşılarına, saraylarına ve zindanlarına yukarıdan bakıyorsunuz. Birkaç adım atıp bir sonraki pencereye vardığınızda, Marmara Denizi kalabalık sahilleri, kayalık adaları ve parıltılı dalgalarıyla düşüncelerinizi sılaya, “altın garb”a taşıyor. Bir noktada kardan tacıyla Keşiş Dağı, diğer noktada ise gün ışığında gülen hayat dolu Boğaziçi iliştiriyor gözünüze. Sola döndüğünüzde, dünyanın zenginliklerinin üzerinden geçip Şark’a aktığı Altın Boynuz (Haliç) ayaklarınızın dibinde uzanıyor. Gözleriniz etrafı süzmekten, zihniniz hayranlıktan yorulunca, karanlık ve kıraç kayalıklarıyla bir dizi dağın kuşattığı periler memleketini andıran “Tatlı Sular Vadisi”ne bakarak gözlerinizi dinlendirebilirsiniz. Ve sonunda Serasker Kulesi’nin baş döndürücü üç yüz otuz basamağını indiğinizde, muhayyele veya akliselimden mahrum değilseniz, güzel olanı sevme ve ulvi olanı takdir etme kabiliyetinden mahrum değilseniz, his ve hayal dünyasında geçirmiş olduğunuz bu bir saat zihninize hakkedilmiş olur: Hareketli, soluk alan şehir ayaklarınızın dibinde, tatlı, sakın vadi yanınızda ve derinliklerine varılamaz, esrarengiz deniz göz alabildiğine önünüzde.

Böyle bir sahnede insan ne kadar da cüce kalıyor!

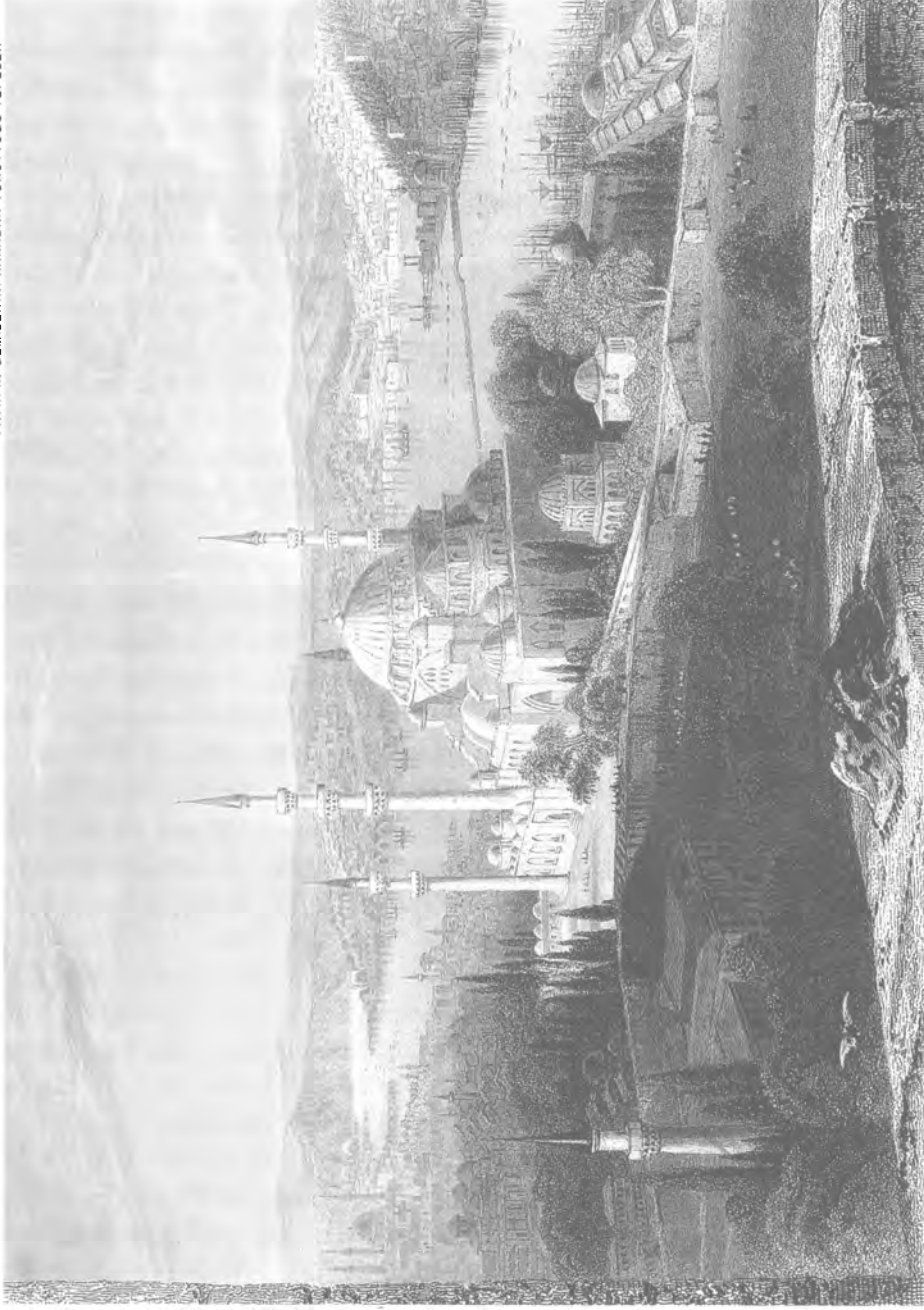
Türklerin Yangın Kulesi adını da verdikleri Serasker Kulesi’nin itfaiyenin gözetleme kulesi olduğunu beyan etmeyi unutmamalıyım. Saatte bir birbirlerinden nöbet devralan altı vazifeli, gece ve gündüz devamlı tarassutta. Gece nöbeti esnasında gözcü, turlarını ayağında bir çift takunyayla yapıyor. Tahtadan yapılan ve tabanı demir olan bu takunyalar, devamlı gürültü çıkararak gözcünün uykuya yenilip görevini ihmal etmesine mani oluyor.

Mihrimah Sultan’la evlenmek için denk derecede münasip yedi namzet varmış. Bu yüzden, Padişah sonunda kızını tebaasından talihli bir asile ve-receğini bildirdiğinde, yediyi yedi kez katlayan entrikalar dönmeye başlamış. Bab-ı Âli ayağa kalkmış durumda; yedi namzedin hepsi de diken üstünde; her konak ve harem *qui vive* [acaba kim] merakı içinde; baharı müjdeleyen parlak kelebekler gibi, sarı kanatlar üstünde rüşvetler uçuşuyor; Padişah’ın kendisi de birbirini tutmayan nasihatlerden ve çatışan menfaatlerden yorulmuş, kararsız. Bu arada, pek çok şahıs Saray’ın en nihayet yakışıklı ve zengin bir adam olan Edirneli Mustafa Paşa’da karar kılacağı mevzuunda fikir birliğine varmış. Üstelik Hanım Sultan’ın da onu gördüğü ve beğendiği rivayet ediliyormuş.

Ne var ki, dehşet içinde bir gençlik geçiren ve kanlı bir reşitlik yaşamış olan Sultan Mahmut bir kişiye paye verip pek çok kişiyi küstürme riskine girmeyecek kadar usta bir taktisyen haline gelmiş. Ve etrafındakilerden hiç-

EYUP

FATİH'İN GEMİLERİNİ KARADAN YÜRÜTTÜĞÜ TEPELER

GALATA
SURLARI

LİMAN

Beyazıt Kulesi'nden Süleymaniye Camisi

birinin aklına gelmeyen bir çareye başvurmuş. Yedi namzedin isimlerini yedi ayrı kâğıt parçasına yazdırmış; ertesi cuma, camiye gittiğinde hepsini topluca seccadesinin altına koymuş. Kâğıtlar ibadeti boyunca orada kalmış. Namazını bitirdiğinde, bu imtihan anında, kızı ve imparatorluğu için en hayırlı olacak kişinin adını çekmeye yardımcı olmaları için Allah'a ve Peygamber'e dua etmiş. Duasının kabul edilip edilmediğini bilmiyorum; ama ulvi parmaklar, Çanakkaleli Said Paşa'nın isminin yazılı olduğu kâğıdı çekmiş.

Said Paşa otuz üç veya otuz dört yaşında; onu çok çekici kılan hayırsever, cana yakın bir yüz ifadesi taşıyan yakışıklı bir adam olması. Saray'daki kariyerine padişahın bir içoğlanı olarak başlamış, bir müddet seyisler ve uşaklarla kalmasını icap ettiren bir emre uymayı reddettiği için efendisinin gözünden düşmüş. Bu tavrı, Türkiye'de çok ender görülen bir izzetinefis misali teşkil ettiği için, öfke kadar büyük bir şaşkınlık da uyandırmış. Ayıplarak Saray'dan kovulan genç maceraperest, Mevlevi tarikatına intisap etmiş; fakat bir yıl sonra Padişah tarafından geri çağırılmış ve kendisine ordu da bir vazife verilmiş. Bu devrenin ardından, Şark'ta umumiyetle görüldüğü gibi, paşalığa yükselişi hızlı olmuş. Ve hayat kitabının son yaprağındaki harflerin altınla yazılmış olduğu söylenebilir.

Hikâyesinin hülasasını bu şekilde hızla yaptıktan sonra, sanırım Said Paşa'nın Çanakkale'den fakir bir adam olarak ayrıldığını ilave etmeme ve okuyucularıma, unvanlı bir çulsuzun Padişah kızına münasip bir zevç olamayacağını hatırlatmama lüzum yok. Bu açmaza bir hal tarzı bulmak lazım geliyormuş ve bu lüzumun ortaya çıkmasıyla çaresinin bulunması bir olmuş.

Serasker, iki yıl evvel, Saliha Sultan'la evlenebilmesi için Halil Paşa'yı evlat edinmiş ve ona karşı çok cömert bir babalık göstermiş. Karşılaşılan bu şimdiki müşkülatta da devreye girmiş ve beş parasız Said Paşa kendini bir anda zengin bir adam olarak bulmuş.

Bundan sonra, talihli damadı haşmetli kayınpederine tanıtma vazifesi, yüksek bir nazır ve bir ebeveyn olarak çifte mesuliyet taşıyan Serasker'e düşmüş. Kurnaz yaşlı dalkavuşun evlat edindiği ilk oğlu için yaptıklarının hatırası, o an için daha çok evliliğin mali tanzimiyle alakalı olan iki kişinin yüreklerinde çok farklı hisler uyandırmış.

"Devletlû Padişahım," demiş nazır, "Allah'ın asaletmeap kızınızın kocası olmak gibi yüce bir şerefi bahsettiği damadı, evlatlık oğlum Said Paşa'yı takdim ediyorum. Harpte cesur olduğu kadar devlet işlerinde akıllı, manen cesaretli olduğu kadar mizacıyla yumuşak, bilgili, nazik ve uysal olduğunu, siz Padişah Hazretleri'ne (Allah size hayırlı yazılar yazsın!) şevkle bağlı olduğunu bildiğim için, bunu büyük bir saadete yapıyorum. O, göğün altındaki her fazilete sahiptir; sadece bir tek kusuru var."

“O ne ola ki?” diye sormuş kaşlarını hayretle kaldıran Padişah. “Böyle parlak vasıfların tesirine gölge düşürebiliyorsa, hakikaten mühim bir kusur olmalı.”

“Ne yazık ki, Ulu Padişahım,” diye cevap vermiş Serasker, “Said Paşa fakirdir!”

Bu nokta kâfi derecede hazinmiş; Padişah’ın ikinci damadının da babalığı olma şerefini, ilkinin evliliğinde olduğu gibi çok yüksek bir bedel ödemek-sizin elde etmeye can atan kurnaz nazır, o zaman yaptığı muazzam masrafların hatırlanmasının kendisini şimdi benzeri bir harcamadan kurtaracağını düşünerek için için sevinmiş. Ne var ki, Padişah da elmasın yalnızca elmasla kesilebileceğini öğrenmiş biri. Bu umdeden hareketle, yumuşak bir tarzda, kelimeleri aynı olmasa da, esas itibarıyla ölümsüz şairimizin “Doğru, yazık, çok yazık ki doğru” mısrasındaki hissiyatı taşıyan bir cevap vermiş:

“Öyleyse, babalığının Padişah’ın varlıklı ve cömert Seraskeri olduğunun farkında değil demek ki.”

Nazır bu durumda ister istemez gururunun okşandığını ve şeref duyduğunu göstermeye çalışan bir eda takınmış ve kendisinden beklenen her şeyi anlamasına kâfi gelen nazik kelimeler için teşekkür bile etmiş. Kasasından Galata’daki Frenk tacirlerin temin ettikleri, değeri iki milyon kuruşa varan miktarda altını çıkarmak üzere huzurdan ayrılmış.

Ne var ki, asıl komedi daha sonra yaşanmış. Saltanat ailesinden biri evlendiğinde, imparatorluktaki her paşanın varlığıyla mütenasip bir hediye takdim etmesi beklenir; bu umumiyetle ziynet eşyası olduğu için, mabeyinci verilmesi düşünülen hediyein değerini öğrendikten sonra, herkese bunu en makbul olarak hangi şekilde verebileceğini tebliğ eder. Böylece aynı çeşitte birçok hediye gelmesi ihtimalinin önüne geçilmiş olur.

Halil Paşa’yla evlendiğinde Saliha Sultan’ın bu şekilde elde ettiği elmaslar epeyce fazlamış. Padişah’ın kız kardeşlerinde umumiyetle görülen tavrın tam tersine, Saliha kendisini başkaları önünde teşhir etmekten zevk almayacak kadar somurtkan ve hodbin bir şahsiyete sahip; dahası, haremde bile gösteriş yapmaya teşebbüs etmeyecek kadar kibirli. Hayranlık duyulacak bir taktisyen olan Haşmetli Padişah, el altından biraz para kazanmak için bu sevimsiz vasıflardan istifade etmeyi düşünerek, çok parlak bir plan tasarlamış.

Kızına bir ziyarette bulunmuş; ayağını öptürüp, yakınına, yerdeki minderlerin üstüne oturması için yüce iznini verdiğini izhar eden nazik bir işaret yaptıktan sonra, onunla konuşmaya tenezzül eder gibi bir ifadeyle, asla takmadığı mücevherlerin hiçbir işe yaramadığını izah etmiş ve bunlardan

R. W. A. 18

W. H. 1890. 1891.

Çanakkale

kurtulup, getirecekleri paranın faiziyle şu anki gelirine katkıda bulunması şeklinde bir çare teklif etmiş.

Hanım Sultan hürmetkâr bir sükût içinde söylenenleri dinlemiş; sonra da cesaretini toplayıp bir Padişah kızının elmaslarını alacak birinin bulunacağından duyduğu şüpheyi dile getirmiş. Ne var ki, Haşmetli Padişah anında bu müşkülata da bir hal tarzı getirmiş ve kendisinin alıcı olmasını teklif etmiş. Sultan'ın tasvibi alındıktan sonra ödenecek bedel kararlaştırılmış. Buna göre anapara Hazine-i Âmire'de kalacak ve kız faizini alacakmış. Böylece, değerlerinin küçük bir yüzdesi mukabilinde elde edilen mücevherler, saray kuyumcuları tarafından genç Hanım Sultan için yeniden işlenmek üzere zaferle götürülmüş!

Hepsi bu kadar da değil; paşalar hediyelerinin meblağını bildirdiklerinde, bunların parası hemen oracıkta alınmış ve karşılık olarak, yeni sahiplerinin zevkine uygun olarak işlenmiş bu elmaslar verilmiş.

Kapana kısıtılan Serasker kasasında mışıl mışıl rahat yatmakta olan sevgili altınlarını çıkarmak ve para bozan Frenklere dağıtmak üzere huzurdan çekildiğinde işler bu vaziyetteymiş. Paşaların birçoğu henüz hediyelerini takdim etmemiş olduğundan, kurnaz bir dalavere için hâlâ vakit varmış. Yüce Divan'da usul, ricalden herkesin niyet ettiği hediye miktarını beyan etmesiymiş. Ve bu umumiyetle hediye hakiki değerinin iki katı veya bin kuruş kadar üzerinde oluyormuş. Serasker bu beyanları toplamış ve ardından bir tamim çıkararak geç (bu sefer çok geç!) kalmış paşalara, "Arzın Nuru", "Güneşin Kardeşi" ve "Kudretli" Yüce Padişah Mahmut'un cömertliğini gösterip müstakbel damadı Mehmed Said Paşa'nın üzerine elmaslar yağdırdığını ve yoluna değerli taşlar döktüğünü, vaziyet böyle olunca, damadın babalığı ve müşaviri olarak henüz hediyeleriyle kendisine şeref vermemiş paşaların bunları artık hiçbir işine yaramayacak elmaslar yerine, imparatorlukta tedavülde olan para şeklinde sunmaları hal tarzını teklif ettiğini beyan etmiş.

Bu teklif aslında bir buyrukmuş; isim ve hediye listeleri düzenbaz Serasker'in elindeymiş; her paşa öne çıkıp Serasker'in haznedarına kendisinin taşıdığı miktarı, para olarak ödemek mecburiyetinde kalmış!

Bir Türk'ün zekâsını şahsi menfaatleri kadar keskinleştiren başka hiçbir şey yoktur.

Uzaklaştığımız mevzua yeniden dönelim. Alay, Divanyolu adı verilen caddeden geçerek Padişah Sarayı'nın yakınındaki Ayasofya Camisi'nde son buldu. Orta Kapı'ya vasil olduğunda, bütün zabıtlar atlarından inip, harmin girişine giden bir geçit teşekkül ettirdiler; buradan düğün hediyeleri Topkapı Sarayı'na nakledildi.

Âdetlere göre, damadın adına hareket eden Serasker, Hanım Sultan'ın vekili olan kızlarağasıyla görüşmek için dil döküp bunu yapmaya muvaffak olmuş. İmparatorluğun bütün haremağaları içinde en kalın dudaklar, en yassı burun, en küçük gözler ve en biçimsiz beden bu çirkin Zenci adamda. Muhayyele, çirkinliğini resmedemez! Elinde hayat ve ölüm hükmünü tutan kibirli nazır, işte bu iğrenç insan karikatürünün önünde yalvararak diz çökmüş. Kızlarağasının onu beklediği muhteşem dairenin eşiğini geçer geçmez, kendini yere atarak gençlik ve güzelliğin bu canavarı temsilcisinden, “Yaradanın Nuru” ve “Parlayan Ay” Sultan'ın ayağının altındaki tozu öpen kölesine merhamet etmesini istemiş. Çirkin Zenci gözlerini kaçırmış, başını çevirmiş ve fazilet taslamış; ama bir sürü cilveleşmeden sonra, kır saçlı Serasker'in âşıkane ateşliliği mükafatlandırılmış; kendisine uzanan kara ele sıkıca sarılmış; hediyeler tenezzül edencesine kabul edilmiş; saraylı hanımların adına şekerlemeleri kızlarağasının kendisi, daha değerli hediyeleri de Saray'ın baş haremağaları almış ve derhal ona intikal ettirmişler.

Ve ilahi komedyanın ilk perdesi böylece sona ermiş!

Selimiye Kışlası'nda

On Beşinci Bahis

Güzel manzara–Asya sahili–Türk mezarlıkları–Padişah sarayı
 Haliç–Keşiş Dağı–Arabacı–Araba–Acem Kasrı–Üsküdar Kışlası
 Selimiye Camisi–Valide Sultan'ın terliği–Hassa muhafızı
 Ordunun hammaddesi–Erişte fabrikası–Yüce hedefler
 Hassa muhafızlarının binbaşısı–Faydacılığın zaferi
 Bağlarbaşı–Mübarek mezar–Vebalılarının kampları
 Batan güneş–Avrupa'ya geri gidiş–Tophane Meydanı

Üsküdar'da geçtiğimiz günden daha güzelini ender olarak görmüşümdür: Güneş Boğaziçi'nin üzerinde parlıyor, uzun servilerin tepeleri ışıktaki gibi gözüküyor ve tüylere benzeyen dalları esintide hafifçe sallanıyordu. Masmavi gökyüzü taş işlemeli minarelerin çevresini sarıyordu; gün ışığı dokunduğu boyalı evleri dev çiçekler haline sokuyordu; ok şeklindeki kayığımız, deniz yanında salınırken sanki nefes alır gibiydi.

Muhteşem bir manzaraydı bu! Az sonra, mavi suların kucağında, tepemizdeki yabani kuşlarla birlikte Karadeniz'e doğru yol alıyorduk. Sarayları, siyasi entrikaları ve iktidar mihrakıyla beraber Avrupa yanımızda ve arkamızda kalmıştı. Dumanlı dağları, servili tepeleriyle gölgeli Asya bizim gelişimize sevinir gibiydi. Seyahatimizin bu kadar kısa olmasına ne kadar çok hayıflandım: Birkaç kürek darbesi, birkaç yürek atışı ve işte "Kız Kulesi"ni de geçtik. En yüksek tepenin zirvesine kurulmuş olan Padişah'ın Acem Kasrı'nın dibindeki vadide, viran caminin yanı başında karayı seyretmeye başladık.

Bu noktada kara, bir grup çınar ve akasyanın uzun dallarıyla yıkık dökük mabedin harabelerini sardığı yeşil bir vadi teşkil edecek şekilde zarif bir kavis yapıyordu. Sağda solda tek başına kalmış bir servi, karanlık başını açık ufka doğru öldürücü bir mızrak gibi savuruyordu. Pembe çiçekler açmış güleç yüzlü badem ağaçları, bu servilerin kasvetli azametiyle büyük tezat teşkil ediyordu. Yabani çiçeklerin açtığı çimenlik kıyının kenarında yükselen mezar taşlarının üzerine dökülen badem çiçekleri, sanki geçmiş ile bugün arasında irtibat kurmak ister gibiydi.

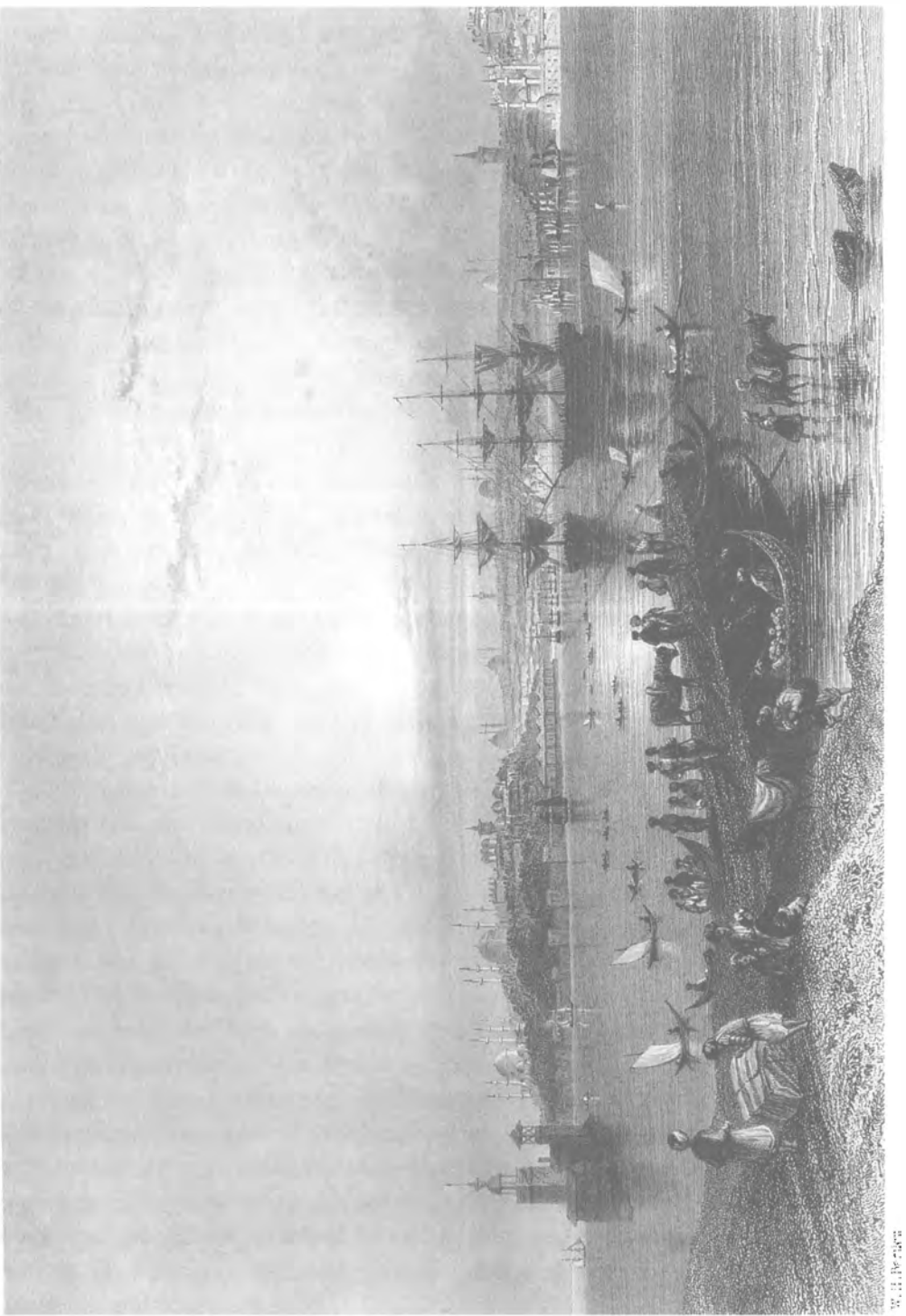
Ölüleri tam da yaşayanların yolu üzerine gömmek güzel bir âdet! Bu tatbikat muhayyelenin mezara yakıştırmaya çok müsait olduğu kasveti büyük miktarda dağıtıyor; sanki mezarlığı herkesin alakasını cezbedecek bir yer haline getiriyor. Türk, sırtını sarıklı mezar taşına dayayarak çubuğunu tüttür-

yor; Rum, yiyeceklerini mezarın üstüne rahatça yayıyor; Ermeni güneşten kaçmak için kendi insanların gömüldüğü yeri gölgeleyen dalların altına sığınıyor; kadınlar ecdadlarının kemikleri arasında gruplar halinde oturup evlerinden ve çocuklarından söz ediyorlar; çocuklar mezarların arasında yetişen yabancı çiçekleri neşeyle topluyorlar, sanki ölüm oraya hiç girmemiş gibi.

Kayık kısa müddet sonra küçük koya girdi ve Asya sahiline ayak bastık. Hemen önümüzde, Avrupa yakasında yedi kulesiyle ve bir sarayın kondu-
rulduğu burnuyla, Konstantin'in eski şehrinin uzun, mazgallı surları uzanı-
yordu. Hiçbir şey bundan daha güzel olamaz! Topkapı Sarayı'nın sayısız bi-
nasının üzerinde gölgeli çınar ağaçları, bol yapraklı kayınlar, ulu serviler,
tüylü akasyalar ve başka muhteşem ağaçlar yükseliyordu; bu yeşilliğin ara-
sından sarayın parıldayan kubbeleri ve yaldızlı kuleleri, periler diyarındaki
gibi göz kırptıyorlardı. Sahilin en uç noktasında, Topkapı Sarayı'nın eskiden
padişah haremının hanımlarına ayrılmış kısmı duruyor; şimdi burada talih-
siz Sultan Selim'in hayatta kalan zevceleri, yarım düzine kadar yaşlı ve ku-
rumuş kadın haricinde kimse kalmıyor. Üstüne düşen güneş ışınlarını yal-
dızlı kapılarından ve pırıltılı kafeslerinden ısıltı ısıltı yansıtan bu kısım boş bir
zamanda zarafetle bir araya getirilmiş birkaç kameriyeyi andırıyor.

Bu noktanın ötesinde Haliç uzanıyor; karşı sahildeki tepenin zirvesi bo-
yunca Pera'nın evleri ve servi korusu görünüyor. Çok geçmeden alıştığımız
bu manzaraya sırtımızı çevirip, Marmara Denizi'nin görüntüsüne tesir
edici bir arka plan katan çok, ama çok uzaklardaki Keşiş Dağı'nın [Ulu-
dağ] zirvelerine bakıyoruz. Şanslı bir anda yakalamıştık bu manzarayı;
çünkü güneş huzmeleri karları neredeyse gözlerimizi kamaştıracak bir
parlaklıktaki mücevherlere tahvil etmişti. Dağın heybetli zirvesinden ge-
çen bir bulut, güneş ışığından ödünç aldığı parıltıyı bir an için soldurdu ve
renklerini daha yumuşak bir güzelliğe bürüdü; Keşiş Dağı sanki bir ebem-
kuşağına bürünmüş gibiydi.

Bu güzel manzaradan isteksizce ayrılp vadiye doğru yürüdüğümüzde,
bizi beklemesi için anlaştığımız arabanın uzun ağaçların gölgesi altında dur-
duğunu gördük. Arabacı yaklaştığımızı görünce ulu bir karaağacın gölge-
sindeki yerinden kalktı, çubuğunu kenara koydu ve arabaya binmemize
yardım etmeye hazırlandı. Ama ben onun kıyafetini gözden geçirmek için
bir dakika daha oyalandım –herhalde birkaç arşın muslinden müteşekkil
geniş sarığı, püsküllü ve işlemeli ceket, ceket açıldığında belinde görülen
kuşağı. Hangisini en çok beğeneceğimi şaşırmıştım; siyah ve çalı gibi saka-
lı ile üst dudaklarını süsleyen gür bıyıklarını mı, yoksa kıyafetini tamamlayan
ince ince işlenmiş Arnavutluk dizliklerini ve sarı çarıklerini mi?

Üsküdar iskelesinden İstanbul ve Haliç

Arabayı lükse düşkün Şark insanından başkası icat etmiş olamazdı. Rahat minderleri, parlak boyalarla süslenmiş bir tavanı ve yaldızlı direkleri var. En güzel arabalar, altın sarısı ve kahverengi boyalı, gül rengi perdeli olanlar. Esen meltem, sanki önceki mevsim arabanın aralarında gezindiği güllerin rengini hatırlatan bu perdelere âşık olmuşçasına, yüzünüze doğru savrulur.

Tepeyi tırmanırken, Padişah'a ait bir kasrın yanından geçtik; açık yeşil duvarları ve kar beyazı kafesleri olan küçük, narin bir yapı. Daha sonra, hafif bir yokuştan inerken, kendimizi denizden çok güzel bir bina olduğu belli olan muhteşem kışlanın karşısında bulduk. Dünyada kışlaların Türkiye'deki kadar şık inşa edildiği başka bir memleket daha yoktur herhalde. Her cihetiyle saraylara benziyorlar. Üsküdar'daki kışla³⁴ hassa muhafızlarına ait olduğu için, payitaht yakınlarındaki en güzel kışla. Dört köşeli binanın köşelerinde kare biçiminde kuleler bulunuyor; üç kademeli olan ve yukarıya doğru ebadı giderek küçülen bu kulelerin tepeleri hafifçe sivri. Kışlanın ana kapısının hemen karşısında III. Selim'in muhteşem camisi yer alıyor. Ama zarif minareleriyle servilerin karanlığını yırtan pek çok caminin olduğu Üsküdar'da sözünü etmeden geçemeyeceğim bir cami daha var. Valide Sultan Camisi olarak bilinen bu yapı küçük ve öyle aman aman bir güzelliği yok; buna rağmen bu camiye atlamamak lazım, çünkü Valide Sultan'ın elmaslarla süslü terliklerinden birinin satışından elde edilen hasılatla yapılmış!

Kışla'nın hassa muhafızları tarafından kullanıldığını söylemiştim. Yol da gruplar halinde önümüzden geçen bu askerlerin görünüşünü asla unutmayacağım. Pasaklı, omuzları düşük ve abul abut askerler; birçoğunun ne gömleği var ne de çorabı. Bu halleriyle muhafızdan başka her şeye benziyorlar. Avrupa'nın dörtte üçünü dolaşırsalar, ne yürüyüşlerinden, ne kıyafetlerinden asker olduklarını anlayan kimse çıkmaz. Vazife başındayken ve yakından tetkik edilmeleri şartıyla, fena bir kalabalık teşkil etmiyorlar. Ancak alelade hallerde, Türk ordusunun geri kalanı gibi, görünüşleri ve duruşları askeri disiplinden son derece uzak. Çoğu henüz genç oğlanlar; bu yüzden korku yerine bir acıma hissi uyandırıyorlar. Bir keresinde Padişah'ın kız kardeşini ziyarete gittiğimde, huzuruna kabul edilmeyi beklerken Frenkleri görmek için toplaşan hassa muhafızlarını dikkatle tetkik ederek kendimi oyalamıştım. Nöbet başındaki iki muhafızla birlikte sayıları onu buluyordu; en az sekizi henüz on dört yaşını geçmemişti; içlerinden herhangi birinin bir haftadır yüzünü yıkadığını veya elbisesini fırçaladığını da zannetmiyorum.

34
Günümüzdeki Selimiye Kışlası. 1820'lerin ortasında başlayan inşaat 19. yüzyıl ortalarına dek kademeli olarak sürmüştü. Yapı Miss Pardoe'nun gördüğü sıralarda henüz yirmi yıllık bile değildi (e.n.).

Bir gün, Türk ordusu üzerine benimle konuşan bir paşa “mükemmel hammadeden” müteşekkil olduğu mevzuunda bana teminat vermişti. Belki öyledir; onun bu görüşünü çürütemem, zaten çürütmek de istemem; ama kati olan bir şey var ki, bütün diğer hammaddeler gibi, işe yarar hale gelebilmesi için üzerinde epey çalışılması lazım geliyor. Şimdiki halde, talim esnasında bir Türk alayını görmekten daha komik pek az şey var. Her askerde oldukça *impayable* [tuhaf] bir his ve davranış serbestliği seziliyor.

Hassa muhafızlarının görünüşleri, bu hoş topluluğun tek şaşırtıcı yanı değildi. Arabacımız Ahmet Paşa'nın erişte fabrikasını gezmemizin lazım geldiğini söylediğinde, gülmekten kırıldık. İlk başta tercümanımızın sözleri bize yanlış aktardığını sandık, çünkü Osmanlı ordularının en büyük kumandanı ile bir erişte fabrikası arasında bir irtibat kurmamıza imkân yoktu. Ne var ki, tercümede hata yoktu ve yüksek çevrelerle irtibatlı bu yapıyı görmek için derhal yoldan ayrıldık.

Küçük bir tepeyi çıktıktan sonra, eski bir camiyi çevreleyen heybetli ağaçların kısmen gölgelediği, kışlanın ana girişinde son bulan ve şimdiye kadar Şark'ta gördüklerimin en geniş olan sokağa girdik.

Sırası gelmişken, her Türk kışlasında ana kapının çevresinin zengin biçimde bezeli olduğunu ve Padişah'ın yüce eliyle sıkılmış bir veya iki kurşundan kalma delikler bulunan bir hedef tahtasıyla süslendiğini beyan etmek isterim. Mükemmel bir nişancı olan Padişah'ın gayesi, askerleri arasında rekabet hislerini tahrik etmek için onlara örnek olmakmış.

Araba yeşil balkonlu ve temiz görünüşlü beyaz bir binanın önünde durdu. Biz daha arabadan inmeden, kapı bizim için açıldı: Grubumuzdakilerden biri derhal bir tanıdığını gördü ve bizi tanıştırmak için seğirtti. Göğsünde elmas bir madalya olan bu muhafız binbaşısına başımı eğerek selam verdim. Binbaşının yenleri omuzlarına kadar sıvanmıştı ve kolları dirseklerine kadar un içindeydi.

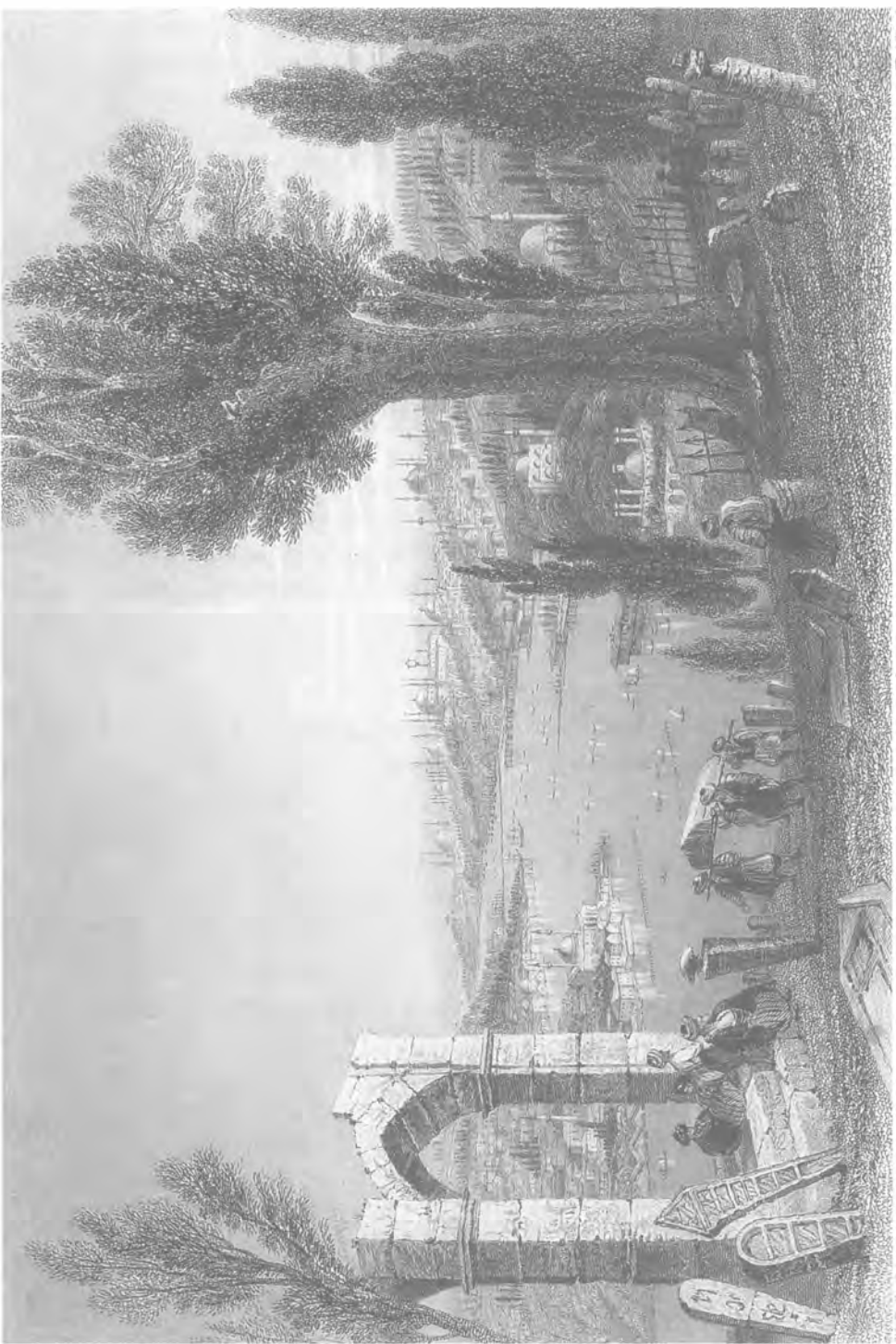
Türkler gerçekten de faydacılar!

Sahne çok görülmeye değerdi; içinde bulunduğumuz geniş salonun her yerine erişte şeritleri asılmıştı, ortalıkta yığınla pres ve oklava vardı. Bir binbaşı unun kaliteli olup olmadığına karar veriyor, bir mülazım makinenin işleyişine nezaret ediyor, bir çift çavuş, hamuru kuruması için asıyor ve bir grup nefer de değirmeni döndürüyordu.

Bunu işitin, siz İngiliz mümtaz kıta neferleri ve hassa muhafızları! Burada hiç *ennui* [bezginlik] yok; herkes tahıl öğütüyor, un eliyor, hamur açıyor, sonra da kurutuyor ve satıyor –evet, satıyor. Haşmetli Padişah'ın hassa muhafızlarının boşa harcayacak vakitleri yok; müşteri aramakla meşguller. En

Üsküdar sırtlarından İstanbul

Eyüp sırtlarından Haliç

ak ve en ince hamur Padişah'ın mutfağına gidiyor, en esmer ve kaba olan askerlere düşüyor ve “geride daha çok kalıyor”; saray eriştesiyle ziyafet çekmek isterseniz, tek yapacağınız kesenizi çıkarıp kuruşları saymak!

Kışla hayatının usandırıcılığına karşı ne de güzel düşünülmüş bir panzehir! Faydacılığın ne büyük bir zaferi!

Orman benzeri mezarlık hakkında bir şey söylemiyorum; daha önce bu mezarlığı anlatmıştım. Karanlık serviler yol boyunca uzun gölgeler teşkil etmekteydi. Fabrikadan çıkıp yavaşça tırmandığımız tepenin adı Bağlarbaşı'ydı. Bu çok mütenasip bir isim; yolun soluna dizilmiş evler, göz alabildiğince uzanan meyve bahçelerine ve bağlara bakıyor. Aralara serpiştirilmiş kameriyeler ve çiçek açmış akasyalar var. Manzara denize ve Bursa'nın yukarısındaki yüksek dağlara doğru uzanıyordu; yol kenarında çiçekler açmıştı ve yabani kuşlar dalların arasında şarkı söylüyorlardı. Tabiatı seven Türklerin Üsküdar'a bu kadar bağlanmalarına şaşmamalı.

Yolun solundaki küçük bir yapı dikkatimi çekti ve incelemek için arabadan indim. Bir evliyanın mezarıymış burası; penceredeki sık kafesin delikleri arasından üzerinde yeşil bir sarık bulunan ve seccadelerle çevrili ahşap bir sanduka seçebildim. Pencerenin demirlerine bir sürü çaput bağlanmıştı; pamuklu, yünlü ve ipekli kumaş parçaları, kurdeleler ve her neviden bez. Bunlar, hastalık ve ıstırap çeken, bütün bedeni ve ruhi dertlerinin çaputta kalacağına ve böylece “eve arınmış halde dönecekleri”ne samimiyetle inanan insanlar tarafından bağlanmış.

Veba salgını olduğu için şehre girmekten kaçındık; ölü yakınlarının ferat figanına veya pençesine aldıklarının acılarına aldırmadan avını kapıp kaçan, soğuk eliyle bütün Şark'ı saran, her yerde var olan, ama görülmeyen düşman –öldürücü veba. Ne cinsiyet, ne yaş, ne de zenginlik tanıyor, insanı noğlundan cihanşümul bir harman yapıyor.

Seyahatlerimin birinde, birdenbire vebalılarının bir kampıyla karşılaştığım seferki kadar içimin ürperdiğini hiç hatırlamıyorum. Barakalar umumiyetle bir tepe yamacına kondurulmuş ve aralarına çadırlar kurulmuş. Hastaları görmeye gelen aileler tayin edilmiş sınırlar içinde güneşten istifade etmeye çalışıyor. Orada olduklarını bilmeyen ve yolu tesadüfen bu geçici mahalleye düşen yabancılara gıptayla bakıyorlar. Çocuklar otların üzerinde yarı çıplak yuvarlanıyorlar; onları kollamaktan yorulmuş solgun yüzlü ana babalar hastaların elbiselerini etraftaki ağaçlara asıyorlar. Beklemediğim bir anda karşıma çıkan sahne aynen böyleydi; dağ kolonisinin karantinasından mesul muhafızların bağırmasıyla ve arkadaşlarımla ihtar çığlıklarıyla hızla buradan uzaklaştırıldım.

Böyle bir manzaraya ve böyle bir gökyüzüne bakıp da bu korkunç musibetin var olduğuna inanmak çok güç! Bu, ağacı içten içe kemiren kurt; Cennet bahçesindeki yılan.

Akşam topu atılmadan Avrupa yakasına ulaşmak için Haliç'i geçmeye hazırlandığımızda güneş batmaktaydı. Gölgele suyun üzerinde uzuyordu; İstanbul'un kubbelerinde ve evlerinin çatılarında sarı bir ışık parlıyordu ve ufukta kesif bir buğu teşekkül ediyordu. Şark'ın alacakaranlığı düşünceler kadar uçarı; çok geçmeden şehrin silueti geçmişte kalan bir hayalet gibi, karanlığın çökmesiyle gözden kayboldu. Dalgaların üzerinde, Avrupa ve Asya sahillerini birbirine bağlayan sırmadan bir ipliğe benzer tek bir ışık çizgisi kalmıştı; ama ben onu göstermek için elimi kaldıramadan solup gitti. Önce çuhaçiçeğinin taçyaprakları gibi uçuk bir sarı renk alarak mülayimleşti, biraz sonra da tamamen yok oldu. Tam bu sırada, boğuk top sesi suların üzerinde aksetti ve başka bir günün daha geçirilmiş olduğunu haber verdi.

Kürekçilerimiz iyi hesaplamışlardı, top sesi sustuğu sırada kayık Tophane'nin çılgın ahşap iskelesine değdi ve bir kere daha Avrupa'ya ayak bastık.

Bütün payitahtta, küçük Tophane Meydanı kadar saf veya zengin bir Şarklı görünüşlü başka bir yer yok. Meydanın ortasında Kılıç Ali Paşa Camisi'nin ünlü çeşmesi duruyor. Kılıç Ali Paşa, kendi adını taşıyan bu camiyi yaptırmış bir Fransız mühtedi.³⁵ İstanbul'da buna denk güzellikte bir çeşme bulamazsınız. Zengin ve zarif arapkarileri her nevi methiyenin ötesinde; güneş huzmeleri altında sanki mücevher gibi görünüyorlar. Ne var ki çeşme, Padişah'ın ıslahat çılgınlığından maddi olarak zarar görmüş; yenilik peşindeki Padişah, dalgalı ve derin saçaklı çatısını kaldırıp, yerine küçük bir teras parmaklığı koydurmuş; ne mimarisiyle ne de süsleriyle hiçbir tenasüp arz etmeyen bir yenilik; aslında çeşmeyi tamamen yıktırmamaya zor ikna etmişler Padişah'ı.

Çeşmenin bir yanında, ait olduğu cami, diğer yanında muhteşem giriş kapısı ve parıltılı çerçeveleriyle Halil Paşa'nın konağı bulunuyor. Ama Tophane Meydanı'nı en güzel halinde görmek için buraya sonbaharda, her tarafa Asya'nın zengin meyvelerinin serildiği zamanda gelmek lazım. Öbek öbek kokulu kavunlar; beyaz üzüm piramitleri; kızıl nar yığınları; altın portakallar; kehribar renkli limonlar; al elmalar; tüylü ayvalar. Bunların hepsi önünüze seriliyor. Satıcılar da ebemkuşağının bütün renklerindeki elbiseleleriyle, dudaklarının arasındaki çubuklarıyla yaygıların üstüne oturdukları, farklılıkta veya parlaklıkta, sattıklarından geri kalmıyorlar. Müşteri aramak yerine, sanki müşteri bekliyorlar; üstlerinde parlak bir gökyüzü var ve pek çok diyarın rüzgârda birbirine karışan dilleri işitiliyor.

Türkiye'ye ilk ayak basışım Tophane'de olsaydı, masallarında Şehrazat'ın tasvir ettiği sahnelerden birini seyrettiğimi düşünürdüm.

35

Kılıç Ali Paşa Fransız değil İtalyan asıllıdır (e.n.).

Tophane Meydanı'nda çeşme ve etrafındaki pazar

Nazar, Fal ve Büyü

On Altıncı Bahis

**Türklerin batıl itikatları–Kehanetler–Saray müneccimi–Nazar
Mavi gözlerin tehlikesi–Padişah fermanı–Babalık–Tören
Falcı kadın–Büyücülük**

Türkler garip bir şekilde batıl itikatlara saplanmışlar; Avrupa'dan asırlar önce silinmiş saçma ve delice mevhumlara inatla tutunuyorlar. Aslında, bir itikada körü körüne bağlanmaları ve bundan asla vazgeçmemeleri, kemikleşmiş ve bir bakıma inatçı mizaçlarıyla oldukça mütenasip.

Batıl itikatlarının pek çoğu onlara Romalılardan miras kalmış; yeni keşilmiş hayvanların iç organlarına bakarak iyilik ve kötülüklere dair kehanetlerde bulunuyorlar; kuşların uçuşundan manalar çıkarıyorlar; müneccimler tarafından ciddiyetle tayin edilen uğurlu ve uğursuz saatleri var; hiçbir Osmanlı bu mühim noktada içi rahat etmedikçe yolculuğa çıkmıyor, ev yapmıyor, evlenmiyor veya mühim bir işe başlamıyor. Aldığı tedbirlere rağmen başına bir kötülük gelir veya sukût-ı hayale uğrarsa, asla bunun sebebini kendi muvaffakiyetsizliği veya başka birisinin ihanetinde aramıyor; yaşadığı sıkıntı onu kedere de boğmuyor. Bunun kısmeti olduğunu söylüyor; kaçınılmaz bir netice gibi gördüğü şeye tevekkülle boyun eğiyor; talihsizlikler peş peşe gelirse, bunları dünyevi sebeplere bağlamak yerine, daha ötesini tetkik etmeksizin feleğine –yıldızlarına– bağlıyor.

Kötü rüyalar görürse, melankolik hayaller yakasını bırakmazsa ya da bedeni bir hastalığı varsa, elbisesinden bir parça koparıyor ve çaputu, beraberinde kötülüğü de götürsün diye bir evliyanın türbesindeki pencerenin demirine bağlıyor. Hasta olduğunda, imam veya hocadan toprak bir kabın içine Kuran'dan ayetler yazmasını istiyor ve bunu suyla doldurduktan sonra yazı tamamen silinene kadar bir tarafa kaldırıyor; bu vaki olduğunda suyu yudumluyor ve bu şekilde bir doz “ilahi kelam” tedavisi almış oluyor! Saray müneccimi her yıl bir nevi tabiatüstü takvim çıkarıyor; burada farklı ayların talihli ve talihsiz günlerini tespit ediyor; harpleri, ölümleri ve evlilikleri önceden görüyor. Ödenen bedele bakılırsa (kâhinin aylığı çok yüksek), bu takvim hem değerli hem de dikkate değer, türlü türlü birçok malumat veriyor olmalı.

Türkiye’de yaygın bir başka batıl itikat da iki kişi konuşurken aralarından şans eseri bir köpek geçmesi halinde, hayvanın teveccühü yiyeceklerle kazanılmazsa içlerinden birinin hasta düşeceği korkusu; bu talihsizliğe uğrayan bir Müslümanın ilk tedavisi, tesirini tersine çevirmek için köpeği aramak.

Ama Şark'ta hâkim olan asıl zaaf, kem gözden, yani nazardan duyulan korku. Annesine bir Türk çocuğunun güzelliğini ilk önce "Maşallah!" (bunun bütün kötü ruhların gücüne karşı kâfi olduğu kabul ediliyor) demeden methederseniz ve çocuk hastalanır veya başına bir kaza gelirse, hemen sizin ona nazar değdirdiğinize karar veriliyor. Rumlar, kazara, kendi sıhhatlerinin veya talihlerinin iyi gittiğini söylerlerse, hemen kötü tesiri gidermek için kendi göğüslerine tükürüyorlar; hiç de kibarca olmayan bu şeytan çıkarmanın tesirine o kadar inanıyorlar ki kısa müddet önce tanıdıklarımından biri güzel bir Rum kıızıyla tanıştığında kızın güzelliğini övme gafletine düşünce, hayranlığının kötü tesirlerini yok etmek için annesi tarafından az önce met-hetmekte olduğu yüze tükürmesi istenmiş. Kadın o kadar ısrar etmiş ki kızının selametinden emin olabilmesi için, tanıdığım onun bu isteğini yerine getirmek zorunda kalmış.

Türk, evinin damını, kayığının pruvasını, çocuğunun başlığını, atının boynunu ve kuşunun kafesini nazara karşı tılsımlarla techiz eder. Bu panzehirlerin en güçlülerinden biri sarmısak: En azından burada, felaket taşıyıcılarının zevklerini gösterdiklerini itiraf etmek icap eder. Her harap kulübede iple tutturulmuş bir baş sarmısak asılı; yeni doğmuş bir bebeğin annesine, kendisini ve bebeğini koruması gayesiyle, ıtırılı nebatlardan teşekkül eden çiçek buketinin ortasına yerleştirilen bu kötü kokulu kök, hediye olarak gönderiliyor.

Mavi göz son derece şüphe uyandırıyor, çünkü şeytan gözünün mavi olduğu kanaatindeler; boynunda büyücülüğün karanlık tesirlerinden korunması için takılmış bir dizi mavi boncuk olmayan bir at, öküz ve hatta eşek görmeniz enderdir. Beni çok eğlendiren bir hadise olmuştu. Bir dostumun arabasını karşılamak üzereyken, arabayı çeken at ya kaprisinden ya da öylesine, aniden duruverdi ve arabacı telaşla hanımına bağırdı: "Görüyorsunuz hanımım, bakın at çarpıldı, yeni hanımın mavi gözleri var!" Bu sözleri söylerken, gördüğü şeyden hiç de hoşlanmamış bir ifade taşıyan gözlerini bana dikti. Eminim ki hayvanın başına bir talihsizlik gelseydi veya günün geri kalanında herhangi bir huysuzluk yapmış olsaydı, kaçınılmaz olarak bütün suç, bir dizi cam boncuğun ve nal biçimli kemiğin tesirlerini yenmiş olan benim uğursuz mavi gözlerimin olacaktı!

Tahttaki Padişah'ı payitaht sokaklarında resmi geçit yaptığı sırada nazardan sakınmak için, çevresindeki içoğlanlarının giyeceği tuhaf bir serpuş icat edilmiş. Başlığın süslü tüyleri öyle büyük ebatta ki bir araya geldiklerinde Padişah'ın mübarek bedeninin önünde bir perde teşkil ediyor. Halk arasındaki peşin hükümlerin pek çoğunu aşmış olan Sultan Mahmut dahi

kısa müddet önce bir ferman çıkararak, geçtiği sırada kadınların kendisine dikkatli bakmalarını yasaklamış. Buna itaat etmemenin cezası da –ne olabilir dersiniz muhterem okuyucu?– kocalarına veya erkek kardeşlerine falaka! Türk kanunları kadınları bu cezayı şahsen çekmeye mahkûm etmeyecek kadar düşünceli; bu yüzden Padişah'ı kadın gözlerinin olası öldürücü tesirlerinden korumak için, onları erkek akrabaları için korkutma yoluna gidilmiş.

Diğer garip bir âdet de aynı yerde kazanın tekrarlanması önlemek için, birinin düştüğü bir yere su dökmek; alt tabaka buna çok itina ediyor. Aynı şekilde, seyredenlerin rüyalarına daha sonra bu iğrenç nesne girmesin diye, başı kesilmiş suçluların bedenine taşlar atılıyor.

Cemiyetin alt kademelerinden hiçbir Türk, yolu üzerine düşmüş en ufak bir kâğıt parçasını dahi yerde bırakmıyor, daima büyük bir itinayla yerden topluyor; çünkü bu şekilde elde edilen kâğıtların ölümden sonra toplanacağı ve üzerinden cennete geçilen yanan topraklara saçılacağı yolunda yaygın bir itikat var. İnsanın ne kadar çok kâğıt toplarsa, öteki dünyada o denli az ıstırap çekeceğine körü körüne inanılıyor.

Şark'tan ayrılmadan kısa müddet önce haremdeki Arap kadınlarla alakalı bir hakikati öğrendim. Çocukluk çağında katıldıkları ve iç işleyişindeki esrarı masonlarınki kadar gizli tuttukları “*Babalı*” adı verilen bir nevi cemiyet veya müesseseleri var (bunu nasıl adlandıracağımı hiç bilmiyorum). Zaman zaman yapılan gösterileri, takip edenlere Delfi rahibelerini hatırlatacak kadar vahşi ve irkiltici.

Cemiyetin var olduğu öne sürülen güçlerini gizlemeye kalkması şöyle dursun, hareme misafir olduğunuzda bu Araplardan birine Babalı olup olmadığını sormanız kadar onu hoşnut edecek başka bir şey yoktur. Türk hanımları sık sık Siyahi halayıklarını kendi yarattıkları bu cinnetin tesiri altındaiken seyrederek ve misafirlerine sergileyerek eğleniyorlar. Gaipten haber veren bu falcı kadınlardan biri, hanımı tarafından çağrıldığında, diğer Babalı arkadaşlarını (aynı haremde bazen birkaç tane bulunuyor) topluyor ve törenin yapılacağı sofanın ortasına kor halindeki kömürlerin bulunduğu bir mangal yerleştiriliyor. Araplar bu mangalın çevresine bağdaş kuruyor ve belli aralarla birbirlerinin ağzından alarak, alçak sesli, yabani bir nağmeye başlıyorlar; sonra bunu koro halinde söylüyor ve bir figanla bitiriyorlar. Nağmeye uzun bir sessizlik izliyor; bu arada bedenlerini ileri geri sallıyor ve gözlerini asla yerden kaldırmıyorlar. Onların nağmeye başladığı andan itibaren bir hizmetçi ateşe devamlı ödağacı, tütsü, misk ve her neviden sarhoş edici koku atıyor.

Bir müddet sonra tam bir baygınlık durumunda yere düşüyorlar ve onları bu vecd halinden uyandırmak için çoğu zaman çok gayret göstermek lazım geliyor; ne var ki, bir kere uyandıklarında büyük bir hiddete kapılıyor, birbirlerinin üstüne atlıyor, saçlarını yoluyor, elbiselerini yırtıyor, vahşi hayvanlar gibi uluyor ve yiyecek istiyorlar; takdim edilen şeyler arasından sadece brendi ve çiğ et kabul ediyorlar ve bunları büyük miktarlarda tüketiyorlar. Açlıklarını yatıştırdıktan sonra, yemek için ara verdikleri dövüşe yeniden başlıyor ve sonunda, gözleri kanlanmış ve ağızları köpürmüş halde yere yuvarlanıyorlar.

Bu sırada ikinci bir vecd haline geçiyorlar ve bundan tek başlarına uyanmaları bekleniyor; kendilerine gelmelerini çabuklaştırmak için mangala taze kokular atılıyor. Umumiyetle on-on beş dakika içinde toparlanıyorlar ve artık kehanetin büyüü üzerlerine çökmüş oluyor. Ağır ve azametli bir havayla yerden kalkıyor, vakur hareketlerle ellerini kokulu alevlerin üzerinde dolaştırıyorlar; birdenbire uysal ve yumuşak hale gelmiş oluyorlar. Birkaç kez sessizlik içinde mangalın çevresinde döndükten sonra, soğuk bakışlarını halkada gezdiriyorlar, ta ki belli bir şahıs üzerinde sabitleşinceye kadar; daha sonra o şahsın kaderini, mazisini, hazır zamanını ve âtisini söylemeye başlıyorlar. Bu şekilde geçmiş yılların en gizli hadiseleri kadar daha sonra olacakları da bildiklerine dair yeminler ediliyor.

Merasimin büyük ölçüde alaka cezbedicilikten uzak, hatta iğrenç olmasına rağmen, Türk hanımları haremın yeknesaklığını arada bir Babalı'nın gösterisiyle kırıyorlar! Tabiatımızda bulunan geleceği öğrenme hevesi, büyücünün kimi seçeceğinin müphemiyeti bir araya gelince ananevi can sıkıntısıyla hoş bir tezat teşkil eden bir heyecan yaratıyor. Aynı merasimde falcı kadın asla ikinci bir kişinin geleceğini okumaya girişmiyor. İlk Babalı konuşmaya başladığında, diğerleri oturuyorlar, ara sıra mühim bir cümlenin son kelimelerini uzun, mırıltılı bir figanla tekrar ederek onun kehanetlerini vurguluyorlar; bu "Babalı" sözlerini bitirip diğerleri arasında yerini alınca, üçüncü bir defa vecde giriyorlar. Daha sonra mangal dışarı çıkarılıyor, seyirciler odayı terk ediyor, kapı sıkıca kapatılıyor ve "Babalı"lar keyiflerine göre uyanmak üzere kendi başlarına bırakılıyor. Sonunda kendilerine geldiklerinde, rol oynadıkları gayritabii sahneyle alakalı en ufak bir imada bulunmaksızın her zamanki işlerine geri dönüyorlar; birkaç gün geçmeden kendilerine bundan söz edilmesinden de hoşlanmıyorlar.

Esma Sultan'ın Sahilsarayı

On Yedinci Bahis

Saray'dan davet–Tatsız macera–Asılan mücrim–Halka açık idamların tesirleri–Gecikmiş ihtidalar–Yanılan insanlık
 Kısa yoldan infaz–Esma Sultan'ın sahil sarayı–Haremin girişi
 Halayıkların kıyafeti–Nazif Hanım–Merasimli karşılama
 Evlatlık kız–Konak hanımlarının kıyafeti–Halayıkların güzelliği
 Fevkalade teşrifat–Reddedilen teklifler–Padişah'ın aşkı–Türkiye'de evlatlıkların kutsiliği–Romantik yazışma–Evin hanımları
 Halayıkların annesi Firuze Hanım–Kalabalık seyirciler–Padişah'ın odalığı–Harem müziği–Yeni maskot–Kızlarağası–“Haremin nuru”
 Şair Sultan–Sultan'ın rahatsızlığı–Konak bahçeleri–Konak daireleri
 Rakkase–Gönülsüz ayrılış–Firuze Hanım'ın şarkısı

Padişah'ın ablası Esma Sultan'dan onu yazlık sarayında ziyaret etmem yolunda bir davet alınca, bu resmi saray davetine uymak için bir dostumun refakatinde bir sabah erken Pera'dan yola çıktım. Hava güzeldi, Büyük Kabristan gezinen insanlarla doluydu ve “Tatlı Sular” a giden yol atlılarla tı-kış tı-kıştı. Bahar çiçekleri açmış, taze yapraklar meltemde titriyorlardı. Gün ışığı ve selamlaşmalar arasında ilerlerken, çevremdeki manzaradan duyduğum keyifle yolculuğumun gayesini bile unutmuştum.

Ne var ki, bu mesut hissiyatım fazla sürmedi. Salahiyetli makamlar kısa bir müddet önce Slavonyalı hırsızlardan teşekkül eden bir çeteyi yakalamışlar. Alelacele toplanan bir sivil divan-ı harbe çıkarılan hırsızların bir düzinesi, önceki gün şehrin dış mahallelerinden birinde asılmıştı. Biz bu rahatsız edici hadiseden tamamen habersizdik; Ortaköy'ün dar caddesine doğru dik bir yokuşu iner inmez arabacı birdenbire haykırmaya başladı: “Bir adam asmışlar! Birini asmışlar! Hanımefendiler bakmayın.” Ama çok geçti ve yaşadığımız şoku tahmin edebilirsiniz. Araba köşeyi döndüğü anda asılmış suçluyu gördüm ve bu dehşet manzarasıyla büyülenmiş halde kalakaldım. Ölümü ikinci görüşümdü bu; şimdi önümde öylesine tiksindirici bir şekilde duruyordu ki kanımın damarlarımda donduğunu hissettim!

Kurbanla öyle ansızın karşılaşmıştık ki elbisemin yeni, yolun hemen kenarındaki bir evin saçağına asılmış cesedine az kalsın değişiyordu. Uzun, yapılı bir adamdı, başı açıktı ve belindeki kızıl kuşağın tuttuğu beyaz bir şalvar ve yelek giymişti. Ama manzarayı on kat korkunç kılan, ölürken cırpındığı için ipin kaymış ve başının iyice geriye kaykılmış olmasıydı. Bu olayı

asla unutmayacağım; inanıyorum ki, arkadaşım beni zorla kendime getirmeseydi, gözlerimi kaçırma gücünü bulamayacaktım. Neyse ki, üzerime çöken meysuŖuğa teslim olarak bayıldım da, bu iğrenç manzaradan daha fazla ıstırap çekmekten kurtuldum.

Halka açık bu infazların suç işlemenin yayılmasını önlemede çok tesirli olduğunu reddedemem; fikir yürütebileceğim bir mevzu değil bu. Ama kendi yaşadığım acı verici tecrübeye dayanarak, böylesine korkutucu bir ihtara ihtiyacı olmayan şahıslar üzerinde, daha güçlü bir ifade şekli bulamazsam da, son derece büyük bir rahatsızlık yarattığını söylemeye hakkım var. Gündelik işleriyle uğraşan insanların tam ortasında, yaşayanların tam yollarının üzerinde şiddet şeklini almış olan ölümle karşılaşmak, kurbanın asıldığı ve alışveriş mallarıyla çevrili dar aralığın bu korkunç iş için kiralandığını bilmek, devlet ile dükkân sahibi arasında dükkân girişinin kullanılması için bir pazarlık yapılmış olduğunu öğrenmek... sistemin bütününde mide bulandırıcı bir şeyler var ve ürpermeden bunu düşünemiyorum. Böylece, bu neviden manzaralardan acı duyan şahıslar zaviyesinden Pera'ya çıkan her yol üç gün boyunca kapanmış oldu; çünkü aynı dehşet verici şey şehrin bitişiğindeki bütün köylerde dolaştırıldı: Bu arada, başı ve sağ eli kesilmiş olan çete reisinin cesedi kalabalık meydanların birinde teşhir edildi.

Çete mensuplarından biri hem hakiki bir mümin olduğu, hem de arkadaşlarını gammazlamayı kabul ettiği için kurtulmuştu. Grupta bu şartlarda yaşamaya razı olan bir tek oydu. Türk âdetleri mucibince, geri kalanların ne zaman asılacaklarını tam bilmeden, bir muhafız refakatinde birkaç saatliğine meyhane ve kahvehanelere gitmelerine, serbestçe içki içip sohbet etmelerine müsaade edilmiş ve serkeşlik meslekleri ansızın sona erdirilmişti. Asılmaları için ayarlanmış olan evin önünde durdurulmuş, öldürücüilmek boyunlarına geçirilmiş, ayaklarının altına, hemen alınmak üzere bir sepet yerleştirilmiş ve bir an sonra, dudaklarından eğlencenin izleri henüz silinmeden ebediyete yollanmışlar. Türkler gecikmiş ve korku zoruyla edilen tövbenin tesirli olduğuna inanmadıkları için, bu infaz şeklini, kabul edebilecekleri en insani usul olarak görüyorlar. Ve suçlu son anına kadar affedilme ümidiyle yaşadığı için, vahşi bir ölümü beklerken çekeceği vakitsiz ıstırapların çoğunu çekmemiş oluyor.

Anlattığım korkunç sahneden kaçtıktan aşağı yukarı bir saat sonra sahilсарayının kapısına ulaştık –Boğaziçi sahilinde geniş ve güzel bir bina; bekleme sofasına çıkan merdivenlere varabilmemiz için pek çok muhafız ve uşağın yanından geçmemiz lazım geldi. Gelişimiz Sultan Efendi'ye bildirilirken, biz de bu sofada bekledik. Girdiğimizde Haşmetmeap Sultan Efendi

hamamda olduğundan, ev halkı için çalışan şahıslarla ve haremde belli başlı Zenci halayıklarıyla çevrili halde bu odada epey bir müddet geçirdik. Sabahki maceranın tesirlerini henüz üzerimden tam atamamıştım, bu yüzden bu gecikme benim de hoşuma gitti doğrusu.

Nihayet çağırıldık; Sultan Efendi maiyetinin yarım düzine kadar mensubu eşliğinde mobilyadan yana oldukça fakir, ama itina ile yaygın kaplanmış birkaç dairenin yanından geçtik ve bir tarafta Boğaziçi'ne, diğer tarafta konak bahçelerine bakan on iki pencerenin iki yandan aydınlatıldığı uzun bir sofanın sonunda, haremde heybetli kapılara ulaştık. Bize refakat eden şahısların bir işaretiyle kapılar ardına kadar açıldı ve biz eşikten geçer geçmez derhal yeniden kapandı.

En zevksiz döşemelik basmalardan elbiseleri olan bir dizi halayık bizi karşıladı ve beyaz mermer döşeli, aynı malzemeden çok sayıda sütunla desteklenmiş azametli bir sofada önümüze düştüler. Açık kapılardan, büyüleyici çiçek tarhlarını, muhteşem havuzları ve parıldayan taraçalarıyla geniş bahçeleri görebiliyorduk. Sultan Efendi'nin evlatlık kızı Nazif Hanım bizi sofanın ortasında karşıladı ve çok kibar bir şekilde hoş geldiniz dedikten sonra, her ikimizin de elinden tutarak bizi kendi dairesine götürdü. Ana sofayı çevreleyen bir galeriden girilen, hemen aşağıdaki suya bakan, çekici bir daire. Eşarplarımızı alıp bizi yanındaki minderlere oturtuttuktan sonra ellerini çırpıp ve kahveler, şekerlemeler taşıyan bir dolu halayık içeri girdi.

İçecekleri ikrama hazırlananların hepsi yirmi yaşın altında ve son derece güzel kızlar oldukları için *coup d'oeil* [manzara] çok albeniliydi. Sultan Efendi olabilecek en iyi şekilde karşılanmamız için emir vermişti; dolayısıyla ağırlama çok hoştu. Halayıklardan biri, içinde kahve bulunan, üç gümüş zincirle asılmış ağır bir cezve tutuyordu; bir diğeri pahalı mine tutamakları olan fincanların durduğu ve kenarından incilerle süslenmiş, saçaklı ibrişimden yapılmış göz alıcı bir örtünün sarktığı büyük bir tepsi taşıyordu; üçüncüsü değerli taşlarla kaplı altın kapakları olan, içlerinde çeşit çeşit şekerlemenin bulunduğu billur tabaklarla dolu yaldızlı bir tepsi getirmişti. Bir dördüncüsünün elindeki tepside, şekilleri ve işçiliği çok güzel, içleri su dolu boy boy cam bardaklar vardı. Kısacası, her halayık pahalı ve lüks bir nesne taşıyordu. Tavırları öyle zarif, yüzleri öyle güzel ve elbiseleri öyle çarpıcıydı ki gül kokulu lokumları ve nefis kokulu kahvemizi almamızdan sonra yavaşça çekilirlerken, ayrılıyor olmalarına hayıflandım.

Esma Sultan'ın gözdesi Nazif Hanım, henüz birkaç aylıkken, annesiyle birlikte satın alınmış. Annesi o daha bebekken ölmüş. Ünlü koruyucusunun düşünceleri üzerindeki tesiri sınırsız ve sahiden de "asil" doğmuş olsaydı

dahi, şu an sahip olduğundan daha büyük bir hürriyete ve sevgiye mazhar olamazdı. Hatları çok muntazam, hatta hoş; ancak yüzünü ve göğsünü kaplayan çok sayıda çil güzelliğini bozuyor. Gözleri koyu mavi, uzun siyah kirpikleri var ve saçları altınsı kahverengi. Ne var ki, Nazif Hanım'ın en büyük cazibesi, aşırı zarifliğinden neşet ediyor; zarif olmayan hiçbir hareketi yok; oyunbaz cevvalliği ve doğuştan gelme kurnazlığı onu hoş bir dost haline getiriyor. Sesi alçak ve tatlı; çınlayan kahkahası coşkunun ta kendisi sanki.

Kıyafeti garip bir Avrupa ve Şark halitasıydı. Sarı çiçekli uçuk mavi keten bir şalvar ile beyaz çizgili, pembe ham ipek biyeleri olan açık yeşil bir entari giymişti; bu arada, Parisli bir modacının elinden çıkmış, bordo-kahverengi satenden, kalın kapitoneli yeleğini çok geniş yenlerinde elmas kol düğmeleri olan bir harmaniye tamamlıyordu. Gene de Osmanlı konaklarındaki giyim kuşamın en çarpıcı unsuru saç modelleri. Bundan daha çirkin bir şey olamaz! Boyalı bir çevre sıkıca alına sarılıyor ve taşlı firketelerle tutturuluyor; arkadaki saçlar darmadağın bir yığın haline gelene kadar kabartılıyor; daha sonra çevrenin bir ucuyla başın üzerinden geçiriliyor. Çok sayıda takma saç örgüsü sırta doğru iniyor, bunlar çoğu zaman tabii örgülerin renginden ve dokusundan bariz şekilde farklı oluyor; öndeki lüleler kaşların üzerinde küt kesiliyor ve yanlarda birkaç santim uzunluk bırakılıyor. Bu uzun saçlar dümdüz iniyor, üzerine güller veya değerli taşlar illeştiriliyor; bazen de çevrenin uzun kenarıyla, bir çelengi andıracak bir şekle sokuluyor. Saraylı hanımlardan bazıları dışarı giderken yaşmaklarının altına demet demet takma lüleler takıyorlar; ama sayıları henüz çok az olduğu için, bunun moda olduğu söylenemez. Yukarıda tarif ettiğim saç modeline, Nazif Hanım, evdeki diğer hanımlarla beraber, kaşlarının arasına yerleştirdiği, arkası yapışkanlı bezden kesilmiş bir yıldız ve hilal eklemiş. Bu koyu siyah süs, yüz ifadesinin tabii yumuşaklığını ortadan kaldırıyor. Ama elleri ve kolları çok güzel! Beyaz, yuvarlak ve balmumundan dökülmüşçesine yumuşak; ince, esnek bedeni sanki Yunan efsanelerindeki kız kardeşler tarafından şekillendirilmiş.

Esma Sultan payitahtta halayıklarının güzelliğiyle ün salmış; Padişah Hazretleri üç defa Nazif Hanım'ı istemiş, ama her seferinde reddedilmiş: Şark'ta daha önce asla örneği görülmemiş bir olay. Padişah'ın kudretine karşı gelmeye ve asrî bir Hürrem Sultan rolünü oynamaya cüret eden bu hayat dolu kız, en nihayet onu hakikaten bir tutulma noktasına kadar götürmüş.

İlk ret cevabı, Padişah tarafından şımarık bir güzelin kaprisi olarak kabul edilmiş ve hatta Nazif Hanım'ı dostça ikaz etme alçakgönüllülüğünü dahi göstermiş; ama öğütleri, kızın üzerinde taleplerinden daha fazla bir tesir bırakmamış. Hayatında ilk kez "Güneşin Kardeşi" ve "Cihanın Hâkimi"ne altı üstü bir kız tarafından yüz verilmemiş.

Gelin görün ki, bu derdin çaresi yokmuş; çünkü sarayın sultan efendilerinden birinin evlatlık kızı olarak genç hanımın hürriyeti kutsi addedilmekteymiş. Padişah bir dahaki sefere muvaffak olma ümidiyle kanaat etmek mecburiyetinde kalmış; on iki ay boyunca gönderdiği pahalı hediyelere ve hareket tarzındaki âşıkane nezakete rağmen ikinci talebi de bir geri çevirmeyle karşılanınca, hiddete kapılarak işi başka türlü ele almış ve kardeşi Esma Sultan'ı, gözdesini kendi kutsi iradesine karşı hiç işitilmemiş bir isyana kışkırtmakla suçlamaya başlamış.

Sultan Efendi masumiyetin bütün enerjisiyle kendini savunmuş, hatta öğütleriyle ve ikna gücüyle bu işin olmasına çalışmış, ama onun gayretleri de akamate uğramış. Nazif Hanım, hamisinin hareminin kısmi hürriyetini ve mevcut vaziyetinin izafi istiklalini Padişah Sarayı'nın altın kafesinde esarete ve efendisinin gelip geçici sevgisine tercih etmiş ve ayak diremeyi sürdürmüş.

Bu beklenmedik inat karşısında sabrı taştan Padişah hoşnutsuzlukla ablasının sarayını terk etmiş ve mağlubiyetinin temel sebebi olduğuna hâlâ inandığı ablasını görmeyi dahi reddetmiş. Ne var ki, hükümdarlar bile yaralanmış gurur ve karşılıksız hissiyat mevzubahis olduğunda yalnızca birer erkektir; Mahmut da Beylerbeyi'ndeki yaldızlı salonlarına geri döndüğünde işte bunları hissetmiş. Nazif Hanım'ı hakikaten sevdiğine ve saadeti için ona sahip olmasının şart olduğuna iyice ikna olmuş. Üçüncü bir defa eli boş dönmek için, Sultan Efendi'nin yeniden onun sevgisini kazanmaya ve varlığıyla kendisini şerefliendirmesine dair samimi ve mütevazı yakarışlarına kulak tıkamış. Üç uzun hafta boyunca onu görmeyi reddetmiş; sonra da bu haşmetli gazabın inatçı güzel üzerinde güçlü bir tesir yaratmış olduğuna kanaat getirerek, bir kere daha Sultan Efendi'nin sarayının yolunu tutmuş.

Nazif Hanım'ı affettiğini zengin bir hediyeyle tebliğ etmiş; genç kız ona saz çalıp şarkı söylemiş ve ayaklarının dibindeki bir mindere oturmuş. Padişah rakkaselerin zarif hareketlerini seyrettikten ve ablasının kokulu şerbetinden tattıktan sonra, genç güzeli sarayın bahçesine çıkarmış ve burada onu, teklifini bir kere daha dinlemek mecburiyetinde bırakmış. Heyhat! Asil âşığa ne yazık! Geçen bir yıl boyunca düşünüp taşınmış olan genç kızın kararı daha bir katiyet kesbetmiş vaziyette; Padişah'ın keyfini kaçırma mevzuundaki lakaydisini, şimdiki itirazlarına karşı da göstermeyi sürdürmüş; böylece Mahmut gene sarayına eli boş dönmüş.

Türklerde evlat edinmenin kutsiliği işte bu derecede!

Ortaköy'deki sarayın Boğaziçi'nin hemen yanı başında olduğunu daha önce söylemiştim. Uzunca bir şerit halinde Boğaziçi boyunca uzanan geniş bir patikayla ve mermer bir rıhtımla denizden ayrılıyor. Bu yol, diğer yalı-

ların ve evlerin denize çıkıntı yaptığı yerlerde kesintiye uğruyor. Nazif Hanım'la sohbet ederken, dikkatimi bu rıhtımdan yükselen garip bir ses çekti; belli ki bu işaretin sarayın hanım sakinlerinden birinin kulağına gitmesi isteniyordu. Cevap gelmeyince, bir defa daha tiz, yabancı ses duyuldu; Nazif Hanım sessizce minderinden kalktı, pencerelerden birinin kafes işinin ortasında bulunan küçük bir siyah kapağı açarak, oldukça hırçın bir sesle, başka bir mektup daha kabul etmeme kararını tebliğ etmiş olmasına rağmen, neden hâlâ üzerine gelindiğini sordu. Sualine aldığı cevap kısa olmakla beraber kati idi; cilveli bir sabırsızlık ifadesiyle omuzlarını silkti, pencereden aşağıya, çerçeveye ipek bir kordonla bağlamış olduğu boyalı mendili sarkıttı ve bir dakika sonra geri çekerek kıvrımlarının arasında duran mektubu aldı. Yüzünde bir tebessümle yanakları kızararak okuduktan sonra, böyle bir olaya alışık bir insanın kendinden emin tavrıyla, mektubu beline sarılı şalın içine soktu.

Az sonra, evin başlıca hanımlarının tamamını ziyaret etmek üzere yola çıktık. Onlar da Nazif Hanım'ın dairesinin açıldığı sofaya bakan dairelerde kalıyorlardı. İlk uğradığımız yer, takriben elli yaşında, entari ve siyah yün şalvar giymiş, çok sessiz, hatta hüzünlü görünümlü ciddi bir kadın olan halayıkların annesiydi. Merakını giderir gidermez hemen yanından ayrıldık; belli ki bu ciddi havası şen rehberimizin de pek hoşuna gitmiyordu.

Daha sonra Sultan Efendi'nin hususi kâtibesi ve bir evvelki padişah Selim'in gözde odalıklarından biri olan Firuze Hanım ile tanıştık. Hem doğuştan gelme hem de sonradan edindiği kabiliyetleriyle değerli bir kadın; aynı zamanda meşhur bir şair. Karmakarışık yığılmış veya tülbentlere bağlanmış kâğıtların çevrelediği yatağına oturmuş, sedef kakma bir çekmece-nin kapağı üstünde harıl harıl yazıyordu. Zarif hatları ve güzel gözleriyle hâlâ hoş bir kadındı, ancak kaşlarını burnunun yukarısında birleştiren boya, gözlerinin güzelliğini yok ediyordu. Üçüncü bir kişi aramıza girmeden onunla sohbet edebilmiş olsaydım, eminim çok zevk alırdım. Enerji ve sanat aşkıyla dolu bir kadındı. Odası, bütün zemini kaplayan minderlere bağdaş kurmuş Türk ve Rum kadınlarla doluydu. Hemen yanında, saray hanımlarından biri solgun yanağını onun dizlerine yaslamış halde oturuyordu. Uzun müddet süren bir rahatsızlıktan sonra, kendisini yetiştirmiş olan Sultan Efendi'nin haremde birkaç hafta geçirmek istemiş ve bunun için izin almıştı. On sekiz veya on dokuz yaşında güzel bir kızdı. Elbiseleri çok pahalı olsa bile, belli ki yüreği yaralıydı. Biri ne zaman ona söz söylese, iri kara gözleri doluyor ve bin bir güçlkle cevap verir gibi duruyordu. Padişah efendisinin yaldızlı sarayının onun için hapishaneden başka bir şey olmadı-

ğı açtı. Solmuş yüzünün her çizgisinde kırılmış ümitlerini ve ruh çökkünlüğünü okuyabilirdiniz.

Biz kâtipenin dairesindeyken, solgun ziyaretçinin ricası üzerine, Nazif Hanım bir halayığa kemeçesini³⁶ getirtti, küçümsenmeyecek bir maharet ve tatlılıkla çalıp şarkı söyledi; daha sonra yetenekli Firuze Hanım şiirlerinden birini okudu. Öyle coşkulu bir alkış aldı ki şiiri yazılı halde bana vermesini istedim ve Askeri Rüştîye hocalarından birinin bunu Fransızca'ya çevirmesini sağladım. Okurlarım için de daha sonra İngilizce nazım haline getirdim.

Firuze Hanım'ın dairesinde oldukça uzun bir zaman geçirdik; aynı derecede alaka çekici geçmeyen birkaç ziyaretten sonra nihayet haremın baş odasına girdik. Burada, bir yığın minderin üzerine uzanmış on üç yaşlarında tatlı bir kız bulduk. Bir veya iki gün önce Sultan Efendi'nin önünde raks ederken ayak bileğini burkmuş. Çok tatlı bir bebeğe mama vererek kendini oyalıyordu. Bebek annesiyle birlikte, kadının ricalarına dayanamayan Sultan Efendi tarafından yakınlarda satın alınmıştı. Genç kadın on sekiz ay gibi kısa bir müddet içinde üç kocasını kaybetmişti; beş parasız haldeyken, saray kadınlarından biri olmak için, Sultan Efendi'nin çocuklara karşı herkesçe bilinen düşkünlüğünden istifade etmişti. Küçük kız yalnız Esmâ Sultan'ın değil, bütün haremın maskotu ve oyuncağı olmuştu. Elden ele gezdiriliyor, herkes tarafından okşanıyordu. Anne ise yemek, uyumak ve örnek bir gösterişle dua etmekten başka hiçbir iş yapmıyordu.

O dairede öyle bir kızlar topluluğu vardı ki! O ne gözler, ne dudaklar, ne dişler... Minderlerinin üstünde narin parmaklarını birbirine geçirmiş, arılar gibi küme küme otururlarken, neredeyse aylıklıkları dahi zarif görünüyordu! Orada burada biri elini yanağına yastık yapmış, dudaklarında bir tebesüm, sanki uykuya dalmadan önce son gördüğü şey yanında duran gümüş çerçeveli aynadaki yüzüymüş, son düşüncesi genç güzelliğinden duyduğu gururmuş gibi.

Birkaçı hamamdan dönmüş, yün kuşaklarını sarıyor ve bozulmuş saçlarını güne hazırlıyordu. Bu mevzuda fevkalade kabiliyetli görünen mütebesim bir kız, ağdalı yakıları çeşitli şekillerde kesiyor ve isteyenlere veriyordu, onlar da bunları itinayla hemen boyalı kaşlarının arasına tutturuyorlardı. Bu arada kızlarağası, daireye girip çıkıyor, iri gözlerinin aklarını deviriyor, her istikametten gelen neşe ve kahkahalara tamamen lakayt, sessizce kalın dudaklarını büzüyordu. Ona laf atacak kadar cesur olanların suallerine ve tefsirlerine ender olarak cevap veriyordu.

36

Yazarın zebec olarak aktardığı bu çalgı muhtemelen rebec olmalıdır. Rebec, klasik Türk musikisindeki kemeçle akraba olan bir yaylı çalgıdır (ç.n.).

Grupta ondan daha güzel birçok kadının olmasına rağmen, Nazif Hanım gene de “haremin nuru”ydu! Hepsı ona yol veriyordu; zarif oyunculuğu, neşeli kahkahası, masum kaprisleri herkes tarafından tebessüm ve tensiple karşılanıyordu; o herkesin gözdesiydi ve cana yakınlığıyla asil hanımının namütenahi sevgisini haklı olarak kazanmıştı. Kısa bir müddet sonra bize katılan Firuze Hanım, kemençe çalan bir halayığa kendi eserlerinden birini söyleyerek, daha doğrusu okuyarak refakat etti. Ardından, haremin gözdesi ut çaldı ve gruptan biri ona defle refakat etti; bu arada yarım düzine kadar ses, aynı zamanda bir şair olan Padişah’ın şarkılarını koro halinde söylediler. Padişah sık sık asil ablasının hane halkını kendi eserlerini söylerken dinleme bahtiyarlığını tadarmış.

Bu konsere Nazif Hanım ile kâtibenin katılması, Frenk misafirlere iltifat etme gayesini taşıyordu. Çünkü Türk hanımlar, parayla tutulan şahıslar tarafından bir gelir edinme yolu haline getirilmiş bir mahareti sergilemeyi hakir görüyorlar.

Hamamdan şiddetli bir baş ağrısıyla çıkan Sultan Efendi biraz yatarak ağrısı atlatmaya çalışırken, bahçeleri gezmemiz rica edildi. Buna uyarak, Nazif Hanım’ın rehberliğinde, bir düzine hanımla birlikte sofadaki bir kapıdan beyaz mermer döşeli geniş bir terasa çıktık. Binadan çıkar çıkmaz cevval gözdenin dört bir yanda çalışmakta olan bahçıvanlara “Bakmayın! Biz dışarı çıkıyoruz!” diye bağırıldığını duyunca, içten bir kahkaha attım. Elbette, buyruğu aldıklarını söylemek için hepsi de ona doğru döndü. Bu arada kahkahalar atan bir kız, Frenk hanımlara takdim etmek üzere bahçenin en canlı renkli çiçeklerini toplamaya koşmuştu.

Yanından geçtiğimiz havuzlardan biri zarafetiyle beni çarptı. Suni bir tepeden dökülen su, beyaz mermerden, sıra sıra yerleştirilmiş ve giderek genişleyen on bir havuzu dolduruyordu. Sonuncu havuz, sarayın pencerelerinin hemen altında büyük bir su birikintisi teşkil ediyordu. Taraçalar ulu ağaçlarla gölgelenmişti; bahçenin en yüksek noktasında, içi baştan aşağı harika kalem işleriyle müzeyyen altın yaldızlı bir kameriye vardı.

Bahçelerdeki gezimizi bitirdiğimizde Sultan Efendi hâlâ ortalarda olmadığı için, aynı rehberle, hemen haremin üzerindeki resmi daireleri ziyaret etmeye başladık.

Mermer sofanın üzerine inşa edilmiş olan büyük kubbe, Şark ihtişamının tam bir numunesiydi. Şahane boyanmış kubbeyi, yaldızlı başları olan kırk somaki sütun destekliyordu; duvarlar cam levhalarla kaplanmıştı; kapılar ipek perdelerin ardına gizlenmişti; yerde Acem halıları seriliydi; kadınların dairelerine girişi perdeleyen kafesler oymalı ve altın yaldızlıydı. Oval

biçimli sofanın diğer ucundan, azametli bir mermer merdivenle hareme iniliyordu. Parıltılı korkuluklar boyunca duran, en zevksiz renklerde giyinmiş halayık grupları asil hanımlarının emirlerini bekliyorlardı.

Sultan Efendi'nin sabah odası gün ışığına boğulmuştu. Terasa açılan bu odanın zeminini kaplayan halı, pencerelerin altına yığılmış yastıklar ve duvarlara asılmış kumaşlar bembeyazdı ve gül çelenkleriyle süslenmişti. Ve Şarklıların en ince zevki gösterdikleri tavan koyu mora boyanmış ve altın yıldızlarla tezyin edilmişti.

Kabul odası farklı bir tarzdaydı; dekorasyonu ciddi, muhteşemdi; altın kaplamaların çokluğu ve geniş silmelerin yarattığı kasvet sebebiyle neredeyse bir manastıra benziyordu. Kırmızı mavi saten perdeleri olan, zevkli eşyaların bulunduğu ve kokuların ortalığa saçıldığı yatak odasında ise İngiliz tarzı bir rahatlık ve oturmuşluk havası vardı.

Gene de en şık odalar Padişah'a ayrılmış olanlardı. Otuz penceresinde sırma saçaklı mor kadife perdeleri, parlak kumaştan minderleri, dökme cam ve altın yaldızla kaplanmış duvarları, *vertu* [fazilet] işareti nesnelerle dolu bir döşemesi ve üstüne değerli taşların serpiştirildiği masaları olan büyük sofa, Padişah'ın yatak odasına açılıyordu. Çiçekli muslin perdenin çevrelediği, düğüm atılmış renkli şeritlerle süslenmiş Avrupalı yatak, sofanın ihtişamı ve ağır perdeleriyle hoş bir tezat teşkil ediyordu. İşlenmiş gümüşten, zengin kaplamalı mangal ve odanın ucundaki iki girintiyi dolduran, mücevherlerle süslenmiş oyuncaklar, düşüncelerimizi debdebeli Şark'a geri döndürüyordu.

Değerli taşların kakılmış olduğu altın buhurdanlar, yakutlarla bezeli yüzük tepsileri, beyaz saten bir yastığın üzerinde duran, elmaslarla süslü bir çerçevenin içinde Padişah'ın bir minyatür portresi, telkâri gümüşten bir tarak takımı, incilerle süslü mineli bir çikolata kâsesi, içinde her boy ve şekilde saatlerin durduğu altın kaplama bir tepsi bu göz alıcı kalabalığın küçük birer parçasıydı. Fakat en çok hoşuma giden, Padişah tarafından yazılmış ve harika tezhiplerle süslenmiş bir Kuran ile içinde dualar olan el yazması kitaptı. Her ikisinin de cildi altındandı ve köşelerine pırlantalarla Padişah tuğrası işlenmişti; ayrıca kitapların dış kenarlarına değişik renkli mücevherlerle mukaddes yazılardan pasajlar yazılarak bir bordür teşkil edilmişti.

Hususi oturma odasının sözünü etmeye degecek bir yanı yoktu, sadece sedirin ve perdelerin tül biyelerle süslenmiş olması bir Avrupalı gözüne müstesna mahiyette görünebilirdi. Ama bir bütün olarak, gezdiğim sayısız dairenin tanzim edilişinde, umduğumdan daha az insicamsızlık ve zevksizlik gördüm.

Biz sarayı gezerken, Sultan Efendi tarafından, bizi eğlendirmeleri için rakkase kızların hünerlerini göstermeye hazırlanmaları emredilmişti; ama ne yazık ki, Sultan Efendi, tantanalı bir nezaketle, kızların Avrupai hava veren yeni elbiselerini ve yeni danslarını temaşa ettirerek bize jest yapmaya karar vermişti. Eminim benzeri elbiseler daha önce kimsenin aklına gelmemiştir. Birini anlatmam, hepsi hakkında bir fikir vermeye kâfi gelecektir. Mavi muslinden, pembe ve kırmızı fiyonklarla süslü elbise, boyundan yeşil ipek kurdelelerle tutturulmuştu; bunlar sırta iniyor ve uçlarında iki ağır püskül sarkıyordu. Etek uzun ve dardı, kenarları beyaz saten iki dar farbeyle süslenmişti; en kabasından siyah deri ayakkabılar, eldivensiz eller, yerleri süpüren simli pembe bir kemer, inci bir gerdanlık, genişliği en az bir metre, bir yemek masasını bezemeye yetecek kadar çiçeğin yerleştirildiği ağır takma saçlardan teşekkül eden bir saç modeli kıyafeti tamamlıyordu. Çiçekler ebemkuşağının bütün renklerinden itinayla seçilmişti. Bunun yarattığı tesiri uzun uzadıya anlatmama gerek yok. Ancak haremde topladığı hayranlık muazzamdı; bu karman çorman kıyafeti giyme talihine nail olan sahiden güzel kız ise, etrafındaki kalabalığın tefsirlerini dinlerken kendini cennette zanneder gibiydi.

Erkek elbiseleri de tasvir etmeye çalıştıklarımla tam bir tenasüp içindeydi. Ve bir bütün olarak Sultan Efendi'nin o kadar hoşuna gitmişti ki Türk elbiselerine yalnız sıradan günlerde göz yumuyordu.

Gün inmeye başladığı ve Pera yolu oldukça uzun olduğu için, rahatsızlığı sebebiyle hâlâ odasından çıkamayan Sultan Efendi'nin gelmesini beklerken, konakta akşam yemeği yeme şerefini gönülsüzce geri çevirmek mecburiyetinde kaldım. Bizi ağırlayan iyi ve nazik insanların sitemlerine rağmen, sevimli gözdeye ve kabiliyetli dostuna veda ettim. Sultan Efendi beni kabul edip konuşabilecek hale geldiğinde, uzak olmayan bir tarihte, ziyaretimi tekrarlamam yolundaki davetle yola çıktım ve ağrıyan bir baş ve kamaşmış gözlerle Pera'ya döndüm.

Firuze Hanım'ın neredeyse kelimesi kelimesine İngilizce'ye tercüme ettiğim şarkısını buraya ekliyorum. Biraz daha Şarklı bir hava taşıyor olmasını isterdim, ama en azından antikalığı kâfi derecede kendine has.

Şarkı

Kalmadı bende huzur sana olan aşkımdan
 Gecem gündüzüm oldu hep seni düşünmekten
 Gözlerimden hiç gitmez sinendeki zülüfler
 Ah edip duruyorum, heyhat sen ellerinsin

Âşıkın olsam ne gam, mecnunum ben senin
 İsterim gizleyemem, bu sevdam ayan benim
 Nazarının okları yüreğimi delerken
 Kurudu pınarlarım, ayrılmam kader benim

Nazarımı kör eder ah o âteş-i derun
 Bakamam kimselere berid olup gittin sen
 Kör talihin perdesi indi o gül cemale
 Göremem ah göremem o zarif handelerin

Gelsen ne olur, girsen ruhuma, ah Leylam
 Dinlesen o meysus ve bitmeyen hikâyem

Kâğıthane Mesiresi

On Sekizinci Bahis

**Kâğıthane–Kâğıthane deresi–Tatlı Sular Vadisi–Padişah alayı
Milli yasak–Pitoresk manzara–Saliha Sultan ve bebeği
Padişah’ın sabrı–Okçular–Padişah’ın inhisarı –Padişah’ın okçuluk
merakı–Nişan taşları–Odalığın mezarı–Kaybedilen sevgili
Esmâ Sultan–Saray nezaketi–Vadide bir gezinti**

İstanbul yakınlarındaki en hoş yer şüphesiz Kâğıthane’dir. Frenkler buraya, şairane olmanın yanında, çok da münasip düşen “Tatlı Sular Vadisi” adını vermişler. Kâğıthane deresi köpüklü sularıyla vadinin zengin yeşillikleri arasından çıkar ve gümüş bir sicim gibi kıvrılarak akar. Akarsu olarak mühim addedilmese de, payitaht çevresinde birkaç kilometrelik havalandığı tek tatlı su membaı olduğundan, insanlar için büyük bir keyif ve hayranlık unsuru.

Tıpkı Prens Rasselas’ın vadisi gibi, dört bir yandan yüksek ve kıraç tepelerle çevrili olan Kâğıthane vadisi öyle taze, yeşil ve güneşli duruyor ki ilk aklınıza gelen, tabiatın burayı tatil günleri için yaratmış olduğu. Padişah’ın burada hem bir yazlık sarayı hem de bir kasrı olduğunu söylememe bilmem gerek var mı? İstanbul yakınlarında saray, kasır ya da köşkün olmadığı güzel bir yer yok zaten. Ama Sadâbad Kasrı, Padişah’ın en gözde dinlenme mekânı; halka karşı vazifelerinden bir günlüğüne uzaklaşmaya muvaffak olduğunda, payitahtın mesuliyet ve keşmekeşinden kaçmak için umumiyetle buraya çekiliyor. Pera’dan buraya araba yolculuğu çok zevkli; tepelerin havası o kadar temiz ki canınıza can katıyor. Vadiye iniş o kadar pitoresk ki yolculuk ne kadar zevkli geçmiş olursa olsun, ayaklarınızın dibinde yatan ve gün ışığında yıkanan o güzel yere varmak için sabırsızlanıyorsunuz.

Kâğıthane’ye giden bir gruba dahil olduğum günden daha parlak bir gün hiç görülmemiştir zannederim. Birkaç günden beri rahatsızdım ve dört-nala yapılan bir atlı yolculuğu kaldıramayacak kadar zayıf hissediyordum kendimi. Bu yüzden, arabamın minderlerine rahatça gömülmüş halde, neşeli ve daha sıhhatli arkadaşlarımla yanımdan uçarak geçmelerine katlandım ve vadiye doğru yoluma yavaşça devam ettim.

Biz tepeden aşağıya inerken, saray avlusundan çıkan ve saray mesiresinin hudutlarını teşkil eden derenin karşı yakasına doğru yol alan bir araba alayı gördüm. Atlı bir muhafız beni tepenin eteğinde bir dakikalığına durdurdu; ancak herhangi bir Frenk hanımın o yoldan girmesine mani olmak

Kağıthane'de Çağlayan Ksarı

yolunda emir almış olmadığı için, geçmeme göz yumdu. Yasak Rum, Ermeni ve Yahudi kadınlar için geçerliydi. Sadece, Padişah ailesi geçerken arabamı durdurmam ricasında bulundu ve ardından arabacıma ilerlemesini söyledi. Bu ricasına tereddüt etmeden riayet ettim; dere sadece birkaç metre genişliğinde olduğu için, o meşhur aileyi olduğu gibi görebiliyordum.

Başlarını birer seyisin tuttuğu dört güzel doru at tarafından çekilen açık arabada, Padişah'ın iki küçük oğlu, saray cücesi ve saltanat ailesinin Zenci baş haremağası oturmuştu. Velaht sultan tatlı bakışları, parlak gözleri ve pembe yanakları olan bir çocuktu ve bir köylünün oğlu zannedilebilecek kadar gürbüz bir görünüşü vardı. Ardından dört koçu arabası geldi; bunların içinde peçelere bürünmüş Mihrimah Sultan, annesi ve kız kardeşlerinden biri vardı. Daha genç hanımlardan bazıları son derece güzeldiler ve yaşmakları öyle şeffaf ve öyle şuhut ki hatlarını bariz olarak seçebildim. Umumiyetle görülen bir şey değil bu, çünkü saray kadınları, تنها yerlerde dahi herhangi bir Türk kadınından daha sıkı örtünmek mecburiyetinde. Bir keresinde Padişah'ın bir odalığını gördüğümü hatırlıyorum; yaşmağını göz kapaklarına kadar çektiği gibi, gözlerinin önüne bir tülbent takmıştı!

Arabalar Zenci muhafızlarla çevriliydi ve alayın sonunda harika bir Arap atına binmiş olan, dört yaya hizmetkârın refakat ettiği kızlarağası geliyordu.

Cortège [kortej] geçer geçmez yoluma devam ettim ve arkadaşlarımla sarayla irtibatı olmayan başka bir yoldan vadiye girmek üzere, bir daire çizmek zorunda kaldıklarını öğrendim. Arabadan inerken gördüğüm manzardan daha neşelisi ya da daha pitoreski olamaz. Çayırılık şen gruplarla dolmuştu. Eflâklî ve Bulgar çalgıcılar cümbüş yapanların arasına dağılmışlardı; çiçekçi Çingene kızlar, dört bir yanda güzel çiçek demetlerini satıyorlardı. Bunlar öylesine marifetli tanzim edilmişti ki, her peçeli güzel, kara gözlü çiçekçide kendi anlatmak istediği hikâyeyi dile getirecek bir demet olup olmadığını ilk nazarda görebiliyordu. At üstündeki devriyeler etrafı gözetlemek için atıkları turlar esnasında tepelerde bir görünüp bir kayboluyorlardı. Saray kapılarından birinin yakınlarında beyaz ve altın yaldızlı bir kayık dalgalarda salınıyordu; Türk hizmetkârlar her tarafa koşuşturuyorlardı; saltanat ailesinin kaldığı yere giden bütün yollar çifte korumalıydı, her yanda heyecan ve telaş vardı.

Biz sarayın önünde dururken, altı kürekli iki kayık iskeleye yanaştı ve kısa bir müddet sonra Halil Paşa'nın karısı Saliha Sultan, yarım düzine Zenci uşağı ve bunun iki katı sayıda halayığı ile göründü; doğumunda Sultan Mahmut'un görülmemiş bir cömertlik gösterdiği bebeği kollarında taşıyan başdadı onu takip ediyordu.

O sıralarda gazetelerde yazılanlara bakılırsa, bugüne kadar bütün Türk hükümdarlar kendi soylarından gelen erkek çocukları öldürmüş ve bu şekilde tahta daha sonra kimin çıkacağı hususunda gelecekte çıkabilecek anlaşmazlıkları en tesirli şekilde halletmişler.³⁷ Şu an baktığım çocuk, Padişahın canını bağışladığı ve doğumu münasebetiyle halk şenlikleri tertip edilmiş tek çocuk –toplar atılmış ve tebriklerini arz etmek için nazırlar huzura kabul edilmiş. Asil oğlan, dadısının kollarında gülüyor ve oynuyordu; kayıklar uzaklaşırken, çocuğunun kendisine bağışlanacağını öğrendiğinde sevgi dolu annenin yaşadığı coşkuyu kafamda canlandırmakla oyalandım. Ne var ki, bu coşku kısa ömürlü olacaktı. Çok geçmeden Mahmut, kendi ellerini kana boyamadan muhtemel düşmanından (eğer küçük sultanın kaderi hakikaten bu idiyse) kurtuldu. Kâğıthane gezimizden üç gün sonra, dış çıkarmakta olan bebeğin ateşinin yükseldiğini ve nöbetler geçirerek öldüğünü öğrendik.

Padişah'ın, gözde paşalarından bazılarıyla beraber okçuluğa meraklı olduğunu duymuştum ve onu görmenin bir yolunu bulmak istiyordum. Bunun için, grubumuzdan bir iki kişiyle birlikte, diğerlerinden ayrıldık ve mesirenin çevresinde dolaşmaya başladık. Okçuların “kanatlı oku hedefe uçurdıkları” yerin karşısına denk düşen bir noktada durduk. Vadinin üzerinden geçmekte olan yüklü bir bulut, yaprakların üzerine dolu taneleri kadar ağır ve ses çıkararak düşen o iri damlalardan birkaçını serpiştirmişti bile. Padişah, mübarek bedeni üzerinde bir saray mensubunun tuttuğu kırmızı şemsiyenin altında oturuyordu. Gözde paşalar, binanın *façade*'i [cephesi] boyunca sıra halinde dizilmişlerdi. Çok sayıda uşak, okları toplamak üzere çimenliğe yayılmıştı.

Şemsiyeden bahis açılmışken, şimdiye kadar kırmızı şemsiyenin sadece Padişah'a mahsus olduğunu, ama yeni hükümdarın büyük ihtimalle bu ihtisarı çok ehemmiyetsiz bulduğundan, merhamet gösterip yasağı kaldırdığını beyan etmeliyim. Şu sıra İstanbul'da kırmızı şemsiyelerin çok moda olduğunu ilave etmeme lüzum yok herhalde.

Okçuluk Sultan Mahmut'un merakı ve bu marifetiyle son derece böbürleniyor; o derecede ki Askeri Rüstiye'nin hemen arkasındaki geniş tepelik saha, tepenin zirvesindeki setten kendi attığı okların sözde düştüğü noktalara dikilmiş, süslü ve itinayla işaretlenmiş mermer sütunlarla dolu.³⁸ Sözde diyorum, çünkü Padişah'ın zaafı herkeşe biliniyor; bu yüzden okları toplamakla ve mesafeleri ölçmekle vazifelendirilmiş içoğlanları umumiyetle oku alıp yirmi otuz adım ileri koşuyor ve burada bulmuş gibi yapıyorlar. Bu şekilde Padişah da masaldaki Prens Aimwell kadar iyi ok atmış oluyor. Ok-

37

Kardeş katli Miss Pardoe'nun İstanbul ziyaretinden iki yüzyıldan fazla zaman önce, 17. yüzyıl başlarında terk edilerek kafes sistemine geçilmişti (e.n.).

38

20. yüzyılda tarihe karışan Okmeydanı ile nişan taşlarından söz ediyor (e.n.).

Kağıthane'de müzisyenler

ları getiren açıkgöz içoğlanları da pek çok dürüst insanın elde edemeyeceği bahşişler kazanıyorlar. Bir keresinde bir keşif seyahati esnasında, birdenbire karşıma üzerinde altın yaldızdan harflerle yazılmış yazılar olan, kaideli bir mermer sütun çıkınca, ne işe yaradığını merak etmiştim. Şaşıarak bunun yukarıda sözünü ettiğim nişan taşlarından biri olduğunu öğrendim. Padişah Hazretleri bu kez okunu hakikaten de uzağa atmış olduğu için, bu hadisenin hatırasına her zamankinden daha güzel bir taş diktirmiş.

Kağıthane'deki ok atma merasimi kâfi derecede eğlendiriciydi. İlk önce Padişah'ın oku uçtu; uşaklar hemen koştu; sonra her paşa haddini bilip Padişah'ı geçmemeye itina ederek sırayla ok attı. Bazıları ciddi bir iş yapma havasındaydı, diğerleri ise dehşetli sıkılmış gibiydi: Ne yazık ki, son kırk yıldır her hafta talim yapmış olmakla böbürlenlen bir amatörden kaçış yoktu.

Okçuların bulunduğu yerin biraz solunda, bir salkımsöğüdün gölgelediği bir tepecikte, güzel bir mezar taşı yükseliyor. Bu, gençliğinin ve güzelliğinin zirvesinde, en gözde olduğu sırada apansız ölmüş olan saray odalıklarından birinin mezarı. Onu kaybetmekten müteessir olan Padişah'ın emriyle bu güzel yere gömülmüş. Bu olay Padişah'ı o kadar derinden sarsmış ki, iki yıl boyunca vadiden hiç ayrılmamış. Tepecik, selamlık odalarından görülüyor ve söğüt dalları arasında dolaşan her esintinin iç çekişi, yaldızlı odalarda kalanların kulaklarına taşınıyor. Mahmut'un, şairane bir eleme kapılarak bu kızı mevzu edinen hazin bir şiir yazdığı söyleniyor. Bunu ele geçirmeye çalıştım, fakat muvaffak olamadım. Bu genç kızın Avrupa'da tanınmadan kalmasına içim elvermediği için, mezarının yanında dururken alelacele birkaç çılgın kıta karalamayı denedim.

Kaybedilen Sevgili

Bahar bize geri döndü –gülen Bahar;
 Gün ışığı suların üzerinde
 Ve ne kadar parlak, nasıl da ışıldıyor;
 Bu güzel manzarada büyüsünü serpecek
 Şark'ın kara gözlü kızlarına.
 Ama O nerede? Güzellerin en güzeli,
 Ressamların modeli, şarkıların nağmesi;
 Onun için açan yaz güllerine
 Güzelliği, çiy düşmüş körpeligi
 Ve hoş kokusu sinen kişi;
 Cihan Hâkimi'nin Sevgilisi –Nerede O?

Heyhat! Onun için boşuna dönüyor Bahar;
 Onun yeri uyuyanların yanında şimdi:
 Bir zamanlar ruhunun acılarını dindirdiği,
 Yeryüzünün solgun yüzlü yaşlılarını yatıştırdığı
 Güzel şarkıya bir daha katılmayacak.
 Raks onun için bitti –ve onun için
 Artık çiçekler parlak yapraklarını açmayacak;
 Üzgün bülbül şakımayacak nağmesini;
 Gün ışığı her tümseğin üzerine yağıyor,
 Her yürekte sevinç nabızları atıyor:
 Ama O, sevilen ve kaybedilen kişi, nerede O!

Geçen yıl solan çiçeklerin yattığı yerde yatıyor;
 En mağrurların uyuduğu yerde uyuyor;
 Ve yakıcı sağanaklar yağdıracak gözler
 Ve saatleri tüketecek iç çekişler
 Yüreğin kederi kabardığında.
 Ama ona ağlamayın, o mağrur günler geçirdi,
 Şark'ın dehşet saçan Hünkâr'ı onu eş seçti;
 Gün ışığı, gözde alnına düştü;
 Tıpkı açmak üzereyken kırılan bir tomurcuk gibi
 Vakitsiz, ama aziz tutulan bir mezarı doldurdu;
 Ve uluların olduğu yerde, dinleniyor şimdi O!

Hissi bir hikâyesinin olmasına rağmen, güzel odalık çoktan unutulup gitmiş; mezarının yanında gezinen güzellerin onun kaderine içlenecek zamanları yok. Gene de Padişah'ın oklarını başka bir istikamete doğru attığını görmek romantizmime bir teselli oldu.

Okuların olduğu yerden ayrılıp bir Rum hanımın refakatinde arabaya döndüm ve vadinin daha yüksek yerlerine çıktık. Burada, Esmâ Sultan ve refakatçilerinin arabalarına rastladık. Bizi görünce durdu ve sarayına davet etmiş olduğu Frenk hanımın ben olup olmadığımı sorduktan sonra, nezaket ve tevazuyla rahatsızlığının beni kabul etmesine mani olmasından duyduğu üzüntüyü dile getirdi. En kısa zamanda sarayında bir gün daha geçirmek üzere vakit ayırmamı istedi. Sonra, istisnai bir lütuf olarak, Zenci halayıklarından birini daha evvel bahsini ettiğim bebekle beraber arabama gönderdi. Bebeğin sevimli arkadaşım Emine Hanım'ın adaşı olduğunu keşfettim.

Okmeydanı'ndan İstanbul manzarası

Pahalı ve çok süslü giydirilmişti; güzelliğini övüp elbisesini beğendiğimi söylediğimde ve bebeği hizmetçinin kucağına geri verdiğimde, maiyetindekilerle yola koyulan Sultan Efendi'den çok nazik bir selam aldım.

Bir paşanın dul zevcesi olan Sultan Efendi, asil görünümlü bir kadın, çok aristokrat tavırları var ve erkek kardeşine çok benziyor. Belli ki eskiden güzelmiş, ama şimdi altmış yaşını geçmiş olmalı. Gözdesi Nazif Hanım yanında oturuyordu, ama peçesi öyle kalındı ki bana selam verene kadar onu tanıyamadım.

Yolumuza devam ederken, bir sanatçının her birinden bir eser çıkaracağı, yüz kadar grubun yanından geçtik. Hepsi de eğleniyor ve gülüyorlardı. Kayıklar parlak akarsuda gidip geliyorlardı; heybetli ağaçlar uzun dallarını çimenlere doğru uzatıyorlardı; rüzgâr neşe dolu sesleri taşıyordu. Bulutlu hava geçmişti; gün ışığı tepelerin zirvelerinde ışıldıyordu. Ruy-ı zeminde uzun, parıltılı bir yaz gününü geçirmek için güzel Tatlı Sular Vadisi'nden daha hoş bir yer düşünemiyorum.

İkinci Kitap

Rumların Paskalyası

Birinci Bahis

Rumlarla beraber Paskalya–Pera’daki Rum kilisesi
 Kadınlar mahfieli–Bir Rum kilisesinin içi–İbadet yeri
 Paravan–Patrik’in tahtı–Mukaddes kabir–Garip bir cemaat
 Hanımların canlı sohbeti–Meyit Yokuşu–Gemiler–Kayıklar ve
 kayıkçılar–Fener Kilisesi–Tarihi paravan–Hazine sandıkları
 İbadet yeri–Hususi şapeller–Dini mum gösterisi–Rahiplerin evi
 Zindan–Müslümanlığa karşı çare–Gece yarısı ayini
 Yorucu selamlaşma–Patrik–Logotet–Rus kâtipler–Türkiye’de Rus
 üstünlüğü Rumlar ile Ruslar arasındaki din kardeşliği–İman ikrarı
 Dini kargaşa–Patrik sarayı–Güzel gece manzarası–Gece yarısı alayı
 Huşu dolu intibalar–Boğucu sıcak–Şafak

Bizim Paskalyamız geçmişti. Rumlar, bayramı bütün dinlerin en gösterişli ve abartılısının tantana ve debdebesiyle kutlamaya hazırlanırken, biz son yemeğimizi yemiş, son kadrlimizi yapmıştık; siyaseti balolar izlemiş, diplomasi sefahate dönmüştü bile. Pera’daki Rum kilisesine ilk ziyaretim için bu fırsattan istifade ettim. Rus hükümetinin parasıyla inşa edilmiş zarif bir bina. Mavi ve altın sarısıyla zengin şekilde döşenmiş. Ayin hem Yunanca hem de Rusça yapılıyor ve papazların tamamı Rus.

Tanışmış olduğum bir Rum hanım kibarca bana iskemlesini verdi, ben de memnuniyetle kabul ettim; çünkü böyle bir yer bulamamış olsaydım merasimi görme gayretlerim neticesiz kalacaktı. Kadınların çoğu, görme ümidi olmadan, ayini işitmekle yetinmek mecburiyetindeler. Bu güçlüğüün sebebi, kadınların kilisenin ana mekânına girmelerine müsaade edilmemesi; son derece sık kafesli bir balkona sıkışıyorlar, öyle ki aşağıdakilerin tecrit edilmiş kadınları göz ucuyla bile görmeleri imkânsız.

Zahiren Rum Ortodoks ve Katolik kiliseleri arasındaki fark, diğer mezheplerle olandan çok daha fazla. Ortasında yüksek altların yer aldığı ibadet yeri bir paravanla kilisenin geri kalan kısmından ayrılıyor; aralarda ne geçit var, ne de yan şapeller. Bütün bina tavandan üç düz hat halinde sarkan ve ibadet yerinden ana girişe kadar uzanan avizelerle aydınlatılıyor. Paravanın üzerinde azizlerin tasvirleri kaba ve kuru biçimde resmedilmiş. Rum ibadethanelerinde sanki “cennette veya dünyada ya da dünyanın altındaki sulara bulunan herhangi bir şeye benzetme” töhmeti altında kalmamak için, bunlar sık sık bu şekilde tasvir ediliyor. Hepsi bu kadar da değil; din-darlar, tıpkı İspanya veya Portekiz’deki Katolikler gibi, adaklar sunma eği-

liminde oldukları için, boş bakışlı ahşap tasvirler vaziyete göre altın ve gümüş eller, gözler, kulaklar veya burunlarla süslenmiş; bu öylesine komik bir görünüş yaratıyor ki en ciddi insan bile resimlere gülümsemeden bakamaz.

Paravanın ortası, kiliseye açılan alçak, çift kanatlı kapının yukarısında-ki bir perdeyle kapatılıyor –bu örtü eski Yahudi ananelerinden alınma ve “kutsilerin kutsisi”ni cemaatin gözlerinden gizliyor. Bu kez perde açıldı ve başpapaz altarin önünde cüppesini giymekle meşguldü.

Patrik’in tahtı sağ tarafta ve hemen karşısında vaiz kürsüsü yer alıyor; kilisenin dibinde kapının her iki yanında, cılalı ahşaptan, içlerinde kilise beratı ve malları bulunan iki muazzam sandık duruyor. Mermer zeminin ortasına, şapelin gururu ve hazinesi yerleştirilmiş; bir zamanlar Mesih’in mezarının bir parçasını teşkil ettiği ve Kutsal Topraklar’dan getirildiği öne sürülen ve sonunda buraya konan bir taş. Bu noktaya doğru korkunç bir izdiham vardı: Yoğun kalabalık, taşa yaklaşabilmek için kararlı biçimde birbirini itip kakıyor, dirsekliliyordu; yaklaşmayı başaranlar, kiliselerinin ritlelerine göre, ancak uzun müddet riayet edilen itiyatlar neticesinde edinilebilecek bir hızla, yedi kez peş peşe taşın çevresinde dönüyor, taşın her ucunu öpüyor ve bekleyen papazın elindeki tepsie biraz para koyuyordu.

İbadet yerinin önünde ve kabri örten sayvan üstünde en az on beş santim çapında dev mumlar yanıyordu; bunların ışığı kimi iyice tıraşlı, kimi tepeden sarkan tek uzun bir saç örgüsüyle süslenmiş kesif bir baş kalabalığını aydınlatıyordu; bazıları da sanki kafalarına bir tas konmuş ve berber bunun çevresinden saçlarını kesmiş gibi yarım tıraşlıydı. Bazılarının omuzlarına inen, dağınık uzun lüleleri vardı –manzara baştan aşağı gülünçtü!

Bu arada mahfeldeki hanımlar da boş durmuyorlardı: Karşılıklı iltifatlar ediliyor, sualler sorulup cevaplar veriliyordu; sohbet sanki konuşmacılar huzur içinde kendi evlerinde oturuyorlarmışçasına rahat bir tarzda cereyan ediyordu. Bir papaz beş veya altı dakikada bir boy gösteriyor, dindar ve hayırperver şahısların ianelerini toplamak için bir para tepsisi tutuyordu. Ben, ayini yürüten papazların yeknesak, genizden gelen, binanın aydınlığına ve hoşluğuna hiç uymayan ilahilerinden kısa sürede usandım; ayinin belli bir yerinde, kabri aydınlatan mumlardan kapmak için kalabalıkta dindar bir itişmeye şahit olduktan sonra, yığınla resim ve yaldız, zengin kumaş ve işlemler görmüş olmamın bana kâfi geleceğine karar vererek bu dini kargaşa sahnesinden kaçtım. Servi gölgeli mezarlığı ve *Echelle des Morts*’u³⁹ yavaş yavaş yürüyerek indikten sonra, memnuniyetle bir kayığa atladım ve Fener’deki eski Patrikhane’de yapılacak muhteşem merasime katılmak üzere, misafirperver bir dostumun evine doğru yola koyuldum.

39

Şişhane’den

Kasımpaşa’ya inen

*Meyit Yokuşu. Adını
meyitlerin, yani ölülerin
bu yokuştan son yolcu-
luklarına çıkmasından
alır (e.n.).*

Haliç'in iki yakasını bağlayan ilk Unkapanı Köprüsü

Limanda ilerlerken, gemilerin parlak güneş ışığı altında her zamankinden daha göz alıcı çeşitliliği çok çarpıcı geldi bana. Harp gemileri (ki bunlardan biri dünyanın en büyüğü) Haliç'in ayna gibi durgun sathında yüzer şehirler gibi yatıyorlardı: Sahilde yabancı ticaret gemileri, sarılmış yelkenleri ve rüzgârın çıplak bıraktığı bir ormanın yüksek ağaçları gibi göğe fırlayan ince uzun direkleriyle kalabalık saflar halinde bekliyorlardı; Arap barkaları sivri pruvaları ve kıçlarıyla, antika madalyonlarda gördüğüm temsili resimlerine tıpatıp benziyorlardı; karanlık ve hareketsiz duran buharlı posta gemileri, berrak havaya yoğun, boğucu dumanlarını kusmak üzere olan okyanus canavarlarına benziyorlardı; bu arada, bütün bunların arasında, cilalı, ceviz ağacından kakmalı ince uzun kayıklar, şık giyimli kürekçileriyle, minicik yıldızlı süsleri ışıpta parıldayarak oradan oraya kayıyorlardı. Kayıkçıların birbirlerinin önüne çıkmamak için, “Asya yakasına!”, “Avrupa yakasına!” diye keskin, tiz bağırışları her an kulağımda çınlıyordu.

Arkadaşımızın bahçesinin en ucunda, suyun üzerine doğru çıkıntı yapmış iskeleye yanaştık; hanımlarla birlikte kahvemizi içtikten sonra, kiliseyi gündüz gözüyle ziyaret etmek için hemen yola çıktık. Boyutları Pera'daki kiliseden daha küçük ve süslemeleri daha yoksul olmakla birlikte, bu yapı daha çok hoşuma gitti. İçeride, sabah gördüğüm solmamış boyalardan ve yeni yıldızlardan çok daha çekici gelen, zamanın takdis ettiği bir hava vardı.

Şekli ve üslubu basit, hatta hantal olan Patrik'in tahtı bin iki yüz yıllıktı ve sırf antikallığı sebebiyle hürmete değerdi. Hemen yanında, Logotet'in yüksek sırtlı koltuğu duruyordu; takriben altı metre geride, ibadet yerinin koyu meşeden incelikle oyulmuş muhteşem paravanı uzanıyordu. Bu paravan bilhassa alakamı doğurdu, işçiliği son derece itinalı ve incelikliydi; panelleri ayıran direklerin rölyefleri çok kabarık ve cüretliydi. Pera'da olduğu gibi burada da aradaki boşluklara yabani görünümlü azizlerin kuru, sert tasvirleri çizilmişti. Bunlar da adakçıların birbirine benzemez ve birbirinden kopuk adaklarıyla süslenmişti.

Rum takvimindeki en gözde şahsiyet muhakkak ki Aya Yorgi olsa gerek; bu kilisede dövülmüş gümüşten iki boy tasviri yer alıyor. Vaiz kürsüsü mozaikten yapılmış, kakma sedef yıldızlarla süslenmişti; yukarıda söz ettiklerime benzer iki büyük sandıkta benzer eşyalar bulunuyordu. Kadınlar mahfilinin kafesleri Pera kilisesindekinden bile daha sıkı; dışarıdaki ışık seli, yüksek ve seyrek pencerelerden öyle az sızabiliyordu ki binanın içinde kasvetli bir alacakaranlık hüküm sürüyordu, ama bu, yapının tarihiyle ve ke- derli karakteriyle hoş bir tenasüp sağlıyordu.

İçeriye girerken bize rehberlik eden şahısların yüzü suyu hürmetine, bizi karşılayan papaz kilisenin öteki ucuna kadar yürüme inceliğini gösterdi. Bu sayede bize, cismani bir kadın ayağının asla basmaması lazım gelen ibadet yerine girme fırsatı tanınmış oldu. Mukaddes levha yerleştirilmiş, hiçbir şekilde dikkate değer olmayan bir altarın bulunduğu küçük bir şapel biçimindeki bu bölmede ayrıca Patrik için yüksek arkalıklı mermer bir koltuk, ayıni yürüten papazların kullanması için bir çeşme, birkaç zavallı yağlıboya resim ile çok sayıda küçük aziz ve Meryem Ana resmi vardı. Bunlar, değişik ailelerin hususi şapellerine konmadan önce, buranın kutsiyetinde takdis edilmek üzere belli bir müddet kilisede bırakılıyor. Parası ne kadar az olursa olsun, her Rum'un evinde hususi ibadet yeri olarak döşenmiş bir daire bulunuyor.

Bununla birlikte, bana refakat etmiş olan bir Rum hanımın ibadet için yaptıklarını izlemek, beni gösterişli azizlerin ve din uğruna canını feda edenlerin süslü tasvirlerini tetkik etmekten daha çok eğlendirdi (tek münasip kelime bu). Resimlerin alt ucundaki paravan boyunca ince demir bir parmaklık uzanıyor; bu parmaklık dindar şahısların azizler şerefine yakmak isteyebilecekleri ince mumları taşımaya yarıyor. Arkadaşım, bu gaye için devamlı yanık tutulan bir lambadan yirmi kadar mumu yakmakla meşgul olageldi; bunu yaparken, Masaniello'daki barkarölü alçak bir sesle mırıldanıyordu; kutsal grubun önüne geldiğinde bunun yerine şu neviden şeyler söylemeye başladı:

"Meryem Ana –ona dört mum yakacağım, çünkü benim adım da Maria– ve ne olursunuz, ışık vurduğunda altın ellerindeki ve gümüş tacındaki ışıltılara bakın. İşte Aya Yorgi; onu severim, bu yüzden mumlardan iki tane alacak. Bu da kim? Ah! Aya Nikola; ona katlanamam, bu yüzden onu atlayacağım."

Azizin lehinde fikrini değiştirmeye çalıştım.

"Pekâlâ, madem siz öyle istiyorsunuz, ona da bir tane ayıralım; ama hiçbir zaman sevdiklerimden biri olmadı: Takvimde asla mum yakmadığım iki aziz var –Aya Nikola ve Aya Dimitri."

Gene de bu seferlik herhangi bir tarafgirlik göstermemesi konusunda anlaştık ve neticede minyatür bir ışık oyunu husule geldi. Merakımı gidermemden ve arkadaşımın mum yakma işini tamamlamasından sonra, avlunun bir kanadında yer alan, papazlara ayrılmış olan ve manastıra benzeyen muazzam binayı gezmeye başladık. Dışarıdaki birkaç basamağı çıktığımızda kendimizi geniş bir galeride bulduk; sağda ve solda tıpkı bir manastırdaki hücrelere benzer daireler buraya açılıyordu. Bu küçük, ama rahat odala-

rın her biri bir papaza verilmiş; bizim ziyaret ettiklerimize itinayla halı döşenmiş ve perdeler takılmıştı, şintz divan örtüleri ve Rum evlerinde âdet olan her türlü lüks vardı. Birçoğunda, dairelerin sahipleriyle kahve içen hanımlar olduğunu gördük; hizmetkârlar telaş içinde, işlerini çok ciddiye alarak bir oraya bir buraya koşuşturuyorlardı.

Kiliseye, dehşet verici büyüklüğünü göz ardı etmeme imkân veren umumi bir rahatlık havası hâkimdi. Diğer bir kapıdan geçip Patrik sarayının önüne geldiğimde, emri altındakilerin dünyevi hallerine acıma duymak içimden gelmedi.

Patrik'in evinden zindana⁴⁰ doğru ilerledik. Burada, on iki yaşında sefil bir afacan bulduk. Müslüman olmaya kalkıştığı için "döneklere verilen ceza"ya çarptırılmıştı. Elbiseleri ve ayakkabıları yırtık pırtıktı. Dindar bir Türk, din değiştirmesi karşılığında yeni bir kıyafet ve bir çift ayakkabı almayı teklif etmişti; ama Muhammed Peygamber adına talihsiz bir tesadüfle, oğlan tam kaçarken yakalanmış ve çileden çıkan ana babası tarafından salahiyyetkar kilise mercileri önüne getirilmişti. Burada sekiz gündür hapisti; ayaklarına zincir bağlanarak, bir ay kalacağı umumi akıl hastanesine gönderilmek üzereydi!

Aziz pederlerin cami ile akıl hastanesi arasında ne gibi bir benzerlik kurduklarını bilmiyorum; ama bu ceza muhakkak ki çok kendine has ve korkunçtu. Oğlan bize kendi hikâyesini anlattı ve sonra sırtarak, sonunda onlara göstereceğini ilave etti. Hırsızlıkla suçlanan diğer iki mahkûm da bir iki gün içinde cezalarını çekeceklerdi; her ikisi de sürgüne gönderilecek ve ikisinden en azılı olanın göğsü dağlanacaktı. Bu arada hücre hapsindeydiler. Sinsi görünüşlü, fütursuz serserilerdi ve gardiyan konuştuğunda, onun yüzüne karşı sırtıyorlardı. Son olarak, itaat göstermeyen mahkûmlara uygulanan falakayı ve halkalar ile zincirleri gördük; en ufak bir şükran içermeyen bir şaşkınlıkla karşılanan bir bağış yaptıktan sonra, kulaklarımda prangaların şangırtısı, zihnimde yüzen bin bir kasvetli hayalle misafirperver dostlarımızın evine döndüm.

Saat on buçukta, gece yarısı ayininde hazır bulunmak üzere bir kere daha kiliseye gittik. Bir Rum hanım, merasimi rahatça takip edebilmem için kibarca bana iskemlesini verdi. Biz içeriye girdiğimizde ayin başlamıştı ve binanın içi tam bir ışık seli halindeydi. Tavandan sarkan otuz avizenin renkli camlarından alttaki kalabalığın üzerine çok renkli bir ışıltı yayılıyordu; ibadet yerinin önündeki dev mumlar ve azizlerin önünde yanan ince mumlar ışıltıya daha da bir parlaklık katıyordu. Mahfil kafeslerinin arasından sıranca bu ışıklar, bir mabette asla görmediğim, gayritabii bir sahneye şahit ol-

40
Patrik'in sadece kilisenin başı olmayıp aynı zamanda Rum milletinin baş yöneticisi olması, zindanın Patrikhane'ye yakın bir yerde olmasını açıklar.

mamı sağladı. Önlerdeki koltuklarda oturan hanımlar, tıpkı bir çiçek tarlası manzarası arz ediyorlardı, her renkten türban, her boyadan elbise, her şekilde bone mevcuttu; devamlı bir kıpırdanma ve mırıldanma, devamlı eğilip selam vermeler, tebessümler ve fısıldaşmalar beni herhalde işin içinde bir hata olduğunu ve aslında daha dünyevi bir temsil seyretmek üzere toplanmış olduğumuzu düşünmeye sevk etti.

Ne var ki, papazların bir an için kesilen yeknesak ilahileri aniden bir defa daha yükseldi; hiç hatırlamadığım, ama belli ki karnaval esnasında tanıştırılmış olduğum insanların kibar selamlarına ara verip aşağıda olup bitenleri müşahade etmek üzere başka tarafa döndüm.

Patrik beyaz satenden, üzerine sırmalı tül den bir eşar bın atıldığı ve göğsünden muazzam büyüklükte bir elmasla tutturulmuş bir cüppe giymiş halde tahtında oturuyordu. Cüppenin kenarları otuz santim kadar genişlikte, aralara sırma ve sim karıştırılmış iğne işiyle çizilmiş çeşitli aziz portreleriyle süslenmişti. Koyu kırmızı kadifeden tacı muazzam büyüklükte, çeşitli şekiller verilmiş incilerle neredeyse baştan aşağı örtülmüştü; aradaki boşluklara yakutlar, zümrütler, çok güzel ve parlak pırlantalar serpiştirilmişti. Bir elinde esasını, diğerinde beyaz saten kılıflı, üzerine mücevherler kakılmış İncil'ini tutuyordu; her hareketinde, etrafını saran mumlar, mücevherlerle ince ince süslenmiş cüppesinin ışıltısını tamamen göz kamaştırıcı bir parlaltıya tahvil ediyordu.

Yanında, tahtla aynı yükseklikte bir koltukta, zengin gümüş işlemeli üniformasıyla Logotet oturuyordu. Babam onun yanındaydı ve onun iskemlesinin dibinde Vogoridi duruyordu; tahtın hemen önünde, vaiz kürsüsüyle aynı hizada Rus kâtiplerin dördü kırmızı yastıklı bir koltukta oturuyorlardı; buradan ibadet yeri tamamen gözlerinin önündeydi.

Türkiye'de Rus üstünlüğünün kurulmasına zemin hazırlayan bir yığın sebep arasında Müslümanlar için en tehlikelilerinden biri, Ruslar ile Rumlar arasındaki din ortaklığı. Müstebit Çar İstanbul yakınlarında Rumlar için bir kilise yaptırmış ve giriş kapısının üzerindeki arma Ruslara ait! Diğer bütün sefaretlerin çalışanları uyur veya ziyafet çekerken, Rus sefaretinin *attaché*'leri Rum Patrik'in tahtı önünde uysalca diz çöküyor ve uzatılan eli tevazuyla öpüyorlar!

Hareketin kendisi basit aslında. Korkulması lazım gelen, bunun kitlelerin zihninde yarattığı tesir. Logotet ve Vogoridi'nin ardından, daha az mühim Patrik'e hürmetlerini arz etme fırsatı bulamadan, her şeye kadir Rusya'nın her şeye kadir ajanları kutsi eli öpmek üzere hevesle dizleri üzerine çöktüğü zaman, kalabalıktaki yüzlerde ortaya çıkan hoşnut takdir ifadesi

görölmeye değerdı doğrusu. Bir anda müşterek bir alaka sahası yaratılmıştı ve hiçbir bağ dini itikadınkı kadar sağlam olamaz. Rumlar zaten prangalarından kurtulmaya uğraşıyorlar, toprağa bağlı köylüler efendilerinden nefret ediyorlar; ağaç içinden çürümüş ve gövdesi boşalmış; Rusya baltayı bir kere vursa düşüverecek. Kendi mahvına tebessümle gitmesi için kandırılan ve mahkûm edildiğini bile anlamadan ipi boynuna geçirilmiş bulan mücrimler gibi, gururu okşanarak emniyet içinde olduğuna inandırılan Müslüman, yarı barbar müttefikinin ağzının suyunu akıtan bir av aslında. Rusların nüfuzu ve Rumların sinsiliği –dış güç ve iç ihanet– ona karşı birleşmiş; bunlara karşı çıkmak için elinde ne var? Şaşaalı unvanlar ve gösterişli laflar, genç ve yarı eğitilmiş bir ordu, gemilerinin ihtişamından çok uzak bir donanma ve pek çoğu göğüslerinde Rus madalyası taşıyan insanların koruduğu bir başşehir. Bu madalyalar, başka bir memleketin hükümdarı tarafından, halka karşı vazifelerini (Moskova’nın görüşlerine uygun şekilde) yerine getirdikleri için takılmış!

Halbuki Türkiye kendi gayretleriyle hak ettiği desteği bir müddet alabilse ve böylesine itimat ettiği Avrupa devletlerinden hazır yardım görebilse, çok geçmeden milletler arasındaki yerini almaya layık olduğunu ispat edecektir. Ordu ve donanmasının yalnızca zamana ihtiyacı var; askerleri cesaretlerini çoktan ispatlamışlar ve nispeten disiplinsiz halde bunu yaptıklarına göre, iyi teşkilatlanmış bir bütün olarak hareket ettiklerinde, birbirlerinden destek alarak, tabiatıyla daha da üstün vasıfları kendini gösterecek. Bırakın Rus madalyaları şehrin sokaklarının tozlarında çığnensin –böyle bir madalyayı takanların hiçbir itirazı olmayacaktır, çünkü bunu değerli bir nişandan çok, bir utanç damgası addedenlerin göğüslerini dağlamakta zaten; işte o zaman, Türkiye’nin gelecekteki kalkınmasını tahmin etmek için kâhin olmak icap etmez. Avrupa askeri taktikler ve askeri disiplin mevzuundaki bilgilerini Şark’a borçludur ve borcunu ödeyecek güce de sahiptir. Yarım düzine tecrübeli zabıt birkaç ayda Türk ordusunun bütün görünüşünü ve kalitesini değiştirebilir.

Patrik, bağlılık gösterilerini kabul ettikten sonra, daha da canlanan ilahilerin refakatinde, ardında başpiskoposlar ve piskoposlar olmak üzere ibadet yerine geçti ve zaten zengin olan elbiselerine birkaç tane daha mücevherli ve işlemeli örtü ilave etti. Ardından, sunulan takdis edilmiş ekmeği aldı. Ayinin bu kısmında kilisedeki her erkek, kadın ve çocuk bu gayeyle getirmiş olduğu mumu (İsa’nın dirilişinin sembolü olarak) yakmak üzere öne atıldı; böylece son derece tüyler ürpertici bir ışık patlaması meydana geldi. Aşağıda, öylesine bir izdiham ve sıkışıklık vardı ki insanlar yakılmış mum-

ları tutan kollarını güçlükle kaldırıbiliyorlardı. Son derece müstesna bir manzaraydı bu. Kesif bir duman bütün binaya kanat germeye başlamıştı bile; birkaç dakika içinde seçebildiğim tek şey, bir kafalar denizi ve kesif du-manda yol bulmaya çalışan pek çok cüce ışıktı.

Bütün hissiyatlarını –din, aşk, nefret ve hırs– coşkuyla yaşayan ateşli ve tezcanlı Rumlar, bu sefer de Avrupalı bir cemaatin titizlikle yapacağı gibi kendilerine ayrılmış yerle kanaat etmediler. Yarım düzine kadar haydut kı-lıklı adam vaiz kürsüsüne tırmandı, yirmi kadarı basamaklara çıktı, pisko-posların boşalttığı koltuklara en yakın olma şansını bulmuş olanlar bu fır-satı kaçırmadı ve bazıları da galeriyi destekleyen sütunlara asıldı; bu yüz-den, oflayıp puflayan kilise vazifelileri alayın geçmesi için bir boşluk açma-yı bin bir güçlükle başardılar.

Bu noktada arkadaşımı ve Patrik sarayına doğru bize yol açmak için epey gayret gösteren dört beş hizmetkârı takip ederek kiliseden çıktım. Pat-rik'in merakımı gidermem için yaptığı kibar teklife uyarak, onun hususi oturma odasına doğru hızla seğirttik. Burası kilisenin avlusuna bakıyordu ve alay burada duracaktı.

Gece çok güzeldi. Solgun ay göğün koyu mavisini yastık yapmış, kuleler, saraylar, adacıklar teşkil eden tül-sü bulut kümelerinin arasından tırmanı-yordu. Bulutlar öyle hızlı değişiyor ve sürükleniyordu ki sanki periler diya-rının uçarı mahlûklarına benziyorlardı. Yaprakları baharın yumuşak tesiri altında yeni tomurcuklanmış heybetli bir çınar ağacı gece yarısı rüzgârında hafifçe iç çekiyordu; manastır benzeri binaların uzun karanlık silueti ve ki-lisenin meyilli çatısı, solgun ay ışığında yaşadığımız anın ciddiyetine çok gü-zel uyan esrarengiz bir gölgeler derinliğiyle öne fırlıyordu. Kutsi binanın ge-niş kapıları ansızın açıldı; koronun alçak sesli nağmesi gece havasında ka-bardı; bu kadar geç saatte kiliseyi doldurmuş olan hevesli kalabalık öne atıldı; hepsinin elinde ince mumlar yanıyordu; avlunun ortasında, Patrik ve ardındaki kilise ileri gelenlerinin rahatı için kordonla çevrilmiş yüksek plat-forma doğru ilerlediler.

Çok geçmeden geniş avlunun tamamı, karanlık dalgaların kıvılcımlar sa-çarak yukarıya doğru savrulduğu ve yüzeyinin altında bir karanlığın kabar-dığı deniz görünüşü aldı. Fırtınalı bir gecede gökyüzündeki bir nokta gibiy-di avlu; sanki bütün yıldızlar, etraftaki kasvetin ortasında tek bir ışık galak-sisi teşkil etmek üzere bir araya gelmişlerdi. Ve şapelden çıkan mukaddes kervan bu parlaklığa doğru yavaş yavaş ilerledi. İlk önce, yaldızlı kandiller ve parıldayan şamdanlarla çevrelenmiş halde altın haçın taşıyıcısı geldi. Ar-dından, balmumundan mumları Mukaddes Teslis'i temsil edecek şekilde

renkli kurdelelerle üçer üçer bağlanmış meşaleciler tezahür etti. Bunu, yerleri süpüren safran sarısı satenden cüppeleriyle ikişerli bir sıra halinde yürüyen, gür sakalları göğüslerine kadar inen, sipersiz serpuşlar giymiş olan ve uzun lüleleri omuzlarına düşen papazlar takip etti.

Hiçbir şey bir Rum papazın saç biçiminden daha pitoresk olamaz. Ana babaları tarafından kiliseye adanan çocukların doğdukları andan itibaren ne makas ne de ustura kullanmasına izin veriliyor; bu yüzden büyüdülerinde sakallarını eski Yahudi şeriatına uygun şekilde yolarak seyreliyorlar; genelde çok incelikli insanlar oldukları için, büyük bir itina ve hünerle yaptıkları bu ameliye görünüşlerinin yarattığı tesiri daha da artırıyor; sıradan günlerde uzun, gür lülelerini şapkalarının altında gizliyorlar.

Bu kutsi heyeti, iki yanında Rum Ortodoks inanışına göre havarileri temsil eden iki başpiskopos olmak üzere, kendisi de Mesih'in temsilcisi sayılan Patrik takip etmekteydi; daha sonra, tarif etmeye kalkışmanın manasız kalacağı parlaklıkta göz kamaştırıcı cüppeleriyle on papaz ortaya çıktı. Onların hemen ardından ikişerli bir sıra halinde yürüyen piskoposlar, daha sonra Logotet ve Vogoridi, bir dizi papaz ve son olarak da kiliseden daha erken çıkmaya muvaffak olan cemaat geldi.

Genç papazlar platformun dibinde halka şeklinde dizildiler; yukarısı kısa müddette kilisenin başları ve aralarında babamın da durduğu ileri gelenlerle doldu. Patrik önünde kalın bir cilt halinde duran Kitab-ı Mukaddes'ten bir bahis okudu; papazlar gece rüzgârında ağırbaşlı ritimlerle inip çıkan bir mezmur söylediler; son olarak piskoposların en yaşlısı Patrik'in eline, insanları takdis etmesi için, daha önce sözünü ettiğim üçlü mumlardan birini verdi; hemen ardından, ikisi İsa'nın çifte tabiatını temsil etmek üzere kol kola girdiler; kalabalıktaki herkes açık başını eğdi ve iki parmağıyla başparmağının ucunu birleştirerek yedi kere istavroz çıkardı. Bundan sonra, alayın dönüşü için güçlükle kalabalığın içinde bir yol açıldı; alay kilisenin kapısından geçip gözden kaybolduğu sırada kulaklarımızdaki nağmeler de giderek kesildi. Beş dakika içinde, ay ışığının dans ettiği boş avluya bakan gözlerle yalnız başımıza kaldık.

Ne kadar huşu dolu bir andı o! İnsan tapınmasının debdebe ve şaşaası geçip gitmişti; gözlerimiz, önünden hızla küçük bulutlar geçtiği için bir görünüp bir kaybolan Ay'a takılıydı; kulaklarımızı dolduran tek ses gece yarısı rüzgârının çınar yaprakları arasındaki fısıltıydı. Başımı arkamdaki yastığa sessizce yasladım; mest olmuş hayallerim ansızın kendine geldi; doludizgin atan nabzım duruldu; tabiat yüreğime seslenmişti ve ruhum onun tesiri altında sakinleşmişti. Ani ve garip bir reaksiyon bu; o an odamın yal-

nızlığına kaçabilmiş olsaydım, son saatlerde şahit olduğum ihtişama dair tek bir hatıranın bile rüyalarımın gireceğini zannetmiyorum.

İnsan gururu, şaşaası ve gücü hayallerime pranga vurmuş ve bakışlarımı perçinlemişti; ama şimdi geceydi; sakın, yumuşak gece solgun Ay'ıyla, esraren-giz bulutlarıyla ve fısıldayan sesiyle ruhuma dokunmuştu! Böyle saatlerde yürek Allah'la baş başa kalıyor.

Yeniden kiliseye girdiğimizde, bayılmaktan korktum; koyu duman bulutları çatıda dolanıyordu; boğucu tütsü, buhurdanlardan sütunlar halinde yükseliyordu; sayısız mum, ısılarını yanmakta olan tütsününkine katıyordu; dışarıdaki hafif, duru havadan buraya girmek hasta ediciydi. Gene de ayin bitene kadar kalmaya kararlı olduğum için kendimi tuttum. Logotet'in okuduğu iman ikrarıyla ve vaiz kürsüsünden mavi, simli cüppe giymiş bir papazın İncil'den okuduğu bir bahisle ayin sona erdi.

Biz eve dönerken, sabahın külrengi ışığı Boğaziçi'nin üzerinde pırıldıyordu. Kahvaltımızı ettikten sonra, ağrıyan başlar ve kamaşmış gözlerle günün yorgunluklarına hazırlanmak üzere yataklarımıza çekildik.

Rum Patriğinin Huzurunda

İkinci Bahis

**Perhizden sonra ziyafet–Patrik’i ziyaret–Muhteşem alay
Rahatsız edici coşku–Patrik’in rahatsızlığı–Cüppe çıkarma merasimi
Hazırlıksız panayır–Patrik kendi evinde–Altın yumurtalar**

Ertesi sabah oturduğumuz kahvaltı sofrası neydi öyle! Uzun ve zahmetli perhiz bitmişti; artık kefarete ve mahrumiyetle geçmiş kırk günün acısı çıkarılacaktı. Her yemeğin büyük bir alakayla nasıl incelendiğini, o ana kadar yasak olan lüksleri içermeyen yemeklerin herkes tarafından nasıl reddedildiğini görmek eğlendiriciydi. Masanın ortasında katı pişirilmiş ve bak-kam ağacının kabuğuyla hoş bir kırmızıya boyanmış yumurtalarla dolu bir kâse vardı; ama bu sadece milli ananeleri sürdürmek için, bir Paskalya sembolü olarak konmuştu; yoksa perhizin meşakkatinden kurtuldukları bu ilk günde kimsenin böyle bir iptidai yiyeceğe el sürmeye niyeti yoktu.

Kahvaltı sona erdiğinde, Paskalya tatili için okuldan kaçan ve bize tercümanlık yapmayı gönüllü olarak kabul eden hoş bir gençle ve babamla, bizimle tanışmak istediğini bildirmiş olan Patrik’i ziyarete gittik. Evinde tek tük eşya konmuş pek çok büyük ve soğuk oda vardı; burası bir din büyüğünün sarayından çok bir kışlayı hatırlatıyordu. Üzerinde yürüdükçe güzel bir koku yayan defne yapraklarının saçılmış olduğu koridorlardan geçip, kilisenin avlusuna bakan hususi bir oturma odasına alındık. Henüz kiliseden ayrılmamış olan Patrik’in gelişini beklemek üzere oturduk.

Kilisenin kapısındaki ani telaş bizi pencerelere çekti. Kırk sekiz saatlik aralıksız merasimden sonra Patrik’i evine getiren muhteşem alayı uzaktan seçebiliyorduk. Öyle bir izdiham vardı ki kilise vazifelileri ve kavaslar, Patrik’i görmek için bunaltıcı bir coşku ve heyecanla bağrıışan kalabalığı güçlkle yararak ona yol açıyorlardı. Bu sayede bu manzarayı seyredecek bol vaktimiz oldu. Coşku azalacak gibi de görünmüyordu; çünkü kiliseden akın akın çıkan kalabalık, basacak bir yer bulmak için birbirinin üzerine çıkıyor, kilise vazifelilerinin püsküllü kamçılarına ve vazifeli zabıta memurlarının güçlü dirsekleri ile değneklerine hiç aldırmiyordu.

Büyük Perhiz boyunca titizlikle (üstelik uzun süren ağır bir hastalığı henüz tam atlatamamış halde) perhiz yapmış olan Patrik hiç durmadan kırk sekiz saat vazife yapmıştı ve daha fazla enerji harcamasını gerektiren bu nahoş ve tahammülü zor alakaya dayanacak hali kalmamıştı; iki piskoposa dayanarak ilerledikçe, onu boğma riski yaratacak biçimde üstüne gelen, cüppesinin eteğini öpmeye hevesli kalabalıktan devamlı kendisini artık af-

fetmelerini istiyordu. Ancak yakarmaları boşunaydı; güruh bağılıyor ve çırpınıyordu; kilise vazifelilerinin itiş kakışlarına ve papazların dostça ikaz, hatta tehditlerine kulak asan yoktu. Nihayet yarım düzine kadar çömez Patrik'in ayaklarını yerden kesti ve onu saraya çıkan büyük merdivenin dibine doğru taşıdı.

Yaklaşmakta olan papazların vakur ilahileri muazzam kalabalıktan ak-sediyordu. Binanın girişinden, içinde bulunduğumuz dairenin kapısına uzanan bir geçit teşkil ettiler. İçeriye önce buhurdan taşıyıcısı girdi, elindekini odanın her köşesine iki veya üç kez sallayıp çabucak çekildi; hemen ardından, mücevher ve işlemelerin ağırlığı altında neredeyse çökecek gibi olan piskoposlar dizi dizi girdiler; sedirin kenarında sıralanarak yerlerini aldılar ve iki başpiskoposun arkasında yürüyen Patrik'in gelişini sessizce bekleme-ye başladılar. Manzara göz kamaştırıcıydı! Her yanda altınlar, değerli taşlar, pahalı ve işlemeli kumaşlar vardı: Bakmaktan gözlerimiz yoruldu. Birkaç saniyelik bir gecikmeden sonra kutlu kilise büyükleri de geldi; Patrik'in elini öpmek üzere öne çıktığım sırada, manzaranın ihtişamı beni derin bir huşu içinde bıraktı.

Derken cüppe çıkarma merasimi başladı. Bu sırada, alayın geçmiş olduğu balkona sıralanmış papazların ağırbaşlı ilahileri bir an bile susmadı; piskoposlar pahalı ipekler, muhteşem brokarlar ve parlak kumaşlardan cüppelerini kat kat soyundukça, bana düşen tek şey, aşağıda amansızca üstlerine yığılan kalabalığın arasında böyle bir elbisenin ağırlığının altında nasıl olup da ezilmediklerine hayret etmektir!

Omuzlarına kürklü bir pelerin atılmış olan Patrik ve ardından piskoposlar odadan çıktılar; Patrik bunca ihtiyaç duyduğu dinlenmeye kavuşmadan önce kabul etmek mecburiyetinde olduğu ziyaretçiler için hazırlanırken, biz bir müddet daha aşağıdaki avluda birikmiş kalabalığı seyrettik. Her istikamette, yeşil dallar ve çiçek açmış çalılardan teşekkül eden zafer takları dikilmişti ve bunların altında, Şark'taki hiçbir bayramın onlarsız tam addedilemeyeceği şerbet satıcıları ve şekerlemeciler duruyordu.

Kilisenin kapıları artık kapatılmıştı: Bir saat önce ruhlarının selameti için hevesle atılan becerikli Rumlar, şimdi de aynı ateşlilik ve hevesle eğlence peşine düşmüşlerdi. Çoğu itişip kakışma esnasında çözülmüş olan serpuşlarını yeniden bağlıyorlardı; bazıları yere çömelmiş, ufak çömleklerden işaret parmaklarını kullanarak çok şaşırtıcı bir hızla yoğurt yiyorlardı. Bazıları ise itinayla beyaz kumaş serilmiş geniş tepsisinin üstünde sunduğu tatlının lezzetini daha bir zevkli hale getiren porselen kaplar ve mala şeklindeki parlak pirinç kaşıklar taşıyan muhallebi satıcısının etrafına toplanmışlardı. Muhallebi, gülsuyu ve pudra şekeriyle birlikte yeniyor.

Bir hizmetkâr Patrik'in bizi başka bir odada beklediğini haber verince, sarayın karşı kanadında yer alan geniş bir salona doğru onun peşinden gittik. Burada azametli Patrik'i yerden yarım metre kadar yüksek, yastıklı bir iskemlede oturur halde bulduk. Rengârenk elbisesinin yerine mor ipekten, düşük kadife yakalı bir pelerin giymişti; boynundaki kalın altın zincirden pırlanta bir yıldız sarkıyordu. Sağında iki tane renkli hasır sepet duruyordu; birinde koyu kırmızı ve altın yaldızlı, diğerinde ise beyaz ve altın renkli yumurtalar duruyordu; solundaki daha büyükçe sepete ise kahvaltı masasında gördüklerime benzer, basitçe bakkam ağacının kabuğuyla boyanmış yumurtalar tepeleme doldurulmuştu.

Patrik bizi büyük bir kibarlıkla karşıladı; çok iyi bir tercüman olan genç dostumuzun vasıtasıyla bana Şark'ta edindiğim intibalar üzerine bir dizi soru sordu; kısa müddet önce şahit olduğum muhteşem merasim hakkındaki takdir hislerimi ifade ettiğimde tatmin olmuş göründü; son iki günkü yorgunluğunun, benimle istediği şekilde sohbet etmesine müsaade etmeyecek kadar kendisini bitkin düşürmesinden duyduğu esefi ifade etti.

Az sonra kahve ve tatlı ikram edildi; ön odada Patrik'e hürmetlerini arz etmek için pek çok insanın beklediğini bildiğim için ayrılmak üzere ayağa kalktım; bu sırada, ziyaretimin onu çok memnun ettiği yolunda şeref verici sözlerle bana bir çift yaldızlı yumurta lütfetti ve yeniden sağlığına kavuştuğunda beni tekrar görme ümidini ifade etti. Elimden geldiğince şık bir cevap verdim; bana uzanmış olan mübarek parmakları dudaklarıma bastırdım ve sonra ayrılmak için müsaade istedim.

Yumurtaları aldığım sırada, bana verilmiş olan büyük şerefın farkında bile değildim. Böyle garip bir ikramın manasını ve menşesini tahkik ettiğimde kazara keşfettim bunu. Bana söylendiğine göre, bu âdet o kadar eskiye dayanıyor ki şu an yerine getiriliyor olmasının tek sebebi tarihi değeri; bununla beraber bunlar büyük merasimlerle dağıtılıyor. Patrik önde gelen şahıslara yaldızlı yumurtalardan iki tane veriyor; bir alt mevkiye olanlara bir yaldızlı ve bir sade olmak üzere iki yumurta lütfediyor; daha sonra bir yaldızlı, iki sade ve sadece bir sade yumurta şeklinde bir sıra takip ediyor. Kim olursa olsun, huzuruna kabul ettiği herkese bu ikramı yapmak mecburiyetinde. Ve hafta içinde bir gün İstanbul'daki bütün Rum erkeklerin onun elinden yumurta alma hakları var, ta ki fazla halsizlik onu bu vazifeyi, baş muavinine devretmeye mecbur edene kadar.

Dostlarımızın evine dönünce kahve içtik ve Rumlara has lezzetli Paskalya çöreği yedik; bundan hemen sonra da kalktık ve Ermenilerin Büyük Kabristan'daki kutlamalarını takip etmek üzere bizi *Meyit Yokuşu*'na götürecek kayığımızı bindik.

Mezarlıkta Şenlik

Üçüncü Bahis

**Pera'nın ana caddesi–Tehlikeler ve eşekler–Bir arabada yolculuk
Şarklıların mezarlık sevgisi–Garip manzara–Ermenilerin manevi
esnekliği–Nubar Bey–Panayır–Ermeni dansı–İmtiyazsız cemiyet
Su satıcıları–Alafranga olmak–Güreş ringleri–Mezhep savaşı**

Eve vardığımızda araba kapıya yanaşmıştı bile; Pera'ya çıkan dik yokuşu tırmanmaktan bitkin düşmüş halde, kendimi memnuniyetle koyu kırmızı şiltenin üzerine, yumuşak yastıkların arasına attım ve bu yeni şenliği keyif verici bir aylıklıkla seyretmeye hazırlandım. Eğer aceleniz varsa, sakın ola ki bir şenlik günü Pera'nın uçsuz bucaksız ana caddesine yaya, atlı ya da arabalı çıkmayın! Evvela, birbirine karşı komşu olan vasat cüsseli iki kişi, bir adım bile öne atmaksızın kendi kapılarından uzanıp el sıkışabilir ve böylece yolunuzu kesebilir; ikinci olarak Tophane veya Galata'dan (esas iskeleler) büyük mezarlığa giden tek yol buradan geçer. Son olarak, Şarklıların pek dost canlısı, ama son derece münasebetsiz bir huyları var; beşli altılı gruplar halinde, kollarını birbirlerinin boynuna dolayarak veya çocuklar gibi el ele tutuşarak yürüyorlar ve bazen kalabalık onları yana çekilmeye zorlasa da, başka hiçbir şıkkın kalmadığı bir hal vaki olmadıkça birbirlerinden ayrılmıyorlar.

Şarklı kalabalıklara has diğer bir tuhaflık da ezilme tehlikesini asla umursamamaları. Şarklı, atınızın nefesini ensesinde hissedebilir, gene de onu mecbur etmezseniz yolunuzdan çekilmez. Arabacınız neredeyse arabanın tekerleklerinin altına girmek üzere olduğunu ihtar ettiğinde, böyle ehemmiyetsiz bir malumat için bu kadar çok nefes tükettiğine şaşırmış gibi bakar.

Ancak, iki ayaklıların idaresine müşkül denirse, dört ayaklı olanlarınkine tamamıyla imkânsız demek icap eder! Londra'daki at arabalarının tanrıçasından sinirleri bozulanlar buraya gelsinler de İstanbul'un eşeklerini bir görsünler, bakalım sinirleri dayanacak mı? Tam sokağın köşesini dönmüş ve birbirine sarılmış, laflayan, hareketli gürhunun içinden zorla kendinize bir yol açmışsınızdır ki, önünüze bir eşek çetesi çıkar. Atınız huysuzlanır, gemini ısıtır, ön ayağıyla eşinir ve sabırsızlanarak kalabalığın üstüne geriler; ona ısıрма, eşinme ve gerileme hakkını tanımanız icap eder, çünkü kiremit yüklü bir eşek katarını aşıp geçmeniz imkânsızdır.

Bu açmaz sizi eğlendirmiş gibi görünmeye ve yoldan geçebilmeniz için, eşeklerin sahibini onları tek sıra haline sokması yolunda ikna etmeye çalışırken, yüz metre kadar ileriden kulağınıza yeni nal sesleri gelir; iç sıkıntısıy-

la bakar ve korkunuzda yanılmadığınızı görürsünüz: “Eşekler karşı karşıya-
dır” ve toprak, tuğla veya taşlarla iyice yüklenmiş diğer bir çete ilk göz ağ-
rılarınızın arasına karışmak üzere ciddiyetle yaklaşmaktadır; sizi veya atını-
zı sakinleştirmek için atılan ve hedefini ıskalayan tekme veya yumruklar an-
cak sizi püskürtmeye yarar.

Eğer bir arabadaysanız, vaziyetiniz daha da vahimdir. Çünkü bir at, kal-
dırıma çıkararak ve burnunu haylazca pencerelerden içeri sokarak eninde so-
nunda kendine bir şekilde yol açar; birine omuz atar, diğerinin yüzüne uzun
kuyruğunu savurur. Oysa başka bir arabayı takip eden bir araba, öndekinin
hızına uyarak yolculuk etmek mecburiyetindedir; iki araba karşılaştığında,
biri kenara itilir, kaldırılır, evin duvarlarına doğru sürülür veya hendeğe iti-
lir, ta ki siz dışarıda bu vahşi şeyler olup biterken içeride kalabilmek için kâ-
fi derecede bilek veya parmak gücünüz olduğundan şüphe duymaya başla-
yana kadar. Bu zorluklar yoğun, pervasız ve keyfine düşkün bir gürhunun ver-
diği rahatsızlığa ilave edildiğinde, bir şenlik günü Pera’nın ana caddesinde
ilerlemenin hiçbir şekilde “rahat bir yolculuk” sayılmayacağını herkes ka-
bullenmelidir.

Az sonra anlatacağım hadisenin geçtiği gün, üç eşek katarı, dört araba,
kereste yüklü altı at ve bir koyun sürüsüyle karşılaştık. Neyse ki hiçbir ace-
lemiz yoktu; gerçi Yüce Padişah’ın yere kapaklanmış tebaasından birkaçını
kurban etmemeyi nasıl başardık, hiçbir fikrim yok.

Şark’ta yaşayanların mezarlıkları sık sık ziyaret etmekten neredeyse keyif
aldıklarından ya da en azından ölümü umursamadıklarından daha önce söz
etmiştim. Fakat bu şenlik vesilesiyle, bunu ne kadar ileri götürdüklerini gö-
rünce, daha da derin tesir altında kaldım. Hristiyan mezarlığı baştan aşağı
bir panayır manzarası arz ediyordu; hepsi bu kadar da değil, ölülerin mezar-
ları bile yaşayanları daha rahat ettirme külfeti altındaydı. Birçok çadırın al-
tında saçaklı bir örtünün serildiği ve üzerine çöreklerin, tatlıların ve şerbet-
lerin iştah kabartıcı şekilde dizildiği orta masa, göçüp gitmiş bir Ermeni’nin
heybetli abidesinden başka şey değildi! Salıncakları destekleyen direkler me-
zar taşlarına yaslanmıştı; üzerine minderler atılmış rahat sedirler de basma
örtülü mezarların ta kendisiydi. Küçük oğlanın atlıkarıncadaki oturağına ye-
tişmesini sağlayan, son nefesini vermiş bir adamın göğsünün üzerindeki top-
rak yığınıydı; yaşayanların cıvı cıvı oyunları ve ölülerin uykuları için gölge
veren ağaçlar aynıydı. Kebap satıcıları lezzetli yiyeceklerini pişirmek için me-
zarların yanı başlarına çukurlar kazmışlardı; tütün içilen yerlerin koltukları
ve tabureleri de ölümün aynı vasî viranesinden gelmekteydiler.

Bir yanda, bir iki papaz ölmüş birini toprağa veriyorlardı; hazin ilahilere şenlik dansçılarının tiz sesli çalgıları karışıyordu; diğer yanda, rengârenk çadırların arasında, ağırkanlı Ermenilerin bozmaya hiç de niyetli olmadığı nizamı korumak için atlarından inmiş devriyeler dolaşıyordu.

Ermeniler kadar köle doğmuş olmanın damgasını taşıyan başka bir *camia* görmedim: Zincirlerinin şangırtısını bile seviyorlar; yükseklerde hiç gözleri yok, “milletler arasında bir yer” almak için hiçbir gayretleri, coşkuları veya iştihakleri yok; kısacası, mükemmelliğin *nec plus ultra* [en üstün] timsali addettikleri Müslüman efendilerinin zavallı bir taklidi olmanın ötesine geçmeyi hiç düşünmüyorlar.

Üst sınıftan Ermenilerin görünüşlerini daha önce tasvir etmiştim. Daha çok yakışacak bir saç modeli ilave edildiğinde, giyim kuşamları son derece zarif; ne var ki üstünlükleri hep harici, hayalleri kuruşlar üzerine kurulu ve ruhları yok. Osmanlılara boyun eğmişlikleri üzerine konuştuğunuzda verdikleri cevap ne dersiniz? “Bütün söyledikleriniz çok doğru olabilir, ama bunlar beni alakadar etmiyor; benim işlerim çok iyi vaziyette.”

Kendi içtimai pozisyonlarının farkına varmalarını sağlamanız imkânsız; sizi dinler, bıyıklarını burar, beyaz mendillerini sallar, ara sıra ruhsuz bir tebessümle “peki” der ve sonunda yürüyüp giderler; sanki bu mevzu çok ehemmiyetsizmişçesine, zorba efendilerinden olduğu kadar kendilerinden de memnun bir ifadeyle.

Kendilerini küçük düşürdükleri ve hissiz oldukları yolundaki bu umumi ithamlardan, Şark’ta bunca ay geçirdikten sonra dahi, bir tek kişiyi istisna tutabiliyorum; ama o da vatandaşlarının geri kalanı için hakikaten de nadir ve parlak bir numune. İstanbul’u ziyaret etmiş ve onunla tanışma şerefine ve imtiyazına nail olmuş seyyahlar için, Nubar Bey’den bahsettiğimi ifade etmeme ihtiyaç yok herhalde. Nubar Bey, Galata’nın meşhur tüccarlarından biri; engin malumatı, sağlam muhakemesi ve hiç elden bırakmadığı kibarlığı, onun dostluğunu kazanma şansına ermiş olanlar için son derece değerli.

Yeniden *Champ des Morts*’daki şenliğe dönelim. Yüz metrede bir manzara daha da çarpıcı oluyordu. Boydan boya tek sıra halinde dizilmiş minicik çadırlar, geçici bir aşevleri sokağı meydana getirmişti. Kebaplar, pilavlar, patates kızartmaları, turşular, çorbalar, ince kıyılmış nane ya da maydanozlu dolmalar, sucuklar, kızartılmış balıklar, her cinsten ekmek ve her boydan pasta bulabilirdiniz burada. Fazlasıyla iştah açıcı bu mıntıkadan kaçtık ve kendimizi şerbetçilerin arasında bulduk. Mavi veya kırmızı çizgili çadırları, konfor ve rahatlık açısından *restaurateur*’lerinkine [aşçı dükkânları-ninkine] göre daha titiz ve itinalı bir şekilde tertip edilmişti. Pek çoğunda

aynalar, çiçek demetleri, her boy ve şekilde bardaklar hünerle dizilmişti. Hatta bazıları işi resimler koyma lüksüne kadar vardırmıştı. Bu resimlerin hepsi de en sıradan kadın başlarının çizilmiş olduğu parıltılı ve çok renkli Fransız baskılarıydı; çadırlara müşteriler için iskemleler ve minderler konmuştu. Bir köşede, içinde çubuğu yakmak için lazım gelen közlerin hazır beklediği bir mangal duruyordu.

Bu nispeten yerleşik çadırların aralarına seyyar satıcıların tezgâhları dağılmıştı; küçücük fıskiyelerinden incecik bir su çingirtılar içinde akıyordu. Bu sesi, yarım düzine ince tabaka metalin birbirine teması yaratıyordu. Değişik renklerde mayilerle dolu şerbet bardakları, aralarına serpiştirilmiş yeşil dallarla ve asılmış limonlarla öyle serin ve taze görünüyordu ki çadır sahiplerinin aristokratik mekânlarından çok daha cezbediciydi. Sağda solda, sırma işlemeli mendillerin süslü tarzda yayıldığı yassı mezarlar, tatlılar ve kuruyemişler için masa vazifesi görüyordu. Bu rakip işletmelerin ortasında, grup grup erkekler en küçük bir gölgeyi buldukları yerlere halka şeklinde oturmuş, minicik kahve fincanları ayaklarının dibinde, sessizce uzun çubuklarını tütürüyorlardı. Boğaziçi'ne bakan ahşap kameriye kalabalıktı; pek çok kişi sırtını bir mezara dayamış, güneş ışığı ayaklarında oynasırken akasyaların altında dinleniyordu.

Ama şenliğin önde gelen hususiyeti Ermeni dansıydı. Her yanda yapılan bu dans, Ermeni halkı ile birlikte anılır olduğu için, ondan bahsetmeye değer. Kırk ila elli kişi, gelip geçenlerin sorgusuz sualsiz katılıp ayrılabilirdiği büyük bir halka teşkil etmişti. Her biri diğerinin elini tutuyor veya kolunu boynuna doluyor, böylece tek vücut teşkil edecek şekilde sıkıca birbirine kenetleniyordu; dansın başını çeken adam diğerlerinden kopan tek kişiydi ve yanındakine bir kol mesafesinde dans ediyordu. Halkanın ortasında çalgıcı duruyor ve bazen dansa da katılıyordu. Kâh eline bir cins küçük, çatlak lavta alıp nağmeyi veya tempoyu pek umursamaz tarzda tellerini tıngırdatıyor, kâh İskoçlarınkine benzeyen, ama aynı şekilde insanın içini kıpır kıpır edecek tarzda çalamadığı bir tulumla dansa refakat ediyordu. Ermeni çalgıcının gürültü çıkarma dışında bir gayreti yoktu ve ahenkli üç nota kazara dahi art arda gelemiyordu; ama onu dinleyenler müşkülpesent değildi ve müzik en azından dansla hemahenk idi. Tarif ettiğim ozan çalgıcının yanında duran grubun soytarısı, müstesna ve tam da Ermenilere has tekerlemelerle teşrifatçılık vazifesini de yürütüyordu.

Dansın başını çeken şahıs, çiftlikte kazların yaptığı gibi, önce bir ayağını, sonra diğerini kaldırıyor, bu arada boyalı muslin bir mendili sallıyordu; vücudunun ağırlığını bir bacağına veriyor, bir an sonra duruşunu değiştirir-

yordu. Bu hareket, grubun tamamı tarafından biraz da hantalca tekrarlanıyordu; bu şekilde, zıplayarak, muvazenede durmaya çalışarak ve ayaklarını değiştirerek, saatler boyunca ne tempoyu, ne hareketi değiştirmeksizin, yavaşça halkanın etrafında dönüp duruyorlardı. Değişik insanlar canları istediğinde halkaya katılıyor veya ayrılıyorlardı; bu değişiklikler dansa en küçük bir sekte vurmuyordu. Bu dans halkasında, kimsenin bir diğerine üstünlüğü yoktu; hamalın nasırlı eli şık askerin boynuna dolanmıştı; işlemeli Arnavutluk dizlikleri ve Avrupai ayakkabılar ile çıplak bacaklar ve topuksuz çarıklar yan yanaydı. Panayırda (sahiden de ancak böyle adlandırabilirim) bu nevi en az yarım düzine dans sürüp gidiyordu zannederim. Oradaki pek çok insanın şenliğe katılmak için beş altı kilometre yürümüş olduğu ve yorgunluğunu gidermek için topraktan başka uzanacak yeri olmadığı düşünüldüğünde, dansları daha da şaşırtıcı bir direnç ve ciddiyet kazanıyordu.

Kalabalığın içinde her istikamete gidip gelen su satıcılarının işi çok iyiydi. Klasik şekilli toprak testileri omuzlarında, billur bardakları ellerinde dolaşüyor ve birkaç para⁴¹ karşılığında, görünüşüyle dahi insanı susatan berrak su takdim ediyorlardı. Her müşteriden sonra, sanki arkadan gelecek müşterinin *surveillance*'ı [nezareti] altındaymışçasına, bardağı titizlikle temizliyorlardı.

Eğlenenler arasında kendilerini daha sert içkilere vurmuş tek tük şahıslar da vardı; bunlar sallapati yürüyüşleri ve gevelercesine konuşmalarıyla sarhoşluklarını ortaya döküyorlardı. Neyse ki ayyaşlık Şark'ta henüz en sık karşılaşılan kötü itiyat değil; gene de bunun için fazla zaman geçmeyecek gibi görünüyor. Belli milletlerin ulaştığı farklı medeniyet dereceleri konusunda sohbet ettiğim çok kabiliyetli ve mümtaz bir dost, Rusların işe şampanya ve bale dansçılarıyla başladığını söyledi. Yani, ona göre, kalabalıkta yalpalayan yarım düzine Ermeni'nin böyle parlak bir misalden istifade etmiş olmaları muhteşem sayılırdı. Şark ifade tarzında, sarhoş olmak alafranga olmak demek.

Kalabalıktan ayrı bir yerde güreş ringleri kurulmuştu; burada güreşçiler tıpkı Eski Romalılar gibi güç gösterisi yapıyorlardı; dört bir yanda Avrupa Çingeneleri gibi kara gözlü ve gürültücü konar göçer Çingenelerin bantoları vardı. Şenlik üç gün sürdü ve bütün bu müddet boyunca şiddete dönük tek bir el kalkmadı, tek bir ses yükselmedi. Fakat Ortodoks ve Katolik mezhep mensupları, bu mevzuda tamamen hissiz oldukları iftirasını temize çıkarmak istercesine, eğlencelerini Galata'daki Ermeni kilisesi önünde her zamanki gibi bir dövüşle sona erdirdiler. Ortodoks grup, suriçi İstanbul'a geç-

41

*En ufak sikke, yirmi
tanesi bir İngiliz
pence'ine bedel.*

mek üzere, sesleri yettiğince avaz avaz şarkı söyleyerek iskeleye giderken, karşı mezhepten bir papaz kilisede ayin yürütmekteydi. Cümbüş yapanlara şapelin çevresinden uzaklaşana kadar sessiz olmaları için bir ulak gönderildi; ama bu boşuna bir gayretti. Ortodokslar bir türlü zapturapt altına alınamadı; bir kalabalık toplandı ve onlara vaziyet izah edildi. Hiddete kapılan Katolikler şamatacılarının derhal çekip gitmelerinde diretiler; cesaretleri tutan Ortodokslar ise yerlerinden kıpırdamayı reddettiler. Nihayet, pek çok yumruğun atıldığı ve yendiği bir dövüşten sonra, Türkler araya girdi ve kavgacıların yirmi kadarını İstanbul'a götürerek bir gece gözaltında tuttular, birkaç kuruş ceza ödettiler ve bir tatil gününü boks maçıyla bitiren bu avareler haylaz okul çocukları gibi salıverildi!

Tebdil-i Kıyafet Cami Ziyareti

Dördüncü Bahis

Gece yarısı camiler–Baron Rothschild–Fermanlar ve buyrulduklar
 Bir teklif–Tebdil-i kıyafet–Kandillerin ışığında Ayasofya
 Cemaat–Sultan Ahmet Camisi–Devasa sütunlar–Hareme dönüş
 Şeyhülislam–Kont Bathiany–Gezi grubu–Gün ışığında Ayasofya
 Yanlış intibalar–Türk cenneti–Türk kadınların dindarlığı
 Öfkeli seyyah–Hayal kırıklığı–Mimari hercümerç–Terleyen taş
 Kadınlar mahfili–Mahfilden görünüş–İstanbul’daki Yecüc ve
 Mecüc–Geçit vermeyen kapı–Eski anane–Caminin kurşun levhaları
 Kubbe galerisi–Güvercinler–Atmeydanı–Vakvak Ağacı
 Sultan Ahmet Camisi–Antika vazolar–Tarihi minber–İç avlu
 Altı minare–Süleymaniye Camisi–Vitraylı pencereler
 Mühim camilerin planları–Süleymaniye hazinesi
 Muhteşem Süleyman’ın türbesi–Mekke’deki caminin modeli
 Umumi olarak türbeler–Vazgeçilmez aksesuarlar
 Medrese–Tophane’deki Sultan Mahmut Camisi

Az sonra siz okuyucularıma camilerde geçirdiğim bir sabahı anlatacağım. Ama ilk olarak, İstanbul’dan ayrılmadan önce, maceralı ilk ziyaretimde edindiğimden daha teferruatlı bir fikir edinmek (ki bunu başardım) ümidiyle, şimdiye kadar sözünü etmediğim muhteşem binalara, Ayasofya ve Sultan Ahmet’e ziyaretlerimi aktararak camilerin gece yarısı nasıl göründüklerini anlatmak istiyorum.

Tanıştırıldığım bir Türk ailesine yaptığım bir ziyaret esnasında, söz dönüp dolaşıp camileri ziyaret etmek için bir ferman çıkarmanın güçlüğüne geldi. Şimdiye kadar bu imtiyazın (büyük ihtimalle Papa’nın St. Gregorius tarikatını kurduktan sonra ilk nişanı İbrani Karun’a vermesiyle aynı umdeden hareketle) sadece Baron Rothschild’e verildiği söylendi. Yani seyyahların Türkiye’de kaldıkları müddet içinde camileri gezmeleri, önünde bütün kapıların açıldığı mümtaz biriyle tanışma şansına bağlıydı. Bab-ı Âli’ye gönderilen bütün yabancı elçiler de bu memlekette ikametleri esnasında benzer bir ferman alabiliyorlar; ama bu imtiyazı daha sonra da kullanma hakları yok. İstanbul’a vardığımda, bu fermanı henüz talep etmemiş sadece iki memleket (İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri) sefirinin olduğunu, onların da bu geziyi ayrılacakları zamana ertelediklerini büyük bir hicap duyarak öğrendim.

Bunun sebebini bulmak için beynimi zorladım, ama boşuna –bu zavallı bahaneden başka bir umut ışığı göremedim; hayal kırıklığının büyüklüğünü iyice belli etmiş olmalıyım ki konuştuğum Müslümanlar utancımda samimi olduğuma inandılar.

Saatler geçmiş ve bu çok alakaya değer mevzuyu diğerleri izlemişti. Akşam olurken, evin en büyük oğlu Bey'in babasıyla alçak sesli, ama haremli bir sohbet sürdürmekte olduğunu fark ettim. Sonunda bana yarım yamalak Fransızca'sıyla camileri ziyaret etmenin bir yolu olduğunu ve buna kalkışacak cesaretim varsa büyük ihtimalle muvaffak olacağımızı beyan ettiğinde az şaşırmadım doğrusu. Riske atılmam halinde, bunun tatbik edilebilirliğinden o kadar emindi ki babasının müsaadesiyle, evin yaşlı kâhyası ile bana refakat etmeyi teklif etti (ak sakallı Efendi de bu mevzuda bilhasa ısrar etti). Yakalanmamız halinde, *sauve qui peut* [herkes kendini kurtarsın] umdesine göre hareket edilecekti; böyle bir tertip sayesinde, oğul azıcık bir dikkat ve tedbir gösterirse hemen bu işten sıyrılacaktı.

Birazcık bile serüven ruhu olan hangi Avrupalı seyyah Ayasofya'nın kubbesi altında durabilmek uğruna tehlikeyle karşılaşmayı reddeder? Ve hepsinin ötesinde, hangi seyyah gâvur, namaz esnasında bir camiye girmenin baştan çıkarıcılığına direnebilir?

Genç Bey, beni hayal kırıklığından kurtarmak için kendini (herhalde onun için tehlikesiz sayılmayacak) böyle bir maceraya centilmence atmayı teklif ettiğinde, kendime sorduğum sualler bunlardı işte.

Bu teşebbüsün Türk kıyafetleriyle yapılması icap edeceğini hemen kavradım; ama bu çok ehemmiyetsiz bir meseleydi, çünkü dünyadaki hiçbir kıyafet, kılık değiştirme gayesine bundan daha iyi hizmet edemez. Yakalanma şansımızı enine boyuna tarttıktan sonra, bu riske atılmaya karar verdim. Ve haremde yaygın kullanılan rastıkla kaşlarımı boyadım; kadın elbiselerimi samur yakalı, çenemden ayaklarıma kadar uzanan bir kaftanın altına gizledim, ta kaşlarıma kadar inen bir fes taktım. Kandil tutan bir hizmetkârın ardından, Bey'le birlikte, arkamızda kâhya ve çubuk taşıyıcısı olmak üzere, saat on buçukta maceralı yolculuğumuza çıktık.

Onları lüzumsuz yere telaşlandırmamak için, Bey'in karısına ve annesine böyle bir teşebbüsten söz etmedik; yaşlı beyefendinin ay ışığında Boğaziçi'ni görmeyi arzuladığım yolundaki sözlerine inanmışlardı. Gerçi bundan daha karanlık bir gece de zor bulunurdu.

Daha az heyecanlı bir vaziyette, İstanbul'un kötü yollarında arkadaşımın adımlarına ayak uydurabileceğimi hiç zannetmiyorum; ama bu defa,

arkamızdan gelen ve belki de bizimle aynı yere giden insanların hakiki hüviyetimi fark edecekleri korkusuyla, yavaşlamaya cesaret edemedim.

“Ayasofya’dan fark edilmeden kaçabilirsek,” dedi şövalye ruhlu arkadaşım, “başka bir cesur teşebbüste daha bulunacağız, Sultan Ahmet Camisi’ni ziyaret edeceğiz; bayramda olduğumuza göre, bu maceraya atılırsanız, şimdiye kadar hiçbir gayrimüslimin cüret edemediği bir şeyi yapmış olacaksınız; ama sizi önceden uyarıyorum, yakalanırsanız ve derhal kaçamazsanız, sizi linç ederler.”

Bu sözleri beni biraz duraksattı ve kadın ruhumun cesareti bir anlığına kırılır gibi oldu, ama kısaca “Bunu Ayasofya’dan çıktığımızda konuşuruz” demekle kanaat ettim ve onun arkasından sükût içinde yürümeyi sürdürdüm. Nihayet caminin geniş avlusuna girdik ve hizmetkâr ayakkabımı çıkarmak üzere eğildiğinde, Bey kulağıma fısıldadı: “Sıkı durun, yoksa işiniz biter!” Hızla üzerime çökmekte olan huşu ve korku karışımı güçlü hissi bastırmak için büyük bir gayret göstererek fesi kaşlarıma doğru iyice indirdim ve sözünü dinledim.

Eşikten geçtiğimde kendimi sütunlarla çevrilmiş kapalı bir mekânda buldum. Granitten devasa sütunlar, bir kısmını teşkil ettikleri duvara gömülüydü; yerler ince bir yaygıyla kaplanmıştı ve azametli tavandan kordonlarla sarkıtılmış renkli kandiller çevredeki nesnelere ışık saçıyordu. Sütunların teşkil ettikleri girintilerin çoğunda dilenciler iki büklüm oturmuş, önlerindeki küçük metal tasları hayırseverlerin para atması için uzatıyorlardı; hizmetkârlar ileri geri koşuşturuyorlardı, bazıları efendilerinin çıkışını beklerken yaygının üzerine gruplar halinde oturmuşlardı. Ben çevreme bakınırken, uşağımız ilerledi ve sütunların yarısına gelen, çift kanatlı bronz kapıyı örten perdeyi kaldırdı; üzerime yağın ışık seli karşısında ister istemez büzüldüm.

Yukarıda, gözün görebildiği yere kadar, muazzam kubbenin şekline uygun yerleştirilmiş rengârenk ateş halkaları sanki havada asılıymış gibi görünüyordu; aşağıda, çeşitli renklerde ve her boyda bir dolu kandil değişik şekiller teşkil etmekteydi. Minberin hemen karşısındaki hünkâr mahfili sanki bir ışık abidesiydi; caminin içindeki parlaklığı yansıtan yaldızlı kafesleriyle dev bir meteora benziyordu.

Kapının içinde birkaç adım atıp durduğumda, binanın sınırlarını fark edemedim; yukarı, ileri, sağa ve sola baktım, ama sadece muntazam sıralar halinde çömelmiş ve belli bir işaretle sarıklı başlarını yere değdiren, tek bir ruhun ve tek bir saikin can verdiği bir cemaat intibai veren insanlarla dolu

AYASOFYA

MISIR OBELISKI

Atmeydanı ve Sultan Ahmet Camisi

bir yer olduğunu idrak edebildim. Koronun tiz ilahileri geniş kalabalıkta çınlıyor ve kubbeyi destekleyen yüksek, karanlık sütunlarda uzun inişlerle kaybolup gidiyordu.

İşte Ayasofya burasıydı! Sanki büyülü bir yerdeydim. Işıklar, çınlayan sesler, açgözlü bakışlarımın yakalayamadığı esrarlı buutlar, hepsi de yüzleri Mekke'ye dönük, belli aralarla başlarını yere değdiren on bin sarıklı Müslüman, parlak ve rengârenk kıyafetler, mermer zemini örten halıların zengin ve ışıltılı renkleri; bütün bunlar o kadar ihtişamlı, bu dünyanın o kadar dışında bir sahne meydana getiriyordu ki baktıklarımın hakiki olamayacağını, tek bir işaretle sütunların üzerlerindeki ışık kubbesini artık taşıyamayacağını ve her şeyin bir anda yok oluvereceğini zannettim.

Gördüklerim karşısında her şeyi unutmuştum; yakalanma tehlikesini, zamanın hızla akıp geçişini ve az kalsın kendi hüviyetimi bile. Arkadaşım tek bir söz söyledi: “Gel.” Binanın karşı tarafındaki başka bir kapıdan geçtiğinde, insiyaki olarak onu takip ettim ve kendimi bir kez daha avluda buldum.

Soğuk hava alnıma çarptığında ne de derin bir soluk aldım! Ansızın bir büyücünün tesirinden kurtulmuş, mukaddes bir sihri bozmuş biri gibi hissettirm kendimi.

Ayakkabılarımızı giyerken arkadaşım sordu: “Şimdi yolumuz ne tarafa?”

“Sultan Ahmet” diye karşılık verdim kısaca. O an arkadaşıma uzun uza-
dıya laf söyleyecek halim yoktu; konuşmaya gayret etmek bile acı veriyordu.

On dakika sonra Sultan Ahmet Camisi'nin önündeydik; bizi ana girişe götüren azametli merdivenlerden çıktık, yeniden ayakkabılarımızı çıkardık ve camiye girdik.

Ayasofya'dan çok daha küçük olan bu cami bende, heybetli komşusunu ziyaret ederken yaşadığımdan çok daha büyük bir huşu hissi uyandırdı. Çapları bir buçuk iki metreyi bulan dört dev paye kubbeyi destekliyor ve bunlar tepelerine kadar kandillerle donatılmış; tavandan sarkan sayısız lamba da bütün binaya yıldızlı bir gökyüzü görünüşü veriyor. İçeriye çok müsait bir anda girdik, çünkü müminler tam secdeye varmışlardı ve bizim zuhurumuza dikkat edecek vakitleri yoktu; ilahiler az önce Ayasofya'da duyduklarımın daha yabani ve tizdi; aslında bu bana bir fani insanlar korosundan çok, Del-fi rahibelerinin attığı rivayet edilen sarhoş çılgınlıkları gibi geldi.

Yumuşak halılara basarak ilerledik, adımlarımız hiç ses çıkarmıyordu; birçok insanın geniş boşlukta tek bir akis bile çıkarmadan yürüyor olmasında tabiatüstü bir şeyler vardı. Koronun tiz sesleri arasında müezzinin secde ettiği mermer kemerli platformun yanında bir an durduk; ibadetlerine gö-

mülmüş halde diz çökmüş binlerce insana son bir defa daha baktık; sonra hızla avluya indik, arkadaşım cesurca maceramızı başarıyla atlattığımız için beni tebrik etti, ben de ona yüreğimden kopan bir “Amin”le cevap verdim; yarım saat geçmeden vardığımız Efendi’nin haremde fesimi ve kaftanımı çıkarırken, bir yandan da hayretler içindeki kadınlara doğru sevinçle haykırdım: “Camileri gördüm!”

Türkler hakkında şimdi bildiklerimi biliyor olsaydım, mükafatı Peygamber’in sakalını görmek olsa bile, aynı riske ikinci bir kez girmezdim. Cehaletin tehlikesinin en iyi panzehiri olduğu haller vardır ya, bu da onlardandı.

Gelgelelim, zihnimde kalanlar acı verecek kadar müphemdi. Evet, Ayasofya’yı milyonlarca kandilin ihtişamı altında görmüştüm ve hiçbir Hristiyan gözünün şimdiye kadar görmediği bir ana şahit olmuştum; hem de yakalanmanın linç edilmek manasına geleceği şartlarda. “Kutsilerin kutsisi”nin peçesini kaldırmış, “Lailaheillallah!” avazesini takip eden secdeye varışa şahit olmuş ve bir gâvur olarak nefesimle hakiki müminlerin havasını kirletmiştim; solgun alnındaki altın sarısı kuşakla, heybetli vücudu beyaz yünden cüppeye bürünmüş haldeki Şeyhülislam’a yüzü Mekke’ye dönük durduğu sırada bakmış ve Peygamber’in adıyla bütün başların eğildiği ve dizlerin yere çöktüğü sırada ben dimdik durmuştum. Ama gene de Ayasofya Camisi’ne dair açık bir fikir edinememiştım; aksine, daha önce burayı ziyaret etmek için duyduğum arzu, kendimi gece yarısı ateşten kuşaklı kubbesinin altında bulduğum ve derinliklerindeki esrarlı karanlığa baktığım andan itibaren, hakiki bir ihtiras halini almıştı; ne yazık ki, bu arzumu hakikat haline getirmek için daha aylarca, Prenses Metternich’in ağabeyi, Macar asilzadesi Kont Bathiany’nin gelişine kadar bekleyecektim. Onun gelişiyile, macera düşkünlerine bir fırsat çıktı.

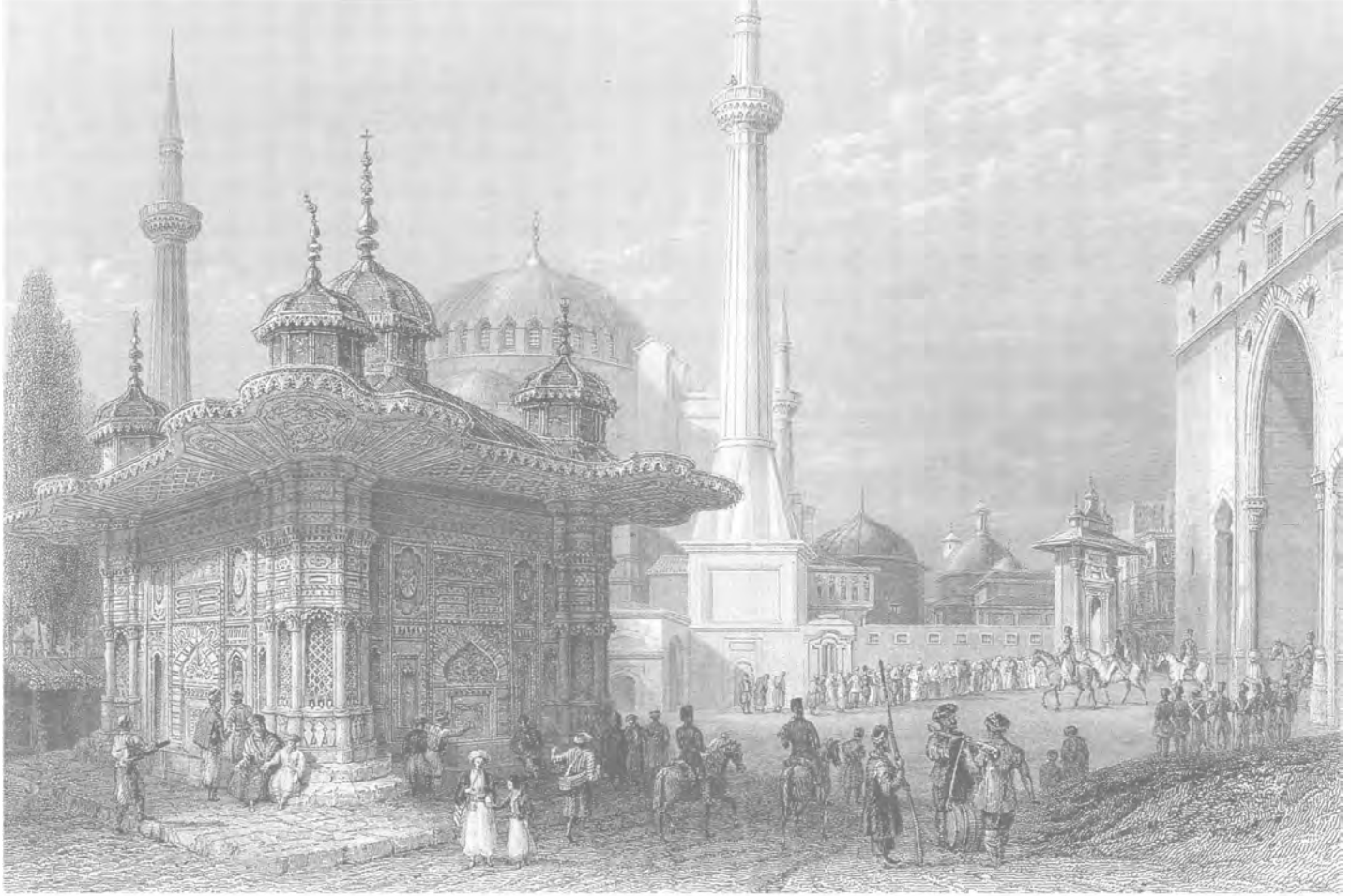
Grup şehrin yakınlarında, Topkapı Sarayı’nın “Bahçe Kapısı” olarak bilinen büyük kapısının⁴² önünde sabah on buçukta buluştu. Atlı ve yaya erkekler, bazıları arabaların içine kurulmuş, bazıları dışarıda ayakta duran hanımefendiler, iki dirhem bir çekirdek *attaché*’ler, ciddi suratlı yaşlı beyefendiler, meraklı antika düşkünleri, donanma zabitleri, tercümanlar, yabancı asilzadeler, yerli hizmetkârlar, bahriye neferleri ve efendilerinin terliklerini taşıyan bir dizi uşaktan teşekkül eden karman çorman bir camia toplanmıştı.

Dar sokaklardan alay halinde geçen grubumuz alaka çekiyor, laflar atılıyor ve pek çok Müslüman, mabetlerinin kutsiyetinin bu şekilde resmen bozulmasına kaş çatıyor, ama zorlukla da olsa duruma katlanıyordu. Gö-

AYASOFYA NIN BÜYÜK KUBBESİ

OSMANLILARIN EKLEDİĞİ MINARELER

BAB I HÜMAYUN

MEYDAN ÇEŞMESİ

Bab-ı Hümayun, Ayasofya ve III. Ahmet Çeşmesi

rünüşümüz gözleri ne kadar şaşırtıyorsa, farklı dillerden sesler kulakları daha da afallatıyordu denebilir: Şurada iki Rus'un birbirlerine attıkları laflar dişlerinizi sıkmanıza neden oluyor, burada bir çift Alman'ın konuşması, kulağa bir an İngilizce gibi geliyor; bir yanda kara gözlü birisi farkına dahi varmamış olduğunuz bir kabahatinden ötürü yumuşak İtalyancasıyla sizden özür diliyor ve böylelikle, kabalığa kaçmadan sizinle sohbet etme fırsatı yaratıyor, diğer yanda iki yakışıklı denizcinin endişeden uzak kahkahaları ve sözleri kendi memleketinizin dilinde olduğu için size yurdunuza hatırlatıyor; bu arada, arkadan gelen hizmetkârların Türkçe, Rumca ve Arapça konuşmaları devamlı bir koro teşkil ediyor.

Nihayet Ayasofya'ya vardık; sancaklı avludan girip müminlerin aptes aldıkları zarif şadırvanın yanından geçerken kalbimin daha hızlı çarptığını hissettim. Bu şadırvanın sekiz köşeli, geniş saçaklı bir çatısı, mermer bir haznesi var ve burası kuşların pisliğinden korumak için sık delikli demir bir ağla örtülmüş.

Daha önce sözünü ettiğim sütunlu bölmeye girerken, yanımızda getirdiğimiz terlikleri giydik ve hepimiz geçer geçmez kapılar kapatıldı.

Etrafımdaki her şey son ziyaretimdeki ne kadar farklı görünüyordu! O zaman her şey ışığa boğulmuştu; şimdi ise karanlık duvarlara sinmiş kutsi bir kasvet, havada bir peçe gibi salınıyordu. Tasvir etmeye çalıştığım sahnelerde öyle bir kudret ve ulviyet vardı ki, en kaba zihinlerde dahi derin bir huşu uyandırabilirdi; bu yüzden sessizliğe gömülmeyen çok az kişi vardı. Hassas ve ferasetli bir zihin için ise büyü bin misli derinleşmekteydi.

Üzerine caminin iç kapılarının kapandığı somaki taştan geçişimiz sırasında, duyduğumuz derin hayranlığı sözlerden çok, takdir nidalarıyla ifade edebildik; bir dakika geçmemişti ki mermer, somaki, yeşil somaki ve yeşim taşlarından yapılma, zengin halılarla döşenmiş zemin boydan boya bir insan mozaikiyle kaplanmıştı. Bazıları bir büyücünün değneği kendilerine dokunmuşçasına, ilk bastıkları yerde çakılıp kaldılar; gömüldükleri düşünceler içinde parmaklarını dahi kıpırdatmıyorlardı; diğerleri hevesle ve sabırsız bir merakla hızla dolaşıyorlardı. Kehribar rengi bıyıkları ve uzun ince parmakları olan uzun boylu ve solgun yüzlü bir adam elinde taşıdığı çizmelerinin üzerine dayadığı küçük kırmızı defterine notlar alıyordu; bir çift antika meraklısı caminin sol tarafındaki Mısır granitinden sütunlar üzerine *sotto voce* [alçak sesle] sohbete dalmışlardı.

İmamlar da boş durmuyorlardı; ziyaretçilerden birinin içeriye çizmeleyle girmek gibi bir kabalıkta bulunduğunu derhal fark etmişlerdi; bu dav-

ranış hiçbir Müslüman'ın katlanamayacağı çok büyük bir hakaret olduğu için, onu çizmelerini çıkarmaya zorluyorlardı. Bir yandan da gâvurlara takılan belli isimleri sıralıyorlardı; o kişi bunları anlama bahtsızlığına uğramış olsaydı, pek de koltukları kabarmazdı zannederim.

Geniş binadaki tek grup biz değildik. İçeriye girdiğimiz sırada ulema-
dan bir grup dua etmekteydi; bizim mevcudiyetimizin ibadetlerine mani ol-
masına da müsaade etmediler. Tam ortada bir grup kadın benzer şekilde
diz çökmüş dua ediyordu; bu arada yanlarında gelmiş olan birkaç çocuk
zengin halıların üzerinde birbirlerini kovalıyorlardı.

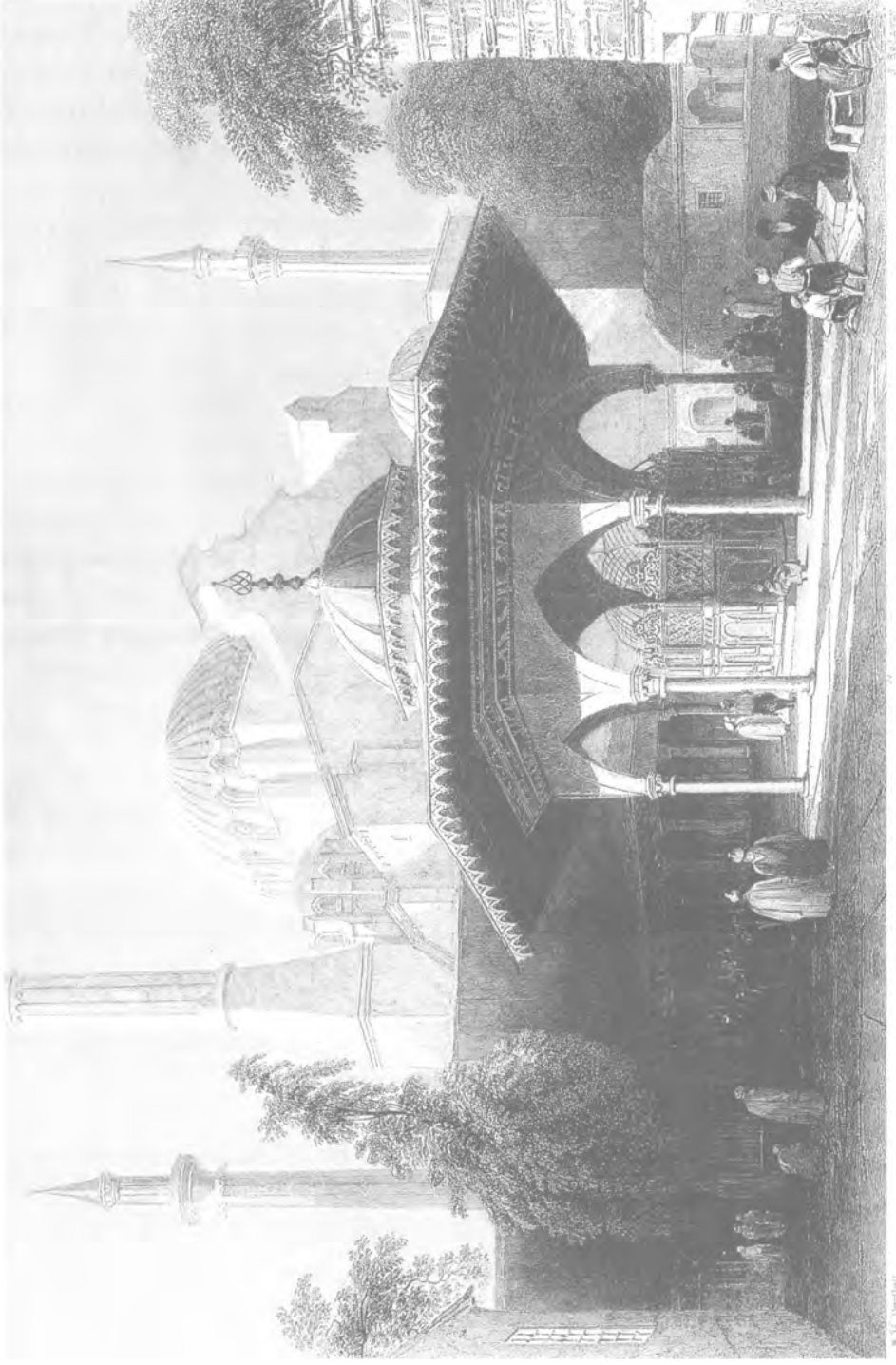
Avrupa'da kadınların camiye gitmedikleri, belki de daha doğrusu gir-
melerine izin verilmediği yolunda yanlış bir intiba var; az önce izah ettiğim
gibi, vaziyet hiç de öyle değil; kadınların sadece yatsı namazı sırasında içe-
riye girmeleri yasak. Aynı şekilde, memleketi ziyaret etmemden önce bana,
Türklerin kadınlarına sanki canları yokmuş gibi davrandıkları öğretilmiş-
ti; bu da diğeri kadar yanlış bir iddia. Kibirli Müslüman'ın kendine ait bir
cennet fikri olduğu doğru; burada huriler alına her daim açan çiçekler ta-
kacak, güzel kokulu pınarlardan akan şerbeti billur bardaklara dökecek ve
çubuğunu ıtırılı otlarla dolduracak.⁴³ Fakat Müslüman erkek bu şehevî ha-
yallerin ortasında, dünyevî eşinin ahretteki vaziyetini de göz ardı etmiyor;
gerçi kadının gelecekte yaşayacağı zevklerin erkeğin kendisine hak gördük-
leri kadar açıkça tarif edildiğini zannetmiyorum; kadını bekleyen kaderin
üzerinde haremdekine benzer bir esrar perdesi var; ama erkek kendisi için
saf bir saadet beklediği bir öteki dünya ümidini kadının elinden tamamen
almıyor.

Türk kadınları insiyaki olarak dindarlar; ibadetleri varoluş tarzlarına
çok iyi uyuyor. Haremin kapalı kapıları ardında, namaz saati herkesin asla
azalmayan bir alakayla beklediği bir vakit. Yaradanlarının huzuruna çık-
madan önce başlarına beyaz bir tülbent örtüp seccadelerini yaydıkları sıra-
da gösterdikleri tevazuda dokunaklı ve güzel bir yan var.

Bütün bunları bildiğim için, Ayasofya Camisi'nde kadınları görmek be-
nim üzerimde grubun pek çoğunda yarattığı tesiri uyandırmadı. Avru-
pa'dan yeni gelmiş olanlar gözlerine inanamıyorlardı; bana yakın duran bi-
rinin böyle bir manzara karşısında duyduğu hayreti ifade eden sözlerine
karşılık olarak, camilerde kadınların bulunmasının normal bir şey olduğu-
nu söylediğimde, peşin hükümlerin yıkılmasına öyle sinirlendi ki, galiba
Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün kadınların kusurunun benim naçiz
şahsıma aktarılması icap ettiğine karar verdi, yani en azından benim bir ca-
nımın olamayacağı kanaatine vardı.

43

*Bu noktada bir
anakronizm hatasına
düştüğümü iddia edenler
çıkabilir ve Muhammed
zamanında Türkiye'de
tütün kullanımının hiç
bilinmediğini
hatırlatabilir; ama ben
gene de görüşümde
ısrarlıyım, çünkü
çubuğun bulunmadığı
bir cennette
hurilerin çağrısının
boşuna olacağına
inanıyorum.*

Ayasofya ve şadırvanı

Bir bütün olarak Ayasofya'nın ilk görünüşü beni hayal kırıklığına uğrattı; çok daha büyük olduğu fikrine kapılmıştım; geniş olmakla birlikte, şimdi binanın bir ucundan diğer ucunu görebiliyordum; sayısız ışığın parıltısından gözlerim kamaşmıyordu; sebebini bilmiyorum, ama gece yarısı ziyaretim sırasında beni çok heyecanlandıran hatların esrareniz müphemiyetini özlediğimi hissettim.

Bir ilim dalı olarak mimari mevzuunda cahil olsam da güzel ve simetrik olanı kâfi derecede idrak edebildiğim için, etrafımdaki farklı tarz ve malzemelerin yarattığı ahenksiz keşmekeşe esef ettim doğrusu. Kubbeyi çevreleyen sütunlar ne kadar devasa! Tek tek toplanmış ne büyük bir hazine! Ama nasıl da düşüncesizce bir araya yığılmışlar! Değişen büyüklük ve orantılar da sütunlar; bazıları Mısır granitinden, bazıları somaki, diğerleri mermer taklidi sıvadan; farklı binaların parçalarıymış gibi görünen pek çok değerli mermer, binanın her tarafına serpiştirilmiş. Gözlerim şaşkınlık, zihnim tatminsizlik içinde kaldı.

Somaki sütunlardan sekizi, Heliopolis tapınağının bakiyesi; *verd-antique* [yeşil somaki] olanlar Efes'ten. Duvarlar camiye çevreleyen galerinin yüksekliğince mermer, yeşim, somaki ve yeşil somaki kaplı. Galeri, aşağısı gibi zengin mermerlerle döşenmiş ve aynı malzemeden düz sütunlarla destekleniyor. Ama eskiden minicik mozaiklerle süslenmiş olan kubbeye, Türklerin Ayasofya'yı camiye çevirmesiyle birlikte badana çekilmiş; desenin orijinal zenginliği ancak kirecin döküldüğü yerlerde seçilebiliyor; ayrıca, binayla alakadar alt kademedan imamlar kopardıkları mozaik parçalarını devamlı satıyorlar ve seyyahlar da bunları hevesle satın alarak tamiri mümkün olmayan tesirler bırakan bir vandalizmi cesaretlendirmiş oluyorlar.

Galeriye çıkmadan önce, bize buranın mucizelerinden birini gösterdiler; bu bir sütun ve yüzeyinin bir kısmında metal bir muhafaza var; bu metalin bir yerinde, derin bir oyuk açılmış; mermerin içinin nemli olduğuna ikna olması için, ziyaretçiden buraya parmağını sokması isteniyor. Bu sütuna imamlar "Terleyen Taş" diyorlar; böyle bir cansız maddenin bir Hristiyan tapınağının bir İslam camisine tahvilinden duyduğu kızgınlıktan dolayı devamlı hissedilebilir bir şekilde terlediği doğru olsa bile, mucizenin benim için vuku bulmadığını itiraf etmek mecburiyetindeyim; çünkü bunu denediğimde tek hissettiğim aşırı bir soğukluktu.

Daha sonra, yıkık dökük ve döne döne yükselen bir rampadan galeriye çıktık; burası kadınlara mahsus ve birkaç yüz kişinin sığacağı kadar geniş; işte burada mozaik tacirleri ellerini koyunlarına soktular ve incelikle işlen-

miş kubbeden sökmüş oldukları binlerce yaldızlı ve renkli taşı elbiselerinin kıvrımları arasından çıkardılar.

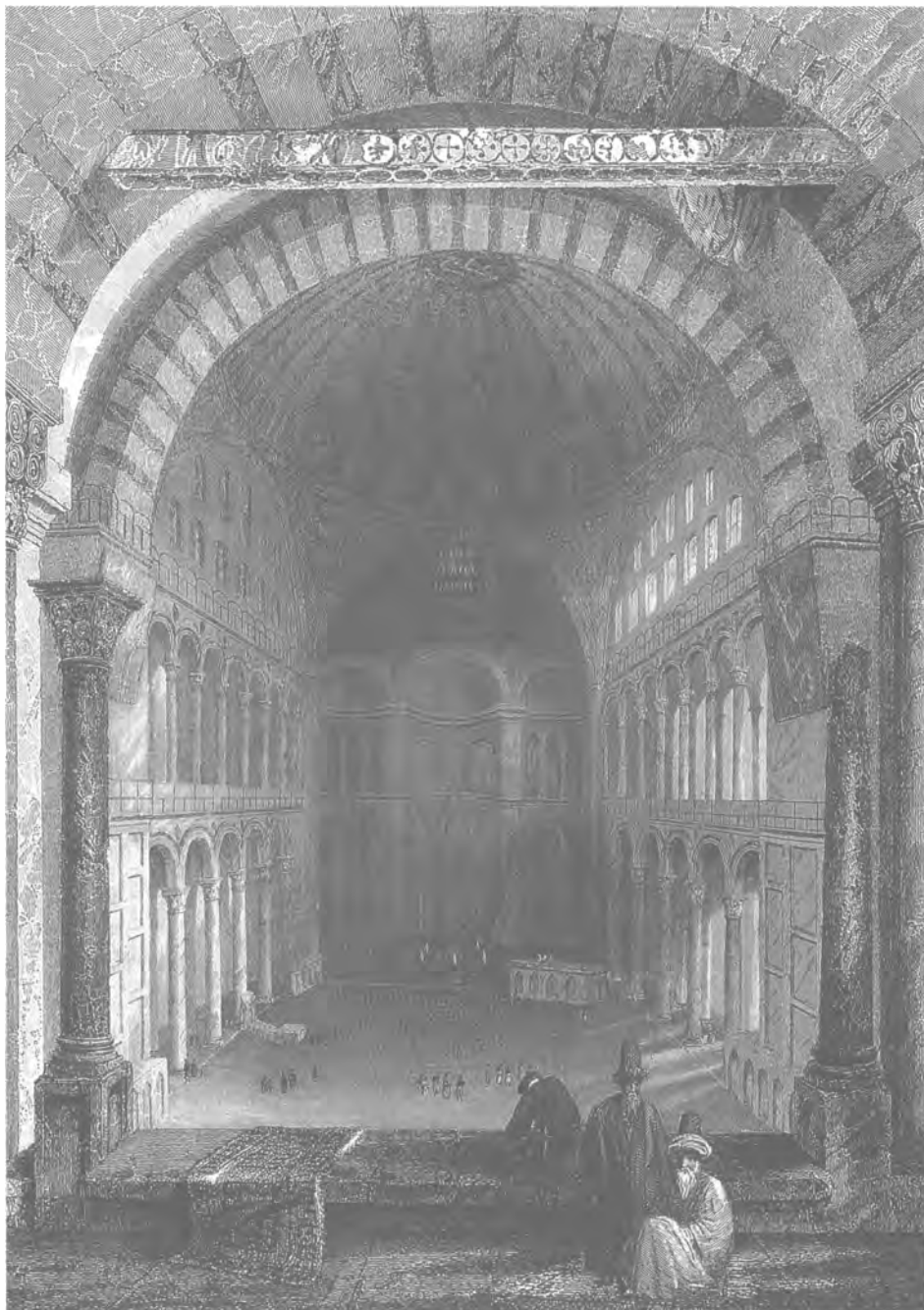
Bunlar kısa müddette el değiştirdi ve ardından devasa binanın harikalarını keyfimize göre tetkik etmemize müsaade edildi. Muazzam genişlikte, eşyasız mekânda bronz sütunlar vardı ve pek çoğu zamanın tahribatına daha iyi dayanmaları için demir kelepçelerle takviye edilmişti. Kubbenin hemen altındaki esrarengiz görünüşlü kocaman, şekilsiz karanlık gölgenin aslını esasını ve manasını keşfetmek için binlerce tahminde bulunduktan sonra, bunun seyyah bir ressam tarafından, bir zamanlar Hristiyanlara cennetin yolunu işaret eden, ama şimdi buranın alacakaranlığında, altlarında birikmiş duran putperestlik devirlerinin bakiyesini de koruyan, aşına, şekilsiz ve kasvetli ruhlara benzeyen iki melek resmini silmek gayesiyle acemice yapılmış bir resimden başka bir şey olmadığını anlıyorsunuz.

Caminin üst ucundaki bu galeriden görünüş son derece tesir edici; buradan yapının bütün boyutlarını görüyor ve hissedebiliyorsunuz; Katolik şapellerinde değişik azizlerin heykellerinin konduğu bölmelerden tamamen mahrum halde, mabedin aşağıda cırılcıplak uzandığını görmek daha da çarpıcı bir tesir yaratıyor. Daha önce sözünü ettiğim mermer kaplamalar dışında sade ve süssüz olan duvarlar, heybetli kubbenin altına ulaşana kadar müthiş bir güzellikle yukarı uzanıyorlar. Kubbe, sanki kudretli bir büyüyle, devasa ve kaba şekilli sütunların başlarına oturuyor; hemen altınızda, durduğunuz balkon destekleyen sütunlar cami boyunca çepeçevre dizilmişler. Sol tarafınızda, azametli basamaklarıyla mermer minber duruyor; kapısı aynı malzemeden, incelikle oyulmuş. Sağ tarafınızda, yaldızlı kafesleriyle hünkâr mahfili tabloyu tamamlıyor.

Binanın şark ucunda, kemerli girintinin, yani mihrabın iki yanında duran kocaman mumlar her gece yakılıyor ve tam on iki ay dayanıyor; bunlar mumculuğun Yecüc ve Mecüc'leri sayılabilir ve çevre uzunlukları en az elli santim olmalı.

Galeriyi dolaşırken, karşımıza duvar örülerek kapatılmış bir kapı çıktı; aslen oturtulduğu çerçeve beyaz mermerdenmiş ve hâlâ sapasağlam duruyor. Tuğlaların üzerinde şiddet izleri var, sanki zamanla katılaşıp taş sertliği kazanan güçlü bir çimentoyla tamir edilmiş ve artık sıradan bir güç bu tuğlaları sökemez; işte bu kapı Ayasofya'nın ikinci mucizesi.

Efsaneye göre, İstanbul'un bütün duvarcıları bir araya gelse, geçidin girişini kapatan bu duvarı yıkamaz; çünkü insan gücünün henüz bozamadığı harika ve güçlü bir tılsım burayı koruyormuş. Bu geçidin, bir Rum pisko-

W.H. Bartlett.

29

J. Carter.

Ayasofya

posun masasında oturduğu bir daireye açıldığı söyleniyor; piskoposun önünde açık duran kitap öyle kutsiymiş ki, hiçbir Müslüman gözü buna değmemeliymiş. Efsane burada sona ermiyor; hem Türkler hem de Rumlar Ayasofya'nın bir gün Hristiyanların eline geçeceği ve duvarın arkasındaki piskoposun saklandığı yerden çıkıp büyük mihrapta vaaz vereceği yolundaki kehanete enikonu inanıyorlar.

Efsanenin bu son kısmı, batıl itikadın eskilere dayandığını düşündürüyor. Buna memnun oldum –çünkü bence bunun gibi esrarengiz hayaller gülünç olanı yüceltmek ve mantığımızı çarpıtmadan muhayyelemizi zenginleştirmek için yüzyılların sislerine sarılmalı.

Galeriden sonra, binanın yarım kubbelerini örten ve Ayasofya'nın kutisi çevresinde yatan padişahların ve diğer mühim şahısların türbelerini görmemizi engelleyen birkaç metal balkon aştık. Yol boyunca dört bir yanımızda uzanan ve her an değişen muhteşem manzaraları seyretmek için sık sık durarak bir dizi alçak ve dar taş geçitte iki büklüm ilerledik ve nihayet kendimizi kubbeyi içinden çepeçevre dolaşan balkona çıkan, harabeye dönmüş merdivenin, daha doğrusu rampanın (çünkü basamaklar neredeyse tümüyle aşınmış) başında bulduk.

Aramızdan birkaç kişi burayı tırmanmayı göze alamadı; bu yerin bütün harikalarını görmeye azimli olan çoğumuz zirveye doğru bazen kayarak, bazen tökezleyerek düşe kalka tırmandık; ancak balkonun dar kapısı rehber tarafından içeriye doğru açıldığında “hayallerimizin rengi değişti” –Ayasofya’da aslan avına çıkmış yüz kadar kişiden sadece yedisi kubbe turu yapacak cesareti bulabildi. Hanımefendilerin ve centilmenlerin pek çoğu korkuluğa sıkıca tutunarak caminin bütününe kuşbakışı şöyle bir baktılar; cüce ebadına inmiş insanları ve mendil büyüklüğünde görünen geniş halıları gördüler ve bu kısa bakış onlara kâfi geldi; baş döndürücü manzardan sersemlemiş kafalar ve sızlayan gözlerle kaçtılar.

Az önce de dediğim gibi, sadece yedi kişi kalabalıktan ayrıldı, bunlardan biri de bendim. İlk ziyaretim sırasında bana çok çarpıcı gelen ışık hattının sırrını derhal çözdüm. Galerinin parmaklığının alt kısmına tutturulmuş kandiller hâlâ küme küme duruyordu; ne kadar yükseğe asılmış olduklarını fark edince, bunların yarattığı müthiş tesirin sebebinin anlayabildim.

Takip edeceğimiz yol takriben otuz santim genişliğinde bir balkondur ve bunu koruyan ince parmaklık arkadaki duvara demir çubuklarla tutturulmuştu; fakat geçidi teşkil eden çıkıntılı kenar, iki yerde ufki vaziyetini kaybetmiş, dış tarafından aşağıya doğru meyil vermiş ve bu yüzden ahşap par-

maklık korkutucu biçimde yamulmuştu. Bununla birlikte, caminin sanki bulutların üzerinden bakıyormuşuz intibaini veren şahane görünüşü bu ufak tefek rahatsızlıkları fazlasıyla telafi etti. Kubbeyi, aşağıdan bakıldığında muazzam yükseklik sebebiyle anlaşılamayan bütün genişliğiyle gördüğümüzde, oranlarının güzelliği on misli bariz hal aldı.

Önüme serilmiş muhteşem manzaraya bakarak durduğum sırada bir çift güvercin de caminin içinden, diğer taraftaki yuvalarına doğru sakince kanat çırpmaya başladılar. Bu kuşlar Müslümanlar tarafından kutsi addedildikleri için, halka açık bütün binaların çevresinde çok sayıda bulunuyorlar ve büyük bir hızla çoğalıyorlar; çevremdeki güzellik ve ihtişamla hayallere daldığım ve hislerimin coşkun olduğu bir anda kuşların görünmesi, öncekilerden çok daha farklı bir düşünceler silsilesi doğuracak kadar güçlü bir tesir yarattı.⁴⁴

Kubbe çevresi turu, ünü uzak diyarlara yayılmış Ayasofya'daki gezimin son noktası oldu; ayakkabılarımızın üzerine giydiğimiz galoşları çıkardıktan sonra, yumuşak halılarla kaplı mermerleri geride bırakıp, Sultan Ahmet Camisi'ne giden dik ve taşlı sokaklara çıktık.

Caminin bir kenarını teşkil ettiği Atmeydanı'ndan geçtiğimiz sırada, büyük bir çınar ağacını işaret ederek, Sultan Mahmut'un Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırırken, çok sayıda yeniçeri ağasını bunun dallarına astırdığı söylendi. Bu yüzden Türkler buna "Vahvah Ağacı" adını vermişler.⁴⁵

Sultan Ahmet Camisi'nin avlusundan Kurban Bayramı alayını seyretmiş olduğum için, binanın dışı benim için zaten tanıdıktı. Ama içine dair sadece Ayasofya macerasında edindiğim hayali, müphem intibalarım vardı. Sultan Ahmet Camisi, daha önce de sözünü ettiğim kubbeyi destekleyen dört devasa payesiyle kayda değer. Ayrıca, mühim bir diğer hususiyeti de yeniçerilerin katl fetvasının buradaki mermer minberde Şeyhülislam tarafından açılıp okunmuş olması. Buzlu camlı pencerelerden giren alacakaranlıkta içeride ağırbaşlı ve dini bir ihtişam havası var; mozaik çatısı çok hoş bir tesir yaratan mermer sütunlarla desteklenmiş bir yan balkon mevcut; bunun dışında dikkate değer fazla bir şey yok; tabii, pek çoğu sedefle ve çeşitli renklerde değerli taşlarla (imam hepsinin hakiki olduğunu söyledi) süslenmiş, kandilleri tutan ufki demir çubuklardan sarkan, aralara devkuşu yumurtaları, mısır koçanları ve benzeri bereket sembollerinin serpiştirilmiş olduğu antika vazoların meydana getirdiği değerli ve tuhaf koleksiyonu saymazsak.

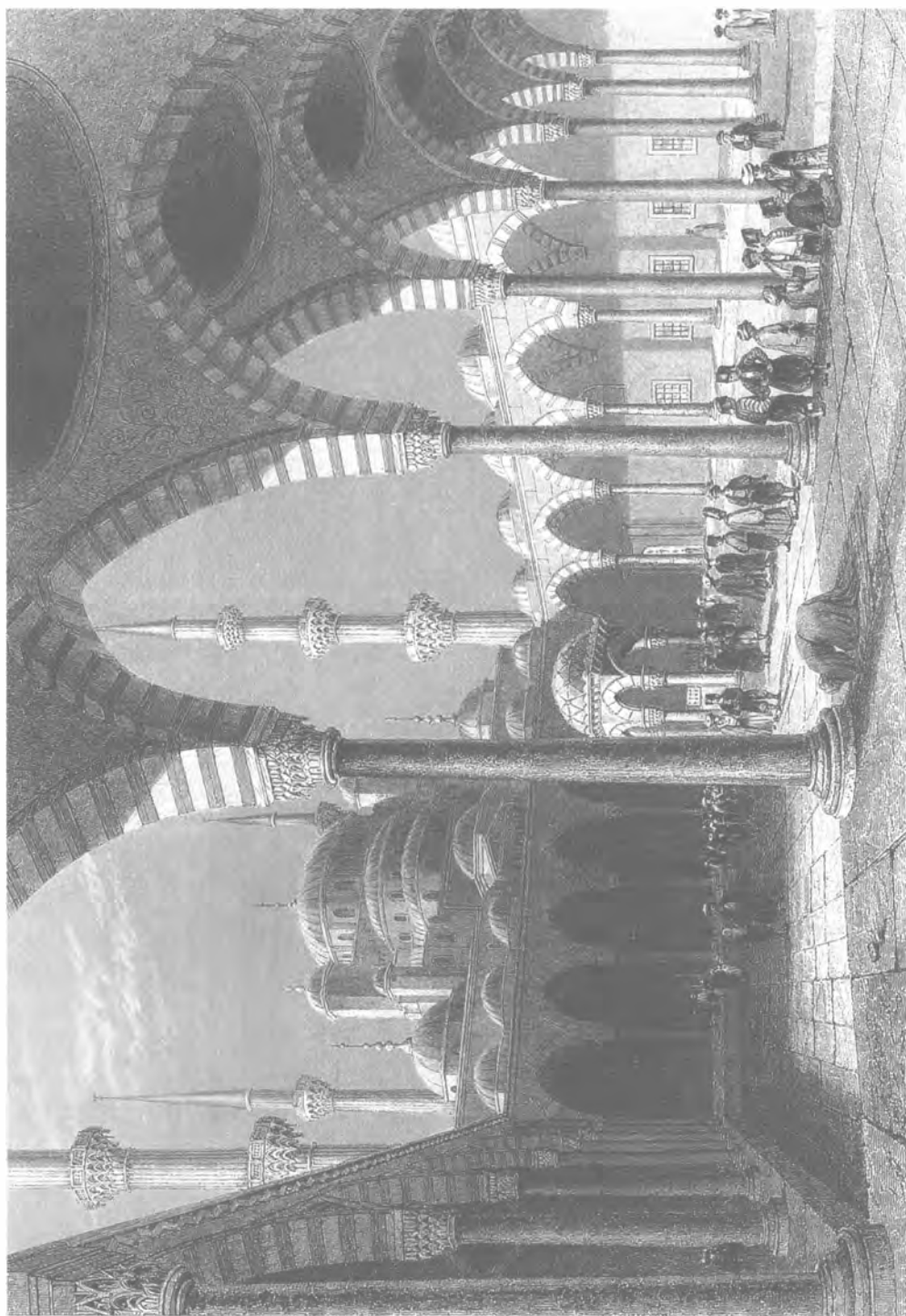
Baş tarafları sarkıt kümelerini andıran ve ince uzun gövdeleri neredeyse bir minare hafifliğiyle yukarıya uzanan zarif arapkâri sütunlarla destek-

44

Kubbenin en tepesine kadar caminin takribi yüksekliği 185 Fransız kademidir; kubbenin kendisi ise balkondan aleme kadar 47 kadem yüksekliğindedir, çapı ise 54 kademdir.

45

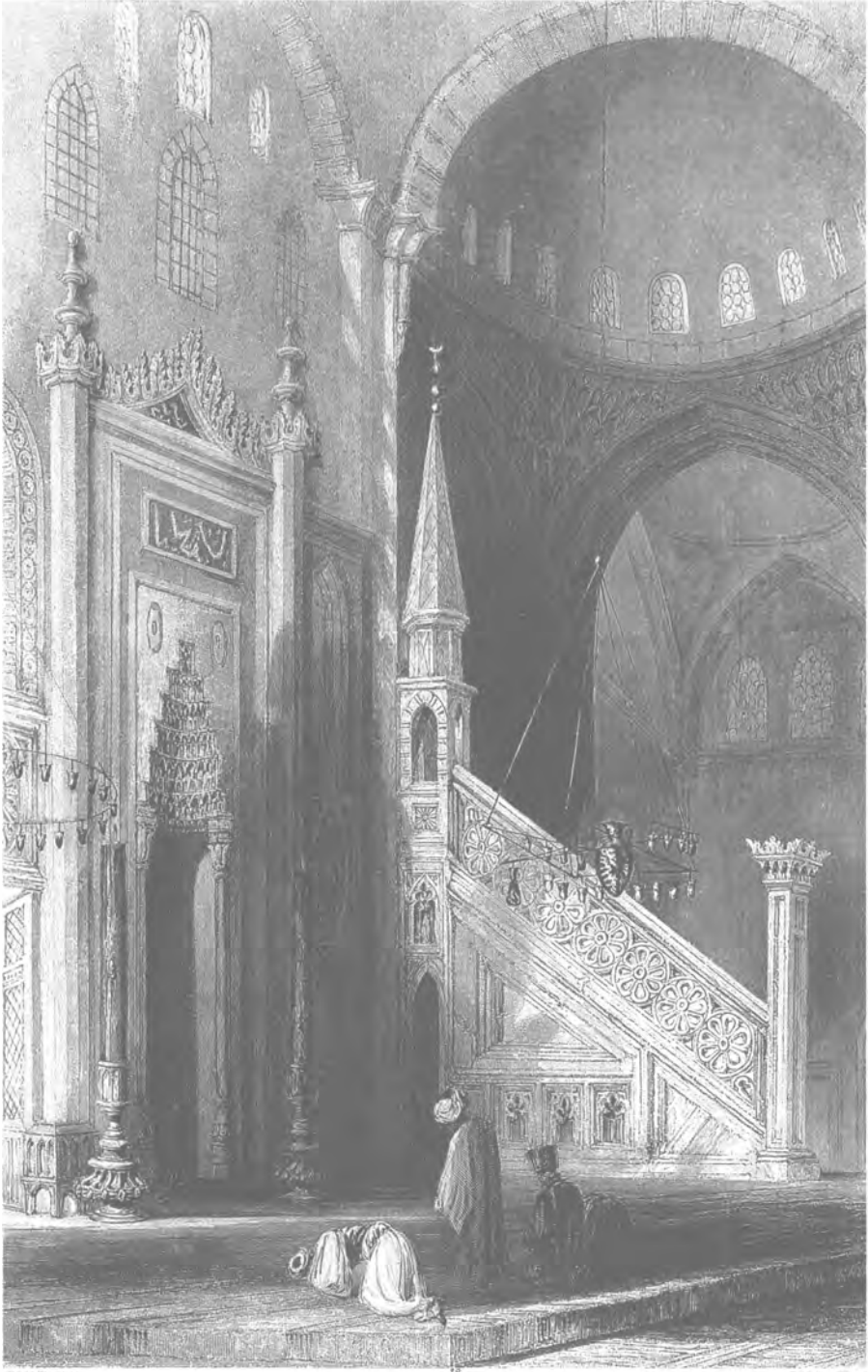
Muhtemelen yazara hatalı aktarılmış. Sözkonusu ağaç "inlemeler" ya da "vahvah" değil, "vakvak" adıyla anılırdı. Bu isim Hint mitolojisinde meyvesi insan olan bir ağacın adıdır (e.n.).

W. H. Carden.

S. Fisher.

Sultan Ahmet Camisi avlusu

W. H. Bartlett.

J. H. Le Keux.

Süleymaniye'nin mihrabı ve minberi

lenmiş bir revakla çevrili iç avlu hakikaten çok güzel. Avlunun ortasında heybetli bir şadırvandan berrak sular dökülüyor; avluya girince sol tarafta halkı alakadar eden bütün saltanat fermanlarının okunduğu mermer balkon görülüyor. Giriş kapısının yakınında, son derece güzel, kocaman ve yassı bir somaki taş, diğer iki taşın üzerinde duruyor; ölümler defnedilmeden önce bunun üzerine konuyor; kutsiyeti bozacağı düşüncesiyle hiçbir şekilde naaş caminin içine sokulmuyor ve padişahların cenaze namazları da açık havada kılınıyor.

Sultan Ahmet, şehirde altı minaresi olan tek cami. Bu hususiyet, Padişah'ın payitahtta minare sayısı açısından Mekke'dekine rakip bir cami yaptıran ilk hükümdar olma arzusundan neşet etmiş. Ancak bu, Şeyhülislam'ın izni olmadan yapılamayacağı için, hükümdarın arzusu, Mekke'deki caminin minarelerinin yediye çıkarılması için hazırlıklar başlayana kadar ertelenmiş; çünkü herhangi bir caminin Peygamber'in mezarının mevcudiyetiyle takdim edilmiş olanla denk bir üstünlüğe sahip olması münasip görülmemiş.⁴⁶

Caminin minareleri çok ince bir zevkle yerleştirilmiş; ikisi binanın gövdesine bitişik, diğer dördü camiye çevreleyen heybetli orman ağaçlarının gür yeşilliğini, kendine has intizamsız bir zarafetle delip geçiyor. Delikli örgüsüyle şeffaf intibai veren şerefeler (üç tane) minarelerin ince uzun gövdelelerini bir ağ inceliği ve hafifliğiyle kuşatıyor; minarelerin altın yaldızlı sivri alemleri ufkun duru maviliğinde yıldızlar gibi parlıyor.

Sultan Ahmet Camisi'nden, Muhteşem Süleyman'ın yaptırmış olduğu ve İstanbul'daki en şık bina kabul edilen Süleymaniye Camisi'ne geçtik. İçi son derece sevimli ve çekici; harika vitraylı pencereleri, Padişah'ın İranlılar karşısında kazandığı bir zafer neticesinde, henüz yapılma safhasındaki bu yapıyı zenginleştirmek için oradan getirmiş olduğu ganimetlerden. Kubbeyi destekleyen dört sütun ince ve gayet mütenasip; ancak caminin köşelerini teşkil eden dört somaki sütun binanın asıl övünç kaynağı. Bunlar aslında dört antika heykelin kaideleriymiş ve son derece simetrikler. Çatısının altında toplanan bütün antikalara karşın, Ayasofya'da bu kadar güzel bir şey yok; bunlardan müstakil olarak, yapının tamamı boyunca daha önce gezdiklerimizin ikisinde de bulunmayan mimari bir incelik seziliyor.

Minber hakikaten görülmeye değer, yılanıyastığı çiçeği gibi yontulmuş; inşasında kullanılan mermerin son derece beyaz olması da bu benzerliği artırıyor; ana girişin büyük kapılarına sedef süslemeler kakılmış. Müezzinin durduğu platformun yanındaki duvara asılı uzun bir parşömenin üzerinde

46

Yazar Kâbe ile Medine'deki Ravza-i Şerif'i karıştırmış (e.n.).

siyah ve altın sarısı çizgilerle dünyadaki beş mühim caminin –Mekke, Medine, Kudüs, Ayasofya ve Selimiye– zemin planları çizilmiş. Bu belli ki çok eski ve bir antika meraklısının çok değer vereceği bir parça; ilmi nokta-i nazardan da alaka çekici bir nesne.

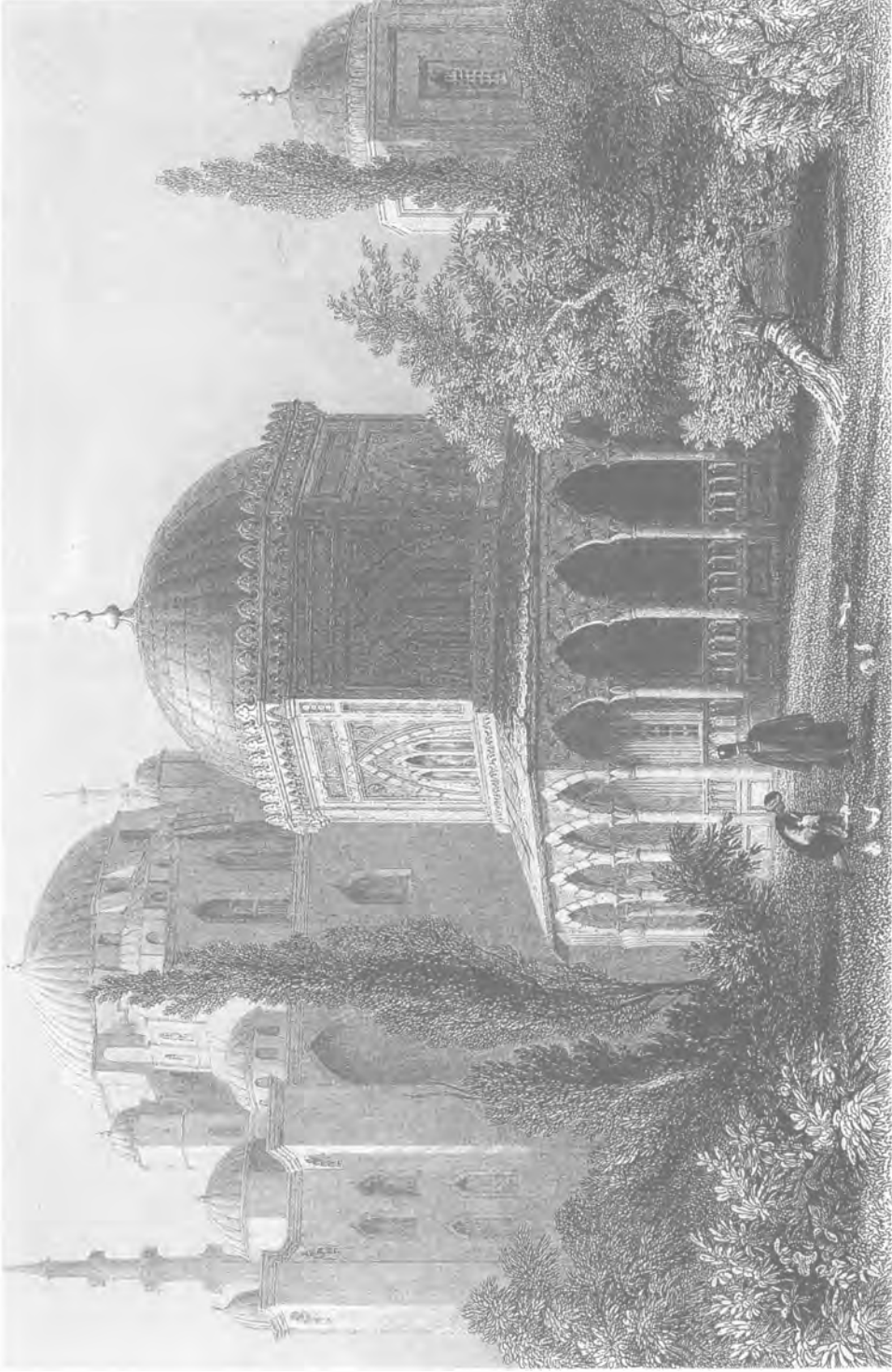
Süleymaniye Camisi’nin kendine has bir hususiyeti var ve bunu anlatmadan geçmek Türk devletine haksızlık olur; bu öyle dikkate değer bir hususiyet ki şimdiye kadar hiçbir seyyahın bunu kaydetmemiş olması şaşırtıcı.

Binanın bütün kuzey tarafı boyunca uzanan açık bir galeri, çeşitli boy ve şekillerde birbirinin üzerine yığılmış ve itinayla işaretlenmiş sandıklarla dolu; sandıklar başta altın, gümüş ve ziynet olmak üzere zengin hazinelerle dolu; bunlar memleketten ayrılma, aile anlaşmazlıkları ya da başka sebeplerle varlıklarını bırakacak emin bir yer arayan şahısların malları. Her paket dikkatlice işaretlenmiş ve titizlikle kapatılmış. Mallar Süleymaniye’de salahiyyetli kimseler tarafından teslim alınıyor ve milli buhranlardan veya idare değişikliklerinin tesirinden azade orada emniyet içinde duruyor. Ne kadar beklenmedik veya gayritabii olursa olsun, hiçbir olayda emanetin kutsiyetinin bozulmasına müsaade edilmiyor; kazalara karşı mallarını emniyete almak isteyen insanlarda millet veya din ayrımı yapılmıyor.

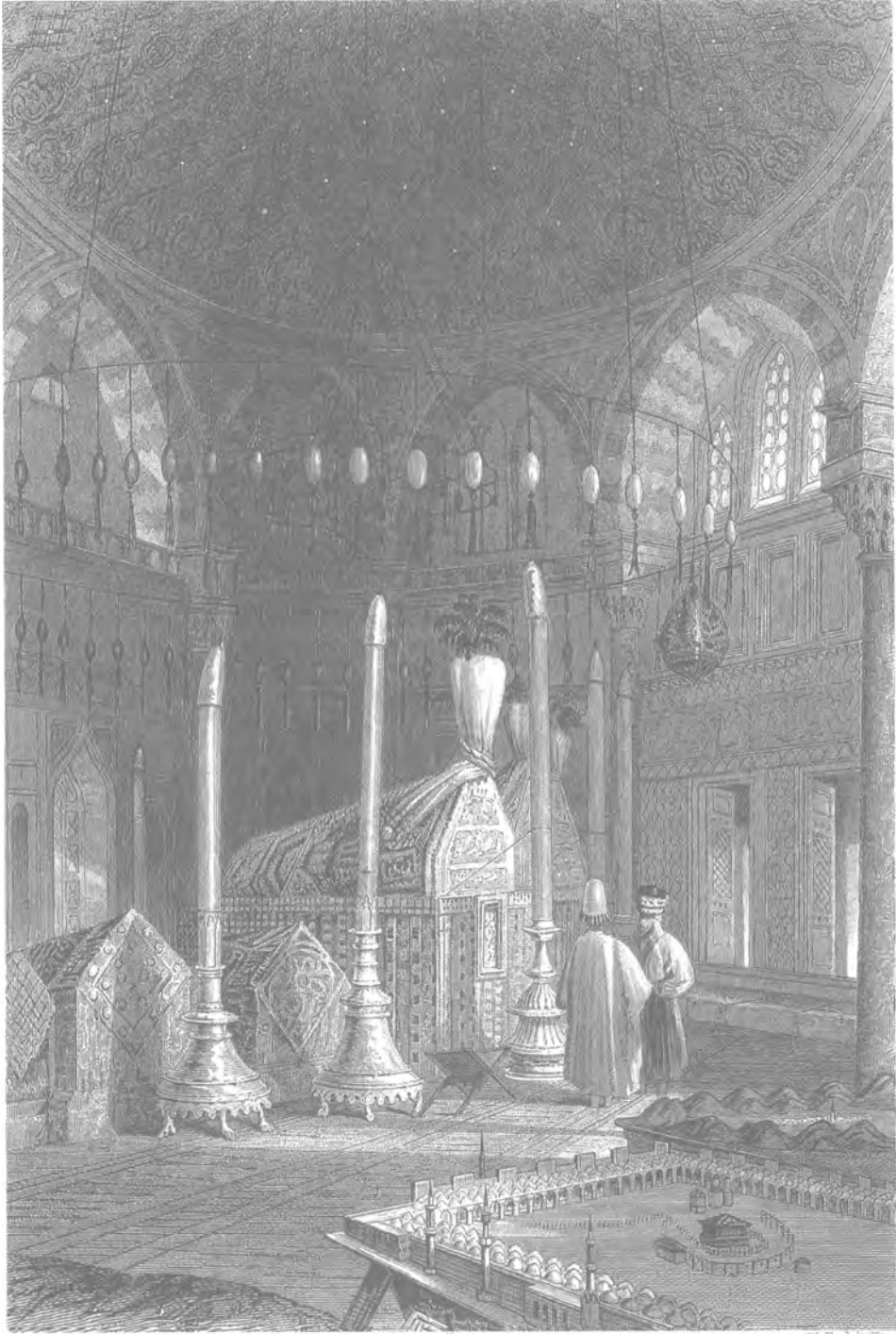
Bir tarafta, bir yetimin reşit olana kadar vakıf idarecilerine emanet edilmiş serveti, diğer tarafta denizaşırı işlerinin peşindeki bir tüccarın sermayesi bulunabilir. Bütün sınıf ve dinlerden insanlar gönül rahatlığıyla mallarını emanete teslim ediyorlar; kişi yirmi beş yıl, hatta ne kadar uzun müddet isterse, malını almayabilir, ama hiçbir mühür kırılmaz, hiçbir kilit zorlanmaz. Bir “milli banka” olarak vasıflandırabileceğim bu büyük emanetin kolay erişilir, kullanışlı ve engin bir maddi kaynak olmasına rağmen, şimdiye kadar hiçbir idare Süleymaniye hazinelerine el sürmeye tevessül etmemiş. Mallar emanet edildikleri şekilde geri alınıyorlar; münasip vesikalar gösteriliyor ve sandık veya kutu, buna muhafızlık etmiş olanlar tarafından tek bir kuruş istenmeden iade ediliyor.

Bu örnekte, Türk devletinin despotluğundan yakınmaya imkân yok; her neviden aksilik ve ihtiyaç halinde dahi, itimatla kendisine emanet edilen mallara ihanet etmemiş. Caminin dört duvarı arasına yığılmış olan bu zenginliğin teminatının takdire layık bir ahlaklılık olduğu inkâr edilemez ve böyle değerli bir imtiyaza son derece az bir vergi koyarak gösterilen cömertlik de en azından methedilmeyi hak ediyor.

Camiden çıkınca, üstü kapalı, çok güzel bir koridordan Muhteşem Süleyman’ın türbesine yürüdük; kubbeli, şık bir bina; yivli çatısı elli santim

Kanuni ve Hürrem Sultan Türbeleri

Kanuni Türbesi'nin ii

kadar dışa doğru çıkıntı yapmış; üzeri mermer, iç yüzü zarif kalem işleriyle süslenmiş. Muazzam bir çınar ağacı kıvrımlı dallarını bir türbeden çok, bir mabedi andıran güzel binanın üzerine uzatmış ve güneş körpe yapraklardan süzülüyor. Türbe zengin halılarla döşenmiş; ortada camiye adını veren Muhteşem Süleyman'ın, iki kızının ve sonraki padişahlardan II. Ahmet'in sandukaları yer alıyor. Padişahlara ait olanlar üzerinde sorguçlar bulunan ve pahalı kumaşlarla sandukaya tutturulan beyaz muslinden geniş sarıklarla süslenmiş; sultan efendilerin sandukalarına ise koyu yeşil düz kaşmir kumaşlar örtülmüş ve bunlar zamanla oldukça eprimiş.

Girişin sağında Mekke'deki caminin çok güzel bir modeli duruyor; herkesin alakasını çeken bu model iyi yapılmıştı ve sadece binanın kendisiyle değil, aynı zamanda çevresiyle de alakalı mükemmel bir fikir veriyordu. Planın merkezinde Peygamber'in mezarı bulunuyor;⁴⁷ hacıların geçtiği yollar, dağ setleri ve konaklama yerleri de modele bakanların orayla alakalı doğru bir hükme varmalarına imkân veriyor.

Bu tarife uyan ve İstanbul'da sayıları epey çok olan bütün türbelerde, bir imam her gün sandukaların ayak ucuna yerleştirilmiş dev mumları yakar ve bunlar yanarken kendisi de Kuran'dan bir sure okur. Binanın her tarafı son derece temiz tutulur ve tek bir toz zerresinin dahi mezarları kirletmesine müsaade edilmez; içerisi bolca ışık alır; ölülerin lüks ve rahatlık timsali bu istirahat yerleri insanda hiçbir kasvet hissi uyandırmaz.

Her türbenin bir imamı [türbedarı] var; ilk duyduğumda çok garip gelen bir vaka artık beni pek de şaşırtmıyor; her caminin hizmetini gören şahısların muazzam sayısından söz ediyorum; itimat edilir bir kaynaktan öğrendiğime göre, yalnız Ayasofya'da üç yüzden fazla kişi vazife yapıyor.

Üç şey bir camide mutlaka bulunmalı –saat, şadırvan ve minare; saat namaz vaktini bildirir, şadırvan müminlerin aptes almasına yarar ve minarede de müezzinin dindarları Allah'ın evine çağırarak için çıktığı şerefe bulunur.

Ama bunlardan ayrı olarak, padişahların yaptırdığı camilerde sühlelerin [medrese talebelerinin] tahsilleri için birer medrese de bulunuyor ve bunun harcamalarını vakıf karşılıyor. Bir de imaret denen misafirhaneler var. Yolu düşen yabancılara burada kalacak yer ve yemek veriliyor; ayrıca her gün belli bir saatte, muhtaç durumdaki fakirlere yiyecek dağıtılıyor. Kurban kesilecekse, hayvan imarete kesiliyor ve bu bağıştan nasibini almak için girişte bekleyen muhtaçlar arasında paylaştırılıyor.

Tophane'deki Sultan Mahmut [Nusretiye] Camisi'ne, girişin iki yanına yapılmış harika şadırvanlar ile muvakkithane ayrı bir güzellik katıyor. Yal-

47

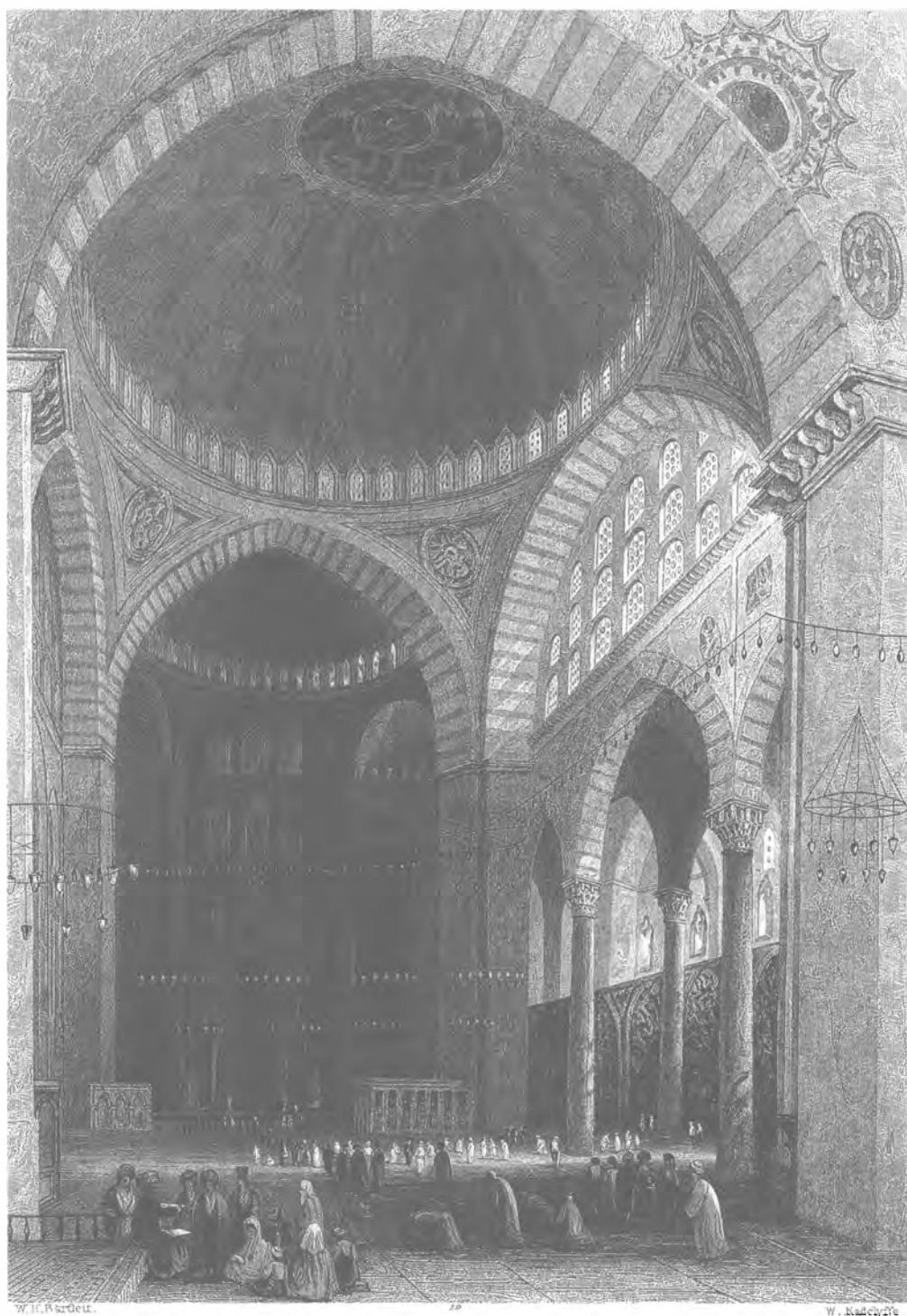
Yazar yine Kâbe ile Medine'deki Ravza-i Şerif'i karıştırmış (e.n.).

dızlı kafesler ve arapkâri süslemeler gerçekten Şark zevkine uygun. Ayrıca bu küçük, ama zarif caminin minarelerinin yaldızlı alemleri ve heybetli mermer merdivenleri de dikkate değer.

İstanbul'da deprem yüzünden yıkılmış olan bir caminin harabesi hâlâ duruyor. İçeride, camiye yaptırmış olan Padişah'ın mezarının üzerinde duran kırmızı mermer taşın, çarmıhtan indirilen Mesih'in defnedilmeden önce üstünde tahnit edildiği taşla aynı olduğu söyleniyor.

Bütün mühim camiler, tarihi ve heybetli ağaçlarla çevrili, hatta bazen onların gölgesinde kalıyorlar. Bunların pek çoğu binanın akranymış gibi görünüyor; yaprakların teşkil ettiği perdenin aralandığı yerlerde beyaz binalar rölyefler halinde parılıyor; sık yeşilliklerin arasından ok gibi fırlayan, ağaçlardan da yüksek minareler tablonun güzelliğini tamamlıyor.

İstanbul camilerinde geçirdiğim o sabahtan daha alakaya layık olanını ender olarak yaşamışımdır.

W. H. R. G. G. G.

28

W. H. R. G. G.

Süleymaniye

Yer Altındaki İstanbul

Beşinci Bahis

**İstanbul'un antik eserleri–İsmail Efendi–Atmeydanı–Dikilitaş
Delfi Sütunu–Konstantin Sütunu–Çemberlitaş–Binbirdirek Sarnıcı
Bodrum–Roma zindanları–Yerebatan Sarayı–Kayıp seyyah
Sarnıcın büyüklüğü–Jüstinyen Sukemeri–Konstantin Sarayı
Heraklios'un mezarı–Yedikule–Hakikatin peşinde bir sefir
Zindandaki işkenceler–Yedikule efsanesi**

İstanbul'da antik eserlerin sayısı çok az; Bizans'ın geçmişteki zenginliği göz önüne alındığında, fazla dikkate değer de sayılmazlar. Dolayısıyla, bu mevzuda pek az söz söyleyeceğim. Benden daha hünerli yazarlar bunları zaten tasvir etmiş bulunuyor; ayrıca geçmiş yüzyılların bu bakiyelerine bir *tutto volo di penna* [kanat çırpmadan uçma] muamelesi yapmak icap etmiyor. Ne var ki bunlardan söz etmeden geçmek mümkün olmayacağı için, sadece yapılarını ve benim üzerimde yarattıkları tesiri anlatacağım.

Geçmiş günlerden bugüne kalanların belki de en görülmeye değer olanı ve en az bilineni, eski adı Philoxmos [Philoxenos] olan Yerebatan Sarayı.⁴⁸ Bu müstesna eski Roma eserine dair çok şey duymuştum, ancak bir Türk evinin avlusuna açılması ve ev sahibinin yabancıların girmesine müsaade etme mevzuunda her zaman istekli olmaması sebebiyle burayı ziyaret etme teşebbüsümüz defalarca akamete uğramıştı.

Neyse ki, kaderimizde bu muradımıza ermeden İstanbul'dan ayrılmak yokmuş; nihayet Padişah'ın hekimlerinden biri bize yardımcı oldu ve onun tavassutuyla burayı ziyaret etme gayemize nail olduk. Sarayburnu'na yakın Mekteb-i Tıbbiye'nin baş cerrahı İsmail Efendi bize refakat etmeye gönüllü oldu, biz de bunu memnuniyetle kabul ettik. Hoş, canlı ve zeki bir genç adamdı; Rumlara has enerji ve hareketliliği, tam Türklere has yumuşak ve sessiz bir nezaketle bir aradaydı. Fransızca'yı nispeten akıcı konuşan bir arkadaş ve gelip geçenlerle çarpışmamızı önlemekle vazifeli bir hassa muhafızı da bizimle geldi. Sarî vebanın hızla yayılıyor olması bu tedbiri lüzumlu kılıyordu.

İlk önce, Romalıların tarihi yarış meydanı olan Atmeydanı istikametinde yola çıktık; burada, Mısır'dan gelen, Theodosius tarafından diktirilmiş, beyaz mermer bir kaidenin üzerinde duran kırmızı granitten güzel Dikilitaş bulunuyor. Üzerinde, Theodosius'un zaferleri çok kötü bir işçilikle *alto rilievo* [yüksek kabartma halinde] resmedilmiş. Takriben on sekiz metre yüksekliğinde ve hiyerogliflerle ince ince süslenmiş.

48

Philoxenos Sarnıcı, yazarın daha sonra anlatacağı Binbirdirek Sarnıcı'nın eski adıdır, Yerebatan Sarayı'nın eski adı ise Bazilika Sarnıcı'dır (e.n.).

Dikilitaş'ın yakınında Delfi'den getirilmiş üç yılanlı sütun duruyor; yılanların bronz kafaları kaybolmuş; bunlardan birini Sultan Ahmet'in tek bir pala darbesiyle kopardığı söyleniyor.

Türkler bu alakaya layık tarihi eseri büyük bir kıskançlıkla koruyorlar, çünkü yıkılması veya yerinin değiştirilmesi halinde İstanbul'un bir kez daha Hıristiyanların eline geçeceği yolunda bir efsane var; bu batıl itikat o kadar yaygın ki sütunu tetkik ederken bizi görüp yanımıza yaklaşan sekiz yaşlarında sevimli bir küçük kız ciddiyetle şöyle dedi: "Bakabilirsiniz, ama bütün altınlarınızı verseniz de bunu satın alamazsınız, çünkü bu bizim tılsımımız ve siz ecnebi ve kâfirsiniz."

Sütunun takriben yüz adım ötesinde, Konstantin abidesi duruyor. Bir zamanlar kaba inşaatını gizlediği söylenen metal kaplaması tamamen soyulmuş olan bu heybetli anıtın yerden yüksekliği on sekiz metreyi buluyor. Muazzam yüksekliğine rağmen, eninin darlığına bakılınca ve taşların üst üste konmasındaki itina eksikliği de buna ilave edilince, dik durması sanki bir mucize eseriymiş gibi görünüyor.

Bu ikisinden de çok daha görülmeye değer bir eser, Serasker Kulesi yakınlarındaki Çemberlitaş, yani "Yanık Sütun". Konstantinopolis'e Roma'daki Apollo Tapınağı'ndan getirilmiş ve Kutsal Haç'ın çeşitli kısımlarının bulunduğu sekiz köşeli bir kaidenin üzerine yerleştirilmiş; dikildiği küçük meydan, dua edilen bir yer haline gelmiş. İlk getirildiği zaman, üzerinde Phidias'ın keskesinden çıkma, kutsi haleyle çevrili bir ilah başı heykeli varmış. Fakat imparator heykeli kendine mal etmiş ve altına "Güneş'in Adaleti Şanlı Konstantinus'un Üzerinde Olsun" sözlerini yazdırmış.

Heykelin yok oluşu, farklı yazarlar tarafından çok değişik biçimlerde açıklanıyor. Genaro Esquilichi, yıldırım çarptığı için kırıldığını öne sürüyor; Anna Komnenos, Aleksios Komnenos'un hükümdarlığı sırasında güçlü bir güney rüzgârı tarafından devrildiğini ve birçok kişinin altında kalarak can verdiğini söylüyor; diğer bazı yazarlar da ilk kazada zedelendiğinden, ikincisinde ise tamamen yok olduğundan söz ediyorlar. Sütunun kaidesinde, bugün neredeyse tamamen silinmiş bir yazıt var; eski Yunanca'dan şu şekilde tercüme edilebilir:

Ey İsa, dünyanın Efendisi ve Koruyucusu,
Bu şehri Sana adıyorum, Sana sunuyorum;
Ve Kutsal Âsa'yı ve Roma İmparatorluğu'nu.
Şehri esirge ve bütün kötülüklerden koru.

Çemberlitaş

Sütun yirmi yedi metre yüksekliğinde, kaidesi ise dokuz metre; geçen zaman kadar yangınlar sebebiyle de ağır tahribat gördüğü ve her tarafı dökülmeye yüz tuttuğu için, dağılmasını önlemek üzere çevresi güçlü çelik çemberlerle kuşaklanmış. Bu alaka çekici abidenin dört bir yanında çirkin evlerin yapılmış olması acınacak bir vaziyet.

Çemberlitaş'tan sonra, sütunlarının sayısına atfen Türklerin Binbirdirek adını verdikleri sarnıcı geçtik. Muazzam genişlikteki bu yeraltı yapısının çatısı gerçekte her biri iki veya daha çok sayıda bloktan teşekkül eden, kaba mermerden yapılma üç yüz otuz altı sütunla destekleniyor.⁴⁹

Ayasofya'nın temelleri atılırken çıkan toprağı biriktirmek üzere suyun yolunu değiştirerek sarnıç kurutulduğu için, bugün sütunların üçte biri toprakla örtülü. İpek eğiriciler burada çalışıyorlar ve ziyaretçilere öyle alışıklar ki daha ilk basamaktan indiğinizi gördükleri anda hepsi çıkırıklarını bırakıp bahşış diye bağırmaya başlıyorlar. Tavanla aynı hizadaki ızgaralı dar pencerelerle aydınlanan yeraltı sarnıcının üç farklı yerinde, bir zamanlar buraya akan suyun geçişiyle taşlarda açılmış olan kanallar görülebiliyor. Kemerli girintilerden uzayarak yansıyan sesler öylesine akisler yapıyor ve tabiatüstü bir tını uyandırıyor ki, zebanilerin fısıltılarını andırıyor.

Binbirdirek'ten çıkmak üzereyken, ipek eğiricilerden biri yakınlarda küçük bir *bodrum* daha bulunduğunu söyledi ve bizi oraya götürmeyi teklif etti; aynı zamanda, dürüstçe bir tavırla, son derece havasız olduğunu ve çok az kişinin meraklarını gidermek için aşağıya inmeyi göze aldığını itiraf etti. Oraya da gittik ve elli altmış kişinin devamlı çalıştığı bir ipekli kumaş imalathanesine çevrilmiş olduğunu laf arasında öğrenince isteksizliğimiz biraz azaldı.

Eski bir yangının mezbelesinden kısa bir yürüyüş bizi bu ikinci bodrumun dar kapısına getirdi; bir düzine basamak inmemiştik ki rehberin bize verdiği malumatın doğruluğuna ikna olduk. Sanki vücudumuza ıslak bir çarşaf dolanmış gibi hissediyorduk; pamuk çıkırıklarını çeviren sefil haldeki insanların manzarası, havanın sıhhsizliğini kâfi derecede ortaya koyuyordu; hepsi de ölü beyazlığındaydı ve canlı cenazelere benziyorlardı. Binbirdirek'e yaklaştığımızda birbirine karışan sesler iştmişti, ama şu an kendimizi içinde bulduğumuz bodrum tamamen sessizlik içindeydi; bütün gözlerin merak ve şaşkınlıkla bize dönmesi, burada çalışanların yabancıları görmeye alışık olmadıklarının ikna edici bir delili oldu.

Aşağıya iner inmez, orada kaldığımız müddet içinde devamlı hareket etmemizi teklif ettiler, yaptıkları işte devamlı hareket ediyor olmalarının kendilerini mahvolmaktan koruyan tek şey olduğunu iddia ettiler. Birkaç hafta

49

Yazarın sarnıçlarla ilgili bilgileri karıştırdığı açıkça görülüyor; çünkü Binbirdirek Sarnıcı'nın 224, Yerebatan Sarayı'nın ise 336 sütunu vardır (ç.n.).

önce imalathanelerden birini ziyarete gelmiş olan bir adamın hüznü hikâyesini anlatarak bu iddialarını desteklediler. Adam birkaç saat boyunca yaygının üzerinde oturup sessizce tütün içmiş, sonunda komaya girerek ölmüş.

Şark'ta aşağı sınıftan insanlar, mesleği hakikaten hekimlik olmasa da, her Frenk'in "şifa verme sanatı"nı az çok bildiğine yaygın olarak inanıyorlar. Anında etrafımızı saran bir grup soluk benizli adam, zavallı babamdan yardım ve tavsiye isteğinde bulundu. İyi niyetli İsmail Efendi, kokuşmuş havanın yarattığı ve tıbbın yardımcı olamayacağı rahatsızlıklarını büyük bir sabırla dinledi ve onlara reçete yazmayı gönüllü olarak üstlendi.

Binbirdirek'ten çok daha küçük olan ve yalnızca otuz bir sütunla desteklenen bu sarnıç, gene de çok daha güzel ve temellerine kadar açıkta olan sütunlarının çevresi en az üç misli daha büyük; sütunlardan sadece ikisi hasarlı; taş merdivenin ortasından görünüşü çok tesir edici.

Bu loş ve rutubetli bodrumdan çıkınca, hâlâ yanımızda olan rehberimize bizi şehrin bu mıntıkasında götürebileceği başka bir görülmeye değer yer olup olmadığını sorduk; biraz duraksadıktan sonra, cömert bir bahşiş alma ümidiyle, aşağı yukarı bir kilometre uzakta, çok az bilinen ve şimdiye kadar hiçbir Frenk'in ayak basmadığı bir bodrum olduğunu itiraf etti. Burayı bize göstermenin kendisine getireceği tehlikelere dair, gayesini çabucak anladığımız bir dolu laf etti; ikinci bir mükafat vaadi aldıktan sonra, bizi bir veya iki dar sokaktan geçirerek yolu gösterdi; büyük bir kapıdan geçince kendimizi yıkık dökük bir hanın içinde bulduk. Bir düzine yaşlı adam, alçak taburelere oturmuş, ipek eğiriyorlardı. Burada rehberimiz kandiller yaktı; rehberimiz önde birkaç basamak inip ikinci bir kapıdan geçtikten ve bir merdiveni daha indikten sonra, karşımıza geniş, kemerli bir mahzen çıktı. Taştan örülmüş sekiz çifte kemer, sanki inşaatı önceki gün tamamlanmış gibi mükemmel halde duruyordu.

Bu mahzenden geçip, dış duvarı dört büyük sütunla takviye edilmiş, zifiri karanlık ikinci bir mahzene girdik. Bu iç mahzenin diğer ucunda, yıkılmış birkaç taş basamak bulduk ve güçlkle tırmandığımız bu merdivenin tepesine ulaştığımızda, harap bir Roma zindanında durmakta olduğumuzu keşfettik.

Bu noktadan farklı istikametlere birçok hücre açılıyordu. *Cachot forcé* [kaçılması zor zindan] gibi görünen bir hücrenin girişi tavandan düşen taşlarla öyle tıkanmıştı ki içine giremedik; ama diğer tarafta girdiğimiz bir dişi zindanın en az otuz santim kalınlığındaki duvarları yıkılmıştı. Mahkûmların zincirlerinin takıldığı demir halkalar hâlâ duruyordu, duvara oyulmuş yatma yerleri de. Ama bu yerin en alaka çekici ve korkunç hususiyeti, hü-

Bimbirdirek Sarnıcı

relerin önünden geçen su yolu. Bu sular, daha önce tasvir ettiğim kemerli mahzenin altındaki küçük bir zindana dökülüyor ve zorbaya kolay bir öldürme yolu arz ederken, mahkûm için dehşet verici ve kaçınılmaz bir ölüm manasına geliyor.

Geçmişte kalmış bir gücün bu kasvetli bakayasından ayrılıp yeniden göğün duru havasını soluduğumda hakikaten mesut oldum. Uzun ve yorucu bir yürüyüşten sonra Yerebatan Sarayı'na ulaştık. Daha önce sözünü etmiş olduğum Türk evinin kapısı kısa bir tereddütten sonra bize açıldı ve büyük girişten avluya girdik; dik, çamurlu ve kaygan bir bayırı indiğimizde kendimizi loş ve esrarengiz “Su Sarayı”nın girişinde bulduk.

Nerelere kadar uzandığı bilinmeyen bu muazzam büyük sarnıcın tavanı Binbirdirek gibi, mermer sütunlarla destekleniyor. Birbirlerinden takriben üç metre uzakta olan bu sütunların hepsi yekpare ve başlıkları incelik-le süslenmiş; sütunlardan biri baştan aşağı kabartma süslerle donatılmış.

Ziyaretimiz sırasında İstanbul uzun müddettir bir kuraklığın tesiri altındaydı, dolayısıyla sarnıcın içindeki su seviyesi her zamankinden çok daha alçaktı; bu da yarattığı heybetli tesiri artırmada mühim rol oynamaktaydı. Daha evvel burada bir kayık varmış, ama çok sayıda kazaya sebep olduğu için kaldırılmış.

Evin sahibi olan Efendi'nin kâhyası mahzene bizimle birlikte indi ve bu yerle alakalı kendisinin şahit olduğu iki hadiseden söz etti; bize her ikisini de İngilizlerin başına gelmiş gibi anlattı.

İlki ve en üzücü olanı, takriben altı yıl önce İstanbul'a gelen ve payitahtı gezerken Yerebatan Sarayı'na girme müsaadesi alan genç bir seyyahın hikâyesiydi. Kayık o sıralarda hâlâ sudaymış; karadan bu yerin harikalarına bakmakla yetinmeyen genç adam, küçük sandala atlamış ve gün ışığını gözden kaybedecek kadar içerilere girme tedbirsizliğini göstermemesi kendisine ihtar edildikten sonra, aileyi girişin yakınlarında gezdirmeye alışık olan kayıkçının refakatinde gezisine başlamış. Bu ihtarı göz ardı etme bahtsızlığını göstermiş. Onun yol almasını seyredenler, yanına bir kandil almış olduğunu fark edince dikkat etmesi için yeniden bağırılmışlar; ama zavallı adam amacına ulaşmakta kararlıymış; herhalde, yüklü bir mükafat vaadiyle kayıkçıyı da arzusuna uymaya ikna etmiş olmalı ki kandilin ışığı giderek solgunlaşmış ve sonunda, kayığın dönüşünü endişeyle beklemekte olan gerideki insanların gözünden tamamen kaybolmuş.

Ama boşuna beklemişler –kısa müddet önce onlardan capcanlı ve ümitli ayrılan bahtsızları meğer son görüşleriymiş bu. Kayık bir daha dönmemiş, içindekilerin sütunların arasında kayboldukları, dönüş yolunu bulamadıkları ve aşıktan perişan halde öldükleri neticesine varılmış.

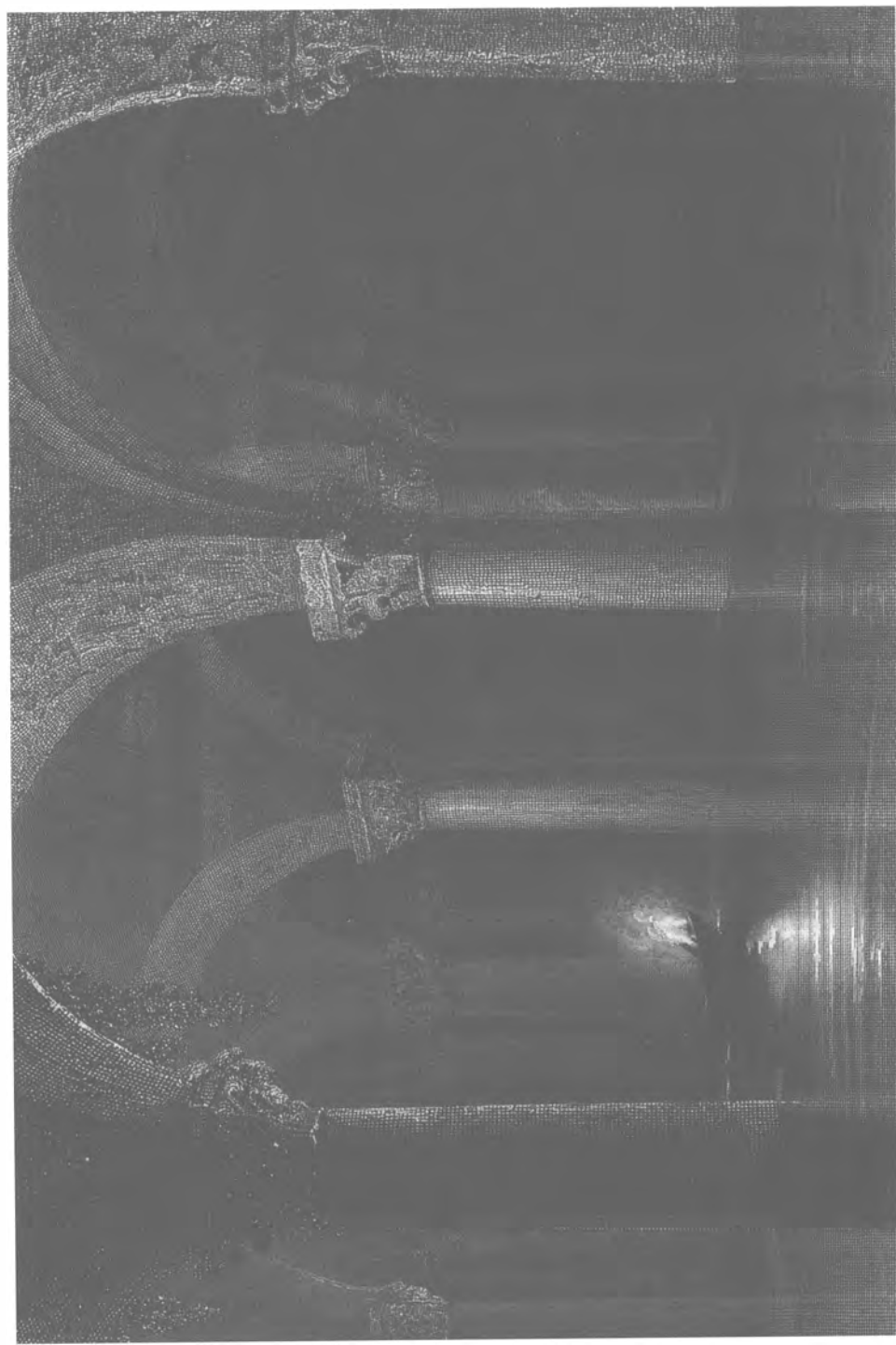
Bizim durduğumuz noktanın sarnıcın, varlığı ve yeri şimdi dahi bilinmeyen asıl girişi olmadığını, birkaç sütunun devrilmesiyle çatının kazara çökmesi ve aşağıdaki su mahzenini açığa çıkarması neticesinde teşekkül etmiş bir giriş olduğunu daha önce söylemeliydim.

Bab-ı Âlî'nin yakınlarındaki bir avluda meydana gelen daha ufak çaplı bir çöküntü, o istikamete de uzandığını ortaya çıkarmış; üçüncü bir göçük hemen Ayasofya yakınında ve bir dördüncüsü Arşiv Dairesi'nin [Defterhane] içinde olmuş; bu da sarnıcın şehrin altında yüzlerce metre uzandığını ispatlıyor. İstanbul'daki salahiyyet merciler sarnıcın ebatı hakkında bundan daha fazlasını bilemiyorlar. Bu hadisenin buranın alakaya değer mahiyetini daha da artırdığını söyleyebilirim: İnsanoğluna tamamen ulaşmanın yasaklandığı esrarengiz bir uzaklık, uzaklaştıkça gölgeleri derinleşen ve küçülerek gözden kaybolan sıra sıra sütunlar, her nesneyi yumuşatan alacakaranlık ve bu tuhaf "Su Sarayı"na hâkim olan muhayyel sükûnet. Burada insan sesi bir an için karanlığa doğru sürüklenen, kulaklardan tamamen silinmeden önce kelimelere tahvil olan ve sanki gaipten gelen uzun akisler uyandırıyor. Bütün bunların bir araya gelmesi, buraya dehşetengiz ve tüyler ürpertici bir hava veriyor. Muhayyelesi zengin biri için bu hava, bu yerin hudutlarını öğrenmekten çok daha mühim olsa gerek.

Kâhyanın bize anlattığı ikinci hikâyeye, ziyaretimizden sadece birkaç ay önce, yukarıda bahsettiğim seyyahla birlikte kaybolan kayığın yerine konan küçük tekneyi kullanma izni isteyen bir İngiliz'in başından geçmiştir. Önce itirazlar edilmiş, ret cevabının esbab-ı mucizesi olarak bahtsız vatandaşının kaderi öne sürülmüş; ama İngiliz ısrar edip dikkatli olacağına söz verince, yaşlı efendi sonunda onun bu arzusuna rıza göstermiş; seyyah birkaç meşale yakıp bunları kayığın burnuna yerleştirmiş ve uzun, sağlam bir sicim topunun bir ucunu sütunlardan birine bağlamış; ilerledikçe ip kendiliğinden salınacaktı.

Refakat etmeye gönüllü kimse bulunamadığı için, İngiliz seyyah tek başına yola çıkmış; saatler geçmesine rağmen görünmemiş; tam dördüncü saat dolmak üzereyken uzaktan, sütunlardan yansıyan meşalelerin alevi gözükmüş. Seyyah üşümüş ve bitap halde karaya çıkmış. Etrafındakilerin sallerine cevap olarak, iki saat boyunca dümdüz ilerlediğini, ama onların gördüğünden fazlasını görmediğini söylemiş; sadece başının üzerindeki kemerli çatıyı, ayaklarının altındaki suları, her yandan yükselen ve karanlıkta gözden kaybolan sütunların çıplaklığını anlatabilmiş.

Bu ikinci macera kayığın sahibi olan muhterem yaşlı Osmanlı'yı öyle korkutmuş ki, derhal kayığı ortadan kaldırtmış; şimdi ziyaretçiler yıkıntı

J. T. Willmore.

After a sketch by Miss Fardoe.

J. H. Bartlett.

Yerebatan Sarayı

halindeki açıklıktan Yerebatan Sarayı'nın bir kısmını görmekle kanaat etmek mecburiyetindeler.

Türklerin Kıztaşı adını verdikleri Markianus Sütunu, Edirne Kapısı yolu üzerinde bir Türk evinin bahçesinde duruyor. Başlığı dört muhteşem kartal heykeliyle desteklenen şahane bir tarihi eser bu. Sekiz köşeli kaidesi, meşe yapraklarından çelenklerle süslenmiş ve gövdesinin yüksekliği neredeyse yirmi beş metreye ulaşıyor.

Jüstinyen Sukemerî'nin bakayasından daha önce söz etmiştim; bu yapının şehir surlarıyla iç içe geçmiş haldeki binlerce yontulmuş parçası ve yüzlerce güzel, zarif sütunu hâlâ görülebilir.

Halk arasında Belisarios Sarayı denen eski Konstantinus Sarayı,⁵⁰ şehrin Balat adlı mahallesinde duruyor. Balat adı, "saray kapısı" manasına gelen *balatî*'nin bozulmuş hali.⁵¹ Bu görülmeye değer harabeyi keyifle gezmek imkânsız, çünkü fakir Yahudilere terk edilmiş; onlar da duvarların arasına düşkünler için bir baraka yapmışlar, her yer son derece pis. Epey büyük olan binanın en dikkate değer yanı alaka çekici tuğla işçiliği. Şık bir girişin bakiyesi ve çok sağlam bir binaya ait olduğu anlaşılan duvarları var.

Memleketten ayrılmamdan takriben on gün önce, Tersane'de bir bina için temel kazan işçiler, Muhammed döneminde hüküm süren Bizans imparatoru Herakleios ile zevcesinin cesetlerinin bulunduğu kırmızı mermerden bir lahdi gün ışığına çıkardılar. Tahtta oturan çifti temsil eden iki figür neredeyse mükemmel denecek halde. İmparator figürü bir elinde küre, diğerinde asa tutuyor; imparatoriçe ise açık avucunda duran tacıyla temsil ediliyor. Ayak uçlarında meşhur savaşıllara ait olduğu tahmin edilen iki portre duruyor, ama ne yazık ki bunların altındaki yazılar hemen hemen silinmiş.

Bu muhteşem mezarın sahiplerinin hüviyetleri tespit edilir edilmez, Herakleios'un Müslüman olarak öldüğü yolundaki Türk inanışından dolayı, lahde zarar gelmesine mani olmak gayesiyle derhal göğüs hizasında demir parmaklıklarla çevrilmesi emri verildi. Ne var ki, bu itikadın doğruluğu su götürür; Muhammed'in Hıristiyanlığı reddedip hakiki bir mümin olması için Herakleios'a bir davet gönderdiği biliniyor, ama geçen yılların yıprattığı imparator o sırada şehvani hazlara gömülmüştü. Muvaffakiyetin zirvesindeki Muhammed'le bir harbe girmekten imtina etmek için bu davete muğlak bir cevap göndermiş ve Müslümanlar onun bu esnekliğinin sebebinden şüphelenmeye fırsat bulamadan da ölmüştü. Türkler bu sebeple Herakleios'un lahdini hakiki bir müminin mezarı sayıyorlar ve padişahlarınkine benzer mermer bir türbe yapılması planlanıyor.

Yedikule –adı bir kudret tılsımı olan o ünlü zindan– hızla yıkılmaya yüz tutmuş durumda, ama taş taş üstünde kaldığı müddetçe İstanbul'un en alaka çekici tarihi eserlerinden biri olmayı sürdürecektir.

50
Günümüzde Tekfur Sarayı olarak bilinen bina (e.n.).

51
Balat'ın Latince saray anlamını taşıyan "palatium"dan türediği kabul edilir (e.n.).

Şehrin kalabalık bir mıntıkasında yer almasına rağmen, bu hisar etrafından tecrit edilmiş bir bina; adını aldığı kulelerden dördü yıkılmış; hâlâ ayakta duranlardan biri, eskiden devlet mahkûmlarına ayrılmış olan ve aynı zamanda kışla kumandanı ile zabitlerinin yaşadığı daireleri ihtiva ediyor. İdamlık Türkler için bir devlet zindanı olmaktan çıkınca, Yedikule sadece Osmanlı ve Moskova sarayları arasındaki anlaşmazlık hallerinde Rus sefirlerinin tutulması gayesiyle kullanılmış.⁵² Gülünç sayılabilecek bir hakikat de, III. Mustafa devrinde bütün Rusların çarîçesinin temsilcisi Kont Obreskov'un bu hisarda üç yıl tutulmakla kalmayıp, bir de Padişah'ın âli zevkini tatmin etmek için indirildiği kör bir kuyuda birkaç gün geçirmiş olması.

Padişah Hazretleri bu yeraltı macerası sırasında Moskovalı elçinin orada saklandığı söylenen ilahi varlığı keşfedeceği intibaini kapılmış; halbuki yaşananlardan anlaşıldığı kadarıyla, ya tecrübe akamete uğramış veya ilahi varlık deliğinden çıkmayı reddetmiş olmalı.

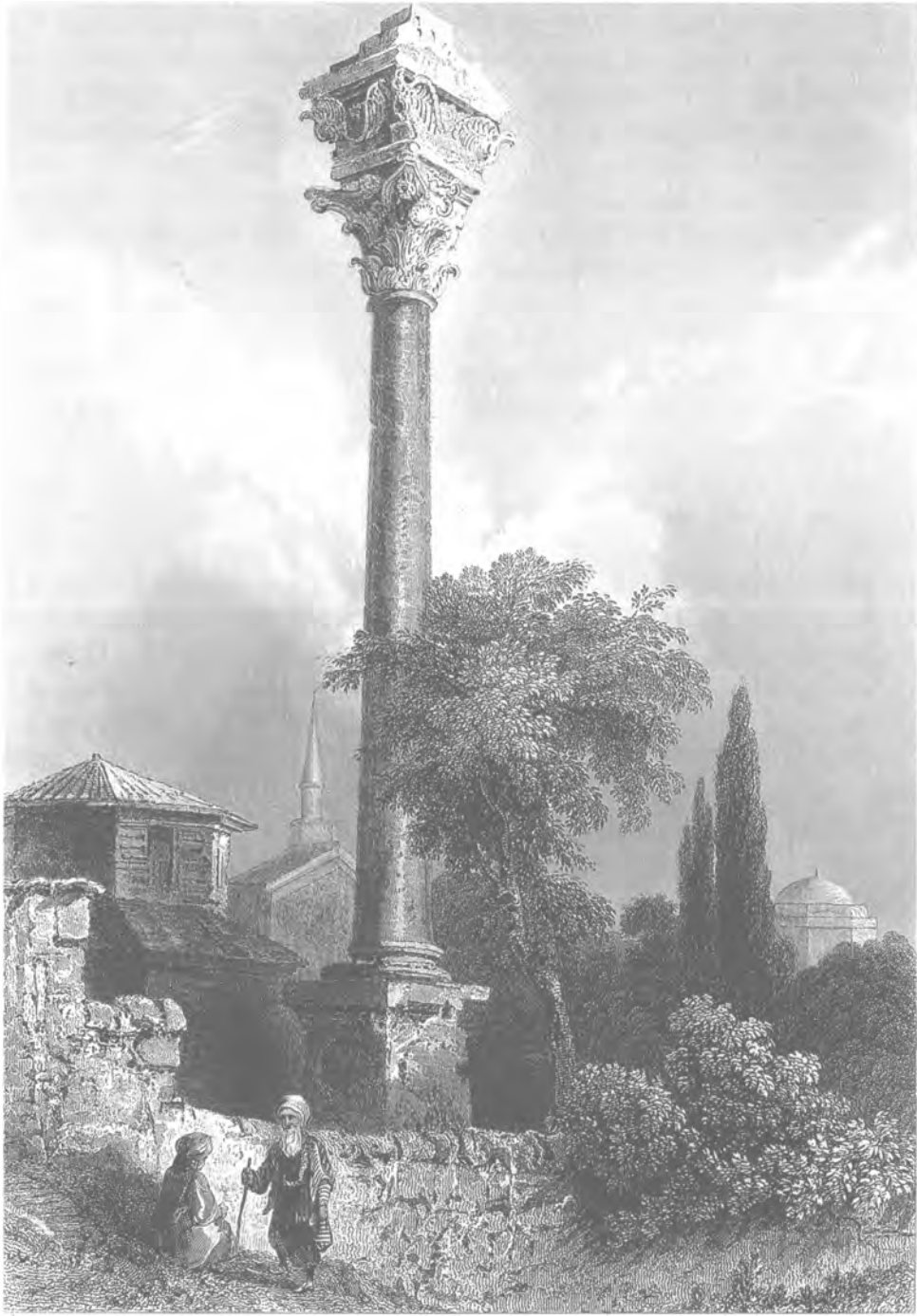
Bu kasvetli ve ürkütücü yerde bir yığın işkence aleti –çarklar, askılar– ve yeraltı zindanları var. Kenarında durduğunuz bir çukura “Kanlı Kuyu” deniyor ve bir zamanlar hayatın sıcaklığını taşıyan kanların buraya dolup taşıdığı söyleniyor. Bize “Kelleler Yeri” adı verilen küçük bir avlu gösterdiler. Buraya kesilen başlar yığılmış, ta ki bu iğrenç yığın, tepesinden bakan şahsın parıltılı Marmara'nın dalgalarını görebileceği yüksekliğe erişene kadar. Birkaç tane taş dehliz gördük. Zavallı mahkûmlar elleri ve dizleri üstünde buraya girmeye mecbur edilir ve orada açlıktan ölmeye bırakılmış.

Ama bu dehşet hikâyelerini geçip, Yedikule efsanesini anlatacağım. Bu, her ziyaretçiye gösterilen nesnelerden çok daha az biliniyor ve okuyucu için daha alaka çekici.

Türklerin 1786'da Rusya'ya harp ilan etmesi üzerine, Moskova sefirlerini hapsedme âdetinin bir antlaşmayla sona erdirilmiş olmasına rağmen, Rus Sefiri Baron Bulakov, Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın emriyle Yedikule'ye gönderilmiş. Esbab-ı mucibe, antlaşmaların sulh zamanında çok iyi şeyler olduğu, ama harpte değersiz kâğıt parçaları olduğuymuş. Bununla beraber, rahatı bozulan sefire büyük bir medeniyet örneği gösterilmiş ve burada tutulduğu sırada kendisine arkadaşlık etmelerini isteyeceği sefaret vazifelilerini seçmesine dahi müsaade edilmiş; hisar kumandanına mahkûmun emniyetine hâlel getirecek olanlar haricindeki bütün isteklerini karşılaması için kati emir verilmiş; Yedikule'de kaldığı yerden şikâyet edince, hisarın surlarına Marmara Denizi ile ışıltılı adalarının muhteşem manzarasını gören bir kameriye dikmesine ve Yedikule'nin içinde geniş ve şık bir daire yaptırmasına dahi izin verilmiş.

52

*Yedikule'de sadece
Rusya'nın değil, ihtilaflı
pek çok devletin
diplomatik misyon
görevlileri hapsedilmiştir
(e.n.).*

Kıztaşı ya da Markianos Sütunu

Kumandanın da mahkûmuyla aynı çatı altında kaldığını söylemiştim; ama bu mevzuda başka söyleyeceklerim de var; kumandanın, cennetin kapısında durup müminleri davet eden hurilerden aşağı kalmayan güzellikte tek bir genç kıızı varmış. Reşide Hanım'ın doğumundan bu yana güller on beş baharın taze soluğuyla açılmış ve o, en güzel mevsimlerin en parlak çiçeklerini geride bırakacak körpelikteymiş. Şarkı söylediğinde, penceresinin kafeslerinden dökülen nağmeler, durgun denizin sularında sürüklenen bir mandolinin tınısı gibi gelirmiş; ona baktığınızda bir güle baktığınızı, onu dinlediğinizde bir bülbülü dinlediğinizi zannedermişsiniz.

Reşide Hanım o zamana kadar çiçek bahçesine kokulu şerbetini hiç dökmemiş. Genç kalbi, Marmara'nın mavi sinesinden alnına esen meltem kadar hürmüş; Moskovalı bir gâvurun Yedikule'de kalacağını duyunca korkudan titremiş, çünkü onun memleketinin düşmanı olduğunu biliyormuş.

Ne var ki, kısa müddette korkunun yerini merak almış. Elçinin Yedikule'deki mecburi ikameti daha birkaç haftayı bulmadan kameriyesi tamamlanmış. Kapalı penceresinden bakan genç hanım, mahkûmun geniş dairesinde olup biten her şeyi görebiliyormuş.

Ürkütücü kâfire ilk nazarı bir an dahi sürmemiş; ama çok geçmeden yeniden bakmış, sonra daha uzun bir bakış gelmiş; merakın yerini hissi yakınlık almış. Rus mahkûm gördüğü en yakışıklı adammış; korkunç Moskovalı'yı hiç böyle hayal etmemişmiş. Adam da bedbahtmış, yalnız kaldığı anlarda, sanki ıstırap dolu hatıralarla boğuşur gibi, odasında telaşlı ve intizamsız adımlarla gezinip duruyormuş. Bazen başını eline yaslayıp, parmaklarını alnına düşen dalgali saçlarının arasına sokarak mahzunca otururmuş; öyle bir matem havası ve hepsinin ötesinde öyle büyüleyici bir görünüşü varmış ki sonunda güzel Reşide kafesine sarılıp, gözleri onun üzerine perçinlenmiş halde ağlamaya başlarmış; bu gözyaşlarında, o güne kadar varlığının gayesi olmuş bütün basit zevklerden daha büyük saadet bulur olmuş.

Genç hanım gâvura âşık olduğundan şüphelenmemiş bile. İhtirası hayallerinde bile tanımamış; ama saflığın cömert endişesiyle, sırf acımadan daha sıcak bir hissiyat taşıdığının farkında bile olmadan, sona erdirmeye gücünün yetmediği bir mahkûmiyetin eziyetini azaltmanın yollarını aramaya başlamış. İlk ve en tabii insiyakı, onu ellerini kemençesinin tellerinde gezdirmeye sevk etmiş; bu sesin asil mahkûmun üzerinde yarattığı hoş şaşkınlığı fark edince, genç yüreği coşkuyla dolmuş ve yabani şarkı mahkûmun dikkatini zincirleyen bir tatlılıkla dökülmüş; böylece mahkûm sevinç içindeki kıza uzun uzun bakmış, ki bu da şarkısının fazlasıyla karşılığı olmuş.

Genç kız akşam olunca, şarkısını tekrarlamasını isteyip istemediğini anlamak için, mahkûmu gözlemeye başlamış ve bekleyişi boşa çıkmamış; Rus

asilzade birkaç kere camından aşağıya sarkmış ve etrafı dinler gibi görünmüş; ama yalnız değilmiş ve esir arkadaşlarından biri de yanındaymış; Reşide Hanım, sebebini idrak etmeden, birdenbire şarkısını kıskanmış ve üçüncü bir kişinin duymasını istememiş.

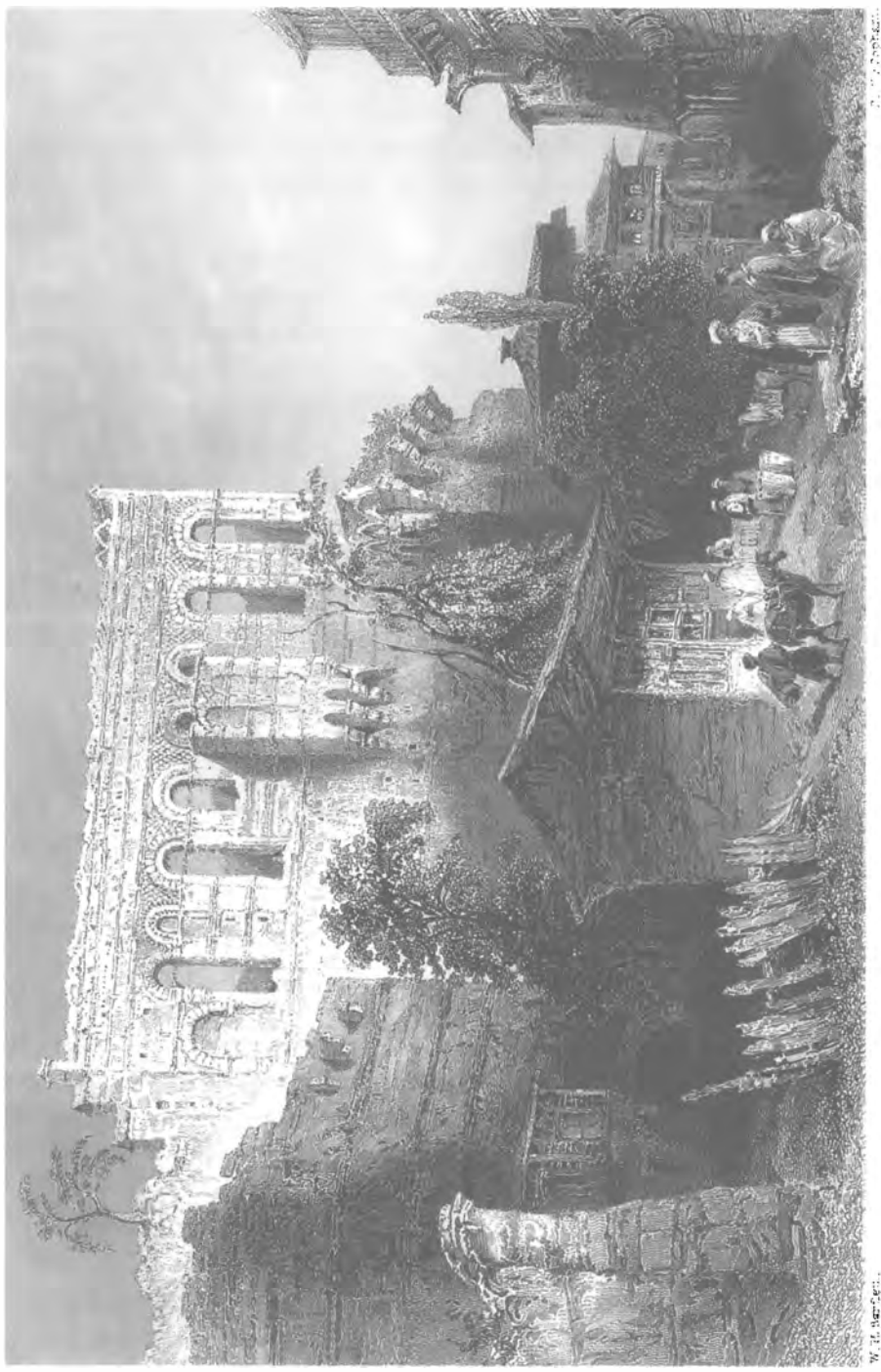
Ertesi sabah, aynı derecede zarif ve muvaffak bir teşebbüs, mahkûma bir müddet üzüntüsünü unutturmuş. Yabancı'nın sırtı dönükken, genç kızın penceresinden onunkine parlak siyah saç örgüleriyle tutturulmuş bir demet gül atılmış. Adamın ayakları dibine düşen gülleri alıp hürmet dolu bir zarafetle dudaklarına götürmesi, genç kızın nabzını hızlandırmış; ama hediye gönderenin tırnağının ucu bile gözükmemiş; Baron gül demetinin nereden geldiğini sezer gibi olmuş ve dairesine çekilmiş; hizmetkârlarını gönderdikten sonra tek başına kalınca, pencereye yaklaşmış ve gördüğü kıskanç kafe-se hevesle bakmış.

Perdenin arkasında ufak bir hareket olmuş; beyaz bir el sallanmış ve mahkûm elin asil sahibesini daha yakından görmek için öne doğru eğilmiş. Reşide Hanım bir an kıpırdamamış, kendi cüretinin ifratından ürkmüş; ama yüreğinde korkudan daha güçlü bir his varmış; kafesini bir anlığına açmış ve göğsüne bastırıldığı eliyle hislerini belli ederek, sevincinden çıldıran komşusuna kendini göstermiş.

O günden sonra genç güzel, mahkûma onun üzüntüsünden dolayı duyduğu alakayı açıkça belli eder olmuş; üstelik fazlasını da yapmış, bunu paylaşmış; artık Reşide Hanım'ın yakışıklı mahkûmu düşünmediği bir saat geçmez olmuş.

İki uzun yıl boyunca bu vaziyet böyle sürüp gitmiş; ta ki tahttaki Padişah ölüp de, İngiltere ve Fransa sefirleri tahta çıkan III. Selim'den Rus sefirinin serbest bırakılmasını talep edene kadar. Harbin henüz bitmediği sebebiyle bu talep geri çevrilmiş; yeni hükümdarın Avrupa sefirlerinin arzusunu yerine getirmemesi için iki memleket arasındaki düşmanlığın sürmesinden daha iyi bir esbab-ı mucibe bulunamaz. Ama Selim'in onların bu ricalarına kulak tıkamasının başka gizli sebepleri varmış. Az sonra anlayacağınız gibi, bunlar esir Moskovalı'ya karşı şahsi bir nefretten neşet etmiyormuş.

Arapların hafızasındaki Harun Reşid gibi, yeni padişah da saltanatının ilk günlerinde şehrin sokaklarında geceleri kıyafet değiştirmiş halde dolaşıp gönlünü eğlendiriyormuş; yanında ilk ve en sevdiği içoğlanı, daha sonra üne kavuşan Hüseyin varmış. Sefirlerin talebine uymayı reddettikten sonra, derhal Yedikule'deki mahkûma *incognito* [tebdili kıyafetle] bir ziyaret yapmaya karar vermiş. Alacakaranlık, İstanbul'un yaldızlı güzelliklerinin üzerine bir örtü gibi çöker çökmez yola koyulmuş; kendisini kuman-

Tekfur Sarayı

dana tanıtıp ondan bunu gizli tutmasını istedikten sonra, Baron'un oturma odasına girmiş; burada karşılaştığı yardımcılardan birine, esir sefirle görüşme arzusunu bildirmiş.

Padişah'ın konuştuğu kişi onu hemen tanımış; ama bunu belli etmeden, ziyaretçinin arzusuna uyamayacağını, çünkü Baron'un hisar duvarları haricinden hiç kimseyle konuşmaması yolunda Padişah'ın kati emri olduğunu söylemiş.

Bu cevabı alan Selim neşeyle Padişah'ın bu vaziyetten haberdar edilmesinin icap etmediğini söylemiş ve kumandanın yakın bir akrabası olduğunu, mahkûmla birkaç dakika konuşmak için ondan izin aldığını ve Baron'un veya arkadaşlarının buna mani olmayacağını ümit ettiğini ilave etmiş.

Tercüman sahte bir isteksizlikle, ekselanslarının kararını sormak üzere odadan ayrılması icap ettiğini söyleyerek çıkmış, ama gerçekte niyeti Baron'a Padişah'ın tebdili kıyafetle geldiğini bildirmekmiş; beş dakika sonra, kılık değiştirmiş Padişah ve gözdesi sefirin dairesine alınmış.

Selim bir müddet havadan sudan konuşulduktan sonra, Baron'a tutsaklıktaki uzun saatlerini nasıl geçirdiğini sormuş; elçiden kitaplarla ve kame-riyesinden Marmara Denizi'ne bakmakla oyalandığı cevabını almış. Bula-kov bu cevabı verirken, günlerinin güzel Reşide Hanım'ın sevgisiyle çok daha fazla aydınlandığını hatırlayarak iç çekmiş; zindandaki nimetlerini sıralarken onun tebessüm ve arkadaşlığını ilave etmediği için kendini kadir kıymet bilmez biri gibi hissetmiş.

"Aynı kitaplar ve aynı kameriye ebediyete kadar sizi mesut edemez" demiş Padişah tebessüm ederek. "Şüphesiz dostlarınızla sohbet etmeyi kitaplarınıza veya yeni bir kitabı mavi Marmara'yı görmeye tercih edersiniz. Zindan en iyisi de olsa, dünyadaki bütün nimetleri de içerse neticede zindandır. Ama esaretiniz herhalde fazla uzun sürmeyecek. Allaha şükür! Padişah'ın gözdesini yakından tanıyorum; biliyorum ki, İngiltere ve Fransa sefirleri yeni hükümdarı adalete çağırarak üzere işe burunlarını sokmasalardı, onun niyeti zaten buydu ve siz çok önce hürriyetinize kavuşmuş olacaktınız. Bu yüzden, onların sizi kurtarmak için başvurabilecekleri entrikalara ne kendiniz, ne de dostlarınız yüz versin; böyle bir şey sadece Padişah Hazretleri'ni daha da kızdırır; bir ay daha sabredin; bu müddet sonunda azat edilecek, memleketinize gönderileceksiniz."

"Umarım kehanetiniz doğru çıkar" demiş Baron; kısa bir müddet sonra da ziyaretçisi oradan ayrılmış.

Günler geçmiş; bir ay neredeyse dolmak üzereymiş; ancak mahpus soylu kendisini seven güzel kıza serbest bırakılma ihtimalinden tek söz edememiş.

İçti titreyerek bu işten kaçıyormuş, çünkü onun için de ayrılık acı olacaktı; hürriyetine, memleketine ve dostlarına kavuşacağı halde, kendisi bile bundan acı duyuyorsa, sevgiyle “kafesteki kuşum” diye çağırıldığı, onun varlığından başka hiçbir eğlencesi olmayan, onu sevmekten başka hiçbir hürriyeti olmayan kız belki de neler hissedecek! Alacakaranlık hüznüyle denizin üzerine çöktüğünde, zindan bahçesinin yüksek ağaçları solup giden ışıktaki karanlık ve kasvetli bir havaya büründüğünde, sefir ikisinin de bu sakin anı nasıl hevesle beklediklerini hatırlamış; terk edilen Reşide Hanım için yakında on misli acı olacak saatler. Onun asla kendisine âşık olmamış olmasını dilediği anlar olmuş.

Ne çare ki, imtihan vakti sonunda gelip çatmış. Selim sözünde durmuş ve Bulakov serbest bırakılmış. Kendisiyle birlikte esir tutulan dostları kaleden derhal seve seve ayrılacakken, hür bırakılan mahkûm oyalanmış. Gecikmesine hiçbir bahane göstermemiş, maksadını açıklamamış; sadece sabaha kadar Yedikule’den ayrılmama kararını bildirmiş; odasına kapanmış ve orada esaretinin en acı saatlerini geçirmiş.

Suların üzerine bir kere daha alacakaranlık çökmüş; hüznün vakti gelmiş, genç güzel hanımın âşığıyla geçireceği son dem. Kız onun serbest kalma ihtimalini çoktan unutmuş bile; odasından kaçıp da buluşmalarına kimbilir kaç kez şahit olmuş yüksek servilerin gölgesine vardığında adımları da yüreği kadar hafifmiş. Ama onu sevgi dolu bir tebessüm karşılamamış; geç kaldığı için methiyeden daha değerli bir ayıplama gelmemiş; Bulakov başını yanındaki ağaca yaslamış halde duruyormuş. Genç güzel, onun soğuk ve huzursuz elini kendi elleri arasına almış ve Baron irkilerek daldığı hayallerden uyanmış.

Görüşmeleri kısa sürmüştü; ama gene de zavallı kıza kendisini bedbahtlık haricinde hiçbir geleceğin beklemediğini öğretmişti. Ağlamamış; yanan gözleri gözyaşları için fazla sıcaktı. Ağlayamamış, çünkü acı damlaları sevdiği ve kaybetmek üzere olduğu adamın hayalini bulandıracaktı. Getirdiği üzücü habere karşılık vermemiş, çünkü kelimeler onunki gibi bir mateme nasıl çare olabilir? Kâbus görür gibiydi; odasına gitmek için döndüğünde, adımları ağırlaşmış, çünkü kalbi kırılmış; artık, onunkini artırmamak için, acısının derecesini sevgilisinden gizlemekten başka yapacağı bir şey yokmuş.

Sabah olmuş. Baron genç sevgilisinin kafesine doğru uzun uzun, ruh gözüyle bakmış ve onu ebediyete kadar terk etmiş; birkaç hafta geçmemiş ki Reşide Hanım’ın hüznüne şahit olan aynı serviler mezarının üzerini gölgelemeye başlamış.

Yedikule Hisari'nın kapısı

Balıklı Hikâyeleri

Altıncı Bahis

Balıklı–Yeni Kilise–Sevimli yol–Eyüp–Mezarlık–Asinin mezarı
 Kanlı Mescid–Kabristan tepesi–İkiz kuleler–Belisarios Sarayı
 Şehir surları–Paskalya şenlikleri–Türk arabası–Ermeni arabası
 Seyyahlar–Türk kadınları–Sürücüler–Acemler–Başıbozuk askerler
 Balıklı düzlüğü–Komik hata–Sıra dışı dikkat–Balıklı Kilisesi
 Ayazma–Saçma efsane–Şapelin mahzeni–Rumların ateşliliği
 Ferahlatıcı bir yudum–Rumların çan yerine kullandıkları makine
 Şiddetli fırtına

Bir sonraki gezi durağımız olan, Rumların yakın zamanlarda çok geniş bir binanın yıkıntıları üzerine küçük, ama zarif bir kilise inşa ettikleri Balıklı havalisindeyiz. Yolculuk uzun ve biraz yorucu olmakla birlikte çok zevkliydi; yolumuz bizi tepelerin üzerinden geçirmiş, berrak Kâğıthane deresinin kıyısından Tatlı Sular Vadisi'ne çıkarmış, Padişah kasırlarının yanından geçirmiş ve İstanbul Türklerinin –hiçbir gâvurun oturmasına müsaade etmedikleri– kalesi Eyüp'e getirmişti. Üç misli kutsi sayılan buradaki caminin mermer taşlarına hiçbir gayrimüslim ayağı basmış değildi.

Eyüp'ün mevkii son derece pitoresk, sırtını ağaçlarla kaplı ve yumuşak meylli tepelere dayamış. Narin akasyalar ve ulu çınarlar, kokulu ıhlamurlarla ve sıkı, karanlık servilerle iç içe geçmiş; bu ağaçların birbiriyle kaynaşan gölgeleri binlerce mezarın üzerine düşüyor. Heybetli pek çok Müslümanın kitabeli mezarları, arkalarını güneşe vermişler. Eyüp'ün dikkate değer ve melankolik bir yanı da güzel mezarlığının Arnavutluk'ta ayaklanmış olan Tepedelenli Ali Paşa'nın kaba yapıli türbesini barındırması. Onun, üç oğlunun ve torununun kelleleri burada gömülü. Hepsi bu kadar da değil; ana yolun suyun kenarına doğru indiği noktada yüksek ağaçların arasında neredeyse kaybolmuş küçük bir cami seçilebiliyor. Mütevazı minaresi temelinden alemine kadar mat kırmızıya boyanmış ve tüyler ürpertici bir adı var: "Kanlı Mescid".

Osmanlıların, kutsiyetini bozacakları düşüncesiyle ölüleri camiden içeriye sokmadıklarını daha önce anlatmıştım. Kendi halindeki bu bina da, korkunç adını Konstantinopolis muhasarası sırasında almış. Kapıları cengâverler tarafından zorlanmış ve dar mekân bir katliama sahne olmuş. O devirden bu yana tek minaresi tasvir ettiğim şekilde boyanmış; o unutulmaz devirde ölen ve mezarlarını hâlâ kimsenin rahatsız etmediği hakiki müminlerin topluca gömüldüğü gamlı, çıplak, ağaçsız tepeye komşu olması da camiyi daha da alakaya layık kılıyor.⁵³

53

16. yüzyıl sonlarına ait Kızıl Mescid ile, Fener'de Kızıl Kilise adıyla tanınan ve fetih sırasında Osmanlıların pusuya düşürüldüğü bir mahalde yer aldığı için Kanlı Kilise olarak da bilinen 13. yüzyıla ait binanın hikâyeleri ve isimleri karıştırılmışa benzemektedir. Eyüp'te böyle bir kuşatma söz konusu olmadığı gibi mevcut yapılardan herhangi biriyle ilgili böyle bir efsane yoktur (e.n.).

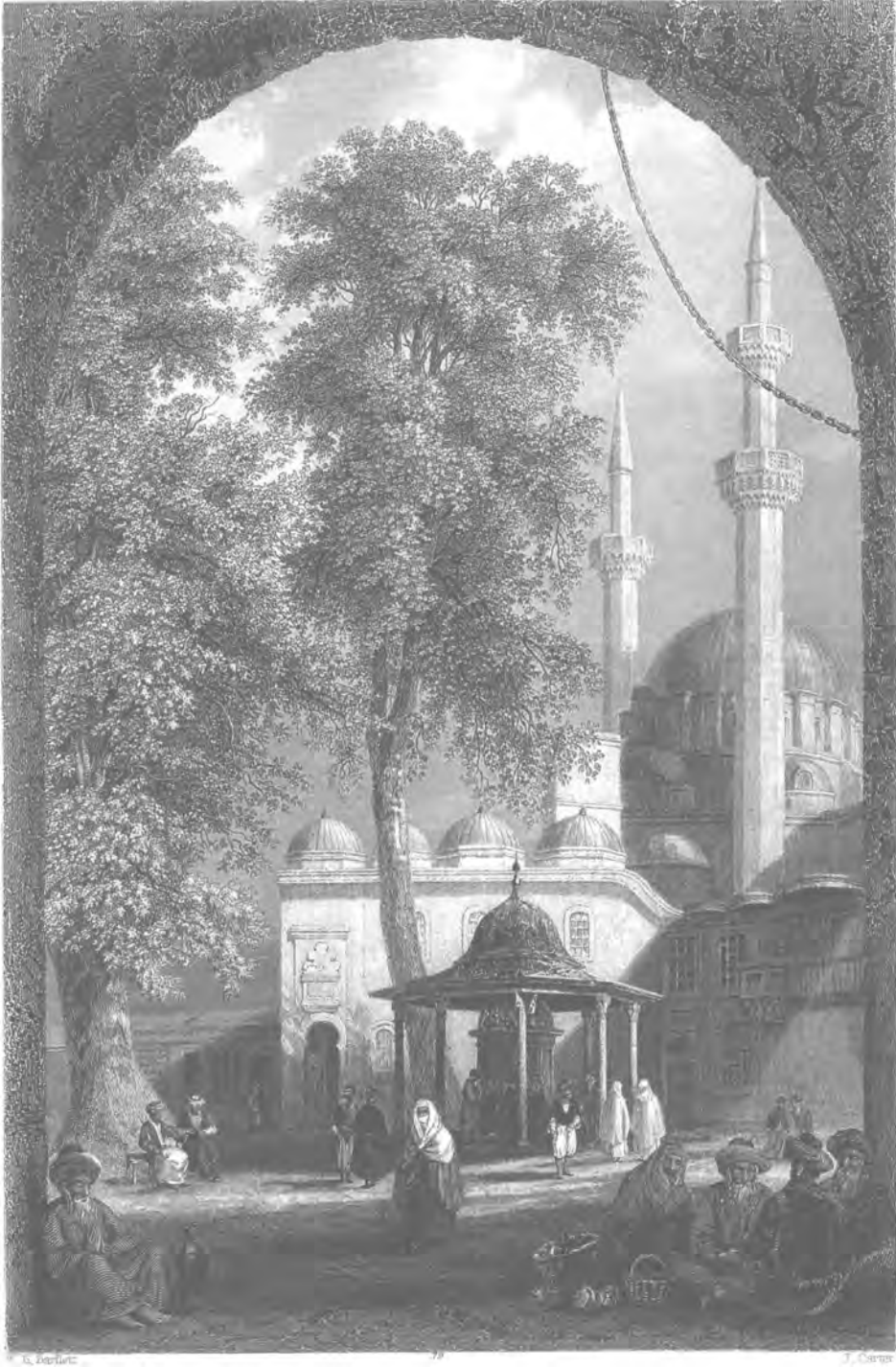
Hiçbir şey Yedikule'nin, Belisarios Sarayı'nın bakiyesinin⁵⁴ ve yıkılma-ya yüz tutmuş şehir surlarının Balıklı'ya kadar harabeye dönmüş bir dizi kale gibi yol boyu uzanan görünüşünden daha romantik olamaz. Parlak yeşillikleri gri ve yıkık dökük duvarla çarpıcı bir tezat teşkil eden ulu ağaçlar da buraya ayrı bir hava veriyor. Sarmaşık bürümüş ve yıkıldı yıkılacak gibi duran burçların muhteşem silueti aralıklarla gökyüzüne yükseliyor; hendekler ise pek çok yerde yabani incir ağaçlarıyla ve verimli topraktan fıskır-mış sık çalılarla baştan aşağı örtülmüş.

Ziyaretimiz sırasında Paskalya şenlikleri zirvedeydi ve yol, telaş içinde aynı noktaya doğru yol alan seyyah gruplarıyla doluydu. İşte bir Türk hanımın kırmızı kumaş kaplı, yaldızlı ve oyma kafesli arabasının arkasından atlı bir Zenci gidiyor. Onun ardından, bir Ermeni ailesinin cıvı cıvı renklere boyanmış ve minderlerle döşenmiş öküz arabası geliyor; öküzler yün püsküller ve süslerle yarı yarıya örtülmüş, başlarındaki altın varaklar ışıltıyor; her boyunduruktan geriye doğru araba boyunca uzanan uzun eğri çubuklar mavi ve sarı çizgili boyanmış, renkli yünden püsküller asılarak süslenmiş. Hayvanların ikisinde de nazara karşı takılmış tılsımlar var; araba bütünüyle bir paşanın haremine yaraşır tarzda yapılmış; içindekilerin parlak kara gözleri ve narin elleri de bir paşanın zevkine son derece munasip doğrusu. Ama ilk nazarda bunun bir Türk arabası olmadığını anlıyorsunuz, çünkü boyalı kasnağa reaya sembolü olan sade beyaz bir güneşlik geçirilmiş. Osmanlılar, karılarını sırma saçaklı kırmızı, mavi ya da mor tentelerin altında oturtma imtiyazını kendisine saklamış. Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler bu yaygın aracı kullanacakları zaman beyaz kumaştan basit bir tente germekle kanaat etmek mecburiyetindeler. İşte pervasız bir Rum, güzel atını var gücüyle dörtnala koşturuyor; şurada azametli bir Türk, eli semiz atının böğründe duran seyisiyle ve beş adım gerideki çubuk taşıyıcısıyla beraber ağır ağır ilerliyor; burada bir grup çizmeli ve mahmuzlu Frenk, yerlilerin karman çorman elbiselerine küçük gören bir edayla bakıyor; bir grup yaya, İngiltere'de benzerini görmediğim bir hızla yürüyor.

Balıklı'ya yaklaştığımızda sahne daha da çarpıcı hale geldi. Yolun kenarındaki alçak duvarın üstü, kilim ve halılarına bağdaş kurmuş Türk kadınlarıyla doluydu; geldikleri arabalar da geride sıralanmıştı. Sürücüler atları toplu halde ileri geri yürütüyorlar, seyyar satıcılar aç ve yorgun olanlara yoğurt ve muhallebi satıyorlardı; Bulgarlar avarece dolaşanların dikkatini ve zenginlerin kuruşlarını çekmek için hantal ve antika çalgılarını çalıyorlardı; topallar ve körler yol kenarlarına oturmuş, hayırseverlerden para diliyorlardı. Büyük beyaz sarıklar ve ipek cüppeler giymiş, kapkara gözlü

54

Günümüzde Tekfur Sarayı olarak bilinen yapı, o döneme ait seyahatnamelerde bu isimle geçer (e.n.).

Eyüp Camisi'nin dış avlusu

Edirne Kapısı'ndan Haliç'e inen surlar

Top Kapısı

Acemler kalabalığın içinde iyi eğitilmiş atlarını yürütüyorlardı. Bir grup başıbozuk asker, koyun derisinden yapılmış, üç tilki kuyruğuyla süslenmiş kalpaklarıyla ve ham deriden cepkenleriyle kalabalığın içinde koşarcasına ilerlerken insanları sağa sola itiyorlardı. Tıpkı haydutlara benziyorlardı, her biri kendi zevkine veya mali vaziyetine göre giyinmiş ve silahlanmıştı; posbıyıkları ve sarıklarının altından fırlayan saç lüleleri amansız görünüşlerine katkıda bulunuyordu.

Kilisenin üzerinde kurulduğu düzlüğün hemen yanı başı sık ağaçlarla kaplı ve bu bayram günü, her ağacın altı gülüp oynayan insanlarla dolmuş. Ermeni bayramında tasvir ettiğim eğlencelerin aynı doludizgin sürüyordu; ama *Champs des Morts*'daki ağır ve manasız dansın yerini burada dört bir yanda yapılan *romaika* almıştı.

Yerde oturanların yarıya yakını Türk kadınlardı, en az yüz elli kadın saydım; beni ve bana eşlik eden Rum hanımı gördüklerinde yüzlerinde beliren hayret çok eğlendiriciydi. Pek çoğu daha önce bir Frenk hanımı at üstünde görmemiş olduğu için, bizim birer bacağımızı kaybettiğimiz sonucuna vardılar; hemen hemen hepsinin bizim neşemize “Maşallah!” dediklerine eminim. Bir Türk kadın sokakta bir yabancıyla asla konuşmaz; ama hakikaten sakat olup olmadığımıza bir türlü karar veremediler ve bu mühim mevzudaki meraklarını tatmin etmeye azimli birkaçı, grubumuzdaki erkeklerle “Allah aşkına, karılarınızın birer bacaklarını kaybedip kaybetmediklerini bize söyleyin!” diye vaziyete uygun bir hararetle bağırdı.

Böyle olmadığına emin olduktan sonra, vardıkları ikinci netice daha da eğlendiriciydi. İp cambazları dışında hiç kimsenin bacaklarını eyerin iki yanına sarkıtmadan at üstünde dengede duramayacağı açıktı –demek ki hepimiz, hanımlar ve beyler, Padişah'ın kendi kızının düğünü için getirttiği ip cambazları olmalıydık. Bu ikinci tefsirlerinin doğruluğuna öylesine ikna olmuşlardı ki marifetlerimizi teşhir etmemizi istememelerine şaşırdım doğrusu.

Balıklı Kilisesi kapalı bir avlunun ortasında duruyor; ayrıca papazların evleri de burada. Heybetli birkaç taş basamak kapıya doğru çıkıyor; eşikten geçtiğinizde binanın içi bir peri değneğinin dokunmasıyla ortaya çıkmış bir şey tesiri uyandırıyor. Sanki porselenden yapılmış gibi, her şey son derece yeni ve parıltılı.⁵⁵ İçerisi baştan aşağı beyaz ve altın sarısı renklere boyanmış; duvarlardaki boya öylesine verniklenmiş ki bunu ibadet yerinin paravanını meydana getiren cilalı mermerden ayırt etmek çok zor; kadınların kafesli galerisi süslü ve yaldızlı; zarif vaiz kürsüsü ters çevrilmiş bir minare biçiminde.

55
Sözü edilen Zoodohos
Pişi Kilisesi, yazarın
ziyaretinden çok kısa
süre önce, 1833-35'te
eskisinin temelleri üzer-
ine yeniden inşa
edilmişti (e.n.).

Ama Balıklı Kilisesi'nin esas çekiciliği, buraya daha da bir kutsiyet kazandıran ayazma. Meryem Ana'ya adanmış olan ayazma, bütün büyük bayramlarda dindarların istifade etmesi ve ruhlarını temizlemesi için açılıyor. Koro kısmının hemen altındaki bir mahzende yer alan pınar, mermer bir parmaklıkla korunuyor ve Meryem Ana heykelinin önünde devamlı yanmakta olan kandille aydınlatılıyor. Rumlar bu pınarın suyunun kutsi ve şifa verici hassalar taşıdığına körü körüne inanıyorlar; alt sınıflardan insanlar burada yarısı pişmiş yarısı canlı balıkların yüzmekte olduğunu öne sürüyorlar.

Bu tabiatüstü itikat çeşitli efsanelerle açıklanıyor; en anlaşılabilir olanı, bir aziz veya azizenin yakınlardaki Meryem Ana mabedine hacca geldiği sırada tam bu noktada yiyecek istediğini, ancak eli boş çevrildiğini, bunun üzerine balıkların memba sularından sıçrayarak, yoldan gelmiş yorgun hacılara yardım etmeyi reddeden cimri ev sahibinin kendisine yemek pişirdiği közlerin üzerine atladıklarını ve böylece kendilerini din uğruna kurban ederek ölümsüzleştiklerini anlatıyor. Efsane, bu lezzetli yemeği seyyahların neden yemediklerini ve balıkların bir tarafları iyi pişmiş halde nasıl olup da suya geri dönmeyi başardıklarını söylemiyor; balıkların bugün de var oldukları hakikatinden şüphelenen varsa, Paskalya bayramı sırasında mahzene insin; burada şahit olacakları manzaradan sonra da hâlâ ikna olmazsa, itikatlerini uyandırmak için başka söyleyeceğim bir şey olamaz.

Kapıyı kollayan papazın tuttuğu tepsiye birkaç kuruş attıktan sonra, kalabalık içinde sıkışmamam için iki yanımda duran beylerle birlikte, yeraltı şapeline doğru kaygan zeminde inmeye başladım. Taş merdivenler, su alanların telaşlı hareketleri yüzünden dökülen sularla ıslanmıştı. Hepsi bu da değil; yollarına birileri çıktığında, onun başının üzerinden kovaları birbirlerine aktarıyorlar; bu sayede bir iki kez duş yapmış olduk; suyun kutsiyeti soğukluğuna hiç de çare olamıyor doğrusu.

Şapele girip bir soluk almak için durakladığımda, çok garip bir manzara ile karşılaştım. Dar alan, ayazmanın kenarına vasıl olabilmek için bağırarak, itişen, hatta dövüşen insanlarla hıncahınç doluydu. Meryem Ana'nın sırmayla işlenmiş bir resminin önünde duran ve mahzeni aydınlatan kandil, ayazmanın karşısındaki bir nişte boşuna ışık saçıyordu. İnananların dindarlığı ona sırtlarını dönmelerine yol açmıştı; zannederim ki ona bakan tek göz benimkiydi.

Yanlarında getirdikleri kapları doldurmayı başaran bazıları, başları çıplak halde durup soğuk suyu tıraşlı tepelerinden aşağı döküyorlardı. Topal kişiler toprak testileri ayaklarına boşaltıyorlardı. Kimileri suyu göğüslerine döküyor, kimileri ise içiyordu.

Topkapı-Yedikule arasındaki çatlamış burç

Arkadaşlarımın zorlu gayretleriyle ve kalabalıkta para toplayan hasta görünüşlü bir papazın yardımıyla bir yudum su içmeye muvaffak olabildim; bu kadar çok sayıda kabın daldırılıyor olmasından mı, yoksa yarı kızarmış balıkların kül tadı katmış olmasından mı ya da çok daha farklı ve basit bir sebepten mi bilmiyorum, karar vermek bana düşmez, ama bundan daha kötü bir içecek tatmadığımı rahatlıkla söyleyebilirim. İkinci bir yudum almayı beni ancak susuzluktan ölüyor olmam ikna edebilirdi.

Mahzenden kaçtığımızda (sahiden de bir kaçıştı bu!) mühim Rum kiliselerinde, Türklerin kullanılmasına müsaade etmediği çan yerine geçen makineyi tetkik etmeye çıktım. Çok tabii bir alet, iki dik kalas arasına gevşekçe yerleştirilmiş demir bir çubuktan teşekkül ediyor, servi ağacından kısa bir değnekle vurulduğunda, duru, çınlayan bir ses çıkarıyor ve epey uzaktan duyulabiliyor. Daha küçük kiliselerde iki çubuk birbirine vuruluyor, ama bu işaret yalnızca cemaat mabedin duvarları etrafında beklediği zaman işitilebiliyor.

Biz dönerken, elde etmek için bunca zahmete girdikleri suyu garantiye alan coşkulu ve gamsız Rumlar akın akın şapelden çıkıyorlardı; daha biz atlarımıza binmeden pek çoğu dansçılara katılmışlardı bile; kimi *romai-ka*'nın zarif nağmeleriyle dönüyor, kimi de bir kahve çadırının çevresinde harıl harıl çubuğunu dolduruyordu.

Rüzgâra karşı duran ve muharebeye hazırlanır gibi kümelenen koyu renkli bulutlar evden bu kadar uzakta fazla oyalanmamamız lazım geldiği mevzuunda bize ihtarda bulundu; fırtınanın yaklaşmakta olmasından istifade ederek, hâlâ duvarın üstüne arılar gibi üşüşmüş Türk kadınların şaşkın bakışları altında dörttnala gitmeye başladık. Ama hızımız bize bir şey kazandırmadı: Kâğıthane'nin yukarısındaki tepeleri aşmak üzereydik ki düşman bizi yakaladı; dolu, yağmur ve rüzgârla karışık bir fırtına yolun geri kalanında bize refakat etti; Meryem Ana'ya sunuda bulunmamıza ve ayazmayı ziyaret etmemize rağmen, Pera'ya vasil olduğumuzda sırlıklam olmuştuk.

Havai Fişekler Altında Boğaziçi

Yedinci Bahis

Serasker Paşa'nın mecazi minnettarlığı-Şark mübalağası
Geçmiş yılların hatıraları-Hakikat olan bir hayal-Güçlü tezatlar
Uğurlu gün-Büyük ümitler-Büyük Kabristan-Dolmabahçe
Büyük Kışla-Türk kadınları-Paşaların çadırları
Boğaziçi-Hazırlıklar-Toplu dua-Aydınlatılmış Boğaziçi
Hayaller-Acı veren bir hatıra-Boğaziçi'nin tabii güzellikleri
Kabristan-Akşam eğlenceleri-Terbiyeli kalabalık

Zat-ı Şahane'nin kendisine bahşettiği bir şerefe teşekkür amacıyla yakın-
larda Padişah'a yazdığı bir mektupta, Serasker Paşa ateşli bir minnettarlığı
yansıtan şu ifadelerle sesleniyor: “Âlicenaplığınız bu naçiz bendenizin ruhu-
nun en uzak köşesine kadar sızan cenup güneşi oldu. Bütün kâinatın ağaç-
larının dalları kalemim olsaydı ve gökteki bütün yıldızlar cömertliğinizi ya-
zacağım tek bir sayfa olsaydı, gene de yazacaklarıma yetecek yer ve bunla-
rı kaydedecek kalem olamazdı!”

Vakanüvislik vazifesini deruhte edenler de Mihrimah Sultan'ın evlilik
şenliklerini işte bu şekilde tasvir etmek mecburiyetinde. Kalemin ucu elmas
tozuna batırılmalı ve kâğıda küçük incilerin tozları serpilmeli. Arap masal-
cılarının bütün mübalağaları bir araya gelmeli, tıpkı batan güneşe yastık olan
bulutların üzerine gökkuşağının renklerinin yığılması gibi: Ve tıpkı tavusku-
şunun haşmetli kuyruğunun kaba ve çirkin ayaklarını gözlerden gizlemesi
gibi, gösterinin ihtişamı üzerinde duran bu parlak cümleler de büyüü bö-
zacak ehemmiyetsiz teferruatı okuyucuların gözünden gizlemeli.

“Binbir Gece Masalları”nın parıltılı sayfalarını büyülenmiş halde ne ka-
dar çok çevirmişimdir. Bunların hakikat olduğunu görme ümidim ise ne ka-
dar cılızdı. Küçük bir kızken, bir keresinde kitabı dizime koyduğumu, elimi
başıma yastık yapıp gözlerimi kapattığımı ve hayalimde Tüccar Abdullah'ın
Elmaslar Vadisi'ni aramaya çıkarken topladığı kervanı tahayyül etmeye ça-
lıştığımı hatırlıyorum.

Aradan yıllar geçti ve nihayet o muhteşem tasvir sadece bir hayal olmak-
tan çıktı. Bunun hakikate dönüşünü gözlerimle gördüm: Mücevherlerin gü-
neşin altında parıldayışına, binicisini sırtından atan küheylanların şaha kal-
kışına, elli arabanın art arda gidişine, birçok prensin bir araya gelişine, ha-
remağaları ile binicilerin duru bir akarsuyun kıyısında, firuze bir gökyüzü-
nün altında dere tepe gidişlerine şahit oldum. Bütün bu sahnelerin gerisin-
de ise sahilleri saraylarla süslü, karadan bir ok atımı mesafede demir atmış
heybetli gemi filolarını sinesinde barındıran bir deniz vardı.

Ama bundan fazlasını da gördüm. Sadece cihazın işleyişini görmekle kalmadım, onu harekete geçiren çarkları da tetkik ettim; sadece parlak neticeyi değil, onu yaratmayı sağlayan ehemmiyetsiz teferruatın bir araya gelişini de. Muhteşem ve *mesquin* [banal] şeylerin kaynaşmasıydı bu. Kendi içinde ehemmiyetsiz, ama muhayyele üzerinde çok güçlü bir tesir icra eden, hayallerin kanatlarını kırpan ve sihirbazın değneğini elinden çekip alan binlerce küçük teferruat.

Şark'ın ihtişamında hiçbir tutarlılık, hiçbir devamlılık yok. Göğsünde elmaslar taşıyan paşaya umumiyetle pasaklı bir uşak hizmet ediyor; arabası kadife ve sırma işli örtülerle süslü sultan, sık sık döşemelik kumaştan şalvarlar ve basma entarilerle geziyor. Aynı çarpıcı tezat attığınız her adımda karşınıza çıkar: Seyyahlar ve tarihçiler bunları es geçerler; çünkü bunlar anlattıklarının sürekliliğini bozar ve o dönemi derli toplu anlatmalarına mani olur; oysa çubuk ve sarık gibi, bunlar da aynı insanlara has ve dolayısıyla kayda geçirilmeye aynı derecede değer.

Şenlikler sekiz gün sürecekti; elmas bu şekilde kesilecek ve böylece parıltısını kaybetmeden birçok parçaya ayrılabilirdi. Bütün İstanbul halkı ayaktaydı; çarşıların altın ve gümüş depoları boşalmıştı; elmas tüccarları gösteriş uğruna bitap düşmüşlerdi; şekerciler Alaeddin'in sihirli lambayı ararken girdiği sihirli bahçeyi yaratmışlardı; meyve şekerleri tıpkı değerli maden yığınları ve mücevher kümeleri gibi duruyordu; Bursa'nın ipek pazarında mal kalmamıştı; Pera'nın çevresi dağınık bir muharebe meydanını hatırlatıyordu; Dolmabahçe vadisinin etrafındaki tepeler süvari askerlerle korunuyordu; her neviden mal üç katı fiyata satılıyordu; takımadalardan İstanbul pazarı için getirilmiş yüz elli bin tavuğa padişah sarayında kullanılmak üzere el konmuştu.

Her gün eyaletlerden akın akın paşalar geliyordu; devletin dipsiz hazine sandıklarına hediyeler yağıyordu; tebrike gelen kişiler padişah sarayını devamlı bir anafora döndürmüştü; şehrin sokakları kimi salahiyettar mercilerce davet edilmiş, kimi de kâr ümidiyle gelmiş cins cins insanlarla dolup taşıyordu. Üç veya dört kişilik Bulgar grupları, aralarından tartaklanmadan geçmeye can atan muteber yolcuların ilerlemesine mani oluyorlardı; akortsuz çalgılarıyla onları şaşırtıyor, kaba saba ve çirkin danslarını teşhir için yollarını kesiyor ve bu azimli gayretleriyle, onlardan katiyetle hayır niyeti taşımayan bir bağış koparıyorlardı. Bazıları başkalarına vaat ettikleri zenginliğe hükmetmek için doğmuş kadar güzel olan gezginci Çingene falcılar, birkaç para gibi düşük bir bedel karşılığında dört bir yana ikbal ve iktidar dağıtıyorlardı. Arap cambazlar, herhalde büyük payitahtın sokaklarında

gösterilerine ilk defa müsaade edildiği için olacak, sanki ayaklarını toprağa sağlam basamıyor ve her köşede insanlara çarpıyorlardı. Acem ip çambazları büyük beyaz sarıklarıyla ve yerleri süpüren cüppeleriyle vakar ve azametle yürüyorlardı. Bedevi hokkabazlar kahvehanelere ve tütün içilen yerlere toplaşmış, hizmetlerinin talep edileceği anı bekliyorlardı; çığırtkanlar Ulu Padişah'ın beğenisine arz edecekleri şaşırtıcı gösterilerini avaz avaz anlatarak, çevredeki ağırbaşlı Türkleri çileden çıkarıyorlardı. Bu curcuna içinde İstanbul, her dönüşte şekil değiştiren bir insan kaleydoskopu gibiydi; benim gibi şenlikle doğrudan alakalı olmayanlara bile halkın heyecanı bulaşıyor ve hepimiz şenliğin başlamasını merakla bekliyorduk.

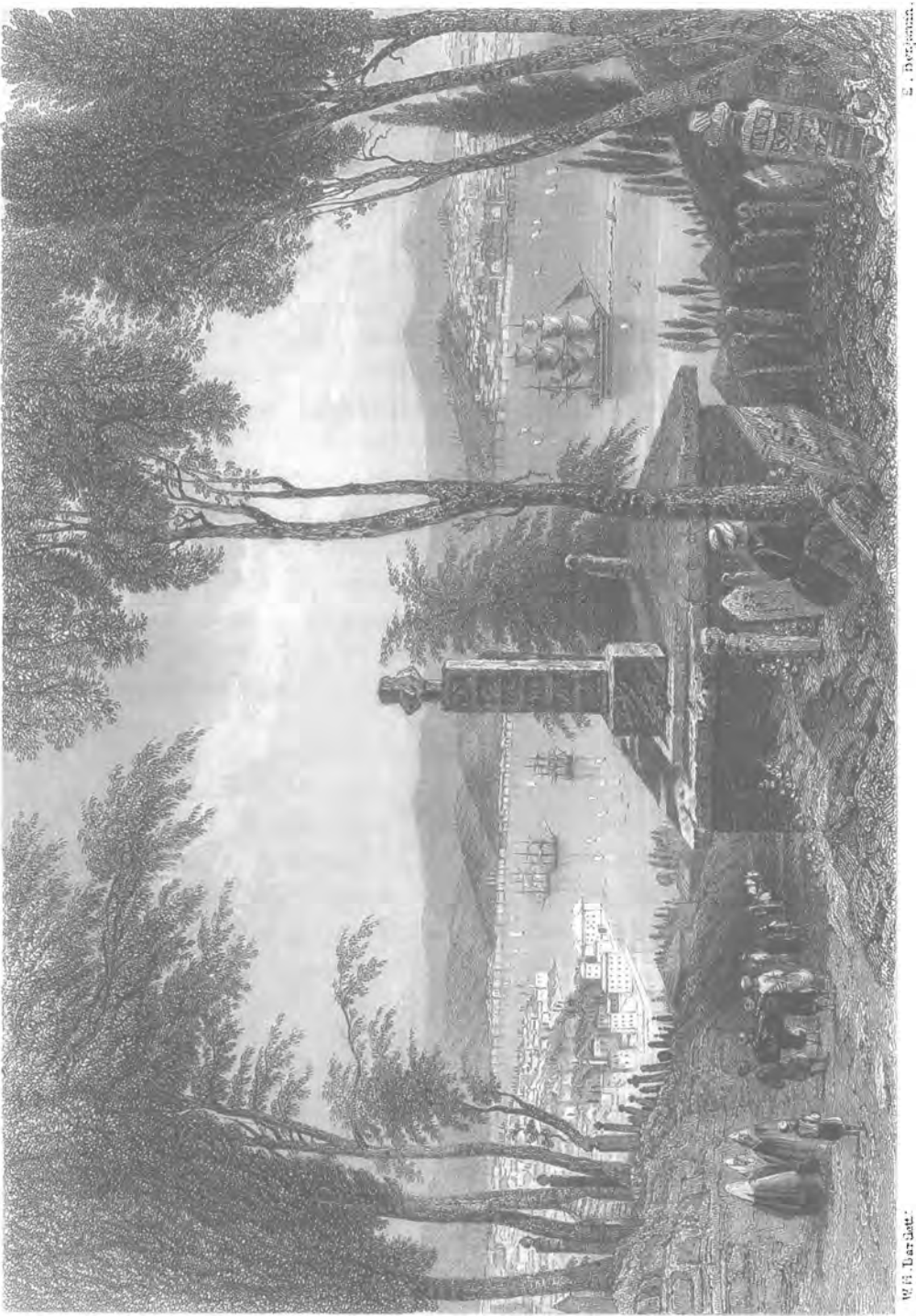
Nihayet saray münecciminin Sultan Efendi'ye saadet getireceği kehanetinde bulunduğu uğurlu sabah geldi; bütün suriçi İstanbul doğan güneşle beraber, saltanat şenliklerine katılmak üzere Boğaziçi'ni geçti.

Öğle vaktinden çok önce Pera çöle dönmüştü: Hayat ırmağı tek bir istikamete akmıştı ve Dolmabahçe'ye giden her yol heyecanlı, meraklı, ama ne beklediklerini tam da bilmeyen insanlarla hıncahınç doluydu. Düğün şenlikleri aylardır en mühim sohbet ve tahmin mevzuu olmuştu; öyle abartılı tahminler yapılıyor ve çılgın iddialar ortaya atılıyordu ki halkın hayal gücü başını alıp gitmişti; çeşmelerden mayı altın aksa ve gökten elmas tozu yağsa, sarayın çevresine arılar gibi üşüşmüş seyirci kitlelerini bundan daha fazla şaşırtmazdı zannederim.

Büyük Kabristan'da her mezar ölüsünden vazgeçmiş gibi duruyordu; ortalık iğne atsanız yere düşmeyecek kadar kalabalıktı. Gezinenlerin dikkati danslar, tütün ve –Türklerin bir şans oyununda tehlikeye atacakları tek şey olan– kuru eriğine kumar ile salıncaklar, atlıkarıncalar ve muhallebi satıcıları arasında bölünüyordu. Dört bir yanda açları doyurmak üzere pilavlar ve kebaplar hazırlanıyordu; güneşten titizlikle korunan renkli ve kokulu şerbetler, yorgun ve hararet basmış insanların yoluna çıkıyor ve ferahlatıcı bir tazelik takdim ediyorlardı.

Çadırlar güneş ışığında parlak renkler saçıyorlardı; tütün çardakları müşterilerle dolmuştu; tepenin kenarındaki küçük ahşap kameriyeye girmek imkânsızdı; Topçu [Taksim] Kışlası'nı çevreleyen uzun duvarın üstüne, bütün bayram günlerinde olduğu gibi, Türk kadınlar dizilmişti; aşağıda her yer hayat ve hareketle canlanmıştı.

Meyve ağaçlarıyla örtülü Dolmabahçe vadisine, denize yakın tepeden dik bir yokuşla iniliyor. Ağaçların kokulu çiçekleri tam da güzelliklerinin zirvesindeydi ve rengârenk yapraklarını rüzgârla havaya savuruyorlardı. Saraya giden yol bayırın kenarından geçiyor ve üst tarafında teşekkül eden

Büyük Kabristan'dan Dolmabahçe ve Beşiktaş

yüksekçe sırt çadırlarla dolmuş; uzakta Mekteb-i Harbiye tepenin zirvesine bir taş gibi yerleşmiş; mescidinin kubbesini süsleyen yaldızlı ve parlak hilal gün ışığında ışıklar saçıyor. Sağ tarafta manzara Türk mezarlığının üzerinde yükselen sık servi ormanı ile sınırlanıyor. Orman bütün sevimliliğiyle gülen Boğaziçi'ne doğru karanlık bir gölge gibi iniyor. Kıpırtısız suların koyunda, manzarayı çerçeveleyen Üsküdar tepelerinin akisleri var. Gözlerim Boğaziçi'nin suları boyunca gezinirken, Asya'nın kameriyelerle süslü, ormanlara bürünmüş puslu sahillerini seçti; ta ki çizgi giderek solan mor bir renk alıp nihayet ufukla kaynaşana kadar.

Hemen tepenin eteğinde, kıyıya çok yakın bir yerde Dolmabahçe Sarayı duruyor. Duvarları pek çok renge boyanmış ve dış hatları şahane bir intizamı gösteriyor; geniş bahçelerinin arkasında, yumuşak bir meyille yurkariya doğru çıkan, çimenlik bir arazi uzanıyor ve şimdi üzeri Türk kadınlarla dolmuş. Hiçbir şey onların görünüşünden daha pitoresk olamaz: Zeminin yapısı bir amfiteatro nizamı içinde oturmalarını sağlamış; buradan karşı tarafta yüksek bir setin sınırladığı, kenarında paşaların çadırları kurulmuş olan Büyük Kışla Mesiresi apaçık görülebiliyor. O ufacık kara parçasına en az beş yüz kadın sığışmıştı. Ve uzaktan papatyalarla örtülü, yer yer bir gelinciğin göze çarptığı bir çayıra benziyorlardı. Beyaz yaşmakları ve kırmızı şemsiyeleri de bu göz aldatan manzaranın meydana gelişine yardımcı oluyorlardı.

Paşa çadırlarının çoğu çok ihtişamlıydı; Sadrazam'ın çadırı kırmızı kadi-feden, zengin işlemeliydi; Ahmet Paşa'nın çadırının kenarlarında yeşil saten çizgiler vardı ve altın sarısı saçaklar konmuştu; bütün çadırların içinde halılar ve şık sedirler vardı. Padişah'ın her gün bir grup misafiri ağırlayacağı kabul çadırı, bu anlattıklarımın arkasına kurulmuştu. Ocakların, dolapların ve masaların maharetle konduğu mutfak tepenin yamacına yerleştirilmişti ve burada beş yüz aşçı çalışmaktaydı.

Boğaziçi neredeyse dalgalarla aynı sayıda kayıkla örtülmüştü; sarayın hemen önünde ve akıntının ortalarına doğru bir yerde iki sal demirlemişti; üzerlerinde havai fişeklerin ateşleneceği küçük hisarlar vardı.

Kışla önündeki mesirede gösteri yapan ip cambazları bir Türk kadından daha üşengeç herhangi birini çekecek kadar görülmeye değer olmadığından, denizdeki bu değişik hazırlıkların seyri günün başlıca eğlencesi haline gelmişti. Neticede, müşahade turumuzu tamamlayıp dinlenmek ve akşam bizi bekleyen muhteşem gösteriye hazırlanmak için Pera'ya döndük.

Ve şimdi, sen Ateşin Ruhu, hiddetli bir yanardağın kraterinden ara sıra kendini gösteren yeraltı alevlerinin bekçisi. Alnında rengârenk ışık huzme-

leri oynayan, kasıkları şimşeklerle sarmalanan ve esvapları yanmış bir şehrin külleri üzerindeki islerin karalığında olan Sen. Dumanlı saraylarını terk etmiş olan ve en şaşaalı şenlikleri sönük kaldığı için kırılmış gururuyla alev taçlı başlarını parlak kanatlarının arasına gizleyen Sen. Bana en cesur cininin kanadından yolduğun, ham elmaslarla süslenmiş ateşten bir tüy ver; akşam çökerken Boğaziçi'ni gören bir tepede durduğumda gözlerimin önüne serilen muhteşem manzarayı ancak bu şekilde yazıya dökebilirim. Bayram yapan insanlar da hükümdarlarının sevincine katılışlarını ateşten şekillerle resmetmişlerdi.

Ay gökte yükselmişti, ama şuaları insan elinin geceye ihtişam katan daha parlak ışıklarıyla sönükleşmiş, solgun ve hastalıklı bir görünüş almıştı. Yıldızlar, Boğaziçi'ni kuşatan ateş hattı karşısında, sönmeye yüz tutan kıvılcımlara dönmüşlerdi. Büyülü bir manzaraydı bu!

Sahili süsleyen heybetli yapıların silueti seçilemiyordu. Asya tarafındaki tepelerin zirveleri zorlukla görülebiliyordu; gökte gezinen muhayyeyi yer-yüzüne dönmeye mecbur edecek, gündelik ve insan elinden çıkma tek bir şey bile yoktu. Bu manzaradan daha güzeli olamazdı. En şahane şekillerde alevlerle süslenmiş, dalgaların üzerinde asılıymış gibi duran ve gölgeleri göz alabildiğine uzanan bir dizi saray. Rengârenk ışıklandırılmış kapılar; perdahlanmış altından veya dövme gümüşten teraslar; yaprakları zümrütlerden müteşekkil ağaç koruları; kocaman kâselere yığılmış, her biri paha biçilmez mücevher olan meyveler; üzerinde eriyen metalin alev alev yandığı mihraplar; billur köşkler; safir sütunların sıralandığı, yakut kubbelerin aydınlattığı sofalar. Sanki denizin derinliklerinden fırlamış ve şimdi deniz yüzeyinde salınır gibi görünen nesnelerden yalnızca bazılarıydı bunlar.

Bu muhteşem sahnenin ilk birkaç dakika üzerimde yarattığı his neredeyse sızı vericiydi. Büyülediğimi zannettim, kendi hüviyetimden şüpheye kapıldım; gördüğüm manzarada dünyeviliğin yeri yoktu. Bu yüzden toprağın her an ayaklarımın dibinden kaymasını bekliyordum. Kayıkların erimiş gümüşten bir gölde gelip geçtiklerini gördüm; su yüzeyindeki ateşten sarayların kendi yarattıkları dalgalarda sallandıklarını gördüm. Gözleri son derece parlak, burun deliklerinden alevler püskürten bir deniz canavarı, barkaların arasından yavaşça kıvrılıyordu ve kimse onun yaklaşmasına aldırımıyordu. Az sonra patlayarak, içinde hapsettiği lavları kusacak kayalık yanardağlara benzeyen, suda akseden yıldızlarla örtülü karanlık devler gördüm; bunları aynı soğuk, berrak sathın üzerinde ilahi ellerce idare edilen araba ve atlar takip etti. Ve ansızın, beni hayallerimden uyandıran bir tıslama sesi ve kör edici bir ışık patlamasıyla, dehşetli yılanların bir kısmı saf esîr halini al-

dı; bunlar solgun ayı bir anlık parlaklıklarıyla geride bırakarak, yıldız yağmuru halinde yere indiler.

Hayal dünyam bir anda dağıldı: Birkaç havai fişek, beni şimdiye kadar daldığım en çılgın hayallerden uyandırmaya yetti. Semada parıldadıklarını görür görmez, hazırlıkları sırasında meydana gelen korkunç olayı hatırlayarak ürperdim; zavallı seksen dört kişi, imalathanedeki barutluğun patlaması neticesinde ölmüştü. Coşkum sönüverdi, ama ortasında durduğum muhteşem sahneye hayranlığım azalmadan sürdü; her şartta ve her zaman güzel olan Boğaziçi böylesi bir teşhiri kolaylaştırıyor ve tesirini artırıyordu. Herhalde dünyada bunu geride bırakacak bir şey yapılamaz. Anında fark ettim ki, insan eli daha azını yapmış olsaydı dahi, tabiat gene de bu şenliği benzersiz kılardı.

Sonunda, bunca zamandır seyrettiğimiz Ateş Şehri'ne isteksizce arkamızı döndük; tepenin zirvesini kaplamış olan çadırların arasından, Büyük Kabristan'daki panayıra döndük. Çadırların hepsi tıklım tıklım doluydu. Birinde, bir Fantoccini grubu minyatür bir dram temsil ediyordu; bir diğesinde ortaoyuncuları seyircilerden büyük takdir alıyor gibi görünen bir hareketlilik ve cerbezeyle çevreye insanları toplamıştı; üçüncü bir çadırdaki çalgıcı Çingene ozanlar bir yaygının üzerine çökmüş, yabani manzumelerine lavtalarından adeta gelişigüzel çıkardıkları notalarla refakat ediyorlardı.

Uzakta, kandillerden teşekkül eden bir çelenk Mekteb-i Harbiye'nin dış hatlarını bariz hale getiriyordu. Vadinin daha aşağılarında paşaların çadırlarını aydınlatan pahalı avizeler parıldıyordu. Tepelere ışıklar serpiştirilmiş gibiydi; sarayın öbür ucundaki balkon ateşten bir duvar haline gelmişti; sahne hayat ve sevinç doluydu. Dar yol insanlarla doluydu; ama tek bir çatlak ses çıkmıyor, insanların dudaklarından tek bir tehdit veya isyan sözü dökülmüyordu; herkes sakin, intizamlı ve terbiyeliydi; herkesin tek gayesi eğlenmekti. Kırk-elli bin kişinin meydana getirdiği bu büyük Şarklı güruh bütün çevre köylerden, büyük şehrin bağrından, yeryüzünün iki farklı kıtasının kıyılarından gelmişti ve sanki tek bir muharrikle hareket eden, tek bir gayesi olan bir bütün gibiydiler.

Buna benzer bir olayın başka herhangi bir memlekette görülebileceğinden şüpheliyim doğrusu.

Seyirlik Eğlenceler

Sekizinci Bahis

Tekrar–Mesire–Kameriye ve köşk–Kestirme yol–Yoğun kalabalık
 Saraylı bir dost–Görölmeye değer manzara–Arena
 Orkestra–Komedinin birinci perdesi–İğrenç teşhir
 Balenin doğuşu–Köçekler–Oyunun ikinci perdesi
 Türk kadınlarına hakaret–İnzibat amiri–Hain Yusuf Paşa
 Padişah'ın müsamahası–Şarklı kalabalığın sabrı–Balenin tecditi
 Oyunun son perdesi–Tiyatro dekorları–Bekçi köpekleri ve Çinliler
 Esnaf alayı–Frenk tacirler–Hırsızlar ve kadılar–Bedevi cambazlar
 Paşaların dans düşkünlüğü–Şark'ın âkil insanları

Şenliklerin günlük seyrini takip etmek bir vakit kaybı olurdu. Bu, tekrarlarla okuyucuyu yormak veya masallarla gözünü boyamak manasına gelirdi; çünkü aktörler bütün şenlik için tutulmuşlardı ve gösterilerinde, tamamen aynı şeyi sundukları suçlamasından kendilerini kurtarmaya ancak yetecek kadar değişiklik yapıyorlardı. Sahiden de şahit olmak mecburiyetinde kaldığım ikinci temsili o kadar yeknesak buldum ki bir üçüncüsüne gitmeye asla kalkışmadım.

Eğlencelerin tertip edileceği yerlerden biri olarak Büyük Kışla Mesiresi'nin seçildiğini daha önce söylemişim; ama bir tanıdığım, en güzel gösterilerin saray duvarları ile Padişah'ın yemek davetlilerinin paşalarca ağırlandığı köşk arasındaki arazide yapılacağına dair bana mühim bir sır verdi. Padişah Hazretleri, sultan kızları, Valide Sultan ve harem en gözde hanımlarından yarım düzinesi, pencereleri bu boşluğa açılan Bahçe Köşkü'nde oturup boyalı kafeslerden sahneyi seyredeceklerdi.

Bu tertip dahi, oradaki gösterinin daha iyi olacağını yeterli deliliydi. *Champ des Morts*'un ve vadiye inen yolun kalabalığından kaçarak, Mek-teb-i Harbiye'nin arkasındaki tepelerden dolandık, Dolmabahçe sırtlarından inip saray duvarlarının yakınına çıktık. Ancak seçilen yer muhafızlarla çevrilmişti ve arkalarında kesif bir kalabalık toplaşmıştı; hakikaten de o kadar kesifti ki, arabacımız daha fazla ilerlememizin imkânsız olduğunu bildirdi.

Neyse ki Ahmet Paşa'nın yaverlerinden biri bizi düştüğümüz bu vaziyet-ten kurtardı; karşılaştığımız zorluğu anlayınca, derhal bunu halletmek yolunu aradı ve iki yanda geçişimize mani olan insanları hiç de kibar sayılmayacak biçimde kılıcının keskin olmayan yanıyla itekleyerek, bizi askerlerin hemen arkasına yerleştirdi.

Temsiller henüz başlamadığı için, önümdeki canlı manzarayı temaşa edecek kâfi vaktim oldu. Sağ tarafımda geniş pencerelerine paşaların toplandığı köşk, solumda “Güneşin Kardeşi”ni ve yanındaki bir dizi güzeli halkın gözünden gizleme şerefini taşıyan Bahçe Köşkü, arkamda saray mensuplarına ait çadırlarla kaplı ve eteklerinde Türk kadınlarının kalabalık halde biriktiği tepe, önümde de Boğaziçi uzanıyordu. Sahneden kıyıya uzanan küçük açıklıkta bir müfreze asker duruyordu; yüz kadar kadın, kendileri için köşkün pencerelerinin altına, binanın gölgesine konan yaygılara rahatça yerleşmişlerdi.

Halkanın öbür ucunda hilal şeklinde oturan on üç Yahudi def çalıyorlardı; bir o kadarı da onların arkasına çömelmiş, her biri, tek hususiyeti gürültü çıkarmak olan bir nevi kaba davula vuruyordu; çalgıcılara tempo veren resmi vazifeli, beyaz sakallı ve muhterem biriydi. Bu baş ağrıtan orkestra bütün temsillere refakat etti ve sadece çok kısa dinlenme araları verdi; gösterinin kalan kısmıyla da oldukça ahenkli kaldı doğrusu.

Geçici bir tiyatro sahnesi haline sokulan arazi parçasını aynı seviyeye getirmek için en ufak bir gayret gösterilmemişti; burası öylesine taşlı ve engeliydi ki Osmanlı padişahı ile saray erkânı önünde oyunculuk ve dans kabiliyetlerini teşhir etmek üzere çıkanlar biraz daha müşkülpesent olsalardı, çoktan bu işten cayarlardı. Aslında, sahne hazırlıklarının tamamı o kadar iptidai bir tarzda yürütülmüştü ki, hiçbir göz aldatmacasının tasavvur edilmediğini anında fark ediyordunuz; oyundaki hadiseler kendinizi kaptırma gafletine düşseniz de, aktörlerin herhangi bir gayreti bu alakanın daha fazla sürmesini temin edemezdi.

Sahneye ilk çıkanlar pejmürde kılıklı dört kişiydi, belli ki niyetleri rıhtımlarda ve pazar yerlerinde dolaşan hamalları canlandırmaktı; bu alaka çekici adamlar uzun ve hararetli bir sohbete koyuldular; bu hal, Bayram’dan bu yana ne bir şenlik ne de şölen gören “Şehirlerin Melikesi”nin ne kadar sıkılmış olduğunu ortaya koymaktaydı. Onların bağırış çağırışları sonunda aynı takımdan bir kılıksızın dikkatini çekti ve gruba beşinci kişi olarak katılan bu adam, Yüce ve Eşsiz Mihrimah Sultan’ın, Şark Hükümdarı ve Cihan Fatih Yüce Padişah Kudretli Mahmut’un kızının yaklaşan evliliğini tebliğ ederek mevzuuya yeni bir canlılık getirdi!

Bu haber coşkuyla karşılandı ve yeni gelenden daha fazlasını anlatması istendi. O da, yalnız Asil Gelin’in güzellikleri ile faziletlerini, müstakbel kocasının yüksek ve hoş vasıflarını sayıp dökmekle kalmadı, ayrıca düğün merasimi sırasında tertip edilecek eğlence ve merasimlerin tamamına ait bir *catalogue raisonné* [izahlı program] verdi. Bunu hünerli bir şekilde

yapmış olmalı ki konuşmasını can kulağıyla dinleyen kalabalıktan takdir mırıltıları yükseldi.

Adam bütün kâinata bu şanlı hadiseye layık icatlar çıkarılmasının sipariş edildiğini söyledikten sonra, yanındakilere Avrupa'dan ithal edilmiş ve bir dostu tarafından teşhir edilecek son derece marifetli bir makineyi göstermeyi teklif etti. Ardından, iki adamla birlikte bir nevi soyтары sahneye çıktı. Adamlar iki ince ahşap çerçevenin arasına kafesli bir oturağı olan bir salıncak yerleştirdiler; oyunun geri kalan kısmında bu salıncağa destek olarak düşmemesini sağladılar.

Tasvir etmeye çalıştığım muhterem zatlar birer birer salıncağa oturdular ve oyunun takdimcisi tarafından öne arkaya hafifçe sallanmaya başladılar; bu sırada, uzun beyaz bir sakalı ve paspal kıyafetleri olan yaşlı bir Yahudi, arkasında şekilsiz ve çirkin bir cüce olmak üzere gruba katıldı, fakat onların alakasına layık olmadığını farkında olduğunu gösterircesine uzakta durdu.

Şen şakrak Müslümanlar ani bir hinliğe kapılarak ürkek cüceyle dalga geçmeye karar verdiler ve onu salıncağa oturtular, bir süre onun netice vermeyen kaçma teşebbüsleriyle eğlendiler; ama bundan usanarak cücenin yerine efendisini koyma konusunda fikir birliğine vardılar; dehşete kapılan ak sakallı Yahudi'nin yalvarışlarına aldırmadan, onu çılgın salıncağa oturtmaya zorladılar ve oturmasıyla salıncığın göçmesi bir oldu. Adamcağız tepesi üstü yere çakıldı ve ölü gibi kaldı.

Temsilin tam bu noktasında, öldürülen adamın cesedini kaldırmak ve gömüleceği yere götürmek üzere harekete geçenleri daha kalabalık göstermek gayesiyle orkestra mensuplarının yarısı da sessizce yerlerinden kalkıp onlara iştirak etti.

Bunu takip eden sahneden daha iğrenci düşünülemez; aktörlerin hepsi aslında Yahudi'ydi ve efendilerinin eğlenmesi için içtimai mevkilerinin hor görülmesini teşhir etmek üzere ayaktakımı arasından seçilmişti. Dört adam sahneye sefil bir tabut taşıdı ve sözde cesedi telaşa kapıldıklarının işareti olan bir aceleyle, hürmetsizce tabutun üstüne attılar; tabut tiksindirici yüküyle gözden kaybolmak üzereyken, geçeceği yolun ortasında bir grup zaptiye belirdi. Bunlar, tabutu taşıyanların yüreğinde, Türkiye'deki Yahudilerin en güçlü batıl itikatlarından birini uyandırmak gayesiyle dimdik durarak beklediler. Bu itikada göre, mezarlığa götürülen bir cesedin karşısına, eğilip tabutun altından geçmeyi reddeden bir Hristiyan veya Müslüman çıktığında, taşıyıcılar bu temasla cesedin kurtuluş ümidi olmaksızın kirlendiğini düşünüyor ve tabutu olayın geçtiği noktada bırakarak salahiyyetli mahalli mercilerin insafına terk ediyorlar.

Bu sefil ve iğrenç itikat, şenlik sırasında kendi insanların sefaletini ortaya dökmek için tutulmuş haysiyetsiz zavallılar tarafından canlandırıldı. Öyle dokunaklı bir inandırıcılıkları vardı ki seyirciler az daha kazara vuku bulmuş bir sahne seyrettiklerine inanacaklardı. Ölünün aklı başından giden karısı başörtüsünü yırttı ve dağınık saçlarını tutam tutam yoldu; naaş tozların içine yuvarlandı; Yahudi ayaktakımı ile silahlı kavaslar arasında bir arbede çıktı ve rol icabı değilmiş gibi görünen birkaç sıkı yumruk atıldı. O anda, kavgacıların bağırış çağırışları arasında, yaşlı Yahudi birdenbire diriliverdi ve kendi insanları tarafından, oyunun ilk perdesini sona erdiren zarar çığlıklarıyla omuzlar üzerinde götürüldü.

Verilen arada, bu tatsız seyirliğin yüreğimde uyandırdığı tikslenme hisleri, gecikmiş bir paşanın bir dizi hizmetkârıyla gelişi sayesinde biraz dağıldı. Oyun meydanına daha önce kıyı tarafında olduğunu söylediğim açıklıktan giren paşanın atlarının eyerleri ve örtüleri değerli taşlar ve nakışlarla süslenmişti; oyuncu kalabalığının arasından geçerken elmas yıldızı güneşte parlıyor, kılıcının altın işlemeli kuşağı ve taşlı kabzası, üzerlerine düşen ışığı yansıtıyordu.

Kalemim sabahki temsilin teferruatını yazmaktan yoruldu, ancak okuyucularıma, Türk tiyatrosu hakkında doğru bir fikir aktarmak için kendimi devam etmeye zorluyorum. Çünkü tasvir etmeye başladığım bu kaba, iğrenç ve gayesiz temsil Türkiye’de sahne sanatlarının varabildiği en yüksek seviyeye bir örnek; seyirciler üzerinde yarattığı tesirin saf bir tatmin olduğunu da ilave etmeye mecburum.

Yahudi grubun çekilmesinin ardından on dört ila yirmi yaşlarında yirmi kadar gençten müteşekkil bir grup bale raksçısı sahneye çıktı. Giyenin zevkine göre değişen renklerdeki satenden zengin kostümleri altın sarısı saçaklar ve şeritlerle süslenmişti. Uzun ve lüleli saçları omuzlarına dökülüyordu; kostümlerinin ihtişamına rağmen görünüşleri öylesine çirkindi ki hepsinin Padişah’a veya zengin paşalara ait olduklarını öğrenmek beni şaşırttı. Raks etmelerini seyretmekten büyük zevk aldıkları için, bu köçekleri ücret karşılığında devamlı yanlarında tutuyorlarmış.

Bu gösterinin eski Romalıların sahne eğlencelerine tıpatıp benzediğini duyduğum için, sonuna kadar dayanmaya çalıştım; ama çok geçmeden raksların da şenliğin tiyatro kısmından farklı olmadığını keşfettim. Gözü-müzün önünde sergilenen şey insan vücudunun becerebildiği hareketlerin en latifi ve en zarifiyse, yani hakikaten balenin doğuşuysa, bu bebeğin ana babasından yüzü kızarıyor olsa gerek; çünkü gösteri kaba, yeknesak ve usandırıcıydı, lehinde tek bir söz söylenemezdi. Sanki raksçıların en büyük

marifetleri, halka içinde durmadan dönmek, mendil tutan ellerini başlarının üzerinde kavuşturmak, başlarını önce bir yana, sonra öbür yana eğmek, ayaklarını toprağa vurmak ve paşaların önünde peş peşe secdeye varmak gibi şeylerdi. Fark edebildiğim tek çeşitleme hızlarındaki artışı; göstericilerin ağır hareketlerini daha da bariz hale getirmekten öteye geçmiyordu bu. Dahası, bu etekli ve uzun saçlı oğlanların görünüşü bir İngiliz olarak bana iğrenç geliyordu; bol bol aldıkları alkışlara rağmen, veda selamlarını vererek yerlerini bir sonraki göstericilere bırakmalarına memnun oldum.

Bundan sonra, fesli ve redingotlu bir Türk sahneye çıktı –melankolik ve beyefendi görünüşlü bir nevi Şarklı Jacques. Karşılıksız bir aşkın ve sonunda yaşanan hüznün hikâyesini anlattı. Hikâyesinin nihayetinde yanına bir soyтары geldi ve İstanbul'un peçeli güzelleri üzerine bir methiye düzdü, ancak yüz bulamamış âşığın üzerinde herhangi bir tesir yaratmaya muvaffak olamadı. Âşık ellerini burarak ve vücudunu kıvrıp bükerek bir daha asla bir kadını sevmeyeceğini itiraf etti.

Soyтары onun bu mevzudaki kararlılığını denemek istediği ya da böylesine Türklüğe yakışmaz bir hassasiyet göstermesine hiddetlendiği için, kısa bir süre sahneden çekildi; ardından kadın kılığına girmiş, yaşmak ve ferace giyen üç köçekle birlikte geri döndü. Elbette kayıtsızlığı merak ve bunu da ihtiras takip etti; hanımlara peçelerini açtırma teşebbüslerinden meydana gelen bir kur yapma sahnesi temsil edildi; salıncak üzerinde tecrübelerle girişildi ve bu arada salıncak seyircileri çok eğlendirecek şekilde birkaç defa çöktü; karşılıklı ateşli aşk ilanları yapıldı.

Sahne boyunca, alımlı güzeli canlandıran baş köçek oldukça büyük bir kabiliyet gösterdi; ferace bir kenara atıldı; seyirciler arasında bulunan ve harem kıyafeti içindeki bir Türk kadınına görme ümidi olamayacak bazı Frenkler de bunun nasıl bir şey olduğuna ilişkin bir fikir edinmek için mükemmel bir fırsat yakalamış oldular. Bu sadece görünüş değil, hal ve tavır zaviyesinden de muteberdi, çünkü tam bir benzerlik söz konusuydu; sanki komediyi tamamlarcasına, giyim kuşam Saray'ın son benimsediği modeldeydi –entari ve şalvar, kapitone ipek cepken ve *gigot* [vatkalı] kollarla bir arada!

Temsilin gidişatı sırasında, köçek harem raksını pek az rakkasede bulabilecek bir hünerle yaptı ve seyircilerden büyük alkış aldı; gösteri burada sona ermiş olsaydı, iğrenç olmaktan çok saçma ve komik olarak vasıflandırılabilirdi; fakat haremlerinin pencerelerini kafeslerle ve kadınlarının yüzlerini yaşmaklarla gizleyen kıskanç Müslümanlar en mahrem sırları, hatta daha da fazlası halkın eğlencesi için ortaya dökülüp gülünçleştirilir-

ken, sessizce oturmakla kalmadılar, takdirlerini de belli ettiler. Orada bulunup kendisi kadar kocası adına da yüzü kızarmayacak yüksek fikirli bir Türk kadını olabileceğine inanmıyorum ve de eminim ki, herhangi bir milletten içi temiz bir kadın, burada hakarete uğrayanlardan çok bunu yapanları hor görecektir.

Günün nispeten alakaya değer addedilebilecek gösterilerinden biri, bu mühim rütbeye henüz yeni getirilmiş genç bir paşa tarafından yapıldı. Unvanları arasında ayrıca Osmanlı ordusunda mirlivalık ve inzibat amirliği de vardı. Pek işe yaramadığı ve ihmal edildiği günlerde Mekteb-i Harbiye'ye kumandanlık eden bu çok şişman ve kaba görünümlü adam, Varna'yı Ruslara sattıktan sonra kuzeye kaçan ve iyi yürekli Nikola'nın ihanete uğramış Padişah'tan onun adına af koparmasına kadar orada kalan Yusuf Paşa'nın oğluymuş. Padişah merhametinin bolluğuyla bu yalancı hizmetkârının cürmünü affetmekle kalmamış, bir de tövbekârlığını Belgrad paşalığıyla mükafatlandırmış. Yusuf Paşa halen de bu vazifeyi yürütüyor.

İşte onun oğlu Mustafa Paşa da göğsünde elmas bir yıldızla, elinde sırmayla sarılmış, uzun dilli kamçısını tutarak şenlikte boy gösterdi. Onlar için tespit edilmiş sınırların birkaç santim dışına çıktıkları anda, insanların başlarına ve omuzlarına acımadan kamçısını şaklatıyordu. Osmanlı ordularının inzibat amiri ve mirlivası Mustafa Paşa Hazretleri'nin aynı uzun kamçıyı inatçı bir İngiliz güruhuna şaklatması halinde nasıl karşılanacağını gözümde canlandırınca gülümsemeden edemedim! Herhalde bunu fazla sürdüremezdi, üstelik kendi can emniyeti de tehlikeye girerdi.

Arabamı kalabalıktan sıyrabilmiş olsaydım, Türklerin tiyatro zevkine dair edindiğim intibadan tamamem tatmin olmuş halde derhal eve dönerdim; ne var ki, duran arabalar yolumuzu iyice tıkamıştı ve arkalarında kesif bir insan kalabalığı vardı; bu yüzden bütün gösteriyi sabırla seyretmek zorunda kaldım. Rum uşakların entrikaları, yumruklarla biten aile kavgaları ve bunlara mümasil ne olduğu açık seçik anlaşılan hadiseler tuvali doldurdu. İkinci perdenin sonuna doğru, sayıları yüzü bulan, güzel eski Yunan elbiselerine bürünmüş yeni bir dansçı grubu sahneye çıktı ve paşalara selam verdi.

Daha hantal olsa da, ilk grubunkine benzer gösterilerine tek bir yenilik ilave edilmişti. Belli ki sahnenin yan tarafında bir şeyler oluyordu ve itiraf ederim ki ilk birkaç dakika, ortaya getirilen çok iptidai makinenin ne işe yarayacağını çözemedim. İngiltere'de üzerinde çamaşır kurutulanlara benzer iki çerçeve birbirinden takriben altı metre uzağa yerleştirildi ve ortalarına aşağı yukarı iki metre uzunluğunda alçak bir parmaklık kondu. Her bir di-

reğe, boyunlarında bir ip olan zavallı ve perişan görünüşlü yaşlı iki adam bağlandı; bir bekçi köpeği gibi, ellerinin ve dizlerinin üzerine zorla çöktürüldüler, etrafa yiyecek olarak yeşil bademler serpiştirildi.

Parayla tutulan ve gönüllü olarak rezil edilmeye razı olan bu sefil insanlar yüreğini sızlattı; her ikisi de yaşlı adamlardı, sakalları kırlaşmıştı ve muhtaç oldukları için yapmaya mecbur kaldıkları bu işten en azından yaşlarına hürmeten muaf tutulmalıydılar. Yanlarına, Çin kıyafeti giymiş, uzun saç örgüleri sırtlarına inen, ellerinde tüyden yelpazeler taşıyan iki genç yerleştirildi; görünüşleri bir antikacı dükkânında eski porselenleri süsleyen figürlerden pek uzak değildi. Daha sonra, İstanbul'un bütün esnaf kesimlerinden teşekkül eden bir alay sahneye çıktı, sokak köşelerinde kızarmış balık satan Yahudi'den tutun, dükkânının kepenklerini kapattığı anda Pera'nın "mümtaz şahıslarından" biri haline gelen Frenk tacire kadar.

Tabii ki Frenk epey bir tartaklandı. Şapkası başından alındı ve etrafını saran serseriler tarafından ayak topu olarak kullanıldı; kıyafetine ve memleketine atılan laflar da hiçbir şekilde nazik veya müşfik sayılmazdı. Ama bir Frenk'e memleketin kadınlarına gösterilenden daha büyük bir incelikle yaklaşılması düşünülemezdi zaten. Bu zevksizlik örneği haricinde, esnaf alayı gösterinin en iyi kısmıydı; alayda yer alan kişiler büyük ölçüde "hakiki esnaf" olup, sahneye çıkmaya zorlandıklarından, değişik mesleklerini met-hedici olmaktan ziyade, aslına sadık bir tarzda temsil ettiler.

Alay geçip gittikten sonra, bir defa daha ciddi drama işine dönüldü; kadın kılık üç oyuncu yanlarında anneleri ve şemsiyeleri ile parfüm şişelerini taşıyan Rum uşakları olduğu halde yeniden sahneye girdiler; peşlerinde, Çin heykellerinin (yerlerinde bu kadar kıpırtısız duran iki gencin rolünü ancak keşfetmiştim) arkasına gizlenen iki hırsız vardı. Bir dolu saçma sapan gülüşme ve soytarılıktan sonra, alçak parmaklığın önüne kilimler yayıldı ve dört kadın ile Rum uşak yaşlı kadının anlattığı hikâyeyi dinlemek üzere oturdular.

Onlar bununla meşgulken, bir önceki perdenin melankolik âşığı onların mahremiyetine dalınca, saçma bir çılgınlık ve bayılmalar nümayişi başladı. Bu arada, iki hırsız, gizlenmeye bile tevessül etmeden hanımların şallarını, mendillerini yürüttü ve birkaç adım ileride çaldıklarını paylaşmaya başladı; yakınlarda gezinmekte olan soytarı hırsızlığı fark ederek bir vaveyla kopardı; serbest bırakılan köpekler bu kargaşa içinde hırsızların ganimetine saldırdı. Bağrıışmaları duyup gelen kadı, bu patırtının sebebini öğrenmek üzere hizmetkârlarıyla birlikte sahneye katıldı. Hanımlar gözyaşı ve çılgınlık arasında kayıplarının miktarını bildirip adaletin yerine getirilmesini istediler.

Şüphesiz, taraftarlarının hissiyatını ve kadınlarının ahlakını alay mevzuu eden Türk komedyenlerin yüksek zevkleri, hâkimlerine de farklı aksedemezdi. Buna uygun olarak kadı tam bir insan karikatürüydü, tabak gibi gözlükleri ve koyun postundan bir sakalı vardı. Aceleyle bir mahkeme kuruldu. Kadı bir yandan gözleriyle kadınları soyarken, soytarı da kadıyla eğleniyordu; bu arada falakasıyla infazcı, mürekkep hokkası ve parşömeniyle bir kâtip de sahneye girdi. Temsil, hırsızların yakalanması ve çalınan malların geri verilmesiyle nihayet buldu!

Sahneden ayrılan aktörleri, köçeklerin ancak Dionysos rahibelerinin içki âlemlerine benzetebileceğim yabani, tiz şarkıları ve karışık raksları takip etti. Sanki bütün sahne hareket halindeydi. Davullar ve defler var güçleriyle ahenksiz sesler çıkarıyor, altın ve gümüş gün ışığında parıldıyor, kollar havaya savruluyor, köçeklerin uzun örgüleri rüzgârda uçuşuyordu. Bilhas-sa bu şenlik için İstanbul'a getirilmiş bir bölük Bedevi Arap'ın görünmesi beni sevindirdi. Bunlar güç ve hünerlerini göstermek için açık sahaya çıktılar. Renkli satenlerden muhteşem elbiseleri vardı ve çok alakaya değer bir grup teşkil etmekteydiler. Ancak bu gösteriyle, muteber bir İngiliz salonunda iş bulmaları çok zor olurdu. Acınacak bir haldeydiler.

Nihayet kalabalıktan kaçmaya muvaffak olduğumda, raksçı oğlanlar paşaların köşkünde dönüşlerini teşhir ediyorlardı. Hazretler henüz bu manasız eğlenceye doymamıştı ve oğlanlar altın bir hasat topluyorlardı.

İnsanların "Şark'ın Âkil İnsanları"ndan söz ettikleri günler gerilerde kalmış olmalı.

Saltanat Düğününde Cemaat Reisleri ve Su Üstünde Şenlikler

Dokuzuncu Bahis

Ziyafetler dizisi–Şeyhülislam ve dinsel peşin hükümler
Askeri erkân–Donanma kaptanları–Saray halkı
Paşalar–Sadrazam–Muhteşem alay–Boğaziçi’nde gece manzarası
Serasker Paşa konağı–Esmâ Sultan Sahilsarayı–Gece yarısı serenadı
Sevimli kaçaklar–Asya kıyısı–Sefaret ziyafeti–Savaş dansı
Güzel ışık oyunları

Düğün şenliklerinin en tipik hususiyetlerinden biri, Padişah’ın kendi hizmetindeki veya bir şekilde Saray’la bağlantılı yüksek mevkilerdeki farklı insanlar için verdiği ve birbirini takip eden ziyafetlerdi. İlk gün din adamlarına ayrılmıştı ve bunların alayı son derece alakaya değerdı. Şeyhülislam alnındaki altın sarısı kuşağıyla ve geniş kıvrımlar halinde vücudunu saran şık beyaz kaşmir cüppesiyle en öndeydi. Onu müftülerden teşekkül eden bir grup takip etti. Sonra geniş kaftanıyla Mevlevi postnişini geldi. Beyaz abadan yüksek külahının etrafına kutsal bir yeşil şal sarmıştı. Diğer tarikatlardan dervişler birbiri ardı sıra sökün etti; daha sonra Kâbe’den dönmüş hacılar, haşmetli beyaz sarıklarıyla emirler ve uzak şark diyarlarından gelme *fakir*’ler belirdi. Onların biraz gerisinde Rum Patriği mücevherli tacı ve nakışlı satenden cüppesiyle ilerledi; yanındaki birkaç piskopos da ona destek olmaktaydı. Hemen arkadan, maiyeti eşliğinde ve şahane kıyafetiyle Ermeni Başpiskoposu yürüyüşe geçti. Onun yerini, upuzun sakalı ve kakmalı asasıyla Yahudi Hahambaşı aldı; peşinde bir dizi haham vardı. Alaydakilerin toplu halde arz ettikleri manzara çok alaka çekiciydi.

Bu mübarek adamların ziyafet çadırına gelişiyle nazik bir mesele ortaya çıktı. Rum ve Ermeni kiliselerinin başları Musevilerle aynı tabaktan yemeyi, hatta aynı masaya oturmayı kati bir dille reddettiler; öte yandan Museviler de Hristiyan biraderleriyle aynı yiyeceği paylaşmalarının imkânsız olduğunu bildirdiler. Azametli Şeyhülislam ise aldırılmaz bir sessizlik içinde oturuyordu; herhalde kendi yüreğinin ve inancının müsamahasıyla, aynı Allah’a ibadet eden insanların neden “aynı tabağa kaşıklarını daldırmadıklarını” merak ediyordu.

Nihayet bu güçlük aşıldı. Yahudi şeriatı hahambaşının kendi soyundan biri tarafından kesilmemiş hayvan etine el sürmesine izin vermediği için, ona kalan tek çare peynir ile salatadan teşekkül eden bir yemek yemekti ve masaya bunlar getirildi; bu arada, ilk semavi dinin temsilcileriyle birlikte oturmayı reddetmiş olan müşkülpesent Hristiyan rahipler Şeyhülislam’ın

iki yanında mükellef bir sofranın başına oturdular. Kıdemli paşalardan d r d  yemeği baŐlattı; yemeğin nihayetinde, havai fişek gösterisini ve ıŐıklan-dırılmıŐ Boğaziçi'nin masalsı harikalarını seyretmek üzere, bütün heyet da-ha evvel bahsettiğim köŐke geçti.

Din adamlarının arkasından orduya sıra geldi; ertesini gün davet edilen misafirler Ahmet Paşa ile askeri erk ndi.

Sonraki gün, limandaki muhteşem gemilerin kaptanları geldiler; Ahmet Paşa vekâleten yürüttüğü kaptan paşalık vazifesinden dolayı gene grubun baŐındaydı.

Dördüncü gün ziyafet sırası saray halkınındı; onları beşinci gün azamet-li paşalar takip etti.

Sadrazam en önde, şahane beyaz Arap atının üzerinde geldi. Atın eyeri altın ve küçük incilerle süslenmiş, dizginleri ise renkli ipeklerle işlenmişti; altından üzengileri hafif kabartma tezyin edilmişti. Kılıcının murassa kab-zası alevler saçıyordu; göğsündeki parlak nişan güneş ışığında yanmaktaydı; atının çevresinde on beş yaya hizmetkâr vardı.

Sadrazam'ı rütbelerini yeni almış dört vezir takip etti: Umur-ı mülkiye nazırı, umur-ı hariciye nazırı, hazine-i amire defterdarı ve darphane-i amire defterdarı. Ardından Osmanlı ordularının baŐkumandanı mevkiindeki Se-rasker Paşa, topçu birliklerinin kumandanı, İstanbul dışında yaşayan ve Pa-dıŐah tarafından şenliğe çağrılan pek çok paşa geldi.

Elmasların, nakışların ve mağrur atların bundan daha muhteşem veya zengin bir geçidine asla şahit olmadım. Koşuşturan seyisler, sabırsız atların toprağı eŐelemesi, murassa kılıçların altın yaldızlı  zengilere çarparak  ın-laması, gürültü, telaş ve elmas parıltıları her türlü tasvirin ötesindeydi. So-nunda heybetli grup çadıra girip gözden kayboldu; seyisler şahane atları g -t r rlerken, binicilerinin nezaretinden kurtulan hayvanlar da kalabalıkta şaha kalkmaya, huysuzluk etmeye başladı. Kendimi muhteşem bir rüyadan ansızın uyanan biri gibi hissettim ve bu harika sahneyi gerçekten seyretmiş olduğuma beni ikna eden tek şey, geride bıraktığı şiddetli baş ağrısıydı.

Akşam k rklerimize ve pelerinlerimize sarınarak Tophane iskelesine in-dik; Adalar'a giden büyük kayıklardan birini tutarak, Boğaziçi'nin ortasına doğru yol aldık; buradan etrafımızdaki harikaları keyfimizce seyredebile-cektik. Boğaz'ın ortasından itibaren bütün su kütlesi alev almış gibiydi; kı-yı karanlığa bürünmüştü ve ışıktan yapılar sanki bulutlara kadar yüksel-mekteydi. Bu neviden daha güzel bir şeyi düşünemiyorum desem yeridir. İlk durduğumuz yerde, suların bağrında hafifçe sallanan kayığımızla, neredey-se kıpırdamadan kaldık denebilir. Birden çok sayıda havai fiŐeĐin atılması,

çevredeki sahili ve hepsinden öte, Boğaziçi'nin sathını bir anlığına görmemize imkân verdi.

Sahildeki kalabalık beni hayrete düşürmüştü, ama neredeyse Boğaz'dan geçişe mani olacak hale gelmiş olan suyun üzerindeki kalabalığa on misli şaşırdım denebilir. Herkes bulduğu hafif ve idaresi kolay kayığa atlamış. Paşa kayıklarından, Ege adalarından gelen tüccarın küçük, yuvarlak, hamur teknesine benzer kayığına kadar, hepsi o gece sudaydı. Sahile yaklaştıkça kadınların sayısız beyaz yaşmakları fişeklerin ışığında dalgaların köpükleri gibi parlıyordu. Hiçbir Türk kadının akşam sekizden sonra sokaklarda yürütmesine müsaade edilmediği için, ışık oyunlarını seyretmelerinin tek yolu buydu.

Umumi görünüşü uzaktan seyrettikten sonra, Dolmabahçe Sarayı'nın karşısında birikmiş kayıkların arasından güçlkle kendimize yol açtık. Suda dört bir yanda muhteşem şekilde patlayan Rum fişeklerinden zor kaçtık, hatta biri kayığımızın beş metre ötesinde patladı.

Bütün ışık oyunları içinde, Serasker Paşa'nın en parlak olanıydı. Konağının *façade*'i [ön cephesi] baştan aşağı ısıtıldı; her yerde kandillerin içine yağ konurken, o uçucu bir ispiroto koydurmıştı; bu da ateşin kıvılcımlar saçmasını ve elmas parlaklığında olmasını sağlamıştı. Boğaziçi'ndeki ikinci çekici şey, karşı sahilde, Üsküdar'daki küçük yazlık sarayın önündeki muhteşem arapkârî paravandı. Ama böyle bir şaşaa ancak bütün olarak değerlendirilmelidir; eminim ki, tasvir etmeye çalıştığım manzarayı görenler, bunun asla aşılamayacak bir güzellikte olduğunu kabul edeceklerdir.

Avrupa sahiline doğru Esma Sultan Sahilsarayı'na kadar fazlaca bir engelle karşılaşmadan yavaş yavaş ilerledik; bir müddet sonra, daha fazla ilerlememiz imkânsızlaştı. Herhalde rıhtımın önünde toplanmış yüz kadar kayık olsa gerekti. Bunların en az ellisinde çalgıcılar vardı. Sarayın merdivenlerine yanaşıp Nazif Hanım'a ziyarette bulunmaya niyetlenmiştik, ama mümkün olamayacağını bir bakışta anlayarak bu fikrimizden vazgeçtik. Bu yüzden üzerinde portakal ağacı dalları ve egzotik çiçekler ile karışık renkli fenerlerin asılı olduğu muhteşem paravanın parlak ışığı altındaki kayığımızda kaldık. Rıhtım kalabalıktı ve feracenin bile tam gizleyemediği, perileri andıran, ayakları kanatlı birkaç şekil gördüm. Ortalığı sanki yaşmağın gölgesinden değil, ince kafeslerinin arkasından seyrediyorlardı. Ama olay öyle heyecan dolu ve kayıklardan gelen sesler öyle tahrik ediciydi ki herhalde o akşam içeride olmaları lazım gelen vakti dışarıda geçiren Dilara ve Leyla'ların sayısı birden fazlaydı.

Nihayet adeta ibadet hıuşusu içindeki (başka türlü adlandıramıyorum) insanlardan teşekkül eden bu kalabalıktan sıyrılıp konağı birkaç dakika içinde geride bıraktık ve gürültüden, hatta yakınlarda durmanın yarattığı

Bebek'te Yılanlı Yalı

tehlikeden kaçtık. Küreklere asılan güçlü kuvvetli kayıkçımız bizi kısa sürede gelinin kaldığı sarayın önüne getirdi. Bütün saray cephesi kordonlara asılmış fenerlerle ıslı ıslıldı. Ancak devamlı parıltı ruhumu sıkmaya başlamıştı, bu yüzden bir kez daha Boğaz'ı geçip Asya sahillerine yaklaştığımızda, arkamızda kalan kalabalığın şamatasıyla birlikte seyrekleşen ışıklar ağrıyan gözlerime iyi geldi. Ay tam üzerimizdeydi; solgun ve huzur veren Ay. Kimbilir kaç gecedir kendisinininkinden daha göz kamaştırıcı bir parlaklık onunla alay eder gibiydi. Sayısız yıldız, altlarındaki sahneye hayret ederce-sine gümüş gözlerini kırıyor, ayna gibi berrak sudan aksediyordu. Cennet-ten bir geceydi; Asya dağlarının gölgesinde yavaşça kayarken, kulaklarımı-za sahildeki kuru ve bahçelerden yüzlerce bülbülün şarkısı geliyordu.

O halden bu hale geçiş fevkaladeydi; geçen günün heyecan, telaş ve yor-gunluğundan sonra gecenin sessizliği mesut bir rüya gibi üzerime çöktü. Sır-tüstü minderlere uzanıp, başımı sakın Ay'a kaldırdığımda, ormanın ürper-tici gece yarısı nağmesini dinlediğimde ve yumuşak rüzgâr alnımdaki saçla-rı üfürdüğünde gözlerimden yaşlar geldiğini hatırlıyorum. Ama bu yaşlarda hiçbir hüznün yoktu; bunlar ağırlığından kurtulan yorgun ruhun döktüğü yaşlardı; bir kez daha yüzer kalabalığa karıştığımızda ve ateşten çemberle-re alınmış saray ve yalıların kör edici ışığına daldığımızda, suların üzerinde çınlayarak akseden yürekten kakhaha benimki olabilirdi.

Hayal gücünden uzak biri bu itirafıma dudak bükebilir; ne var ki, derin hislere dalma bahtsızlığına uğramış olanlar görünürdeki bu insicamsızlığı anlayabilirler.

Altıncı gün sefirlere ziyafet verildi. Yeryüzündeki kudretli devletlerin temsilcileri Güneşin Kardeşi ve Cihan Hükümdarı'nın masasında hep bera-ber yemek yiyeceklerdi. Tam Avrupai tarzda bir sofra kurulmuştu. Ziyafet çadırı perdeler ve aynalarla süslenmişti.

Akşam eğlencelere yeni ve mühim bir hususiyet ilave oldu. Sarayın dış avlusunda, yüksek bir platformun üstünde yirmi kadar gösterici yarım zırh giymiş halde, yakılan on kadar ateşin etrafında bir nevi savaş dansı yapma-ya kalkıştılar. Ateş bir parlayıp bir sönerek, kâh boğuşan savaşçıların parıl-tılı kostümlerini aydınlatıyor, kâh onları tıpkı Erebos'un geçit vermez dal-gaları gibi kesif ve kara bir duman bulutuna sarıyordu. Gösteri baştan aşı-ğı bir fiyaskoydu; tek cezbedici yanı, boyanmış sarayın sathında oynayan ışık ve gölgelerdi. Bunlar neredeyse sihirli bir tesir yaratıyordu; bir an hey-betli kapıya altın bir parıltı veriyor, sonraki an alevleri besleyen yapraklı dallardan alınma soluk yeşile tahvil oluyordu.

Türklerin dans etme maharetinden mahrum bir millet olduğu aşikâr!

Hanım Sultanın Çeyiz Alayı

Onuncu Bahis

Yeknesak eğlenceler–Gelin tarafının hazırlıkları–Müşterek alaka–Çevre köylerin görünüşü–Arnavutköy’e at gezisi–Temaşaya düşkün hanımlar–Bakışmalar ve selamlaşmalar–Tablo gibi kümeler–Alay–Çeyiz–Manialı yarış

Şimdiye kadar her şey devamlı tekrarlandığı için şenlikler yeknesaklaşmıştı. Aynı fenerler yakılıyor, aynı ziyafetler hazırlanıyordu; fakat yedinci gün şahane izdivacın arifesiydi ve gelinin *trousseau*’su [çeyizi] Dolmabahçe Sarayı’ndan Boğaziçi sahilindeki kendi parıltılı yalısına merasimle taşınacaktı. Halayıkların gelini hamamdan çıkardıktan sonra uzun saçlarını sırma iplikler ve inci dizileriyle öreceklere, avuçlarına ve ayak tabanlarına kına yakacakları zaman gelmişti.

Erken saatte Pera sokakları arabalar ve binek atlarıyla kalabalıklaşmıştı. Daha sekiz bile olmadan pencerenin altına getirilen kestane kızılı rengindeki, hevesli küçük atım da sabırsızca kişneyip eşiniyordu. Parlak ve güneşli gökte tek bir bulutun olmadığı muhteşem bir sabahı. Eyerime atladığımda bunun Kader’in varlığımın örgüsünü beyaz bir iplikle dokumaya niyetlendiği günlerden olduğunu hissettim.

O sabah, hanedan düğünü münasebetiyle İstanbul’da toplanmış olduğu söylenen üç yüz bin kişinin tamamı yolumuza çıkmış olsa gerek! Daha önce böyle bir insan kalabalığı hiç görmemiştim. Şenliğin önceki günlerinde, insanların alakası bölünmüştü: Müthiş insan kalabalığı farklı eğlence yerlerine dağılmıştı. Ne var ki bu kez herkesin zihni aynı noktaya yönelmişti; bu gaye birliği onları tek ve muazzam bir bütün haline getirmişti.

Yol silahlı muhafızlar tarafından korunuyordu: Mekteb-i Harbiye’ye takriben bir ok atımı mesafesinde, Dolmabahçe’den Hanım Sultan’ın konağına uzanan hat üzerinde sefirler için daha şimdiden dolup taşan şık bir çadır kurulmuştu. Arazinin bütün yüksek irtifalı yerleri göz alabildiğine insanlarla doluydu. Alayın geçeceği yolun kenarına, grup grup kadınlar öyle sıkışık oturmuşlardı ki uzaktan tek bir vücut gibi görünüyorlardı. Bunların arkasında Türk, Rum ve Ermeni hanımlarla dolu arabalar dizilmişti; gerideki açıklıkta atlılar ileri geri dörtünelere koşturuyorlardı; iyi bir yer tutmakta geç kalmış yayalar, tanıdık grupların arasında kendilerine bir yer edinmek için oradan oraya seğirtiyorlardı. Sucular uzun boyunlu testileri ve bilur kadehleriyle bir gruptan diğerine yanaşıyor, bu hararete baştan çıkarıcı mallarını fahiş fiyata satıyorlardı.

Elçiler çadırına vardığımızda henüz düğün alayından bir iz olmadığı için, Arnavutköy'e kadar uzanmaya ve yol kenarındaki grupları seyredererek oyalanmaya karar verdik. Çok da alaka uyandırıcı bir yolculuk oldu bu. Umumiyetle Türk kadınlar evden erken çıkmalarını icap ettirecek halleri bütün gün açık havada kalmak için fırsat bildiklerinden, dört bir yanda yapılan hazırlıklar hiçbirimizi şaşırtmadı. Dolmabahçe'den Arnavutköy Kasrı'nın yukarısındaki konağa kadar bütün yol kenarı seyircilerle dolmuş, bütün ağaç altlarına kilimler ve örtüler serilmişti; bu da çok şenlikli ve sevimli bir görünüş yaratıyordu. Sözüne son derece itimat ettiğim bir dostumun doğruluğundan emin olarak anlattığına bakılırsa, şenliğin son iki gününde bir araba tutmaya yetecek parayı bulmak için damlarındaki kiremitleri satan temaşa düşkünü kadınların sayısı az değilmiş. Bu örneği düşünerek, düğün vesilesiyle toplanmış Türk kadınların kalabalığını kolayca gözünüzde canlandırabilirsiniz!

Hepsi bu kadar da değil; son derece emin bir kaynaktan duyduğum şaşırtıcı başka bir hakikati tereddüt etmeden aktarıyorum. Cemiyette muteber bir yeri olan bir Türk kadın, şenlikleri içtimai mevkiine münasip bir yerden seyretmeleri için kocasının başının etini yediği halde, ondan bu isteğini yerine getiremeyeceğini kati bir dille öğrenince, bu işi kendi halletmediği takdirde muvaffakiyet şansı olamayacağını anlamış. Lüzumlu parayı bulmak için çareler aramaya koyulmuş. Düğün alayını seyretme şansı bulmaları halinde kendisine refakat edecek olan gözde bir halayığını sırrına ortak etmiş. Sonunda ikisinin kafa kafaya vererek buldukları çare, beş yaşlarında sevimli bir çocuk olan oğlunu satmakmış. Kadın hemen harekete geçmiş; yaşmağını ve feracesini giyip, çocuğu elinden tuttuğu gibi, arkalarında hizmetçisi olmak üzere, bir köle tacirinin evine yollanmış. Kısa bir pazarlık yapılmış ve küçük Müslüman çocuğa karşılık olarak üç bin kuruş alınmış!

Ertesi sabah karısını hanım arkadaşlarının arasında otururken gören ve bu kadar pahalı olmasına rağmen, nasıl olup da bir araba tuttuğunu bir türlü anlayamayan kocanın şaşkınlığını hayal edebilirsiniz! Adam karısından bir izahat beklemiş, ama boşuna; çocuğunu görmek isteyip de karısının gevelediği müphem birtakım bahaneleri işitince, içine bir kurt düşmüş. Hakikati duymakta diretmiş ve sonunda öğrendiğinde, çılgın gibi köle tacirine koşarak oğlunu geri istemiş; fakat insan alıp satan adamın yüklü hayırlar işlemeye hiç niyeti yokmuş; babanın acı yakarışları karşısında, ödediği parayı geri aldığı anda seve seve oğlanı teslim edeceğini söylemiş. Perişan babanın verecek parası yokmuş; yalvarmalarının köle taciri üzerinde hiçbir tesir yaratmadığını görünce telaşla Serasker'e başvurmuş. Hikâyesini dinleyen Serasker anneyi, çocuğu ve taciri huzuruna çağırarak; hakikatin tam da kendisine ak-

tarıldığı gibi olduğundan emin olunca, anneye işlediği bu tabiata mugayir suçtan duyduğu dehşeti ifade etmiş. Kadın ise kocasının sırf cimriliği yüzünden para vermediğine inandığından bu yola başvurduğunu söylemiş; çocuğuna çok bağlı olan babanın nasıl olsa onu derhal geri alacağını zannetmiş güya. Pek sağlam olmasa da bu mazereti kabul eden ve babanın hakikaten oğlunu satın alacak parası olmadığını anlayan Serasker, hürriyetinin bedelini cömertçe ödeyerek çocuğu ana babasına geri vermiş. Anneyi, ikinci bir kez aynı neviden bir satış yapmaması hususunda ikaz etmiş; böyle bir şeyin vuku bulması halinde, çocuğunun fidyesi kadının kendisi olacakmış.

Türk kadınlarının daima kilit altında tutulduğuna inanmaya alışmış siz İngiliz kadınları bunu iştin! Bunu iştin ve sefahat, israf düşkünlüklerinin nerelere vardığını anlayın.

Yolculuğun eğlenceli kısımlarından biri de, kalabalıkta ilerlerken karşılaştığımız tanıdıklardan aldığımız selamların çokluğuuydu. Şurada peçeli bir hanım altın yaldızlı arabasından bizi selamlıyor, burada mütebessim bir Rum yol kenarındaki çadırından el sallıyordu. Bir tarafta ata binmiş Frenkler bizimle yarışıyor, diğer tarafta dalların gölgesine oturmuş sevimli bir dost bizi çağırıyordu.

Beklediğimiz başka bir hadise olmasaydı bile, o sabah toplanmış insan kalabalığı son derece alakaya değer bir manzara sayılırdı bizim için.

Büyük ihtimalle dünya yüzündeki başka hiçbir memlekette, Türkiye’de karşılaştıklarınıza benzeyen gruplarla karşılaşamazsınız. Sanki bir sanatkâr tarafından bir araya getirilmiş gibiler. Her seferinde içimden onları tasvir etmek geliyor, ancak daha önce bunu defalarca yaptığımı hatırlayarak gönül-süzce kendimi bundan alıkoyuyorum.

Arnavutköy’ün yukarısındaki tepenin zirvesine vasil olduktan sonra, atlarımızı bir kez daha Dolmabahçe istikametine döndürdük; askeri mızıkânın şen sesi rüzgârla bize kadar geldiğinde, saraya varmak üzereydik; alayın geçişini rahatça seyredebileceğimiz yüksek bir yer bulmak için atlarımızı dörtnala koşturmak zorunda kaldık.

Neyse ki yola yukarıdan bakan bir yer bulabildik, burada atlarımızın üzerinde yan yana durup alayın gelişini bekledik.

Mızika üflemeli çalgılarıyla Mahmudiye Marşı’nı çalarak önden gidiyor, askerler intizamı bir şekilde onu takip ediyordu; ilk gelenler Türk ordusunun *élite* [hassa] süvari bölüğüydü. Hassa muhafızlığı yapan bu bölüğün muhtelif kıtaları, atlarının değişik renkleriyle birbirinden ayrılıyor. Önümüzden geçerlerken aralarında dört Zenci zabıt saydım.

Bu kıtaları, yanlarında yürüyen yaverleriyle güzel atlarının üzerine kurulmuş elli üst rütbeli zabıt, yani imparatorluğun erkân-ı harbiyesi takip etti.

Arkalarından sarayın yirmi üst rütbeli zabiti geldi. Bunlarla beraber, manzara Şarklı ve görülmeye değer bir hal almaya başladı; göğüslerinde ve ellerinde parlayan elmaslar ve atlarının ısıltılı eyerleri ilerleyişlerinin yeknesak yavaşlığını affettiriyordu. Bu harika grubu Bursa'nın sırmalı ve simli kumaşlarıyla örtülü, hayvanların üzerine ipek kordonlarla bağlanmış bohçalar taşıyan on dört katır takip etti. Bohçalarda Hanım Sultan'ın haremi için hazırlanmış kadife ve saten şilteler ile evi için lüzumlu ufak tefek eşya vardı. Yemek masasından sinekleri kovmak için kullanılan tüy fırçaya kadar olmak üzere, bunların tümü Padişah tarafından temin ediliyor.

Derken, kızıl üniformalar giymiş içoğlanlarının sürdüğü on iki güzel beyaz katır muhteşem eyerleriyle göründü. Haşmetli Babası'ndan Hanım Sultan'a bir hediye idi bu.

Sırada, her biri dört doru at tarafından çekilen gümüş tel kafesli, çatıları ve perdeleri renkli ipekten dokuz araba vardı. Şeffaf kafeslerin arasından kumaşlar ve nakışlı sedir örtüleri, kadife yastıklar ve gelinin konağındaki sofaları süsleyecek sırma saçaklar parlıyordu.

Bunların arkasından üç açık droşkia geldi; yavaş gittikleri için sabırsızlanan ve kakmalı gemlerini ısırırken ağızlarından köpükler saçan şahane atların dizginleri içoğlanlarının elindeydi. Arabalar sırma saçaklı koyu kırmızı kadife kumaşlarla örtülmüştü ve üzerlerinde zengin kabartmalı gümüş sofra takımları teşhir edilmekteydi.

Daha sonra, gene içoğlanlarının nezaretindeki dörder azametli atın çektiği beş araba geçti; bunlar içinde saraylı geline ait çarşafların durduğu, renkli kadifeler, simli ve sırmalı kumaşlarla kaplı, gümüş süslemeli kilitleri olan sandıklar taşımaktaydı.

Ardından, arabaların kaldırdığı toz bulutu içinde ilk nazarda hareketli lale tarhları gibi görünen, göz alabildiğine uzayan bir kervan belirdi. Bu galata his pek de zorlama değilmiş doğrusu; alayın bu kısmının, başlarının üzerinde içlerine altın sarısı tül kumaş serilmiş, yapma çiçeklerin süslediği renkli tüllerle kapatılmış hasır sepetler taşıyan ve hepsine birer içoğlanın eşlik ettiği yüz elli adamdan müteşekkil olduğu anlaşıldı. Bu şeffaf örtülerin altından genç Hanım Sultan'ın tuvalet eşyaları görülebiliyordu. Altın ibrikler, mücevher kakmalı leğenler, murabba parfüm şişeleri ve değerli taşlarla süslü sürâhiler; parıltılı porselenler, zümrüt kakmalı saç fırçaları ve asillerin odalarını büyüleyici şekilde kalabalıklaştıran bütün ufak tefek eşya. Doldurulmuş kuşların yer aldığı altın kafesler, ağır parfüm kokusu yayan kakmalı şişeler, işlenmiş altın ve mücevherlerle kaplı çalgılar, üzerine altınların yığıldığı tep-siler ve on bin parlak oyuncak, isimleri olmadığı gibi neredeyse hiçbir işe yaramayacak şeyler birbiri peşi sıra geçti; sonra, ansızın sertleşerek değerli

taşlar haline gelmiş meyveler gibi parıldayan şekerleme yığınları ile her biri başlı başına bir servet değerindeki şalların durduğu tepşiler ortaya çıktı. Şallar ayrı ayrı renkli tüllere sarılmış ve uzun kurdelelerle bağlanmıştı.

Ama en şahane gösteri daha yeni gelmekteydi: Sim ve sırmaları her renkten ipekle karıştırılarak işlenmiş ve dokuları örümcek ağı gibi incecik olan nakışlı yemeniler; yenlerine ve göğüslerine değerli taşların işlendiği kadife cepkenler; altın ve gümüş yıldızlar serpiştirilmiş şalvarlar; renkli mücevherlerle süslenmiş beyaz ipek entariler; üzerine inci tozu saçılmış saten kaftanlar; Külkedisi'ninkiler kadar minnacık, ipek saçakları olan ve yakut tozu serpilmiş terlikler; ve son olarak, başlarının üzerine kırmızı kadife yastıklar-la oturttukları gümüş telkâri kafeslerde gelinin elmaslarını teşhir eden on altı hamal. Önümüzden geçtiklerinde güneş ışığı bunların üzerinde öyle bir parlıyordu ki bakmak bile imkânsız hale geliyordu.

Haşmetli Baba'nın bu zenginliği lütfetmesi için, sanki sarayın ağaçlarından elmaslar yağmış gibiydi. Tasvir edilmesi mümkün olmayan taçlar ve bilezikler, kolyeler ve broşlar, yüzükler ve tokalar elmas doluydu; bu pahalı taşın kullanılabileceği her çeşit kadın kıyafetinin ve süsünün bütün ihtişamıyla alayda yer aldığını söylemekle kanaat edeceğim sadece. Saba Melikesi'nin Kral Süleyman'a götürdüğü hediyeler, Mihrimah Sultan'ın gelinlik çizizinin yanında sönük kalırdı herhalde.

Hanım Sultan'ın sarayında hizmet etmek üzere vazifelendirilmiş kırk atlı Zenci az önce anlattığım parlak hazinenin birkaç adım gerisinden karanlığın zebanileri gibi ilerlemekteydi; böyle çirkin insanlardan müteşekkil bir güruhu hiç görmediğimi katiyetle söyleyebilirim. Bu korkunç muhafızların elinde elmaslar her türlü tehlikeye karşı emniyette olmalı. Hiçbir ışığın çirkinliklerine ayna olamadığı "karanlık altın madenleri"nden çıkma gulyabaniler gibiydiler. Ve Zat-ı Şahane, daha doğrusu teşrifatçısı da aynı fikirde olmalı ki alayın önünde bir muhafız bölüğü yürümesine mukabil, arkasından gelen hiç asker yoktu. Bütün ihtişamından sonra merasim o kadar ansızın sona erdi ki gösterinin geri kalan oyuncularının gelişine mani olan bir kaza olduğu ve mutlaka gelecek başkalarının olduğu hissine kapıldım; ama biraz sonra her şeyin hakikaten sona erdiğini keşfedince, bir kez daha alayın önüne geçip ikinci bir kez bakabilmek için "hendeklerin ve çalılıkların üzerinden" manialı bir yarışa girmekten başka çare olmadığını anladım.

Buna yaraşır bir kararlılık içinde, dörtlüye tarlalardan geçip birkaç çit ve hendek atladıktan sonra, tam şahane kervanın tepeden inmeye başladığı sırada Arnavutköy'ün yukarısındaki tepeye vasil olduk.

Hanım Sultan Yeni Evinde

On Birinci Bahis

İzdivaç günü–Kabul merasimi–İzdiham–Kızlarağası ve saray
müneccimi–Alayın tertibi–Rus arabası–Paşa ve ataşeler
Serasker Paşa hanımları–Padişah ve Gürcü cariyeye

Ertesi gün izdivaç günüydü. Talihli Said Paşa, saraylı gelinini kendi çatısının altına getirecek ve ona ilk kez bakacaktı. Şimdiye kadar, yaşmağının altından yüzünü bir an bile görememişti. Tek görüşmeleri, onun ayaklarına kapanması ve kısa süre sonra kendisine bahşedeceği şereften ötürü şükranlarını sunması için Saray’a çağırılması üzerine Çanakkale’den geldiği sırada olmuştu. Taraflardan sadece birinin diğerini görebildiği bu görüşme, böyle bir buluşmaya görüşme denirse tabii, Şark’taki saray evliliklerinin *a la rigueur* [zorunlu] merasimlerinden biri.

Damat adayı bir odaya alınıyor. Odanın diğer tarafındaki kapı aralık bırakılıyor; bu kapının arkasına, şahane giyimli ve bir dizi halayıkla çevrilmiş Hanım Sultan oturuyor. İşlemeli entarisinin ufak bir parçasının kapı aralığından görünmesine müsaade ediliyor; ince tülle örtülü bir yan kafe, onunla evlenmek isteyen adamı yaklaştığı sırada görmesine yarıyor; erkeğin yavaş yavaş ve dairenin girişinden itibaren dizlerinin üzerinde huzura çıkması icap ediyor. Hanım Sultan’ı perdeleyen “Nur Kapısı”nın yakınlarına geldiğinde, alnını üç kez yere değdiriyor, daha sonra da ümitlerinin hakikat olması için yalvarmaya girişiyor. Kızın yerine işgüzar kızlarağası cevap veriyor; ikinci bir defa secde ettikten sonra, Paşa şükranlarını “derli toplu bir konuşma”yla arz ediyor; gene kızlarağasının izniyle, Hanım Sultan’ın elbisesinin eteğini dudaklarına götürüyor ve girişteki mütevazı duruşla geri çekiliyor.

Saray’daki *on dit* [söylentiler] bu sefer Haşmetli Baba’nın Edirneli Mustafa Paşa’yı seçmemiş olmasından ötürü gelinin hayal kırıklığına uğradığını fısıldıyor. Sultan onu bir kere tesadüfen görmüş ve paşanın yakışıklılığı Hanım Sultan üzerinde çok büyük tesir bırakmış. Gene de müstakbel kocasına atfettiği nazar, Hanım Sultan’ı kaderine razı olmaya ikna etmiş olabilir. Çünkü Türk kadınların umumiyetle kocalarında ehemmiyet verdikleri tek hususiyet görünüşleri; Çanakkaleli genç paşa da, hakikaten çok yakışıklı ve zeki görünüşlü biri olduğundan, bütün rakiplerini geride bırakabilir.

Böyle bir şeyin tamamen imkânsız olduğunu bilmeseydim, soluk soluğa kalmış atımı sarayın yukarısındaki tepeye sürdüğümde önceki gün gördüğüm aynı grupların aynı yerlere oturduklarını zannedebilirdim. Sahnede tek bir değişiklik yapılmamış gibiydi. Aynı mütebessim yüzleri gördüm, aynı sa-

mimi selamları aldım, aynı pasaklı ve abul abut görünüşlü devriyelere güldüm ve de aynı sucudan yirmi paraya bir tas soğuk su aldım. O güneşli tepede durup aynı insan ormanına son defa bakışından bu yana ateşli bir İngiliz’le politika, bir Rum papazıyla teoloji ve Sardinyalı bir sefaret kâtibiy-le havadan sudan şeyler üzerine konuşmuş ve dahası uzun bir gece boyunca uyumuş olduğuma kendimi zor ikna ettim.

Önceki gün alayın sabah sekizde Dolmabahçe’den yola çıkacağı ilan edilmiş, ama sarayın kapısından ilk borazan sesi öğle ezanının okunmasından sonra gelmişti. Bu tecrübemizden istifade ederek, olay yerine gitmeden önce sakın sakın kahvaltımızı ettik; iyi de etmişiz, çünkü gene düğün alayından epey önce varmıştık. Kati olan bir şey varsa, o da yük katırlarının ve hazine arabalarının hazırlanmasının, saraylı gelinin ve nedimelerinin hazırlanmasından daha uzun sürmüş olması; çünkü saraydaki bir Zencî odasına dalıp da Padişah Hazretleri’nin yola çıkmaya hazır olmakla kalmayıp, arabasının önünde yürümesi için kendisini haremın büyük sofasında beklediğini tebliğ ettiğinde, kızlarağası henüz telaş etmek için hiçbir sebebi olmayan biri gibi sakince kılıcını kuşanmaktaymış. Bu haberi alınca, azametli şahsiyet kılıcını yere atmış ve kollarını havaya kaldırıp odayı çığlıklara boğmuş:

“Bu kimin işi? Sinsice acele edilmesini öneren kim? Soylu Padişahımızın kızını mahvetmek isteyen hain nerede? (İnşallah sakallarına ak düşsün!) Müneccimin tayin ettiği vakte daha on dakika var; uğurlu an gelmedi ve o an gelene kadar, isterse on kere izdivaç günü olsun, Hanım Sultan saraydan dışarıya adım atmayacak.”

Nihayet, uğurlu an hakikaten gelip çattı ve Hanım Sultan’ı acele etmeye zorlayan ilk kişi de kızlarağası oldu. Alay tam manasıyla esrarın bir zaferiydi. İstanbul’un bütün asil güzelleri önümüzden geçecekti ve görme fırsatını bulamayacağımız nefaseti sadece hayal edebilecektik.

Mızıka-yı Hümayun yürüyüşü açtı ve kabiliyetli idarecisi Donizetti’nin bu vaka şerefine bestelediği askeri müzik parçasını büyük bir doğrulukla çaldı; onları süvari birliği ve aralarında damadın da bulunduğu muhteşem bir paşalar kervanı takip etti; ardından Padişah’ın, dizginlerini kızıl ve altın sarısı üniformalar içindeki çoğlanlarının tuttuğu dört doru at tarafından çekilen Avrupai arabası zuhur etti. Daha sonra Rus İmparatoru’nun Türk müttefikine hediyesi olan saltanat arabası görüldü; bu araba gümüş yaldızlıydı ve çatısının üzerindeki çıkıntı çeşitli akik ve yeşimlerle süslüydü; aralardan gül renkli ipekten kiskanç bir perdenin parladığı yaldızlı kafesleri sıkıca kapatılmıştı; tek yolcusu saraylı gelin olan arabayı çarın hususi ahırından gel-

me altı heybetli at çekmekteydi. Sıradaki araba devlet merasimlerinde Sultan'ın bindiği vasıtaydı; bunun camları açıktı ve perdeleri çekilmişti, çünkü içi boştu. Arkadan, Valide Sultan, Saliha Sultan ve gelinin on bir-on iki yaşlarındaki tatlı küçük kız kardeşinin arabası geldi. Küçük kız, peçeli akrabalarının yanında başında siyah kadifeden, bir yığın elmasla ağırlaşmış hotozuyla oturuyordu; ama körpe yüzü bu şekilsiz çirkinliğin altından sevimli sevimli gülüyordu. Onları, saltanat arabasındakilere benzeyen dört atın çektiği ikinci Rus arabası takip etti. Rus politikasının Ahmet Paşa'ya hediyesi olan bu arabanın içinde üç halayığıyla birlikte Başkadın oturuyordu.

Katar toplam elli bir arabaya ulaştı; pek çoğunun içinde beş, hatta altı kişi vardı; işveli bir şekilde takılmış yaşmakları ara sıra yüzlerinin görünmesine sebep olmaktaydı ve Zenci muhafızlar da bunun çok iyi farkındaydı. Büyük ölçüde farklı sefaretlerin *attaché*'lerinden teşekkül eden grubumuzun peçeli güzeller için kâfi derecede çekici olduğunu *soit dit en passant* [yeri gelmişken] ifade etmeliyim. Grubumuz yol kenarında ikinci defa görününce, muhafızlardan biri saltanat arabasının hemen önünde giden paşayı ikaz etti. Paşa Hazretleri yanımıza yaklaştı ve gayet anlaşılır bir Fransızca'yla, istersem damadın konağının kapılarına kadar alaya refakat edebileceğimi, ama beyefendilerin daha fazla ilerlememesini rica etmek mecburiyetinde olduğunu bildirdi. Yasaklamaya riayet eder gibi yaptık, ama arka tarafı koruyan elli Zenci gözden kaybolur kaybolmaz, sağlam atlarımızın var gücüyle yeniden yola koyulduk.

Ve konağa inen dik yokuşun ortasında durduğumuzda tek gördüğümüz şey atıyla saltanat arabasının yanında giden Serasker olsaydı dahi, gayretlerimizi netice vermiş addederdik. Yaşlı ve kurnaz Paşa sevimli bir telaş içindeydi; kâh tekerleklere asılmış hizmetkârlar ordusuna son nefesini vermekte olan bir adam gibi bağılıyor, kâh gelinin aklına en ufak bir tehlike fikri gelmesin diye, sesini son kerteye kadar yumuşatıyordu. Kopardığı yaygaranın yarısı bile kızın neredeyse uçurumdan fırlatılmak üzere olduğu zannına kapılması için kâfiydi.

Gelinin konağın avlusuna varmasıyla, arabanın yanında diz çöken Said Paşa, kızı kollarına aldı ve haremin büyük sofasına taşıdı; onları buraya *entrée*'si [giriş imtiyazı] olan saraylı hanımlar takip etti ve altın yaldızlı kapılar kapatıldı; dışarıda kalanların yapabileceği tek şey, elbiselerinin –hakkaten de iki parmak kalınlığa varan– tozunu silkelemek, eyer üstünde bir bardak buzlu limonata içmek ve yakıcı güneşin altında evlerine dönmekti.

Bir saray düğünü olduğunda, her paşa tayin edilen bir günde yaklaşmakta olan evliliğinden dolayı Hanım Sultan'ı tebrik etmek üzere Büyük Ha-

nım'ını, yani baş zevcesini iki halayığıyla beraber saraya gönderir. Yeni evinde Hanım Sultan'ı karşılama heyetini de umumiyetle bu hanımlar meydana getirir. Tebrik ziyaretinde onları kızı adına kabul eden asil Padişah hanımlara pahalı kumaşlardan birer entari, cepken ve şalvar, nakışlı terlikler, pahalı kumaşlar ve bir elmas yüzük armağan eder. Kıymetleri mevkilerine münasip olmak üzere, halayıklara da aynı hediyelerden verilir. Misafirlerin izdivaç günü bu muhteşem kıyafeti giymeleri beklenir; huzurdan ayrıldıktan sonra, hanımlar da kendi hediyelerini kızlarağasının eline teslim ederler. Bunlar mutlaka paşanın vaziyetinin elverdiği en zengin hediyeler olur.

Bu merasimle alakalı eğlenceli bir anekdot var, hakiki olduğuna göre anlatayım bari. Hanımlar Padişah'ın huzuruna yaşmakları olmadan çıkıyor. Bu sayede Sultan Mahmut, paşalarının zevkleri hakkında fikir edinme imtiyazına sahip oluyor. Saliha Sultan'ın düğününde, Reis Efendi Saray'a oğullarının annesini göndermiş. Tabiatın zaten pek cömert davranmadığı bu hanım, üstelik veba salgınında bir gözünü kaybetmiş. Zat-ı Şahane, hanımın takdimi sırasında sedirinde huzursuzca kıpırdanmış; ama büyük hanım kocasının yüksek mevkiiyle mütenasip her türlü şaşaayla karşılanmış, Padişah'ın cömert ve zengin hediyeleriyle saraydan ayrılmış.

Ne var ki, ertesi sabah üç kürekçinin çektiği ve içinde sıkıca peçelenmiş bir hanımın oturduğu bir kayık, bir grup Zenci'nin muhafızlığında Dolmabahçe'den ayrılmış ve nazırın evinin önüne yanaşarak hanımı indirmiş. Reis Efendi'nin huzuruna çıkarılan hanım peçesini açınca, on altı yaşlarında, körpe güzelliği yeni tomurcuklanmış bir Gürcü cariye –soylu efendisinden nazıra bir armağan– olduğu anlaşılmış. Hediyeye bir de buyruk refakat ediyormuş; paşa hanımlarının Padişah'ın huzuruna çıkmasını gerektiren hallerde Reis Efendi yaşı ve sakatlığı dolayısıyla saray törenlerini yorucu bulacak olan zevcesinin yerine temsilcisi olarak kara gözlü Gürcü'yü göndermeliymiş.

Şüphesiz, güzel cariye Mihrimah Sultan'ın nedimelerinden biriydi.

Eyüp'teki Esmâ Sultan Sahilsarayı

On İkinci Bahis

Yeni bir eğlence–Ulema alayı–Vadideki değişiklikler
Odalığın mezarı–Eyüp Sahilsarayı–Divan Dairesi–Pera'ya dönüş

Düğün şenliklerini birkaç günlük bir dinlenme devresi takip etti; bu sırada Dolmabahçe tepelerine kurulmuş bütün çadırlar sökülerek Tatlı Sular Vadisi'ne taşındı. Çadırları sarayın civarındaki kalabalığı eğlendirmiş olan perendebazlar, ip cambazları ve hokkabazlar takip etti. Düğün şenliklerinden sonra yeni bir eğlenceye geçilecekti; Padişah'ın iki küçük oğlu ve paşalardan büyük şehrin kömürçülerine kadar Türk ahalinin her kesiminden sekiz bin çocuk Kâğıthane'de tantanayla sünnet edilecekti. Yukarı kasrın arkasına, üzerine yeni bir köprü inşa edilen derenin kıyısına hilal şeklinde ve hepsinin sığabileceği takılır sökülür bir yapı kurulmuştu. Boydan boya geniş perdeler asılan ve minderlerle döşenen bu kameriyenin çok şen ve sevimli bir görünüşü vardı.

Padişah saltanat ailesini Kâğıthane'deki kasrında ağırlamakta ve paşalar çadırlarında her gün yemek vermekteydi; gerek Pera'da gerekse suriçi İstanbul'da tutulmayan tek araba dahi kalmamıştı.

Kayıgımızla Eyüp'e geçtikten sonra, kapalı bir araba tutarak vadiye gittik. Sahne çok canlıydı; tepelerin eteklerine kahve çadırları dizilmişti; kadın grupları çayıra serdikleri yaygılara oturmuşlardı; seyyar meyve satıcıları meşe yapraklarıyla süsledikleri küçük sepetlere itinayla dizdikleri çiçekleri ve piramit şeklinde yerleştirdikleri kirazları dolaşarak satıyorlardı; dört bir yanda muhallebiciler ve yoğurtçular görülüyordu. Şerbetçilerin küçük musluklarının çıkardığı ses, uzaktan gelen koyun çingiraklarının sesine benziyordu; kalabalığın epeyce yukarısında, bir ip cambazı sıcak gün ışığında parıldayan kırmızı saten yeleğiyle havada dengesini korumaya çalışıyordu.

Manzaranın sevimli taraflarından biri, ulemanın art arda yaptığı geçitlerdi. Her cami, başında bir imam olmak üzere, gönderdiği ufak bir heyetle vadideki alaya katılmıştı. Bunlar, Padişah'ın oğullarının uzun ömürlü olması için yüksek sesle dualar ediyorlardı. Daha sonra, başlarında muallimleriyle Türk, Rum, Ermeni, Katolik ve Yahudi okullarından bütün çocuklar Padişah'ın önünden geçtiler ve bilhassa davetli oldukları şenliklere katıldılar. Merasime katılan Türk çocukların görünüşü de az görülmeye değer sayılmazdı; elbiselerinde ve feslerinde bol miktarda sırmalı işlemeler bulunan zengin aile çocuklarının haricindekiler Padişah tarafından verilen bir nevi

üniforma giymişlerdi; uzun saçları ince ince örülmüş ve bu örgüler bazılarının genişliği yirmi beş santimi bulan sırmalarla birbirlerine bağlanmıştı.

Benim için ilk bir saat son derece eğlenceli geçti. Kâğıthane deresi kayıklarla şenlenmişti; müzik ve kahkaha sesleri yükseliyordu; çayırılık arabalarla ve tenezzühe çıkmış insanlarla doluydu; gölge veren her ağacın altında bir grup insan oturuyordu. Ama çok geçmeden etrafımdaki hercümerç ve gürültüden bizar oldum; yeşil, sessiz ve temiz vadi bütün albenisini kaybetmişti; en sevdiğim yerleri tanımakta güçlük çekiyordum; vadinin gözümde tekrar eski cazibesini kazanması için, ancak akşamın inip, limanın ışıklanmış güzelliklerinin uzaktan ateş çemberi gibi parıldaması lazım geldi. Milyonlarca yıldız yaz gecesinin laciverdini deliyor; kalabalığın istilasındaki vadinin ağaçları arasından, kâh orada kâh şurada, rengârenk fenerlerin asıldığı direkler yükseliyordu. Paşalar sessiz kayıkların içinde gidip geliyorlardı ve salkımsöğüdün esnek dallarını kımıldatan hafif rüzgâr tatlı suyun üzerinde ürpertiler yaratarak vadiye büyümlü bir sahne havası veriyordu.

Odalığın mezarına uğradım: Ay ışığı mezar taşının üzerinde dinleniyordu; sarkan dalların arasında bir bülbül matemli şarkısını söylüyordu. Avargezen kalabalık çok uzaklarda kalmıştı ve doğrusu buna memnun olacak kadar mecalsizdim.

Gece o kadar güzeldi ki arabamızı gönderdik ve Esma Sultan'ın geceyi geçirmek üzere bizi davet ettiği Eyüp'teki sahilsarayına⁵⁶ kayıkla dönmeye karar verdik. Fakat oraya vardığımızda Sultan Efendi'nin ve ileri gelen kadınların Padişah tarafından alıkonmuş olduklarını ve ertesi gün geri geleceklerini öğrendik.

Sultan Efendi yalnızca Kâğıthane'deki şenlikler sırasında, vadiye yakınlığından ötürü burada kaldığından, bu sahilsarayını bir daha görme fırsatı bulamamaktan korkuyordum. Bu yüzden kâhyanın, tamamen eşyasız olsa da son derece haşmetli olan divan dairelerini gezdirmeye teklifini kabul ettim. Binanın bütün ön cephesini kaplayan ışıklar, kepenksiz pencerelerden içeriyi aydınlatıyor, yaldızlı duvarlar ile parlak ve geniş silmelerden aksediyordu. Her taraftaki tezyinler ağır, ama son derece zengin ve şimdiye kadar gördüklerim içinde Şark zevkine en münasip olanıydı. Sahilsarayını Sultan Selim tarafından yaptırılmış ve yeri çok güzel. Daha önceleri bu bahtsız hükümdarın kabul salonu olan kısım boydan boya altın yaldızlı, duvarlarda yuvalar var ve bizim eski katedral mezarlarımızı süsleyenlere benzer geniş silmeler sarkıyor. Bu süslü silmelerin ağırlığını açık mavi, gümüş yıldızların serpiştirildiği tavan tutuyor. Eşyanın mevcut olmaması ve binanın muazzam genişliği bütün görünüşüne bir ıssızlık ve kasvet havası veriyordu; Esma

56

*Esma Sultan'ın
Eyüp'teki sahilsarayını
Miss Pardoe'nun
ziyaretinden birkaç yıl
sonra kısmen yanacak ve
arsası, bitişindeki
Feshane'nin ek tesisleri
için kullanılacaktı (e.n.).*

Sultan'ın haremi için geçici olarak döşenmiş yaygılı ve perdeli odalar bile bu havayı gideremiyordu. Merakımı tatmin ettikten sonra, Sultan Efendi'nin ve maiyetinden tanıdığım hanımların mevcut olmamaları, kalmam yolundaki şeref verici teklifi geri çevirmemin mazereti olarak arz ettim. Yeniden kayığımıza binerek limanın ortalarına doğru yol aldık; bir müddet buradaki güzellikleri seyrettikten sonra, *Meyit Yokuşu*'nda karaya çıktık ve mezarlığın ay ışığıyla yıkanan ve inleyen servilerinin altından geçince kendimizi Pera'da bulduk.

Mudanya ve Bursa Yolu

On Üçüncü Bahis

Bursa'ya gidiş-Kayalık sahil-Mudanya-Gümrük
 Bahşiş kelimesinin tercümesi-Bursa Başpiskoposu-Sandalcının evi
 Ölüler ve diriler-Gülünç süvari geçidi-Kesif sis-Güzel kırlar
 Çiçekler, kuşlar ve kelebekler-Kır kahvesi-Türk kadını
 Uzaktan Bursa-Kuru çeşme-Muazzam ova-Konar göçer Çingeneler
 Dağlardaki pınarlar-Çamaşırcı Türk kadınlar-Eski güzel duvar
 Yahudi mahallesi-Türk köşkü-Şarklı meraklılığı-Rüya evi

Bursa'yı ziyaret etmeye karar verince, dört irikıyım kürekçinin çektiği bir ada teknesi tuttuk. Yanımıza çok miktarda pelerin ve palto, bir yiyecek sepeti ve Fransız klasiklerinden birkaç kitap aldık. Haliç'ten mayısın son günü yelken açtık ve güneşli bir havada İstanbul'u bütün ihtişamıyla geride bıraktık.

Sert esen bir kuzey rüzgârı bizi kısa müddette Marmara Denizi'ne çıkar-
 dı; bütün yelkenler açıldı; babam ve ben, "örtülerimizin" arasına rahatça
 yerleştik, Rum hizmetkârımız iki sepetin arasına büzüldü; dümenci tekne-
 nin gerisine keyifle ellerini ovuşturarak çömeldi, memnuniyeti fildişi beyaz-
 lığındaki dişlerini göstererek gülmesinden belliydi. Çok geçmeden dümenci,
 ben ve hizmetkârımız dışında teknedeki herkes uykuya daldı.

İki saatten kısa bir müddette, İstanbul bir hayal gibi gözden kaybolmuş-
 tu ve ufukta ancak kalın bir sis çizgisi şeklinde seçilebiliyordu. Biz yakla-
 tıkça Anadolu sahili kararıyor, aşırı sıcakın meydana getirdiği kesif sis per-
 desine bürünüyordu. Büyüleyici silüetiyle bir dağ silsilesi göz alabildiğine
 uzanıyordu. İstanbul'un yüksek yerlerinden bakıldığında son derece garip
 bir şekil meydana getiren iki kaya çoktan arkamızda kalmıştı. Ama burada
 rüzgâr bizi tamamen terk etti; uyuklayan kayıkçılar uyandı, kürekler suya
 salındı. Türkiye'ye gelirken üzerinde ıstırap ve tehlike dolu bir gece yaşadığımı-
 zı, bizde dehşetli hatıralar bırakmış olan Marmara Denizi şimdi durgun
 bir göl gibiydi.

Ancak alacakaranlığın çökmesiyle çıkan hafif rüzgârla yeniden yelken
 açabildik ve Bursa önlerindeki buruna varana kadar kayalık sahilin yanın-
 dan suyun üzerinde kayarcasına ilerledik. Burnun sahile doğru hızla meyil
 vermesi sebebiyle, umulmadık şekilde karşımıza yeni doğmuş kızıl ve muhte-
 şem bir Ay çıktı. Önümüzde dalgalarda altın gibi parıldayan bir ışık hat-
 tı teşekkül etmişti.

Parlak Ay'ı, namütenahi yıldızları ve dalgaların, eteklerinde mağaralar oyduğu esrarengiz dağları doyasıya seyrettim. Bu mağaralara çarpan dalgalar gök gürültüsüne benzer bir gürültü çıkarıyordu, hatta bir iki kere derinliklerden gelen insan sesleri işittiğimi zannettim. Nihayet üzerime çöken aşırı yorgunluğa teslim oldum, mantoma sıkıca sarınarak kayığın dibine uzandım ve kayıkçılar Mudanya'ya vardığımızı söyleyene kadar da bir daha uyanmadım.

Gece yarısını bir saat geçmişti ve şehirden hiçbir ses gelmiyordu. Yirmi kadar Arap barkası sahil açıklarına demirlemişti. Deniz kenarındaki evler suyun üzerine çıkıntı yapıyordu; camilerin beyaz minareleri, hemen arkalarında yükselen karanlık, uzun ve sık ağaçlı dağların önünde güçlü bir röl-yef teşkil ediyordu. Ormandan gelen bülbül şakımaları suyun üzerinde hü-zünlü ve tatlı akisler yaratıyordu. Gece boyunca düşen çiy bizi sırlıslıkla etmemiş olsaydı, gün ağarıncaya kadar seve seve kayıkta kalabilirdim.

Kısa bir süre sonra, şehrin merkezindeki küçük koya girdik. Ama demirlemeden evvel, koyda epey ilerleyip gümrüğe görünmemiz ve tezkeremizi, yani Türk pasaportumuzu göstererek iki seyahat sandığımız ile kumanya sepetlerimizi gümrük memuruna muayene ettirmemiz gerekiyordu. Kapıyı defalarca çalıp seslendikten sonra nihayet biri uyandı ve elinde kâğıt bir fenerle esneyerek kayığa çıktı; gözleri yarı açıktı ve uykulu uykulu etrafına bakındıktan sonra, "*bahşiş*" sözünü mırıldandı ve ayrılmaya yeltendi. Bunun üzerine birkaç kuruş verildi ve memur kıyıya geri döndü.

Bahşiş, bir seyyahın Türkiye'de manasını ilk öğrendiği kelimedir; ücret ya da hediye manasına gelir. Paşa, ricacıları bir işe sokmak veya maaş bağlamak için bahşiş alır; bu misalde şüphesiz hediye manasına gelir ve beklenmedik olduğu ölçüde de hoş a gider. Sokakta giderken düşürdüğünüz eldiveni veya kamçıyı size veren oğlan bahşiş ister, bu medeni davranışı bedava değildir. Memlekette bahşiş olmadan hiçbir şey yapılmaz.

Koya girdikten sonra, hizmetkârımızı ve kayıkçılardan birini, kendisine bir mektup getirmiş olduğumuz Bursa'nın Rum Başpiskoposunun evine gönderdik. Ama deniz banyosu yapmak için sahile taşınmış olan Piskopos Hazretleri evinde değildi ve orada geceleme imkânımız kalmamıştı. Hiçbir otel olmadığı için düştüğümüz zor vaziyette, bizi Bursa'ya götürecek atları bulana kadar, birkaç saatliğine sandalcılardan birinin misafirperverliğini kabul etmekten başka çaremiz yoktu. Böylece Anadolu'daki maceramıza, göçmeye yüz tutmuş, ayaklarımızın altında titreyen bir merdivenden çıktığımız iki katlı bir kerpiç evde başlamış olduk. Ama evin tertemiz olduğunun derhal anlaşılması için kayıkçının Rum olduğunu söylemem, Şark'ı ge-

zip görmüş herkes için kâfidir zannederim. Saatin münasip olmamasına rağmen, ev sahibemiz tarafından son derece kibarca ve alakayla karşılandık.

Yorgunluktan bitap düşmüş olan babam, daha sandıklarımız yukarıya çıkarılmadan, sedirin üstünde derin bir uykuya daldı. Hizmetkârımız çekildikten sonra, ben de kendimi birkaç saatlik istirahatın kollarına bırakmaya hazırlandım; ayakkabılarımı çıkarıp başıma bir eşarp doladıktan sonra, sedirin öte yanına yerleştim; tam babam gibi dalmak üzereyken, kayıkçının karısının hafif ayak sesleri beni uyandırdı. Küçük bir sandığı açan kadın, üzerime kar gibi beyaz bir çarşaf ve yorgan örttü, girdiği gibi usulca odadan çıktı.

Ama o çarşaf ve yorgan hissiyatımın bütün akışını değiştirdi: İçinde durdukları sandık servi ağacındandı ve ağacın kokusu üstlerine iyice sinmişti; yorgunluk ve heyecandan bitaptım; içinde bulunduğum yarı hayal âleminde, zihnime doluşan ölüm ve mezarlıkla alakalı binlerce hayal hiç de huzur verici değildi doğrusu.

Oldum olası bana rahat vermeyen hastalıklı muhayyilem, sonunda gene beni kasvetli ve fantastik bir hayale sürükledi. Yarı canlı vaziyette ölülerle kalmakta olduğum hezeyanına kapıldım. Neyse ki, hezeyanım kısa sürdü, çünkü işimin yaşayanlarla olduğu nahoş bir tarzda hatırlatıldı. Bursa'nın kaplıcaları kadar haşaratıyla da ünlü olduğu hususunda ikaz edilmiştim; ne var ki Mudanya'da bu şekilde onların kurbanı olacağım aklıma gelmemişti! Sedirden fırladım, var gücümle elbisemi silkeledim ve pelerinimi yastık yaparak halının üstüne uzandım. Yastıklı sedirin lüksünü de babama bıraktım. Bereket versin onun uykusu benimkinden ağır çıktı.

Saat beşte atlar kapıya geldi; yanımızda getirdiğimiz yiyeceklerden birkaç lokma yiyip ev sahibemizin hazırladığı mükemmel bir fincan kahveyi içtikten sonra sokağa indik; Avrupai eyerim Mudanya'da pek rastlanır bir şey olmadığından, etrafında bir meraklı kalabalığı teşekkül etmişti.

Yola çıktığımız zaman Cruikshank orada olmuş olsaydı, sivri dilinden kurtulamazdık herhalde. Babam, sivri kaşlı köy tipi eyerinin üstünde kervanın başını çekiyordu. Kürek tarzı üzengileri olan atının örtüsünde yıpranmış nakışlar vardı. Ben, kaba yün bir battaniyenin üzerine tünemiş halde onun arkasından gidiyordum. Elbisemin eteklerini sokakların pisliğinden korumak için kaldırmıştım. Benim arkamdan bir yığın pelerin ve paltonun üstüne oturmuş, bir elinde çubuğu, diğerinde şemsiyesiyle Rum hizmetkârımız geliyordu. Onu da iki yanında sandıklar ve önünde kumanya sepeti olmak üzere yüklerimizi taşıyan, kocaman siyah bir sarık, beyaz pamukludan geniş şalvar ve Bursa ipeğinden bir yelek giymiş sürücü takip ediyordu. Ker-

vanı, atların yaya gelen sahipleri tamamlıyordu. Bu şekilde, Mudanya'nın dar ve kirli sokaklarını aşarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun eski payitahtına doğru yola koyulduk.

Bir müddet sis öyle kesif hale geldi ki, atlarımızın nalları altında deniz kumunun bulunduğunu hissetmemize rağmen, suyu seçemedik; sağa dönüp işçilerin çalıştığı bağı geçtiğimiz sırada hemen önümüzdeki tepelerin eteklerinden sis kalkmaya başladı. Zirvelerine kadar ağaçlarla kaplı tepeler, gece boyunca sarılmış oldukları beyaz sisin kalın örtüsüne yaslanmış gibi görünüyor ve son derece fantastik bir tablo meydana getiriyorlardı. Bundan daha güzel bir köylük yer görmemiştım. Bağların hemen yanı başında dut ve zeytin ağaçları başlıyor, onları salatalık, pancar ve kavun ekilmiş tarlalar takip ediyor, mısır tarlaları göz alabildiğine uzanıyordu. Devasa dağların çevrelediği muazzam ovanın ekili olmayan kısımları harika bir bahçe görünüşündeydi.

Portekiz üzerine yazdığım mütevazı eserimde, bu memleketteki yabancı çiçeklerin güzelliğinden söz etmişim, ama Asya'dakilerin onları bile geride bıraktığını gördüm. Çiçekli narin çalılar, ıtırli ve her renkte çiçekler açmış şifalı nebatat önümüze serilmişti: Ortasında bir damla altın olan leylak renkli yabancı sümbüller; kokulu kozalaklarıyla kar beyazı kurtbağrıları; yabancı gülhatmiller; bir Avrupa bahçesindekiler kadar çok renkli ve şeffaf kaha- kahaçiçekleri; pembe ve beyaz soluk renkli taç yapraklarıyla hatmiller; yaz göğü kadar mavi, papatya büyüklüğünde mineler; saflığın hoyratlıkla mücadelesini aksettirircesine yol kenarındaki kayaların arasından fışkıran ve bu tezatla iki kat güzel görünen yüksükotları; taç yaprakları devamlı titreştiği için amiyane tabirle "kadındili" denen parlak sarı çiçekler; tatlı kokular salan mor çiçekler; yabancı güller, hanımelleri ve hepsinin ötesinde Avrupa'da yetiştirilenlerden biraz daha küçük olmakla beraber, soluk renklerini ve narin yapılarını kusursuzca korumuş saatçiçekleri. Bütün bunlar ilk defa gördüğüm daha binlerce çiçekle bir aradaydı.

Ovanın bir yerinde karşılaştığım bir nebat topluluğu şimdiye kadar gördüklerimin en muazzamıydı. Yolu kenarında küçük bir tepecik yapan bu yer, cüce sarısabırlar ve yılanıastıklarıyla kaplıydı. İncelemek gayesiyle sürücülerin birinden bu yılanıastıklarından birini koparıp getirmesini istedim. Tam manasıyla dev bir nebattı; koyu yakut kırmızısı çiçeği, çanak dibinden taç yaprağının ucuna kadar kırk beş santimdi. Sapı bir buçuk, neredeyse iki metre uzunluğundaydı. Yayıdığı kokunun dayanılmaz olduğunu söylememe lüzum yok; sinen kokuyu çıkarmak için ellerimizi yabancı papat-yalarla ovmak zorunda kaldık.

Az sayıdaki kelebekler ufak ve koyu renkliydi. Ama etrafımızdaki kuşlar çok çeşitli ve görülmeye değerdi; şakrakkuşları, zarif ötleğenler ve bülbüller şakıyordu; guguk kuşu, refakat edemediği bu tatlı şarkıyı, tiz sesinin keskin ve kısa notalarıyla bölüyordu; güneşin altında mest olmuş tarlakuşları su içiyordu; mısırların arasında yarı gizlenmiş halde duran ya da vadi boyunca kanat çırpıp keklikler devamlı bize refakat ediyorlardı. Uzun ince bacakları arkada dümen vazifesi gören şahane leylekler, uzun ince boyunlarını öne uzatmış, başımızın üzerinde süzülüyorlardı; kimi zaman da yol kenarında ciddiyetle durup, dokunulmazlıklarının verdiği emniyetle geçişimizi takip ediyorlardı.

Güçlük çıkarmayan dik bir yamacı tırmandıktan sonra, göz alabildiğine uzanan bir ovaya vardık. Karşımıza oldukça geniş bir köprüyle geçilen bir nehir çıktı. Gürül gürül akan nehirde bir manda sürüsü serinliyordu; bazıları kenardaki çamurun içinde yuvarlanırken, diğerleri burunlarına kadar suyun içinde durarak, bizi az daha bayılabilecek güneş şualarına meydan okuyorlardı. Bunları takip etmek için bir anlığına durduğum sırada, nehir kenarındaki çalılıkların içinden bir yalıçapkını ok gibi fırladı. Işıktaki parılıyordu ve sanki ebemkuşağının bütün renklerini çalmış gibiydi.

Ovayı geçtikten sonra, yeniden inmeye başladık; yolun yarısına vardığımızda, sazdan yapılma küçük bir kulübede mola verdik. Burada çok yakışıklı bir Türk, yolculara kahve ve çubuk satıyordu; kulübenin yanında, beyaz granit taşlı şık bir çeşmeden gür ve berrak bir memba suyu akıyordu; yolun diğer tarafında, güzel bir ceviz ağacı nehrin kıyısındaki çimenliği gölgelendiriyordu. Hizmetkârimız yaygımızı buraya serdi; giydiğimiz geniş legorn şapkalarımızı çıkarıp kendimizi gölgenin zindelik verici serinliğine bıraktık. Burayı çekici bulan yalnız biz değildik; bizden önce gelen ve kocası kahvehanede oturmakta olan bir Türk hanım da yaygısını sermişti. Öğle yemeğimizi paylaşma teklifimizi hemen kabul etti, ama babamın varlığı yaşmağını çıkarmasına mani olduğu için bizimle beraber yiyemedi. Sıcak iklimimi aynı samimiyetle kabul etmesi beni sevindirdi, çünkü bütün Türkler o kadar misafirperver ki bu mevzuda onlara borcum ödenecek gibi değil. Gariptir, bu nezakete karşılık verme fırsatını ilk defa buluyordum.

Bu hoş yerde neredeyse bir saat oyalandık, sonra inişe devam ettik. Bir çaydan geçerek heybetli bir dağa tırmandık. Buradan gözüken manzara soluk kesici güzellikteydi. Önümüzde zirveleri karla örtülü bir kayalıklar zinciri yükseliyordu; aşağıda dut ve ceviz ağaçlarının nokta gibi görüldüğü, mısır tarlaları ve bağlarıyla yemyeşil, intizamsız aralıklı köyleriyle capcanlı bir vadi uzanıyordu. En yüksek dağın eteğinde Bursa şehri yer alıyordu. Sık yeşilliklerin arasından beyaz binaların parıltısı uzaktan bile seçiliyordu.

Bu noktadan sonra manzaraya yeni bir güzellik ilave oldu: Dört bir yana yapılmış çeşmelerin yalaklarından taşan su yolda derin bir kanal meydana getirmişti ve buradan gürül gürül akıyordu. Çeşmelerden birinin şekli bana bilhassa çarpıcı geldi. Dallarını yola kadar uzatmış muhteşem bir ıhlamur ağacının gölgesi altındaydı; belli ki çok eskiydi, ama membaı kuruduğu için hızla yıkılmaya yüz tutmuştu. Bir an çeşmenin resmini mi yapayım, yoksa kaybetmiş olduğu sesini kısa bir müddet için ona geri mi vereyim karar veremedim. İkinci sıkta karar kılarak yalağın kenarına oturdum ve defterime aceleyle şu kıtaları karaladım:

Kuru Çeşme

Yorgun bir yürek gibiyim,
Çorak toprakların ortasında;
Berrak membaım kurumuş çoktan;
Bir zamanlar çağıldayan suyumun
Kulağına müzik olduğu yolcu,
Geçiyor yanımdan şimdi bakmadan yüzüme.

Daldırmıyor bitap kanadını hiçbir kuş
Duru sularıma şimdi;
Su zerreciklerimin beslediği ve her birine
Nasıl daha parlak açacağını
Öğrettiği çiçekler artık
Tomurcuklanmıyor baharın güzelliğinde.
Güzel sesim sustu susalı,
Yeşeren yapraklarla ve nazlı esen rüzgârla beraber
Eski zamanlarda hep yaptığı gibi,
Cevap vermiyor artık bülbül,
Durmadan akan suyumun
Deli dolu müziğine.

En tepede olduğunda güneş,
Tatlı gölgesini sularımın üstüne düşüren
İhlamur dalları sallanıyor hâlâ;
Heyhat, şimdi kuruyum,
Boşuna uzanıyor artık dallar,
Geçmişini hatırlayarak.
İnsan yüreği de böyle işte,

Kanın delice aktığı yaşlarda
 Çağılıyor hissiyatı serbestçe;
 Sanki zaman güzel olan her şeyi
 Kasvete boğamazmış
 Ve çeviremezmiş gülüşleri gözyaşlarına.
 Ve benim gibi, o da öğrenecek
 Büyünün nasıl çabucak bozulduğunu;
 Çabucak geldiğini aşkın ardından yalanların,
 Güvenin ardından ihanetin, dürüstlüğün ardından hilenin;
 Gençlikle dopdolu yüreğin
 Yaşlanıp kuruduğunda atıldığını bir kenara.
 Yorgun yürek ve kuru çeşme –sizler için
 Dünya boşuna güzel;
 Kuşlar şakıyor, dallar sallanıyor ve serbestçe esiyor rüzgâr;
 Ama ne şarkı, ne gölge, ne de esinti
 Artık geri veremez size,
 Bir daha hiç akmayacak hayat çağıldınızı.

Kurumuş çeşmeyi geçtikten sonra, geniş bir yoldan giderek bu havaliye şöhretini veren uçsuz bucaksız ovalardan birini daha aştık. Ne var ki, yolcuyu bunaltan hiçbir yeknesaklık yok. Tersine, manzaralar son derece kendine has ve çeşitli. Yakınlarda otlayan at sürülerini bekleyenlerin kalması için dikilmiş çadırlarla canlanmış meralar, ağaçların körpe tomurcuklarını yiyen develer ve dağ keçileri kadar yabani, kıvrak keçi sürüleri gözü olduğu kadar muhayyeleyi de meşgul ediyor.

Arada sırada sivri kaşlı eyerinin üstünde, gümüş kabızalı tabancasıyla ve belindeki kuşağın kıvrımları arasından göz kırpan yatağanıyla buralı bir yolcu geçiyor; geniş sarığı alnına kadar inik ve sarı çizmeleri kürek şeklinde üzengilere sokulmuş; kadife cepkeni sırtında duruyor ve çizgili ipek koftasının uzun, sarkık kolları atının dizginlerine dolanıyor. Her on yolcudan dokuzunun atı ancak bir midilli kadar büyük olsa da rüzgâr gibi gidebiliyor; atın güzel yelesini savurduğunu, burun deliklerini kocaman açarak kuyruğunu rüzgârda dalgalandırdığını görünce, hem hayvanın hem de binicisinin Tatar menşeli olduğunu derhal hatırlıyorsunuz. Şüphesiz, binicisinin olduğu gibi atın da nazar boncuğu var. Bazılarının alnında veya kuyruğunda üzerine küçük deniz kabuklarının işlendiği saçaklar bulunuyor. Eyer örtüsü, geçmişteki ihtişamın hatıralarıyla yıpranmış.

Kimi zaman, kiraladıkları atlarla Mudanya'ya dönmekte olan Rum sü-
rücülerle karşılaşılırsınız. Atlar büyük ihtimalle yabancı binicinin sabrını
zorlamış ve hayli kamçı eskitmiş oldukları halde, sahiplerinin bağırıltıları ve
kahkahaları arasında sanki engelli yarışaymışçasına koşuyorlardır. Uzak-
tan kalkan toz bulutu, öküzlerin veya mandaların çektiği, yanları sık sık ha-
sır gibi örülmüş kaba saba kağı arabalarının yaklaştığını haber verir. Bun-
lar umumiyetle tütün yüklü olur; şehrin daha yakınlarında ise bu civarın
başlıca ticaret kaynağı olan ipekböcekleri için itinayla istiflenmiş dut yap-
raklarını taşıyan eşek sürüleri hareketli tabloyu tamamlar.

Ovayı ikiye bölen nehrin üzerinde beş güzel kemeri olan bir köprü uza-
nıyor. Biz geçerken nehrin suyu öylesine çekilmişti ki iyi bir atlet bir sıçra-
yışta kendini karşıda bulabilirdi. Ama akıntı korkutucu derecede hızlıydı.
Kum ve çakıl yığılı nehir yatağı kış aylarında suyu kâfi derecede zapt ede-
miyor olmalı ki her iki yanda geniş bir sahada seylâp izleri vardı.

Ovanın nihayetinde üç güzel akçaağacın gölgelediği, son derece pitoresk
Acemler Çeşmesi yer alıyor. Çevresine iskemleler konmuş, ortasında fıski-
yenin bulunduğu granit yalak yerden birkaç basamak yüksekte derme çat-
ma bir kameriyeyle korunmuş. Ufak yalaktan taşan sular iki boruyla dışa-
rındaki iki havuzda birikiyor. Bunlardan akçaağaçların gölgesinde olanı yol-
culara ayrılmış, diğeri büyükbaş hayvanlara.

Tabii ki burada, çubuklarını tüttüren adamların ortasında bir kahveci
bulduk ve harika bir kahve içip kiraz yedik.

Molamız sırasında, sahile doğru giderken dağ pınarında serinlemek ve
hayvanlarını dinlendirmek için durmuş bir grup göçebe Çingene'yle karşı-
laştık. Sayıları otuza yakındı, erkekleri epey uzun ve yakışıklıydı; ne var ki
kuşaklarından gözüken tabanca ve yatağanlarıyla korkutucu bir görünüşle-
ri vardı. Yanlarında iki veya üç hasta ve yorgun çocuk gördük. Sıcaktan ve
yorgunluktan yarı ölü gibiydiler. Macbeth'in cadıları gibi görünen yarım
düzine buruşuk yüzlü ihtiyar kadın "suratsız ve tüyler ürpertici"ydi, ama
aralarında on altı yaşlarında kara gözlü, gül dudaklı bir kız vardı ki güzel-
liğin ta kendisiydi. Bir süre uzak durdu, ama o da sonunda cesaretini top-
layarak, binici kıyafetimi alakaya değer bulan ve beni hiçbir şekilde cevap
veremediğim bir sual yağmuruna tutan oymağa katıldı. Yabani ve ürkek ba-
kışları benimle kendi insanları arasında gidip gelirken, birinin üzerinde faz-
laca durduğunu fark ettim. Bu ateşli bakışlardan romantik bir hikâye çıkar-
makta zorlanmadım. Yanılmamıştım: Oymağın yola çıkıp nehri geçtiği sı-
rada, kızın bindiği eşeğin dizginlerini, dikkatimi çekmiş olan güneş yanığı
yüzlü ve uzun boylu delikanlı tutuyordu; genç adam ayaklarını ıslatmadan

küçük köprüden geçebileceği halde, dizlerine kadar suya batmasına rağmen dizginleri bırakmadı. Bu fedakârlığı mükafatsız kalmadı; güzel sevgilisi kucagina dökmüş olduğum kirazları tebessümleriyle ağzına vererek ona bir ziyafet çekti. Onlar gittikten sonra, aceleyle çeşmenin bir resmini çiziktirdim ve güzelliklerle dolu bu yerden gönülsüzce ayrıldık.

Bu noktadan ova sanki dağların meydana getirdiği kesintisiz bir çerçevenin içine yerleştirilmiş gibi görünüyordu; ortasından parıltılı nehir geçiyor ve süzülen bulutlar bin bir çeşit ışık ve gölge oyunu oynuyorlardı. Akçaağaç yapraklarının arasında iç çekerek dolaşan rüzgâr neredeyse bütün yorgunluğumu unutturdu.

Ovadan ayrıldıktan sonra pek çok derecik geçtik! Bazı çeşmelerde kadınlar serinliyorlardı; grubumuzun yaklaştığını fark ettiklerinde yaşmaklarına telaşla sarılışlarını görmek eğlenceliydi. Çoğu yerde, yalaklardan taşan sular yolun kıyısında birleşerek çayı besliyordu. Sular uzun otların arasında yerin altına girmeden önce uzun müddet satıhtan gidiyordu. Dut bahçelerini diğer bahçeler izliyordu; zengin, verimli bitki örtüsü bana Portekiz'i hatırlattı, oraya bundan daha çok benzeyen bir yer görmedim.

Bursa'ya kısa bir mesafe kala, oturmuş kayaların üstüne yapılmış eski ve güzel, ama yıkılmaya yüz tutmuş bir sur harabesi çıktı karşımıza. Yarı yarıya yabani otların бүрүdüğü yıkık dökük burçların arasından yükselen şu veya bu Türk asiline ait modern ve sütunlu konaklar, anlaşıldığı kadarıyla inşalarında taşları kullanılmış olan harabenin silüetini değiştiriyordu. Şehrin kapısından girene kadar harabeler devam etti. Yahudi mahallesine uğramak için sağa keskin bir dönüş yaptık ve Rumlara ayrılan bölgede, Z..... Bey'in bizim için hazırlatmak nezaketini gösterdiği dayalı döşeli eve vardık. Ermeni bir tüccar olan Z..... Bey'e bir mektup getirmiştik. Pencereye yaklaştığımda manzarayı aynı eski surun çevrelediğini fark ettim. Surun bitişiğinde, kafesli terasından sarkan gülleriyle kubbeli çatısı olan sevimli bir köşk vardı. Taşlar, hatta duvarın bütünü, uzun dalları çelenklere benzeyen yabani asmalarla kaplanmıştı. Bahçedeki taşların üzerinde çiçekler açmıştı; beyaz yaseminler tabiatın kendi başına yetiştirdiği yabani çiçeklere karışıyordu.

Köşkün açık penceresinin önünde oturan heybetli bir Türk, çubukçusunun doldurduğu çubuğunu tütürüyordu. Merakını tatmin edince yavaşça çekildi ve yerini sıkıca peçelenmiş bir kadın ile yanındaki halayıklara bıraktı. Kadının yüzünü göremeden sedirin üstünde uyuyakalmışım; uyandığımda gitmiş olduğunu ve ciddi görünümlü birkaç Müslüman'ın dairemizi tamamen görecekleri bir yere oturup çubuklarını tütürdüklerini ve büyük kadehlerden su içtiklerini gördüm.

Evin diğeri yanına geçerek, pencereleri kalem işleriyle bezeli yüksek duvarlarla çevrili bir avluya bakan odaya çekildiğim için onların ne zaman gittiklerini bilmiyorum. Avludaki iki güzel çeşmenin mütemadiyen çıkardığı şırıltılar ninni gibi geldi ve gene uykumu getirdi. Güzel bir ıhlamur ağacının gölgesi odanın içine vuruyordu; uzaklarda bir kadın sesi şarkı söylüyordu; kendimi sedire atıp gözlerimi kapattığımda, rüyalarımı zenginleştiren bir rahatlık hissi içimi kapladı.

Hayallerimde evimi ve annelerin en iyisini görmeme şaşmamalı! Onun kollarında, onun yüreğindeydim.

Bursa'daki ilk saatimde gördüğüm rüya uyanık geçirilen bütün bir güne değerdi doğrusu!

Bursa Şehri

On Dördüncü Bahis

Tarihi kapı–Yunanca kitabeler–Orhan Gazi Türbesi
 Keşişlerin düştüğü kayıtlar–Türbedar Hanım–Ters çevrilmiş
 sütunlar–Boyalı sütunlar–Şahane mermerler–Hanedan türbeleri
 Rum haçı–Padişah’ın sakalı–Sultan Ali Osman’ın Türbesi
 Manastırın mahzenleri–Harap şapel–Bir Rum sarayının harabeleri
 Yarım kabartmalar–Harap çeşmeler–Tarihi hendek
 Sık nebat örtüsü–Asil düşünce–Roma su yolu
 Kaynağın çevresindeki vadi–Pitoresk gruplar–Kahve çardakları
 Gösterişten uzak Türkler–Masalcı–Yolcu hanı–Hasta kuşlar
 Roma köprüsü–Ermeni anne

Ertesi sabah erken bir saatte, bir rehber ve bize tercümanlık eden hizmet-kârımız refakatinde, şehrin hemen yakınlarındaki görmeye değer yerleri gezmek üzere yola koyulduk. Tarihi surun üzerinde bulunduğu tepeye tırmanıp, eski ve güzel bir kapıdan geçtik. Bu kapının yakınlarında, bir veya ikisinin baş aşağı konmasından şehri ele geçirdikten sonra buraya getirtildiği anlaşılan Yunanca kitabeler dikkatimizi çekti. Az sonra kendimizi Orhan Gazi Türbesi’nin önünde bulduk.

İlk Türk padişahı Osman’ın oğlu olan bu hükümdar, Bursa’yı 1350 yılında ele geçirmiş (o sırada bu şehir Bitinya’nın başşehriymiş). Keşişlerce yazılmış olan ve çevreyi dolaşırken başvurduğum bir tarihi kaynağa göre, Sultan Orhan, “Buranın krallarınca şehrin ilk kuruluşundan itibaren yığılma-ya başlanan hazinelerle dolu üç burç buldu; külçe ve sikkeler halinde altın ve gümüşler; aralarında değer biçilemez on iki taşın da bulunduğu inciler ve mücevherler; sırma ve sim işlemeli eşya ve elbiseler; altın ve incilerle dolu, pahalı taşlar; altın, inci ve değerli taşların işlendiği eyerler, kılıçlar ve binici pantolonları. Hep birlikte yedi yüz deve yükü tutan bu hazineyi kendi hazinesine kattı. Bunu yaptıktan sonra, bütün küçük çocukları bir araya toplattı; kimini yüzüstü yere yatırarak atların ayakları altında ezdirdi; kimini nehre attırdı; kiminiyse çırılçıplak güneş altında susuzluktan ölmeye terk etti. Pek çok anne, çocuklarını zalimin eline teslim etmektense kendisi boğdu. Piskoposlara, rahiplere ve keşişlere yapılan işkenceleri tasvir etmek imkânsız: Bazıları boğuldu, bazıları yakıldı, bazıları atların arkasından sürüklendi vs vs.”

“Bu despot,” diye devam ediyor tarihçi, “cesur, zengin ve cömertti; Karaman beyinin kızı Kilikya’nın kocasıydı. Bursa’nın alınışı sırasında yaralanıp, birkaç gün sonra öldüğünde saltanat süresi yirmi iki yılı bulmuştu.”

İşte bu “cömert” fatihin türbesini ziyaret etmek üzereydik. Kılavuzumuz anahtarı istemek üzere Türbedar Hanım’ı ararken ben de binanın dış girişi-ni, daha doğrusu hanedan mensupları için türbe haline getirilmiş kısmını tetkik ederek oyalandım.

Saçaklı çatısı kalem işi bezemelerle kaplı açık sundurmayı, eski Bizans mimarisinin kaba hususiyetlerini taşıyan, ince damarlı beyaz mermerden iki sütun destekliyor. Bu sundurmanın yalnız türbenin avlusuna girişi var; eşsiz bir manzara arz etmesinin yanı sıra, bu memleketteki güzel sanatla-rın tekâmülü zaviyesinden o kadar tipik ki üzerinde durmaya değer. Sözü-nü ettiğim sütunlar ters çevrilmiş halde, yani yontulmuş başlıkları yerde duruyor; üst tarafa mavi ve sarı renklerle gayet çirkin boyanmış sıva kap-lı başlıklar yerleştirilmiş. Geçen zaman ve hava şartları sayesinde, dökül-mekte olan sıvanın altından sütunların esas yapısı ancak yeni yeni ortaya çıkmaya başlamış!

Sonunda, beyaz kaba pamuklu bir kumaştan şalına bürünmüş ürkütücü bir kadın elinde anahtarla göründü ve bizi iç avluya aldı. Neredeyse ilki ka-dar şaşırtıcı bir garabetle karşılaştık. Avluya sık aralarla ağaçlar dikilmiş. Bunlardan en göze çarpanı yeşil ve kıvıll renkleriyle nar ağaçları. Gürül gü-rül akan bir çeşmeden mermer bir hazneye berrak ve serin sular dökülüyor. Türbenin girişine yabancı asma dalları zarıfçe tutunmuş. Ama yabancıliğin yı-kıcı elinin izleri burada da görülüyor: Sundurmayı destekleyen gri mermer-den İyon tarzı sütunlar, ne yazık ki, aynı boyama ameliyesine tabi tutulmuş ve başlıkları rengârenk yapraklardan müteşekkil çelenklerle süslenmiş!

Böylesi bir modern yabanilik numunesinden sonra, içeride beni bekleyen harika manzaraya hazırlıksız yakalandım. Türbe, Sultan Orhan’ın şehri ele geçirdiği sırada yıkılan eski bir Bizans manastırının parçasıymış. Buranın bir zamanlar imparatorun ibadetine ayrılmış şapel olduğu zannediliyor. Oval bir şekli var ve birkaç yıl önce bir yangında kısmen zarar görmesine rağmen, duvarları hâlâ boydan boya zengin mermerlerle kaplı. Eksilmiş mermerlerin yeri, tıpkı dışarıda gördüklerimin zevksizliğinde boya ve sıvay-la doldurulmuş. Ama sayıları nispeten az olduğu için umumi tesiri fazlaca bozmamışlar.

Türbenin ortasında Sultan Orhan’ın, karısı Nilüfer Hatun’un, odalıklarından ikisinin ve on yedi çocuğunun sandukaları bulunuyor; bu kısımdaki güzel mozaik yer döşemesi, otuz santim kalınlığında kaba sıvayla kaplan-

mış; bu aynı zamanda sandukaları da takviye ediyor. Hükümdarın sandukası değerli kaşmir bir şalla örtülmüş ve bunun üzerine de zengin sırma nakışlı, kırmızı ve yeşil iki örtü yayılmış; baş ucundaki sarığa güzel arapkâri motifli üçüncü bir örtü sarılmış ki bu şimdiye kadar bu türde gördüğüm en harika örnek. Sultanların ve çocukların sandukaları mübarek yeşille sade tarzda boyanmış ve hiçbir süsleri yok; böylesi bariz bir ayrımı bu memlekette ilk defa gördüm.

Oval şapelin yukarı ucunda, eski altarın hemen karşısında amfitiyatro şeklinde tanzim edilmiş üç sıra mermer oturma yeri var; en üst sırada, tam ortadaki yerin imparatorun ayini takip etmesi için yapıldığı ve diğer asillerin de ayaklarının dibindeki sıralara oturduğu zannediliyor. Heybetli kubbeyi, taştan örülmüş altı devasa kare paye destekliyor ve duvarları kaplayan mermerlerle zevkli bir tarzda kaynaşmış. Yan kemerlerden birinin üzerindeki mozaik haç hâlâ duruyor; ama altarın tepesinde bulunan çok daha büyük ikinci haç tahrip edilmiş ve yeri sıvayla kabaca doldurulmuş.

Hanedan sandukalarının sol tarafına asılmış, kuş kafesi şeklindeki ufak ahşap kutunun üzeri yeşil ipekle örtülmüş ve içinde Padişah'ın sakalı duruyor! Beş yüz yıllık değerli bir miras!

Orhan'ın oğlu Sultan Ali Osman'ın türbesi⁵⁷ yapının diğer kanadında yer alıyor ve alakaya değer herhangi bir ciheti yok; sandukaların malzemesi ve tanzimi babasının türbesine yakını; sadece karılarının ve çocuklarının sandukaları basitçe kireçle boyanmış. Zamanımızın hükümdarları hanımlarına daha âlicenap davranıyorlar; İstanbul'da son uykularına yatmış hanım sultanların sandukalarını örten şallar, Paris'teki kaşmir çılgınlığı sırasında *élégantes*'in [moda düşkünlerinin] yarısını hasetten çatlatırdı herhalde.

Yeraltından giden ve sütunlarla desteklenmiş kemerli bir yol bizi Sultan Ali Osman'ın türbesinden, manastırın mahzenlerine götürdü. Sonra, ürkütücü bir merdivenden bir zamanlar manastırın şapeli olduğu anlaşılan kısma çıktık. Harap olmuş altarın ve ibadet kısmını ayıran paravanın üzerinde hâlâ fresk parçaları görülüyor; şurada gövdesiz bir baş, burada ikisine de sahip olmayan bir çift bacak; bir yanda, eski manastır Latince'siyle yazılmış, yarısı silinmiş yazılar, diğer yanda üzerinde bittikleri harabeyi gizleyen öbek öbek yabancı çiçekler. Şapelin birkaç kemeri hâlâ ayakta duruyor ve şekilleri çok zarif, ama sahnenin bütününde hüznün verici bir hava var. Binanın kusursuz haldeki kısımları yalnızca Osmanlı hükümdarlarına ait olanlar; Hristiyanlığın damgasını taşıyan her şey ise tahrip olmuş.

57

I. Osman'ın hem adı yanlış aktarılmış hem de oğlu Orhan Gazi'nin oğlu olduğu söylenmiş. Ali Osman adı, muhtemelen Âl-i Osman (Osmanoğulları) teriminin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmıştır. Sözü edilen türbeler bir Bizans kilisesi olan Gümüşlü Kümbet'in üzerine inşa edilmişlerdir. Yazar 1801'de türbeleri tahrip eden büyük yangının izlerini görmüştür. Yazarın ziyaretinden daha sonra, 1854'te bir depremle harap olan türbeler, Abdülaziz'in onarımıyla bugünkü hallerini almıştır (e.n.).

Gezimizin sonraki kısmında, eski Bizans imparatorluk sarayını gezdik. Harap haldeki kapının yanlarındaki iki *bassi relievi* [yarım kabartma] yok olmaya yüz tutmuş; beyaz mermerden iki çeşmeden artakalan kırık dökük parçalardan hâlâ akan sular yıkılmış yalaklarında birikemedikleri için, yolun kenarında dar bir kanal açmış ve güneş ışığında parıldayarak akıyorlar. Bir zamanlar bu sütunları süsleyen başlıklardan biri neredeyse sapasağlam duruyor. Arap mimarisine has bu şık sarkıtlı başlık tarzı Avrupa'da pek bilinmiyor. Kapıdan geçtikten sonra yaşlı dut ağaçlarıyla dolu küçük bir avluya girdik. Burada, imparatorluk işlerinin yürütüldüğü dairelerden bazılarının harabeleri var; ikinci bir kapıdan, şimdi fidanlığa çevrilmiş yemyeşil bir geniş avluya geçtik.

İleriye gidip birkaç sallantılı kalasın üzerinden eski hendeğin öte yanına geçince, kendimizi şehrin yaslandığı surların üzerinde bulduk. Etrafımızda yolculuk sırasında fark ettiğim yıkık dökük, yabani sarmaşıklar bürümüş burçlar vardı. Bunların sarayın harabeleri olduğunu anladım.

Bu yükseklikten görülen manzaradan daha güzeli düşünülemez. Sahilden buraya gelirken geçtiğimiz geniş ova önümüzde uzanıyordu; nehir sık ağaçların arasından güneş ışığında parıldayarak akıyordu; uzakta mor renge bürünmüş heybetli dağlar ufuk manzarasını çevreliyordu; hemen aşağımızda bütün Bursa şehri harita gibi serilmişti; heybetli ağaçlar kasvetli renklere boyanmış binaları gölgede bırakıyordu; şehrin üç yüz seksen [!] camisi dağın yamacına ve vadinin kenarlarına son derece pitoresk bir intizamsızlıkla dağılmıştı. Paşanın konağı hemen yakınımızdaydı ve arkamızda Keşiş Dağı'nın ilahi zirvesini gözden gizleyen heybetli arazi yükseliyordu; her yanımızdan muhayyelenin resmedebileceği en mavi ve en parlak gökle kuşatılmıştık.

Bu manzaranın ötesinde –bulunduğumuz mevkiin tabii bir neticesi olarak– ve başka bir zaviyeden alaka duyulmaması halinde, imparatorluk sarayı başlı başına görülmeye değer olmaktan iyice uzak; haraplığı ileri derecede, daha doğrusu tam tahrip olmuş halde; dünyadaki en meraklı harabe avcısı için dahi en küçük bir cazibe arz edemez.

Dağın takriben bir buçuk kilometre yukarısında bir Roma suyunun harabeleri var; dev ebatla yarım düzine yıkık dökük burç zamanın eseri olan kül rengiyle göğe doğru yükseliyor. Bunların dibinde, şehrin çeşmelerine su veren berrak dere akıyor. Taşma derecesinde dolmuş, taştan dar bir su yolu, dağın bağrından kopup gelen suya istikamet veriyor. Suyun kaynağında, perilerin ay ışığında yıkanmak isteyecekleri derecede şen ve yeşil bir vadi teşekkül etmiş. Suyolu bu vadinin eteğinden ilerliyor ve oturmuş kayaların altından geçerek Bursa'nın su haznelerine dökülüyor. Ama benim sö-

zünü etmek istediğim dağ suyu veya eski Roma harabeleri değil, daha çok bu güzel vadi.

Buraya Bursa'nın "Tatlı Suları" deniyor. İlk gelişimiz Türklerin tatil günü cumaya rastladığı için, bizde bıraktığı tesir daha da derin oldu. Heybetli dağlarla çevrili, yıkık dökük tarihi eserlerin ve heybetli ağaçların gölgelediği, körpe ilkbahar yeşilliğiyle örtülü bu vadi, membanın çıktığı yere yaygılarını sermiş veya derme çatma kahve çardaklarının gölgesine uzanmış, bayramlık elbiseleri içindeki mesut insan gruplarıyla iyice şenlenmişti. Kahve çardaklarından biri suyun kaynadığı kayaya yaslanmış, küçük, ama zarif bir mescitle kuzey rüzgârından korunuyordu. Uzun minarenin aksi berrak suya vuruyordu. İki şahane akçaağacın gölgesine kurulmuş diğer bir çardak rahatlık ve serinlikte komşusuyla boy ölçüşüyordu. Bir kayalık sırtta vadiye bakan zarif bir çardak vardı. Bir başka çardakta dalların neredeyse taşıyamayacağı kadar meyveyle dolu kiraz ağacı insanı baştan çıkarıyordu.

Bundan daha güzel bir sahne görmemişimdir. Buranın güzelliğine son noktayı koyan da dağ yamacını örten Türk mezarlığının uzaktan görünüşüydü. Mezar taşları karanlık, suskun servilerin gölgesindeydi. Ara sıra parlak yaprakları rüzgârda dans eden heybetli ceviz ağaçları karanlığı deliyordu. Vadiye yayılmış olan insanlar son derece pitoreskti: Kötü kesimli redingotu ve yakışsız fesiyle dikkati çeken *employé* [kalem efendisi]; geniş, yeşil sarığıyla, kar beyazlığındaki yeleği ve şalvarıyla emir; sırmayla bezeli kırmızı elbisesi içinde, beline deri kuşak sarmış, bacaklarına Arnavut çizmelelerini geçirmiş Tatar; beyaz burma sarığı alnını saran ve belindeki kuşağına pirinç bir divit sokmuş âlim; uzun, boz keçeden külâhı ve yeşil cüppesiyle Mevlevi dervişi; fesinin çevresine siyah bir bez sarmış, ceketini sırtına atmış, rengârenk çizgili yeleğini belindeki kuşağına sokmuş, şalvarı dizinden bağlanan ve baldırları çıplak olan Rum sürücü; yüksek kalpağı ve yerlere inen kaftanıyla Ermeni. Hepsi de gruplar halinde oturmuş olan bu kişiler çubuklarını çekiyor, kahvelerini yudumluyor ve içlerindeki sıvı kadar berrak bilur kadehlerden soğuk memba suyunu kana kana içiyorlardı.

Membanın yanındaki çardakta, herkes mevki farkına bakmaksızın birbiriyle sohbet dalmıştı. Türkler, Avrupa sosyetesini, aralarına kendilerinden olmayan birini almama konusunda sürekli bir didişmeye sürükleyen *morgue*'dan [kendini beğenmişlikten] tamamen uzaklar. Türkiye'de her fert "münasip" sayılıyor; hiç kimse, alt tabakadan insanlarla temas kurduğu için *caste*'ını [zümresini] kaybetmiyor. İş saatleri sona erdiğinde herkes aynı seviyeye geliyor; Bey kayıkçının yanında oturuyor, Efendi balıkçının yanına yerleşiyor; sanki aynı imkânlarla doğmuşçasına, mevkilerindeki farklılıklardan hiç tesir altında kalmıyor.

Bu tevazuda güzel ve dokunaklı bir şeyler var; genç asilzade ha paşayla yaldızlı minderlerde oturmuş, ha ihtiyar ustayla aynı yaygıyı paylaşmış. İki si de ondan bir şey götürmüyor. Bu vaziyeti çok takdir etmekle birlikte, bizim için böyle bir şeyin mümkün olamayacağının pekâlâ farkındayım: Türkiye'deki alt tabaka ile Avrupa'daki alt tabaka birbirinden tamamen farklı unsurlardan teşekkül ediyor. Şark'ın fakir insanı hislerinin yardımıyla medeni, kibar ve haysiyetli; ne kendini ne de komşunu unutma gafletine asla düşmüyor; bir kulübede yetişmiş olmasının, bir sarayda ölmeyeceği manasına gelmediğinin farkında; bu ihtimali göz önünde tutarak, talihi her an döneverecekmiş gibi davranıyor.

Bir Frenk'in asil kanıyla övündüğünü işittiğinde Osmanlı'nın tebessüm etmesi herhalde böyle bir hissin neticesi; böbürlenene kişiye ciddiyetle şu kısa ve veciz cevabı verir: "Her Türk asil doğar."

Türkiye'de çalışan sınıfın Avrupa'dakilere üstünlüğünün en büyük delili, imparatorluk tebaasının böyle bir devletin idaresinde dahi bunca sakin ve uysal olmasıdır. Bir devlet ki baş, yürek ve elden mahrum; içi boşluğu, zayıflığı ve rüşvet düşkünlüğü su götürmez; temel taşları hile, ihanet ve hırs. Yeryüzündeki başka hiçbir halkı bir yıl dahi idare edemeyecek bir devlet. Bu haysiyetli uysallığın belki de en büyük sırrı, bütün Türklerde bulunan ve daha evvel bahsetmiş olduğum, dinlerine olan büyük bağlılıkları. Bu mevzudaki hükmüm yanlış dahi olsa, Türkiye'de kitlelerin karakterini, gayet muhterem ve methedilmeye değer umdelerle insiyaklar tayin ediyor olmalı ki bu kadar güçlü ve manevi bir tesir yaratabilsinler.

Akçaagaçlı çardak daha kalabalıktı, çünkü burada Şarklı gezginci masalcılardan biri, yani dinleyicilerini hikâye anlatarak eğlendiren bir *improvisatori* [meddah] vardı. Uzun hikâye, nihayetine kadar merakla dinlendiğine göre, son derece alakaya değer olmalıydı. Ne var ki, ciddi suratlı ve sakallı dinleyicilerden şamatacı tek bir kahkaha yükselmiyordu. Bir veya iki kez işitilen alçak sesli bir kıkırdama ya da çubuktan çıkan oldukça kesif bir duman o sırada sahibinin eğlendiğini gösteriyor olsa da, hepsi bundan ibaret. Topluluktaki bütün şahıslar manastırdaki gibi katı bir nezaret altındaymışçasına sessiz, intizamlı ve disiplinliydi.

Membanın çevresindeki vadiden ayrıldıktan sonra, Mevlevihane'yi ziyaret ettik. Avlusunda iki güzel şadırvanı olan şık bir dergâhtı bu. Daha sonra ammeye ait hanlardan, yani kervansaraylardan birine uğradık. Yolculuk eden tüccarlar ve Bursa'da ikametleri sırasında hususi ev tutma şansı olmayan yabancılar buralarda kalıyorlar. Bina kullanışsız, kötü inşa edilmiş ve küçüktü; birkaç yıl evvelki bir yangında yerle bir olan hemen yakındaki es-

ki hanın kötü bir kopyasıydı. Ama avlusunda, saçaklı çatısının altında han sakinlerinin çubuk tüttürmek ve sohbet etmek için toplandıkları çok şık bir çeşme vardı.

Avlu kapılarından birinin içindeki küçük bir bina dikkatimi çekti. Çatısında iki yavru kartal ile hasta olduğu belli üçüncü bir kartal duruyordu. Bu küçük binanın ne işe yaradığını sorduğumda, avcıların ve köylülerin dağlarda gezindikleri sırada buldukları hasta, terk edilmiş veya yaralanmış yabancı kuşlar için olduğunu öğrendim. Hayvanlar buraya itina ile getirildikten sonra besleniyor ve uçup kayalardaki yuvalarına dönecek hale gelene kadar ihtimam görüyorlar. Şimdiki hastalar, yuvalarında terk edilmiş iki yavru kartal ile aklıktan ölmek üzere olan yaralı bir kuştı. Böyle bir milli karakter hususiyeti fazlasıyla söz edilmeye değer.

Kaldığımız evden takriben yüz metre uzaktaki bir caminin çatısında, bir çift leylek yuva yapmıştı; biz oradayken, itina ile yavrularıyla meşgul oluyor, çevrelerinde sürüp giden gürültü ve hareketliliğe hiç aldırılmaz görünüyorlardı. Türkler kendilerine gösterilen bu itimada, tabiatın bu tüylü mahlûklarına neredeyse batıl bir hürmetle karşılık veriyorlar. Bu neviden bir kuşun öldürülmesi, bunu gören her Müslüman tarafından nefretle değilse, en azından hoşnutsuzlukla karşılanıyor.

Şehrin Ermeni mahallesindeki görülmeye değer bir Roma harabesi olan üstü kapalı köprüden [Irgandı Köprüsü] söz etmeden geçmemeliyim. Bu köprü, dağlardan gelen suyun ovaya bütün hızıyla döküldüğü nehrin üzerinde, tamamen ipek dokumacılara ayrılmış olan bir sokak şeklinde. Çok sayıdaki pencere yamalı, pitoresk bir görünüş meydana getiriyor. Köprünün uzaktan mutlaka görülmesi lazım gelen tek kemeri hızla harap olmakta.

Bir Ermeni evinin penceresinden buranın bir resmini yaptım; o sırada tatlı, genç bir hanım dizlerinde ölmekte olan bebeğini –ilk oğlunu– tutarken beni seyrediyordu. Daha önce de söylediğim gibi, Şarklılar ister kadın, ister erkek bütün Frenklerin hekimlik mevzuunda malumat sahibi olduğuna inanıyorlar. Çatısı altında kaldığım müddetçe çocuğunu sağlığına kavuşturmam için devamlı yakardı. Bursa'daki Roma köprüsü, hafızama genç Ermeni annenin gözü yaşlı hayaliyle birlikte kazındı.

Camiler, Hanlar ve Çekirge Kaplıcaları

On Beşinci Bahis

Bursa'nın Şarklı havası–Erkek kıyafeti–Sade kadınlar
 Sarıklar ve yaşmaklar–Camilere girişin kolaylığı–Ulucami
 Kibar imam–Şarklı Quasimodo–Minareye tırmanış–Şerefe
 Seyyah mübalağaları–İpek çarşısı–İpekçiler Hanı–Bursa çeşmeleri
 Bursa ve Lizbon–Kaplıcalar–Yabani çiçekler–Çekirge
 Sultan Murad Camisi–Bimarhane–Cami avlusu
 Görmeye değer şadırvan–Sultan Murad Türbesi–Yıldızlı Kapı
 Mahalli efsane–Mezar odası–Bir barbarlık daha–Tarihi sarık
 Rahat mezarlıklar–Yeraltı mahzeni–Büyük Kaplıca
 Memba–Kaplıcalar ve yıkananlar–Mucizevi kaplıcalar
 Ermeni kadın hekim–Çekirge'nin mevkii
 Leylekler ve kaplumbağalar–Türklerin Cheltenham'ı

Bursa şehri görünüş itibarıyla İstanbul'dan çok daha Şarklı. Sokaklarda tek tük Frenk görülüyor; aklınızı çececek yıldızlı konsol saatlerinin ve porselen çay takımlarının parıldadığı Fransız dükkânları yok; Rum kadınları şekilsiz türbanlarının üzerine uzun beyaz bir peçe takmadan ve rengârenk elbiselerini bir feraceyle gizlemeden sokağa çıkamıyorlar; Türklerin kendileri de neredeyse başka bir milletin insanları gibiler.

Paşanın konağı istisna edilirse, bütün şehirde fes giyen Osmanlıların sayısının yüzü aştığını zannetmiyorum. O ne sarıklar! Dağ kadar muslin ve kat kat kaşmir; Sultan Mahmut bunları görse mutlaka düşer bayılırdı; çok ağır oldukları için bir omuza dayandırılarak ve bir ipe bağlanarak takılıyorlar. O ne saatler! Hepsi portakal büyüklüğünde ve şeklinde. Beyaz pamuklu şalvarlar, çizgili ipekten kaftanlar ve yün kuşaklar! Buna mukabil, alt tabakaya mensup olanlar haricinde, kadınlar neredeyse görünmez haldeler; yürüyüşlerim sırasında tek bir Türk kadına bile rastlamadım desem yeridir. Arabayla geçenler de kafesli pencereleri bu sıcakta bile öyle sıkı kapatıyorlar ki tırnaklarının ucunu bile görmek mümkün olmuyor. Erkekler sanki İstanbul'dakinden çok daha yakışıklı bir ırktan. Son derece yakışıklı ve boyu vasatın çok üstünde olmayan Türk erkeği görmek çok zor; görme-muvaffak olduğum az sayıda kadın ise inadına albenisizdi.

Bursa'da erkeklerin sarık sarma ve kadınların yaşmak takma tarzında büyük bir farklılık yok. İstanbul'da yaşmak ağzın üzerinden, hatta çoğu ke-re burun altından geçirilerek bağlanıyor ve omuzlarda feracenin altına gizleniyor. Asya'da ise çenenin altında basitçe iliştiliyor ve sırta perde gibi

inecek şekilde omuzlardan geriye atılıyor. Payitahtta yaşmak ince muslin-den yapılıyor, altındaki renkli çevre ile elmas saç tokaları açık seçik görülebiliyor ve harika bir işvebazlıkla düzeltiliyor. Bursa'da ise kalın patiskadan yapılıyor ve başa öyle sıkı bağlanıyor ki kefen gibi gözüktüyor.

Bursa'da bana bilhassa çarpıcı gelen bir husus da camileri ziyaret etmenin kolaylığı. İstanbul'daki camiler sıradan seyyah için neredeyse mühürlükten, Bursa'da birkaç kuruş vererek herhangi bir camiye girebiliyorsunuz. Pek çoğu da görülmeye değer. Şehrin ortasındaki Ulucami hepsinin en güzeli ve en büyüğü. Çatısı yirmi adet zarif kubbeden meydana geliyor. En ortadaki sadece demir bir ağla örtülü olduğundan, ışığın içeriye girmesine izin veriyor. Bu kubbenin altında beyaz mermerden, güzel bir havuz bulunuyor. Fıskiyesinden bu küçük havuza düşen suyun serin, yeknesak şırıltısı geniş binada akisler yaparak uzuyor ve yumuşuyor; bu küçük havuz kizbalıklarıyla dolu geniş bir dış havuzu besliyor. Caminin içinde ilk kez bir havuz görüyordum ve bu heybetli havuz üzerimde çok güzel bir tesir yarattı. Mermer havuzun duru, beyaz parıltısı duvarlardaki koyu kalem işleriyle ve yeri kaplayan yaygıların üzerine aralıklarla serilmiş zevksiz renklerdeki seccadelerle güçlü bir tezat teşkil ediyordu. Sık kafesli bir merdiveni olan minber kakmalı ahşaptandı; bina bir bütün olarak teferruatının zenginliğinden çok, düzgün nispetleri ve şık havuzuyla dikkate değerdi. Allah'ın, Peygamber'in ve dört halifenin isimleri levhaların üzerine güzel ve cesur bir hat çalışmasıyla yazılmıştı. Caminin şark ucundaki kemerli girinti de zevkli boyanmıştı.

Biz girdiğimizde, caminin baş imamı Kuran okuyordu; yeşil sarığı ve cüppesi yanındaki halının üzerindeydi. Okuyuşu hızlı ve yeknesaktı ve buna refakat eden ani ve kesik hareketleri seyredenlerde hiç de hoş bir tesir bırakmıyordu. Ona yaklaştığımızda, birdenbire okumasını kesti ve bizi tepeden tırnağa süzdü; sonra yine işine döndü ve bizimle bir daha alakadar olmadı. Bir köşede derin uykuya dalmış bir adamın yanından geçtik; diğer bir köşede, dizlerinin üzerine çökmüş ve Allah'ın adının önünde, avuçlarını yukarı kaldırmış, huşu içinde dua eden bir kadın vardı. Halılardan birinin üzerinde bir imam, yarım düzine kadar gençle çevrilmiş halde ders veriyordu; belli ki bunlar caminin bitişiğindeki medresenin öğrencileriydi. Dört bir yanda, grup grup müminler rahlelerinin önüne diz çökmüş, o günkü Kuran derslerine çalışıyorlardı.

Cami turumuz sırasında bize refakat eden imam, neredeyse bir terlik kadar hafif oldukları için ayakkabılarımı çıkarmama lüzum olmadığını söyleyecek derecede müsamahakârdı. Minarelerden birine çıkma arzumu

ifade ettiğimde, kapıyı açması ve bana refakat etmesi için hademeyi çağırdı. Bu çağrıya uyarak gelen kişinin hafızamdan herhalde zor silinecek bir görünüşü vardı.

Alnına kutsi yeşil sarığını sarmış, eciş bücüş vücuduna pamuklu kumaştan dar ve koyu renkli bir yelek geçirmiş, kısa ve çarpık bacaklarına aba tozluklar takmış, uzun sakalı kıtık kıtık olmuş, yalınayak ve kambur bir cüceydi bu. İnce, kemikli parmaklarıyla boyundan epey uzun bir asayı sıkıca kavramıştı. Bizi bir süre dikkatle süzdü ve bir kurdun keskin, aç bakışlarıyla hizmetkârimıza yanaşarak, soru soran bir ifadeyle “bahşiş” kelimesini homurdandı; elbisesinin kıvrımları arasında minarenin anahtarını uzun uzadıya aradı; nihayet, kocaman ağzı buruşuk ve sakallı çehresini boydan boya kaplayacak şekilde sırtarak anahtarı çıkardı. Ona bakarken, gözümde Quasimodo canlandı –Nôtre Dame’ın canavarı bu adamdan daha ürkütücü olamazdı doğrusu!

Asasını bir halı yığınının arkasına itinayla gizledikten sonra, bu Türk Quasimodo minarenin dar kapısını ardına kadar açarak bize kırık ve tehlikeli taş basamaklara doğru yol gösterdi. İçerisi zifiri karanlıktı ve adam arkasındakilerden birinin durakladığını veya geciktiğini gördüğünde şeytanca kıkırdıyordu; sanki bununla, başına açtığımız zahmeti telafi ediyordu. Kendi kendine mırıldanmaları arasında, bahşiş kelimesini sık sık, duyabileceğimiz şekilde tekrarlıyordu.

Merdiven, müezzinin müminleri namaza çağırdığı şerefeye açılan küçük bir kapıda son buluyordu. Kapının açılmasıyla gelen ışık seli neredeyse gözlerimizi ağrıttı. Şerefede durduğumuz sırada yaşadığımız hissin rahatlık olduğunu söyleyemem. Minare öylesine yüksek, korkuluk öylesine alçak ve şerefenin kendisi öylesine dardı ki alışık olmayan biri bunların yarattığı baş dönmesiyle yarı felç oluyor ve önünde uzanan manzaranın ihtişamından tam anlamıyla keyif alamıyor. Sadece imparatorluk sarayından görülen geniş ova değil, aynı zamanda onu çevreleyen dağ silsilesi de bütünüyle gözler önündeydi.

İnişte epeyce bir sendeleme, kayma ve tökezlemeden sonra, kendimizi yeniden Ulucami’nin havuzunun başında bulduk. Camiden ayrılırken, biraz da şaşırarak minarelerinin dışarıdan, dörtte bir yüksekliğe kadar tuğlalarla kaplı olduğunu fark ettik.

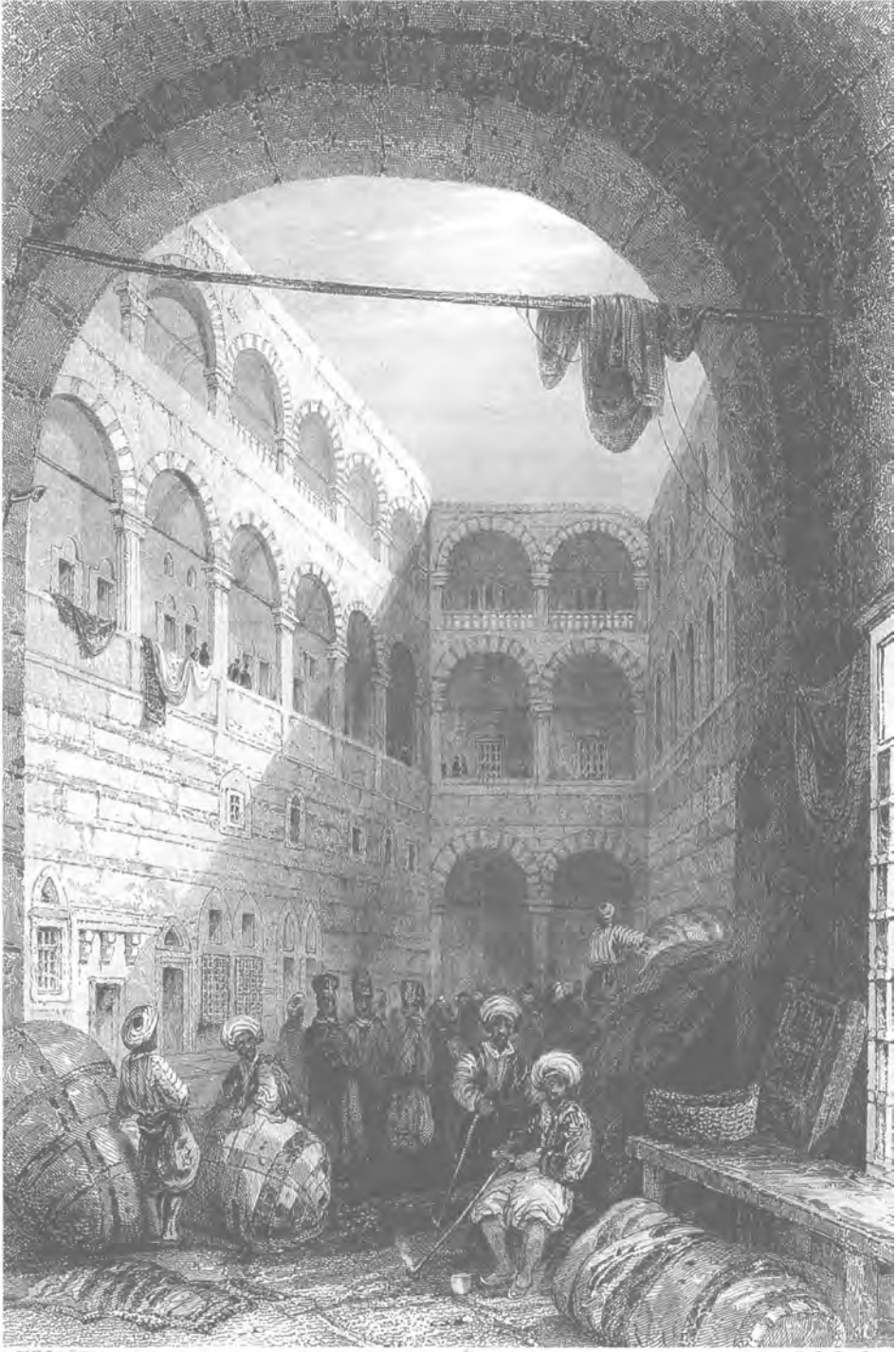
Quasimodo’ya, ikinci bir kez çirkin sırtımasını gösterip, aksak adımlarıyla uzaklaşmasını sağlayan bir bahşiş verdikten sonra, oldukça büyük olan Çarşı’ya doğru ilerledik. Günlerden pazar olduğu için, genellikle Ermeni ve Rum tüccarların işlettiği dükkânlar kapalıydı; ama birçok Hasan,

Abdullah ve Süleyman, mallarını baştan çıkarıcı şekilde etraflarına dizmiş ve halılarının üzerine bağdaş kurmuşlardı. Uzun sakalları kuşaklarına kadar iniyor; çubukları yanı başlarında ve çarıkları halının kenarında çıkarılmış halde duruyor. Bir tarafta, başına altı arşın şal sarmış, ateşli kara gözleri ve kar gibi beyaz bir sakalı olan, Peygamber'in soyundan gelme yeşil sarıklı bir adam, biz geçerken kabartma gümüşlü piştovlarını, zengin işlemeli yatağanlarını ve kadife kılıflı, yaldızlı palalarını sessizce işaret ediyor. Öbür tarafta, geniş, yassı kuşağını akik bir tokayla tutturmuş, gri külahını alnına indirmiş, keskin bakışlı bir derviş bize fildişi parfüm kutularını uzatıyor.

Dervişin mallarını tetkik ederken, ondan ebedi gençlik ve solmayan güzellik satın alabileceğimiz hissine kapılıyoruz. Sattığı şeyler arasında boyalar, kremler ve tozlar, esanslar ve yağlar, tütsüler, tılsımlar ve tespihler, okunmuş bilezikler, hacı yüzükleri var; hepsi de yüksek vasıflarıyla mütenasip bir intizam ve dikkat içinde dizilmiş. Az ileride, ciddi görünüşlü bir adam, sanki "Arap Diyarı"nın minyatür bir tasviri önünde oturuyor. Çevresine baharat ürünlerinden bazılarını piramit biçiminde yığmış, bazılarını da hususiyetlerine ve fiyatlarına göre billur kavanozlara koymuş; tezgâhında karanfil çuvalları, küçük hindistancevizi yığınları, zencefil öbekleri, yenibahar ve kırmızıbiber sepetleri, kabuk tarçın demetleri ve daha az bilinen nice baharat var. Baharatçının karşısında, terlikçinin mor, kırmızı ve sarı cici bicilerle dolu şen tezgâhı duruyor. Yahudi için mor, Ermeni için kırmızı, Türk için de sarı. Hakiki Müslüman rengine bir çift terliği ecnebi olduğum için fiyatının iki mislini ödeyerek satın aldım ve yürüyüşümüze devam ettik.

Terlikçinin yakınlarında, kapalı dükkânlardan birinin önündeki basamakta hırpani bir Türk oturmuş, hoş bir koku yayan soluk leylak rengi çiçeklerini satıyordu. Bir buket satın aldığım sırada nereden geldiklerini sordum ve bunların Keşiş Dağı'ndan gelen yabani çuhaçiçekleri olduğunu öğrenince, istenen paranın iki mislini ödedim. Bunun Venüs'ün kendi elleriyle diktiği tohumlardan çıkmadığını kim söyleyebilir ki?

İngiltere'den ayrılmadan önce ve aslında Türkiye'yi ziyaret etme fikri kafamda teşekkül etmeden bile önce, bana tatlıcı dükkânlarının renkli ağaçlardan yapılmış büyümlü peri saraylarını andırdığı söylenmişti. Üstelik bunu söyleyen şahıs İstanbul'da birkaç hafta kalmıştı. Bütün gördüklerimin fazlasıyla hakkını vermeye kararlı olarak söyleyebileceğim tek şey, benim büyüleyicilikten anladığımın *Gunter's* veya *Farrance's* işletmelerinde yapılanlara daha yakın olduğudur. Türkler büyük Avrupa şehirlerinin mağazalarında son derece tesirli olan teşhir inceliklerinden anlamıyorlar. Parfümcüler

İstanbul'da bir han

ile ipekçiler ve belki bir iki esnaf grubu daha hariç tutulursa, mallarının teşhiri mevzuunda fevkalade sallapatiler.

Tatlıcı tezgâhlarının en önünde cam kavanozlar ve kaplar duruyor. Bunların bazıları kurutulmuş meyve şekerlemeleriyle, bazıları şerbetli keklerle, diğerleri de değişik renk ve kokuda şekerlerle doldurulmuş. Şarklıların çok sevdiği kokulu macunlar makasla kare kare kesilip kâğıtların üzerine seriliyor ya da dev sucuklar gibi, asma dalıyla delinerek vitrin çerçevelerine asılıyor. İtiraf ederim ki, periler diyarına dair hayallerim bunların çok çok ötesinde. Bununla beraber, satılanların tadı hiç de küçümsenemez; Bursa Çarşısı'ndan aldığımız tatlıların İstanbul'da aldıklarımızdan bile daha hoş kokulu olduklarını keşfettik.

Daha sonra ipek çarşısına geçtik. Satıcıların dörtte üçü Ermeni olduğundan neredeyse her yer kapalıydı; işlerinin başında olanlar arasında çok yakışıklı bir Türk'ü seçtik. Adam önümüze bu memleketteki kadınların hammamdan sonra saçlarını toplamak için kullandıkları saten eşarplardan bir yığın serdi. İlle de en gözde renkler olan parlak kırmızı ve koyu turunculardan almamızı teklif etti; ama dokumaları son derece kaba ve fiyatları fahişti, bu yüzden alıcı olmaktan vazgeçtik.

İpek çarşısından ipekçiler hanına geçtik. Bu sağlam görünümlü dört köşeli binanın taş döşeli avlusunun tam ortasında gene taştan güzel bir havuz var; şehirde sayıları yirmiyi bulan bu neviden binalar içinde en haşmetlisi bu han. Büyük kapının üzerindeki oymalı taş silmeye, firuze kadar parlak mavi seramikten bir mozaik çelengi yerleştirilmiş; çok hoş ve canlı bir tesir yaratıyor.

Bursa'daki havuzlar ve çeşmeler, sayıları üç yüz seksen yediyi [!] bulan camilerin en az iki katı kadar olmalı. Köşeyi döndüğünüzde karşınıza bir çeşmenin çıkmadığı sokak yok gibi bir şey ve üçünü, hatta dördünü aynı anda görmeniz mümkün. Bütün büyük evlerin avlusunda veya bahçesinde bulunan en az bir çeşmeyi de bu hesaba katmıyorum. Hiçbir çardak, havuz ve küçük *jet d'eau* [fıskiye] olmaksızın tamam sayılmıyor. Ne var ki, bu su bolluğuna rağmen sokaklar iğrenç denecek kadar pis; insanların süpürdükleri bütün pislikleri evlerinin önüne atma huylarının neticesi biriken çöpleri kaldırmak için hiçbir gayret de gösterilmiyor. Hakikaten de kıyafet ve dili bir kenara bırakılacak olursa, Bursa ve civarı Lizbon'un bir kopyası gibi. Hemen hemen aynı kirlilik, aynı öküz arabaları, aynı yük katırları ve sabahdan akşama kadar aynı şehir gürültüleri; aynı mavi gökyüzü, berrak sular, zengin nebat örtüsü, parlak çiçekler ve heybetli ağaçlar. Birindeki altın sarısı Tejo vadisinin yerini diğerinde muhteşem ova almış.

Eve dönüp üstümüzü değiştirdikten sonra atlarımıza atladık ve kaplıcaları görmek üzere yola çıktık. Hiçbir şey buraya giden yoldan daha güzel olamaz. Şehrin kapısını geçer geçmez dağın eteğinden kıvrılıp Muradiye köyüne iniyorsunuz; Sultan Murad Camisi sağınızda kalıyor, önünüzde aşacağınız geniş topraklar uzanıyor. Köyü geçtikten sonra sola ani bir dönüş yapıyor ve hafif bir yokuşla dağın üçte biri kadar yüksekliğe çıkıyorsunuz. Bir yanda neredeyse dimdik bir kayalık alan, diğer yanda bağlar ve dut ağaçlarıyla kaplı bir bayır; bayırın ötesinde göz alabildiğine ova uzanıyor. Anlattığım bu yol, dağın yanından dolaşılıyor; yabani çiçekler ve çalılar, yol kenarlarına bahçe görünüşü veriyor. Ve dar yolda karşıdan gelen birine yol vermek için buraya dalmak mecburiyetinde kaldığınızda vicdan azabı duyuyorsunuz. Havayı dolduran kokular ve dut ağaçlarının arasından gelen bül-bül şakımaları tablonun güzelliğini tamamlıyor.

Bu güzel yol sizi kaplıcaların bulunduğu Çekirge köyüne ulaştırıyor. Köyün bir Bizans manastırından çevrilmiş çok şık bir camisi var.⁵⁸ Mabedin harici görünüşü çok şık; bütün cephe beyaz mermer sütunlarla desteklenmiş ve heybetli basamaklardan ana girişe çıkılıyor. Caminin içi alışıldık tarzda boyanmış ve asılı kandillerle aydınlatılıyor; ancak kayda değer bir güzelliği veya ihtişamı yok. Eski keşiş hücrelerinin ve yemekhanesinin şapelin üst katına yapılmış olması çok tuhaf. Buraya sütunların desteklediği uzun bir galeriden giriliyor. Kırık dökük taş basamaklardan bu galeriye çıktık. Eksik basamakların yerine oymalı sütunlar konmuş. Üst katta yaşlı bir delinin tek başına kaldığını öğrendik. Eski püskü bir yaygının üstüne bağdaş kurmuş, halkın en fakir tabakasının yediği kara ekmeği iştahla mideye indiriyordu. Manastır hücreleri akıl hastalarını muhafaza altında tutmak için odalara çevrilmiş, ama şimdilerde burada kalan tek hasta bu zavallı ihtiyar. Ona birkaç para attık; şaşkın bir memnuniyetle bunları kaptı ve çocuk gibi seviyerek Allah'ın adını mırıldandı.

Caminin avlusunu üç muhteşem çınar ağacı gölgeliyor ve sütunlara bakan şadırvan, içinde soğuk su bulunmasına rağmen, oluklarından sıcak sular akan haznesiyle kayda değer. Bu çelişkili bir vaziyet gibi görünse de, tetkik edildiğinde sebebinin çok basit olduğu anlaşılıyor. Şadırvana iki farklı membadan su geliyor; sıcak çeşmeyi besliyor ve oluklardan bu su akıtılıyor; soğuk su ise havuzu dolduruyor ve buradan başka bir istikamete akıyor.

Caminin yakınlarında Sultan I. Murad'ın türbesi bulunuyor. Türbe avlusunun ağır kapısının, demir muhafazayla kaplı değerli bir metalden yapılmış olduğu söyleniyor. Havalı halkı Padişah'ın ölmeden önce, imparatorluğun fakir düşmesi halinde bu kapının eritilmesini vasiyet ettiğine ve o zaman taht-

58

Hüdavendigar Camisi, Osmanlı döneminde yapılmış olduğu halde planı, cephe kurgusu ve işçiliğindeki benzersiz özellikler nedeniyle 20. yüzyıl ortalarına dek Batı literatüründe Bizans kökenli kabul edilmiştir (e.n.).

ta bulunan hükümdarın kendinden evvelkilerin hepsinden daha zengin olacağına inanıyor. Öyle dahi olsa, bu akla kâfi derecede yakın bir inanç değil; çünkü şimdi tezyinlerinin çoğu dökülmüş olsa da, kapı aslında demir üzerine altın yıldız kaplamamış; herhalde şöhretini de bu kaplamaya borçlu.

Aynı ölçüde şüpheli diğer bir rivayet de köyün adının nereden geldiği. Çekirge adı köylüler arasında şu şekilde açıklanıyor:

Hristiyan manastırının bir Müslüman camisine tahvil edildiği sırada, Sultan Murad bir gün sütunların arasında oturuyormuş. Üzerine sıçrayan bir çekirgeyi çevik bir hareketle yakalamış; böcek hâlâ elindeyken, yanına yaklaşan bir derviş, etek öptükten sonra dini bütün Padişah'tan tekkesi için usandırıcı taleplerde bulunmaya başlamış.

Hükümdarın elinde tuttuğu şeyin ne olduğunu bir çırpıda bilirse isteğinin yerine getirileceği cevabını almış. Dağın çekirge kaynadığını ve büyük ihtimalle bunlardan birinin Padişah'ın üzerine sıçramış olduğunu bilen kurnaz derviş derhal şu karşılığı vermiş: “Rezil bir böceğin haddini bilmezliği, ait olduğu topraktan, sanki göklerin bir yarattığıymış gibi güneşin yüzüne sıçramasına yol açmış olabilir; bu küstahlığa son vermesi için haşmetli elin uzanması kâfi gelmiştir. Hem Cihan Hükümdarı'nın alnını çevreleyen haleden çaldığı bir şuayla kendini muzaffer bir güneş yerine koymaya kalkışan isyankârlar için, hem de yaprakların karanlığından kutsi elbisenin eteğine sıçrama cüretini gösteren çekirge için ne büyük talih ki kudretli olduğu kadar merhametli olan Padişah elinde tuttuğu böceği ezmiyor. Allah'ın Sevgili Kulu! Cihanın Efendisi! Söyle bana, talebim yerine getirilecek mi?”

Padişah bir yandan elini açıp böceğin kaçmasına göz yumarken, “Olur, derviş” demiş. “Sultan Murad'la yaptığın bu konuşma unutulmasın, hazırcevaplığın ve ustaca taktiğin asırlar sonrasında da anlatılsın diye buraya Çekirge adını veriyorum –sakın ola kimse başka bir isim vermeye kalkmaya.”

Hünkârın türbedarının içeriye girmemize müsaade etmesi için bütün ikna gücümüzü kullanmak mecburiyetinde kaldık. Memleketimizi, Asya'ya geliş sebebimizi ve gayrimüslim olmamıza rağmen hakiki bir müminin mezarını ziyaret etmedeki maksadımızı anlatmamız lazım geldi. Bütün konularda tatmin edici cevaplar verdikten sonra tasvibini koparabildik. Uzun boylu, heybetli türbedar oturmakta olduğu ahşap sekiden kalktı ve sözünü etmiş olduğum kocaman kapıya dev bir anahtar sokarak bizi türbe avlusuna aldı.

Padişah'ın kendisi tarafından yaptırılmış olan, perdahlı mermerle kaplı bu binanın nispetleri pek muntazam. Kubbe aynı malzemeden on iki heybetli sütunla destekleniyor. Başlıklardan altısı Bizans, altısı Korent tarzında, ama hepsi de şimdi parlak yeşile boyanmış halde ve kaidelerine geniş mor

şeritler çekilmiş! Kutsi rengin seçilmiş olmasından yola çıkarak, estetiğe dair bu hakareti affettirmeye kâfi gelmese de, belki mazur gösterebilecek dini bir gayenin mevcudiyetini ıstırma ümidiyle, bu vandalizmin sebebinin sordum; fakat bu ümidim boşa çıktı, çünkü söylendiğine göre sütunlar sırf daha güzel olsun diye boyanmıştı. Üstelik, Padişah sandukasının her iki ucunda duran dev mumlar da aynı akıbete uğramıştı.

Epey kalabalık bir eşler ve çocuklar cemaati Sultan Murad'la türbeyi paylaşıyor. Padişah sandukasına harika örtüler yayılmış ve baş ucunda, koruma maksadıyla üzerine sırmalı bir tülbendin örtüldüğü eski tarz heybetli bir sarık yükseliyor. Böyle bir sarığı ilk defa gördüğüm için dikkatle tetkik ettim ve örümcek ağı inceliğindeki muslinin minik katlamalarla bu zor desenleri teşkil edecek şekilde nasıl sarıldığına akıl erdiremedim. Sandukanın baş ucundaki mermer bir kaide (tıpkı diğerleri gibi boyanmış!) üstünde gümüş kakmalı bakır bir kap duruyor ve içi bereket sembolü olan buğdayla dolu. Ayak ucunda ise bir saban asılı. Sütunların arasına gerilen iplere fenerler ve devekuşu yumurtaları asılmış.

Mermer zemine yer yer düşen ışık, çınar ağaçları rüzgârda sallandıkça titreyiyor ve sandukaların üzerinde tablomsu gölgeler meydana getiriyorlardı. Sultan Murad'ın türbesinden çıktığımda, ölümü bütün dehşetinden soymayı ve göçmüş olanların son istirahatgâhlarına aydınlık bir huzur havası vermeyi dünyada Türklerden daha iyi beceren bir halk olmadığı konusundaki fikrim bir kere daha pekişmişti.

Daha önce de anlattığım gibi, bütün türbelerde sandukalar, sıvayla kaplanıp kireçle boyanmış bir taş kütesine yerleştirilerek yerden otuz santim kadar yükseltilmiş halde. Türbenin zemini, hatta duvarları mermer kaplıyken sandukaların altında neden bu malzemenin kullanıldığını sorduğumda, imam bunun dini bir itikada dayandığını söyledi, ama bu itikadın menşeyini izah edemedi.

Bu taş sekinin altındaki demir bir mazgal Padişah'ın naaşının bulunduğu asıl mezar odasının [mumyalık] girişini gözlerden gizliyor. Sanduka sadece üzerine bez serilmiş, örtüler ve işlemeli yazmalarla süslenmiş içi boş bir ahşap kutudan ibaret. Yeraltındaki bu mezar odasına o sırada tahttaki hükümdarın haricinde kimsenin girmesine izin verilmiyor (dışarıdan buraya açılan bir kapı daha var). Türkler ölümlerin kutsiliğine dokunulmasını dehşetle karşıladıklarından, ne rüşvet ne de yalvarıp yakarma, onları korumak zorunda oldukları bu mukaddes emanete ihanet için ikna edebiliyor.

Türbeden çıktıktan sonra, büyük hamama gittik; beyler girişin yakınındaki akça ağacın gölgesine rahatça yerleşirken, ben tek başıma içeriye gir-

dim. Dış camekân görünüşü son derece alakaya değerd; üst kat baştan başa, uyuyan, yemek yiyen, çene çalan ya da taranıp süslenen Türk ve Rum kadınlarla doluydu. Tavandaki kirişlere beşikler asılmıştı ve her birinde bebekler uyuyordu. Bu memleketteki çocukların böyle küçük bir yaştan itibaren hamamın kükürtlü ve boğucu havasına katlanmayı bir yana bırakın, bundan gerçekten keyif alıyorlarmış gibi durmaları ne harika.

Epeyce büyük bu camekânı geçerek soğukluğa girdim; burada hanımlardan bazıları saçlarını örüyor, bazıları da sıcak taşların üstünde uyuyorlardı; diğer uçtaki bir kapıyı açarak sıcaklığa girdim. Çevresi aşağı yukarı otuz metreyi bulan mermer havuzun içinde kesif buharlar arasında ilk anda zorlukla seçebildiğim kırk ila elli kadın vardı.

Havuzu suyla besleyen tabii memba o kadar sıcak ki hamam kapıları kapatıldığında daha da yükselen sıcaklığa dayanmak için kişinin buna iyice alışık olması lazım. Benim üzerimde yarattığı tesir son derece nahoştı; suyun sıcaklığı ve kokusu birleştğinde dayanılmaz oluyordu; fakat sahne o kadar alaka çekiciydi ki hakkında bunca şey duyduğum bir yere dair doğru bir fikir edinebilmek için kendimi birkaç dakika bu rahatsızlığa katlanmaya zorladım.

Yakındaki bir dağdan çıkan memba suyu, kaplıcaya borularla getiriliyor ve büyük kısmı ana havuza akıtılıyor. Az bir miktarı da hususi odalardaki küçük havuzları beslemek üzere kanallarla sevk edilmiş. Su havuzun alt ucundaki bir savaktan akıp gidiyor ve bu sayede daima yenileniyor. İçeriye girdiğimde, yıkananların birçoğu çenelerine kadar suyun içindeydiler; örülmüş uzun, koyu renk saçları suyun yüzeyinde salınıyordu; diğerleri, suyun yalnız dizlerine kadar ulaştığı bir basamağın kenarına uzanmışlardı ve hizmetkârları metal taslarla üzerlerine sıcak su döküyorlardı; bazıları alçak taburelere oturmuş, mineralli suyu duş yapar gibi dökünüyorlardı; biri de, benim avucumu dahi değdiremediğim sıcak mermere boylu boyunca uzanmış, kuştüyü bir yataktaymışçasına mışıl mışıl uyuyordu.

Bursa'da pek çok kaplıca var. Bunların sıcaklık dereceleri bariz farklılıklar gösterebiliyor. Kronik hastalıkları olanlar sıradan hastalara kıyasla çok daha sıcak suları tercih ediyorlar. En güçlü membada bir yumurtanın katı pişmesi için iki dakika kâfi geliyor. Harareti vücut sıcaklığını aşmayanlar da var. Hepsi yüksek nispette mineral ihtiva ediyor; bilhassa büyük hamamdaki geniş havuzu besleyen suda fazla miktarda kükürt bulunuyor.

Hamama girmem yıkananlar arasında en ufak bir telaş yaratmadı. Gezindiğim sırada önüme çıkan az sayıda kadın her zamanki selam sözleriyle çekilip bana yol verdiler; başka işlerle meşgul olanlar bir anlığına elle-

rindeki işi bıraktılar, ama meraklarını çarçabuk tatmin ederek yeniden önlere döndüler.

Daha sonra, “Mucizevi Kaplıca”yı ziyaret ettim. İddia o ki, ölmekte olan biri havuzun kenarında tek başına bir gece geçirirse, hastalığı ne olursa olsun ertesi sabah sağlığına kavuşmuş halde kalkarmış. Gelgelelim, bu neviden bir mucize yaşamış ya da en azından buna şahit olmuş kimseye rastlamadım; gene de çoğu insan buna benzer şeyler duyduğunu söylüyor. Kaplıcaya denk addedilen diğer bir mucizevi şifa dağıtıcısı da kızıl saçlı, çirkin ve ihtiyar bir Ermeni kadını. Ünlü bir hekim olan bu yaşlı cadı, yakınlarda Bursa’ya hiçbir iyileşme ümidi kalmamış şekilde, ölmek üzere, hasta halde gelen, sözüne itimat edilir yaşlı bir beyefendiyi iksirleri sayesinde, İstanbul’a sapasağlam geri göndermeye muvaffak olmuş.

Köydeki birçok eve de sıcak su tesisatı yapılmış; çoğu vasat, hatta yıkık dökük olsa da, mevsim boyunca bu evler için yüksek kiralar isteniyor. Bunlar umumiyetle zengin Rum ailelere veya Avrupalılara kiralanıyor.

Çekirge’nin tabii mevkii son derece güzel, havası taze ve dinlendirici; aşağıda muhteşem bir ova uzanıyor. İncir, muz ağacı ve akçaağaçla dolu olan köy, sırtını heybetli dağlara yaslamış. Vadiye dökülen sular sürekli bir şırıltıyla akan çok sayıda çeşmeyi besliyor. Tepelere kurulmuş çardaklardan bazılarının ortasından su geçiyor; boylu ağaçlara leylekler yuva yapmış; uzun otların ve yabani çiçeklerin arasında kaplumbağalar geziniyor. Çekirge köyünden daha güzel bir yere kurulmuş başka bir köy düşünemiyorum –burası Türkiye’nin Cheltenham’ı⁵⁹ adeta.

59

*İngiltere’nin
güneybatısında, 18.
yüzyıl başlarından beri
özellikle karaciğer
hastalıklarına iyi gelen
kaynaklarıyla tanınan
bir kaplıca kenti (ç.n.).*

Rufai Ayininde

On Altıncı Bahis

**Rufai dervişlerinin tekkesine girişin zorluğu–Hareme davet
Tekke–Tarikatlar ve zanaatlar–Dervişlerin içeriye girişi
Elbiseler–Dua–Mevleviler–Fanatik çilecilik–İnlemeler ve hu sesleri
Tasvir zorluğu–Tarikat ayini–Delilik ve müzik–Mevlevi tekkesi**

Şark'taki bütün dini ayinler içinde, en müstesna ve umumi manada hazır bulunulması en zor olanlar dervişlerinki. Sadece Mevleviler yabancıları kolaylıkla kabul ediyorlar; hatta ayini seyretmeleri için kadınlara da kafesli bir kısım ayırmışlar. Dergâhlarının mevkii de gelip geçenlerin içeriyi rahatça görmesine imkân tanıyor. Buna mukabil, daha katı ve mutaassıp tarikatlar esrarlarını Müslümanlardan başkalarının görmesine müsaade etmiyorlar ve Hristiyanların istenmedikleri bu yerlere girmelerine mani olmak için tekkelerini ücra köşelere yapıyorlar.

Rufai dervişleri hakkında çok şey işitmiş ve İstanbul'daki tekkelerine sızmak için akamete uğrayan pek çok başarısız teşebbüste bulunmuştum; ama yabancılar karşı sırlarını büyük bir kıskançlıkla korudukları için, bu gayemden ister istemez vazgeçmiştim. Bursa'ya gittiğimde camilere girmenin nispeten kolay olduğunu görünce, dervişlerin ayinini seyretmek için yeni bir teşebbüste bulunmaya karar verdim. Fakat burada da aşılması icap eden pek çok zorlukla karşılaştım; tek başıma olsaydım asla üstesinden gelemeyeceğim zorluklardı bunlar. Neyse ki, tekke şeyhinin tanıdığı olan ve daha evvel ayinlerde hazır bulunmuş bir beyefendiyle tanıştım ve beni tekkeye almaları için nüfuzunu kullanmasını rica ettim; talihliydim ki bunu yapmaya muvaffak oldu.

Tekkeye vasil olduğumuzda ayinin henüz başlamamış olduğunu gördük ve canların toplanmasını beklemek üzere küçük dış avluda taş bir sekiye oturduk. Orada beklerken, kıdemli dervişlerden biri yanımıza yaklaştı ve arzu ettiğim takdirde kadınları ziyaret etmek üzere beni hareme götürebileceğini söyledi. Kısa bir süre sonra içeride ayin başlayacağı ve zaten sıcaktan bayılmak üzere olduğum için bu nazik teklifi geri çevirdim.

Merdivenle çıkılan tekkenin açık bir girişi var, sol tarafta kafesli pencehleri bu esrarlı yere bakan küçük bir oda bulunuyor; ayakkabılarımızı çıkarttırdıktan sonra bizi işte bu odaya aldılar. Tekkenin iç tarafında pencehemizin önüne dikilen birkaç genç, kalabalığın görüşümüze mani olmamasını sağlayacaktı.

Rufai dervişlerinin tekkesi, alçak bir balkonla çevrili kare şeklinde geniş bir salondur. Camilerde olduğu gibi, Kuran'dan ayetlerin yazıldığı levhalarla süslenmişti; duvarlarda teberler, defler ve yarım düzine kadar küçük Arap davulu [kudüm] asılıydı. Kemerli bir girintinin önü, kutsi yeşil renkli üç sancakla örtülmüştü; bunların üzerine koyu kırmızı bir kilim sarkıtılmıştı. Girintinin içinde, peygamberlerin çerçeveli levhalara yazılmış isimleri, dev bir tespih ve yeşil bir şal asılıydı. Her iki yanda balkonun ufak birer kısmı mevki sahibi kişilerin oturması için parmaklıkla çevrilmişti. Bunlardan birinde, redingot giymiş, fesli, ciddi görünümlü bir Türk oturmaktaydı. Belli ki, tarikat mensubuydu, ancak tarikatının icaplarını halka açık yerlerde yerine getiremiyordu.

Daha önce her Müslümanın, mevkii ne kadar yüksek olursa olsun, bir zanaatı ve kendine has itikadı olduğunu beyan etmiş miydim, hatırlamıyorum. Padişah bir Mevlevi ve aynı zamanda bir kürdan imalatçısı. Bu yüzden, mevzubahis olan Türk'ün de tarikatla şahsi bir rabitası olduğuna eminim. Yanında altı yaşlarında, tıpkı kendisi gibi giyinmiş, Zenci bir kölenin alakadar olduğu bir çocuk vardı. Oğlanın hareketlerini müşahade ettiğimde babası hakkındaki kanaatim güçlendi. Küçük oğlan, şeyhin yanına oturtuldu ve ayin boyunca dervişlerin her hareketini tam olarak taklit etti.

Tekkenin içinde boğucu bir sıcaklık ve iğne atılsa yere düşmeyecek bir kalabalık vardı; pencerelerimizin önünde bekleyen gençler, bu boşluklara geçmeye çalışan kalabalığı uzakta tutmak için devamlı gayret gösteriyorlardı. Buradakilerden daha yakışıklı bir erkekler topluluğu görmedim; o ne parlak kara gözler, güzel alınlar ve bembeyaz dişler.

Nihayet, avluda yavaştan bir ilahi başladı ve dervişler, başlarında şeyhleri sırayla merdivenden çıktılar. Beyaz kuşak takmış, muhteşem bir yeşil sarık ve zeytin yeşili bir cüppe giymiş olan şeyhin dışında, hususi bir kıyafetleri yoktu. Şeyh yirmi bir-yirmi iki yaşlarında solgun ve narin görünümlü bir adamdı. Babası iki yıl önce ölmüş; bütün derviş tarikatlarında şeyhlik babadan oğula geçtiği için, nice çileler çekildiğini görmüş kızıl posta oturma şerefine bu genç adam nail olmuş. Acı çekme ayinlerine başlamak üzere onu tekkenin üst kısmına kadar takip eden dokuz fanatik tarikat mensubunun önündeki bu nahif görünümlü gencin insana dokunaklı gelen bir hali vardı. Şeyhin kilime oturup avuçlarını yukarıya doğru açmasından sonra dervişler secde edip alınlarını tozlu zemine gömdüklerinde, bu insanları hızla mezarra götürmekte olan körü körüne itikat ve düşüncesiz şevk bende bir acıma hissi yarattı.

Bu tarikatın ayinlerine Hıristiyanları almak istememesindeki sebeplerden biri de, zikirlerinde Allah adının sık sık geçmesi olsa gerek; çünkü bu

ad, bir gâvurun nefesiyle kirlenmiş bir havada asla ağızdan çıkmamalıdır. Bizim mevcudiyetimizle alakalı olarak vicdanlarının sesini susturan şey, ahşap kafeslerin teşkil ettiği engel ve hakiki manada tekkenin içinde bulunmayışımızdı herhalde.

Dua uzun ve kasvetliydi; şeyhin alçak sesli yeknesak ilahisi dışında çıt çıkmıyordu. Duanın nihayetine doğru, ayine kendini iyice kaptıran müritlerin sayısı elliyi bulmuştu. Duanın hitamında, dervişlerin hepsi tekkenin içinde bir halka teşkil ettiler ve dört kıdemliden biri girintinin içine şeyhin oturması için bir kaplan postu serdi. Şeyhin, yüzü Mekke'ye dönük olarak alçak sesle ettiği duaya diğerleri boğuk inlemelerle katılıyorlardı. Şeyh az önce sözünü ettiğim yeşil şala büründü ve postu üstündeki makamına dönerek bütün canların tekrar ettiği bir nevi ilahiye [zikre] başladı. Ayaklarını altına alıp oturduktan sonra hepsi yavaşça öne arkaya sallanmaya başladı. Her harekette yeni biri aralarına katılıyordu. Bunlar, girişte yemenilerini çıkardıktan sonra yalınayak şeyhin önüne geliyorlardı; şeyh bir süre avuçları açık halde sessizce dua ettikten sonra sakalını sıvazlıyor ve adamlar da bir dizleri üzerine eğilerek onun elini dudaklarına ve alınlarına götürüyor, ardından halkada kendilerine bir yer buluyorlardı. Halka giderek öyle sıkışık hale geldi ki, insanlar birbirlerine iyice yapıştılar. Yavaşça öne arkaya sallanırlarken, tek bir vücut halinde hareket eder gibiydiler.

Ayinin burasında, kardeş tarikatın ayinine katılmak üzere yanında iki kıdemli dervişle birlikte Mevlevi dedesi içeri girdi. Onların girişiyle ilahi kesildi; genç Rufai şeyhi eğildi ve misafirin elini öptü; azametli misafir de nahif delikanlının yanağını öperek karşılık verdi. Genç şeyh diğer iki misafiri de selamladıktan sonra, onları başköşeye oturttu ve kendisi de yanlarına oturdu.

Yeniden başlayan zikir bir süre sonra gittikçe hızlandı; arada bir Allah'ın adı zikredildikçe, kalabalıktan biri hu çekiyordu. Bu sesi ancak yabani bir hayvanın çığlığına benzetebilirim.

İşler bu vaziyetteyken, ansızın bir ses "Allah İllallah!" diye bağırdı ve güçlü kuvvetli bir adam kalbine ok yemişçesine kalktı, sonra başının üzerine düştü ve şiddetli bir kasılmayla yuvarlanarak kollarını göğsünde kavuşturmuş halde sırtüstü kaldı. Bütün bedeni ölü katılığına gibiydi. Sarı-ğı düşmüş ve başının ortasından inen bir perçem saçı yere saçılmıştı; ağzı hafifçe aralık ve gözleri sabitti, kısacası, dehşet verici bir nöbet geçirir gibiydi. Ancak birkaç dakika geçtikten sonra canlardan ikisi yardımına koştu, yumruk olmuş ellerini çözdü ve duruşunu değiştirdi. Nihayet kendine hâlâ gelememiş derviş yerden kaldırıp, kırmızı posta taşıdılar ve şeyhin

önüne yatırdılar. Şeyh sakalını sıvazlayarak sağ elini göğsüne koydu; daha sonra da adamı ayıltmak için hep birlikte ellerinden geleni yaptılar; nihayet bunu yapmaya muvaffak oldular ve adamı yeniden yerine oturtup kendi haline bıraktılar.

Aralıklarla hu çekmeler devam ediyordu, zikrin ritmi ve hareketlerin şiddeti arttıkça, bu zavallı yobazlar da delirmiş gibi bir hal almaya başladılar; ayinin belli bir yerinde, yeşil şallarını sol omuzlarına atmış dört can, birer birer şeyhin oturduğu yere doğru ilerlediler, burada yavaş ve gösterişli şekilde şallarını önce boyunlarına, sonra bellerine sarıp, sonunda mihrabın iki yanında ikişer ikişer yerlerini aldılar.

Kısa bir aradan sonra şeyh kalktı ve halkanın ortasına yürüyerek burada kendisi için serilmiş posta oturdu, hemen arkasından iki çömezi geldi; hep birlikte tüyler ürpertici bir duaya başladılar. Genç şeyh ahenkli, berrak sesiyle bir cümle söyleyip duruyor, bütün canlar buna uzun bir inlemeyle cevap veriyordu: Defalarca tekrarlanan bu dua sadece ara sıra yabani, haşın bir hu sesiyle kesiliyordu; bu sesi çıkaran kişi başını geriye atıyor ve kollarını mecnunlar gibi havada savuruyordu.

Duayı uzun, alçak sesli bir avaze takip etti. Bu avaze devam ederken, birkaç derviş ayağa fırlayarak, şeyhlerinin çevresinde halka meydana getiren kardeşlerinin sarık, cüppe, piştov ve yatağanlarını topladı. Daha sonra ayinin acı çekme kısmı başladı. Şeyh aralıklarla elini çırparak zikrin ritmini hızlandırıyor; o ve yeşil kuşaklı dört çömezi zikir çekerken canlar öne arkaya sallanıyor, devamlı inliyor, koronun sesiyle düşüp kalkıyorlardı. Hu sesleri birbirini takip ettikçe, şiddetli beden hareketleri tesirini göstermeye başladı; sonunda güçlü erkekler dört bir yanda can çekişircesine çılgınlık atıp inleyerek çocuklar gibi yere yığılmaya başladılar. Bazıları onları tutmaya çalışanların elinden kurtulmak için debeleniyor, bazıları ise kolları, bacakları zangır zangır titrerken, bebekler gibi hıçkırarak ağlıyorlardı.

Böyle bir sahneye asla şahit olmamıştım; herhangi bir insanın, bile isteye bu yolunu şaşırmış zavallıların açıkça kendilerine yaşattıkları ıstıraplara katlanmasının mümkün olabileceğini düşünemezdim dahi. Zikir ansızın belli aralıklarla kesiliyor, ama inlemeler durmuyordu; nihayet, o kadar hızlandılar ve bunlara refakat eden hareketler de öylesine şiddetlendi ki zavalı adamlar ikisine birden yetişemez oldular; pek çoğu gösterdikler gayretin büyüklüğü yüzünden nöbetler geçirmeye başladı.

Bu fevkalade ve iç kaldırıcı gösteri üzerine yazdıkça, kelimelerin aslına sadık bir tasvir yapmaya hiçbir şekilde kâfi gelmeyeceğini hissediyorum. Uzun bir inlemeden, boğuk bir hıçkırığa ve yavaş, yükselip inen dalga ben-

zeri bir hareketten, hızlı ve ani kasılmalara varan bu ayini bir çift akciğerin körük gibi solumasına benzetebiliyorum ancak. Katılanların yanak ve alınlarındaki kan iyice çekildi, gözleri donuklaştı ve ağızlarının çevresinde köpükler birikti; kısacası sahne sulh ve sevgi dolu bir Tanrı'ya ibadetten çok, ifritlerin âlemlerine benzedi!

Ayinin bu noktasında, kudümler refakatinde, Mevlevilerin çaldığı boğuk neylerin sesi işitildi. Baştan aşağı beyazlar giymiş, belinde siyah bir kuşak bulunan azametli bir adam şeyhinden gelen bir işaretle yerinden kalktı ve dönmeye başladı. Onu, kendi tarikatından iki kişi daha izledi; ilahiler sustu, ancak Rufai dervişleri müziğe kesik inlemelerle refakat etmeyi sürdürdüler. Bu, çok uzun süredir yaşanmamış, son derece müstesna bir vaziyetti ve her tarikatın bizi kendi yanına çekme endişesinden neşet etmekteydi; ayini seyretmemize de zaten bu yüzden razı olmuşlardı.

Bu gösteriyi gene çok çarpıcı diğer biri takip etti; bendirler ve kudümler canlar arasında paylaşıldı; kudümleri ikinci, daha doğrusu bir iç halka teşkil eden gençler çalışıyordu. Bunların ortasında şeyh büyük bir zile vuruyordu. Gece bozkırda giden bir yolcuyla ürpertecek inlemeler, hu sesleri ve avazeler garip bir ahenk meydana getiriyordu. Nöbet geçirenlerin debelenmeleri ve yabani çılgınlıkları tablonun dehşetini tamamliyordu. Buna daha fazla katlanmak imkânsızdı; üç kişi daha Allah'ın kutsi adını bir şeytan ayinine yaraşacak seslerle haykırarak yere düşmek üzereyken kafesli odadan kaçarcasına çıktık.

Ertesi sabah Mevlevilerin şık dergâhını ziyaret ettik. Şeyhin emriyle, oturmamız için bir halı kibarca serildi; bir defa daha ayinlerinde hazır bulunduk. Canların sayısı ve binanın güzelliği sebebiyle Bursa'daki ayin Pera'dakinden çok daha pitoreskti. Ayinleri yabancılara ne kadar manasız ve alışılmışın dışında görünse de, diğer tarikata büyük bir üstünlükleri var, o da gülünç veya iğrenç olmamaları. En mükemmel intizam, en dokunaklı ağırbaşlılık ve en güzel temizlik önde gelen hususiyetleri; peşin hükümsüz her insan için bu dergâhtan, dervişlere karşı acıma kadar hürmet de duymadan çıkmak imkânsız.

Dağın Zirvesinde

On Yedinci Bahis

Geveze berber–Gafil yolcular–Keşiş Dağı–Erken kalkış
 Şafakta kırların görünüşü–Köylüler ve yolcular–Güzel manzara
 Şark şehirlerinin tuhaflığı–Güçük minareler–Düzlükler ve sarp
 kayalıklar–Mola yeri–Dağa çıkmanın zorluğu–Manzara değişiyor
 Çölde yemek–Sivil kılavuz–Dağın görünüşü–Karlar ve güneş
 Yorucu yatır ziyareti–Kesif sis–Dondurucu soğuk
 Kuşbakışı manzara–Tütün çubuğu–Dev mezarı–Damsız kulübe
 Apolyont Gölü–Yabani güller–Tehlikeli iniş–Felsefeye meraklı
 kılavuz–Dağlarda fırtına–Kılavuz yanılınca–Mesut keşif–Fırtına

Şakacı bir berber mevzuunda bir anekdot işitmiştim. Usturası tam müşterinin çenesindeyken, kurbanını yabancı diyarlara yolculukları üzerine sorguya çekmeye başlamış. “Galiba subaysınız, efendim. Hiç Mısır’da bulundunuz mu?” “Evet.” “Sahi mi? Belki piramitleri de görmüşsünüzdür, ha?” “Evet.” “Belki Yunanistan’ı da biraz gezmişsinizdir, efendim, değil mi?” “Biraz.” “Güzel yermiş Yunanistan; Atina filan. Yoksa yarımadada da savastınız mı?” “Bir iki kere.” “İspanya büyüleyici memleketmiş diye duydum, efendim; Gil Blas’ın yazdıklarını okumuştum, insana iyi bir fikir veriyor doğrusu. Portekiz’de portakal bolmuş. Öyle mi?” “Bol.” “Ne güzel: Hakikaten en sevdiğim meyvelerden biridir. Şark veya Garp Hint adalarında vazife yaptınız mı, efendim?” “İkisinde de.” “Sahi mi! Anlaşılan esaslı bir seyyahsınız. Şüphesiz Paris’i de görmüşsünüzdür, değil mi?” “Hayır.” “Hiç Paris’e gitmediniz mi yani?” diye haykırmış köpüklerin ve gevezeliklerin adamı: “Fransız metropolünü görmediniz demek! Vah vah, desenize hiçbir şey görmemişsiniz!”

Benzer şekilde, Şark’ta seyahat etmiş, Avrupa yakasında paşalarla sofraya oturmuş, Asya yakasında beylerle pilav yemiş, saraylar görmüş, Boğaziçi’ni boydan boya hızlı kayığıyla geçmiş, bütün Türkiye’yi ve Mısır’ın yarısını gezmiş, fakat vatanına Keşiş Dağı’nın zirvesinde bir çubuk tüttürmeden dönmüş kişi buralıların gözünde “hiçbir şey görmemiş” sayılıyor.

Elbette benim bu gafil yolculardan biri olmam söz konusu değil; Haziran ayının 11’inde (vaktinden en az iki ay erken), sabah dörtte atlar kapımızdaydı; elimden geldiğince uykumu açmaya çalışarak, Rum bir bey, hizmetkârımız ve bir kılavuz eşliğinde tanrıların dağına doğru yola çıktım. Engin malumatıyla geziye keyif katacak biri olan bu beyin sevimli ailesiyle daha önceden dostluk kurmuştuk.

Şafak henüz sökmemişti; sis dağların etrafını çelenk gibi sarmış, sanki kım kürküne bürümüştü. Sık nebat örtüsünün üzeri kırağıyla kaplıydı. Uyu-yan şehrin dış mahallelerinde tek tük köylülerle karşılaştık; bazıları omuzla- rında takriben iki metre uzunluğundaki tırpanlarıyla yürüyor, bazıları yuvar- lak ahşap kürekler taşıyor, bazılarıysa Bursa'da yetiştirilen milyonlarca ipek- böceğini beslemek için kesilmiş dut dallarını yükleyecekleri hayvanların önünde gidiyorlardı. Bu böcekleri beslemek için çalıştırılanların sayısı hayli kabarık olsa gerek; bir gün şehrin kapısından girip penceremizin önünden dut balyaları taşıyarak geçen iki yüz kadar at, katır ve eşek saymıştık. Geniş ovanın her yıl neredeyse gövdesine kadar budanan ağaçlarla kaplı olduğu düşünülürse, tüketilen dutun ne hacimde olduğu anlaşılabilir.

Şehrin az ötesinde, iki adamın güttüğü, üstlerine kırmızı battaniyeler ör- tülmuş bir katır sürüsünü geride bıraktık. Yanlarında hizmetkârları, atla dağdaki bir evliya'yı ziyarete giden üç Türk beyefendi onları takip ediyordu. Bir saatlik yol katettikten sonra, hâlâ ara sıra rastladığımız tomruk yüklü ka- tırları saymazsak, kırlar tamamen bize kaldı.

Şehirden çıkar çıkmaz tırmanışa başlamıştık. Yolun bir yanında, komşu iki dağdan çağıldayarak gelen kaynar suların aktığı bir hendek sınır teşkil ediyordu. Dar, iki atın yan yana geçemeyeceği kadar dar bir keçiyolunu ta- kip ederek, sık dikilmiş bodur meşe ve palamut ağaçlarının arasından geçtik; tepenin alçak zirvesinde durup ovayı ve Bursa'nın minarelerini seyrettik.

Yol keskin bir dönüş yaparak bizi fındık ağaçlarından kurtarıp hızla te- peye çıkardı ve bir sonraki tepenin eteklerine vasil oluncaya kadar atlarımızın kayıp tökezlemesine sebep olan kayalık bir arazinin kucağına attı. Bu- rada manzara güzelleşmeye başladı: Arkamızda kalan şehir dağlarla çevrili halde harita gibi gözler önüne serilmişti. Başka hiçbir memlekette görmedi- ğim güzellikte birbiriyle kaynaşmış binalar ve ağaçlar insanı en az İstan- bul'daki kadar tesir altında bırakıyordu.

Hemen hemen her evin bir bahçesi var; bahçesi olmayanların da sıcak günlerde ailecek altında toplandıkları bir ulu ağacı mutlaka oluyor. Şark şe- hirlerine tepeden baktığınızda, Avrupa şehirlerini tamamen cazibesiz hale getiren dam ve bacaların yeknesaklığından çok uzak olduklarını görürsü- nüz. Evler sanki sık bir koruluğun içinden bitivermiş gibi; güneş ışığının ya- ladığı parıltılı camlar yaprakların arasından ışıldıyor ve rüzgâr esnek dalla- rı araladığında ortaya kâh heybetli bir kapı kâh zarif bir çardak çıkıyor. İnsan bu manzarayı hiç usanmadan uzun uzadıya seyredebilir. O sırada durduğumuz noktadan Bursa'yı olduğu gibi görebiliyorduk. En dikkat çe- kici bina, sislerin arasından fırlayan, mermer beyazlığındaki Ulucami'di.

Güçük minareleri, İstanbul'da mavi semaya azametle yükselen, kalıbı periler tarafından dökülmüş gibi duran, hafif, ince ve uzun minarelerin birer karikatürüydü sanki. Zarafetlerini, Bursa'da sağlam binaların bile çatılarını uçuracak kadar şiddetle esen rüzgâra kaptırmış olmalılar. Camiyi üzerinde metal mum söndürücülerinin durduğu mumdan devlere tahvil eden nispetiz kurşun kubbeler de tablonun kabalığını artırıyor. Hemen yakınlarda nehir, beyaz çakıl taşlı yatağında köpürerek akıyordu; uzaklarda, mor bir renk almış, bulutlarla taçlanmış dağ silsilesi görünüyordu.

Atlarımızın ön ayaklarının bir iki adım ötesinde, bodur meşe ve ladin ağaçlarıyla örtülü dik bir yar iniyordu; göremesek de sularını yarın dibine doğru kükreyerek akıtan bir çağlayanın sesini işitebiliyorduk. Bu yarın öte tarafında yükselen heybetli dağın zirvesinde bulut gibi yoğun hale gelmiş sisi delen köknarlar binlerce nokta gibi gözüküyordu. Önümüzde yükselen kayalar aşmak zorundaydık; taşlardaki yarıklardan, düğüm gibi dolanmış köklerini şarıl şarıl akan suların beslediği ağaçlar çıkmıştı. Atlarımız sulara bastıkça, üzerimize su zerrecikleri yağıyordu. Bir süre sonra, taze otlarla kaplı, akça ağaçların ve dişbudakların gölgelediği bir çayırığa çıktık. Yaprakların arasından tahtalı güvercinlerin cilveleşme sesleri geliyor, zümrüt kadar yeşil ve parlak çekirgeler çiçekten çiçeğe sıçırıyorlardı.

Burası yolcular için bir mola yeri idi ve doğrusu, durmadan geçmek haksızlık olurdu. Dünyada bundan daha güzel bir yer az bulunur. Cazibelerini artırmak istercesine gür otların arasından fırlamış bir iki soğuk gri kayanın yanında, etrafımızı saran dağ manzaralarını seyrederek dinlendik. Önümüzde uzanan vahşi ve zorlu yol düşünülünce, bu dinlenme fırsatını pek az kişi tepirdi zannederim.

Başına ve de bileğine güvenmeyen biri sakın ola Keşiş Dağı'na çıkmaya kalkışmasın. Yüzlerce metre derinlikteki uçurumun kenarında başı dönmeden duramayan bir kişi, bazen akan suların meydana getirdiği bir kanaldan veya çıkıntı yapmış kayalardan geçmek mecburiyetinde kalacağı, bazen genişliği otuz santimi bile bulmayan bir keçi yolunda nasıl at sürebilir? Sinirleri bundan daha çok yıpratacak veya ürkekleri rahatlatmaktan bu kadar uzak bir yolculuk düşünilemeyeceğinden, bu gibi insanlar için *le jeu ne vaudra pas la chandelle* [atılan taş ürkütülen kurbağaya değmez]. Kimi zaman bیلardo masası yüksekliğinde ve büyüklüğünde yassı bir kayayı aşmanız gerekiyor ve kayadan aşağı atladığında atınızın gömüldüğü çamur dizlerinize kadar yükseliyor; tomruk yüklü katırlarla çarpışmamak için yolun kenarına tırmanıyorsunuz; inerken atınız otların arasında kocaman yılanlar gibi kıvrılıp bükülmüş ağaç köklerine takılarak tökezliyor; bir anda kaçacak yer

bulamadığınız bir ağaç dalı sizi neredeyse eyerinizden düşürüyor ve sonra, kendinizi atınızın üzerinden atlamayı reddettiği bir dereye sıırıslam buluyorsunuz. Belli ki tanrılar misafir ağırlamaya hiç de meraklı değil.

Tırmanış zorlaştıkça manzara tamamen değişti. Heybetli köknarlar berak gökyüzüne doğru yükseliyordu. Tepeyi aşp dönünce karşımıza çıkan düzlükte dağınık halde üst üste yığılmış kayalar büyük bir şehrin harabelerine benziyordu. Yer yer, düşen bir yıldırımla gövdesi kömür haline gelmiş bir ağacın beyaz, yapraksız dalları parlıyordu. Başımızın üzerinde kartallar ve akbabalar daireler çiziyor, kayaların arasında guguk kuşları birbirlerine sesleniyorlardı. Bazen uzaklardan bir ayının pes perdeden homurtusu işitiyordu. Bundan daha vahşi bir sahneyi hayal etmek bile zor.

Az sonra girdiğimiz köknar ormanı, ortasından berrak bir derenin aktığı küçük bir düzlükle kesildi. İçinde alabalıkların kaynaştığı dere suları, geçişlerine engel olan taşların üzerinden binlerce minik şelale halinde dökülüyorlardı. Burada durup kahvaltımızı yaptık. Menekşe ve yabani sümbüllerin arasına, körpe otların üstüne oturarak kaliteli Rum şarabımızı Keşiş Dağı'nın sularında soğuttuk. Yolcular umumiyetle atlarını bu noktada bırakıp dağın zirvesine yürüyerek çıkıyorlar; fakat güler yüzlüğümüz, yumuşak sözlerimiz ve hepsinin ötesinde fazladan bahşiş vaadimiz sayesinde gönlünü kazanabildiğimiz kılavuzumuz, atlarının bacaklarını ve bizim de boyunlarımızı riske atma pahasına, hayvanların çıkabildiği yere kadar gitmeye razı oldu.

O ne kahvaltıydı! Zeki Rum dostumuz keşfetmeyi umduğu madenlerden söz etmeye başlamıştı bile. Ben ise elbisemi güzel yabani çiçeklerle süslüyordum. İriyari Türk bütün dikkatini haşlanmış yumurtalara ve *caviare*'a [hav-yara] vermişti; hizmetkârımız da dereye gidip gelerek bize bardaklarda, eritilmiş topaz gibi parıldayan soğuk şarap taşıyordu.

Önümüzde her yarığı ve oyuğu karlarla örtölmüş dağ yükseliyordu. Kesif duman dağın zirvesinde bir sorguç gibiydi. Zirvedeki karlar erimişti, fakat güneşin altında göz kamaştırarak parlayan kayağantaşlar karın beyazlığını aratmıyordu. Kayaların yanında, hiç kalkmayan karın ağırlığı altında bodur ve güdük kalmış ardıc ağaçları yetişmişti. Topraktan dikine değil de, sürünerek çıkar gibi bir halleri vardı. Kozalakları, iğne yaprakların altında pembe pembe parlayarak bir sanat eseri tesiri yaratıyordu. Gene de ihtişamının ve ululuğunun unutturamadığı bir endişeyle tepeye bakmaktan kendimi alıkoyamadım. Haziran ayında bir kadının zirveye çıkmasının imkânsız olacağı söylenmişti; şimdiden altı yedi kilometrelik vahşi bir tırmanışı geride bırakmıştım. Önümde ise yolun takriben iki kilometre sürekli tır-

manmayı icap ettiren zorlu kısmı kalmıştı; Chartreux Çölü'nde gösterdiğim dayanıklılığı hatırlayarak yoluma devam etmeye karar verdim.

Sepetimiz toplandı, eyerlerimiz sağlamlaştırıldı ve küçük dereyi aşarak bir kez daha tırmanmaya başladık. Kayaların üstünden geçip, dokuz şelaleyi geride bıraktıktan sonra kendimizi neredeyse dik zaviye yapan zirvenin dibinde bulduk.

Muhteşem bir manzaraydı! Öğle güneşi uçsuz bucaksız karın üzerinde parlıyor, güneşin sıcaklığına gönülsüzce mağlup düşen yerlerde eriyen karlar binlerce derecik meydana getiriyordu. Dağın sislerle taçlanmış en yüksek tepesi mavi gökyüzüne vakarla yükseliyordu; dağ silsilesinin fırtınalarla teşekkül etmiş sarp ve çıplak sivrilikleri yüzyılların oyduğu, karla dolu girintilerin yukarısında uzanıyordu. Aşağılarda kalan şelalelerin çağıltısı ve kayalık burnu aralıklarla yalayan rüzgârın sesi dışında çıt çıkmıyordu.

Atımdan inip dizginleri kılavuza uzattığımda, kendimi bir yaş daha gençleşmiş gibi hissettim!

Bu yolculukta ne kadar yorulduğumu asla unutmayacağım; yamru yumru ardıc kökleri ve bir adım ilerlediğimizi zannederken, ayaklarımızın altından kayarak, bize haince altı yedi adım kaybettiren gevşek taşlar üstünde kilometrelerce tırmanmıştık. Sonunda kayalığın ucuna vardık; işte dağa çıkmıştık ve sabah geçtiğimiz yerlere bir vadiye bakar gibi yukarıdan bakıyorduk. Ama işimiz henüz bitmemişti: En heybetli zirve, Jüpiter'in tahtı önümüzde gösterdiğimiz gayretle alay edercesine yükseliyordu. Zirve ile durduğumuz yer arasında derin bir yar vardı; önce incek, sonra yeniden tırmanacaktık: Kayanın üzeri bir iki metre derinliğinde karla örtülüydü; ayaklarımız gevşek taşların arasından karlara gömülüyordu; çivi gibi bir soğuk vardı; içinde bulunduğumuz müşkülâtı iyice artırmak istercesine, aşağıdaki vadiden yükselen yoğun buhar, yanmakta olan bir dünyanın olanca dumanı gibi genzimize doluyordu.

Son derece korkunç bir vaziyetti! Kat kat sisin içinde, gölgeler birbirinin üzerine biniyor, arkadaki boşluğu gizlemek istercesine dağı çevreleyen soğuk, gri, yapışkan dumandan başka hiçbir şey görülüyordu. Uçurumun kıyısında durup bu esrarengiz bulutu seyretmenin ürkütücü bir yanı vardı; akıl almaz cesameti, elle tutulamaz dokusu, hep asılı duruşu, koyu ve kesif griliği hayal gücünü zorluyordu. Bulutun durmadan değişen şeklini gözlerken zihnim yorulmuştu; yanımdakiler beni tutup çekmeselerdi, sırf bu yorgunlukla düşüp bayılabilirdim.

Dağda fazla oyalanmamamız hususunda ikaz edilmiştik, bu yüzden birkaç dakika sonra yeniden yola koyulduk. Ara sıra sis dağılıyor, epey aşağımızda kalmış tepeleri, vadileri, dereleri ve ormanları görmemize fırsat veri-

yordu; ama ardından bunlar sanki bir perinin sihirli değneği dokunmuşçasına, bir anda gözümüzün önünden siliniveriyordu. Yeni bir sis dalgası yükseliyor ve her şey yeniden kaosa bürünüyordu.

Nihayet bütün çubukları yakıldı. Fırtınaya yakalanmış yolcuların sığınması için yapılmış damsız bir kulübenin yanında, Dev Mezarı üzerinde, yani Keşiş Dağı'nın en yüksek noktasında durduk. Bu kulübe bir kuyu gibi, sathın altına doğru kazılmış. Öyle ki, bu aldatıcı sığınağa güvenen bahtsız bir yolcu, dağda sık sık görüldüğü gibi, şiddetli bir yağmur yağdığında pekâlâ boğulup gidebilir.

Arkamızda her şey sislerin arasındaydı; aşmış olduğumuz dağ silsilesi önümüzde uzanıyordu; çok çok uzaklarda, neredeyse ufuk çizgisiyle kaynaşmış halde Apolyont [Ulubat] gölünü seçebiliyorduk. Tepelerin arasındaki bataklıklardan yükselen sisin, şelaleler boyunca kıvrılarak yolumuzu kapladığını görebiliyorduk. Köknarların geniş dalları perdeleniyor, dağın silueti seçilmez oluyordu. Kaybedecek zamanımız yoktu. Geniş bir yolun rahat yolcuları değildik, yerimizi anlamak için başvurabileceğimiz herhangi nirengi noktası yoktu. Vahşi tabiatla her şey birbirine benziyor: Sislerin arasından görünen soğuk gri bir kaya yığını bir diğerinden ayırt etmek imkânsız; bir çağlayan öbürünün aynıymış gibi görünüyor; bir tepeyi karanlığa boğan orman, karşı tepeyi gölgeleyenle aynı kasveti uyandırıyor. Dolayısıyla, bu kuş uçmaz kervan geçmez yerde uyumak mecburiyetinde kalmamak için, sisin iyice çekmesini beklememenin daha münasip olacağına karar verdik.

Çıktığımız yoldan inmemiz mevzubahis değildi; çünkü belli bir yüksekliğe çıktıktan sonra, zirve boyunca epey yürümüştük. Kayanın diğer yüzünden daha kısa bir iniş vardı, ama son derece tehlikeliydi; ne yapacağımıza karar vermek üzere kafa kafaya verdik –yorgunluk ve zaman kaybı mı, yoksa bir kaza ihtimali mi? Zaten iyice yorulmuştuk ve ayaklarımız ağrıyordu; ama asıl göze alamadığımızın bitkinlik olduğunu birbirimize itiraf etmeksizin, sisin bu kadar hızla çöktüğü bir vaziyette vakit kaybetmenin tehlikelerinden bilgece söz ettik ve buna karşı bir tedbir olarak uçurumdan aşağıya inmeyi kararlaştırdık.

Dağın tepesinde, fırtınaların ve zamanın tesiriyle altı oyulmuş kayalığın ne kadar sarp olduğundan söz etmiştim. Aşağıda birikmiş karların arasında, yerlerinden kopup yuvarlanmış, koyu gölgeler meydana getiren dev kayalar sathın pürüzsüzlüğünü bozuyor, uçurumun derinliğini gözler önüne seriyordu.

İşte inmeyi kararlaştırdığımız nokta burasıydı: Başarılı bir sporcu ve Şark'ın baş döndürücü dağlarına alışık olan arkadaşım önden gidiyordu;

bana muvaffak olmak için lazım olan tek şeyin sağlam sinirler olduğuna dair teminat verdiğinden, tereddüt etmeden onun arkasından ilerledim. Dağın zirvesindeki kayalığın kenarına oturduk ve oradan sadece ayaklarımızı basacak genişlikteki bir kaya parçasına doğru yavaşça kaydık. Bir yanımızdaki tabii duvarda çıkıntı yapan taşlara sıkıca tutunarak ve diğer yanımızdaki uçuruma bakmaktan itinayla imtina ederek aynı şekilde inmeyi sürdürdük. Üç kez tekrarladığımız bu tehlikeli macera, yolumuzun en zor kısmını atlatmamıza imkân verdi; çünkü kâfi derecede genişleyen kaya artık taştan taşa geçmemize müsaade ediyordu. Sonunda kar sınırına vasil olduk

Derinliğini hesaplamamız mümkün olmadığından, yolumuzu epey kısaltacak olsa da karlara dalmaya kalkışmadık. Dizlerimizin yarısına kadar kara battığımız içerlek yoldan dolaşarak, delidolu bir anında Vulcanus'un⁶⁰ gazabına uğramış gibi duran ufalanmış kayalarla dolu, eriyen karların meydana getirdiği bataklık bir alana ulaştık. Islak ve yorgun ayaklarımızın bizi hafif bir tırmanıştan sonra sürüklediği toprak parçası, bir çiçek bahçesi kadar parlak ve sevimliydi. Burada açtığını gördüğüm yabancı çiçeklerin tamamını saymaya kalksam, kitabımın bu sayfası bir çiçek kataloğuna döner. Yorgun olmama rağmen, bir İngiliz bahçesinden toplananları aratmayacak bir demet çiçek toplamadan geçemedim.

Yarım saat sonra, atlarımızın ve kılavuzumuzun beklediği kuytu çayırığa vardık; indiğimiz yeri gösterdiğimizizde, cesaretimizin mükafatı adamın hor gören bir acımayla bize bakarak söylediği “iki çılgın ecnebi” lafı oldu.

Çabucak birer bardak şarap içerek atlarımıza binmiştik ki iki gök gürültüsü art arda dağların tepelerinde aksetti ve acele etmemiz icap ettiğini hatırlattı. Ne yazık ki, Keşiş Dağı ile Bursa arasındaki yolu adım adım katetmekten başka çaremiz yoktu. Yapabileceğimiz tek şey, eve doğru yolculuğumuza bir dakika daha gecikmeden başlamak, bir de kaybolmadan ve ıslanmadan eve varabilmek için dua etmektir. Ve az sonra “dere tepe demeden” yola düzülmüştük. Yarım saat içinde çöken sis bizi öyle bir sarmalamıştı ki birbirimizi bile göremiyorduk. Kılavuz önde, ne yaptığını bilen birinin kararlılığıyla atını sürüyordu. Tabiatın bir kaprisiyle akıntının yol değiştirmiş olduğu kuru bir dere yatağına varıncaya kadar içimde herhangi bir şüphe uyanmamıştı; fakat burada kılavuz, uzunca bir süredir yabancı ve yeknesak nağmeyle kulaklarımıza çekmekte olduğu ziyafeti ansızın kesti ve eyeri üstünde dönerek usulca “Kaybolduk” dedi.

Bir an kimseden çıt çıkmadı. Hepimizin böyle bir ihtimali aklından geçirmiş olması, vaziyetimizi daha sevimli kılmıyordu. Ne yapılabilirdi? Evvela kılavuz fazla sağa düştüğümüze karar verdi ve ona uyararak atlarımızı ters istikamete çevirdik; bu sefer, dumanların arasında kayaların meydana getir-

diği duvar önümüze bir kale gibi dikildiğinde, gene doğru yolda olmadığımızı itiraf etti ve fazla sola düşmüş olduğumuz yolundaki fikrini ifade etti. Aynı derecede muvaffak bir dönüş daha yaptık. Kılavuzun kafası iyice karışmıştı; bu arada sis çevremize giderek daha hızlı ve daha kesif çöküyordu.

En nihayet arkadaşım yüksek sesle bağırarak gibi bir çare ortaya attı; böylece yakınlarda gezinen bir köylü veya çoban varsa, malumat ve yardım alabilecektik. Avazımız çıktığı kadar haykırdık; ne var ki sis seslerimizi soğuracak kadar kesifti; uzaklardan bizi kimsenin duyamayacağını farkındaydık. Uzun ve yorucu bir yarım saat geçirdikten sonra, tam yardım bulmaktan ümidimizi kesmişken, sislerin arasından kocaman bir köpek zuhur etti. Hiddetle havlıyor olmasına rağmen sesi bize müzik gibi geldi; demek yakınlarda bir dağlı vardı. Aynı anda sis kısmen kalktı ve kılavuz bir sevinç çığlığı atarak önümüzdeki dik bayırdan çabucak indi; bir anda kendimizi köknar ormanının kenarında, sabah takip etmiş olduğumuz katır patikasında bulduk.

Sisin kısmen dağılmış ve yaşadığımız müşkülâtın sona ermiş olmasından ötürü birbirimizi tebrik etmeye ancak vakit bulmuştuk ki, yılankavi bir yıldırım bir saniyelğine çevremizdeki vahşi sahneyi tamamen aydınlattı. Aynı anda, o güne kadar işittiğim en yüksek perdeli ve en uzun gök gürültüsü koptu; kayalar birbiri ardına bu sesi kaptı ve bize geri gönderdi; şimşegin akisleri ovaya doğru giderek söndü.

Berbat bir andı! Ürkmüş hayvanlar aniden kıpırtısız kaldılar ve korkuyla titremeye başladılar; ancak paniğe kapılacak zaman değildi; çünkü korkunç gök gürültüsünün ve çakan şimşegin marifetiyle, asılı duran bulut nicedir hapsettiği suyu üzerimize boca ediverdi. Buna yağmur diyemiyorum; sanki başımızın üstündeki gök delinmişti ve anında iliklerimize kadar ıslandık. Dağlardaki dereler çağlayanlara dönüştü, yol kenarındaki bütün çeşmeler (ki ormanlıkta, boşalmış ağaç gövdeleri bunlardan bir sürüsünü meydana getirmişti) yalaklarından taşı. Geçerken çarptığımız dallar sallanınca, yapraklarından kocaman damlalar dökülüyordu; dağın dört bir yanından koca koca kayalar yuvarlanmaya başlamıştı; kısacası, Salvator Rosa'nın kalemine ilham veren fırtına kadar vahşi bir fırtınaya yakalandık. Durmadan şekil değiştiren sisler alacakaranlığın kasvetini derinleştiriyor, havaya daha da büyük bir dehşet katıyordu.

Yolda geçirdiğimiz on üç saatin ardından Bursa'ya aç ve bitap ulaştık; ama bütün çektiklerimize rağmen, Keşiş Dağı'nın zirvesinden gördüğüm ilahi manzarayı lüks içinde geçireceğim bir aya değişmezdim. Howitt, dini ve şairane şahsiyetinin ateşiyle şöyle haykırır: "Tanrı'ya şükür ki DAĞLAR var!"

Bursa'nın İpekçiliği

On Sekizinci Bahis

**Bursa'nın Ermeni mahallesi–Katolikler ve Ortodokslar
Ermeni kilisesi–Çirkin azizler–Piskopos mezarlığı
Kemerli yollar–Hususi okul–İpekböceği yetiştiriciliği
Avrupa ve Asya sistemleri arasındaki farklar
İstihsal edilen malın rengi ve miktarı–Dut korularının görünüşü**

Bursa'nın Ermeni mahallesinde bin kadar hane varken, Katolik ailelerin sayısının elliye bile ulaşmaması oldukça alakaya değer bir vaziyet. Bu yüzden küçük inşa edilmiş, bir evin bitişiğindeki bir şapelden ibaret olan ibadethaneleri kayda değer bir bina değil. Ortodoksların kilisesi ise aksine gayet şık bir yapı. İki mezhep arasındaki itikat farklılığı tek bir noktadan doğuyor: Ortodokslar İsa'nın ikili özünü inkâr ediyorlar, bu yüzden de aynı azizlere hürmet ettikleri, din uğruna canını feda etmiş aynı kişilerin yaralarına gözyaşı döktükleri ve sayısız adıyla aynı Meryem Ana için altarlar yaptıkları halde, daha ortodoks itikatlı biraderleri tarafından kendi kiliselerinin itikatlarına karşı geldikleri sebebiyle reddedilmişler.

Bursa'nın Ermeni kilisesi çok zarif. Bir uçtan öbürüne uzanan altar beyaz mermerden, cam gibi cilalanmış ve üç bölmeye ayrılmış. Sıralardan basit bir parmaklıkla ayrılıyor ve büyük bir zevkle tanzim edilmiş. Papazlık levhasının üzerine içlerinde beyaz zambaklar bulunan vazolar serpiştirilmiş. Çatıyı on tane güzel sütun destekliyor ve zemin, camilerde olduğu gibi, zengin halılarla kaplanmış.

Portreleri, kafesli galerinin dibine kadar Felemenk çinileriyle kaplı duvarları süsleyen azizlere çok haksızlık edilmiş doğrusu. “İlahi insan yüzünün” bu kadar gülünçleştirildiğini daha önce görmemiştim hiç! Bir zamanlar, kendi hususi mabedini süsleyen Meryem Ana'ya âşık olmuş genç hissi bir İtalyan'a dair bir hikâye duymuştum. Bursa Ermeni Kilisesi'ndeki azizler topluluğunun önünde huşuyla ancak o diz çökebilirdi herhalde; çünkü bunlar bir sanatkârın kâbus görmesine sebep olabilir! Resimlerin altında, duvarlara, renkli taşların kakıldığı beyaz mermer haçlar yerleştirilmiş; koridorun ortasında üstü güzel firuzelerle süslü seyyar bir altar duruyor ve bunun hemen üzerine asılmış korkunç bir St. Joseph [Surp Hagop] tasviri, simli muslinden bir perdenin altından bütün çirkinliğiyle adeta sırtıyor.

Kilise üç taraftan tonozlu ve revaklarla çevrili. Mermer kaplı ve kısmen halı döşeli bu revakların hepsi birer altarla son buluyor. Sağ taraftaki revak,

piskoposların gömüldüğü yer; burada incelikle oyulmuş yassı mermer taşların altında yatıyorlar. Güzel bir çeşmenin bulunduğu sol taraftaki revak, kiliseye ait kutsi eşyanın saklandığı kısım; kilisenin diğer ucundaki revak ise donuk renkli bir Meryem Ana ve perişan durumdaki bir azizler topluluğu tasvirleriyle süslenmiş. İnananlar burada ince mumlar yakıyorlar; ortalık bunların artıklarıyla dolmuş. Piskopos sarayının pencerelerinden bir kısmının görüldüğü kadınlar mahfili şık ve geniş. Saray takriben bir yıl önce muazzam paralar harcanarak inşa edilmiş.

Kiliseden hususi mektebe geçtik; burada, tek bir muallimin nezaretinde üç yüz oğlan ev vazifelerini yapıyorlardı. Bu beklenmedik ziyarete rağmen, tek bir merak fısıltısı bile işitmedik; bir ressamın portresini yapmak isteyeceği ak sakallı bir muhterem olan muallim, içeriye girmemizle birlikte ayağa kalktı ve bizi nezaketle salonun diğer ucundaki rahat sedire buyur etti. Bütün bina tertemiz, pırıl pırıldı; ahşap döşeli zemin, altı yüz minik çıplak ayağın sürekli sürtünmesiyle, cilalanmış gibi parlıyordu.

Değişik camilere dağılmış oldukları için Bursa'da tahsil gören Türk çocukların sayısını tespit edemedik. Başpiskoposun yokluğunda bizim rahatımız ve keyfimizle alakadar olan Rum papaz, Bursa'daki Rum nüfusunun nispeten kalabalık olmasına rağmen, mekteplerinde ancak elli öğrenci olduğunu söyledi. Bununla beraber, Rum ve Ermeni kiliselerine bağlı, serbest mektep veya kolej denen ikinci bir müessese daha var. Talebeler mektebi bitirdikten sonra buraya girerek papazlığa ve ticaret hayatına hazırlanıyorlar.

Gezimizin daha sonraki hedefi, Bursa'da istisnai miktarda ipek istihsal eden ipekböceklerinin yetiştirilme tarzını tetkik etmektir. Avrupa'ya hammadde ihraç eden bir Fransız'ın imalathanesini ziyarete gittik. İpeklerin kirli beyaz rengi bana şaşırtıcı geldi ve yetiştiricilerin bütün gayretlerine rağmen, başka bir renk elde etmeye nadiren muvaffak olduklarını öğrendim. Böceklerin farklı evsafı ve bembeyazdan koyu kahverengiye kadar değişen renkleri var; hiçbir ayırım yapılmaksızın hem kara hem de beyaz dut yapraklarıyla besleniyorlar, ama gene de farklı renklerde ipek istihsal etmiyorlar. En tecrübeli yetiştiriciler, kati olarak, Bursa çevresindeki ağaçların ekseriyetini teşkil eden yabancı beyaz dutu tercih ediyorlar. İpek ilk eğrildiğinde açık, gümüşsü, parlak bir renkte; fakat buraların yüksek minerali suyu daldırılınca, parlaltısı sönüyor ve sözünü ettiğim donuk, kirli renge bürünüyor. Yüzlerce kilo ipekten, ancak bir iki kilonun sarı renkte çıkmadığı söylendi.

Asyalıların ipekböceği yetiştirme tarzı Avrupalılarınkinden tamamen farklı. Hesaplara bakılırsa, bu tarzın hem neticeleri daha kârlı, hem de ame-

liyeleri daha basit. Böcek, ellenmekten nefret ediyor; halbuki günlük olarak beslendiğinde ve önceki günden kalan kuru yapraklar toplandığında, bu kaçınılmaz oluyor. Temasın verdiği rahatsızlık böceği uyusuk hale getiriyor ve büyümesini geciktiriyor. Asyalılar böceklerle asla dokunmuyorlar; böcekler yumurtadan çıktığında, istihsal bölmesinin zemini sekiz on santim kalınlıkta kat kat dut yapraklarıyla kaplanıyor; böcekler bunların üzerine yatırılıyor ve ilk uykularına dalana kadar rahatsız edilmeden yaprakları yiyorlar. Daha sonra, üstlerine ilkinen benzer tarzda taze dallar örtülüyor; böcekler yavaş yavaş bunları yiyor ve bir sonraki hallerine geçmeye hazırlanıyorlar. Bu işlem, böceğin her kabuk değiştiğinde olmak üzere, dört kere tekrarlanıyor. Böceğin ipek istihsal etmeye başladığı görülür görülmez, takriben bir metre uzunluğunda, alt yaprakları koparılmış dallar, dut yapraklarının aralarına sık diziler halinde –tabir caizse– dikiliyor. Burada böceklerin yerleşip ipeklerini ürettikleri minicik bir orman meydana geliyor. Odadaki her gedik, hava girmesini önlemek için itinayla tıkanıyor ve gece gündüz devamlı köz halinde kömür bulunduruluyor.

Yetiştirme tarzının ipeğin rengi üzerinde tesiri olup olmadığını anlayamadım, ama bunun denemeye değer bir usul olduğunu düşünüyorum. Bu usulle mahsul miktarı büyük ölçüde artıyor ve yetiştiricilerin harcadığı emek azalıyor. Bursa civarında, ipekböcekleriyle dolu birkaç bölmesi olmayan ev yok gibi bir şey. İstihsal edilen ipek, şehirde azımsanmayacak bir sayıyı bulan eğiricilere veriliyor. Geniş sahaya yayılmış dut koruları, yazın en sıcak zamanlarında, ağaç dallarının tek bir yaprak kalmamacasına kesilmesi sebebiyle, çekirge afetine uğramış tarlalara benziyor.

Loğusa Evinde

On Dokuzuncu Bahis

Kadı zevcesi–Garip âdet–Haize Hanım–Odalık–Kadı
Gürültülü eğlence–Tantanalı yatak–Kaşmirler–Kıyafet
Varlıklı Türklerin sınırsız misafirperverliği–Rakkase kız
Zerrin Hanım–Tezat

Çekirge kadısının hanımı ilk oğlunu doğurmuştu; aynı akşam ondan bir davet alınca, biraz da şaşkınlıkla bunu kabul ettim. Böyle bir zamanda kendisini misafirlerin istilasına maruz bırakmasından duyduğum hayreti ona ifade ettiğimde, bunun varlıklı Türklerin hanımları arasında yaygın bir âdet olduğunu, ilk oğlunun doğumundan sonraki yedi gün boyunca gece yarısına kadar misafir kabul edeceğini öğrendim. Bu vesileyle, *trousseau*’larının [çeyizlerinin] en değerli parçalarını teşhir ediyorlar.

Haize Hanım on altı yaşında, çok güzel ve çok budala bir genç mahlûktu. Kişi olarak alaka uyandıran bir tarafı yoktu; ancak haremden on iki yaşında bir hasmı vardı ki bir meleğin yüzüne ve bir perinin zarafetine sahipti. Dedikodulara bakılacak olursa bu kız, donuk zekâsı yüzünden ceylan gözlü odalığın cazibesini zamanında fark edemeyen hanımının gözdesi sayılmazdı. Kadı seksen yaşına ulaşmıştı ve gümüşü sakalıyla bu iki genç güzel yaratığın kocasından çok dedesine benziyordu.

Kadı’nın evine akşam sekizde gittim. Berrak sularını yaşlı bir incir ağacının gölgesine döken bir çeşmenin bulunduğu mermer avludan geçtikten sonra, hanımın dairesine gitmek üzere haremde kafesli balkonu boyunca ilerledim. Daireye varmamdan çok önce, açık kapıdan taşan gürültü kulaklarımı az daha sağır edecekti. Şarkı söyleyen kadınların sesleri, deflerin dümtékleri, misafirlerin kahkahaları, hizmet eden halayıkların bağırışları, kahve ve şerbet bardaklarının şangırtısı; velhasıl bir hasta odasına girmek üzere olduğuma inanasım gelmedi. Sonunda, beni merdivenlerden çıkarmış olan üç hizmetkâr, dairenin girişini tıkamış olan kadın kalabalığının arasından bana yol açtı ve alnıma bir gün göreceğim yazılmış en garip sahnelerden biriyle karşılaştım.

Kapının tam karşısında hanımın yatağı duruyordu. Odanın perdeleri çekilmişti ve kavisli kordonlar haline getirilen, sim ve sırma nakışlı hamam tülbentleriyle tutturulan kaşmir şallar geçici bir sayeban teşkil edecek şekilde yatağın çevresine asılmıştı. Hanımın elliden fazla şalı olduğu için, hepsi böyle dar bir sahaya sığmayan pahalı döşemelik kumaşların kalan kısmı da-

irenin öte ucundaki tavana gerilmiş ipek bir kordona asılarak teşhir edilmekteydi. Şallara renkli tül den, çiçekli veya altın ve gümüş çizgili hotozlar tutturulmuş, aralara portakallar, limonlar ve meyve şekerlemeleri serpiştirilmişti. Kapitone pembe satenden iki yorgan yatağın ayak ucunda katlanmıştı; kenarına kalın sırma saçak geçirilmiş çizgili bürümcükten bir çarşaf yere kadar iniyordu.

Bebek beyaz satenden, renkli ipeklerle süslenmiş ve annesinin çarşafı gibi saçaklı bir minderin üstüne yatırılmıştı. Bebeğin kendisi de sırmalı brokarlar ve elmaslarla adeta örtülmüştü. Öncelikle genç anne dikkatimi çekti. İçeriye girdiğimde, bebeğinin üstüne koyu kırmızı kadifeden sırma işlemeli bir örtü örtmekle meşguldü. Çizgili saten entarisinin yenleri ve tül den iç gömleği dirseklerine kadar sıyrıldığı için, pırlanta bileziklerle dolu beyaz ve gamzeli kolları, taşlı yüzüklerin parıldadığı ufak elleri bütün güzellikleriyle gözler önüne serilmişti. Bebeğini yatırdığına benzer şiltesine uzanınca belinden çok aşağılara inen koyu renkli saçlarında yirmi ya da otuz örgü göründü. Gerdanına dizi dizi iri inciler dolanmış, bunlara göğsünün üzerine gelen elmas bir yıldız asılmıştı. Yeleğiyle birlikte, pahalı bir şalla göğsünün altında kavuşturduğu iç gömleğine altın boncuklarla kenar suyu işlenmişti. Simli mavi tül den hotozuna elmaslar serpiştirilmiş ve hotozun alnı örten kısmına bir sıra altın para takılmıştı. Omuzlarına düşen mavi tül, elmas küpelerini zaman zaman gözlerden gizliyordu. Saten entarisi son derece canlı renkler taşımaktaydı; şalvarı uçuk pembe ipektendi ve üzerine gümüş benekler serpiştirilmişti. Yastığının yanında beyaz zambaklar konmuş bir vazo, tavuskuşu tüyünden bir yelpaze ve renkli bir yemeni duruyordu. Yatağa bağlanmadan önce kaşlarını tamamen aldırılmış ve kaşlarının olması icap eden yerin üç santim yukarısına siyah boyayla iki çizgi çekmişti. Bu, mühim hadiselerde Türk kadınlarının başvurduğu yaygın bir itiyat; başka hiçbir yerde kaşlarını süslerken gösterdiklerinden daha büyük bir zevksizlik ve rüküşlük göstermiyorlar. Her neviden fantezi şekli çiziyorlar; kaşlarını bazen burunlarının yukarısında birleştiriyor, bazen de şakaklarına kadar uzatıyorlar! Bu garip heves yüzünden çirkinleşmiş pek çok güzel kadın gördüm.

Büyük bir merasimle sedire götürüldüm ve hanımı selamlayıp, “Maşallah!” demek için bebeğin (zavallı küçük şey!) üzerine eğildiğimde, cicili bicili kumaşların arasında neredeyse boğulacak vaziyette olduğunu gördüm. Yeri me oturduktan sonra etrafımdaki acayip sahneyi seyredecek bol vaktim oldu.

Daha önce, Türkiye’de, çalışan sınıftan insanların zenginlerin evlerine kolayca girebildiğinden söz etmiştim. Şenlik tertip etmeyi icap ettirecek her

hadisede kapı herkese açık; dokunulmaz olan tek yer sedir; ancak fakirler şenliğin bütün eğlencelerine katılabiliyorlar; kahve ve şerbet, büyük bir merasimle olmasa dahi, daha hatırlı misafirlere olduğu kadar onlara da aynı samimiyetle takdim ediliyor; müzik dinliyor, sohbete katılıyor, coşkuya ortak oluyorlar ve kendilerini ağırlayan şahıstan çok daha aşağı bir sınıftan oldukları asla kendilerine hissettirilmiyor.

Bu sefer de her yer tıklım tıklım doluydu. Bebeklerini emziren anneler vardı, ki bunların kıyafetlerinin tamamına elli kuruş vermezsiniz; güneş yanığı kolları ve çıplak ayakları meşakkatle geçirilmiş bir ömrün delilleriydi. Bir grup çocuk yatağın ayak ucunda birbirlerine sokulmuşlardı; odanın diğer tarafında kalabalık bir kadınlar grubu şarkı söylüyordu. Genç hanımın annesi kızının yastığının yanı başına ilişmişti; beyaz yelek ve şalvar giymiş, renkli tülden büyük bir yemeniyi türbanının üzerine gevşekçe atmıştı. Kimsenin yüz vermediği küçük güzel odalık ayaklarımın dibinde yere çömelmişti. Yarım düzine kadar tıfllı hanım, koyu kırmızı kadife sedirin üzerine oturmuş, harika minderlerde yan gelip yatıyorlardı. Bazıları çubuk tüttürüyordu. Ama dairededeki en çekici varlık, odanın ortasında raks eden kızdı.

Bundan daha güzel bir şey görmüşlüğüm azdır; İskodra Paşası'nın kızı hariç, bu memlekette bu kızla boy ölçüşebilecek başka birini daha görmedim. Girdiğimde elindeki defî çalıyordu; ecnebi misafire hürmet maksadıyla müzik bir anlığına kesildi; kız beni görür görmez raksını kesti ve heykel gibi duruşunu bir süre korudu. Kollarını başının yukarısına kaldırmış, yırtmaçlı yenleri neredeyse omzuna düşmüştü; küçük narin ayakları çıplaktı ve koyu renk ipekli bol şalvarının altından kısmen gözüküyordu; kalın saçaklı tülden iç gömleği, bedenini sıkıca saran entarisinin kasvetli rengine canlılık katıyordu; rengârenk bir şal ince belini sarıyordu. Hotozu saraylarda kullanılanlara çok benziyordu. Alnına saçakları yanaklarına düşen renkli bir yemeni sarmıştı; uzun saçlarının bir kısmını dağıtarak başına yaymış, kalan kısmını ise omuzlarında sayısız minik örgü halinde kangal yapmıştı. Sağ kulağının arkasına çok sayıda beyaz zambak iliştiirmişti. Vücudu, dünyanın en kolay duruşuymuş gibi, hafifçe geriye kaykılmıştı.

Muhakkak çok güzeldi; ama hakiki bir Şarklı güzelliği değildi bu. İri gözleri güneşle yıkanmış bir yaz seması kadar parlaktı. Burnu Hürrem Sultan'ınki gibiydi; kiraz dudaklarını sevimli bir şekilde büzmüştü, ki bu yarım düzine tebensüme bedeldi.

Coiffure'ünün [saç biçiminin] beni çok şaşırttığını söylemeden edemedim. Daha önce, hanedan sarayları haricinde bu saç şeklini hiç görmemişim; bana Padişah'ın, güzellikte bu kızı fersah fersah geride bırakan annesi-

ni tesadüfen görüp güzelliğine vurulduğu ve onu haremine aldığı, kadının halen orada olduğu söylendi.

Ben oturunca rakkasenın kolları aniden yanlarına düştü; definı şarkı söyleyen kadınlardan birine fırlatarak ellerini çırpı ve bir çift halayık kahveyle içeri girdi. Birinin elinde, sırmalı bir peşkir serilmiş ve üstüne minicik parlak porselen fincanlar ile gümüş cezveler itinaıyla yerleştirilmiş büyük bir gümüş tepsi vardı; diğeri Hebe'nin tuttuğuna benzer, klasik şekilli ve kabartmalı gümüşten ağır bir şerbet sürahisi taşıyordu.

Bu güzel rakkaseden daha narin veya daha zarif bir kadın görmedim. Bir perinin sekişine, bir karacanın çevikliğine sahipti. Kahveyi sunarken, benzerini nadiren gördüğüm bir incelikle elini önce dudaklarına sonra başına götürdü. Ardından çabucak yerini alarak definı çocuksu bir oyunculukla havaya atıp tuttu. Defle usulü verdikten sonra, aleti kadınlardan birine verdi; kadın anında yarı şiir yarı tahkiye şeklinde yabani bir nağmeye başladı. Zaman zaman diğerkleri de koro halinde ona refakat ediyordu. Bazen de rakkase, söğüt esnekliğindeki vücudunu kıvrıp bükerken, nağmeyi tek başına söylüyordu. Türk kadınları ayaklarıyla dans etmiyorlar dense yeridir; danslarını mükemmel yapan, vücutlarını ve kollarını kullanırken gösterdikleri hüner ve zarafet. Bu arada hızla şaklattıkları parmakları kastanyet tesiri yaratıyor.

Bu bahsi bir portreler galerisi haline getirme riskini göze alarak, o sırada daireye girmiş olan muhteşem Zerrin Hanım'dan da bahsetmeliyim. Güzelliğinin sonbaharında, Şarklı kadının artık geçkin sayıldığı yirmi sekiz veya yirmi dokuz yaşındaydı. Ama o ne sonbahar! İstikbale doğru Zaman'ın kanatlarını kırmak elinizde olsaydı dahi, onun tek bir gün daha genç olmasını arzu etmezsiniz. Esmer, çok esmerdi. Teni neredeyse bir Çingene'ninki gibiydi; ama şeffaf cildinden kanının damarlarında aktığını görebilirdiniz; gözleri aralarında şimşeklerin çaktığı fırtına bulutları gibiydi. Saçları kuzguni siyahtı; dişleri göz kamaştırıcıydı; alnının ise bir taçla çevrelenmiş olması icap ederdi, çünkü zaten Tabiat bu alna asalet damgasını vurmuştu. Uzun boylu, hatta iriyarıydı; adımlarının vakarı kara gözlerindeki ateşe ve dudaklarının yukarısına oturmuş, narin burun deliklerini genişleten gururlu ifadeye çok güzel uyuyordu. Giyim kuşamı da şahsiyeti kadar çarpıcıydı. Güzelliğini nasıl artıracığını yüz yıl düşünmüş olsaydı, bundan daha büyük muvaffakiyete mazhar olamazdı. Yeleği ve şalvarı kar beyazı muslindendi. Ne elmas ne de inci takmıştı; yemenisini iri altın paralardan müteşekkil bir zincirle alnına dolamıştı. İpek bir kordona takılmış olan altınlar saçak gibi alnına düşüyordu. Aynı malzemedden bir kolye göğsüne ka-

dar iniyordu. Yüksek sınıftan Türk kadınlarının umumiyetle çok tatlı sesleri oluyor –onunki ise müziğin ta kendisiydi.

Dönüp yazdıklarına baktığımda, pek çoğunun mübalağa damgası yemesinden korkuyorum. Buna şüpheyile bakanların Zerrin Hanım'ı bir an görmelerini isterdim; o zaman az bile yazmış olduğumu itiraf ederlerdi.

En revanche [gelgelelim], oda yaşlı kadınlar ve aptal çocuklarla dolmuştu: Havaya soğan, tütün ve sarmısak kokusu sinmişti; gürültü de sağır ediciydi! Şarkı söyleyen kadınlar ara sıra avazları çıktığı kadar bağıyorlardı; bebekler korkudan ve yorgunluktan ağlıyorlardı; sabırsız misafirler bir kahvehanedeymişler gibi rahatlıkla ve hazırlanmaları için lazım gelen müddeti hesaba katmadan kahve ve şerbet talebinde bulunuyorlardı. Def sesleri de bu hengameye pek güzel refakat ediyordu.

Baştan aşağı istisnai olan bu sahneyi keyifle seyretmek için, birkaç saat daha Haize Hanım'ın misafiri olarak kalmaya kendimi zorladım. Aynı merasimler, aynı eğlenceler ve aynı gürültü daha yedi gün ta gece yarısına kadar sürecekti. Bu müddetin hitamında harem kapıları bu istilaya kapatılacak ve genç anne ihtiyaç duyduğu istirahat için rahat bırakılacaktı.

Bursa'dan Dönüş

Yirminci Bahis

Çekirge–Telaşlı ayrılış–Taşra Türkçesi–Hizmetçiler ve uşaklar
 Kendine has süvari alayı–Aksilikler üzerine–Deve katarı
 Kervan molası–Şiddetli fırtına–Bursa Başpiskoposu
 Eski konak–Kabul salonu–Papazvari alçakgönüllülük
 Rum papazları–Dünyevi ve ruhani keşişler–Papazların ahlak
 değerleri–Asya çakılları–Mudanya–Halkın tembelliği
 Şehrin yıkık dökük hali–Türk devletinin siyaseti–İstanbul'a gidiş

Bursa'nın “görmeye değer yerleri”ni gezip bitirdikten sonra, kaplıcalar-
 dan istifade etmek üzere Çekirge'ye geçtik. Bir iki hafta boyunca kükürt bu-
 harının bütün lüksünü tadıp payitahta dönme hazırlıklarına başladık. Köy-
 den ayrılışımız sırasında yaşanan curcuna çok eğlendiriciydi; grubumuz ka-
 labalıktı ve hepimiz sabahın üçünde ayaktaydık. Sürücüler kayıp eyerler ve
 kaykılmış küfeler yüzünden birbirlerine bağıyor, kavga ediyorlardı. İstan-
 bullu Türkler için dahi neredeyse tamamen anlaşılmas bir nevi *patois* [taş-
 ra ağzı] olan Asya Türkçesi'ni çok iyi bilen Rum uşaklar, sürücülerin başı-
 na bela kesilmiş, yaptıkları işlerde daima kusur buluyorlardı; hizmetçiler
 şapka kutularına ve elbise sandıklarına zarar gelmemesi için haykırıp duru-
 yorlardı. Küçük köyün bütün sakinleri bizi izliyor ve akıllar verip duruyor-
 lardı. Sabah selamları uykuluydu; uyku mahmurluğuyla yapılan konuşma-
 lardan daha anlaşılmaı yoktur. Kokulu kahve neredeyse tam bir sükût için-
 de yudumlandı ve nihayet alay yola çıktı.

Dağdaki keçiyolundan iniş sırasında, kervanımızdan daha tipik görünüş-
 lü bir süvari alayı olamazdı herhalde. Denklerimizin yüklendiği kağnılar
 taşlı yolda gıcırdayıp tangırdıyordu; kumanya ve yatak malzemelerini taşı-
 yan atlar sırayla ilerliyordu; grubu birbirine hiç benzemeyen on üç süvari
 tamamlıyordu. *En cavalier* [süvari tarzı] ata binmiş iki Rum hanımdan biri
 geniş beyaz bir türban takmış, her ikisinin de ayakları şallarla sarılmıştı; üç
 uşak paltoların ve pelerinlerin üzerine tünemişler, çubukları ve şemsiyeleri
 kuşanmışlardı. İki Rum *femmes de chambre* [oda hizmetçisi] atlarına ha-
 nımları gibi binmişlerdi; babam, ben ve üç beyefendi ise İngiliz, Viyana tar-
 zı ve Tatar eyerlerimizin üzerindeydik. Kısacası, Batı'da dikkat çekmemesi
 imkânsız bir görünüş arz ediyorduk.

Benim atım rüzgâr gibi giden güçlü bir hayvandı; ama gözleri koyu kızıl
 ve altın sarısı püsküllerle neredeyse kapatılmıştı. Çekirgeli bir Türk, hayvan

sahibinin verdiği kötü ve yıpranmış haldeki dizginleri kendi hayvanının süslemeli dizginleriyle değiştirmekte ısrar etmişti. Eyerim mavi ve kızıl parıltılar saçan bir bellemenin üzerine yerleştirilmişti. Gruptan bazıları hayvanlar ve kuşam açısından bizim kadar şanslı değillerdi; ancak bir kez yola çıkınca, çevremizdeki sahneyi aydınlatmaya başlayan parlak güneş gibi morali-miz de yükselmeye başladı. Ovaya inip romantik Acemler Çeşmesi'nin yanından geçtikten sonra, kervanımızın en enerji dolu kişileri ağaçların arasında dörtnala at koşturmaya, toynakların bastığı gülhatmi ve sarıçalı çiçeklerini etrafa saçmaya başlamıştı.

Bununla birlikte, keyfimiz hiç bozulmadı değil. Bütün yolculuk bana aksiliklerle dolu bir bahis yazdırabilirdi. Bir hizmetkâr türbanını, öbürü şemsiyesini kaybetti; bir üçüncüsünün yaşlı beygiri gün boyu binicisini taşımaktan yorularak üç kez yere çöktü. Talihsizlikler listesini tamamlayan hadise ise genç bir Avusturyalı beyefendinin, sonradan bir kere daha düşünmediğine bin kere pişman olduğu, Bursa'dan ayrılışımızı biraz *eclat* [tantana] ile haber verme kararıydı. Çubuğundan aldığı, yanmakta olan tütünlerin arasına bir fişek yerleştirip yol kenarına fırlattı. Fişek öyle bir şiddetle patladı ki, atlardan biri sırtındaki hanımı yere attı ve bir süre hanımın genç adamın aptallığını hayatıyla ödeyip ödemediği konusunda şüphede kaldık.

Olabilirdi çabuk bütün kervan durduruldu, çünkü hayvanların bazıları korkudan idare edilemez haldeydi; hanımı ölü gibi baygınlığından ayıltmak için o an bulabildiğim her türlü çareye başvurdum. Takriben yarım saatlik bir gecikmeden ve sürücünün bir daha aynı şeyi yaşamamak için kazanın olduğu yere bir şişe suyu vazifeşinaslıkla boşaltmasından sonra, bahtsız hanım epey zorlukla atına yeniden bindirildi ve dizginleri bir uşağın elinde olmak üzere, yolculuğa kaldığımız yerden devam ettik.

Şanssızlıklarımız bu kadarla da kalmadı; Mudanya şehrine girmemizden az önce, benimle babamın yanında yol almakta olan bir beyefendi, yolculuğun emniyeti için taşıdığı silahlarını boşaltmak üzere birkaç adım geride kaldı ve tüfeğindeki bütün barut elinde patladı; neyse ki yaralanmadı.

Ovadaki yolculuğumuz sırasında, yol kenarında mola vermiş bir kervanla karşılaştık. Kervanda sürücüleriyle birlikte kırk-elli deve ile yarım düzine kadar ürkütücü görünümlü köpek vardı. Bundan daha pitoresk bir manzara görmedim. Hayvanların bazıları bodur meşelerin taze sürgünlerini yemekle meşguldü; diğerleri uzun boyunlarını öne doğru eğmiş, gözleri kapalı tembel tembel duruyorlardı; iyice yorulmuş olanları, yüklerinin ağırlığı altında göçmüşçesine yere çökmüşlerdi. Sürücüleri –yabani, ürkünç görünümlü bir grup– çalıların arasına geldikleri abalarının gölgesinde dinleni-

yor ve çubuklarını tütürüyorlardı. Sürüye göz kulak olma işini köpeklerine bırakmışlardı. Biz geçerken verdikleri, tabiatla iç içe yaşayan insanlara has, kısa ama samimi selama karşılık verdik ve atlarımızı dörtnala koşturmaya başladık. Çok geçmeden, mola vermiş kervan uzaklarda minik bir nokta gibi kalmıştı.

Şiddetli bir fırtınanın habercisi olan bulutlar gün boyunca yavaş yavaş toplanmıştı. Fırtına şehrin üzerinde patladığında, Mudanya'da bizim için tutulan eve daha yeni girmiştik. Karşı sahildeki dağları duman sarmıştı; deniz suları kıyıdaki evlere vahşice saldırıyor, gök gürültüleri tepelerde akisler yaparak uzuyordu; şimşekler köpüklü dalgalar boyunca dans ediyorlardı; dar sokak adeta taşkın bir dereye dönmüştü.

Şehre geldiğimizi duyan başpiskoposun davetini bildirmek üzere bir papazın geldiği haberini aldığımızda yağmur birazcık kesilmişti. Yorgun olmamıza rağmen, bu davete icabet etmeye karar verdik ve grubumuzdan bize tercümanlık yapmayı nazıkçe teklif eden bir bey ve hanımla beraber yola çıktık.

Azametli mermer basamakları ve arapkâri kalem işleriyle eski konak çok hoşuma gitti; önlerinden geçtiğimiz dairelerin hepsinde ruhani bir alacakaranlık hüküm sürüyordu. Üstümdeki yol yorgunluğuna ve bezginliğe rağmen, ekselanslarına hizmet eden ciddi görünümlü papazlarla dolu bu odalar, Şark'ta yüksek mevkilerdeki kişilerin evlerinde hep rastladığım cicili bicili ve parlak eşyadan çok daha fazla alakamı cezbetti.

Başpiskopos bizi en üst kata çıkan merdivenlerin başında bizzat karşıladı; elini öpmemizden sonra, bizi kabul odasına götürdü. Bu geniş ve loş dairenin duvarları gösterişli kalem işleri ve ahşap oymalarla kaplıydı. Üç tarafı çevreleyen ve mor kumaş döşenmiş bir sedir vardı. Huzura kabul edilen din adamlarının rahatı için, odaya daha alçak ikinci bir sedir konmuştu. Başpiskoposun yüz ifadesi yakışıklı olmaktan çok zeki görünümlüydü ve hareketleri son derece zarifti; uzun sakalı yaşının izlerini göstermeye başlamıştı; ancak fıldır fıldır dönen parlak gözleri ve pürüzsüz alnı bu izleri yalanlar gibiydi. Siyaset üzerine malumat almaya hevesliydi ve İngiltere'deki müesseseler ile imalathaneler mevzuunda verebildiğimiz derin malumatla çok alakadar oldu. Kütüphanesi çok fakirdi ve yalnız teoloji kitaplarından müteşekkildi. Belli ki sahip olduğu malumat, tahsilin tesirinden ziyade, kurnaz ferasetinin ve tabii meziyetlerinin üstünlüğünün bir neticesiydi. Yunanca bilmediğime hiç bu kadar hayflanmamıştım; çünkü bir tercümanın lüzumu, hazırcevaplığı öldürüyor ve kısa müddette giriştiğimiz sohbetin alaka çekici cihetini baltalıyordu; sıradan bir konuşmada normal olabilecek pek

çok söz ya da his, ikinci defa ifade edildiğinde küstahlık ve ahmaklık keyfiyeti kazanıyordu.

Gördüğümüz kabul son derece nazikti; ikram edilen tatlı, açık ve sütsüz çay bile aslında iyi niyetle, İngiliz usulü zannedilerek hazırlanmıştı; ben kendi adıma bu yanlışlıktan epey mustarip oldum. Neyse ki, hem beylerin çubuklarını hem de hanımların çaylarını sunan başpiskoposun maiyetindeki genç papazları müşahede ederek çok eğlendim. Ekselans ellerini çırpıtığında, hanımının çaldığı zile koşan bir İngiliz uşağa göre çok daha çabuk ve uysalca bu sese itaat ediyorlardı.

Doğdukları andan itibaren kilisenin hizmetine adanan Rum papazlara itaat ve tevazu terbiyesi veriliyor: Emir verecek mevkilere getirilmeden önce, hepsinin itaat etmeyi öğrenmeleri icap ediyor. Bunu öğrendikten sonra, bir dereceye kadar kendi hareket tarzlarını tayin edebiliyorlar. İki ayrı din adamı sınıfı var. Keşiş tabir edilenler evlenemiyorlar, kendilerini tamamen vazifelerine hasrediyorlar ve en yüksek mertebelere ulaşabiliyorlar. Dünyevi denen ikinci sınıf din adamları, bu neviden bir tahdide tabi tutulmuyorlar; böyle bir prangaları olmamakla beraber, en fazla mıntika papazlığına kadar yükselebiliyorlar. Bunlar takkelerine sardıkları, keşişlerde hiç görülmeyen siyah bantlarla ayırt ediliyorlar.

Evli papazların sayısının çok az olması kolaylıkla anlaşılabilir bir hal. Pek az erkek yükselme hırsını hislerine feda ediyor, bilhassa da hepsi esasında hırslı olan Rumlar arasında; pek çoğu için ise ilerlemenin yolu entrika ve dalaverelerden geçiyor. Buna, Rum din adamlarının, mesleklerinin kutsiliğine hiç uymayacak biçimde gevşek olan ahlaki görüşleri ve amelleri de ilave olduğunda, bekârlığın kaçamaklı hürriyetini tercih etmeleri şaşırtıcı değil. Aile hayatı saadetini seçen az sayıda papaz ise mutlaka milletlerinin en güzel kadınlarıyla evleniyorlar; çünkü kızlarını zevce olarak seçen bir papazı reddedecek aile ender çıkıyor.

Dost canlısı başpiskoposla iki hoş saat geçirip, Mudanya'daki molamız sırasında sofrasına buyurmamız yolundaki nazik davetini gönülsüzce reddettikten sonra, fırtına bulutları yeniden toplanırken eve döndük ve çılgın dalgaların evin temellerini sarsmasına şahit olduk.

Küçük bir hadise, bir müddet bizi can sıkıntısından uzaklaştırdı. Sahile yolculuğumuz sırasında atının sırtından attığını anlatmış olduğum hanımın hizmetçisi, hanımının başına gelen, tamamen nazara bağladığı kazadan öyle korkmuştu ki, Mudanya'ya gelişimizden bilistifade bir papaza gitmiş ve nazar çözdürmüştü. Bu şekilde birkaç kuruşa satın almış olduğu korumaya güvenerek, işlerini her zamankinden daha tezcanlı yapmaya koyulmasıyla bir-

likte, ahşap evi temellerinden sarsan bir gümbürtüyle merdivenlerin tepesinden aşağıya düşmesi bir oldu. Düştüğü yerden kalkarken, kem göze karşı daha yeni aldığı tedbirin tesir göstermemesi üzerine söylenmeye başlayınca, ilk andaki paniğimizi kahkahalar takip etti. Takılmalarımıza cevap olarak, parasını sokağa atmış olsa bile, Bursa'dan ayrılmadan önce aynı koruma için çok daha fazla para ödeyen hanımının kendisinden daha kötü vaziye düştüğünü söylemesi de bizi az eğlendirmedir doğrusu. O ana kadar saklanmış olan bu sırrın ortaya çıkışı kahkahalarla karşılandı; bir kere daha büyü bozmayla alakalı bir şey işitirsem, Madam.....'nin yere serilmiş iriyarı bedeni ve bir grup tedirgin atlının Bursa'nın geniş ovasında ürkmüş atlarının götürdüğü istikamete koşturması mutlaka gözümün önünde canlanacaktır.

Ertesi gün hava birazcık daha iyiydi; fakat rüzgâr öyle şiddetli, gökyüzü öyle kapalıydı ki hiçbir sandal denize açılmadı. Elimiz kolumuz bağlanınca biz de kumsalda gezinerek ve yeşim, akik benzeri çakıl taşları toplayarak oyalandık. Ayrıca perişan görünüşlü, vakitsiz bir çöküntünün bütün izlerini taşıyan şehri gezdik.

Mudanya ahalisi tembelliğiyle meşhur. Şehir bütün halkın geçimini sağlamaya tek başına yetecek bir körfezin kıyısında kurulmuş, fakat havalinin sakinleri Türkiye'nin en kötü balıkçıları. Çevredeki topraklar bereketli ve zengin; tabiat her türlü armağanını cömertçe kucaklarına sermiş; gene de ziraat son derece şapşalca ve tesirli olmaktan uzak bir tarzda yapılıyor. Toprağın bereketliliği ile insanların tembelliği devamlı bir kavga halinde. İnsanların şansına, kavgayı tabiat kazanıyor; çünkü heybetli tepeler zirvelerine kadar nebat örtüsüyle kaplı; vadilerde zeytin ağaçları ve asma kütükleri yetmişmiş, dağlardan köpüklü berrak sular iniyor, zengin meralar çok sayıda sürüyü besliyor ve iyi yürekli ağaçlar sahiplerine yakacak sağlıyor. Mudanya ve çevresini görür görmez Cowper'ın bir mısraını hatırladım:

“Kırları Allah yarattı, ancak şehirler insanların eseri.”

Kendi başına bırakılan insanoğlu, kifayetsizliğini buradakinden daha iyi gösteremezdi doğrusu. Zeytinyağı ticareti oldukça geniş çaplı; yılda yüz eli bin okkadan daha az istihsal yapılmıyor; hemen hemen her evde ipekböceği yetiştiriliyor; şarap çok bol; Avrupa kıyısıyla devamlı rabita var. Ama gelin görün ki bütün bu avantajlarına rağmen, Mudanya yıkık dökük bir şehir. Osmanlı Devleti, umumiyetle göstermediği bir düşüncelilikle ve hayırhah bir politikayla, mahalli vergileri hafifletmiş, aslında neredeyse tamamen kaldırmış; gene de şehir yavaş yavaş harabeye dönme yolunda ilerliyor. Her yanda evler tamirat görmediklerinden yıkılıyor, sokaklar pislik dolu, dükkânlar bomboş ve bütün şehir bir durgunluk içinde. Yarım düzine ka-

dar kayığın İstanbul'a doğru yola çıkışı bütün ahaliyi evlerinin camlarına veya kumsala toplamaya kâfi geliyor; aksine delilleri gözünüzle görmüş olmasanız, bir o yana bir bu yana koşuşturan ve bağrıışan insanlara bakarak Mudanya'nın yeryüzündeki en enerjik şehirlerden biri olduğunu zannedebilirsiniz. Ancak yelkenler açılıp tekneler yola koyulur koyulmaz kalabalık tembelce dağılıyor, gürültü kesiliyor ve viranlığın kasveti bir kere daha harap olmaya yüz tutmuş şehrin üzerine çöküyor.

Bu pejmürde yerde üç gün geçirmek mecburiyetinde kaldık; dördüncü günün sabahı grubumuz üç güzel tekneye doluştu ve büyük ihtimalle ebediyen Mudanya kıyılarına veda ettik.

Hanım Sultan'ın Mutsuz Aşkı

Yirmi Birinci Bahis

**Ziyafet sofrasında ölüm–Mihrimah Sultan'ın evliliği
Asil kurban–İlk sevgili–Saray entrikaları–Serasker'in siyaseti
İkinci damat adayı–Minyatür–Son hediye
Padişah ile Mustafa Paşa arasındaki görüşme**

Seyreden insanlara eğlence ve saadet doluymuş gibi görünen hadiselere çoğu zaman baş oyuncular zaviyesinden kıskançlık ve bedbahtlığın sinmiş olması ne gariptir –çoğunluk için ziyafet olan şeyin bazıları için eziyet olması, halkın zafer dolu haykırıışlarının yas tutan kırık bir ruhun derinliklerinde acı akisler bulması gibi. İnsan büyüklüğün bedelini ödemek mecburiyetinde; uzun bir ömür boyunca yüreğinden kan damlaması ve ümitsizliğin pençesinde kıvrınması pahasına olsa bile. Hakikatin iç karartıcı hayaletinin Mısır ziyafetlerindeki iskeletler gibi sofrada yer almasına ve zehirli eğlence de ikram edilen “ceset fırınında pişmiş etler” için ödenen ağır bedeli hatırlatarak ürküntüye yol açmasına müsaade edilmemesi ortalıkta haykıran, eğlence arayan kalabalığın işine gelir!

İstanbul'da halkın kutladığı son şenlikten bu yana ancak birkaç hafta geçmişti; coşku ateşten harflerle yazılmış, on binlerce insan büyük bir aile gibi aynı mesut hadiseyi kutlamak için bir araya gelmişti. Said Paşa'nın saraylı zevcesinin düğün şenliklerine katılanlar arasında, parlak mücevherlerle donatılmış, iltifatlara boğulmuş, dört bir yandan yağın tebriklerle kuşatılmış, ayaklarının altına bütün hediyeler serilmiş ilahenin üzerine konduğu kaidenin dibinde şimdi kırık ve titrek yüreğiyle yattığını kim tahmin edebilirdi? O genç, asil ve güzel ilahe ki sarayda yetişmiş, hükümdarlar soyundan gelme, “mavi kanlı” ve güzelliğinin parlaklığını bozar diye tek bir güneş ışığının bile üzerine düşmesine müsaade edilmemiş. Kim der ki gelin tacının sardığı alnın ateşi, üzerindeki gülleri kavurmuş ve yaprakları bir bir dökülüyor. Kim der ki bütün bir imparatorluğun saadet gününün kurbanı, kafesli dairesinde mecburi fedakârlığına sıcak gözyaşları dökerek, gönlü kırık ve çaresiz oturuyor.

Ne yazık ki bunlar doğruydı: Ben bile, izdivaç teklifine cüret edememekle beraber ona gönül verenler arasından birini seçmekte hür olması halinde Hanım Sultan'ın başka birini seçeceği yolundaki rivayetleri duyduğumda, sadece bir Şarklı olduğunu düşünerek ve bir kadın olduğunu unutarak, Türklerin felsefesi mucibince kaderine razı olacağından, yeni pozisyonunun

süsleri ve parıltısı içinde gelip geçici hayal kırıklığını çabucak atlatacağından bir an bile şüphe duymamıştım. Meğer hiç de öyle değilmiş: Ok hede-fini bulmuş, açtığı yara da öldürücüymüş!

Anlatılanlara bakılırsa, Padişah kızını Edirneli Mustafa Paşa'ya verme niyetini genç Hanım Sultan'a bildireli iki uzun yıl olmuş. Kız bu haberi, Valide Sultan'ın yüreğini ana gururuyla çarptıran bir lakaydiyle karşılamış. Ama çok geçmeden gelin adayı, kaderinin mesut bir kader olacağına inanmaya başlamış ve Saray haremindeki hanımların tetikte duran kulaklarına Paşa'nın zenginliği, nüfuzu ve yakışıklılığı hakkında fısıldadığı methiyeleri tebessüm ederek dinler olmuş. Şarkıcı kadınlar Şark'ın olanca mübalağa alışkanlığıyla damat namzedinin şerefine yeni şarkılar döktürmeye başlamışlar. Paşa'nın akıl meziyetleri ve yiğitliği üzerine masalcıların anlattığı hikâyeler kızın kara gözlerine daha parlak bir ışık katmış. Nihayet Padişah kendi kızına damat adayının minyatür bir suretini vermiş.

İşte o zaman Hanım Sultan, Paşa'nın şahsi vasıflarının en tarafgir tarihçiler tarafından bile zerre kadar mübalağa edilmemiş olduğuna inanmış. Genç ve güzel kız işlemeli minderlerinin arasında saatlerce oturuyor, elinde tuttuğu portreye sessizce bakıyor ve kaderine yazılmış efendisinin de onun kendisini gördüğü kadar güzel bulup bulmayacağını merak ediyormuş. Cevabını alması uzun sürmemiş. Paşa başına konan devlet kuşunu öğrendiğinde, Padişah'ın payitahta gelmesi yolundaki buyruğuna derhal uymuş ve saraylı müstakbel zevcesine ilk pahalı hediyesini takdim etmiş.

Hanım Sultan'ın yüreği hızla çarpmış. Paşa İstanbul'da! En bayağı hamalın karısı bile, gölgesi şehrin sokaklarına düştüğünde ona bakabilsin de, kendisi, müstakbel karısı, soğuk, cansız fildişine bakarak yüzünü yalnızca hayalinde canlandırabilsin, olacak iş mi? Hanım Sultan oturduğu sedire hamarat halayıklarca serilen elmaslara yüz çevirmiş; doğru, ondan gelmişler, ama bir aşk hikâyesi anlatmıyorlarmış; âdet icabı verilen bir hediye, o kadar. Neticede şeref verilen Paşa'nın şeref veren sözlüsüne bir takdimi; ne kadar beğense de yüreğine dokunamamış.

Gece kara cüppesini suların üzerine örtmüş; yumuşak rüzgâr hafifçe yaladığı suda tek bir dalga bile yaratmadığı için, Boğaziçi derin bir sükût içinde yatıyormuş. Valide Sultan ile kızı, Asya sahilindeki perilere layık Beylerbeyi Sarayı'nda, haremın yaldızlı sofalarında kalıyorlarmış. Halayıklar uykuya dalalı çok olmuş. İşte her şeyin tam bir sessizlik içinde olduğu bu saatte, açık bir pencerenin kafeslerine yaslanıp bülbülleri dinleyen, tatlı hayallerini zarif düşüncelerle ören Hanım Sultan, ihmal etmiş olduğu uykuyu aramak üzere pencereye sırtını döndüğü sırada kulağına uzaktan kürek şı-pırtıları gelmiş ve belli belirsiz bir merakla durup dinlemiş.

Tek bir kayık saraya yaklaşmış ve haremın terasının altında durmuş; Ay yokmuş ve göğün mor paltosuna damlatılmış gümüşü yıldızlar cesur gece yarısı misafirinın sırrını ele vermemiş. Hanım Sultan hevesle kulağını kafe-se dayamış, yüzü kızarmış, soluğu hızlanmış; yüreği onu aldatmıyormuş, gelen sahiden de Paşa'ymış. Az sonra yumuşak bir müzik havayı doldurmuş; nağmelere karışan ihtiras sözleri, kıza bunun Paşa'nın parlak genç âşığına ruhundan takdim ettiğı ilk armağan olduğunu anlatmış.

Ah! Pencerenin yanında dururken kıskanç kafeslere rağmen asil âşığını görebilmek ve hayalini yüreğine kazıyabilmek için bir parçacık ay ışığı olmasını nasıl da arzu etmiş! Ama şarkı kesilmiş ve kayık akıntıyla yavaş yavaş sürüklenmiş; kız odasının en kuytu köşesine çekildiğinde, bütün bunların hayal olup olmadığını kendine sormaya başlamış.

Bir müddet geçmiş ve Hanım Sultan'ın arzusu hakikat olmuş. Paşa'yı yaldızlı teknesiyle aheste aheste sarayın balkonunun altından geçtiğı sırada görmüş; vakur küheylanının saray pencerelerinin altında şaha kalkmasına şahit olmuş; kendisinininkilerden başka gözlerin görmediğı bir sırada parlak ay ışığının altında Paşa'yı seyretmiş ve akşam rüzgârının tatlı tatlı kulağına taşıdığı alçak, yumuşak sesini dinlemiş. Böylece, onu ilk aşkın bütün ateşiyile sevmeyi öğrenmiş. Paşa'dan gelen her hediyeye hakikaten değer verir olmuş; onun gönlünü kazanmak için dünyanın parasını ödemiş olduğu için değil, hediyeyi ilk önce kendisi gördüğü ve beğendiğı için.

Paşa da sevildiğini öğrenmiş; Hanım Sultan'ın penceresinin kafesleri arasında sıcak güneşte kavrulan bir gül, yanı başında rüzgârda uçuşan uzun bir saç lülesi, gece yarıları tek başına yaptığı ziyaretlerde kayığın hemen yanına, suya düşen minik bir çiçek Paşa'ya duymayı en çok arzuladığı hikâyeyi anlatmış. Hatta bir seferinde sözlüsünün yüzünü tesadüfen gördüğü bile söyleniyor. Her ne olursa olsun, Edirne'deki vazifesine döndüğünde Mustafa Paşa'nın aklının Mihrimah Sultan'la dolu olduğuna ve düğünün gecikmesinden hiç hoşlanmadığına şüphe yok.

Paşa'nın Edirne'ye dönüşü, saray entrikacıları ve fitnecileri için bir işaret olmuş. Padişah'ın kararlılığı en nüfuzlu asiller arasında yaygın bir huzursuzluk yaratmışmış; çünkü Mustafa Paşa gibi güçlü ve sevilen birinin tahta bu kadar yakın olup tehlikeli bir hasım haline geleceğı düşüncesine katlanamıyorlarmış. Bu grubun başında da Padişah'ın üzerindeki tesiri bunca zamandır hudutsuz olan, servetiyle dostlar satın alan ve iltimaslarıyla düşmanlarını susturan Serasker geliyormuş. Saray'ın teveccühünün çok önceleri kendi ahırında bir seyis olan Halil Paşa'ya meyletmesi fikri de ilk ondan çıkmış ve Mahmut'un, kendi himayesindeki bu şahsı en büyük kızına

koca seçmesini mümkün kılmış. Bu sinsi siyaset, Serasker'e emelleri bakımından sağlam bir yer kazandırdığı gibi, şahsi menfaat ve minnet bağlarıyla bazı insanları sıkı sıkıya kendisine bağlamasına yardımcı olmuş. Çünkü onun evlatlığı, yani Saliha Sultan'ın kocası cömertliğinin teveccüh ettiği şahıs ve servetinin ortağıymış.

Böylece yaşlı ve kurnaz siyasetçi, hanedanla rabitası tehlike teşkil edebilecek bir hasım yerine kendi görüşlerini kabul edecek, kendi hırslarını tahakkuk ettirmeye çalışacak yeni ve nüfuzlu bir taraftar edinmiş. Genç Hanım Sultan'ın niyetlenilen evliliği de aynı riskleri taşıyormuş ve aynı tedbirlerin alınmasını icap ettiriyormuş. Mustafa Paşa'nın yeni damat olacağını Padişah'ın dudaklarından işiten Serasker doğrusu az telaşlanmamış.

Bu haberi dinlerken tebessüm etmiş ve alışıldık boş, manasız tebrikleri sıralamış; fakat yüreği sözlerinden farklı şeyler söylüyormuş. Huzurdan ayrılırken, içinden bir yemin etmiş; Allah'ın inayetiyle, Edirne valisinin asla Mihrimah Sultan'ın kocası olmamasını sağlamaya karar vermiş. Bu mevzu üzerine kafa yordukça, Mustafa Paşa'nın Saray'a kapılanmasına mani olmak için elinden gelen her şeyi yapmasının şart olduğuna iyice inanmış.

Genç ve yakışıklı Paşa, saraylı zevcesi sayesinde tam bir nüfuz kurabilirmiş. Varlıklı ve cesur olduğu için, Serasker'in söylediklerini yapmaya ne bir mecburiyeti ne de bir temayülü olması beklenemezmiş. Dost canlısı ve eli açık olduğundan zaten eyaletindeki herkesin sevgisini kazanmış; payitahtta da aynı şeyin vuku bulması çok sürmezmiş. Zekâsının keskinliği ve muhakemesinin sağlamlığı, onu bir maşa olarak kullanmayı veya kukla haline getirmeyi de imkânsız kılıyormuş.

Türk tarihinde belki de eşi bulunmayan bir mevki edinmiş, sakalını imparatorluk tahtının gölgesinde ağartmış, yüzlerce gözdenin yükselmesine, kısa bir müddet debdebe içinde yaşamasına ve nihayet kavurucu bir güneş altında kaybettiği rezil kellesinin Topkapı Sarayı'ndaki ölümle adaş Orta Kapı'nın üzerinde veya Bab-ı Âli'nin yaldızlı girişinin yanındaki kanlı oyukta teşhir edilmesinden kurtulamamasına şahit olmuş, uzun meslek hayatı boyunca bir defa olsun mühim bir işte akamete uğramamış Serasker Paşa tecrübeli bir devlet adamı olarak, Mustafa Paşa'nın planlarını boşa çıkarma ayrıcalığına sahip olabileceği ya da görüşlerine muhalefet edebileceği bir mevki edinmesine göz yummaması icap ettiğine karar vermiş.⁶¹

Hanedanla rabitalı bütün beyler Serasker'in avucundaymış. Başka türlü sü de olamazmış zaten; anlattığım gibi, uzun yıllar boyunca kontrolsüz zenginliği ve eksilmeyen teveccühleri sayesinde, aralarında şu veya bu iyiliği se-

61

Bu eserin matbaaya verileceği sırada, tuhaf bir tesadüfle, o zamana kadar el üstünde tutulan bu kişinin gözden düştüğü haberi Avrupa'ya ulaştı: Hayat boyu sürmüş bir ihtirasın tükenişiydi bu.

bebiyle ona borçlanmamış tek bir bey dahi yokmuş. Borçlarını da sadece onun arzularını yerine getirerek ödeyebilirlermiş elbette.

Paşalar arasında da genç ve cesur Mustafa'nın kendilerine hasım olması tehdidine itimatsızlık ve şüpheyle bakmaya kolayca sevk edilebilecek insanların sayısı az değilmiş. Bunlar da muhalefete katılmışlar. Entrikaların dalanıp budaklandığını söylemekle kanaat edelim. Padişah ilk başta ayak diretmiş, sonra kararsızlığa düşmüş ve nihayet, kendisine rağmen, burnunun dibindeki soylularla uzlaşmak için, daha önce sözünü ettiğim çareyi teklif etmiş; despot bir hükümdardan beklenmeyecek bir zayıflıkla, kararsızlığının yükünü kendi omuzlarından atıp, kızının geleceğini Kader'in eline bırakmış –Türklerin sorgusuz sualsiz itimat ettikleri, filozofça her aksi vaziyetin yüz karasını üzerine yıktıkları kahpe Felek.

Bununla beraber, Padişah tek bir şart koşmuş; Hanım Sultan'ın feleğinin bir seçim yapacağı yedi isim arasında Mustafa Paşa'nın ismi de bulunacaktı. Padişah vicdanının sesini bu şekilde susturduktan sonra, vaziyetin icap ettirdiği bütün ciddiyetle namazını kılmış ve seccadesinin altından bir isim çekmiş: Mehmed Said Paşa!

Fakat hisler, düşünceler kadar çabuk değişemez; Hanım Sultan'a yeni bir damat adayı olduğu, bunca zamandır sevmeyi öğrendiği adamla alakalı bütün hatıralarını silmesi icap ettiği söylendiğinde, bu haberin ağırlığı altında ezilmiş; maiyetindekilerin var güçleriyle sunduğu tesellileri reddetmiş. Valide Sultan ağlayıp yalvarmış; ancak ilk defa gözyaşları ve yalvarmaları boşa çıkmış: Kızı ümitsiz bir sükût içinde sırtını dönüyor ya da onu yalnız başına ölmeye terk etmeleri için yalvarıyormuş, çünkü artık tek çaresi ölüm-müş. Saatler geçmiş. Genç yüreğini buran ve kavuran boğucu, ıstırap dolu saatler. Ona getirilen yiyeceklerin yüzüne bile bakmamış; karanlık çökmüş, ama kıza huzur getirmemiş; ertesi sabah, çökmüş gözleri ve bitkin yüzü Valide Sultan'ı öyle korkutmuş ki, kocası Padişah'a verdiği kararın doğurduğu neticeleri derhal nakletmek mecburiyetinde hissetmiş kendini.

Padişah gelmiş ve kızını ikna etmek için gönül almadan gözdağına kadar her türlü çareyi denemiş; fakat genç yüreği sevdiğinden kopartamamış. İster Hristiyan ister Müslüman, bütün hükümdarların dudaklarına insiyaki olarak gelen basmakalıp laflar edilmiş; ancak aşk karşı çıkıldığında daha da kuvvetlenir. Hanım Sultan'ın tek karşılığı, halayıklarının kollarında bayılmak olmuş. Bunu ıstırap dolu günler takip etmiş; genç kız minderlerin üstünde kurumuş bir çiçek gibi yatıyormuş; bir an ümitleri mantığına galip geliyor, daha sonra kendini kederlerin en derinine mücadele etmeksizin teslim ediveriyormuş.

Zaman geçmiş ve sonunda Hanım Sultan müstakbel kocasının payitah-ta geldiğini öğrenmiş! Yeni namzedin hediyeleri gelmiş ve düğün töreninin hazırlıklarına başlanmış. Hanım Sultan artık sahiden de hiçbir ümit kalmadığını anlamış. Bu kanaat, genç varlığının takatini aşıyormuş. Saray erkânı hediyeler yağdırıyor, eyaletlerden gelen paşalar tebriklerini arz etmek için sıraya giriyorlarmış. Devlet siyasetinin kurbanı ise hasta yatağında, inlemler ve gözyaşları içinde yatıyormuş.

Bu şekilde genç kızı düğün için süslemiş, donatmışlar ve yaldızlı arabasında yeni evine taşımışlar; o da uysallıkla boyun eğmiş, çünkü kaderine karşı çıkmanın boşuna olduğunu biliyormuş. Mağrur ve mesut Said Paşa onu kollarına alıp, mücevherlerle parıldayan rakkaselerin ve değerli buhurdanlar taşıyan halayıkların arkasından hareminin mabeynine taşımış; pahalı kumaşlarla döşeli sedire oturttuğu genç kızın ayaklarına kapanmış, onun her arzusunu şükranla ve sevgiyle yerine getirmeye yemin etmiş; işte tam o sırada kadın yüreği dalgınlığından uyanan Hanım Sultan asık bir yüz ifadeyle kocasından kendisini yalnız bırakmasını istemiş. Paşa bu soğukluğun sadece saraylı gelinin bir kaprisi olduğunu düşünerek isteğine uymamış ve kendisinden beklendiğine emin olduğu âşıkane iltifatlara girişmiş.

Fakat genç damadın bu gurur okşayan kuruntudan ayılması uzun sürmemiş; çünkü Hanım Sultan'ın onun ısrarlarına verdiği cevap çok kati ve ikna ediciymiş; böylece Paşa'nın uğradığı talihsizlik hususunda en küçük bir şüphesi kalmamış. Hanım Sultan'ın boynunda, Türk kadınlarının yaygın olarak ucunda bir muskayla taktıklarına benzer, koyu renk ipekten örülmüş ince bir kordonun ucunda bir madalyon asılıymış. İşte Paşa'ya verdiği tek cevap bu madalyonu açmak olmuş ve kalbi kırık genç adama içindeki resmi göstermiş: İlk sözlüsünün resmi.

“Padişah'ın hediyesiydi,” demiş titremeyen bir sesle, “bana onun kocam olacağı söylenmiş ve onu sevmem öğretilmişti; Said Paşa diye birinin yaşadığını bile bilmezken ona âşık oldum; bu yürek onun suretinin altında çarpma gücünü taşıdıkça da onu seveceğim. Sizi kandırmayacağım; size ancak nefretle bakabilirim: Kaderim mühürlendi; yakında dedelerimin yanında yatıyor olacağım. İnşallah, hayat ebedi değildir; sonunda bu kırık kalbin de ıstırabı dinecektir.”

Saraylı bir gelin kazandığı için muzaffer bir eda içinde olan Said Paşa artık yüreği yanık bir adammış. Daha önce düğün alayında Mustafa Paşa'yı at üstünde görmüş; ne var ki, hüsrana uğramış hasmının hürriyetinin izafi saadetini birkaç saat sonra kıskanacağı o sırada aklına gelmemiş.

Bununla beraber, hasmı da kaderiyle barışık olmaktan çok uzakmış. Kızın gençliği, güzelliği ve aşkı ona asil bir gelini elinden kaçırdığını unutturmuş. Gece yarısı sayısız pencerelerden birinin kafesleri arasından bir mum ışığı seçebilmek için gelinin yeni sarayının yakınlarında gezinmiş; kızın üzerine düşen ışığı bir anlığına da olsa görme şansı olabilir ümidiyle. Onun düğün hediyesi *trousseau*'nun [çeyizinin] en pahalısıymış; merasime iştirak etmek üzere saraya çağrılan paşalar memleketlerine dönerlerken, o aynı şeyi yapma cesaretini kendinde bulamamış.

Pek çok insan, Edirne'nin en üst amiri olan Mustafa Paşa'nın İstanbul'da neden nispeten düşük rütbeli bir mevkide kalmayı sürdürdüğünü merak etmiş; herkes gizli gizli onun şahsiyetindeki değişiklikleri konuşur olmuş. Hâlâ kibar ve nazikmiş, herkese söyleyecek güzel bir sözü, dudaklarında hazır bir tebessümü gene varmış; fakat kelimeler daha zor çıkıyor, tebessümler giderek soluklaşıyor, hatta bazen acılı bir hal alıyormuş.

Saray düğününden takriben üç hafta sonra, Ermeni bir kuyumcu İstanbul Bedesteni'nde bile o güne kadar görülmemiş büyüklükte, son derece pahalı bir takıyı tamamlamış. Takının ortasında bir dizi iri elmas, mum şeklinde bir araya getirilmiş. Ucunda da parlak bir alev varmış. Bunların çevresine sarmaşık yapraklarından bir çelenk yerleştirilmiş, üstüne de bir pervane böceği kondurulmuş. Esnek bir yayla tutturulan bu pervane, en ufak bir harekette alevin üzerine uçuyormuş.

Bu çok mükemmel ve manalı takı tamamlanır tamamlanmaz Mustafa Paşa'nın sarayına getirilmiş, oradan da mutemet bir ulakla Hanım Sultan'ın haremine nakledilmiş. Hediyeinin yanında yazılı tek bir kelime yokmuş; kendi hikâyesini anlatıyormuş zaten; “yaslı gelin”in türbanına bu ziyneti ilâştirmesinin üzerinden yirmi dört saat bile geçmeden, Mustafa Paşa'ya olabildiğince tez valilik vazifesinin başına dönmesi için Zat-ı Şahane'nin izin verdiği duyurulmuş.

Paşa ertesi sabah, veda için Padişah'ın huzuruna kabul edilmeyi dilemiş. Mahmut, asil düşünceli Mustafa'ya bakınca, yapmak mecburiyetinde kaldığı kötülükten muhtemelen pişmanlık duyarak, ayağını öpmesine mani olmuş ve haşmetli elini ona doğru uzatarak, açık yüreklilikle şunları söylemiş: “Maziye unut; senin için niyetlerim Allah'ın arzusu değilmiş; ama gözümdeki kıymetinde hiçbir azalma olmadığına emin ol. Edirne'de sana ihtiyaç var. Senin idarenden çok memnunum; iki yıl sonra seni İstanbul'a çağıracağım ve en küçük kızımı sana vereceğim.”

Paşa tuttuğu haşmetli eli bırakmış. Kanı yüzüne sıçramış ve orada kalmış, sesinde neredeyse küstahlığa varan bir gururla cevap vermiş: “Zat-ı şa-

hane'nin emrine uyacağım; yarın şafakla birlikte valiliğime doğru yola koyulacağım; ömrüm oldukça Padişah Efendime ve tebaama karşı vazifemi yerine getireceğim; fakat bir daha asla bir sultanı mesut etme hayallerine kapılmayacağım; şimdikinden on misli daha kıymetli bile olsaydım, bir hünkâr kızına kocalık benim harcım olmazdı. Allah'ın inayeti Halifemiz üzerinde olsun; Mustafa Paşa'nın artık kıymeti kalmayan canını hünkârının hizmetinde vereceği saat uzakta değildir inşallah!”

Âlicenap Paşa, beraberinde aşkının ve kendisine yapılan haksızlığın hatıralarıyla huzurdan ayrılmış. Serasker hayal kırıklığına uğrayan damadı teselli etmek için en cömert hediyeleri ayaklarına sermiş; Hanım Sultan, haremının yalnızlığında vaktini gözyaşları içinde, kaybettiği âşığının resmine bakarak ve Allah'tan onu kırık bir gönlün acısından bir an önce kurtarmasını niyaz ederek geçirir olmuş! Ben İstanbul'dan döndükten on sekiz ay sonra da bu dileğinin vaki olduğunu öğrendim!

Yangın Kulesi

Yirmi İkinci Bahis

**Yeniköy–Ateş bayramı–Gösteriler–Şarklıların ateşe düşkünlüğü
İstanbul’da yangınların sıklığı–Tehlikeli itiyatlar
Tulumbacılar–Serasker kulesi–Sevimsiz işaret–Namık Paşa
Tahditli şenlik–Veronika–Şenlik ateşi–Tarabya ve Büyükdere
Acayip ışık oyunu–Ermeni kadın kahraman–Çılgın bir hayal**

Bursa’dan dönüşümüzden kısa müddet sonra, Yeniköy’de yaz için kiralamış olduğumuz eve geçtik. Yerleşeli birkaç gün olmuştu ki Rumların en eski merasimlerinden birine, “Ateş Bayramı”na şahit olma fırsatı bulduk. Bu, İstanbul’un *caesar*’lar tarafından ikinci kere alınmasının hatırasına ter-tip ediliyor.

Birkaç yıl önce, şehrin Rum mahallesinde ve Rumların çoğunlukta bulunduğu bütün köylerde bu şenlikler yapılmış. Ancak Türkler artık bu kutlama gösterilerine izin vermiyorlar; bunun sebebi herhalde hem gösterilerin muhteviyatından pek hoşlanmamaları, hem de yangınların bunca sık olduğu bir şehirde böyle gösterilerin doğurabileceği tehlikeler. Evlerin yapıldığı malzeme de ne yazık ki bu nevi felaketlere zemin hazırlıyor.

Kendi adıma, İstanbul’da hem Türk hem de Rum evlerinde birkaç gece geçirdikten sonra, korkunç yangınların yılda on-on iki kere yerine, nasıl olup da her hafta çıkmadığına şaşmıştım. Tıpkı bir yanardağın eteğine bağını diken, ekinini eken ve bir sonraki infilakın arazisini ve emeğini bir anda mahvedeceğini düşünmeyen ya da bunu umursamayan bir adam gibi, İstanbullular da en öldürücü düşmanlarından biri olan yangınlara hiç kafa yormuyorlar galiba. Ahşap evlerinde, yanan çubuklarıyla ya da ellerinde mumlarla sanki bunlar çok zararsız şeylermiş gibi, aldırışsızca dolaşıyorlar; hizmetkârları çubukları yakmak üzere köz parçalarını basit demir maşalarla tutup halı döşeli, bol perdeli dairelerden geçiriyorlar.

Hepsi bu kadar da değil. Tandır birinci sınıf bir yangın çıkarıcı. Közlerin üstündeki ahşap çerçeve umumiyetle çok ince; üzerine örtülen ipek örtüler de pamuk astarlı ve aynı yanıcı malzemeden yorgan şeklinde olabiliyor. Tandırın ileri derecede uyutucu tesiriyle uyuyup kalan insanlar ani bir hareketle çerçeveyi devirebiliyorlar ve hem kendi elbiseleri hem de tandırın örtüleri gizlenmiş olan ateşle temas ediyor: Sedirlerin basma örtüleri de zaten ateşi beslemeye hazır ve bilinen netice vaki oluyor.

Daha da tehlikelisi, kışın şehirde çok yaygın başvurulmuş çamaşır kurutma usulü. Çıtalarından teşekkül eden, takriben bir metre yüksekliğindeki ve arı

Yuşa Tepesi'nden Büyükdere

kovanı şeklindeki bir çerçeve, közle dolu küçük bir mangalın üzerine yerleştiriliyor; çamaşırlar birbirinin üzerine bu çerçeveye seriliyor ve burada yavaş yavaş kurumaya bırakılıyor. Ama çamaşırcı en alttakileri kurur kurumaz almayı ihmal ederse, hepsi birden tutuşup alev alev yanmaya başlıyor.

Yangınların böylesine sık olduğu bir memlekette, bu neviden fütursuz itiyatların kontrol altında tutulması veya ehil kişilere bırakılması düşünülmüyor bile; bu itiyatlar, yangın felaketinin neden bu kadar sık tekrar ettiğini tamamen olmasa da büyük ölçüde açıklıyor. Bu felaketi bilmezlikten gelmek isterseniz bile, buna imkân yok; çünkü hemen hemen her gece, tulumbacıların ucu demir çengelli sopalarının kaba döşenmiş kaldırım taşlarına vuruşuyla uyanıyor ve yangın gözcüsünün yangının çıktığı yeri bildiren kalın sesini işitiyorsunuz.

Serasker Kulesi'nin dört bir yanda pencereleri olan ve sırça bir fenere benzeyen üst galerisinde muntazaman iki saatte bir nöbet değiştiren yangın gözcüleri bulunduğu için, ne kadar ehemmiyetsiz olursa olsun her yangın, gözcüler tarafından şehrin farklı mahallelerinden sorumlu tulumbacılara bildiriliyor. Bir gözcünün "Üsküdar'da yangın vaaar!" "Galata'da yangın vaaar!" bağırışıyla yatağınızdan fırlamadığınız tek bir hafta bile geçmiyor neredeyse. Yakınlardaki bütün pencereler açılıyor; kazanın yeri anlaşıldığında, o muntıkada malı mülkü veya tanışları olanlar telaşla olay mahalline koşuyorlar: Bu talihsizlikle şahsi alakası bulunmayanlar pencerelerini kapatıyor ve ürkütücü felaketten şimdilik nasiplerini almadıklarına şükrederek yataklarına geri dönüyorlar.

Payitahtta veya yakınlarında yaşayan bütün paşalar çıkan her yangına gitmek ve söndürülmesine yardım etmek zorundalar; bu yüzden oldukça meşguller. Namık Paşa –ünlü ve gözde Namık Paşa– muhtemelen bu işteki şahsi tecrübelerinin bir neticesi olarak, Türkiye'ye döndükten sonra İngiltere'de en fazla takdir ettiği iki şeyin *pantomim*'ler ve itfaiyeciler olduğunu söylemiş!

Rum "Ateş Bayramı", sözünü ettiğim yasak sebebiyle artık yalnızca mevzii olarak kutlanıyor; *caesar*'ların fethini anma imtiyazına sahip köyler Büyükdere, Tarabya ve Yeniköy.

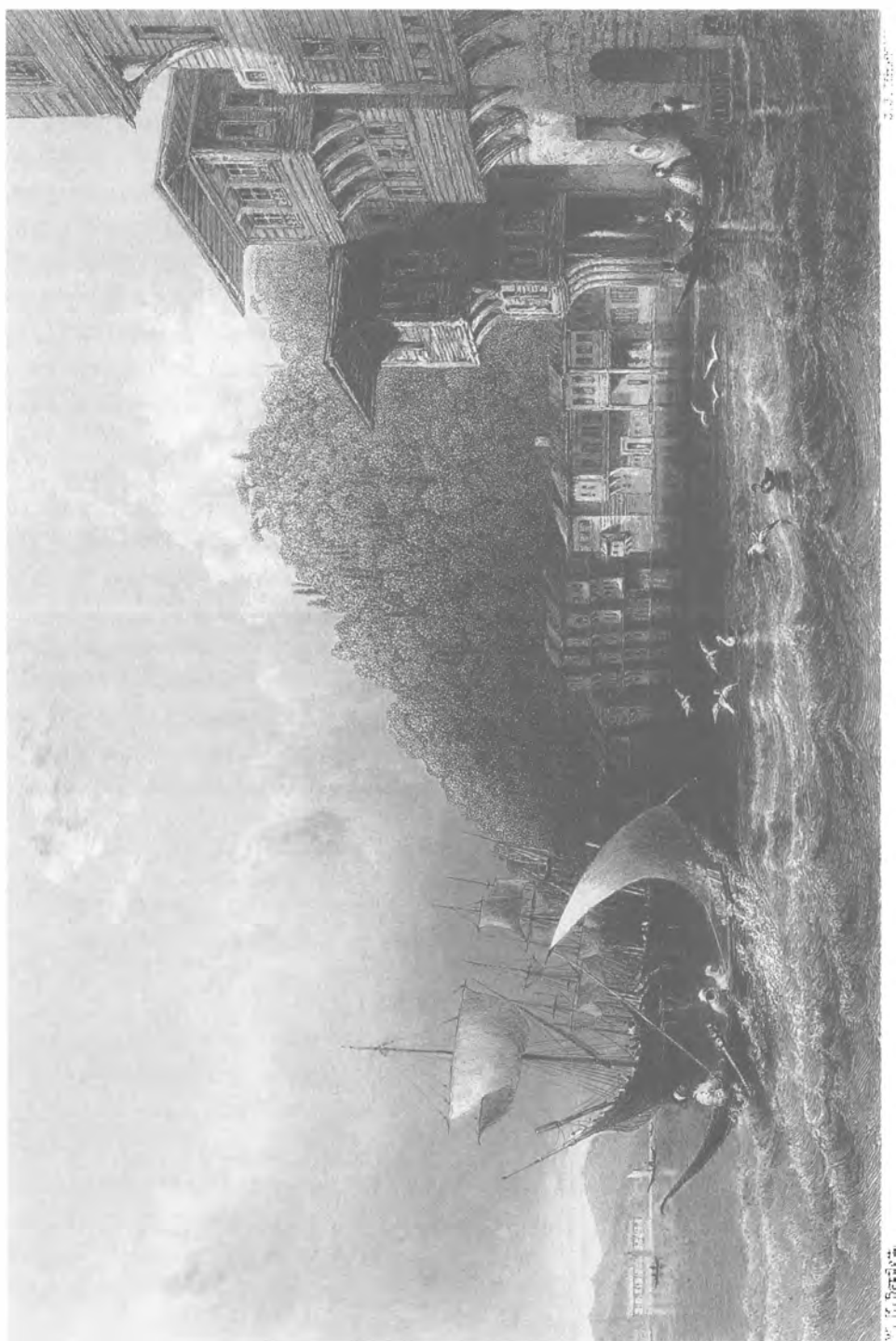
Akşam karanlığı çökerken kayıgımıza bindik ve Boğaziçi'ni doldurmuş yüzer gezer kalabalığın arasından zorlukla kendimize yol açarak, Mac Farlane'in *Ermeniler* romanının kadın kahramanı Veronika'nın evine ulaştık. Şenliklerin yapılacağı küçük koya bakan pencerelerden merasimin tamamını olduğu gibi görebiliyorduk. Ama o ne fevkalade gösteriydi!

Koyda iki suni ada meydana getirilmiş ve üstlerine kuru odunlar ile yamıncı başka maddeler yığılmıştı. Kıyıda daha uzakta olan yığının üzerine bir de kayık yerleştirilmişti. Sahil boyunca, uzun bir şerit halinde yakılmak üzere ateşler hazırlanıyordu. Dört bir yanda insanlar ellerinde kâğıt fenerlerle koşuşturuyor, kayıklarından inen ziyaretçilere dostlarının evlerine kadar yol gösteriyorlardı. Tarabya bir burnun arkasında kalmıştı; ancak istisnai parlaklığı suyun ötelere kadar akseden bir ateş hattı halindeki Büyükdere uzaktan hâlâ seçilebiliyordu. Alevler yükselip alçaldıkça, kıyıdaki evlerin camlarına aksediyor, sonra soluklaşıyor, kısaca sihirli bir tesir yaratıyorlardı. Bu arada karanlık Asya sahilinde, heybetli silüetini bariz hale getirecek tek bir ışık parıldamıyordu.

Bir işaretle odunlar tutuşturuldu; gözden çıkarılmış olan kayık kısa sürede alevden bir cisim haline geldi. Gösterinin en görülmeye değer tarafı kısmen kazınmış başları açık, sadece geniş keten şalvarlar giymiş bir grup adamdı. Kollarını iyice havaya kaldırmış, boğazlarına kadar suyun içinde, şeytanlar korosunu andıran çığlıklar ve haykırışlarla ateşleri besliyorlardı. Ara sıra hepsi birden koşarak sudan çıkıyor, sahilde yakılmış dev ateşlerin üzerinden şeytani âlemler yapan cehennem zebanileri gibi atlıyor, sonra bir kez daha denize girerek küçük adanın etrafında, kıyıdaki seyircilerin vahşi nağmeleri refakatinde dans ediyorlardı.

Manzara tükler ürperticiydi. Köyün yukarısındaki bir bataryada devriye gezen Türk gözcünün tüfeği parlak namlusuna düşen ışıkla parlıyordu. Evlerin gerisindeki tepeler seyircilerle kaplanmıştı. Kadınlar yaygılar ve minderler üstüne oturmuşlardı; erkekler onların arasında gruplar halinde ayakta duruyorlardı; öğle güneşinin altındaymışlar gibi, hepsi de rahatça seçilebiliyordu. Karşı tarafta, Boğaziçi'nin dalgaları mayı altın gibi parlıyordu; tek vücut gibi yan yana sıralanmış kayıklar kırmızı kilimleri ve yaldızlı süsleriyle neşeli neşeli ışıltıyorlardı.

Bu çılgınca eğlence iki saat aynı şekilde sürdü, sonra şiddeti giderek azaldı ve ateşli, dur durak bilmez oyuncuların hallerinden yoruldukları anlaşıldı. Bu sırada, Eflâk mızıkası çalmaya başladı ve akşamı geçirmekte olduğumuz evin pencerelerinin altında muazzam bir ateş yakıldı. Bu ateş birbirinin içine geçirilmiş hasır sepetlerden meydana geliyordu ve tam ortaya yüksek bir ağaç dikilmişti. Bu garip manzara, kalabalığın alakasını sahilin yavaş yavaş sona ermekte olan eğlencesinden buraya çekti. Mahmudiye Marşı'nın son notası da kulaklardan silinince, kalabalık dağıldı ve arkadaşlarımızla baş başa kaldık.

Yeniköy

Veronika'ya asla güzel denemez; ifadesi tatlı ve sevimli, ama yüz hatları ne muntazam, ne de ince. Türk kadınlarının en cezbedici yanlarından biri olan alçak, yumuşak sestene de yoksun. Zaten ince sadadan mahrum Ermeni dili buna pek müsaade etmiyor. Ufak tefek, sakın tavrı ve zarif bir kadın. Ancak, simsiyah elbisesi ve melankolik hikâyesi, ona güzelliğin tek başına yaratamayacağı bir alaka çekiciliği ilave ediyor. Dul kalmış bu kadınla konuşurken, akşam havasında ölgün bir çiçek gibi büzüldüğünü, titreyerek kürklü pelerinini zayıf elleriyle sıkıca kavuşturduğunu gördüğümde, onun solmuş gençliği ve kırılmış hisleri beni az daha ağlatacaktı. Belli ki yaptığı hataların hatıraları hâlâ omuzlarında ağır bir yük ve bu prangalar ancak mezar da açılacak zehirli bir zincir gibi onu bağlıyor. Bütün hissi hastalıkların hekimi olan Zaman bile, onunki gibi bir matem karşısında tesirsiz kalıyor.⁶²

Yeniköy'deki evimize dönmeden önce, denizden yavaş yavaş Tarabya'ya doğru uzandık. Kıyıdaki ateşlerin parlaklığı ve gürültülü müzik dalgaları çok uzaklara taşınıyordu. Birkaç kere, eğlence hevesiyle fütursuzlaşmış, cümbüş yapanlarla dolu kayıklarla çarpışmaktan ucuz kurtulduk.

Hareketli sahneden ayrıldığımızda vakit gece yarısına yaklaşmıştı. Uyku ya daldığımda, düşümde Veronika *caesar*'lardan birinin karısıydı. Sonra kara gözlü genç bir Rum prensinin, yanmakta olan İstanbul şehrinin üzerinden atladığını gördüm; bu arada akşamki grubumuzda yer alan azametli bir Ermeni, Boğaz'da göğsüne kadar suya girmiş, çirkin kalpağına su dolduruyor ve bunu alevlerin arasında çılgınlık atıp dans eden vahşi Kızılderililere uzatıyordu. Hayallerim sahiden de ikinci bir "Ateş Bayramı" yaratmıştı.

⁶² Heyhat! Artık bu hikâyenin romantikliği gerilerde kaldı; Veronika'nın zengin ve kalıplı bir Ermeni tüccarla evlendiğini öğrendim.

İstanbul'un Çeşit Çeşit Kayıkları

Yirmi Üçüncü Bahis

Kayıklar üzerine–Saltanat kayığı–Sultanlar ve paşalar
Paşa karısı–Donanma kayığı–Meyve kayığı–Sefaret kayığı
Dolmuş kayık–Türk kayıkçılar–Azmi Bey'in kayığı–Hoş hatıralar
Şövalye Hassuna de Ghies–Türklerin doğuştan kibarlığı
Türkiye ve Rusya–Sultan Mahmut–Diller kargaşası
Ârif Bey–Padişah'ın ihsanı–İstanbul meyveleri
İki bayrak–Harem–Azime Hanım

Akşam yemeği için sözleşmiş olduğumuz ve Dolmabahçe'ye rahat gidebilmemiz için büyük bir kibarlıkla tercümanını da hizmetimize vermiş olan Azmi Bey'in kayığıyla Boğaz'da yol alırken, “Vaktim olursa,” diye mırıldandım kendi kendime, “kayıklar üzerine bir bahis yazacağım.” Bundan daha zarif bir mevzu seçmek müşkül. Padişah'ın yaldızlı kayıklarından, limanda gidip gelen yolcu sandallarına kadar, hepsi de çok güzeller. Yanınızdan uçarak geçerlerken, uzun ve heybetli pruvaları küreklerin her çekilişiy-le akıntının içine daldığında, ister istemez aklınıza berrak suda parlak tüylerini ıslatan deniz kuşları geliyor.

Bir deniz canavarı şeklinde, suyun üzerinde uçan, güneş ışığında parıldayan yaldızlı nesne, saltanat kayıklarından biri. Sultan Mahmut camiden dönüyor. Dur ve dinle! Gümbürdeyen top, Avrupa yakasından Beylerbeyi'ndeki harika yazlık sarayına doğru hünkârın yola çıktığını haber veriyor. Bu süslü saray Boğaziçi sahilindeki en sevimli (tam münasip kelime bu) bina; Asya kıyısındaki bir dağın gölgesinde alacakaranlık hayallerinden çıkıp gelmiş bir mahlûk gibi yükseliyor; sanki boş bir vakitte, modeli altın varaklardan kesilmiş ve ince bir kaprise uyularak inşa edilmiş gibi duruyor.

Padişah'ın hemen arkasında, bürümcükler giymiş üç kürekçisi ve yaldızlı süslemeleriyle uzun, koyu renkli ve hilal şeklinde bir kayık saray erkânından bir paşayı taşıyor. Paşa teknenin yüksek kıçında çömelmiş bir hizmetkârın itinayla tuttuğu kırmızı şemsiyenin altında güneşten korunuyor.

Karaya çok yakın seyreden üçüncü bir barka görebilirsiniz; hafif, oynak, parıltılı bir şey; yanlarına altın saçakları suya değdi degecek, koyu kırmızı bir perde asılmış; Zenci bir halayık çevresinde bir yığın sarı terlik saçılmış hanımının arkasına oturmuş; sandalın dibinde, minder yığınının üzerine yaslanmış ve iki genç halayığın hizmet ettiği peçeli Fatma'nın veya Leyla'nın kara gözlerindeki parıltıyı bembeyaz yaşmağının altından seçebilirsiniz. Başka bir kayığın yaklaştığını fark ettiğinde, eldivensiz küçük, beyaz, narin ve bi-

çimli elleri feracesinin kalın yakalarını daha bir sıkı kavuşturuyor. Bir paşanın karısı herhalde; en gözde karısı bile olabilir. Suyun üzerinde kaydıkça, bir sonraki tebessümünü satın alacak değerli oyuncacı düşünüyor galiba. İşte, hafif kayığı, ötedeki heybetli haremın kayıkhanesinin kemerli girişinde gözden kayboluyor: Bu Türk hanımın hapsedildiği yalının serin, gölgeli, geniş sofalarında kıskanç yaşmağını daha da kıskanç kafese hürmeten çıkarmasını, ağır feracesini atıp, altındaki zarif entarisiyle, sırma nakışlı ve uzun kollu cepkeniyle kalmasını ancak hayalinizde canlandırabilirsiniz.

Uzun ve geniş gölgesi önüne düşmüş, sular sıçratarak üzerimize bu gelen de ne? Bu donanma kayığı on dört kürekçisiyle, donanmadaki şu veya bu vazifesine giden Ahmet Paşa Hazretleri'ni taşıyor. Bahriyelilerin kırmızı serpuşları ve beyaz ceketleri, kayığın kıcındaki koyu renk elbiseli kalabalıkla hoş bir tezat teşkil ediyor. Burada *pro tempore* [vekâleten] kaptan-ı deryalığı deruhte etmiş Paşa bir grup zabitiyle çevrili halde oturuyor. Çubukçusu onu güneşten korurken, dizlerinin üzerinde bir defterle oturan kâtibi onun söylediklerini yazıyor. Boğaziçi'nde yürütülen işlerin haddi hesabı yok: Türkler yazmak için bir masaya ihtiyaç duymuyorlar; yolda geçirdikleri vakti işle değerlendirmek istediklerinde, nerede olduklarına aldırıyorlar.

Yavaşça ilerleyen bir başka barka, sanki iki Rum kürekçinin gayretiyle değil de akıntıya kapılmış gibi gidiyor. Kıç tarafına yığılmış yeşil yaprak yığınıyla öyle serin ve güzel görünüyor ki! Bu, Boğaz kıyısındaki evlere meyve götüren kayıklardan biri. Manavlar havayı dolduran tiz, vahşi avazelerle mallarını tanıtıyorlar. Kayığın yanına yaklaştığınızda, yaprakların üzerine yerleştirilmiş sepetleri örten taze dallar rüzgârla havalanıyor; baştan çıkarıcı, serin ve olgun meyveler olanca güzellikleriyle gözler önüne seriliyor.

Ötede İngiliz bayrağı dalgalanıyor! İngiliz sefaretinin şahane kayığı, yedi kürekçisiyle yol alıyor. Elçi gazete okumaya dalmış. Onu mor fesiyle olduğu kadar, Osmanlı nezdindeki bütün yabancı elçilerden ayırt edilmesini sağlayan aristokratik hal ve tavırlarından da tanıyabilirsiniz. Türkler de bunu görüyor ve takdir ediyorlar.

Hem şekli hem de yükü çok farklı bir tekne de burnu henüz dönmekte olan koyu renkli, yavaş, kalabalık yolcu kayığı. İstanbul ile Büyükdere arasında gidip gelen birçok kayıktan biri; adam başı otuz para gibi bir ücret ödeyerek Boğaz'ı boydan boya geçebilirsiniz. Bu dolmuş-kayıkların içi dışı yolcuyla dolu oluyor. Bazıları küpeşteye oturup bacaklarını yandan sarkıtıyor ve ayaklarını kendi rahatları için konmuş serene dayıyorlar. Böyle yarıkarada-yarı-suda oturmayı seçenler, dört saatlik bir yolculukta on para tasarruf etmiş oluyorlar.

Umumi manada konuşursak kayıkçılar çok hoş erkekler. Rumlar Boğaziçi'nin en iyi kürekçileri olarak tanınıyorlar. Hususi kayıkların hepsi de o kadar hızlı gidiyorlar ki onları seyretmek bile insanın gözünü yoruyor. Bu adamlardan bazıları küreklere asılırken, sevimsiz, homurtuyu andıran bir hırıltı çıkarıyorlar; bilmeyen biri bunu gösterdikleri gayretin büyüklüğüne yorabilir, oysa bu alışkanlığın sebebi gençliklerinde aşırı çalışmaları neticesinde akciğerlerinin gördüğü hasar. Bu onların aleyhinde bir durum; kayıkçı tutacak parası olan hiç kimse, bu sakatlığa uğramış bir adamı isteyerek tutmuyor.

Bu kadarı kâfi –yoksa keyifle tembellik ederken hayal ettiğim kısmı sahidin de yazacağım. Azmi Bey'in hızlı kayığı suları yararken, tercüman da yanından geçtiğimiz rengârenk boyanmış saray, köşk ve yalıların sahiplerini tek tek sayıyordu. Ne çok paşa ve bey var –sayısız hazretler ve efendiler! Yarısını bile akılda tutmaya imkân yok; Boğaziçi'nin denizle yıkanmış sahilсарaylarını o kadar çok anlattım ki sık karşılaşıyor olmamın zayıflatacağı yerde iyice güçlendirdiği, sırf sözlerle ifade edilemeyecek ve hissetmekten kendimi alamadığım takdirlerimi bir kere daha dile dökmektense, Dolmabahçe Sarayı'nın yanındaki küçük iskeleye yanaşmakta olan kayığa döneceğim ve misafirperver efendisinin evine doğru giden tercümanın peşine takılacağım.

Şark'ta kaldığımız müddet içinde bizi Azmi Bey'in İngiltere hakkındaki sözlerinden ve hissiyatından daha çok memnun eden bir şey yoktu diyebilirim. Samimiyet katiyetle Türklerin milli bir vasfı değil; ama bu büyük içtimai fazilete sahip olmakla övünebilecek Türklerin sayısı hiç de az değil. Azmi Bey'i de tereddüt etmeden bunların arasına katıyorum. Avrupa'da kalışı sırasında kendisine dostluk gösteren insanlara dair şükranla anlattığı hoş hatıraları, görmüş olduğu alakanın karşılığını gücü kâfi geldiği ölçüde verme gayreti ve samimiyetle, gösterişten uzak kibarlığı, tavırlarına bir cazibe katıyor ve insani değerini on misli artırıyor. Kendi milletinden, İngiltere'de kalmış olan başkaları da Azmi Bey'in döndükten sonraki hissiyat ve tavırlarına sahip olsalardı, Türklerin hissiyatı hem ferdi, hem de milli zaviyeden büyük değişiklik gösterirdi.

Azmi Bey'i merdivenlerin başında, gelişimizi bekler bulduk. Bizi götürdüğü selamlıkta ilk dikkatimi çeken kişi M. Hassuna de Ghies oldu. Onunla Londra'da tanışmıştım ve yeniden karşılaştığımıza çok memnun oldum. Bu kabiliyetli ve dost canlısı adam şimdi *Journal de Constantinople*'un editörü. Müktesebat ve malumatı Padişah tarafından da takdir ediliyor; bunun bir başka işareti de Avrupa'dan gelişinden sonra, Padişah'ın telaffuzunu çok

zor bulduğu adını bir hatır izharı olarak Hüseyin Mazhar Efendi şeklinde değiştirmiş olması.⁶³ Belli ki yeni adın Avrupalı dudaklardan daha kolay çıkması hesaplanmamış. Biz içeriye girdiğimizde, sedire oturmuş halde çekmekte olduğu çubuğunu bir kenara bıraktı. Çok geçmeden babamla hararetli bir İngilizce sohbete daldı. Ben de bu arada, Azmi Bey'in beni gruptaki tek kadın olmanın getireceği tahdit ve *desagrement*'dan [can sıkıntısından] kurtarmak maksadıyla büyük bir nezaket göstererek çağırdığı bir Rum hanıma merasimle tanıştırdım.

Bunları, Türkleri barbar olarak görme temayülündeki kimselere hatalı olduklarını göstermek için anlatıyorum. Türkler arasında böyle bir görüşü hak etmeyecek ve bundan incinecek çok sayıda insan var; bunlar bahis mevzuu yakıştırmamanın yersizliğini tavırlarıyla ve yaptıklarıyla gösterebilecek güçte. Türklerin medeni ve incelikli bir millet olmak için lüzum duydukları tek şey zaman, emsal ve Avrupalı müttefiklerine eksiksiz bir itimattır. Medeniyetin bütün unsurlarını taşıyorlar, fakat olaylar onların aleyhine işliyor; saman altından yürütülen sular gözlerini kör ediyor ve hilelerle elleri kolları bağlanıyor. Kendi saf intibalarına göre hareket etmelerine izin verilseydi şimdiki kısmi ataletleri uzun sürmezdi. Halbuki Türkiye şu an bir çocuk gibi. Dadısı onu susturmak için, yüzüne bir cihetten bakıldığında, bakan kişiyi büyüten bir ayna tutuyor. Ve ona bu büyümüş hayalin kendi kudretini ve güzelliğini aksettirdiği söyleniyor; önüne konan bu yalan hayale kanmasına fırsat verilmeden, düzenbaz muallim tarafından ayna tersine çevriliveriyor; bu defa ortaya çıkan büzüşmüş, yıpranmış ve neredeyse şekilsiz görüntü bir hayret ve merhamet mevzuu haline getiriliyor. Bu sığ ve alçakça politika, Türkleri nasihat ve yardıma ihtiyaçları olduğuna ikna etme maksadını güdüyor. Münevver Türkler buna inanmıyorlar: Hatta tersinin doğru olduğundan eminler; ne var ki bu politikanın halk üzerindeki tesirleri bariz; iktidarın eli efkâr-ı umumiyenin gücü karşısında zayıflıyor, hatta felce uğruyor.

Türkiye içten içe çürüyen heybetli bir ağaç gibi. Ama tam da yok olmaya mahkûm gibi görüldüğü sırada, körpe ve canlı sürgünler çıkarmış. Ne var ki, taze sürgünlerin üzerine büyük bir ağırlık binmiş; bu ağırlık bir kaldırılsa, dallar cesurca serpilecek ve dünyanın uzak diyarlarına bile gölgelelerini düşürecekler.

Sultan Mahmut memleketini yeniden diriltten kişi olmaya can atıyor; fakat kendisinden daha güçlü ve en mühimi daha sinsî düşmanına karşı tek başına direnmesine imkân yok. Türkler kötü siyasetçiler; kendi şatolarının anahtarını başkalarına teslim etmişler; oyunları hiç seyirci toplamıyor. Sa-

63

Eserimi yayına hazırlarken, bu dost canlısı ve kabiliyetli adamın vefatını üzüntüyle öğrendim. İngiltere'ye dönüşümüzden birkaç hafta sonra vebaya yakalanarak aramızdan ayrılmış.

mimi bir yardım almış olsalar, bütün Avrupa şu anda göremediği şeyi kısa zamanda görecektir –Türk insanının ahlaki gücünü ve onları taraftar olarak almanın getireceği pek çok üstünlüğü.

Nasıl olup da mevzudan bu şekilde saptığımı bilemiyorum; tek mazere-tim, bu büyük ve muhteşem imparatorluğun en tehlikeli düşmanının güler yüzlü dalavereleri karşısında ezilmesinin bende yarattığı samimi hissiyat.

Azmi Bey'in, aralıklardan yer yer Boğaz'ın parıltısını seçebildiğimiz, meyve ağaçlarıyla yeşil bir perdeye dönüşmüş bahçesine bakan ve çok sayıda penceresi olan gölgeli sofası, misafirlerle yarı yarıya dolmuştu. Bey, Türklerin doğuştan gelen rahatlığı ve kibarlığıyla bizleri tanıştırdı; birkaç dakika içinde hepimiz canlı bir sohbete, daha doğrusu küçük gruplar halinde değişik sohbetlere dalmıştık. Rum hanım yanındaki beyefendiyle Divan-ı Hümayûn'un faziletlerini İtalyanca münakaşa ediyor, M. de Ghies babam-la hâlâ İngilizce konuşuyordu; ben de von Hammer'ın Şark üzerine yazdığı eser üzerine Azmi Bey'le Fransızca fikir alışverişiyle meşguldüm.⁶⁴ Hepsi bu kadar da değil. Misafirlerin bazıları odanın öbür ucunda yumuşak, ahenkli Türkçeleriyle bir şeyler mırıldanırlarken, oturduğumuz sofanın kapısının önünden geçen Arapların sesleri ara sıra kulağımıza çalınıyordu.

Yeni bir misafirin geldiğini haber alan Azmi Bey odadan çıktı; az sonra döndüğünde yanında bulunan ordu başmuhasebecisi Ârif Bey'i tanıştırdı. Ârif Bey, benimle tanışmayı istermiş ve dostunun misafiri olduğumu duyduğunda beni şeref-yab eden bu arzusunu tahakkuk ettirme fırsatını bulmuş. Takriben yirmi yedi yaşında, oldukça şişman görünümlü bir adamdı; minicik, kapkara, boncuk gibi yuvarlak ve parlak gözleri vardı ve benzi son derece solgundu. Bir kelime Fransızca bilmediği için, hiç icap etmediği halde, söylediklerimin hemen hepsini tercüme etmesi için tercümanını devamlı yanında tuttu. Büyük bir itinayla giyinmişti; belindeki altın kılıç kemerinin yanı sıra beyaz eldivenleri ve siyah ipek çorapları dikkat çekiciydi; bu nevi giyim eşyası Türkler tarafından umumiyetle hiç kullanılmıyor. Kısa süre önce, Azmi Bey'in desteğiyle Fransızca çalışmaya başlamış. Çubuğunu öyle büyük hırs-la çekiyordu ki onu seyretmek eğlenceliydi doğrusu. Padişah yakın zamanda Ârif Bey için bir zevce seçerek ona bir şeref bahşetmiş –elbette o da, Zat-ı Şahane'nin bu ihsanını büyük bir şükranla karşılamış. Şu sıralar, Beşiktaş'taki sarayın yakınlarında Boğaziçi sahilinde çok şık bir yalı inşa ettirdiğini öğrendim.

Yemek Avrupa usulü ikram edildi, masa da çok iyi hazırlanmıştı. Fransız şarapları su gibi akmaktaydı; şampanya ve esmer Edinburgh birası da

64

*İçinde bulunduğumuz
1845 yılında, meşhur
Baron Joseph von
Hammer-Purgstall'ın en
iyi ve en kıymetli dost-
larım-dan biri olduğunu
söylemekten gurur
duyuyorum.*

eksik değildi; ama yemeğin en cazip yanı tatlı faslıydı. İstanbul meyvelerinde başka hiçbir yerde duymadığım bir koku var; tam olgunlaşmalarına izin verseler, ki meyveye çok düşkün olduklarından nadiren buna fırsat tanıyorlar, bütün dünyada bu meyvelere rakip çıkacağını zannetmiyorum. Bu lezzetli meyvelerden teşekkül eden piramitler masanın köşelerine yerleştirilmiş ve yanlarına son derece ince açılmış baklavalar dizilmişti. Ortada yer alan, tatlılardan yapılma mazgalı kuleye İngiliz ve Osmanlı bayrakları yan yana dikilmişti. Azmi Bey'in misafirlerine ikram etmediği tek şey bu tatlıydı; sembolik de olsa iki bayrağı birbirinden ayırmak istemiyordu. Bu mevzu üzerine hem o hem de dostları zarif sözler söylediler. Hilalin istikametini beni oturtmuş olduğu masanın başköşesine çevirmeyi ihmal etmemişti; İngiliz bayrağındaki haç ise kendi tabağının üzerinde dalgalanıyordu.

Masadan kalktığımızda, daha önce sözünü etmiş olduğum Rum hanımla birlikte Azmi Bey'in haremine bir ziyarette bulundum. Selamlığın kapısından ikinci ya da iç bahçeye birkaç basamakla indik; üstü kapalı bir yol bizi harem kapısına götürdü. Burada minik minik örülmüş, omuzlarında kangal haline getirilmiş upuzun saçlı bir halayığın peşinden kadınların dairelerine açılan galeriye çıktık. Merdivenlerin yarısından önce Azmi Bey'in genç karısı tarafından karşılandık; dünyanın en tatlı tebessümüyle elimden tutarak bizi serin, sevimli ve İngiliz görünümlü odasına götürdü. Burada kendimizi iskemleler, sedirler ve masalar arasında bulduk; karşımızda ise bu memlekette gördüğüm en güzel kadınlardan biri duruyordu.

Birkaç dakika içinde Azmi Bey de bizi takip etti; karısını ne kadar beğenmiş olduğumu kendisine ifade etmeden edemedim. Şarklı kadınlara benzeriyordu; onların uykulu, rüyada gezer ifadeleri yerine, iri kara gözlerinde zekâ pırıltıları oynayıyordu. Koyu renk saçları, boyalı yemeninin altına gizlenmek yerine, alnında küt kesilmişti ve zarif lüleleri mermer kadar saf ve pürüzsüz yüzüne dökülüyordu.

Henüz on sekizindeydi ve cildi saflığını kirletecek hiçbir boyayla tanışmamıştı. Yanaklarının kar beyazlığına canlılık katan hafif pembelik neredeyse şuursuzca oraya kondurulmuş gibiydi; konuşurken ara sıra yüzünün al al olması parlak güzelliğini daha da artırıyordu. Kıyafeti Türk tarzında olmakla beraber kısmen Avrupai bir modele sahipti. Uzun ve zarif boynuna kadar kapalı mor ipek yeleğini belinde sıkıca kavuşturmuştu. Vücudu çok güzeldi. Siyah saten şalvarının altından gözüken küçük ayaklarına kar beyazlığında çoraplar giymişti. Entarisi rengârenk çiçek desenli, atkısı yün, çözüğü ipek bir nevi ince İngiliz kumaşındandı. Ellerine kına yakmamıştı. Ona sunduğum karanfilleri gür, koyu saçlarına iliştiğinde, Pickersgill'in

maharetli kalemine ilham verecek bir mahlûk haline geldi –öyle beyaz tenli, öyle genç, öyle zarif ve öyle güzel bir Şarklı havası vardı ki!

İstanbul’un en eski ailelerinden birinden geldiğini ve bir Türk kadını için mükemmel sayılacak bir tahsil gördüğünü öğrendiğimde şaşırmadım. Bu her halinden belliydi. Dairesinde oraya buraya saçılmış kitaplar ve oturduğu iskemlenin yanındaki masanın üzerinde duran mürekkep hokkası, bir Türk hareminde olmalarına rağmen, hiç de göze batmıyordu.

Grup on-on bir yaşlarında tatlı bir kız çocuğuyla birlikte Bey’in annesinin gelişiyile daha da kalabalıklaştı. Kız, Bey’in daha önceki evliliğindenmiş. Annesi, İngiltere’ye gelmelerinden kısa müddet evvel ölmüş. Yeni gelenlerin ardından Bey’in halası ve kendi kızıyla aynı yaşta görünen kız kardeşi girdi.

Haremde iki saatten fazla oyalandım. Bey’in güzel karısı, mevcudiyetimizden memnun olduğunu gösterir güler yüzlü bir zarafetle bize kahve ikram etti. Ayrılırken merdivenin başına kadar bana refakat etti, Şark âdetlerine uygun şekilde evinin ve içindekilerin emrimde olduğunu söyledi ve yeniden gelip onu görmemi rica ederek veda merasimini pekiştirdi. Bu ricası o kadar samimiydi ki hiç tereddüt etmeden, ziyaretimi tekrarlamamın bana da keyif vereceğini söyledim.

Ah, elinden tutup onu güzel hapishanesinden çıkarmayı, güzelliğiyle “dünyayı büyülemesini” mümkün kılmayı ne kadar isterdim! Heyhat! Selamlığın kapıları ardımdan kapandı; Bey beni babamın beklemekte olduğu salona doğru götürdüğü sırada güzel ve zarif Azime Hanım’ı gözden kaybettim.

Üçüncü Kitap

Boğaziçi'nin Sarayları, Hisarları ve Hikâyeleri

Birinci Bahis

Yazın Boğaziçi–Galata Kulesi–Tophane Camisi
 Sadrazam'ın yazlığı–Saliha Sultan Sarayı–Konaklar ve selamlıklar
 Esmâ Sultan Sahilsarayı–Türk musikisi–Çiçeklerin dili
 Mihrimah Sultan Sarayı–Bin Bülbul Tepesi–Türk, Rum ve Ermeni
 evleri–Şarklıların temizliği–Ermeniler–Hisar Kabristanı
 Rumeli Hisarı–II. Mehmed ve Bizanslılar–Emirgân köyü
 Hayaletli Aya Nikola Şapeli–Prens Kalimaki'nin sarayı
 Padişahın kıskançlığı–Kalimaki'nin ölümü–Ay ışığında Boğaziçi
 Şarklıların çiçek sevgisi–Boğaz'ın derinliği–Saltanat kayığı
 Türk adaleti–Türk donanmasının zenginliği–Hızlı değişimler
 Rus aldatmacasının tesirleri–Padişah'ın hekimleri
 Donanma tayinleri–Katı disiplin–İtaatsizliğin cezası–Ölüm ziyafeti
 Tahir Paşa–Radikal hal tarzı–Türk devlet sisteminin ayıbı
 Hünkâr İskeleyi–Bez fabrikası ve kâğıt imalathanesi
 Piknikler–Bedevi kampı–Bedevilerin güzelliği–Şairane havali

Hiçbir şey güneşli bir yaz gününde Boğaziçi sahillerinden daha zengin olamaz ya da daha çabuk değişmez. Babamla birlikte, Boğaziçi'nin tabiat âşıklarına takdim ettiği muhteşem tabloları seyrederek birçok saat geçirdik. Tek bir bulutun bile gökyüzünün berrak ışıltısını lekelemediği güzel bir sabah, kuşların şarkıları neşeyle rüzgâra karışırken, bu güzelliklerin iyice bir tadını çıkarmaya karar verdik; kayığımız Avrupa kıyısı boyunca ilerlerken seyre değer binlerce manzara gözümüzün önüne serildi.

Dehşet saçan yeniçerilerin imparatorluğun kaderini tayin ettiği günlerin hatıralarıyla dolu Galata Kulesi limana doğru inen yeşil sahalarla ve evlerle örtülü tepeyi taçlandırıyordu. Tophane Camisi'nin [Nusretiye] sivri minareleri güneş ışığında altın yaldızlı bir ihtişam yayıyordu. Şehirdeki hareketli hayatın sesleri rüzgârla taşınıyordu. Limanı geride bıraktıktan sonra, Tophane'nin geniş talim sahasını ve heybetli kışlasını da geçtik; karşımıza Sadrazam'ın akıntı karşısında gururla yükselen ve eski devirlerin imparatorları gibi dalgalara meydan okuyan yazlık yalısı çıktı. Tepenin geniş yamacı yavaş yavaş daralıyor ve akıntının kıyısında saçak meydana getirmiş evlerin arkalarında daha bir azametli hale geliyordu. Yeşilin her tonunda ağaç görülebiliyordu; bunların arasından rengârenk evler son derece pitoresk bir intizamsızlıkla göz kırıyorlardı. Şurada burada çiçek açmış mor erguvanların veya havayı kokularıyla dolduran ıhlamurların arasından, ka-

ranlık servileri çok aşağılarda bırakan parıltılı bir minare berrak gökyüzüne uzanıyordu. Yeryüzünden gökyüzüne süzülerek yükselen bir ruh gibi kasvet ve endişeyi ardında bırakarak, kendisini bunlardan kurtarıyordu.

Sahil boyunca sıralanmış yalılar, köşkler ve konaklar nasıl da güzeller! Arkalarındaki tepelere tırmanan yemyeşil bahçeler de tablonun arka planını bir periler diyarına çevirmiş sanki. Yer yer ufak koyları yazlık evler ve kır kahveleri doldurmuş. Keyfine düşkün Osmanlı bu dünyada eşi benzeri olmayan görüntülerin ve seslerin orta yerinde çubuğunu tüttürüyor ve minik fincanından kahvesini yudumluyor.

Saliha Sultan'ın heybetli sahilсарayı ve onun kadar asil olmayan kocasının, haremın bulunduğu büyük binaya bir ur gibi bitişmiş mütevazı selamlık köşkü akıntının genişlediği bir noktaya kurulmuş; sanki altın kıyılarda ki akisleri daha da güzelleştirmek ister gibi.

Padişah damatlarının tek kanatlı selamlık köşklerinde, yabancılara komik gelen bir şeyler var. Yalının içinde olduğu kadar, dışında da saraylı zevcelerinin üstünlüğü daima kendilerine hatırlatılıyor. Yüksek tunç kapıları, altın kafesleri, geniş balkonları ve emniyetli gezinti yolları olan haremın yanından yaldızlı kayıklarıyla geçiyor ve beyaz ketenden perdeleri olan kendi küçük selamlıklarının ufak iskelesine yanaşıyorlar.

Padişah'ın ablası Esmâ Sultan'ın sahilсарayının yanından geçerken mutlaka müzik sesleri sizi selamlar. Haremdeki hanımların pek çoğu, Türklerin armoni anlayışına göre, dört dörtlük müzisyen sayılır. Kemençenin nağmeleri, kemanın baygın notaları, defin dümtekleri ve koro halindeki kadın sesleri kapalı kafeslerin ardından süzülüp suyun üzerinde akisler yapıyor. Sandalcıların hepsi sahilсарayının yanından geçerken ağırdan alıyorlar. Şark musikisinin biraz yumuşaması için uzaktan dinlenmesi icap ediyor. Bu musiki, suyun üzerinde okyanus mağaralarından çıkarcasına salındığında, hayalinizde defin gümüş zilleri çingırdarken havaya savrulan beyaz kollar, kemanın tellerinde gezinen narin parmaklar, bu memleketin yabani ve hareketli nağmelerine bir zarafet katan kalın kırmızı dudaklar ve iri gözler canlanıyor. Bir an için, Apollo'nun lirini ilk defa bir Türk haremında çalmış olduğu hissine kapılıyorsunuz.

Romantik hayallerinizin hakikat olmasını istercesine kafeslere dikkatle bakarsanız, haremdeki kadınların peçe takmakla beraber, dünyevi zevklerden hiç de tecrit edilmiş olmadıklarının delillerini görebilirsiniz. İşte kafesin çubuklarından birine bir tutam saçla iştirilmiş bir portakal; kırmızı kurdeleyle asılmış bir kadifeçeği; hatta iyice bakarsanız, kıskanç kafesin deliklerinden yarısı gözükten minik bir buket gül bile görebilirsiniz.

Galata Kulesi

W. J. L. S. 1840.

W. J. L. S. 1840.

Bebek

Beşiktaş sırtlarından Boğaziçi

Burası romantizmin hayata geçirildiği bir diyar!

Padişah'ın sarayına bir ok atımı mesafede, Said Paşa'nın haşmetli zevcesinin yalısı yer alıyor. Uzun, intizamsız, gül renkli bir bina. Kıyısında korular ve rengârenk yalılar bulunan güzel bir koyun ağzındaki zevkli bir noktaya kondurulmuş. Uzakta, Boğaz'ın yeniden daraldığı kısımda Anadolu ve Rumeli Hisarları gökyüzünün duru maviliğine doğru yükseliyorlar. Bu şirin noktada kısa bir müddet oyalandıktan sonra kayığımız bir defa daha ileri atıldı; çok geçmeden "Bin Bülbül Tepesi"nin [Bebek] hizasındaydık. İsmi de pek güzel uymuş doğrusu. Bülbüllerin şakımaları havayı dolduruyor, ağaçlarının sık yapraklarını kımıldatıyordu. Melankolik müzik, ağaçların arasında parlayan birkaç dağınık mezarın görüntüsüyle derinleşen bir hüznle suyun üzerinden bize ulaşıyordu. Tepeyi örten ağaçların çeşitliliği sayesinde, yeşilin her tonunu görebiliyorduk. Esnek dalları esintide ipek flamalar gibi dalgalanan salkımsöğüdün parlak açık yeşilinden, yüksek, karanlık, sükkûti servilerin koyu yeşiline kadar varan tonlarla tepe bir manzara ressamının tuvalini andırıyordu.

Bu güzel tepenin ötesinde sahile Rum, Ermeni ve Türk evleri sıralanmış. İşte burası manevi bakımdan alaka cezbeder hale geliyor. Büyüklüğü ne olursa olsun, hemen hemen her gayrimüslimin evi, gelip geçenlerde iki ayrı ev intibasını uyandıracak şekilde farklı renklere boyanmış. Halbuki Türklerin evleri sahiplerinin o sıradaki vaziyetlerini eksiksiz göz önüne seriyor.

Osmanlı bugünün insanı, asla geçmişe bakmıyor; kendi kendini aldatacağı ihtişamlı hatıraları yok; tarihinin her yaprağı kasvetli bir hatırayla gölgelenmiş; geleceği düşünmeye cesaret edemiyor, çünkü despot bir devletin tebaası. Bugünün şerefli paşası yarın kellesinden ya da en iyi ihtimalle evinden barkından olabilir; Türk evlerinin dörtte üçünün vaktinden önce harabeye dönmesinin sebebi de bu.

Kişi iktidar sahibi olduğunda, gülen talihine münasip bir ev alıyor veya yaptırıyor: Eline geçeni bol keseden harcıyor, neden biriktirsin ki? Bu yalnızca Padişah'ın aç gözünü üzerine çekip, itibarını daha hızlı kaybetmesine yol açabilir; kimi zaman da hasımlarının kıskançlığını uyandırarak kendi mahvını hazırlayabilir. Evinin dışını canlı ve parlak, içini kullanışlı yaptırır; gelgelelim bütün süslemeler kısa ömürlüdür, satha sürdüğü boya ancak bir yıl dayanır, bu da ona kâfi gelir. Belki boya onun mevkiinden daha uzun ömürlü olacaktır; eğer olmazsa, boyayı yenilemek hiç de zor değildir; yoksa, geçirilmiş parlak bir mevsimden kalan dökük boyalarla kanaat eder. Gözden düştüğünde, evini sadece hava şartlarına dayanacak şekilde tamir eder ve kendini daha fazla sıkıntıya sokmaz. Bu memlekette birkaç ay geçi-

rip insanların yapısını ve itiyatlarını biraz tetkik ettikten sonra, Boğaziçi'nde önünden geçtiğiniz her evin sahibinin geçmişteki ve şimdiki mevkii-ne dair hakikate yakın bir tahminde bulunabilirsiniz.

Saray erkânından birinin heybetli yalısı, daha dün bitmiş gibi dimdik duruyor; duvarları pırıl pırıl, kafesleri sapasağlam. Mavi şıpırtılar sütunlu kapısına çıkan mermer basamakları yalıyor. Tüy gibi akasyalar, çiçeğe durmuş dallarının arkasında yaldızlı çardakları ve azametli setleri gizliyor.

İtibarını kaybetmiş gözdenin kapısında hâlâ hizmetkârları ve kayığının dalgalar üzerinde dans ettiği gösterişli bir iskelesi vardır; fakat tablonun üzerine bir gölge düşmüştür: Yaz güneşi ve kış rüzgârı binanın parlak mavisini veya filizi yeşilini soldurmuştur. Rengi atmış kafeslerin bir iki çubuğu kırıktır. Güzel ağaçlar hâlâ terası serinletmektedir, fakat basamaklarda otlar bitmiş, saksılar devrilip kırılmıştır; aslında yenileri alınabilir, ama onları sahipleriyle birlikte kahr çekmeye bırakmak daha doğrudur.

Sürgündekilerin evleri kendilerini iyice belli eder. Panjurlar menteşelerinden çıkmış, rüzgârda çarpar dururlar; kırık camlar yüzünden dışarıdaki hava olduğu gibi içeridedir; kafesler paramparçadır; rıhtım duvarı santim santim dalgalara teslim olmaktadır; yerdeki mermer taşların kırıklarından yabani otlar fışkırmıştır; bahçedeki çardaklar her an yıkılıverecek haldedir. Yeşil körpe dallar ise gölgeledikleri yıkıntıyla alay edercesine oynamaktadır.

Türkiye'de babalar oğulları için ne ev yaptırır ne ağaç diker ne de bir şeyler satın alırlar; kendi babaları da onlar için bunları yapmamıştır, çünkü bu hem sermayenin hem de faizinin kaybı demek olabilir.

Ermeni evleri temizlikleriyle dikkat çekerler. İstanbul'da kalburüstü yaşayan herkes bu bakımdan son derece titiz olsa da, Ermeniler hepsini geride bırakır; hali vakti yerinde her ev haftada bir sabunlu sularla baştan aşağıya temizlenir. Bu insanlardan söz ederken, his ve hırsan tamamen mahrum olduklarını anlatmıştım: Hayatları ehemmiyetsiz teferruat içinde heba olup gidiyor. Bütün alaka ve dikkatlerini nispeten ehemmiyetsiz şeylere yöneliyorlar, bu da onları yabancıların gözünde farklı kılıyor.

Sahildeki çarpıcı yerlerden biri de Rumeli Hisarı'nın hemen dibinde bulunan küçük, romantik ve güzel Hisar Kabristanı. Kabaca üst üste yığılmış olan ve nebat örtüsüne aldırmandan dimdik yükselen kayaların temellerini sağlam kıldığı Hisar, bağrında yatan derebeylerden birine ait bir kartal yuvası gibi mezarlığa tepeden bakıyor. Mezarların çevresinde ve arasında kalmış toprak parçaları yeşilliklerle örtülmüş; yer yer göğe yükselen zarif ağaçlar pek çok mezarın yaldızlı mermerini gölgeyor.

ANADOLU HISARI

RUMELİ HISARI

Kandilli sırtlarından Boğaziçi ve İstanbul

Karşı kıyıdaki hisarın bulunduğu vadinin tam karşısına düşen Rumeli Hisarı garip bir fantezi neticesinde inşa edilmiş. Rivayete göre, II. Mehmed Asya dağlarından Avrupa kıyılarına hasetle bakarmış; bu güzel toprakların en azından bir parçasına sahip olma arzusuna gem vuramayarak, Bizanslılardan onların topraklarında iskele olarak kullanmak üzere küçük bir kale inşa etmesine izin vermelerini istemiş. İsteği kabul edilmiş, inşaat için lüzumlu malzeme hazırlanmış ve bugünkü Rumeli Hisarı altı gün içinde tamamlanmış; planı Peygamber'in adının harfleri şeklindeymiş.

Çanakkale'deki hisarlar gibi bu hisar da kısmen yıkılmaya yüz tutmuş; ancak yakınlarda hepsinin birden tamiri için bir buyruk çıkarılmış ve şu aralar işçiler zamanın ve ihmalin elbirliğiyle meydana getirdiği hasarı gidermek için harıl harıl çalışıyorlar.

Denizden takriben bir buçuk kilometre kadar içeride kurulmuş olan küçük Mirgûn [Emirgân] köyü, Boğaziçi'ndeki en güzel yerlerden biri. Kıyıda son bulan uzun bir sokak tepelere kadar çıkıyor. Tam ortada bulunan beyaz mermerden Arap tarzındaki çeşmeyi gölgeleyen ıhlamur ve akasya ağaçlarının altında her zaman Türklerle dolu kır kahveleri var. Gruplar halinde, yerden en fazla kırk santim yüksek taburelere ciddiyetle kurulmuş, çubuklarını tüttürüp kahvelerini içiyorlar.

Emirgân'dan az ötede, Boğaz küçük bir koy [İstinye] teşkil edecek tarzda genişliyor. Bunun bir ucunda, bir bahçenin ortasında viran bir ev duruyor. Bir zamanlar Aya Nikola'ya adanmış bir kilise olan bu ev, şimdi bir Türk'e ait; ne var ki bir batıl itikat yüzünden içinde kimse oturmuyor. Hem Rumların hem de Müslümanların bütün kalpleriyle inandıkları bu rivayet öylesine çılgın ki bundan mutlaka söz etmeliyim.

Yunan İsyanı sırasında kilise olmaktan çıkarılan binaya Padişah'ın tasviyiyle bir Türk el koymuş. Azizin ikonasını altarın yukarısındaki nişten indirip fırlatan bu yeni sahip, mukaddes tapınağı kendisi ve ailesi için bir ev haline sokmuş; fakat daha taşındığı gece bu hürmetsizliğinin bedelini ödemek alnına yazılıymış, ertesi sabah yatağında ölü bulunmuş. Bu hadise yakınlarını öyle korkutmuş ki derhal evi bir komşularına devretmişler. Bu defa da komşunun tek çocuğu, gene esrarlı bir şekilde öfkelenmiş azizin gazabına uğrayarak aynı akıbeti paylaşmış. Üçüncü alıcı da benzer şekilde karısını kaybedince, burası bütün inananları dehşete düşüren korkulu bir yer haline gelmiş. Evi satın alan inançsız bir şahsın kötü ruhu kovmak ya da azizle sulh etmek için bir Rum papazı getirtmiş olması da dikkate değer bir vaka. Takdis edilmiş sular serpilmiş ve ilahiler söylenmiş, ama ne derece muvaffak olduklarını söylemek imkânsız; çünkü artık burada hiç kimse oturmak istemiyormuş. Bu yüzden de bina hızla yıkılmaya yüz tutmuş.

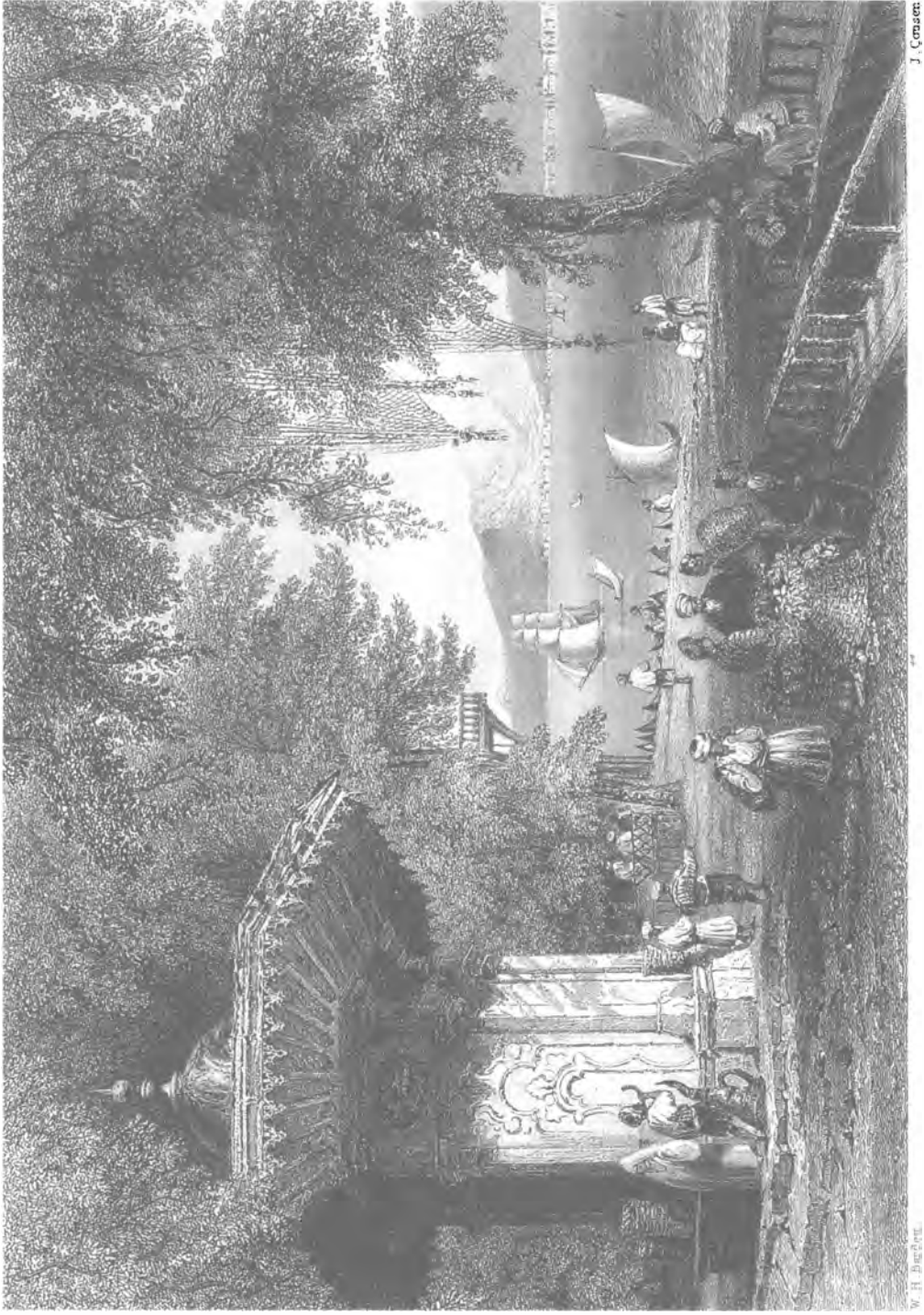
Tarabya'ya yaklaştığınızda, karşınıza uzun bir duvar çıkar. Muntazam bir hattı takip eden küçük kare pencerelerin bulunduğu bu duvar, bakımsız bir fabrikaya benzer; bütün cephe boyunca uzanan güzel taş set ve arkasındaki tepeye sıkça dikilmiş çalılıklar öyle heybetli görünür ki ister istemez dikkatinizi çeker, merakınızı uyandırır. Kayıkçıların Rum'sa, dişlerini gıcırdatarak bir beddua okumaksızın sorularınıza cevap vermezler. Burası, Prens Kalimaki'nin sarayının zavallı harabesi. Despotça bir kıskançlık sonucu Padişah saraya el koymuş ve burayı atları için ahır haline getirtmiş. Ne var ki, atların sayısı çok az, bina da çok geniş olduğu için bu hiçbir işe yaramamış ve saray yıkılmaya terk edilmiş. Böylece azametli bina manzarayı çirkinleştiren bir görünüş kazanmış.

Prens'in oğlu bu gasp sırasında Bab-ı Âli'de tercümanmış; fakat Rum olduğu için, Saray'la yakınlığı ona hiçbir şey kazandırmamış; gözü fazla yüksekteymiş ve lüks içinde yaşamasının bedelini de ödemiş.

Ancak Prens Kalimaki'nin kadersizliği bununla da kalmıyor. Bursa'ya sürüldükten sonra, geçmişteki ihtişamın hatıralarını unutmak üzere ailesinin bağrına sığınmış. Bir gün, satranç oynamak üzere Paşa'nın konağına davet edilmiş. Her ikisi de bu oyuna müptela oldukları için, daveti hevesle kabul etmiş, ama bu ihsanı ne kadar pahalıya ödeyeceğini henüz bilmiyor-muş. Kalimaki tam bir hamle üzerinde düşünürken, Paşa elini sallamış ve bir anda öldürücü ilmek kurbanın boğazına dolanıvermiş. Ardından yaslı karısı konağa çağırılmış; boyundaki kan oturmuş ip izinin olup bitenleri açığa vurmasına rağmen, ona Prens'in inme yüzünden öldüğü söylenmiş. Kadın da bu açık yalanı yüzlerine vurmaya cüret edemeyerek, katledilmiş kocasının cesedini çaresizliğin verdiği sükût içinde alıp götürmüş.

Duvarın bir yanında Padişah'ın bir kasrı, diğer yanında ise bir yazlık sarayı var; ancak önümde böyle üzücü bir zulüm abidesi dururken bunları takdir edecek ruh hali içinde değildim.

Boğaziçi'ni bütün güzelliğiyle görebilmek için ay ışığında bakmak gerekir. Akisleri suya vuran ferah yalıların sakinleri çevrelerindeki muhteşem sahnenin keyfini bu saatlerde sonuna kadar çıkarıyorlar. Öğle güneşinin çiy parlaklığında her şey tabak gibi ortada. Buna karşılık, yıldızlarla süslenmiş lacivert gece göğü, saf ay ışığı ve akşamın kutsi sessizliği Boğaziçi'ne esrarlı bir müphemiyet kazandırarak cazibesini iki misli artırıyor. Payitahtta yaşayanlar da bunun farkındalar; yaz aylarında Boğaziçi'ndeki sayfiyelerine taşındıklarında, en büyük eğlencelerinden biri denize taşan balkonlarına oturup Rum ve İtalyan gemilerindeki denizcilerin akşam ilahilerini dinlemek, ara sıra suda taklalar atan, ay ışığında oynayan ve dalgaların içine gök

İstinye İskele Çeşmesi

gürültüsünü andıran bir sesle atlayan kalabalık yunus sürülerinin geçişini seyretmek. Asya'nın karanlık dağlarının uzun, puslu gölgeleri ta uzaklardan suya düşer; kıyıdaki yüksek ağaçların tepeleri titreşerek suda gümüş gibi akseder ve dünyada eşi bulunmayan manzaranın güzelliğini tamamlar.

Shakespeare *Romeo ve Juliet*'teki bahçe sahnesini yazdığı sırada gözünün önünde Boğaziçi vardı herhalde!

Şarklıların hepsi çiçeklere adeta tapıyorlar. Boğaziçi sahilindeki her evin, denize doğru balkon şeklinde çıkıntı yapan bir bahçesi var. Gül ağaçlarının budanarak binlerce güzel şekle sokulduğu bu bahçeler pencere kafeslerinin arasından hayal meyal seçilebiliyor. Güller kâh yeni açmış goncalarıyla gezinti yolunun üzerini kemer gibi sarıyorlar, kâh klasik, yuvarlak bir saksının etrafına onun şeklini alarak dolanıyorlar; rengârenk karanfiller, sıra sıra akasyalar ve kauçuk ağaçları çok yaygın; her bahçede bolca bulunan ve ağaçların gölgesinde yarı yarıya gözlerden gizlenmiş bu güzel çiçekler çok hoş bir tesir yaratıyor.

Boğaziçi'nin diğer bir hususiyeti de hemen kıyıda bile suyun çok derin olması. Denize çıkıntı yapan rıhtımlar, ani bir rüzgârla ya da dümencinin hatası sonucunda sıkça kıyıya "bindiren" (denizcilik terimi kullanırsak) gemiler yüzünden hasar görüyorlar; dahası, üst katları denize uzanan evler de (biraz büyükçe olanların hepsi bu tarzda) aynı sebepten devamlı hasarla karşı karşıya kalıyor.

Yazlık evimize taşınalı daha iki gün olmuştu ki Türk donanmasına ait bir gemi orsa etmeye (rotasını değiştirmeye) çalışırken burnu, ailecek tanıştığımız Ermeni bir sarrafın muhteşem sofasının orta penceresinden bodoslama içeri dalmaz mı! Evin efendisi kazaya sebep olan aşikâr dikkatsizliğe hiddetlenerek, ağızlarının payını vermek üzere rıhtıma çıkmış, ama çıkışmasına kulak asan olmamış. O henüz içeriye dönmüşken, ayan beyan sarhoş olan Türk kaptan gemiden atlamış, birkaç tayfasıyla birlikte, babalarının eviymiş gibi avluyu geçip, beyin erkek kardeşi ile hizmetkârlarından birkaçını tutmuş ve adamakıllı pataklamışlar; sonra da hiçbir şey olmamış gibi güverteye geri çıkmışlar. Bir müddet sonra gemi çekilmiş; ancak beraberinde sofanın neredeyse bütün ön cephesini ve çatının büyük bir kısmını da götürerek. Gemisi çekildikten sonra, nazik kaptan eve yeniden girmiş ve ısrarla evin efendisini bir Türk zabıtine karşı gösterdiği küstahlığın cezasını çekmek üzere İstanbul'a götürmek istemiş. Neyse ki, şehirde işi olan sarraf evden ayrılmışmış; bu sayede kendisini bekleyen sıkıntı ve hakaretlere uğramaktan kurtulabilmiş.

Boğaz gibi bir su yolunu fethetmekle vazifelendirilmiş bir filonun kumandanı olsaydım, karada olduğu kadar bir eve asılı halde de kendilerini

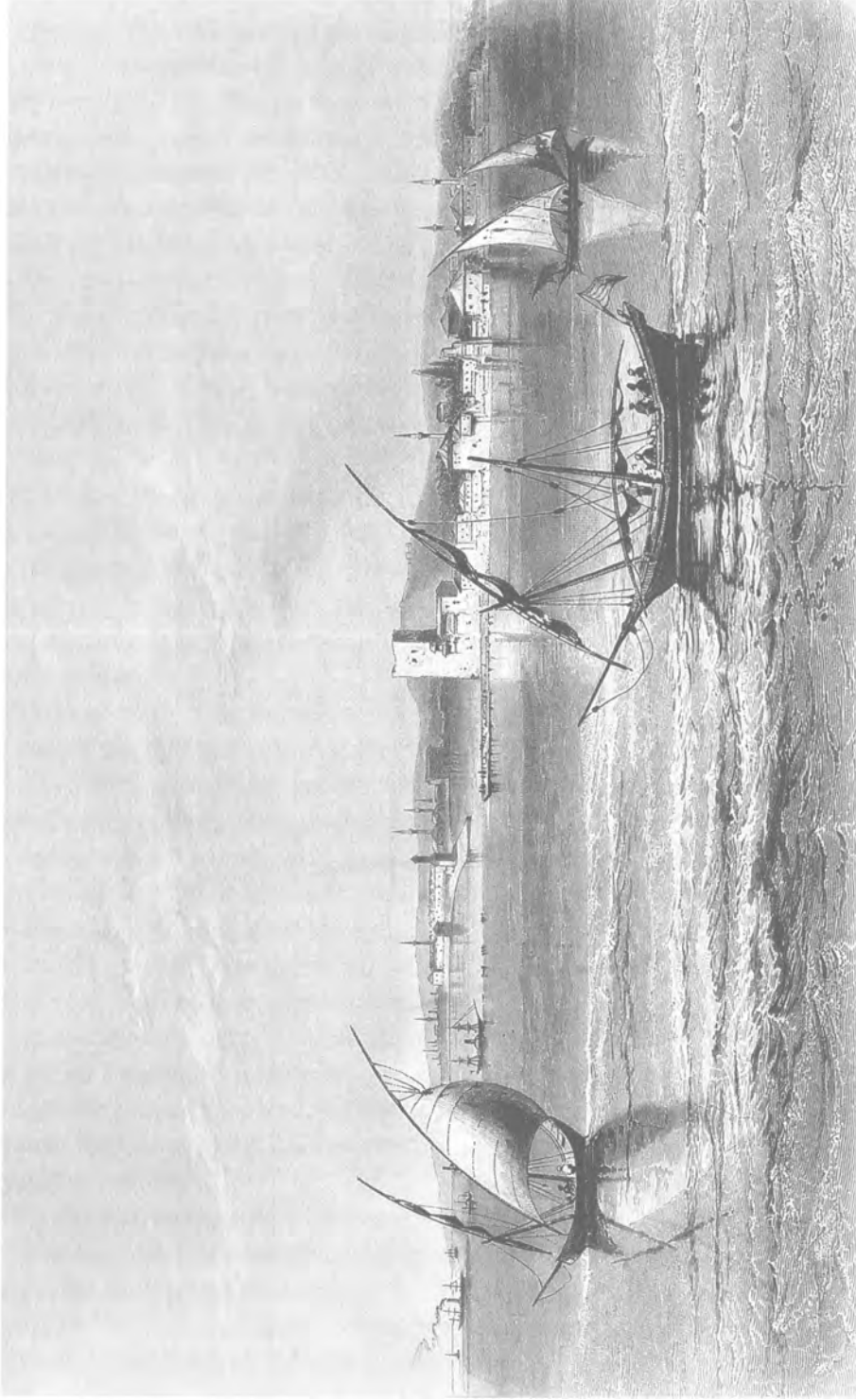
son derece rahat hissedenden Türk denizcilerden başkasını işe almazdım. Keli-menin tam manasıyla saldırarak istediklerini ele geçirirlerdi. Kudretli savaş gemileri de canlarının çektiğini yapıyorlar. “Denizde seyrediyor” olmaları icap ederken sürekli birbirlerine veya bir yerlere “dokunuyorlar”; amirleri onları denizde zannederken “karaya oturmuş” oluyorlar.

Malta’dan gelirken kaptanpaşanın uskunasına nerede rastladınız? Bozcaada açıklarında demir atmıştı. Yol üzerinde fırkateynle nerede karşılaştınız? Gelibolu’da karaya oturmuştu. Bunlar aklıma geliveren iki soruya verilen cevaplar. Yirmi soru daha sormuş olsaydım bile, herhalde benzer cevaplar alırdım.

İngilizler ilk bakışta bu vaziyete hayret edeceklerdir; halbuki, aksi olsaydı daha şaşırtıcı olurdu. Bir müşir Devletlû Padişah’ın ayağını öperek anında kaptanpaşalığa yükselebiliyorsa, süvari alayından bir miralay aynı derecede basit bir ameliyeyle erişte fabrikatörü haline gelebiliyorsa ve ikisinin de kendilerinin asla öğrenmedikleri bir şeyi öğretmeleri, itaat etmeyi öğrenmeden emretmeleri isteniyorsa, bu nizamın neticeleri pekâlâ önceden tahmin edilebilir. Her şeye rağmen, Türklerin düşük rütbeli de olsa Avrupalı zabıtları ordu ve donanmalarına almalarına izin verilseydi, bu meseleye büyük miktarda çare bulunabilirdi. Ama Rusya onlara kendi maddi güçlerine dair doğru bir ayna tutabilecek her türlü tedbire karşı. Morallerini zayıflatarak bütün nizamı felce uğratiyorlar; münasip düşen yaltaklanma sanatını, göz boyayacak neticeleri öne çıkarma ve sebepler uydurma hususundaki ustalıklarını kullanarak, Türkleri dış yardıma ihtiyaç duymadıklarına, kendi kendilerine kifayet ettiklerine ve Allah’ın yanlarında olduğuna inandırıyorlar.

Verilen bir vazife kendi itiyatlarına ve kabiliyetine uygun düşmese bile, yükselmesine fırsat tanıyacaksa, hiçbir Türk böyle bir vazifeyi reddetmiyor. Bu şekilde davranmasının iki tane tatmin edici esbab-ı mucibesi var: Hem bu vazifeyi, itimada en az kendisi kadar layık olmayan selefi ölçüsünde nasılsa becerecektir, hem de iyi bir iş teklifini reddederse, büyük ihtimalle bir daha asla ikinci bir teklif almayacaktır. İşte Osmanlılar böyle bir mantık yürütüyor ve bu inançla hareket ediyorlar. Sultan Mahmut da bu mevzuda tebaasından bir zerre daha müşkülpesent veya ileri görüşlü davranmıyor. Mühim vazifeler verdiği şahısların işe yarar olup olmadığını derinlemesine tahkik etmiyor; tıpkı onların bu vazifeyi kabul ederken yaptıkları gibi. Yakınlarda bu hesapsız kolaycılığın gülünç bir misali yaşandı; tam da bu mevzuyla alakalı olduğu için bundan bahsetmeden geçmeyeceğim.

Padişah Hazretleri’nin bir hastanenin başına atadığı gözde bir hekimi varmış. Adamcağız Üsküdar’da ansızın ölüvermiş. Ölüm haberini alan Padişah çok üzülmüş ve hemen merhumun geride bir aile bırakıp bırakmadı-

E. Branden.

W. H. Barlett.

Gelibolu

ğını sormuş. Tek oğlunun Yunan kançılıryasında bir memur olduğu cevabını almış. Para getiren bir iş sayılmazmış bu. Henüz yirmi yaşına bile girmemiş olan genci derhal görmek istemiş ve onu babasından boşalan yere atayarak, aynı maaşın verilmesini emretmiş. Buyruğu yerine getirilmiş. Çiçeği burnunda memur bir anda vakur bir başhekime dönüşmüş ya da en azından elinden geldiğince benzemeye çalışmış.

Harp gemilerine cerrahlar temin etmede pek de iyi neticeler vermeyen bir tatbikat var. Gemilerin birinde hekimlikten anlayan birine ihtiyaç duyulduğunda, bunu bulma işiyle vazifeli kişiler karşlarına çıkan ilk eczaneye dalıyor, eczacıyı tutup yaka paça bir kayığa bindirerek gemiye götürüyor, onu cerrah tayin ederek maaş bordrosuna kaydediyor ve maaşının miktarını kendisine bildiriyorlar; adam itiraz etmeye cüret ederse, bir güzel kamçılanıyor.

“Gücü elinde tutanlar” gemideki zabıtlere karşı da aynı muameleyi tatbik ediyorlar; lüzum gördüklerinde, kaptan dahil herhangi bir zabitin kamçının tadına bakması işten bile değil. Yakınlarda iki fırkateyn Boğaz'da çarpışmış; bunun üzerine Kaptan-ı Derya Tahir Paşa kaptanlara öyle bir falaka çekirtmiş ki üstleri başları kan içinde kalmış; daha sonra da onları bir hücreye attırarak üç gün orada tek başlarına, hem de bir lokma yiyecek vermeden bırakmış!

Zabıtlere böyle acımasız davranılıyorsa tayfalara ne gibi cezalar verildiğini merak edebilirsiniz. Bir hakikat yirmi söze bedel olduğu için, çok yakınlarda yaşanan başka bir hadiseyi anlatacağım. Bunu hadiseye baştan sona şahit olan bir Rum beyefendi anlattı.

Kaptanpaşa gemisinde dostlarına ziyafet veriyormuş. Tam sofraya oturmak üzerelerken, tayfalardan birinin karaya çıkma yasağına karşı gelerek gemiden ayrıldığı kendisine bildirilmiş. Kaptanpaşa'nın soğuk ve umursamaz tavırla verdiği “Gemiye döndüğünde haberim olsun” cevabı daha ağzından yeni çıkmış ki kaçağın döndüğü bildirilmiş. Takriben on dakikalığına ortadan kaybolan tayfaya, adı bile donanmadaki herkesi titreten Tahir Paşa'ya bu hareketini açıklamak üzere aşağıya inmesi emredilmiş. Adam, ertesi günün cuma (Türklerin mübarek günü) olduğunu ve karşısına pasaklı çıkarsa Kaptanpaşa'nın öfkelenmesinden korktuğu için temiz elbise almayla gittiğini anlatmış.

“Bu ehemmiyetsiz şey için mi emirlerime karşı çıktın?” diye sormuş Paşa. “Bundan sonra aynı itaatsizliğin gösterilmemesi için tedbir almalıyım” diyerek, bir an bile tereddüt etmeden, misafirleriyle çevrili ziyafet sofrasının önünde ve kurbanı ayaklarına kapanmış haldeyken, kamaranın lombozlarını tutan demirlerden birini kaptığı gibi zavallı adamcağzın kafasına geçir-

miş ve onu tek bir darbeyle öldürmüş. Kasılarak ölen tayfanın bedeni gürültüyle yere düşmüş; Kaptanpaşa sakince hizmetkârlarından birine cesedi ortadan kaldırıp yemek servisi yapılmasını emretmiş. Misafirlerden birkaçı şahit oldukları hadiseden sonra, yemek yiyecek halleri kalmadığını söyleyerek ayrılmışlar; elbette hepsi de Türk'müş, çünkü Rum misafirler, ne kadar mideleri bulanmış ve dehşete kapılmış olsalar da, tehlikeyi göze almadan ayrılmaya hürriyetine sahip değillermiş. Ölünün vücudu kaldırılmış ve yaşayanlar, onun inlemeleri kulaklarında çınlar bir halde, son nefesini verirken çektiği acı yüreklerini burar bir halde ziyafete kaldıkları yerden devam etmişler!

Tahir Paşa son zamanlarda Avrupa'da iyice yaygınlaşan barbar Türk tarafine mükemmelen uyuyor. Kendi ihtiraslarının kölesi olan bu adamda insani hissiyatın veya anlayışın sanki zerresi yok. Evden izinsiz ayrıldığı için kendi oğluna öyle bir dayak atmış ki bahtsız çocuk aldığı yaralardan iki gün sonra ölmüş; Kaptanpaşa bu korkunç olaydan ders alacağı yerde, çok geçmeden aynı şekilde yeğenlerinden birinin de katili olmuş.

Bütün bunlara rağmen, peşin hükümlerle gözleri boyanmış ve politik menfaatlere kapılmış oldukları için, insan kılığındaki bu canavarın zalim olmadığını iddia eden ve beni ürperten bir dalkavuklukla bu görüşlerinde ısrar eden şahıslardan söz edildiğini işittim.

Bab-ı Âlî'deki bir askeri vazifeliye (*attaché*), Padişah'ın kendi donanmasındaki bu insan israfından haberdar olup olmadığını sordum. Talihsiz bir zavallının Kaptanpaşa'nın gazabına kurban gitmediği tek bir hafta bile geçmiyormuş. Aldığım cevabın soğukluğu kelimelerle tarif edilemez: "Devletlû Padişah'ın bununla ne alakası var?" "Nasıl olmaz!" diye haykırdım, "Bu insanlar onun tebaası değiller mi?" "Elbette, ama Tahir Paşa donanmanın kumandanı; bu vazifede olduğu müddetçe, en iyi bildiği yolla disiplini temin etmek onun hakkı. Padişah neden buna karışsın ki?" "Ama böyle toptan bir zulüm son derece iğrenç." "Belki, ama çaresi ne olabilir?" "Ben Padişah olsaydım," diye cevapladım tereddüt etmeden, "Kaptanpaşa'nın kellesini uçururdum, böylece artık insan kanı dökülmezdi." Türk, benim ateşliliğime gülerken, karşılık verdi: "Maşallah! Radikal bir çare buldunuz. Ama donanmayı ikinci bir Tahir Paşa'ya karşı nasıl koruyacaksınız?"

Haklıydı. Kötülük kişilerde değil, sistemde. Gene de zalimlikte ve acımasızlıkta Kaptanpaşa'nın bir eşinin daha bulunmaması Türkiye için bir şans. Halbuki adamın yüzüne baktığınızda, ruhunda hiçbir şiddet, hiçbir intikam arzusu olmadığını zannedebilirsiniz. Bir münzevinin başına ve bir azizin yüzüne sahip. Onunkinden daha munis bir çehre görmemişimdir: Lavater bile onun hakkında yanılırdı.

CENEVİZ KALESİ

YUŞA TEPEŚİ

İZMİT KÖRFEZİ

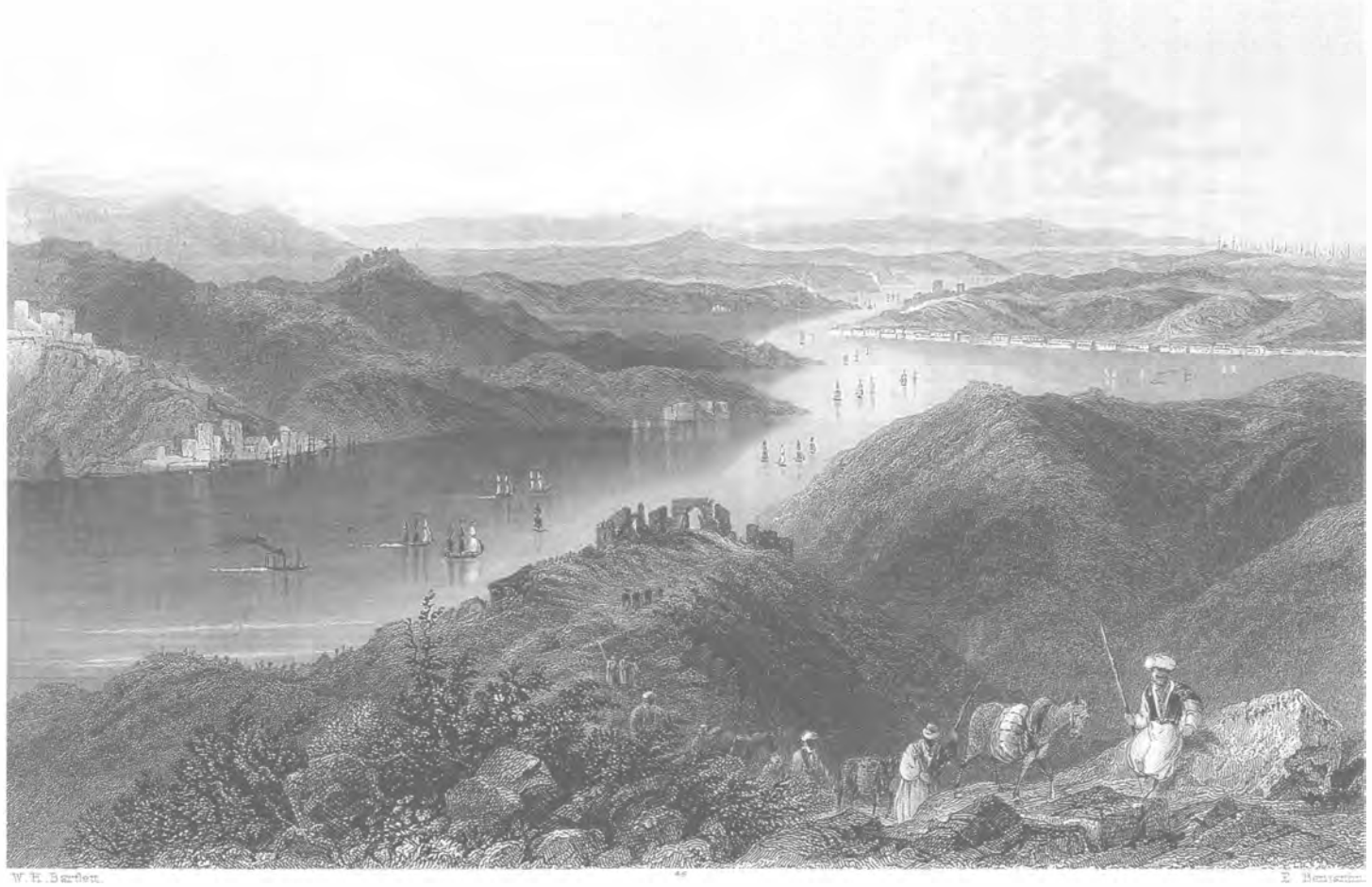
ANADOLU HİSARİ

BOĞAZ

RUMELİ HİSARİ

MARMARA

İSTANBUL

Rumelikavağı'ndan Boğaziçi ve İstanbul

Karşı kıyıda gidilebilecek en güzel yerlerden biri de Hünkâr İskeleyi. Rusya'yla meşhur muahedesinin imzalandığı bu tatlı su vadisi, Yuşa Tepesi'nin gölgesinde kalıyor. Çevredeki en ulu ağaçlar ve en yeşil çayırlar burada. İmza merasiminin yapıldığı noktada çınarların arasından bir dere geçiyor; geri sıra sıra tepeler uzanıyor; sol tarafta ise büyük bir bez fabrikası ile bir kâğıt imalathanesi yer alıyor. Sultan Mahmut muazzam paralar harcayarak bunları en gelişmiş makinelerle techiz ettirmiş. Ayrıca tepeye, işlere nezaret etmek istediğinde kalacağı bir de köşk yaptırmış; fakat bu yeniliklerden hevesini alınca, işleri durdurmuş. Şimdi hepsi yıkılmaya terk edilmiş. Kâğıt imalathanesinin çarklarını döndürmek için yatağı değiştirilmiş olan dere, vadi boyunca başıboş akıyor ve ziyan olan suları Boğaz'a karışıyor.

Bu güzel mesire, tatil günlerinde her sınıftan insanla dolup taşıyor. Piknik yapmaya gelenler, ulu ağaçların gölgesinde kahve ve şerbetlerini yudumlayarak saatler geçiriyorlar. Bazı gruplar da Boğaziçi'ne bakan setleri mekân tutmuşlar; muntazaman buraya geliyor, hizmetkârlarının hazırladığı zengin kumanyaları yiyor ve bütün günü denizden gelen püfür püfür esintide serinleyerek ve ağaçların gölgesinde dinlenerek geçiriyorlar.

Vadinin daha yukarılarında umumiyetle Bedevi Araplar kamp kurmuş oluyorlar. Neyse ki, aralarından soluk kesici iki-üç esmer güzeli mutlaka çıkıyor da, çadırlara yaklaştığınızda üzerinize üşüşen bir ordu çocuğun verdiği sıkıntıyı hafifletiyor. Neşeli, gürültücü, pejmürde kılıklı bu afacanlardan ne bahşiş vererek ne de korkutarak yakanızı kurtarabiliyorsunuz. Yırtık pırtık elbiseleri içinde bile vakur görünen esmer güzellerinin iri, yabani, kara gözleri var; uzun, kuzguni siyah saçları minik minik örülmüş ve bellerine kadar iniyor; yuvarlak, yumuşak kolları bol yenleri sıyrıldığında dirseklerine kadar görünüyor; biçimli küçük ayakları geniş şalvarlarının altında bir görünüp bir kayboluyor. Bir tebessüm ve bir "Maşallah"la sizi selamladıklarında inci gibi dişleri ve müzik gibi sesleriyle karşılaşıyorsunuz. Oturdukları yerden kalkma zahmetine katlanmadan, İstanbul'daki çarşılar için örmekte oldukları sepetlerin üzerinden kollarını uzatıp uçları kınalı ince uzun parmaklarıyla sizden istedikleri para, ihtiyaçlarını karşılamak için değil de güzelliklerini size teşhir etmelerinin ücreti sanki.

Çocukların usandırıcı ısrarlarından kaçmak için vereceğiniz paralar onları sadece daha da azdıracığı için, tek çare vadinin derinliklerine dalıp ulu çınarların arasında gözden kaybolmak. Ara sıra rüzgârın dağlardan kulağına taşıdığı inek böğürtüleri dışında, vadinin derin sessizliği yalnızca bül-büllerin şakımasıyla bozuluyor.

De Lille "Hayallerin Hazzı"nı burada yazmış; de la Martine (de Lamar-tine) kızının hatırasına şiirlerini burada kaleme almış. Burada sanki topraktan şiir fişkırıyor.

Bir Aşk-ı Memnu Hikâyesi

İkinci Bahis

**Hakikatler ve safsatalar–İstanbul’da bir kadının idamı
Mahkûmun suçu–Tüccarın zevcesinin hikâyesi–Ezan–Keşif
Ana ve oğul–Saklanma yeri–Yakalanma–Mahkeme
Haremde bir gece sahnesi–Sabah
Türklerin kadınlarına karşı merhameti**

Gazetelerde ara sıra Boğaz’da boğulan Türk kadınlarına dair son derece romantik ve dokunaklı yazılar çıkar; hatta bazı yazarların, şahitlerin ağzından kurbanların fevkalade güzelliklerini ve yürek sızlatan gözyaşlarını anlatacak kadar ileri gittikleri olur. Bu, muhakkak çok süslü cümlelere ve acıklı tasvirlerle elverişli bir mevzu; fakat pek çok halde olduğu gibi, burada da maalesef hayal gücü hakikatleri fersah fersah aşılıyor. Maalesef diyorum, çünkü “gıdası dehşet olan hikâyeler”e bayılan okuyucular, celladın pençesinden kurtulmak için çırpınan güzelin dokunaklı hikâyesine bunca gözyaşı dökmüşken, az sonra içlerindeki ışığı ebediyen söndürecek derin suların içinden katiline zemmedici gözlerle bakışını hayallerinde canlandırmışken, bunların hiçbirinin hakikat olamayacağını işitmekten hoşlanmayacaklardır. Onların hisleriyle oynamış ve düşüncelerini yanlış istikamete sevk etmiş olan “doğru sözlü” tarihçiler yalnızca kulaktan dolma bilgilerle marazi bir taslak yaratıyorlar, gerçekte ise bu mevzuda hiçbir şey bilmiyorlar.

Bu korkunç idamlarda romantizmden eser yok; hepsi de insafsız, su katılmamış bir dehşetten ibaret! Kurban genç ve güzeldir veya değildir; cellatların bunu anlamaya fırsatları olmaz. Kadın zarafet timsali de olsa, bunu görmezlikten gelmeleri gerekir; Muhammed’in cennetinden kaçmış en sevimli huri bile olsa, kadının insaf dilemeye ne gücü yeter ne de buna fırsat tanınır.

Nüfuzlu bir dostum var. Yeniçeri ocağının lağvedilmesinden birkaç ay önce, bir devlet büyüğünün konağında sabah üçe kadar kalmış; evine dönerken Rumeli Hisarı’nın yakınındaki derin körfezden geçtiği sırada içinde fenerlerin yandığı iki kayık görerek şaşırmış. Denizin ortasında, kürekleri içeriye çekilmiş halde duruyorlarmış. Merak saikiyle kendi sandalcılarından o tarafa doğru kürek çekmelerini istemiş. Yaklaştığında, kayıkların devriyelerle dolu olduğunu fark etmiş; aynı anda, yüzü bir yaşmakla sıkıca örtülmüş, vücudu bir çuvalın içine konarak boğazından bağlanmış bir kadının uzaktaki kayıkta bulunan iki devriye tarafından kaldırılıp körfezin derin sularına atılmasına şahit olmuş. Çuvala herhangi bir ağırlık bağlanmadığı

için zavallı kadın az sonra yeniden yüzeye çıkmış; sandalcılar kürekleriyle kadına vurmaya başlamışlar. Bu acımasız ve iğrenç merasim, sonunda ceset batana kadar birçok defa tekrarlanmış.

Böyle beklenmedik bir şekilde şahit olduğu bu manzaradan tüyleri ürperen dostum, onu hemen tanıyan devriyelerin başına az önce sulara gömülen zavallı kurbanın suçunu sormuş; Padişah'ın birkaç hafta önce boğdurduğu bir yeniçerinin karısı olduğunu öğrenmiş. Kocasının başına gelenden duyduğu üzüntüyle, kendisini dul bırakan devlete uluorta lanetler okumuşmuş.

İşte o ölüm sabahında da bu düşüncesizliğinin bedelini ödemiş.

Ölüm melekleri cesedin su yüzüne çıkmayacağına emin olana kadar beklemişler; dostum da kendine bile izah edemediği bir hisle orada oyalanmış. Şafak henüz söküyormuş; uzun bir ışık huzmesi Hisar Kabristanı'ndaki yüksek servilerin tepelerine vuruyor, yeniçerilerin zindanındaki en yüksek burcun mazgallı silüetini ortaya çıkarıyormuş. Yaprak bile kıvıldamıyormuş; etrafta her şey öyle huzurlu ve sakinmiş ki dostum az önce ölümü seyretmiş olduğuna kendini inandırmakta zorluk çekiyormuş. Gerideki kayıklardan, küreklerini bir kere daha denize daldırıp dönmeye hazırlanan adamların sesleri gelince dalgınlığından uyanmış; sandalcılarına yola devam etmelerini işaret etmiş ve çok geçmeden kendini yalısının iskelesinde bulmuş.

Hazır idam mevzuu açılmışken, aynı kişi tarafından bana nakledilen "fazlasıyla doğru bir hikâye"yi de anlatayım bari. Üzerinden dört yıl geçmiş olmasına rağmen, Türk âdetleri açısından çok tipik olduğu için bu olay burada yersiz kaçmayacaktır.

İstanbul'un ünlü tüccarlarından, son derece varlıklı ve orta yaşı hayli gerilerde bırakmış bir adam çok genç ve güzel bir kadınla evlenmiş. Türk kadını evleneceği erkeği nikâhtan önce asla görmez; dünya evine girme zamanının geldiğine karar veren şahsın anası tarafından seçilir; büyük hanım kızı görüp beğendikten sonra, onun ana babasıyla görüşerek bütün ön hazırlıkları yapar. Gelinin kendi vaziyetindeki değişiklikten hiç de hoşnut olmadığı evliliklerin sayısının az olmamasına şaşmamalı. Az önce bahsettiğim genç gelin de bunlardan biriymiş ve kaderinde korkunç bir trajedinin baş kahramanı olmak yazılıymış.

Aradan iki yıl geçmiş ve Fatma Hanım'ın bir oğlu olmuş; ancak gönlü oğlunun babasında değilmiş; ihtiras ve hayal kırıklığının bu zayıf kurbanı, sığınacak başka bir liman bulmuş kendine.

Tüccarın evi bir caminin yakınındaymış ve minarenin şerefesinden harem bütünü pencereleri görülebiliyormuş. Muhteşem bir yaz akşamı, güneş batımında müezzin kulağa tiz bir çığlık gibi gelen ezanını okumak üzere şe-

refeye çıkmış. Tam okumaya başlayacakken, gözü aşağıya takılmış ve tüccarın haremindeki açık bir pencereden aşağı sarkıtılmış şala tutunarak tırmanan bir adam görmüş. Hepsi bu kadar da değil; müezzinin keskin ve kıskanç gözleri anında mücrimin bir Rum olduğunu kestirmiş. Bir Müslümanın zevcesi tutsun bir Hıristiyan'ın aşkını kabul edecek kadar alçalsın, olacak iş mi? Böyle bir vaziyette suçluya asla merhamet gösterilmeyeceğini de bal gibi biliyormuş.

Müezzin müsamahasız bir adammış; sadece bir an bocalamış, geniş sarığını arkaya iterek terli şakaklarında akşam rüzgârının serin nefesini hissetmiş; daha sonra şerefeden aşağıya eğilmiş ve yere doğru tükürerek “Tuuh... Kâfir kancık! Baban mezarında dönsün e mi! Ananın burnu pislikten çıkmaz inşallah!” diye bağırmış. Kadersiz âşığı hor görüşünü ve ondan nefretini bu şekilde ifade ettikten sonra, bakışlarını berrak gökyüzüne çevirmiş ve çınlayan sesi işitilmiş:

“Eşhedü enlâ ilahe illallah! Eşhedü enne Muhammeden resûlullah!”

Müezzin vazifesini yerine getirince, minarenin karanlık ve dar merdiveninden inip camiden çıkmış; birkaç dakika sonra tüccarın selamlığının kapısında yemenilerini çıkarmış ve iki uşağı hizmete hazır bekleyen tüccarın yasemin çubuğunu tüttürdüğü sedirin önüne dikilmiş.

Türkler şefkatli kocalar değiller, ama son derece kıskançlar. Kadınlarını gözlerinin önünden ayırmazlar; onları sevdikleri için değil, kendi namuslarına leke sürülmesin diye. Bir Osmanlı'nın karısının hatalarına isteyerek göz yumması mevzubahis olamaz.

Bu vaziyette de “suç büyükmüş, kokusu çıkmış.” Genç ve güzel Fatma Hanım onu bir Rum'la aldatsın ha! Sakalları ağarmış tüccar hiddet ve yeisle titreyerek oturduğu yerden kalkmış ve derhal hareme doğru seğirtmiş. Anlatılanlar doğruymuş! Yaşlı ve hiddetli koca genç ve yakışıklı âşığın yüzünü bir anlığına görebilmiş; çünkü çevik Rum, kafesleri açarak pencereden aşağıya atlamış. Ev çok geçmeden kadının akrabalarıyla dolmuş; geniş dairelerinde ah ve vahlar akisler yapıyor, ağır hakaretler yağdırılıyormuş. Fatma Hanım ne yeis hıçkırıklarına ne de hakaretlere cevap vermiş; minderlerin üstünde iki büklüm, bakışları âşığının kaçtığı pencereye mıhlанmış halde oturuyormuş.

Tüccarın yüreği, şerefine sürülen bu leke yüzünden kan ağlıyormuş; karısının âşığının bir Rum olduğunu bilmek de ruhunu karartmış; bir yandan da oğlunun anası, zarif ve güzel karısının bir köşede meyus bir şekilde oturduğunun farkındaymış. Kadının endişeli ailesinin bütün yalvarmaları ve ik-

na gayretleri, kocasının dudaklarından soğuk ve tavizsiz tek bir cevap koparabilmiş: Gözüme bir daha asla gözükmessin.

Peki ya kâfir âşık, o neredeymiş? Güçlü bir kolun attığı bir ok gibi, dul anasının evine koşmuş ve telaşla ona içinde bulunduğu korkunç tehlikeyi anlatmış. Kaybedecek bir an bile yokmuş; akşam yemeği için hazırlanmış yiyeceklerden aceleyle birkaç şey atıştırarak, ağlayan annesinin boynuna sarılmış; daha sonra, kendisini sımsıkı saran kollardan kurtulup pürtelaş evden fırlamış; nereye gittiğini bilen yokmuş.

Bu arada müezzin de boş durmamış. Mahalleyi ayağa kaldırmış; dinlerine küfredildiğini haykırıp durmuş; Müslümanların şerefine sürülen lekeyi öyle bir dillendirmiş ki çok geçmeden genç Rum'un peşine bir Türk devriyesi takılmış. Fakat hiçbir iz bulunamamış. Güzel ve narin Fatma Hanım kocasının akrabalarından birinin haremine taşınmış. Burada, zavallı âşığını kurtarma ümidi besler düşüncesiyle, her bakışı, her hareketi sıkı nezaret altındaymiş.

Üç berbat gün geçmiş ve dördüncü günün sabahında, genç adam açlığa artık dayanamaz olmuş. Gizlendiği yerden başını uzatıp etrafı kolaçan etmiş ve kimsenin olmadığını görmüş! Birkaç adım ilerlemiş, yüksek ağaçların dallarından sarkan mümbit meyveleri hevesle toplamış; yüklü dallara elini bir kez daha uzattığında, yakınlarda ağlayan birinin hıçkırıklarını işitmiş. Sesin geldiği yere baktığında, kalbi yerinden oynamış; ağlayan annesiymiş –çocukluğunda koruyucu meleği, yetişkinliğinde dostu olan ve şimdi kül olmuş ümitlerine yas tutan annesi. Ona doğru koşmuş, adını mırıldanmış ve ana ile oğul bir an başka herkesi unutmuşlar! Sevgi dolu ana yüreğinin tetikliği, korkuyla gözlerinin açılmasını sağlamış. Genç adam bir çırpıda ona saklandığı yeri göstermiş ve kadın nispeten memnun olmuş. Artık gece yarısı buraya gelebilirmiş. Oğlunun aç kalmamasını sağlar, onun sesini duyabilir ve hâlâ yaşadığına kendini inandırabilirmiş. Bu inançla, oğluna birkaç saat daha sabretmesini ve kendisine yiyecek getireceğini söyleyerek veda etmiş.

Genç Rum saklandığı yere dönüp uyumuş. Perişan insanların uykusu ağır olur –geç gelir, ama geldi mi vahşi ve acı hayallerle insanı ezer; işte bizim suçlu da böyle uyumuş. Uyandığında hava henüz karanlıkmiş ve ayak sesleri duyduğunda, bunların dehşetli yalnızlığını paylaşmaya gelen anacığına ait olduğundan hiç şüphe duymamış. Bir an durup uykusunun biraz daha açılmasını bekleseymiş derhal toprağa pek çok ayağın basmakta olduğunu anlarmış; ne var ki korkusuz birkaç gün geçirdiğinden, geçmişteki bu emniyeti ona yanıltıcı bir emniyet hissi vermiş.

Meğerse bedbaht genç, evinin arkasındaki tepeyi setler halinde kaplayan, muazzam büyüklükte toprak saksılara dikilmiş portakal ve limon ağaçlarının sıralandığı geniş bahçelerinden dışarıya adım atmamışmış. Ağaçları kuruyan bazı büyük saksılar, havadan korunmak üzere ters çevrilmiş; işte suçlu genç de telaş içinde bunlardan birini kör bir kuyunun ağzına çekmiş ve kendisini takipçilerinin gözünden gizleyecek bir yer yapmış. Fakat o uğursuz gece, kaderin bir cilvesi olarak, o ana kadar kendisini esirgeyen tedbiri bir an için elden bırakmış ve yaklaşan ayak seslerini duyunca, kuyunun ağzına tırmanıp saksıyı itmiş ve dışarı fırlamış.

Sığınağından çıktığı sırada ay ışığı üzerine düşerek soluk ve perişan gençi aydınlatmış; kıvrıcık siyah saçları gizlendiği yerin ağır havasından başına yapışmış, vücudu bitkinlikten zayıflamış bir haldeymiş. Doğrulup çevresine bakındığında, kolları cansızca yanlara sarkmış, başı göğsüne düşmüş. Artık kaderiyle savaştıracak ne takatı ne de enerjisi kalmış. Etrafındaki silahlı adamlara ellerini uzatmış; çocukluğunun geçtiği evden ve çığlıklar atan annesinin kollarından sökülüp götürülmeye bir çocuk uysallığıyla razı olmuş.

Âşığın bulunmasının hemen ardından mahkeme kurulmuş. Zavallı çift için hiçbir umut yokmuş! Karşılarında haşin, tavizsiz ve nüfuzlu bir müezzin, şerefine sürülen lekeden ötürü çılgına dönmüş, inancına karşı yapılan ayıptan kaya gibi sertleşmiş hiddetli bir koca ve bu kepezelikten dolayı kızgın bir halk varmış. Ağlayıp duran, oğlunun bağışlanması için diz çöküp yalvaran ak saçlı dul anadan başka onları savunacak tek bir kul bile yokmuş. Anne de adalete değil, insanların merhametine sığınıyormuş. Suçları gençliklerine verilebilir mi? Suçlu zevcenin yumuşak güzelliği ya da âşığın erkeksi yakışıklılığı onları affettirir mi? Heyhat! Bunlar asıl günahlarıymış zaten; ölmekten başka yolları yokmuş!

Tam bu sırada dostum Bey hadiseye karışmış. Suçlanan kadının ailesi, onun devlet katındaki nüfuzunu bildiği için, ayaklarına kapanıp yarıdım dilemiş. Yoldan çıkan Fatma'nın güzelliğini, tutulduğu kişinin üstün meziyetlerini sayıp dökmüşler; değinmedikleri herhangi bir mevzu kalmamış. Kadının kaderine derin alaka duyan dostum, en ufaklık ümit olduğu müddetçe onu müdafaaya karar vermiş. Fakat yalvarmaları boşa olacaktı: Suç bütün memlekette duyulmuş; bütün Türklerin yüreği öfkeyle çarpıyormuş; dostum yalvarmış ve insanları zorlamış, ancak kulak asan çıkmamış; sonunda, kadının lehine söyleyecek tek bir lafı dahi kalmamış.

Gönülsüzce mağlubiyeti kabullendiği sırada, hayatını kurtarmaya çalıştığı bu zavallı kadının hissiyatını çok derinden tesir altına aldığını ansızın fark etmiş ve ölmeden önce onu bir defa olsun görmek istemiş. Hem bu ta-

lebinin çabucak kabul edilmesi, hem de tahakkuk etme şekli onu şaşırtmış. “Gece yarısı mahkemenin neticesini resmen bildirmek üzere onu ziyaret edeceğiz” cevabını almış. “Münasip görüyorsanız bize refakat edebilirsiniz, çünkü merakınızı tatmin etmek için başka bir fırsatınız olmayacak.”

Vaziyet böyle olunca, tereddüt etmemiş ve gece yarısından birkaç dakika önce, kadının kocasının evinden ayrıldıktan sonra kalmakta olduğu evin harem kapısına varmış. Hemen arkasından kanun adamları da gelmişler; eşikten geçerlerken dostum bunca basit bir iş için bu kadar çok sayıda insanın gelmesine hayret etmiş; ama hemen diğerlerinin de kendisiyle aynı meraka kapılmış ve aynı şekilde bunu tatmin etmek istemiş olabileceğini düşünmüş ve bu hususa daha fazla kafa yormamış.

Haremde her şey sessizlik içindeymiş; yemenisiz ayaklar yaygı döşeli yerlerde çıt çıkarmıyormuş. Merdivenin başında onları tek bir halayık karşılamış ve bir fenerle grubun önünden giderek onları mücrimin daire-sine götürmüş.

İçeriye girdiklerinde kadın uyuyormuş. Yanağını koluna yaslamış; başına sardığı boyalı yazmadan kurtulan gür siyah saçları yastığın üstüne dağılmış. Ölü gibi solgunmuş; ancak kapkara kaşları ve kapalı gözlerini çevreleyen uzun ipek kirpikleri teninin solgunluğunu unutturuyormuş. Yüzü bir erkeğin görebileceklerinin en güzeliymiş. Ara sıra çehresi bir anlığına kasılıyormuş; gündüzün dehşeti gece rüyalarına girmiş olmalı; bazen de dudaklarında uçuşan bir tebessümün hemen ardından iç çekiyormuş; sanki uykusunda bile geçmişteki saadetinin hatırasına gölge düşer gibiymiş.

Uykusu kısa kesilmiş; grubun başını çeken kişi üzerine eğilerek kolunu sarsmış ve bağırarak, “Uyan, Fatma uyan, sana haberlerimiz var!”

Bedbaht kadın sıçramış ve çevresine bakınmış, sonra telaşla örtüleri yüzüne çekerek fısıldamış: “Maşallah! Nedir bunun manası? Gece yarısı bu şekilde odama dalmanızın sebebi ne? Ben bir Türk kadını değil miyim? Mahremiyetim yok mu?”

“Korkma, Hanım,” demiş vazifeli, “sana gecikmeye gelmez haberlerimiz var.” “Allah büyüktür!” diye haykırmış suçlu kadın, yastıklarında doğrularak. “Yoksa onu affettiniz de...”

Ne var ki, kendi vaziyetini unutarak yaptığı bu tahmin yanlışmış. Birden kapıldığı ümitle oturur vaziyete geçen kadının son lafları daha dudaklarından çıkamadan, öldürücü ilmek boğazına geçirilmiş.

Dehşet dolu bir anmış bu. İnfazcılardan ikisi kadının üzerine atılarak onu yatağa bastırmış, bir ikisi ellerini tutmuş, ağır bir diz de inip kalkan

göğsüne dayanmış; alçak bir hırıltı, işitildiği anda kesilmiş; güçlü erkekleri kasılmış vücudun üzerinden atacak kadar korkunç bir sarsıntıdan sonra her şey sona ermiş!

Ertesi gün şafakla birlikte genç Rum zindanından çıkarılmış. Günlerdir yemek yemeyi reddettiği için, engebeli sokak taşları üstünde bitap ayaklarını zorlukla sürükleyebiliyormuş. İki adam koluna girmiş ve nihayet sancılı yolculuğun nihayetine gelinmiş. Bir an gencin ayakları yere çakılı kalakalmış, yutkunarak soluk almış, serpuşunu çekip çıkarmış ve kanayana kadar tırnaklarını avuçlarına geçirmiş. Önünde sevmiş olduğu kadın duruyormuş. Bir zamanlar güzel olan yüzü şişip morarmış; toplaşan kalabalığın günahkâr bakışları üzerindeymiş! Kendisi için ayrılan yerin yanında onu asmış oldukları yazma, bir tutku anında, bu şekilde ölmeyi akıllarından bile geçir-medikleri bir sırada ona vermiş olduğu yazmaymış.

Yüreğim sıkışana kadar hikâyeyi yazdım, ama artık devam edemeyeceğim. Ne var ki, iğrenç bile olsa, bu hadise daha önceki iddialarımın bir delili. Türkler, olanca sertliklerine rağmen, kadınlarına karşı merhamet gösteriyorlar; günahlarının cezasını çekmeleri icap düşünseler de, onları bunun utancından itinayla koruyorlar.

Türkler ve Avrupa

Üçüncü Bahis

**Türklerin siyasi vaziyeti–Osmanlı dindarlığı–Alt tabakada
kötülüğün yokluğu–Türk karakterindeki kusur
Avrupa’nın lakaydisi–Rusya’nın politikası–İngiltere ve Fransa
İngiltere üzerine bir Türk mütalaası–Devlet ve halk
Müşterek fazilet–Büyük adamlar–Taşralı Türkler
Avrupalıların yanlış kavrayışları**

Türkleri tanıdıkça, hüznün verici siyasi vaziyetlerine daha çok esef ediyorum. Önceden ayarladığım tanışıklıklar sayesinde, burada kaldığım müddet içinde onların hakiki vaziyetini seyyahların pek çoğuna nasip olmayacak kadar yakından görebildim. Aslında menfaatleri Osmanlı İmparatorluğu’nun gerilemesinde ve Türklere boyun eğdirilmesinde yatan bir devlete ümit bağlamışlar; kandırıcı vaatlerini sonradan inkâr ederek onları buna mecbur eden Avrupalı güçlere karşı duydukları kızgınlığı her gün biraz daha haklı buluyorum. Bir bütün olarak ele alındıklarında denebilir ki, dünya yüzünde milli ikbale Türklere daha fazla layık bir halk yoktur belki de. Bunu hem şahsiyet yapılarıyla hem de içtimai hissiyatlarıyla hak ediyorlar.

Türklerin gösterişten uzak bir dindarlığı var. Davranışlarını dini inancının umdelerine göre tanzim ediyor ve her şeyi insandan daha üstün bir varlığa bağlıyor. Türkleri hemen hemen inançsız putperestler seviyesinde görmenin Avrupa’da revaçta olduğunun farkındayım; bu, kati surette on dokuzuncu asra ve İngilizlerin açık görüşlülüğüne yakışmayan bir hata. Dua etmeyi ve hayır işleri yapmayı mecburi kılan, birbiriyle uzlaşmaz görünen ibadet şekillerine müsamahayla bakan ve cihanşümül kardeşliğe inanan bir din nasıl olur da küçümsenebilir? Müslüman’ın bilmediği büyük hakikatler mevzuunda aydınlatılmış Hıristiyan, İncil’in ışığını göremeyen bir itikadın karanlığına acıyarak bakmak mecburiyetinde olsa bile, dininin icaplarını kendini hasredercesine yerine getiren ve bütün içtimai münasebetlerine tesir eden ibadetinde usanmak bilmeyen Müslüman’ı da takdir etmelidir. İnanıyorum ki düşmanları bile Türklerin bu faziletlerini görmezlikten gelmiyorlar.

Türkleri diğer bütün milletlerden ayıran his ve davranış felsefesinin temelini işte bu fazilet teşkil ediyor. Bu felsefe onları, Avrupalı’nın aktif ve muhteris ruhunu daima *qui vive*’de [tetikte] tutan hodbinliğin ve siyasi taassubun pireyi deve yapan çeşitli heyecanlarına nispeten yabancı kılıyor.

Evet, Türkleri her türlü acil vaziyette kendi gayretleri yerine dış yardıma güvenmeye sevk eden zihni ve hissi ataletlerinin de bu felsefeden doğduğunu da inkâr edecek değilim. Tek yapmaya çalıştığım, kendi işlerinde cemiyet nizamı ve milli ikbal için lüzumlu unsurlara sahip olduklarını ispat etmek.

Türklerde, cemiyetin en alt tabakalarında bile bariz kötü itiyatların bulunmaması (daha medeni müttefiklerinden miras olarak geçen ve tıpkı onlardan aldıkları elbiseler gibi üstlerine hiç yakışmayan bazı itiyatlar haricinde) çok manidardır. Bir Türk asla kumar oynamaz, asla dövüşmez, asla küfür etmez; cinayet cürmü işlemez; hırsızlık nedir bilmez; mahrumiyetin bir suç, hatta bir ayıp olduğunu ya da zenginin yemeğini paylaşmak isteyen dilenciye kapısını kapatabileceğini henüz öğrenmemiştir.

Türk karakterinin en göze çarpan kusurunu söylemem istenseydi, tereddüt etmeden, samimiyet ve iyi niyet yokluğu olduğunu söyledim. İtiraf etmeliyim ki Türklerin itiyatları sahte davranmak; hakikati güzel sözlerle ve durumu kurtarmaya feda ediyor, vaatlerle dolu şahane kelimeler kullanıyorlar. Ama şurası muhakkak ki bütün bu şahane sözlerini sadece iltifat olarak söylüyorlar; bir ecnebinin bunlara daha fazla bir mana yükleyebileceği hiç akıllarına gelmiyor. Bu memlekete gelişimden kısa süre sonra bütün bu mübalağalı hallerin ardındaki hakikatin ne olduğunu kestirmeyi öğrendim. Bunu bir kere öğrenince de, beklenmedik nezaketlere minnettar kalmamı sağlayacak sebeplerim oldu. Bir Türk'ün başlangıçtaki şefkat dolu davranışlarından istifade edin, ona borçlu kalırsınız; ama hafızasına itimat etmeyin, çünkü sizi yarı yolda bırakabilir.

Türkler gibi en iyi niyetlerle girdikleri münasebetlerde ağır hüsrana uğramış bir halkın itimatsız oluşu fazla sert tenkit edilmemeli. Sadece tek tek insanlardan değil, örnek aldıkları, nasihat bekledikleri medeni ve aydınlanmış milletlerden de umduklarını bulamamışlar.

Yapı itibarıyla kibirli ve hodbin olan Osmanlı, izzetinefsini ve hürriyetini Avrupalı müttefiklerinin eline teslim etmiş. Çünkü bu müttefikler her ikisini de himaye sözü vermişler; ne zaman ki hilalli bayrak ayaklar altına alınmış ve Padişah kendi sarayının koridorlarında bile yarı barbar bir gücün solugunu ensesinde hissetmiş, işte o zaman yanlış yere itimat etmiş olduğu hakikati Osmanlı'nın kafasına dank etmiş. Fakat bunu fark ettiğinde iş işten geçmiş; başka bir seçeneği yokmuş; Türklerin ataleti Rusların sinsiliğiyle boy ölçüşemezmiş; nereden bakılırsa bakılsın güçlerin denk olmadığı bir mücadele ve Osmanlı için bütün münasebetleri bakımından tehlikeli bir vaziyet. Beklenen netice tahakkuk etmiş: Türkiye direnemeyeceği kadar kudretli bir gücün önünde boyun eğmiş; Kuzey'in yarım yamalak medeniyeti,

Şark'ın nispi barbarlığı karşısında tesirini göstermiş; gözleri kamaştırılan, kandırılan Türkler içyüzünü göremedikleri bir politikanın dış görünüşüne aldanarak olup bitenlerden hiç şüphelenmemişler. Bel bağladıkları Avrupa devletleri tarafından terk edildikleri ve bu gönüllü müttefikin üstü kapalı tehditlerine tek başına karşı duracak veya onun arz ettiği dostluğu reddedecek güçleri olmadığı için, kurulan tuzağa düşmüş ve en tehlikeli düşmanlarına içerideki zayıflıklarını açık etmişler.

Rusya, ihtirası istikametinde kararlı bir politika takip etmiş. Doğrusu, Çariçe Katerina hakiki bir kâhinmiş! Türkiye'nin istikbalini nasıl da önceden görmüş! Nutukları sadece gösteriştten ibaret kalan diğer bütün milletler, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki menfaatlerinin buharlaşıp uçmasına seyirci kalırken, Rusya halkın gözünü sözlerle boyamaya hiç girişmemiş; masaldaki dev gibi, büyülu çizmelerini giyerek hedefine doğru karalar ve denizler aşmış. Bütün makinelerini tam yol çalıştırmış, çok da muvaffak olmuş doğrusu. Ne altınını esirgemiş ne de methiyelerini. Türklerin içtimai hissiyatlarını kendi lehine çevirmiş. Çariçe'nin gözde paşaların çocuklarına gönderdiği ufak tefek hediyeler, haremdeki hanımlarına yolladığı ve kendi eliyle işlediği söylenen nakışlar, Padişah'a takdim edilen elmaslar, atlar ve arabalar kadar tesirli olmuş; ayrıca Saray'daki bir avuç nüfuzlu kişiye bağlanan aylıklar da cabası.

Yazık Türkiye'ye! Aldatıcı müttefikî karşısındaki vaziyeti, boa yılanının sardığı kocaman bir hayvanın haline benziyor. Rahatça boğulması için hayvanın önce usul usul sakinleştirilmesi icap eder. Ne var ki, kaderi çizilmiş bir kere! Eninde sonunda boğulup yutulacağı an gelecek; doymuş olan sürüngen avını zevkle sindirmek için uzandığı sırada, bunun olmayacağına garanti vermiş olanlar, kurbanın çoktan mideye indirilmiş olduğunu görecekle.

Oysa Fransa'nın sayısız askeri ve İngiltere'nin rakipsiz bir donanması var ve her ikisi de yeni zaferler kazanmaya hevesli. Gelin görün ki, Osmanlıların tam bir itimatla yaslandıkları bu memleketler onları terk etmiş vaziyette! Hani, birinin şövalyeliği, öbürünün insanseverliği nerede kaldı?

Bir gün, memleketinin vaziyetini müşahade edebilecek zekâ ve sezecek hissiyata sahip olan, yüksek mevkideki, çok kabiliyetli bir Türk ile memleketinin dış politikası üzerine konuşurken, ansızın mani olamadığı bir heyecanla sesini yükseltti: "Fransa bizi yarı yolda bıraktı: Doğru, ama en azından lakaydisi hususunda dürüst davrandı, asla dünyanın hamisi olma arzusu duymadı; halbuki İngiltere, şu İngiltere, madam, cihanşümul insanseverliğiyle böbürleniyor. Milyonlarca Zenci'yi prangalarından kurtardıklarını söylüyorlar; sadece asiller arasında değil, Avam Kamarası'nda, hatta alt ta-

bakanın toplantılarında bile herkesi kucaklayan insan sevgileriyle ve istibdat altındaki insanların yanında olmakla övünüyorlar. Fakat sizin bahtiyar İngiltere'niz, Lehistan'ın kanlı gözyaşları döküşünü ve yüreğinin son sınırları de kopartıldığı için yok olup gidişini uzaktan seyretmekle kanaat etmedi mi; zenginliğinden ve gücünden aldığı güvenle, Rusya gibi bir devletin şimdi de Osmanlı İmparatorluğu'nu –ihtişam ve azamet timsali Şark'ı– ayakları altında ezmesine seyirci kalıyor! Bizi kurtarabilirdi. Hâlâ da kurtarabilir. Şanlı donanması nerede? Yüzer kaleleri nerede? Hepsinin ötesinde, istediğini hakikate çevirebilmesi için bunca imkâna sahip yüreği nerede? Herhalde politikası bu kadar da sığ değil; ticari menfaatlerinin Rusya'nın muvaffakiyeti neticesinde ne kadar derinden tesir altında kalacağını görmüyor olamaz. Neyse, bu sancılı mevzuu bırakalım. Tek tek insanlar olarak İngilizlere hürmetimiz var; ancak siyasi karakterleri Şark'ın gözünde sıfır; artık İngiltere'ye itimat etmiyoruz.”

Bunlar hiç de bir “barbar”ın tezleri sayılmazdı. Avrupalılar, Türklerin şahsiyetini daha yakından ve peşin hükümsüz inceleseler, asla haklarının teslim edilmemiş olduğunu anlarlar. Türkiye ahlaki değerleri kadar, coğrafi mevkii sebebiyle de Avrupa'nın desteğine layık.

Sadece devlet adamlarına veya devlete bakarak bu memleket hakkında bir hükme varmak hatalı olur. Saray ve halk, iki değişik millet kadar birbirinden farklı. Bununla beraber, müşterek bir faziletleri var ki Batılıların anlamaları için ancak buna şahit olmaları lazım geliyor. Türkiye'yi gezmiş olan herkes, misafirperverliklerinden söz ettiğimi hemen anlayacaktır. İstanbul'un en büyük adamının sofrası, istediği an en fakirine açık. İçeriye girerken evin efendisini selamlıyor ve karşılığında sade bir “Buyurun” cevabı aldıktan sonra, merasimsizce sofradaki yerini alıyor. Köylerde de aynı güzel kaideye sadıklar; kişinin verecek az şeyi olsa da, bunu daima güler yüzle ikram ediyor. Bunun, daha medeni memleketlerde seyrek rastlanan bir fazilet olduğunun da farkında değil.

Bir Türk misafirine veya tesadüfen karşılaştığı bir yabancıya nezaket göstermek istediğinde, bunu bir ecnebinin ince görüşlerine iğrenç gelebilecek bir tarzda yapıyor; fakat bu tarzın ardındaki his kardeşlik ve dostluk. Çubuğu onun en büyük lüksü ve yaptığı iş tüttürmesini imkânsız kılmadığı müddetçe, devamlı dudaklarının arasında. İlk dostluk gösterisi, bunu ağzından çekmek ve misafirine ikram etmek. Bu keyfi derhal paylaşmak istiyor. Bunlar belki de ehemmiyetsiz görünen teferruat, ancak insan şahsiyeti teferruatından teşekkül eder; tonları ne kadar soluk olsa da, renkler resmin bütünü için lazımdır. Apaçık ortadaki hususiyetleri görmek kolaydır; göze batan

kötü huylar ve çarpıcı faziletler zorla kendilerini belli ederler ve kolayca bahis mevzuu olurlar. İşte Avrupalıların gözünde Türklerin haksızlığa uğramalarının sebebi de burada yatıyor. İçtimai münasebetlerde bilhassa mesafeliler; ahlaki faziletlerini teşhir etmiyorlar; şahsiyet yapılarının müsamaha-kâr ve iyiliksever olmasından doğan gündelik alelade inceliklerin söz konusu edilip edilmemesi umurlarında değil. Bu sebeple de tek tek bakıldığında müspet bir fazilet sayılmasalar bile, büyük faziletlerin ayrılmaz parçaları olan küçük, ama çok sayıdaki içtimai kibarlıkları bir araya geldiğinde faziletli sıfatını çok güzel hak ediyorlar.

Türk şahsiyetini sadece payitahtın ileri gelenleri aracılığıyla tanımış olanlar, bu sevimli vasıfların gündelik hadiselerde tezahür etmesine şahit olma şansını bulamamışlardır. İnsan tabiatının saf ve güzel hususiyetlerini görmek için asla herhangi bir milletin kibirli, hodbin ve hırslı insanlarına bakılmamalıdır. Hiçbir şey lüks kadar yüreği fakirleştiremez; hiçbir şey iktidar hırsı kadar hislerin katili değildir. Bir adamın, zenginliğini komşusunun yıkımı üzerine kurduğu, alt ettiği hasmının sırtına basarak onun koltuğuna yerleştiği Şark'ta, cemiyet ileri gelenlerinin içtimai faziletler teşhir etmelerini ve bunun teşvik edileceğini ummak budalalık olurdu. Fakat taşralı Türk farklı bir kumaştan dokunmuş: Sakin, filozof tabiatlı; işini kaşlarını çatmadan, yüreği huzur içinde yapıyor; anasına hürmet ediyor, karısını koruyor ve çocuklarına adeta tapıyor; iş münasebetlerinde adil, itiyatlarında kendini bilir ve gösteriştan uzak şekilde dindar. Ocağı ve sofrası bunları paylaşma arzusu duyan herkese açık.

Onları doğru anladıysam (ve hepsinin ötesinde, umumi yapılarına dair doğru bir fikir edinme konusunda benden çok daha kâmil, tarafsız ve peşin hükümsüz şahısların kanaatlerine itimat edilirse), Türk halkının çoğunluğu işte böyle. Kötü idare tarzı üstlerine bir kâbus gibi çökmüş; asillerin lükse düşkünlükleri yüzünden, ellerinde avuçlarında ne varsa zorla alınıyor; emeklerinin karşılığını pek az görebiliyorlar. Fakat bunlar çaresi olmayan dertler değil. Uzunca bir süre Avrupa'da bulunmuş "muallim" artık Şark'ın uzak havalilerine gitme isteğini çıtlatıyor. Halihazırda, Osmanlı devlet idaresiyle alakalı olan ve sistemin kötülüğünü anlamış epeyce kişi var. Bunlar uğranan zararı telafi etmeyi çok istiyorlar. Yolsuzluk ve rüşvet ayyuka çıkmış; devlet de bunu itiraf ediyor. Uzun müddetten beri yaşanan bu gerilemeyi durdurmak için teşebbüslerde bulunulmuş. Herkes, Sisyphos'un üstlendiğine benzer bir vazifenin⁶⁵ zaman ve sabır istediğini, hepsinden mühim fırsat ve teşvike ihtiyaç duyduğunu kabul etmek mecburiyetinde.

65

Yunan mitolojisinde Sisyphos, tanrılara karşı insanları tuttuğu ve insanların iyiliğiyle çıkarını gözettiği için sonsuz bir çalışma cezasına çarptırılmış bir kahramandır. Bir tepenin eteğinden zirvesine taşıması gereken kayanın zirveye çıkarılmaz aşağı yuvarlandığı rivayet edilirdi (ç.n).

Tekrar ediyorum, Türk halkı bir yandan kendine yakışmayan hareketlerde bulunan, diğer yandan yüzüne gülenlerin yalanlarına aldanan bir devletin ileri gelenlerine bakarak değerlendirilmemelidir. Dikkatin ilk önce tam da bu şahıslara yönelmesi bu milletin bir şanssızlığıdır. Bunun neticesi de, gelen Avrupalıların bu memlekete görmeyen gözlerle öylesine bir bakış atmaları, daha derine bakmak için zaman ve fırsat bulmamaları, belki de buna istek duymamalarıdır. Dönerlerken beraberlerinde, haksız olduğu kadar talihsiz ve yanlış bir intiba götürüyorlar; memleketlerinde bu intibayı yayıyorlar ve tekrarlayarak iyice pekiştiriyorlar. Avrupa'da Türkler mevzuunda kabul gören hatalı, birbirini tutmayan ve saçma görüşler bu şekilde izah edilebilir. Aynı memleketten olma dışında, hemen hemen hiçbir müşterek hususiyeti bulunmayan insanlar aynı kefeye konuyor. Yozlaşmış bir Osmanlı'nın ruhunu körelten hırslar, belki de onun kötülüklerinden nasiplerini almış dikkatsiz bazı tarihçiler tarafından bütün bir milletin alınına vurulan damga oluyor. Sanki pis yerlerden geçtiği için kirlenen bir derenin, doğduğu membaı kirletmeye gücü yetermiş gibi.

Harem Hayatından Sahneler

Dördüncü Bahis

Haremde ölüm–Güzel Gürcü–Çerkez ve Gürcü güzelliği arasındaki farklar–Sofa–Haremde yaşanan hissiyat–Nazik karşılama
Konağın idaresi–Genç Çerkez–Emin Bey–Türklerin alakaya değer bir âdeti–Büyük Hanım–Cüce kadın–Türk hanımlarının saflığı
Yasak kapı–Padişah’ın odası–Kadın dönme–Din değiştirmenin cezası–Müzikli merasim–Ecnebi hanımlar ve Müslümanlar
Türk usulü öğle yemeği–Devlehay Hanım–Yaşlı ve genç zevceler
Ayrılık hediyesi araba–Mesire yolu
Şarklıların manzara sevgisi–Meşe ormanı

Büyük Hanım’ın hastalığı ve ardından ölümü sebebiyle, Reis Efendi’nin hareminden aldığım davete icabet etmem epey gecikmişti. Daha önce bu hanımdan söz etmiş ve çirkinliğinin, Saliha Sultan’ın düğün hazırlıkları sırasında Padişah’ın gözüne nasıl battığını anlatmıştım. Padişah kibarca, saraya gelmenin kadını yoracağı bahanesiyle, sonraki ziyaretlerde bu işi kendi eliyle gönderdiği güzel Gürcü’nün görmesini temin etmişti. Yaşlı vezir, Zat-ı Şahane’nin bu ihsanını büyük bir minnetle karşılamış ve güzel cariyeye olabildiğince çabuk nikâh kıymıştı. Bu dillere destan güzeli görme düşüncesi, bu iyi ailenin koltuk kabartıcı davetini kabul etmemde az rol oynamadı doğrusu.

Büyük Hanım’ın kaybindan duyduğum üzüntüyü göstermeme yetecek kadar bekledikten sonra, uzun süre önce söz vermiş olduğum bu ziyaret için hazırlandım ve dostum olan, vezirin haremde de iyi tanınan bazı Rum hanımlardan bana refakat etmelerini istedim. Selamlıktan geçerken Reis Efendi’nin evde olmadığını öğrenince büyük bir hayal kırıklığına uğradım; neyse ki haremde şansımız yaver gitti: Mantolarımızı, eşarplarımızı ve ayakkabılarımızı bizi mermer döşeli girişte karşılayan bir grup halayığa verdikten sonra, bunlardan birinin ardına takılarak azametli merdivenlerden çıkıp geniş bir sofaya girdik; az sonra kendimi Gürcü güzeli Devlehay Hanım’ın karşısında buldum.

Hakikaten de güzel ve muhteşemdi! Uzun boylu ve esmerdi, vakur güzelliğiyle bir kraliçe gibiydi; insan, ömründe böyle bir vücudu ancak birkaç defa görebilir.

Gürcü güzelliği, Çerkez güzelliğine hiç benzemiyor, çok daha azametli ve göz kamaştırıcı; ikisi birbirinden alabildiğine farklı. Çerkezlerin teni son de-

rece duru ve pak; kolları ve bacakları yuvarlacık, yüz ifadeleri yumuşak ve mahmur, hareketleri son derecede üşengeç, ama bir o kadar da zarif. Çerkez güzelinin adeta ruhu yok; solgun, duru yanağını ufak, gamzeli eline yasladığında, onu uyandırmak içinizden gelmez; ona bakmak ve güzelliğini seyretmek kâfi. Ama Gürcü güzeli farklı bir kumaştan dokunmuş: Gözleri göktaşlarına benzer, dişleri de neredeyse gözleri kadar parlaktır. Hoş kıvrımlı dudaklarında, ruhsuz rakibesinin tatlı ve eksilmeyen tebessümü yerine, vakur bir ifade vardır. Bu da şahane vücuduyla ve yüksek, sakın alniyla o kadar ahenk içindedir ki tek bir tarafını değiştirmek istemezsiniz.

Gürcü kadınlarında bir zekâ parıltısı, içinde bulundukları vaziyetle taban tabana zıt bir azamet havası var. İster istemez köle olmalarının imkânsız olduğunu düşünür ve kendi mantığına bile hakikati kabul ettirmekte zorlanırsınız.

Esmâ Sultan'ın sarayındaki hanımların hemen hepsi Gürcü; daha önce haremının güzelleriyle şöret yapmış olduğunu anlatmıştım.

Fakat Devlehay Hanım, Ortaköy'deki sarayın bütün kadınlarını çok gerilerde bırakıyor. Sedirinden kalkmadan bizi buyur ettiğinde, bir kadın olma rağmen böyle fevkalade bir güzelliğin önünde hürmetle eğileşim geldi.

Oturduğu sedir sofanın öbür ucunda, Boğaziçi'ne bakan derin bir cumbanın içine yerleştirilmişti. Sofadan birkaç basamakla ikinci bir daireye, buradan da bir üçüncüsüne çıkılıyordu. Uzayıp giden bu iç mekânın nihayetinde, sardırılmış asmaların gölgelediği bir çardak ve çardağın altında da az bulunur güzel çiçeklerin konduğu saksılarla çevrili ve soğuk sularını havaya fışkırtan beyaz mermer bir fıskiye seçiliyordu.

Halayıklar sedirin etrafında dizilmişlerdi; hemen yandaki yaldızlı kafeslerin içleri kuşlarla doluydu. Bunların arasında harika bir papağan beni çok eğlendirdi. Öyle iyi yetiştirilmişti ki fısıldarcasına konuşuyor, devamlı “Hayatım! – Aşkım! – Sultanım! – Gözümün nuru! – Söyle, ben güzel miyim? – Bana bakmaktan hoşlanıyor musun?” gibi âşıkane sözler söylüyordu. Belli ki haremın gözbebeği idi.

Devlehay Hanım beyaz ipekten, her yanına uçuk yeşil renkte çiçekler işlenmiş bir entari giymişti. Şalvarı ekose desenli satendendi, cepkeni ise açık maviydi. İç gömlek niyetine giydiği bürümcük var ile yok arası bir şeydi. Beline de koyu kırmızı kaşmir bir kuşak sarmıştı. İşlemeli yazmasının kenarından bilhassa sarkıtılmış örgüleri kuzguni siyahtı ve esmer teni sanki şeffaftı. Ama güzel Gürcü'nün en cazip yanı vücudu idi. Bundan daha güzel bir şey görmemişimdir. On sekiz yaşın zarif ve yuvarlak hatlarıyla orta yaşın

azamet ve vakarı bir aradaydı. Ona bakarken parayla satın alınmış olduğunu unuttuyor, karşınızda sadece imparatorluğun mühim şahıslarından birinin zevcesini görüyordunuz.

Karşılama tarzındaki nezaketi aşacak tek şey zarafeti olabilirdi. Büyük hanımın, kendisinin ve Goncafem Hanım'ın beni misafir etmekten duydukları memnuniyeti anlatırken dudaklarında husule gelen cazip tebessüm sözlerinin samimiyetini ortaya koymaktaydı. Bir an bocaladım. Ziyaretimden önce haremın ne şekilde idare edilmekte olduğunu tahkik etmemiştim. Tabii olarak, çocukların annesinin vefatıyla, büyük hanımın yerini güzel Gürcü'nün aldığını düşünmüştüm. Ama vaziyet hiç de öyle değildi. Paşa gençliğinde İstanbul'un ileri gelen ailelerinden bir hanımla evlenmişti; daha sonra Reis Efendi'nin sevgisi oğullarının anasına yakınlaştığında dahi, bu hanım haremdeki üstünlüğünü muhafaza etmişti. Güzel Gürcü'nün de çocuk sahibi olamadığı anlaşılınca, talihli anne kocasının yüreğindeki yerini kaybetmemiş, son anına kadar onun gözdesi olmayı sürdürmüştü. Ama hâlâ şaşkınlığımı atamamıştım; bütün bunları anlattıkları halde, başka bir sual aklıma takılmıştı; Goncafem Hanım kimdi?

Yalıya vardığımızda hamamda olan Goncafem Hanım, Gürcü kızın kendisine bir çocuk verememesinden ötürü büyük hayal kırıklığına uğrayan vezir tarafından on iki ay önce satın alınmıştı. Hamile olduğunu öğrenir öğrenmez de sevincinden hemen ona nikâh kıymıştı. Kadının şanssızlığına bakın ki çocuk doğarken ölmüş ve hevesli kocanın hayalleri bir kez daha suya düşmüştü.

Ev halkıyla ilgili bu teferruat, Devlehay Hanım'ın hissiyatını hiç işe karıştırmadığını hemen belli eden bir *sang froid* [soğukkanlılık] ile anlatıldıktan sonra, yarım düzine kadar halayık büyük bir merasimle kahve ikram ettiler. Tepsinin üstüne, mühim kabullerde yapıldığı gibi, sırmalı kumaşlar serilmişti. Ardından bahçede bir gezintiye çıktık, çiçeklerin ve fıskiyelerin arasında gölgeli yollarda yürüdük. Burada vezirin üç oğluyla karşılaştık.

Oğlanların en büyüğü olan Emin Bey on bir yaşına henüz basmıştı; gözlerimle görmeseydim, karşımdakine benzer bir insanı hayalimde canlandıramazdım. Bu bahtsız oğlan kadar garip ve çirkin bir şeyi daha önce görmemişim. Bel ölçüsünün en az iki metre olduğunu söylersem hiç de abartmış olmam. Sırma yollu Bursa ipeğinden cepkeni omuzlarına ve beline geniş kıvrımlar halinde oturmıştu. Baş sanki arada bir boyun yokmuşçasına gövdesine bitişikti. Elleri ve ayakları da aynı ölçüde şişmandı. Zavallı çocuğa baktığımda, çevresindeki bütün zenginliklere rağmen, içimden gelen tek şey ona acıymaktı. Küçük oğlanlar hoş, asil görünüşlü çocuklardı ve şişman-

lama eğiliminde değillerdi. Fakat vezirin gözdesi, her kaprisine boyun eğdiği Emin Bey'di. Bu vaziyetinden ötürü, haremde herkesin gözbebeği idi.

Türk ailelerinde erkek çocuklar evleninceye kadar kadınlar dairesinde kalıyorlar; ne kadar küçük yaşta olsalar da evlendikleri anda kapılar yüzlerine kapanıyor. Garip ve ilk bakışta anlaşılmaz bir kaide gereği, buluğa erdikten sonra büyük hanımın odasına onun müsaadesi olmadan giremiyorlar, fakat haremdeki diğer bütün odalara serbestçe girip çıkıyorlar. Bu yüzden Emin Bey de hususi surette davet almadığı müddetçe babasının en az yetmiş yaşında muhterem bir hanım olan ilk zevcesinin odasına giremiyordu. Bununla beraber, iki genç ve güzel hanımın dizlerinin dibinden ayrılıyordu. Diğer iki oğlan, canları istediği gibi, hiçbir azar işitmeden, neredeyse fark edilmeden her odaya girip çıkıyorlardı.

Büyük hanım hamamdan çıkar çıkmaz bizi odasına davet etti. Parıltılı elmaslar içinde, minderlere yaslanarak uzanmış olduğu sedirde çubuğunu tütüren bu yaşlı ve zayıf kadına baktığımda, mağrur gençliğinin bütün ihtişamı içindeki güzel Gürcü'yle ikisinin aynı adamın karıları olduklarına inanışım gelmedi!

Selamına karşılık verip yanına oturduktan sonra, dairesine göz atacak vaktim oldu. Sedirin yanındaki bir minderin üzerinde korkunç bir cüce kadın büzüşmüş oturuyordu. Yaşlı ve buruşuk tenli bu kadının yüzünde gördüğüm, Sycorax'ı⁶⁶ andıran ifade tüylerimi ürpertti. Hemen onun yanında, kırmızı kadife döşenmiş, altın yaldızlı, yüksek arkalı bir iskemleye Devlehay Hanım oturmuştu. Hizmetkârı olan ruhlardan birine ayaklarını öptüren Vathek'in⁶⁷ kibirli annesi gibiydi. Sedirden kapıya kadar halayıklar sıralanmıştı, bazıları da zengin sofanın diğer ucunda toplanmışlardı.

Muhterem ev sahibesinin ilk suali, Şark'ın şaşmaz misafirperverliğinin ifadesiydi. Bana kâfi derecede iyi karşılanıp karşılanmadığımı sordu; beni kocasının yalısında görmekten duyduğu memnuniyeti ifade etti; daha sonra, onu ziyarete gelirken kıyafetime göstermiş olduğum itinadan dolayı teşekkür etti ve son derece kibar bir tavırla, tek tek üzerimdeki her şeye hayranlığını ifade etti. Bunu her zamanki garip sualler takip etti: Evli miydim? Hiç nişanlanmış mıydım? Evlenmeye niyetim var mıydı? Nakış işleyebiliyor muydum? Kaç yaşımıdaydım? İstanbul mu daha güzeldi, yoksa Londra mı? Ve buna benzer daha niceleri; ama öyle candan, öyle merakla soruyordu ki daha önce en az on kere cevap verdiğim bu sualler beni gene de eğlendirdi.

İyi aileden gelen bir Türk hanımının zarif *naïveté*'sinde [saflığında] insana cazip gelen bir taraf var. Hakkınızdaki hakiki düşüncelerini pat diye yüzünüze söyleyiveriyor; bunların bazen yenilir yutulur olmayabileceği akli-

66

Shakespeare'in Fırtına oyununda Caliban'ın annesi olan karakter.

Sycorax korkunç büyüleri dolayısıyla bir adaya sürülmüş bir cadıdır ve büyü gücüyle oradaki tüm canlıları ve cinleri etkisi altına almıştır (e.n.).

67

Abbasi halifesi Vasık'tan esinlenmiş hem oryantalist hem de -Frankenstein gibi- gotik bir romanın baş kahramanı. Roman o dönemde İngiltere ve Fransa'da doğu dünyasına yönelik ilgi sayesinde çok revaçtaydı (e.n.).

nın köşesinden bile geçmiyor. Hoşuna gitmediyseniz, şüpheye yer bırakmayacak şekilde bunu belli ediyor; tersine, güzel veya hoş görüldüğünüzü düşünüyorsa, sizi iltifatlara boğuyor ve konuşmasını daima ondan sevginizi esirgememenizi dileyerek bitiriyor. Kendinizi onun çatısının altında bulduğunuz andan itibaren, evinizdeymiş gibi hürsünüz. Acıktınız mı? İlk gördüğünüz halayıktan size yiyecek getirmesini istiyorsunuz; beş dakika bile geçmeden önünüze mükellef bir sofraya kurulmuş oluyor. Yoruldunuz mu? Beğendiğiniz sediri seçin, minderlerin üzerine kurulun. Rahatsız edilmek istemiyorsanız, odanın kapısını kapatın; dinlenip aralarına döndüğünüzde, bir tebessümle sizi yeniden buyur ediyorlar. Canınız sıkılırsa, evi baştan aşağıya dolaşabilirsiniz; bu hiç de saygısız bir davranış olmaz. Kısacası, bir Türk evine girdiğiniz andan itibaren, kendinizi evin sahibi kadar rahat hissetmiyorsanız, bu sizden başkasının hatası olamaz.

Büyük hanımın bu çok sıcak havada bile pencereleri kapalı tutulduğu için son derece boğucu olan dairesinden çıktıktan sonra, mükemmel döşenmiş muazzam yalıtı köşe bucak gezdik. Sadece tek bir odanın kapısı kapalıydı. Burası Paşa'nın çocuklarının annesinin son nefesini verdiği odaydı. Vezir, ufak tefek de olsa kadının nesi var nesi yok bütün şahsi eşyasını buraya kaldırtıp kapısını kilitletmiş. Bunları müzayedede satıp gelirini oğullarına verecekti.

Bu yasak kapıyı geçip Padişah'ın üç yıl önce bir gece geçirmiş olduğu odaya geldik. Ona ayrılmış olan bu odanın aile tarafından kullanılmasını bilhassa istediği için yakınlarda kapısı yeniden açılmış. Saltanat karyolası hâlâ duruyor, ama sırmalı perdeleri kaldırılmış; büyük ihtimal harem hanımları bunlardan entari ve şalvarlar dikmiş giyiyorlardır. Oda şimdi evin efendisine ayrılmış; sedirin üzerindeki bir minderde saati, el aynası ve içinde afyon haplarının bulunduğu küçük bir akik kutu duruyor.

Evde genç bir Rum kızın olduğunu işitince, menfaatperest bazı akıl hocalarına uyup da Müslüman olmuş bu kızı görmek istedim. Hemen çağırıldı, ancak büyük bir gönülsüzlükle bu davete icabet ettiği açık seçik ortadaydı. Belli ki din değiştirmiş olmaktan derin bir utanç duyuyordu.

Bize çok bedbaht olduğunu söyledi; kendisine çok iyi davranılıyor olmasına rağmen, işlemiş olduğu günahı kendine yediremiyordu; kendi serbest iradesine bırakılmış olsa, asla böyle bir adım atmaya düşünmeyecekti. Müslüman olalı daha ancak birkaç hafta geçmişti, ama arkadaşları en ufak bir imada bulunmasalar bile, onun döneceği hakikatini unutmadıklarının farkındaydı. Göreceği cezayı bilmeseydi, derhal yeniden kendi dinine döneceğini söyledi.

Bunu yapmadığı da iyi olmuş doğrusu, çünkü ceza ölüm! Hristiyan bir kadının Müslüman olması için lazım gelen tek şey, basit bir dua –“Allah’tan başka tanrı yoktur ve Muhammed onun peygamberidir” manasında birkaç kısa kelime– okumak. Daha sonra din değiştirdiği için pişman olarak Hristiyan kilisesinin bağrına dönmek isterse ve Türklerin gücünden kaçmaya zaman veya fırsat bulamadan bu isteği keşfedilirse, Boğaz’ın suları anında bu tasarısına ve hayatına son veriyor.

Erkek muhtedilerin vaziyeti de daha parlak değil. Müslümanlar dinlerinden dönülmesine asla müsamaha göstermiyorlar. Hayatı boyunca bir Hristiyanı iki kere Peygamber’in dinine çağırmak her Müslüman için dini bir vecibe; bunu da tam olarak şu şekilde yapıyorlar: Din değiştirmeyi sadece tek-lif ediyor, bu mevzuda hiçbir zorlamada bulunmuyorlar; ama diğer yandan, kendi dinlerinden geri dönülmesine asla izin vermiyorlar –bunu düşünmenin bile cezası anında ölüm. Ne kadar kabiliyetli veya gayretli de olsa pek az misyoner bir Türk’ü Hristiyanlığa çekebilmiş; Hristiyan dönmelerin de pek azı şüphe uyandırmadan kaçmayı başararak, Müslümanlığı terk ettikleri halde hayatta kalabilmişler.

Büyük Hanım bana her türlü alaka ve ihtimamın gösterilmesini buyurmuş olduğundan, yalıdaki bütün müzikli saatler (sayıları hiç de az değildi) aynı anda çalmaya başladı; bu orkestraya bir de Devlehay Hanım’ın narin elleriyle çaldığı laternadan çıkan kaba ve ahenksiz sesler katılmaz mı! Aslında hoş seslerin karman çorman olduğu bu konser, haremde birine gösterilebilecek en büyük itibar. Uzun koridorlardan geçerken sol yanda çalınan Mahmudiye Marşı’ndan kurtulmuşken, sağ yanda kendinizi *Massaniel-lo*’daki barkarolün ortasında buluvermek, her ikisini de ardınızda bırakıp, tam rahat bir nefes almak üzereyken Di Piacer’in kadansına yakalanmak beni epey güldürdü doğrusu.

Sonunda, iç kısımlarına insanda serinlik hissi uyandıran beyaz örtüler serili sedirler yerleştirilmiş her cumbası bir parçacık ferahlık vaat eden geniş sofaya vasıl olduğumuzda hemencecik camı açtım, bu kadarla da kalmayıp panjurları da ittim. Beni takip etmekte olan bir çift halayığın dehşete kapıldıklarını görünce, onlara açık pencereye yaklaşmak mecburiyetinde olmadıklarını söyledim; gelgelelim bana derin bir endişeyle bakıyorlardı. Onları neyin rahatsız ettiğini sordum. Bunun üzerine, otuz beş ya da otuz altı yaşında, süssüz, hantal görünümlü ve tasavvur edilebilecek en çirkin kadınlardan biri olan daha yaşlıca halayık, beni çok sevmesi sebebiyle Büyük Hanım’ın böyle iğrenç bir günah işliyor olmamı görmeye katlanamayacağını söyledi. Günahımın ne olduğunu öğrenmek istediğimde, ateşli bir sesle

haykırdı: “Diyelim ki pencerenin altından geçen bir Türk sizi görüp sevdi, Müslüman olup onunla evlenir miydiniz?”

“Tabii ki hayır.”

“O halde, o açık pencerenin önünde oturmaya devam ederseniz işleyeceğiniz günahı bir düşünün. Talihsiz bir Müslüman sizi görecektir –sizi zevcesi olarak almak isteyecek– ve siz onun ateşli arzusuna kulak tıkamayla sürdürdüğünüz için, hasta olup yataklara düşecek ve büyük ihtimalle ölecek; omuzlarınızda böyle bir günah taşırken cennete nasıl gidersiniz?”

Bu küçük anekdotu şunun için anlattım: Öncelikle, Türk kadınları işledikleri günahlarla bu şansı kendileri tepmezlerse, onları mesut bir öte dünyanın beklediğine inanıyorlar; ikincisi de Muhammed’in sırlarına vakıf olmayan gâvurların bile aynı ümidi taşıyabileceklerini düşünecek kadar müsamahalılar.

Halayığın iyi yürekli korkularını, ecnebi kadınlar için böyle bir vaziye-tin bahis mevzuu olamayacağını, bizlerin hakiki bir Müslüman’ın huzuru-nu kaçırmaya yetecek kadar çekici olmadığımızı, zaten bu yüzden peçesiz dolaştığımızı söyleyerek yatıştırdım. Buna karşılık, Peygamber İslam yolu-na baş koymuş kişilerin, Müslüman kadınların muhteşem güzelliğine kapı-larak, az önce dem vurduğu neviden bir talihsizliğe uğramalarına mani ol-mak için, onlara yüzlerini örtme şartı getirmiş olmalıydı. Bu izahatım onu tatmin ettiği için huzurla köşemde oturup Boğaziçi’nin serin havasını içime çekmeme razı oldu; bununla beraber, kendisi pencereden uzak durmaya bü-yük bir itina ile dikkat etti; ola ki yolu o tarafa düşen değerli ve hissi bir Müslüman onu görür de maazallah yüreğini kaptırır diye.

Güzel güzel hava alırken, bizi yiyeceklerin ve içeceklerin takdim edildiği başka bir odaya buyur ettiler. Yemek yiyecek halimiz olmadığını önceden söylemiştik; bu yüzden sadece meyve, reçel ve benzeri hafif yiyecekler ha-zırlanmıştı. Sofrada armutlar, salkım salkım üzümler, zeytin ve peynir, kâ-seler içinde reçeller ve ince ince dilinmiş salatalıklar bizi bekliyordu. Arala-ra gül şurubu dolu bardaklar serpiştirilmişti. Yalnız benim tabağıma, sırf Vezir’in yemesi için hazırlanan ufak kurabiyelerden bir tane konmuştu.

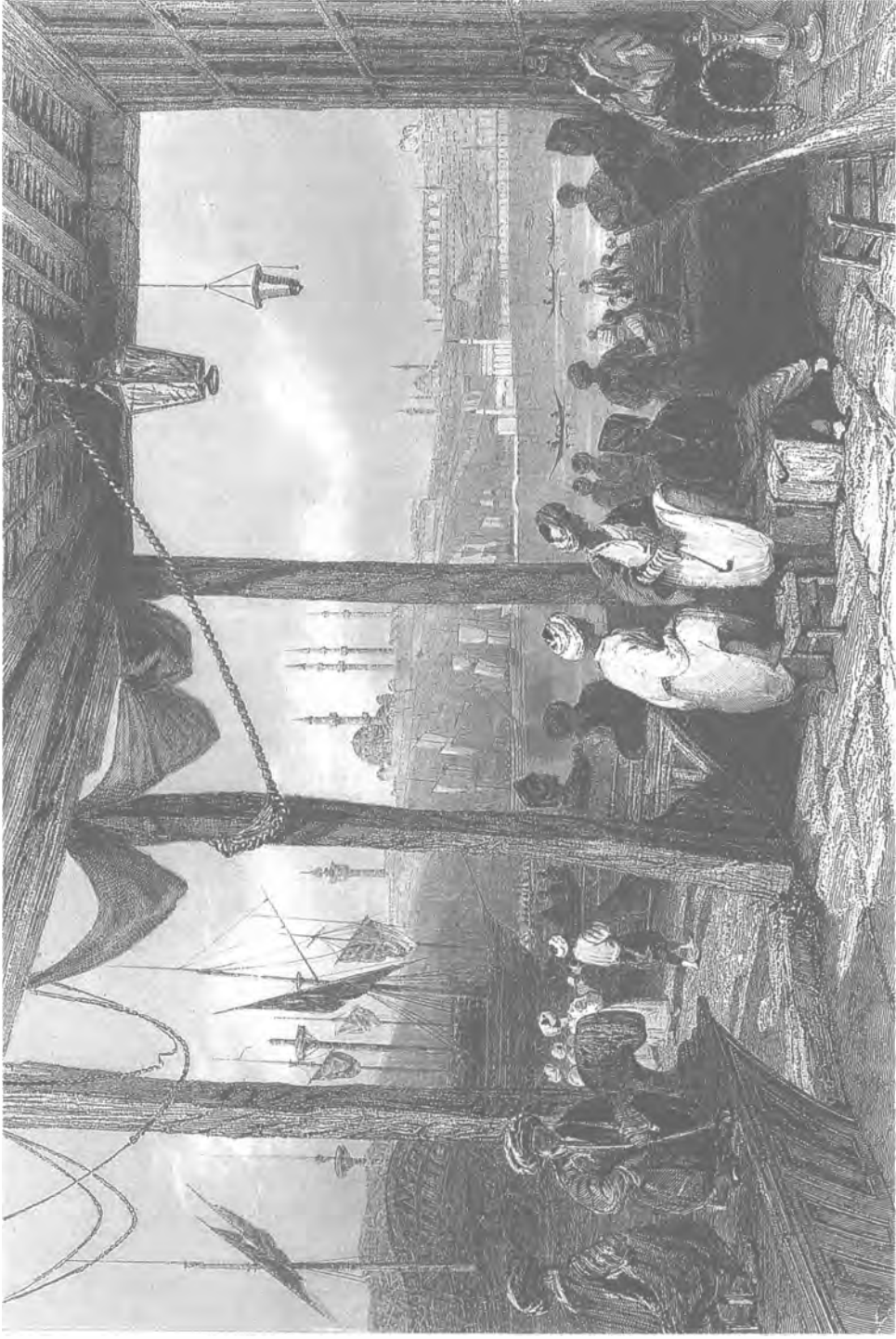
Güzel Gürcü’yü bizimle birlikte masaya oturması için bir türlü ikna ede-medik. Dairede pek çok hizmetkâr bulunduğu halde, bana kendi eliyle hiz-mette ısrar etti. Uzunca bir müddet de saçlarıma yapraklarıyla birlikte iti-nayla koparılmış minicik armutlar ilâştirerek eğlendi.

Biz bu şekilde hoşça vakit geçirmekteyken, Goncafem Hanım hamam-dan çıkıp geldi. On altı yaşında, göz kamaştırıcı bir güzeldi. Son derece şık giyinmişti, adeta büyüleyiciydi. Çehresindeki melankolik ifade, kendi yara-dılışı olduğu kadar nazlı edasının da yarattığı bir intiba idi.

Basit yemeğimiz bittiğinde, güzel Gürcü, dostlarıma şimdi ne yapabileceğimiz hususunda, onun elinden gelen, benim de hoşuma gidebilecek herhangi bir teklifleri olup olmadığını sordu. Hava çok güzeldi ve güneşin kavuruculuğu da biraz hafiflemişti; onun bu kibar teklifini değerlendirerek bir gezintiye karar verdik. Önceden Paşa'dan izin almamış oldukları için bize refakat etme imkânına sahip olmayan iki genç hanımın mahzun bakışları altında, derhal araba kapıya çağırıldı. Eğer Büyük Hanım bize katılmak isteseydi, ilerlemiş yaşından dolayı kocasında herhangi bir kıskançlık hissi uyandırması mevzubahis olamayacağı için, bunu yapmakta tamamen serbest olacaktı; fakat diğer zevceler neredeyse seksenine yaklaşmış muhterem bir beyefendi tarafından kendi hallerine bırakılamayacak kadar genç ve güzeldiler. Dolayısıyla, bundan hiç hoşlanmasalar da, onlarsız ayrılışımızı seyretmek mecburiyetindeydiler.

Dairesinde hâlâ yastıklarına gömülmüş yatmakta olan Büyük Hanım'a veda ederken, ziyaretimi tekrarlamam yolundaki içten davetine icabet edeceğime dair söz verdim. Diğer hanımların bir halayıklar kalabalığıyla kuşatılmış halde bizi beklediği orta sofaya döndük. Halayıklardan birinin elindeki tepside, iki genç hanımın sırmalar ve renkli ipeklerden kendi elleriyle dokumuş oldukları bir yığın nakışlı yazma duruyordu. Benim için hazırlanmış olan bu hediye ardı arkası kesilmeyen gönül okşayıcı sözlerle takdim edildi. Yanında hediyeyi veren şahsın sevgisini de götürüyor olduğumu anlamam için bu iğne işlerinden birini elime alıp tetkik etmemi istediler. Ayrıca, bunların arasında bir buket çiçek ve hatıralarında yaşayacak olan bir portremi de bulacağımı söylediler. Sonunda, ziyaretimi tekrarlayacağıma dair verdiğim sözü unutmamam ve ihmal etmemem yolunda yüzlerce tembihle beni uğurladılar.

Araba bizi yalının avlusunda bekliyordu; az sonra, yaldızlı pullarla süslenmiş iki öküzün çektiği geniş ve ferah yük arabasında (bu vasıtaya verilecek en doğru isim bu) sırma işlemeli ve saçaklı kırmızı kadifeden bir döşegün üstünde, aynı kumaştan yastıklara kurulmuştuk. Başımızın üstünde aynı ölçüde zengin mor kumaştan bir gölgelik vardı. Vezir'in seyislerinden ikisi arabamızın yanında koşturuyorlardı; arabayı çeken hayvanların yapısı icabı ilerleyişimiz istediğimiz kadar hızlı olmasa da, halka açık bir mesire yolunda aşağı yukarı dolaşarak çok zevkli bir-iki saat geçirdik. İki yanda yaşlı meşeler yolu gölgeliyordu. Bu arada gölge isteyenler, meşelerin iri budaklı uzun dalları altına yaygılarını sermiş, çubuklarını tutturmuyor ya da kumanyalarını yiyorlardı. Yakınlarda güzel bir çeşme ve ferah bir kır kahvesi vardı. İnsan gözünün görebileceği en muhteşem manzaralardan birinin karşısında olmaktan herkesin büyük keyif aldığı belliydi.

Galata rihimlerinde bir kahvehane

Şurası muhakkak ki, güzel kırların keyfini Şarklılar kadar kimse çıkaramaz. Bütün hoş yerler mutlaka keşfedilmiştir ve bayram günleri insanlar buralara akın ediyorlar. Manzaralı noktalarda yer satın alacak imkânları olanlar, uzun yaz günlerini buralara yaptırdıkları asma çardaklarının altında geçiriyorlar. Daha fakir insanlar, yaygılarını ve çubuklarını en sevdikleri köşelere taşıyorlar ve buraları başkalarıyla paylaşmak zorunda olsalar da, parlak manzaranın ve şifalı havanın tadına en az zengin komşuları kadar varıyorlar.

Bilhassa Türkler saadeti bütün zevklerin bu en basiti ve en tabiisinde buluyorlar. Çubukları dudaklarının arasında, usanmadan çevrelerindeki manzarayı seyrederek ve kırların güzelliğinin verdiği huzur içinde düşüncelere dalarak saatler geçiriyorlar. Güzel bir manzarası olan ya da Boğaziçi'ni gören bir yerde ev yaptırabilirlerse, oturdukları evin harici görünüşüne hiç ehemmiyet vermiyorlar.

O gün de meşe ormanının her köşesi tatilin keyfini çıkaran gruplarla doluydu. Çocuklar ağaçların arasında koşuşturuyor, kahkahaları rüzgârı şenlendiriyordu; boyundurukları çözülmüş öküzler körpe yaprakları yiyorlardı. Neşeli sesler birbirine cevap veriyordu; çeşmenin etrafı hizmetkârlarla çevrilmişti. Kır kahvesi müşterilerle doluydu. Sahne öyle canlı, o kadar sevin ve o kadar keyifliydi ki arabamızı kıyıya sürüp bizi bekleyen kayığa bindiğimize esef etmedik desem yalan olur. Az sonra, Boğaz'ın güneşli suları üzerinde hızla seyrediyorduk.

Padişah'ın Portresinin Kışlaya Takdimi

Beşinci Bahis

**Askeri kutlama–Türk hanımlar–Kadın meraklılığı
Şarklıların işvebazlığı–Fes üzerine birkaç söz–Atlı hassa muhafızları
Hassa muhafızlarının soğukluğu–Yanlış alarm–Alay
Pera'daki kıtalar–Türklerin taklit kabiliyeti–Sükût-ı hayal**

Padişah'ın portresinin Üsküdar'daki hassa muhafızları alayına takdim edilmesinden bir iki hafta sonra Pera'daki arkadaşlarımızı görmeye giderken, Dolmabahçe'ye vardığımızda sahilin paşalara ve yüksek rütbeli donanma zabıtlarına ait kayıklarla dolu olduğunu görerek şaşırdık. Tepeler de askerlerle kaplanmıştı. Bunun sebebini merak ederek, sarayın aşağısındaki iskelede yanaştık. Güzel bir çınar ağacının altına rahatça yerleşmiş olan bir grup Türk hanımın yanına yaklaşarak bu itiyat dışı gösterinin sebebini öğrenmek istedim. Kadınlar aralarında mutlaka kendilerine mahsus bir dille anlaşabiliyorlar. Dillerinden ancak beş altı kelime bilmeme rağmen, Türk hanımlarla hani neredeyse sohbet denebilecek konuşmalar yapabiliyordum. O gün de çok mahdud olan malumatımı yerinde kullanarak ve el kol hareketleriyle, konuştuğum kişilerin ne sorduğumu eksiksiz anlamalarını sağladım. Cevap olarak, önce beni halılarının üzerine oturmaya davet ettiler. Görünüşlerinden ve hizmetkârlarının sayısından son derece muteber kimseler oldukları anlaşılıyordu; bu sebeple de davetlerini tereddütsüz kabul ettim. Derken, bir saat içinde Padişah'ın maiyetiyle birlikte buradan geçerek, Büyük Kabristan'ın oradaki Topçu [Taksim] Kışlası'na portresini vereceğini söylediler.

Beş dakika geçmemişti ki yeni dostlarım bana kardeş olduklarını, aralarında oturan küçük tatlı kızın daha genç olanının tek çocuğu olduğunu, günün birinde muazzam bir servetin sahibi olacağını anlattılar. Sonra, benim memleketimi, onları rahatsız etmemek için biraz uzakta duran babamla alakamı sordular; öğrenince de derhal bütün ecnebilere verdikleri unvanla onu gölgeye davet ettiler: “Gel, Kaptan, gel.” Bu arada daha yaşlı hanımın kızı, beyaz tenli, narin, siyah gözlü bir huri, büyüleyici güzelliğinin gayet farkında, bin türlü cilveyle babamın dikkatini çekmeye çalışıyordu. İlk önce, yağmağının alt kısmının düşmesine göz yumdu, altından dünyanın en güzel ağzı çıktı; kendi beceriksizliğinden güya utanmış gibi gülünce gözükten dişleri, Türk kadınlarında pek ender rastlanan bir letafetteydi. Sonra, telaşla yağmağın düzelttim derken feracesini arkaya atmaya muvaffak olarak kar gi-

bi beyaz gerdanını ve kollarını, parmak uçları koyu kınalı narin ellerini gözler önüne serdi. Haremde birçok kadının yaşmağını düzeltmesini görmüş-tüm, ama hiçbiri bu kızinki kadar oyunbazca değildi. Genç hanım inat etmişti, bir yandan da yumuşak bir sesle mahcubiyet nidaları çıkarıyordu; bu sayede güç bir sanat olan peçe takma üzerine mükemmel bir derse şahit olma fırsatını bulabildim.

Üstelik bütün bunlar, en gelişmiş Türk disiplinine uyacak şekilde ayaklarını çapraz kavuşturmuş halde tüfeğinin kabzasına yaslanmış duran bir nöbetçinin on adım ötesinde olup bitiyordu. Nöbetçi, ecnebileri kadınların yanından uzaklaştırmak için en ufak bir harekette bulunmadı; halbuki birkaç yıl önce, böyle bir yakınlık babamın hakarete uğramasına ve belki de kısa bir süre için hapsedilmesine yol açabilirmiş.

Zat-ı Şahane'nin bu nevi merasimlerde zaman hususuna verdiği ehemmiyete dair kâfi tecrübemiz olduğundan, sabahın yarısını tozlu yolun kenarındaki bir ağacın altında harcamak istemedik. Nöbetçilerin dizilişine bakarak alayın Harbiye Mektebi'nden geçeceğini anladıktan sonra, yeni dostlarımızı veda ettik ve bir defa daha güneşin yakıcı sıcağına çıktık.

Tepeyi tırmandığımız sırada, geçide katılacak olan bir bölük hassa muhafızıyla karşılaştık. Toz toprak üstünde rahatça uzanmışlardı; kimi uyuyor, kimi de dalmak üzere gibi görünüyordu. Atları da yolun ortasında birbirlerine sokulmuş duruyorlardı! İşte bunlar, Mihrimah Sultan'ın düğün şenliklerini anlatırken sözünü ettiğim alayın bir parçasıydı. Doğrusu yolumuza çıktıklarında gördüğümüz hallerine kıyasla uzaktan askere daha çok benziyorlardı.

Hiçbir şeyin kullanımı festen daha zor olamaz. Fese belki yakışacak bir şekil bile verilebilir, ama bunu ta kulaklarının üzerine çekenin vay haline! İşte Türk askerleri de bu şekilde takıyorlar; bundan daha çirkin bir şey tasavvur etmek zordur. Umumiyetle kararmaya yüz tutmuş, hemen hemen her zaman az ya da çok yağlı fesi bazıları derin bir kıvrım teşkil edecek tarzda enselerine doğru indiriyor, bazıları kaşlarına kadar çekiyor, bazıları da bütün kafalarını fesin içine gömüyorlar; öyle ki kafatasının şeklini alıp kırmızı kilden bir lazımlığa benziyor. Böyle mühim bir hadisede dahi, beyaz üniformalarının görünüşü mevzuunda teferruata girmeme lüzum yok; zaten tozların içinde yatmakta olduklarını söylemiştim. Sarı şeritli aba ceketlerinin yarattığı tesiri anlatmak da aynı derecede lüzumsuz. Bu elbise on kişiden dokuzunun üzerine uymuyor.

Atlar da binicileriyle tam bir ahenk içindeydi ve her birinin farklı koşumları bir cümbüş teşkil etmekteydi. Bazılarının eyer örtüleri maviyken, bazı-

larıninki kahverengi, kızıl veya beyazdı. Eyerler kâh Avrupa, kâh Tatar tarzındaydı. Bazılarına sele takılmıştı (bu arada, pek çoğunun Türklerin çok sevdiği salatalıkla tıka basa dolu olduklarını görmek beni çok eğlendirdi). Mızrakları sanki aralarına yanlışlıkla düşmüş gibi görünüyordu. Uçları son derece parlak, al flamaları ise yepyeniydi; Türk askerleri silahlarına her zaman itina gösteriyorlar. Bu zarif silahları bizim mızraklarımızı taşıdığımız gibi taşıyorlar; askılarının olmasına rağmen, Rus usulü sıırıktan tutuyorlar.

Padişah'ın bu merasimde nasıl bir tavır içinde olacağını merak ediyorduk; çünkü Üsküdar'da portresini verdiği sırada, hassa muhafızlarının bir kısmı, insanoğlunun herhangi bir suretinin yapılmasını kati olarak yasaklayan İslam dinine bu şekilde karşı gelinmesine açık açık söylenmişlerdi. Dahası, bu günah tantana ve debdebeyle işlenmiş, resme temsil ettiği yüce şahsiyete gösterilen hürmetin aynı gösterilmişti. “Gâvurlaşıyoruz, kâfir oluyoruz” diye yakınıyorlardı. “Frenkler Padişah'ın başını döndürüyorlar, çok geçmez, tıpkı onlar gibi gâvur olacak.”

Askerler arasındaki bu soğuk tavrın İstanbul halkı üzerindeki ilk emareleri Boğaz'da yüzmeye başlayan cesetler. Bir Rum kaptan çapasını çekmek istemiş, fakat muvaffak olamamış; sebebini anlamak için yarım düzine adamını dibe gönderdiğinde, çapanın bir yığın cesede takılmış olduğunu keşfetmişler!

Askerlerin hissiyatını böylesine kararlı şekilde göstermesinin ardından bu kadar kısa bir müddet geçmişken, Padişah'ın işlediği kabahati tekrarlaması cesur bir davranıştı. Üstelik, askeri kıtaların bir kısmının yeniçerilerin oğullarından teşekkül etmesi de cabasıydı. Babalarını ortadan kaldırtan kişiye karşı pek de müspet hisler beslemeleri beklenemezdi; nefretlerini yaymak için böyle iyi bir fırsata dört elle sarılmaları da kaçınılmazdı. Bu şekilde menfur hissiyatlarını Peygamber adına açığa vurma ve dinin icaplarını dayatma fırsatını bulacaklardı.

Yüce Efendi'nin önceki sefer yaptığı gibi Harbiye Mektebi'nde durup durmayacağı müphemdi; bu yüzden her ihtimale karşı, Padişah'ın atından inerken kullanması için kızıl kumaşla kaplı üç seyyar basamak hazırlanmış ve Azmi Bey'in dairesine kadar yola halı döşenmişti. Daireye de dinlenmesi için bir yığın minderler bulunduğuna nakışlı şık bir sedir konmuştu. Bu odada, alayın geçeceği, uzayıp giden yolu gören bir pencerenin yakınında yerimizi aldık. Padişah'ın gecikeceğini doğru tahmin etmiştik; *cortège*'in [kor-tej] yola çıkması dört saati buldu. “Geliyorlar” haykırıışlarının işitilmesine rağmen, gelen giden yoktu. İki veya üç kez yanlış alarm verildi. Sarayda davullar dövüldü, tepelerde ve mektepte bulunanlar onlara cevap verdi; süva-

riler tozlarını silkeleyip atlarına bindiler. Bey esas duruşa geçti, ama hepsi boşunaydı. Bir yerlerde birileri bir hata yapmış olmalıydı; süvariler yeniden atlarından inip uykuya yattılar; genç miralay duruşunu bozdu; biz de birer bardak daha şerbet içip sabrımız taşmamış gibi görünmeye çalıştık. Ama en azından benim bu hususta çok başarısız olduğum söylenebilir.

Sonunda beklenen an geldi; uzaktan askeri mızıka, alayın yaklaştığını haber verdi. Bahtsız muhafızlar dördüncü kere eyerlerine atladılar, ikili sıra meydana getirdiler ve uygun adım ilerlemeye başladılar. Onları askeri erkân ve değişik kıtaların kumandanları takip etti; en önde binbaşılar, onların arkasında rütbe sırasıyla diğerleri, en arkada da muhteşem bir paşalar geçidi yer alıyordu. Paşalardan sonra otuz kadar mutrib belirdi. Ardından, ikili sıra halinde yürüyen piyade neferleri arasında Padişah'ın açık arabası göründü. Arabaya her birini bir seyisin çektiği dört kır at koşulmuştu; arabanın içinde Zat-ı Şahane'nin itinayla yeşil tüle sarılmış portresi vardı. Padişah'ın genç damadı Said Paşa arabanın önünde ilerliyordu. Üzerinde süvari üniforması vardı ve safkan bir Arap atına binmişti; onun arkasından, Serasker ve Halil Paşa yan yana geliyorlardı. Bunların da gerisinde süvari alayının bir bölüğü yer alıyordu.

Peki Padişah, ya o neredeydi?

Heyhat! Beklentilerimiz boşuna çıktı –meğer sabah sarayın arkasındaki tepelerde beş bin askeri teftiş etmiş ve üstü açık bir arabayla Kâğıthane vadiğine doğru yola çıkmış; portresini de paşalara emanet etmiş.

Top ve tüfek atışları, davul sesleri arasında Pera'ya ulaştık. Bütün askeri kıtaların kendi kışllarına doğru yürümelerini tam zamanında yakalamıştık. Bunu çok muntazam ve hoş bir tarzda yaptılar; pek çoğunun ayakkabısının kelimenin tam anlamıyla ayaklarına bağlı olduğu göz önüne alınırsa bu hayret verici bir vaziyetti!

Bu orduyu görünce, Türklerin inatçılığına ve intibak güçlerine hayran olmamak elde değil. Kıyafetlerinin bütün kötülüğüne ve talimlerindeki kusurlara rağmen, birkaç yılda Avrupai bir disiplin teşkil etmeye muvaffak olmuşlar. Bunu da kendi kendilerine öğrendikleri söylenebilir; aslında hedefledikleri mükemmelliğe hızla ulaşmanın yolunu, yani yabancılardan talim terbiye alma lüzumunu akliselimleriyle buldukları halde, bunu tatbikata geçirmekten alıkondukları anlaşılıyor. Vaziyetlerinin bütün güçlüğüne rağmen, taklit kabiliyetlerinin müthiş olduğunu ispat etmiş bulunuyorlar; Rusya'nın kıskanç politikası, Türk ordusunun sadece üç yıl önceki hali ile şimdiki halini mukayese fırsatı bulmuş olanların gözünde sarahat kazanıyor. Osmanlı diğer milletlerin müesseselerini tetkik etmek için kendisine verilen

her fırsattan istifade etmeye dünden hazır; yeter ki politik mülahazalarla bu gayretlerin önüne geçilmesin.

Yakın tarihteki hadiseler Moskova'nın Bab-ı Âli üzerindeki nüfuzunu bir dereceye kadar zayıflatmış; kısa bir müddet önce İstanbul'a gelen Avrupalı zabitlerin harekete geçmesine izin verilirse, çok geçmeden Türk ordusunun "hammaddesi"ni nizami askeri kıtalar haline sokacaklardır. Hem ülkelerine, hem öğretmenlerine, hem de hünkârlarına layık olduklarını göstereceklerdir. Türk askerinin itaatkârlığı takdire değer; terakki arzusu öyle güçlü ki boş zamanlarını dahi malumatı elverdiğince silahlar mevzuunda kendini geliştirmek için kullanıyor; bu mevzuda harcadığı emek ve zaman, temiz görünümlü silahlarının parlak namlularından hemen anlaşılıyor.

Ama biz gene Pera'daki kıtalara dönelim. Zabitleri avamdan ayıran tek şey silahlarıydı. Sıradan insanlar gibi bir sırt çantası, bir kumbara, bir pelerin ve bir seccade yüklenmişlerdi. Çok sayıda saka koltuk altında tuttuğu deri mataralar ve beline bir kuşakla astığı toprak taslarla askerlere hizmet ediyordu.

Pera'yı geçtikten sonra, birkaç kıta farklı istikametlere yürüdü; mahalle alışıldık sükûnetine yeniden kavuştu. Ne var ki, "başı çekmesi" icap eden Padişah'ın yokluğu, alayın göreceği alakayı mühim nispette azaltmıştı. Hayal kırıklığını ancak gelecek cumayı Asya'nın Tatlı Suları'nda geçirme hazırlığı yapan bir gruba katılma kararım giderebildi. Dünya yüzündeki en muhteşem imparatorluklardan birinin hükümdarını –bir milyon sıfatlı hünkârı– karşılama hazırlıkları şimdiden yapılmıştı.

Kadınlar ve Mesireler

Altıncı Bahis

**Türk hanımların rahatlığı–Asya’nın Tatlı Suları–Mukaddes saha
Vadinin içinden akan dere–El aynaları–Tatilciler
Şarklı kadınların yabancılara karşı kibarlığı–Dini bütün güzel
Paşanın zevcesi–Namus bekçisi–Değişen sahne
Rumeli Hisarı–Türklerin dost canlılığı**

Türk kadınlarını “kendi evlerindeymiş” gibi rahat görmek isteyen seyyahlar, yazın bir cuma günü Asya’nın Tatlı Suları’nı, yani güzel Göksu vadisini ziyaret etmelidir. Üç yandan sık nebat örtüsüyle kaplı, yüksek tepelerle çevrili bu güzel vadi, yeniçerilere zindan olan Rumeli Hisarı’nın tam karşısına düşüyor. Berrak sularını güneş ışığında parlayan Boğaz’a döken, sık ağaç dallarının sanki üzerinde bir çardak meydana getirdiği Göksu deresi bu havaliye adını vermiş.

Sivri bir burnun üzerine kurulmuş, dış boyaları ve yemyeşil bahçesiyle cıvıl cıvıl görünümlü kasrı geçip, iki yanındaki ağaçların suyun üzerinde sakin bir loşluk meydana getirdiği küçük derenin çevresindeki derin gölgelere dalmak insana büyük bir zevk veriyor. Ağaçların altında, her güzel ve huzurlu noktada olduğu gibi, bu dünyadan göçmüş Müslümanların sarıklı mezar taşları yükseliyor. Öğle sıcağından kaçan kuşlar, dalların arasında emniyetle olmanın coşkusuyla cıvıl cıvıl şakıyorlar.

Buraların hoş serinliğiyle canlanan kayıkçımız hızla açık köprüye doğru atılıyor. Derenin en dar yerine kurulmuş olan bu köprü, korunaklı vadinin iki yakasını birleştiriyor. Tatil vesilesiyle gelen kalabalık, öğle sıcağında vadinin derinliklerine sığınmayı seviyor; akşama doğru yavaş yavaş açıklık alana, arapkârî süslemeleri olan, beyaz mermerden harika bir çeşmenin başına toplanıyor. İnsanlar Boğaziçi’nden püfür püfür esen taze havayı ciğerlerine dolduruyorlar.

Kadınların kilimlerini yaydığı, arabalarıyla gezdiği ve uzun yaz sabahlarını geçirdikleri çayır, dereden ağaçlık bir sahayla ayrılıyor; burası konuşkan eşlerinin dedikodularından uzakta keyifle çubuklarını tüttüren, şerbet içip karpuz yiyen erkeklere ayrılmış. Bu “kutsi saha”yı geçince karşınıza dört bir yandan ağaçlarla çevrili, insan kalabalığıyla dünyanın en güzel manzaralarından birini teşkil eden hoş bir açıklık çıkıyor.

İşte şurada hanım sultanlar arabalarına kurulup yumuşak çimenlerin üzerinde aheste aheste geziniyorlar; öküzlerinin yaldızlı siperlikleri ve ara-

ba tentelerinin sırmalı saçakları güneşte ıslıl ıslıl parılıyor. İpek minderlere yaslanmış hanımların yaşmakları ise her zamankinden biraz daha gevşek. Az ileride bir paşanın zevcesinin yaldızlı arabası rengârenk püsküllü perdeleriyle ve cicili bicili süslenmiş atlarıyla çayırda hızla yol alıyor. İçindeki peçeli güzel duru, solgun tenini tüylerden yapılmış bir yelpazenin arkasına gizliyor. Bu hem oyalanmasını sağlıyor, hem de fildişi sapını tutan perilere yaraşır elini, ince uzun parmaklarındaki paha biçilmez taşları ve incecik bileğini teşhir etme fırsatını yaratıyor. İşte burada bey, efendi ve emirlerin zevceleri Acem halılarını ve kızıl kilimlerini yayıyorlar; yaşlıca olanlar yüzlerinin alt kısmını örten muslin parçasını kaldırıp kadın çubuğunun keyfini çıkarıyorlar; daha genç hanımlar ise halının kenarına diz çökmüş bir halayığın tuttuğu el aynasına (bir Türk hanımının değişmez yol arkadaşı) bakıp hotozlarını düzelterek kendilerini oyalıyorlar.

Bu el aynaları tasavvur edilebilecek en sevimli oyuncaklar; büyük bir zevkle süslenmiş olmaları ve umumiyetle çok pahalı malzemelerden yapılmış olmaları, bunların Şarklı bir güzelin gözündeki büyük ehemmiyetini ispat ediyor. Haremden bu vazgeçilmez oyuncaklardan biri daima kadının yanını başındadır; kafesli her arabanın içinde de dört tane ayna süslemelerin arasına yerleştirilmiştir. Bu şekilde yolculuk ederken de güzelliğin akisleri seyredilebilir; hiçbir Türk hanımı Büyükdere'den İstanbul'a yapacağı üç saatlik seyahate yanına sevgili aynasını almadan çıkmaz.

Hepsi de yuvarlak şekilli olan ve umumiyetle oturtulduğu çerçeveye benzer malzemeden, aynı ölçüde süslü bir sap taşıyan bu aynalardan bazıları zengin altın veya gümüş işlemeli, değerli taşların kakıldığı bir çerçeveye yerleştiriliyor; fakat bunlara sadece saraylarda ya da en varlıklı asillerin konaklarında rastlandığını söylememe gerek yok herhalde. Diğerleri küçük incilerle son derece ince motiflerin işlendiği renkli kadifelerden yapılıyor; bazen de Türklerin mükemmel bir sanata vardığı sırma işlemler kullanılıyor. Daha fakir olanların da aynaları eksik değil, ama onlarınkiler ahşap çerçeveli, süslü püslü boyanmış ve ekseriyetle çok küçük oluyor.

İnsan kalabalığını tasvir etmeye çalıştığım Göksu vadisi, temelde çok Şarklı bir manzara sunuyor. Ağaçların altında ilerleyen kırmızı örtülü arabalar; körpe çimenlerin üzerine yayılmış beyaz peçeli gruplar; hizmet eden halayıkların devamlı koşuşturması; mallarını baştan çıkarıcı şekilde teşhir ederek oradan oraya seğirten ve başlarının üzerindeki tepsilerde billur veya çini tabaklar bulunan garip giyimli muhallebi veya pembe, sarı şeker satıcıları; malının beyazlığını ortaya çıkaran küçük toprak kâselerle kaplı, bir o yana bir bu yana sallanan tepsisini omzuna yerleştirdiği askıya asmış yoğurt

Göksu Çeşmesi ve mesire

satıcısı; sırtıkan maymunlarını ve dans eden ayılarını teşhir eden Çingene-ler; geniş kenarlıklı hasır şapkası ve Frenk kıyafetiyle gruptan gruba kova-larla buz taşıyan ve kısa ömürlü, nazik malına kazanacağı kuruşların sayı-sı kadar çok dilde methiyeler düzen güneş yanığı suratlı Rum; geniş sarığı, zarif testileri ve billur kadehiyle bu nevi yerlerden hiç eksik olmayan saka; varlıklı haremelerin hanımları için halılar, çubuklar ve kumanya taşıyan Zenci köleler; mor İzmir üzümü salkımlarını, al al şeftalileri, piramit şeklin-de yığılmış fındıkları ve çiçekleri hâlâ duran eriklerini taze dallarıyla birlik-te teşhir eden meyve satıcıları; bir kenara yığılmış altın toplar gibi görünen ve üzerlerinden estikçe rüzgârı kokulandıran kavunlarının ve kabukları zümrüt rengine karpuzlarının arasında oturan satıcılar; yerlilerin Asya ya-kasında daima daha çarpıcı olan çeşit çeşit kıyafetleri; güzellerle dolu bir arabanın önünde yarım daire şeklinde oturmuş, defin dümtteklerine ve ke-mençenin tiz sesine refakat eden Rumlar. Bunların hepsi bir araya gelerek kendine has, mükemmel bir tablo meydana getiriyor. Bir Avrupalı, burası hakkında önceden bir fikir sahibi olmadan, hop diye Göksu'ya konabilsey-di, büyülendiğini ve o zamana kadar Şarklı bir masalcının mübalağası ka-bul ettiği şeylerin hakikat halini aldığına şahit olduğunu zannederdi.

Vadiyi ya da en azından tasvir ettiğim kısmını daha bir güzelleştiren bir unsur da “Sultan Ağacı” denen heybetli bir kayın ağacı. Padişah Göksu'ya geldiğinde kendisi için bu ağacın altına serilen haliya oturuyor. Ağacın biraz gerisinde, söğütlerin gölgelediği bir tepecikte çok şık bir mezar taşı duruyor. Hangi bahtiyar kişinin bu güzel yere gömülmüş olduğunu öğrenemedim.

Kendimize güzel bir köşe seçip, halımızı yaydıktan ve minderlerimizi yerleştirdikten sonra, meyvelerimizi yedik ve grubumuzdan birkaç kişi tepe-lerde avlanmaya gitti; dostum Madam S..... ve ben de her an kalabalıkla-şan bu büyülu halkanın çevresini turlamaya çıktık. Gözlerimizin gayri ihti-yarı bir hayranlıkla takıldığı kişilerden çok zarif selamlar aldık; güleç yüz-lü bir ricacı önümüzü kesti ve arabadan inmeye tenezzül etmeyecek kadar tepeden bakan ya da fazlasıyla üşengeç bir grup hanımın kim olduğumuz, nereden geldiğimiz nevinden insanın sabrını zorlayan basit suallere cevap bulmak istediğini bildirdi. İçlerinden bir teki bile güzel değildi, ama hepsi de kibar ve iyi huyluydu; onları hiçbir şekilde alakadar etmeyecek bir yığın şey sordukları yetmezmiş gibi, kendilerine dair bizi aynı ölçüde alakadar et-meyen bir yığın şey anlattılar.

Türk hanımlarının yabancılarla karşı nezaketi eşsizdir. Onlarla ayaküstü görüşme niyetindeki bir Avrupalı kadınla sohbet etmeye bayılıyorlar; bunu

da ecnebinin bütün *gène* [sıkıntı] hislerini derhal yok edecek bir rahatlık ve samimiyetle yapıyorlar. Önlerindeki her şey beş dakikada hizmetinizde; yedikleri meyve, kendi elleriyle hazırladıkları şerbet. Onlarla dost olmak için yapmanız lazım gelen tek şey güler yüz göstermek, zararsız meraklarını tatmin etmeye istekli olmak ve nezaketlerine elinizden geldiğince karşılık vermek. Avrupa'da çok yaygın olan o susturucu lakaydiye veya göz ucuyla ki-birli süzme denen şeye bir Türk hanımefendisinde rastlayamazsınız; tersine, onda memleket insanlarının hepsinde görülen sezgiyle edinilmiş, istekli bir kibarlık vardır. Hislerinin sadeliği ve iyi huylu oluşları da buna ilave edildiğinde, iki kat cazip hale geliyorlar. Kısa da olsa bu hoşsohbet sırasında, yürek kadar göz de tatmin olur; Şarklı bir kadının zarif edası, gösterdiği nezaketin cazibesini büyük nispette artırır. Kendine hâkim tavırları ve vakarı, yapmacık bir soğukluğun değersiz nazlarına çok üstündür; ayrıca, nezaket göstermeye hazır olduğu ölçüde, küstah sayılmaktan nefret edeceği hususunda sizi ikna eder.

Arabadaki hanımlara veda edip yürüyüşümüze kaldığımız yerden devam etmeye hazırlanırken, yaşlıca olan hanım bize dört büyük salatalık ikram etti. Şarklılar bu sebze yi çok seviyorlar ve meyve gibi yiyorlar. Elbette bu armağanı verildiği kibarlıkla kabul ettik, fakat bu lükse kendimizi kaptırmadık. Bu hadise ehemmiyetsiz olsa da, anlattığım bazı şeylerin doğruluğunu ispatlıyor. Onlarla karşılaştığımızda hanımlar bu iptidai kumanyayla kendilerine ziyafet çekiyorlardı; bunu bir İngiliz hanımefendisinin sandviç ve şampanyadan teşekkül eden kumanyasından ikram etmesi kadar büyük bir kibarlıkla bizimle paylaştılar.

Arabanın biraz ilerisinde, arabasından inmiş genç ve güzel bir kadına rastladık. Şark kenarına gümüş işlemeli bir kâse konmuş pahalı bir Acem seccadesi üstünde çömelmişti. Hemen arkasında kollarını kavuşturmuş üç halayık duruyordu. İbadetine öylesine dalmıştı ki, bir Türk hanımı için daima merak mevzuu olan iki Avrupalı kadının gözükmesi bile gözlerini yerden kaldırmamasını sağlayamadı. Çarpıcı bir güzelliği vardı, hareketleri son derece zarifti, birbirine kenetlediği küçük elleriyle yüreğinden kopan, kelimelere dökülmesi icap etmeyen derin, sessiz bir duayla alnını yere değdiriyordu. Başka bir işle uğraşıyor olsaydı, sırf dünyadaki en güzel yüzlerden birine bakmanın vereceği zevk için orada bir saat daha oyalanırdım; fakat namaz kılarken onu rahatsız etmenin kabalık olacağını düşündüğümden yoluma devam ettim.

İster mecburi ister keyfi hiçbir şey, içtimai mevki ne olursa olsun, bir Türk kadınının ibadetine mani olamaz. Bulunduğu yerin veya çevresindeki

şartların da tesiri olamaz. Padişah'ın ablasını Kâğıthane'de veya halka açık başka bir yerde, namaz vakti geldiğinde arabasından inmiş halde namaz kılarlarken görmek normaldir. Halayıkları seccadesini serdiğinde, çevresindeki kalabalığın gürültüsüne aldırmadan, sanki kendi sarayının yaldızlı odalarından birine kapanmışçasına sakın ve kendine hâkim bir tavırla namazını kılar. Böyle bir şeyi anlatmam dahi lüzumsuz herhalde.

Ulu ağaçların yeşil dalları altında, taze çimenlerin üzerinde yürüyüp etraftaki dağlardan vadiye esen serin meltemi içimize çekerken binlerce selam aldığımız gezinti ne de hoştu! Padişah'ın gelmesi an meselesiydi; pek çok kara göz sık sık vadinin ağzına, az önce sözünü ettiğim ulu kayın ağacına dönüyordu. Ne var ki, hepsi boşunaydı; Padişah bizi büyük bir sükût-ı hayale uğratarak o gün gelmedi.

Yürüyüşümüz sırasında, hemen dikkatimizi çeken bir arabaya rastladık. Rengârenk boyanmış öküzleri⁶⁸ boyunduruklarından çıkarılmış, birkaç adım ötede otuyorlardı; halayıklar araba boyunca yan yana dizilmişlerdi ve hemen önlerinde iki Zenci uşak duruyordu. Yüksek mevkiye işaret eden bütün bu tedbirler adımlarımızı yavaşlatmamıza ve arabanın içindekilere her zamankinden daha büyük bir dikkatle bakmamıza yol açtı. İki kişiydiler; ciddi görünüşlü, yaşlıca olanı çubuğunu çekmekle meşguldü; nakışlı minderlere gömülmüş olan açık tenli genç kadın ise zar zor seçilebiliyordu.

Açık tenli dedim, ama doğru bir deyiş olmadı bu; çünkü bizim yaklaştığımızı görünce şöyle bir kalktı ve tutmakta olduğu, tavus kuşu tüylerinden garip tarzda bir çerçeveye oturtulmuş el aynasını yüzünün önünden çekti; karşımıza o ana kadar canlı bir varlıkta gördüğüm en solgun yüz çıktı. Ölü gibi beyazdı, yaşmağının kıvrımları ile bu örtüyle sardığı alnı arasında hiçbir renk farkı yoktu! Bir vampirin kısmen kurbanı olmuştu sanki; daha önceki avıyla doymuş olan vampir bu kurbanını işini bitirmeden bırakmıştı adeta. Ama ne gözlerdi onlar! Öyle koyu, öyle hüznü; gece gibi siyah kirpiklerle peçelenmiş, solgun yanaklarında kapkara saçaklar gibi duruyorlardı. Böyle gözleri olsa olsa rüyalarımda görmüşümdür! Burnu ince ve muntazamdı; sıkıca bağlanmış yaşmağı yüzünün mükemmel ovalliğini ortaya çıkarıyordu. Gördüğüm en hayali güzeldi, tarif edilmesi imkânsız bir güzellik. Satenlere yaslanmıştı, ellerinde ve alnında taşlar parlıyordu, ama bedbaht olduğuna eminim; solgun çehresinde derin bir ümitsizlik, hareketlerinde kırık bir kalbin hikâyesini anlatan bir huzursuzluk vardı. Onun hikâyesini dinlemek için neler vermezdim.

Ona doğru çevirdiğim uzun ve içten bakışımda bu hislerimi dışa vuran bir şeyler olmalı ki, daha ben gözlerimi onun üzerinden çekmeden, üzgün,

68

Haremlerden en mühimlerinin arabalarını beyaz denebilecek kadar soluk renkli öküzler çeker; bunların iyi tımarlı postları turuncunun çeşitli tonlarında tepeden tırnağa boyalıdır. Bu durum onlara olağanüstü bir görünüş temin eder.

tatlı bir şekilde tebessüm etti ve sanki onun güzelliğine bakarken hissettiğim hüzne teşekkür edercesine elini kalbine bastırdı. Bu arada yaşlı hanım sessizce çubuğunu tütürüyordu, yanındaki mesut bir yol arkadaşımıışçasına sakindi; zengin arabanın gümüş saçakları güneş ışığında parılıyordu; bu muhteşem arabanın içindeki her şey şen şakrak ve güler yüzlüydü, sahibesinden başka. Herkese sorduğum halde kim olduğunu öğrenemedim. Sadece bir kişi, bana onun bir paşanın gözde zevcesi olduğunu söyleyebildi, fakat paşanın ismini hatırlayamadı; doyurucu olmaktan uzak bu malumat kırıntısıyla yetinmek mecburiyetinde kaldım.

Vadi turumuzu tamamladıktan sonra, bir ağacın altında minderlerimize yaslandık ve yürüyüşün yorgunluğunu atmak için, almış olduğumuz lezzetli karpuzlarla kendimize ziyafet çektik. Az sonra birkaç Türk hanım da bizi takip etti ve aynı ağacın gölgesine oturdu. Onları *papillote*'un [saçları kıvrırmak için sarılan kâğıt zıvananın] esrarlı dünyasıyla tanıştırdık. Lüleli saç moda olalı beri bu ilim onlara çok alaka çekici geliyor. Böyle ıvır zıvırla eğlenerek yarım saat kadar hoşça vakit geçirdik. Yeni dostlarımızla meyve ve şekerlemelerimizi paylaştık. Kalabalığın deniz kenarına gitmek üzere harıl harıl hazırlandığını fark edince, buranın bir karakalem resmini çizmek için güzel bir kayın ağacının altına yerleştim. Vadinin bu kısmında nispeten az insan kalmış olmasına rağmen, etrafımda gene de bir yaşmak veya bir ferasceden daha pitoresk manzarayı görmeme mani olacak kadar kesif bir kalabalık olduğunu fark etmem uzun sürmedi. Tam ümidimi kaybedip vazgeçmek üzereydim ki bir Türk zabıt yanıma yaklaştı ve kendisine resim defterimi göstermemi rica etti.

Hemen arzusuna uydum ve böyle gönülden rıza göstermiş olmamın mukafatını son derece doyurucu şekilde aldım. Küçük defterimdekilerin insan resimleri değil, manzaralar olduğunu görünce, etrafımda toplaşmış olan hanımlara resmetmeye çalıştığım manzarayı kapattıklarını izah etti; derhal tasavvur edilebilecek en iyi niyetlerle sağa sola çekildiler; omzumun üzerinden sırayla eğilerek, sabrımı “Maşallah”, “Pek güzel” gibi nidalarla mükafatlandılar.

Sonunda küçük resmimi tamamladım; kalemlerimi topladıktan sonra, başımda nöbet tutmuş olan zabite kibarlığından ötürü samimiyetle teşekkür ettim. Biz de kalabalığa karıştık ve köprünün öteki tarafında yeşilliklerle çevrili hoş bir yoldan Boğaz kıyısına doğru yürüdük.

Hakikaten de sahne bir anda değişmişti. Karşı kıyıda soğuk, beyaz ve çıplak Rumeli Hisarı mavi gökyüzüne uzanıyordu. Burası Boğaz'ın en dar noktası olduğundan, hisarın mimari planına işlenmiş Peygamber adını son derece açık görebildim.

Surların içinde bir düzine kadar ev var;⁶⁹ burada yaşayanların çocukları, eski bir kanun uyarınca hisar dışından biriyle evlenemiyorlar. Dolayısıyla hepsi de yakın akraba; bu âdete şimdiye kadar karşı gelen olmamış.

Günün erken saatlerinde vadinin derinliklerini doldurmuş olan kalabalık, yolun bizi çıkardığı çayırılığın deniz tarafında, daha önce sözünü ettiğim çeşmede son bulan ve Boğaz kıyısını takip eden bulvarın iki yanındaki zarif ağaçların uzun gölgeleri altında toplanmıştı. Bir tarafta Padişah'ın kasrı yükseliyordu; kasrın hemen yanında çevredeki ağaçların yeşil dallarıyla neredeyse gözlerden gizlenmiş ince minaresi gökyüzüne uzanan küçük bir cami vardı. Diğer tarafta dizi dizi arabalar, ortalarında çayıra dağılmış kadınlar ve yaşlarının verdiği coşkuyla oradan oraya koşuşturan rengârenk elbise çocuklar havayı neşeyle dolduruyordu.

Yüreğe ilham veren bir görüntüydü! Oradaki insanların hepsinde sezilen iyi niyeti ve saadeti görmek çok güzeldi. Bu neviden bir sahneyi bir defa olsun görmüş bir Avrupalı'nın nasıl olup da beraberinde Türk karakterine dair menfi intibalar götürebileceğine aklım ermiyor. Türklerin payitahttaki varlıklı sınıflarda yaygın olan *morgue*'dan [azametten] uzak olduklarını daha önce anlatmıştım. Talihi açık komşularının kibri veya yüksekte bakışları, hayatını alın teriyle kazananların ve yoksulların eğlencesine mani olmuyor. Tatil ve istirahat günü, bütün mevkileri aynı seviyeye getiriyor, bütün farklılıkları askıya alıyor. Herkes aradığı hazzı istediği şekilde bulabiliyor. Bu haz da o kadar tabii ve basit ki, bulmak için çok aramaları gerekmiyor: Parlak bir gökyüzü, temiz bir hava, güzel bir manzara; işte hayattan zevk almak için icap eden şeylerin hepsi bu. En fakirler dahi uzun yaz mevsiminde bunlara kolayca ulaşabiliyor. Bütün bunlara Türkiye'de isteyenenden asla esirgenmeyen iyi yürekli tebessümler ve selamlar da ilave edildiğinde, Avrupa'nın didişme ve mücadelelerle elde edilebileceği şüpheli "imtiyazlı" ve daha ince hazlarına, tabiatın ve âlemşümül iyi niyetin kalıcı hazzını tercih etmekle Osmanlı'nın doğru bir tercihte bulunduğunu kabul etmeliyiz.

Ama "ince" kelimesini bu şekilde kullanmakla hata ediyorum. Türklerin zevkleri aslında Batı'nın sefahatinden bin misli daha ince değil mi? Tabiatın kutsiyetini seyretmek yaldızlı sofaları seyretmekten daha âli değil mi? Yaradan'ın asil ihsanlarını hissetme ve takdir etme gücü, kulun mahdud mükemmelliklerini keşfetme kabiliyetinden daha haşmetli değil mi? Sıhhat membaı tepelerden veya çiçek kokulu vadilerden esen rüzgâr, lüks hayatın parfüm kokulu havasından çok daha tatlı değil mi?

Bunlar "barbar" zevklerse, Türkler yeryüzünün en barbar insanları, çünkü en büyük keyfi bunlardan alıyorlar. Vezir vazifesinin sıkıntılarını bu-

69

Hisar muhafızlarının oturduğu evlerin çekirdeğini oluşturduğu bu mahalle, 1953'teki büyük onarım sırasında istimlak edilerek ortadan kalkmıştır (e.n.).

rada unutuyor, amele yorucu günlerin acısını burada çıkarıyor. Yok eğer bunlar en münevver zihinlere ve en temiz gönüllere hitap eden zevklerse, o zaman daha önce de anlatmaya çalıştığım gibi, Türkler “doğru bir tercihte bulunmuşlar” ve biz “medeni” Avrupa’nın onları ilimde olduğu kadar ke-yifte de fersah fersah aştığımızı düşünerek kendimizi özene bezene kandır-mamıza sessiz bir acımayla tebessüm etmekte haklılar. Bizler aslında haya-tımızı devamlı bizi çağıran, ama asla ele geçiremeyeceğimiz bir hayalin pe-şinde harcıyoruz.

Daha önce bu hakikati Göksu’da olduğu kadar çarpıcı şekilde hiç fark etmemiş, Türk kadınlarına da bu kadar müspet bir gözle bakmamıştım. O gün sanki bütün yürekler bayram yapıyordu; akşam çöküp kaygımıza dön-düğümüzde, Göksu vadisine veda ederken Türkleri artık daha iyi tanıdığımı hissettim. İçtimai karakterlerini o güne kadar olduğundan çok daha doğru anlamıştım. Sözüne etmeye degecek mühim bir nokta daha var; pe-şin hükümlerini bir kenara bırakmaya ve bu insanların milli itiyatlarını ve huylarını tetkik etmeye kararlı bir Avrupalı, Şarklılarla daha fazla beraber oldukça, hem onları tesir altında bırakan efkâr ve hissiyatın, hem de hare-ketlerinin nasıl tutarlı bir bütün oluşturduğuna daha fazla hayran oluyor. Yabancı misafirlerinin sinir bozucu ve intibaksız itiyatlarına ve peşin hü-kümlerine gösterdikleri müsamaha da cabası.

İtiraf etmeliyim ki Avrupalı kadınlar, bir toplantıda iki yabancıyı arala-rına almaz, Göksu’da geçirdiğimiz gün boyunca dostuma ve bana gösteri-len sıcak kabulü göstermezler. Sadece orada dolaşan gâvurlar olduğumuz halde, dört bir yandan tebessümlerle selamlanıyorduk; onlarla biraz daha kalmamızı, kumanyalarını paylaşmamızı istiyorlardı: Kısacası bize, ilk ve belki de son defa görecekleri insanlardan çok, sanki ahbablarımız gibi davranıyorlardı. Türk kadınlarının teveccühünü kazanmayı zül kabul etme-yen her ecnebi hanıma bu nevi bir karşılama yapılır. Nezaket ve iyiliklerine güler yüzle yaklaştığınızda, ikramlarını kabul ettiğinizde, bunun karşılığını fazlasıyla alırsınız. Ama gariptir ki, İstanbul’da yaşayan Avrupalı hanımlar arasında tek bir Osmanlı ailesiyle tanışmamış olanlar var; dahası, bana Türk kadınlarından nasıl korkmadığımı soranların sayısı da birden fazla!

Peşin hükümlerin tahdit ediciliği veya yarattığı talihsiz tesirler üzerine konuşmak beyhude. Ama bu tesirler ıstırap verecek kadar ortada; bunun sebebinin, Avrupalıların cömertliği ve insanseverliği olduğu söylenemez.

Selamlıkta

Yedinci Bahis

Reis Efendi–Devlehay Hanım–Güzel Çerkez–Paşa
 Haremin teşrifat âdetleri–Bir görüşme–Namık Paşa ve Nuri Efendi
 Saltanat nişanları–Vezirlik beratı–Türklerin inceliği
 Çubuklar–Selamlık–Bahçe–Dini korku
 Kameriye–Kahvaltı–Haremde toplantı–Nesibe Hanım
 Yaşmak–Kılık tebdili şakası–Türk iltifatları–Halayık ve manav
 Konaktan ayrılış

Tam yalısına ikinci bir ziyarette bulunmayı düşündüğüm sırada, Reis Efendi'nin kendisinden bir davetiye geldi. Ertesi sabah Bab-ı Âli'ye gitmesinden önce saat altıda hareminde buluşmamızı rica ediyordu. Bana tercüman olma vazifesini deruhte eden genç bir Rum hanımın refakatinde yola çıktım; tayin edilen saatte yalının mermer rıhtımına yanaştık ve bizi hemen içeri aldılar.

Türk hanımların erken kalkma huylarından daha önce söz etmiştim. Şimdi de hepsi ayaktaydı; halayıklar ellerinde kahve ve çöreklerle sağa sola koşuşturuyorlardı. Devlehay Hanım odasına kapanmış ibadet ediyordu; kısa süre önce bir köle gemisinden satın alınmış yedi çocuktan, en fazla altı yaşında görüneni kapısında bekliyordu. Çocuklar son derece cılız ve zavalı görünüslüydü; belli ki bu masum yavrucaklar Çerkezistan'dan getirilirken açlıktan öleyazmışlar. Hele biri daha annesinin memesindeyken çalınmış ve hareme getirildiğinde hemen kendisine bir sütanne bulunmuş.

Güzel Gürcü, namazını kıldıktan sonra onu beklemekte olduğumuz sofaya geldi ve bizi çok candan karşıladı. Henüz sabahın körü olmasına rağmen, nazırın çoktan kalktığını ve sefaret tercümanlarından biriyle görüşmekte olduğunu söyledi. Bu arada tatlılar, kahve ve su ikram edildi; memnuniyetle hepsinin tadına baktım ve daha sonra Paşa'nın beni çağırmasını beklerken, bahçedeki hoş kokulu limon ağaçları arasında biraz dolaştım.

Limonlukta ancak iki tur atmıştım ki yumuşak bakışlı Goncafem Hanım tebessüm ederek bana doğru yaklaştı; elimden tutarak (bir Türk hanımından gelebilecek en büyük iltifatlardan biri) beni daha önce Padişah'ın kısa bir müddet şerefliendirdiği odaya götürdü. Kapıya vardığımızda elimi bıraktı ve nazırın yanına tek başıma yaklaşmam için birkaç adım geride kaldı.

Oda çok geniş olduğundan, sohbetimize başlamadan önce Paşa Hazretleri'ni iyice bir görme fırsatını buldum. İlk intibam müspetti. Sedin bir

ucunda oturmuş ve haremın bahçesine bakan açık bir pencerenin yanında yastık yığınları arasına neredeyse gömülmüştü. Oda bahçeden gelen çiçek kokularıyla dolmuştu.

Hakiki yaşını bilmeseydim, Paşa'nın altmışını devirdiğini düşünmezdim; gözleri hâlâ çok parlak, alnı hâlâ kırışıkızsıdı. Fesini geriye doğru atmıştı; kaftanı ten rengi ipektendi ve kenarına kakım kürkü geçirilmişti.

Odaya girdiğimde, çok değerli olduğu ilk bakışta anlaşılan çubuğuyla meşguldü. Büyük kehribar ağızlığı uçuk sarıydı ve ortasında elmasların kıldığı firuze bir şerit vardı. Başını ancak ben odanın yarısına vardığımda kaldırma zahmetine katlandı; ama bunu öyle hoş bir tebessümle yaptı ki teşrifat düşkünlüğünü hemen affettim.

Devlehay Hanım sedirden yirmi adım kadar ileride, kollarını önüne kavuşturmuş öylece duruyordu; güzel Çerkez bir işaret üzerine nazırın oturduğu yerin yakınına benim için bir koltuk koydu ve derhal ortağının yanındaki yerini aldı. Bana refakat eden Rum hanıma aynı nezaketin gösterilmemesi canımı çok sıktı; Paşa'yla geçirdiğim iki saat boyunca ayakta, daha doğrusu benim koltuğumun arkasına yaslanarak durmak zorunda kaldı.

Kendisine bahsettiğim şereften ötürü bana teşekkür ettikten ve uzun müddettir benimle tanışmayı arzu ettiğini ifade ettikten sonra, çubuk içmek isteyip istemediğimi sordu; memleketime Türklerin bana göstermiş oldukları bütün iyiliklerden ve nezaketten ötürü şükran hisleriyle dönmemi istiyorsa, beni bu "kokulu ot"u içmek gibi bir tehlikeden esirgemesini söylediğimde çok eğlendi. Mazeretimi hemen kabul etti ve sadece beni memnun etme arzusunda olduğunu söyledi. Yüz yüze konuştuğu ilk Frenk hanımı olduğum için, samimiyetini ispat etmeyi becerememiş olabileceğini de ilave etti. Daha sonra bir halayık bana tatlılar getirdi ve Goncafem Hanım kendi güzel elleriyle kahve ikram etti; bu arada zavallı genç dostum bu kibarlıklardan da nasibini alamadı. Büyük bir şahsiyetin huzurunda asla su ikram edilmiyor.

Daha yarım saat geçmeden, nazırın büyük olmaktan çok, iyi bir adam olduğuna kanaat getirmiştim. Üzerinde çok hoş bir yumuşaklık ve yardımseverlik havası vardı; eğlence ve merak karışımı bir tebessümle ak sakalını sıvazlayarak bana baktığında, ondan daha "çocuksu bir yaşlı" görmemiş olduğumu düşündüm. Muhtelif mevzuallara değinip birçok sual sordu, fakat bunların hepsi de çok alelade suallerdi. Mihrimah Sultan'ın muhteşem düğün şenliklerini çok beğendiğimi söylemem, onu halkın hızla medenileştigine ve tekâmül ettiğine dair iltifatlarımdan çok daha fazla memnun etti.

Bariz bir alaka gösterdiği tek mevzu, o sırada Londra'daki Türk sefirinin ne derecede sevildiği idi.

Nuri Efendi'yle tanışıp tanışmadığımı sordu; müspet cevap alınca, Londra'da sevilip sevilmediğini öğrenmek istedi hemen.

Fikrimi sorarak beni şerefleştirdiği için samimiyetle karşılık verme yoluna giderek, müşahede ettiğim kadarıyla sevilmediğini söyledim. Nuri Efendi'nin çok iyi bir adam olduğu kanaatindeydim; ama İngiltere'de tutunmaya veya temsil ettiği millete dair müspet bir intiba uyandırmaya hiç de münasip biri değildi. Halbuki Türk insanları arasında yaşamaya başladığımdan beri, kendi halkımın gözünde onların iyi bir yeri olmasını arzu ediyordum. Avrupa dillerinden hiçbirini konuşamadığını, haşin tavırları bulduğunu ve aralarında yaşadığı insanların hissiyat ve itiyatlarına ayak uydurmaya hiç gayret göstermediğini anlattım.

Daha sonra Namık Paşa'dan söz açtı ve gülerek şöyle dedi: "İngiltere'deki hanımların onu tercih ettiklerini biliyorum; sizin memleketinizde kadınların sözünün geçtiğini işitmiştim. Evet, evet –Paşa genç, yakışıklı ve kibar; Fransızca'yı da iyi konuşuyor. Nuri Efendi asla selefi kadar gözünüze giremeyecek, ama gene de iyi bir adamdır; hem belki İngilizler onun Bab-ı Âli'de müsteşar olduğunu bilmiyorlardır."

Namık Paşa'nın Avrupa âdetlerine çok iyi intibak gösterdiğini, girdiği her mecliste kabul gördüğünü ve şimdiye kadar yaşananlara bakılırsa, yabancı bir devlette sefir olmaya halefinden çok daha münasip olduğunu ifade ettim. Nazır bir an öylece durup bana baktı, sonra şakayla karışık şöyle dedi: "Siz yarı yarıya diplomatsınız. Bunu daha önce de duymuştum. Hayatımda ilk defa Frenk bir hanımla sohbet ediyorum; ama bu mevzu açıldığına göre, size son bir sual sormak istiyorum. Dürüstçe söyleyin, eğer siz seçecek olsaydınız, İngiltere'deki Türk sefaretine bundan sonra kimi tayin ederdiniz?"

Bu suale tebessüm etmeden duramadım, ama tereddüt etmeden cevap verdim: "Reşid Bey, şu anki Paris sefiri. Avrupa'ya Türklerin ne olduklarını ve ne olabileceklerini ancak Reşid Bey gibi kişiler ispat edebilir –zeki ve kibar tavırlı oldukları kadar hükümleri sağlam ve karakterleri yüksek kişiler. Bab-ı Âli Reşid Bey'i bir veya iki yıl önce Londra'ya göndermiş olsaydı, İngilizlerin Türk siyasetine dair fikirleri şimdikinden çok daha müspet olurdu."

Türk nazırı Yusuf Paşa'ya fikrimi bu şekilde dobra dobra söylerken, Reşid Bey'in İngiltere'ye gönderilmesi yolundaki fermanın kısa süre sonra çıkacağı aklımın ucundan bile geçmezdi. Aradan biraz zaman geçince, Reis Efendi'nin bir dostuma Reşid Bey'in Londra'ya vardığı haberini verirken, "Frenk dostunuza yeni sefirin ondan önce İngiltere'ye gitmiş olduğunu söy-

leyebilirsiniz. Bu sefirin kendisinin de seçtiği kişi olmasına herhalde memnun olur” dediğini duyduğumda, bu çok hoşuma gitti.

Nazır, Türk sefirinden sonra mevzuyu İngiltere kralına getirdi ve Avrupa’daki hükümdarlar arasında en çok onu beğendiğini söyledi. Hakikaten de hem hükümdarımız, hem de halkım hakkında öyle uzun ve müşfik konuştu ki Rusya ile derin bağları olduğunu önceden bilmesem, Padişah’ın tebaası içinde “Anglo-Türk”lerin de bulunduğu inanamırdım.

Beni bekletmemek maksadıyla sabah kıyafetiyle karşıladığı için af dilemesi üzerine, söz kıyafetlerden açıldı. Onun kibarlığına karşılık vermemin tek yolu, giydiklerini ne kadar beğendiğimi ve bunları Avrupalıların redingotlarına tercih ettiğimi söylemekti. Sözlerimden memnun olmuş gözüktü ve bunu fırsat bilerek Goncafem Hanım’dan nişanlarını getirmesini istedi. Böylelikle Padişah’ın zevkini ve ihtişamını gözlerimle görebilecektim; doğrusu pahaca bunlar kadar değerli bir şeye rastlamadığımı söylemeliyim.

İlk gösterdiği, vezirlik beratıyla birlikte verilmiş olan, üstünde Padişah tuğrası ve takan kişinin rütbesi bulunan, incelikle işlenmiş ve pırlanta bir çerçeve içine alınmış altın bir nişandı. Ama beratın kendisi beni çok daha fazla alakadar etti. Beyaz satenden bir kumaşa sarılmış, sırmalı bir kordon ve püsküllerle bağlanmış bu muazzam büyüklükteki kâğıdın üst tarafında Allah’ın adı yazılıydı; hemen altında çok daha büyük bir yazıyla Padişah’ın tuğrası yer alıyordu. Bunların yanı sıra vesikanın tam ortasında yer alan vezirin adı ile sayfanın sol altındaki İstanbul kelimesinin harfleri altın yaldızlıydı. Geri kalan yazılar basitçe mürekkeple yazılmış, fakat harfler çok güzel şekillendirilmişti. Varakanın arkasında, sahihliğini teyit etmek üzere, vesikayı hazırlamış olan Nuri Efendi’nin ve kendisine verilen vazifeyi kabul ettiğine dair Paşa’nın mühürleri bulunuyordu.

Nazır beratı yeniden sardıktan sonra, avucuma Padişah’ın minyatür bir portresini koydu. Çiçekleri elmaslardan ve yaprakları mineden bir çelengin ortasına yerleştirilmiş olan portre, aynı değerli taşlardan amblemlerin işlendiği, göz kamaştırıcı parlaklıkta ikinci bir çerçeve içine alınmıştı. Bu muhteşem nişan altın bir zincire asılıydı ve elmas bir tokayla tutturuluyordu.

Kibar yaşlı adam nişanı çok beğendiğimi görünce, gözünde daha fazla değer kazanması için benim de bir müddet için bunu takmamı istedi. Tatlı Goncafem Hanım’ın başımdan geçirdiği zincirin lülelerime takılması veziri çok eğlendirdi ve saçlarımın kurtarılmasını hakiki bir neşeyle seyretti; daha sonra da kendi nişanını bundan daha hoş halde hiç görmemiş olduğunu söyledi.

Bu değerli süslerin tek kusuru adeta emanet gibi olmaları; ölüm veya vazifeden azil halinde Padişah’a geri verilmeleri icap ediyor. Nazırın sonra

gösterdiği daha küçük, ama belki daha zarif bir nişanla fazlasıyla gurur duyması bu vaziyetle irtibatlıydı. Hünkârı bunu ona Bab-ı Âli'ye sadakatin-den dolayı vermiş ve yanına da ölümü halinde en büyük oğluna geçeceğine dair bir vesika ilave etmişti. Bu vesikanın ehemmiyeti, memleketine karşı vazifesini örnek biçimde yerine getirmesi sebebiyle nazıra karşı Padişah'ın duyduğu minnet ve şükranı gösteren bir kayıt olmasıydı.

Vezirin büyük bir hazla tütün içişini seyretmek doğrusu çok hoştu. On dakikada bir çubuğu zevcelerinden biri tarafından değiştiriliyordu; sanki tütünü sırf kokusu için kullanıyordu. Bir yandan da kıymetli ve çeşitli çubuklarını teşhir etme fırsatı bulmuş oluyordu. Gösteriş yaptığının zannedilebileceği aklının köşesinden bile geçmiyordu. Pek çoğunun güzel olmasına mukabil, ilk girdiğimde ağzında olan çubuk en güzeliydi.

Gitmek üzere ayağa kalktığımda, kibar ev sahibim yalıda dilediğim kadar kalabileceğimi ve ziyaretimi hoş hale getirmek için her türlü gayretin gösterileceğini söyledi. Görmek istiyorsam, selamlığın kapıları da hareminkiler kadar bana açık olacaktı. Haliyle bu teklifi kabul ettim; Paşa'nın yanından ayrıldıktan sonra, yapının iki kanadını birleştiren esrarlı dehlizlerde bana ve dostuma yol göstermek üzere Emin Bey ile bir Zenci uşağın hazır beklediklerini gördüm. Selamlığın kendisinde kayda değer bir şey yoktu. Şık bir daireydi, tertipli ve son derece temizdi; ama bana en cazip gelen yanını açık pencereleriydi. Kadınların sık kafesli boğucu dairelerinden sonra buranın ferahlığı gerçekten hoştu. Geniş pencerelerden girip hançerelerinden dökülen hürriyet şakımalarıyla sanki lüksün ihtişamını takdir edebilirlermiş gibi, geniş dairelerde kanatlarında gün ışığını taşıyarak oradan oraya uçuşan kuşlar da mekâna ayrı bir keyif katıyordu.

Bahçe beyaz mermer havuzları, iki yanında portakal ağaçlarının uzandığı yolları, gül tarhları, harika bir biçimde tanzim edilmiş binlerce sardunya ve mine çiçekleriyle adeta küçük bir cennetti! Buradan ayrılmayı canım hiç istemedi doğrusu; bu arada genç bey toplayabildiği kadar güzel çiçeği kucağıma yığmıştı; öyle ki aldığım soluk çiçek kokuyordu.

Selamlığın bahçesini ikiye ayıran yolun üzerine kondurulmuş mermer köprüden geçerken, alışılmadık kadın sesleri duyarak başlarını kaldırıp bizi gören bir grup Müslüman'ın şaşkınlığı bizi çok eğlendirdi. "Maşallah!" nidaları yükseldi. Birinin "Bunlar da kim? Nasıl buraya girmişler?" sualine öteki şöyle karşılık verdi: "Sakal-ı şerif üzerine yemin ederim ki sarışın olanı bir Frenk, öbürü de gâvur bir kadın. Bu dinsizler aramıza sızıyorlar. Kadınları büyük paşalarımızdan birinin selamlığında yüzlerini böyle peçesiz gösterme serbestliğine nasıl da sahipler; ama bizim üstümüze vazife değil -Maşallah diyelim. Allah hakkımızda hayırlısını versin!"

Reis Efendi'nin kameriyesi, o zamana kadar gördüklerimin en güzeliydi. Boğaziçi sahillерinin resmedildiğı kubbenin altındaki zarif fiskiyeden fışkıran berrak sular geniş bir havuza dökölüyordu. Bir yanı Boğaz sularıyla yıkanırken, arkası sarmaşıklarla kaplanmıştı. Zeminde göz kamaştırıcı beyazlıkta mermerler vardı. Nazırın küçük oğulları ve üç dört çocuk toplanmışlar, havuzun çevresinde yalınayak koşuşarak eğleniyorlardı. Fiskiyeden yağın su damlacıklarıyla sırlıklam olmuşlardı. Birbirlerinin ıslak haline kahkahalar atarken, kendilerinin de aynı vaziyette olmalarına hiç aldırıyorlardı.

Hareme döndüğümüzde kahvaltı sofrası kurulmuştu; kendisi de kahvaltıya oturmak üzere olan vezirin sofrasından gönderilmiş yiyecekleri Goncafem Hanım ve on kadar halayık ikram ediyordu. Kurabiyeler, pilav ve yahninin arkasından lezzetli meyveler geldi; bunlar kaldırılınca kehribar renkli şerbetten koca bir bardak içtim; daha sonra büyük sofadaki gruba katıldık.

Ama o ne kalabalık bir gruptu! Hepsi harika elbiseler giymiş, hotozlarında elmaslar parıldayan takriben bir düzine hanım sedirin üzerine oturmuşlardı; ayaklarını altına alıp aralarına oturdum ve Paşa'nın evden ayrılışını takibe koyulduk. On kürekçisi olan ve Acem halılarıyla kaplı kayığı onu Bab-ı Âli'ye götürmek üzere bekliyordu.

Sonunda yaveri, çubukçusu, maiyetindeki üç zabiti ve iki neferiyle tantanalı biçimde denize açıldı. O gözden kaybolur kaybolmaz, grubun bütün alakası benim üzerime çevrildi. Ellerini pelerininin saten kumaşı üzerinde gezdirdiler; yakamdaki broşun altın olup olmadığı, eldivenlerimi kendim mi yaptığım nevinden sualler tevcih ettiler ve onlara saç kıyırmayı öğretmemi istediler. Meraklarını tatmin ettikten sonra, onları tetkik sırası bana geldi. Bu arada kucağında bebeğıyle oturan nazırın baldızı parlak gözlü Nesibe Hanım'la tanıştım.

Artık haremde tembellik etmek asillik işareti addedilmediğinden, hanımların pek çoğı iğne işi yapıyor, bilhassa da yazmalara nakış işliyorlardı. Bazıları da iç gömleklerini süslemek için bir nevi kaba dantel örüyorlardı. Herkesin kendi işine dalmasından sonra, Goncafem Hanım bana güç bir sanat olan yaşmak takma mevzuunda bir ders vermeyi teklif etti.

Hemen odasına bir halayık göndererek bu ameliye için lüzumlu olan uzun bir muslin eşarp getirtti. Beş dakikada öyle bir şekil değişikliğine uğramıştım ki aynaya baktığımda kendimi tanımakta zorluk çektim. Odadakilerin keyfine diyecek yoktu; onları en çok memnun edecek şey, peçeme bir de ferace ilave ederek büyük hanımın karşısına çıkmamdı. Koyu renkli geniş feraceyi üzerime dolamayını ve doğru dürüst beceremesem de zarafetle

tutmayı bin bir güçlükle bana öğrettiler; daha sonra kahkahalar atan bir kız elimden tutarak beni muhterem hanımın odasına doğru sürükledi; benden önce girerek bir misafirin huzuruna kabul edilmeyi arzu ettiğini haber verdi.

Hanımın daveti üzerine, oyunu sürdürmek için icap eden bütün merasimle temenna ettim; elini öpüp önünde dikilene kadar kılık değiştirme şakamızı fark etmedi. Oyunu anladığında neşe çığlıkları attı; güya çok güzel olmuşum, dayanılmazmışım, İstanbul'daki bütün Müslüman erkeklerin başlarını döndürebilirmişim. Burada beni "hareminin nuru" yapmayı arzu etmeyecek tek bir paşa olamazmış, o halde neden İngiltere'ye dönmek istiyormuşum ki? Müslüman olmayı kabul eder miymişim? Bu minvalde binlerce şamatalı söz.

Heyecan birazcık yatışınca, sofaya geri döndüm; ilk seferinde yaşmağı saraylı hanımlarınki gibi takmışlardı; bu sefer de sıradan kadınların nasıl taktığı mevzuunda ikinci bir ders gördüm. Daha sonra, bir meyve kayığından karpuz almakta olan bir halayığın hareketlerini seyrederek beş dakika kadar oyalandım. Hiçbir şey bundan daha gülünç olamazdı: Haremin geniş kapısı aralıktı, kayıkçılardan biri rıhtımda duruyor, kayıktaki arkadaşından meyveyi alıyor, girişe doğru ilerleyerek mermer taşların üstündeki bir açıklıktan içeriye yuvarlıyordu. Halayık her gelen karpuzu yakalıyor, iyi olup olmadığını anlamak için iki eliyle kulağına götürerek tok bir sesin çıkıp çıkmadığını bakıyordu. Sonra da beğendiklerini bir kenara ayırıyor, diğerlerini Rum satıcılarla bowling oynuyormuş gibi büyük bir hızla geri yuvarlıyordu. Bir yandan da vaziyete yakışır bir gayretkeşlikle durmadan konuşuyordu.

Dost canlısı ev sahibelerimle bir saat daha geçirdikten sonra saatime baktım ve günün geri kalanını da onlarla geçirmem yolundaki iyi niyetli ısrarlarının önünü kesmek için önceden verilmiş bir randevum olduğunu söyledim. Büyük hanım ile çok sayıdaki misafirine veda ettikten ve İstanbul'dan ayrılmadan önce onu bir defa daha ziyaret edeceğime söz verdikten sonra, Reis Efendi'nin misafirperver yalısından bir kere daha ayrıldım; ailesinin her ferdinden gördüğüm alakaya derin bir minnettarlık hissini de beraberimde götürerek.

Azatl Cariyenin Kısmeti

Sekizinci Bahis

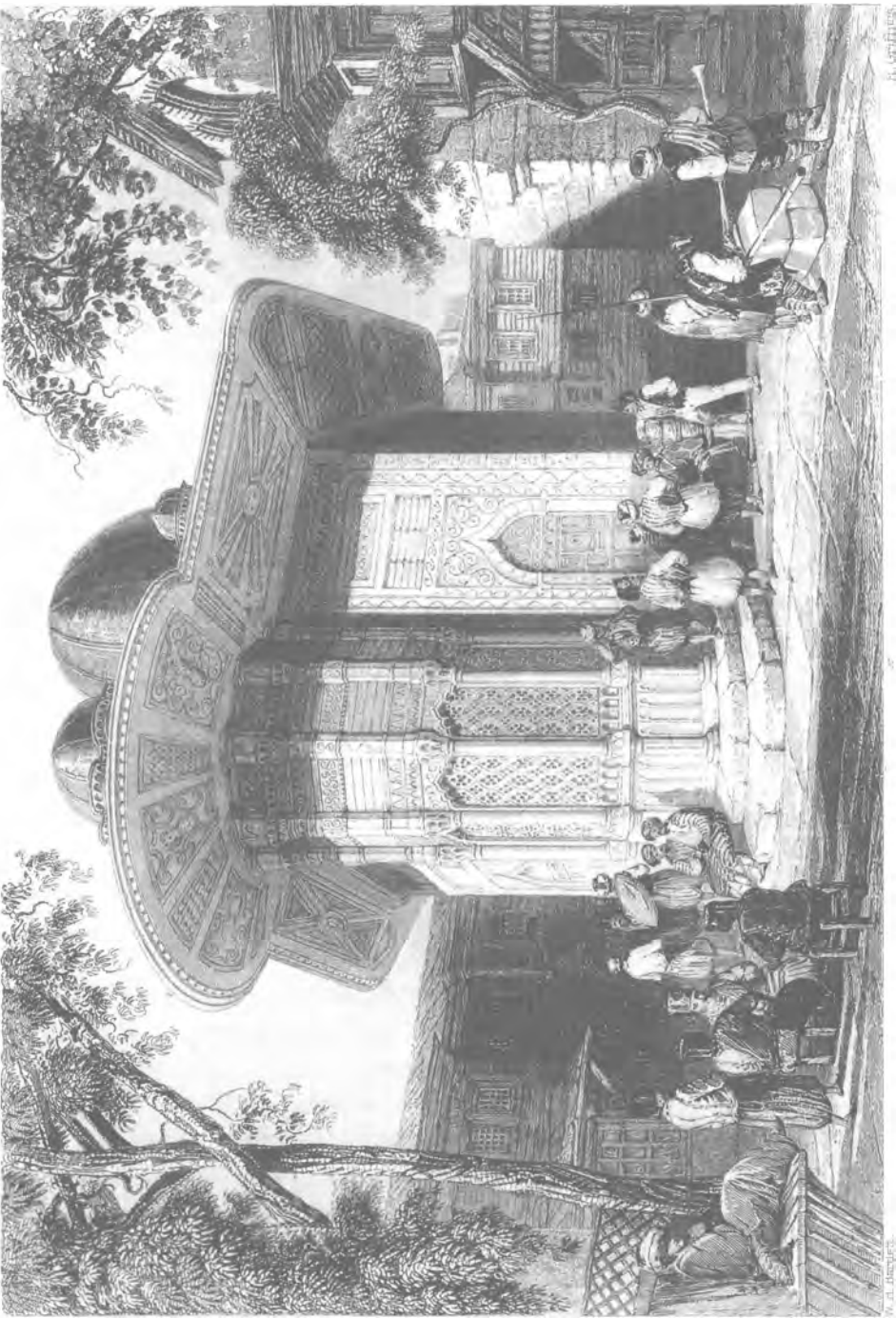
Saray kadirşinashğı–Azat edilen cariye–Dişi ispinoz
 Saatçi Hüseyin–Parlak hayaller–Arabalar ve arabacılar
 Anne kederi–Koca bulma gezisi–Zor vaziyet–Şekerciler
 Genç koca–Şeyh–Muhafız zabiti–Şeyhin kızı–İlk aşk
 Şarkı söyleme–Selam–Ay ışığı–Reddedilen teklifler
 Savaş hilesi–Tutuklama–Âşığın müdafaası
 Serasker Paşa’nın cömertliği

Padişah ara sıra saray cariyelerine, sadık hizmetlerinin karşılığı olarak, uygun bir evlilik yapmalarına yetecek cömert bir çeyizle birlikte hürriyetlerini verirmiş. Yakın bir tarihte, zevcelerinden birine uzun hastalığı sırasında çok iyi bakmış yaşlıca bir cariyeyi azat etmiş. O sırada keyfi yerinde olduğu için, belki de böyle bir vaziyette nasıl davranacağını merak ettiğinden, kadına yaşmağını takmasını, sandalla İstanbul’a geçerek orada bir araba tutmasını ve koca olarak isteyeceği birini görene kadar şehirde yavaş yavaş dolaşmasını buyurmuş. Böyle birini bulursa, bir hafta içinde onun karısı olacakmış.

Padişah’ın buyruğu derhal yerine getirilmiş. Saray kayıklarından biri harem kapısına yanaşmış; azatlı köle yaşlı bir hanımın refakatinde çarçabuk İstanbul’a götürülmüş. Bahçe Kapısı’na yanaştıktan sonra, karısını tanıdığı saatçi Hüseyin’in kapısını çalmış; muhterem Müslüman’ın delikanlı oğlu bir araba bulmak üzere gönderilirken, azatlı halayık da sedire oturarak işgüzar ev sahibesinin sunduğu pestil ve kahveden almış. Bunları kadın çubuğu takip etmiş; daha çubuğundan on nefes çekmeden saatçi Hüseyin’in bütün haremi onun azat edildiğini ve şehir esnafından kendisine bir koca seçeceğini öğrenmiş.

Etrafına toplanmış kadınların her “Maşallah!” nidasıyla, misafirin koltukları daha da kabarmış; daha bir gün önce evliliği aklının köşesinden bile geçirmeyen kadın sessizce çubuğunu tütürerek ihtiraslı hayallerine dalmış.

Elbette arabanın gelmesi bir saati geçmiş; çünkü arabacının nargilesini bitirmesi, muavinin arabada dünkü yolculuktan kalma hasarları tamir etmesi ve tekerleklerle yapışmış çamuru yıkaması lazım geliyormuş. Bundan sonra da arabaya koşulan atlarla alakalı bir yığın iş çıkmış. Ayrıca bir Türk hanımının ödenecek ücret üzerine daha önce pazarlık yapmadan araba tutması gibi istisnai bir vaziyet mevzubahismiş.

Azapkapı'da Saliha Sultan Çeşmesi

Babasının saatlerine göz kulak olmaktansa arabacıların yavaş hareketlerini seyretmekten daha büyük keyif alan Hüseyin'in oğlu Yusuf, arabayı tutanın saraylı bir cariye olduğunu haber vererek onların merakını tatmin etmiş. Bu malumat arabacıların hazırlıklarını büyük bir hızla tamamlamalarına imkân vermiş.

Bu arada dişi ispinoz kuşu üç çubuk bitirmiş; küller halının üstündeki ufak pirinç tablada biriktikçe, gözünün önündeki hayaller de gittikçe parlaklaşıyor ve canlanıyormuş. Belindeki kuşaktan kaşmir tütün kesesini çıkarıp çubuğunu doldurduğu her seferinde o gün yapacağı işe dair düşünceleri daha da bir allanıp pullanıyormuş.

Avrupalı okuyucunun vaziyeti daha iyi anlaması için, İstanbul'da, yaşı veya şahsi kusurları ne olursa olsun, saraylı bir cariyeyle evlenmekte tereddüt edecek pek az zanaatkâr çıkacağını söylemek yerinde olacak; çünkü getireceği altınla bütün ayıplarını örteceğine şüphe yoktur. Bu bakımdan, Hüseyin'in karısının da, henüz çocuk yaşta olması sebebiyle oğlu Yusuf adına ziyaretçisine izdivaç teklif edemeyeceğini düşünerek hayıflanmasına şaşmamak lazım; üstelik de saatçinin istikbali pek parlak değilken. Kızgın ev sahibesi "Allah'ın belası gâvurlar"ın müezzin kadar dakik ve Kuran kadar kalıcı saatlerini Türk zanaatkârın pek de matah olmayan saatleri için istediği ücrete satmasından söz ederek şikâyet etmiş.

Sonunda araba kafesli pencerelerin altına yanaşmış; iki yol arkadaşı çediklerini haremın yolluklarında sürüyerek, ev sahibelerinin iltifatları ve temennalarıyla arabaya binmişler, Hüseyin arabadaki minderleri ve şilteleri kendi eliyle düzeltmiş; yaşmaklar yeniden sıkıca bağlanmış ve yolcular İstanbul şehrinin bozuk yollarında hoplaya zıplaya ilerlemeye başlamış.

İlk önce çarşılara uğramışlar; refakatçi hanım ağırbaşlı, orta yaşlı Müslümanları arkadaşına gösterip beğendirmeye çalışıyormuş; fakat azatlı cariye sadece omuz silkiyor, küçümsercesine "Maşallah!" diyor ve yüzünü öte yana çeviriyormuş.

Yolun iki yanında hayat bir nehir gibi akıyormuş. Yeşil, sarı ve beyaz sarıklar önlerinden akıp gidiyor, ama bunların altındaki başların hiçbirisi koca arayan hanımın gözüne giremiyormuş. Saatler geçip gitmiş; cariye Beylerbeyi'nde kayığa bindiği zamankinden farklı bir vaziyette değilmiş. Arkadaşının sabrı taşmak üzereymiş; suskunlaşmış, suratı asılmış ve uyuklamaya başlamış –araba da hâlâ dar sokaklarda inleyerek tangır tungur ilerliyormuş. İnsan sabrının da bir sonu var; üç defa uykuya dalıp uyandıktan sonra, yaşlı hanım iyice çileden çıkarak bağırmış:

"İnşallah mekânım cennet olur. İstanbul'da saçları ağarmış, gül bahçesine kokulu şerbetini dökme yaşı çoktan geçmiş bir kadına koca olacak hiç-

bir mümin yok mu? Bu iş için şehrin ara sokaklarında ava çıkmak bana kısmet olsaydı, şimdiye kadar seçimimi çoktan yapmıştım.”

Azatlı kadının tek cevabı arabacıdan şekercilerin bulunduğu mahalleye sürmesini istemek olmuş. Bunlar İstanbul’un en yakışıklı erkekleriymiş. Mahalleye girdiklerinde, halayık çevresine o ana kadar gösterdiğinden daha büyük bir şevkle bakınmaya başlamış; ama burada bile karar vermekte acele etmiyormuş; gençliğinin en parlak günlerinde reddetmeyeceği pek çok azametli Müslüman’ın yanından geçtikleri halde, hiçbir “işaret” vermiyormuş. Ta ki, Şark’ta pek sevilen bir tatlı olan helva imalathanelerinden birinin kapısına gelinceye kadar. Burada, çıplak bacaklı on kadar genç gömlek yenlerini omuzlarına kadar sıvamış halde, fırına vermeden önce helva hamurunu yoğurmakla meşgulmüş.

“İnşallah! O burada!” demiş hanım arabayı durdurarak. “Kolları manolya gibi beyaz, gözleri Horasan boyaları kadar kara şu uzun boylu delikanlıyı görüyor musun?”

“Bize doğru bakan mı?” diye hayretle bağırmış arkadaşı. “Allah korusun zavallıyı! Oğlun olacak kadar genç!”

Artık hür olan kadının cevabı feracesine daha sıkı sarınırken yaşmağını hışım ile çekmek olmuş. Genç ve yakışıklı şekerci arabanın yanına çağırılmış; yakından bakılınca daha da hoşmuş. Ona kendisini bekleyen saadet müjdenmiş; delikanlı haberi Türk felsefesine münasip bir şekilde karşılamış. Birkaç gün içinde gelin rahat bir hareme taşınmış, en alt kat da Padişah’ın verdiği sermayeyle seçme şekerlemelerin doldurulduğu şık bir dükkân haline getirilmiş; bu küçük komedinin baş aktörlerinden birini görmek isteyenlerin yapacağı tek şey, Atmeydanı’na giden ana caddenin sol köşesinde canlı renklerle boyanmış dükkâna girmek ve Şekerci Süleyman’la tanışmak.

Aynı ölçüde hakiki ama daha yeni bir hadise de aydınlanma ve serbestleşme vetiresinin ne kadar hızlı seyrettiğini gösteren garip bir örnek olduğu için anlatılmaya değer. Şehrin yobazlığıyla tanınan şeyhlerinden birinin güzel bir kızı varmış. Kız kapatıldığı haremde yalnızlığında, haşin babasının kilerle hiç uymayacak hayaller kurarmış bazen. Azametli şeyhin talihsizliğine bakın ki, evin yüz metre kadar yakınında bir düzine silahlı adamın kaldığı bir karakol varmış. Adamlara kumanda eden zabıt de şahsi faziletleri, yaşını fersah fersah aşan biriymiş. Genç kumandan sıkıntısını dağıtmak için sokağı ileri geri adımlarken, tesadüf bu ya, yürüyüşünü umumiyetle şeyhin haremünün pencerelerinin altında bitirmiş.

Kafeslerin arasından bakıp da yakışıklı zabiti ilk defa gördüğünde, sebebini bilmeseydi de güzel Yasemin Hanım’ın yanakları kızarmış, kalbi hızla

çarpmaya başlamış. Genç güzel o zamana kadar yalnız bir hayat sürmüş; annesi ölmüş, babası da kadınca zevklere anlayış göstermeyecek ciddi bir adammış. Kızının gündelik ihtiyaçlarını karşılıyor, gerisini sormuyormuş dahi. İşte bu yüzden, kızın yabancının hareketlerini seyrederek oyalanmasında hiçbir gariplik yokmuş. Onu gözledikçe, yüreğinde gitgide daha büyük bir yer edinmeye başladığını fark etmiş.

Bundan sonra, karşı cinsle kadın aklının icat edebileceklerinden başka bir irtibat kurma yolu olmayan Şarklı güzellerin bildiği bütün manevraları tatbika başlamış. Genç Müslüman'ın şeyhin haremine dikkatini ilk çeken, kafesin dar açıklığından başına yağan lavanta çiçekleri olmuş. Pencere kapanmadan gözüken dünyanın en beyaz ve narin ellerinin gönderdiği zarif selam da ancak onun için olabilirmiş.

Ne var ki genç adam tehlikeli bir oyun oynadığının farkındaymış, bu yüzden de hiçbir karşılık vermeden oradan uzaklaşmış; ayrıca kendisine yönelik davetleri cesaretlendirmemek için güzergâhını değiştirmeye karar vermiş. Bir iki kez Yahudi tüccarın terlik dükkânına kadar uzanmış; fakat bu sıkıcı adamın çok çirkin bir şaşılığı varmış ve titiz Osmanlı'yı neredeyse boğulacak hale getiren iğrenç kokulu bir tütün içiyormuş. Elbette bu şekilde kendine işkence edemeyeceği için, ilk yürüyüş güzergâhına dönmek zorunda kalmış; üzerine baygın kokulu lavantalar atmış olan küçük beyaz elin hatırası da gönlünü az çelmemiş doğrusu; pek ihtimal vermese de, tehlikeli kafesten kendisine bir teveccühte bulunulur ve bu maceraya daha fazla bağlanılır korkusuyla, Sultan Mahmut'un bestelemiş olduğu şarkılardan birini en güzel sesiyle söyleyerek kendini oyalamaya çalışmış.

Bu takdire şayan niyeti ne yazık ki iyi netice vermemiş; çünkü Devletlû şairin aşk şarkılarından başka bestesi yokmuş; genç zabıt de farkında olmadan öyle birini seçmiş ki! Şarkıda hevesli âşık o ana kadar yalnız hayallerinde görmüş olduğu güzelliğini kendisine göstermesi için sevgilisine yalvarıyormuş; kızı gözlerden gizleyen bulutları ayın önünden çekiyor, gülün ta kalbinde gizlenmiş yaprağı bulup çıkarıyor ve görmeye hasret olduğu saklı güzellik üzerine methiyelerde kendini kaybediyormuş.

Haremden hapis olan Yasemin Hanım'ın onu dinledikçe önüne cennet kapılarının açılmaya başladığına inanmasına ve ertesi gün alıştığı güzergâhta yürümekte olan âşığın ayaklarının dibine gece gibi siyah bir tutam saçın düşmesine şaşmamalı. Kapkara perçemin ve beyaz elin yakışıklı Müslüman'ın gece rüyalarına girmesine ve gündüz hayallerini süslemesine de.

Bir gün karakolun kapısında hasır bir taburenin üzerine oturmuş akşam çubuğunu çekmekteyken, başını kaldırmış ve şeyhin evinden hızla o istikamete doğru gelmekte olan bir hanım görmüş. Bunda dikkate değer bir şey

yokmuş, çünkü sokak işlekmiş ve gün içinde pek çok kadın geçermiş; gene de dikkati ister istemez yabancıya çekilmiş; kadın yanına geldiğinde göz göze gelmişler: “Şükür Allahıma! Nihayet sizinle konuşabileceğim” diye fısıldamış yumuşak bir ses. “Sizi sevdiğimi söylememeliyim belki, ama kim ka-dere karşı harp edebilir ki?”

Kara gözler başka istikamete çevrilmiş, narin vücut hızla uzaklaşmış; kumandanın bakışlarını mıhlayan meğer şeyhin kızıymış!

Her türlü tedbir bir kenara atılmış; bundan sonra genç zabıt kendisini seven güzelin kafesli penceresinin altında pek çok gece geçirmiş. Sonunda, maceraperest el kiskanç kafesi açmış; ay ışığı üzerine düşerken âşığı bir daha asla unutamayacağı güzel yüze bakmış; işte o an istediğini elde etmekten onu sadece ölümün alıkoyabileceğine yemin etmiş.

Heyhat! Yüce bir şeyhin kızını bir askere verme ihtimali olabilir mi; üstelik hem mesleği hem de bu mesleğin yeniçeri enkazı üzerinde yükselmiş olması yüzünden iki misli uygunsuz birine? Genç adam kızı istemiş, yalvarıp yakarmış, ama aldığı tek cevap horlanma ve lanetlenme olmuş.

Muratlarına ermelerine izin verilmediğini âşığının dudaklarından öğrendiğinde kızın gözünden akan yaşlar, genç zabitin muvaffakiyet azmini daha da pekiştirmiş; çok yakın bir arkadaşına sırrını açmış ve şeyhin rızasını zorla almaya ya da sahip olma ümidi olmaksızın sevdiği kadının yanında yaşamaktansa sürgüne gönderilmeye yemin etmiş. Planı mucibince adamlarından altı yedisini toplamış, onlara şeyhle bir ağız kavgası yaptığını ve bunu çözmeye kararlı olduğunu söylemiş. Şeyhin evinin etrafında dolaşmalarını ve bir hırgür sesi duyarlarsa, kazara oradan geçiyormuş gibi eve girmelerini istemiş; şeyhin kendilerinden zabiti Serasker’in önüne çıkarmalarını istemesi halinde, tereddütsüz bu isteğe riayet etmelerini tembihlemiş.

Bu tedbirleri aldıktan sonra genç âşık bir kez daha şeyhin huzurunu bozmuş ve ona kızını vermesi için bütün samimiyetiyle diller dökmüş. Fakat ki-birli şeyh onu reddetmekle kalmamış, bir de hakaret etmiş; bunun üzerine, hiddete kapılan âşık kendisine söylenen lafları şeyhe iade ederek hareme açılan kapıya atılmış ve İstanbul’daki bütün şeyhler gelse de zorla kızı almaya yemin etmiş. Korkuya kapılan baba, adam öldürüyorlar diye bağır-maya ve ellerini çırpmaya başlamış; içeri giren iriyarı iki uşağa çılgın adamı yakalamalarını emretmiş; ama âşık, genç ve güçlüymüş. Gürültü patırtı-yı duyan ve kritik anın geldiğini anlayarak yukarı fırlayan askerler içeriye daldıklarında, zabıt hasımlarından birini çoktan yere sermişmiş. Askerler bağırış çağırışın sebebini sormuşlar.

Dehşetten soluğu kesilmiş olan ve hiddetle titreyen şeyh ancak âşığı göstererek şöyle haykırabilmiş: “Serasker’e! Serasker’e! İnşallah! Adalet istiyorum.”

Anında buyruğuna uyulmuş. Askerler hemen kumandanlarının çevresini sarmış ve soluk soluğa arkalarından gelen şeyhle beraber onu on dakika içinde apar topar Serasker'in önüne çıkarmışlar.

İşte kader anı gelmiş! Şeyh olup bitenleri anlatıp kendi çatısı altında ona saldırmaya ve haremine tecavüze cüret eden imansızdan intikamının alınmasını talep ederken, genç adamın yüreği gelip giden, birbiriyle çatışan binlerce hisle çarpıyormuş. Fakat öfkeli babanın konuşmasını bitirmesinden sonra, kendisine dönen Paşa'nın böylesine hiç işitilmemiş bir zorbalığa hangi maksatlarla başvurduğunu soruşundaki ses tonu içini rahatlatmış.

"Asil Paşam," demiş âşık, "Allah size uzun ömürler versin! Sizden hiçbir şey saklamayacağım. Bu ihtiyar adamın kızını seviyorum ve dest-i izdivacına talip oldum. Nasıl nerede diye sormayın, ama onun kalbini de kazandım; kulaklarınızı yalanlarla kirletirsem yarına çıkmayayım. Asker olduğum için bana hakaretler yağdırdı. Şanlı Padişah'ın (gölgesi üzerimizden hiç eksik olmasın!) verdiği üniformayı kötiledi ve hakir gördü. Kızını belki de halis bir müminin bir kadını sevmeye hakkı olduğundan daha fazla sevmiyor olsaydım, ona cezasını kendi ellerimle verirdim. Ama bunu yaparsam pişman olurudum; şimdi Serasker Hazretleri'nin önünde durmam da davamı savunmak ve bu saçları ağarmış şeyhe dersini vermek için kendi tertibimdir. Bunun için deliymişim gibi davrandım ki suçlu gibi karşınıza çıkarılayım ve göğsümdeki hilalin beni cemiyet dışı biri yapıp yapmadığını sizin ağzınızdan duyayım."

"Gerçekten de kızını nikâhına almak istedi mi?" diye sormuş Serasker şeyhe bakarak, bir yandan çubuğunu dudaklarından çekerken. Zorla söylendiği belli bir "Evet" cevabı almış.

"Ayağını denk al, şeyh!" diye devam etmiş Paşa. "Bu hareketin Devletlû Efendimize (Allah ona uzun ömürler versin!) hürmetsizlik gibi gözüküyor. Birkaç gün içinde kızının bu genç adamın zevcesi olmasını sağla, yoksa takatığın mübarek sarık seni koruyamaz. Nedir bu! Yüce Padişahımızın tebaası arasına nifak sokmak sana mı kaldı? Çok geç olmadan bu işi hallet."

Neye uğradığını şaşırان şeyh huzurdan ayrıldığında, Serasker zabitlerinden birine, muradına eren âşığın yüzbaşı rütbesine terfisi için lazım gelenin yapılmasını emretmiş; ayrıca ona kendi kesesinden evlilik hediyesi olarak beş bin kuruş vermiş.

Bu cesur bir adım sayılır; çünkü bir şeyh kızının bir askerin karısı olmasına izin verilmesi ilk defa olan bir şeymiş. O zamana kadar binlerce köklü peşin hüküm böyle bir birleşmeyi imkânsız kılıyormuş; âdetlerin ve taassubun güçlü engellerini kırmak ve ahalinin çatışan, birbirini kıskanan iki kısmı arasında bir bağ kurmak büyük bir siyasi cesaret.

Tımarhanede

Dokuzuncu Bahis

**Türk akıl hastaneleri–Sultan Mahmut’un nezareti
Kendinden menkul evliyalardan–Süleymaniye tımarhanesi
Deli Baba–Din değıştiren adam–Padişah’ın hokkabazı
Esir Pazarı–Çarşı**

Sinirleri yeterince sağlam olan, daha doğrusu bir Türk akıl hastanesini görmekten ürkmeyecek bir seyyah İstanbul’da bulunurken Süleymaniye Camisi bünyesindeki tımarhaneyi gezmeden memleketine dönmemelidir. Burada hiçbir iğrençlikle karşılaşmayacağı gibi, nispeten az şeyden rahatsız olacaktır; çünkü her yanı temiz, sessiz ve neredeyse neşe dolu. Bu nevi hallerde marazi ölçüde hassas olan ben, kendi adıma şunu söyleyebilirim: Yerine getirmekte kararlı olduğum bu ziyareti son ana kadar erteledim. Halbuki;

“Bir yer ki ne kahkaha sevinçten, ne düşünce zihinden,

Ne kelimeler bir lisandan, ne de insanlar insan soyundan.”

mısraları aklımda olmak üzere, Süleymaniye akıl hastanesinde etrafıma baktığımda içimdeki tek his, yanlış tasavvurlarımın ve tahminlerimin hakikate bu kadar uzak olduğunu görmekten duyduğum sıkı bir rahatlamaydı.

Binada kalan bahtsızlar hâlâ bir ölçüde sahip oldukları rahatlığı Sultan Mahmut’un devamlı nezaretine borçlular; birkaç yıl evveline kadar, hem hücrelerinin hem de kendi vücutlarının kirliliği yüzünden yabancılara gösterilmiyorlarmış. Padişah’ın emriyle temizlik ve bakımları sağlanmış; bakıcılarıyla sakin ve çoğu kez samimi bir tarzda konuşuyor olmaları da şefkatle bakıldıklarının bir delili. Dahası, Türklerin akıl hastalarına karşı batıl bir hürmetleri var. Allah’ın onların ruhlarını yanına çağırması olduğuna ve hayaller görmenin neredeyse ermişlik mertebesine ulaşma manasına geldiğine inanıyorlar; bununla beraber, Şark’ta ermişlik mertebesine çıkmak ve pejmürdelik hemen hemen her zaman el ele gidiyor. Sokakta yabani görünümü, yarı derviş yarı dilenci kılıklı bir zavallı gördüğünüzde, öylesine kirlidir ve öylesine pis kokar ki yanından geçerken size temas etmesine tahammül edemezsiniz. Sakalı kirden kırıktır, omuzlarına düşen ve renkleri seçilemeyen saçları da aynı haldedir; pejmürde, bit içinde ve afyondan yarı baygındır. Hanidiye iğrenerek kim olduğunu sorsanız, size onun bir velî olduğunu söylerler!

Bu sıra dışı insan soyundan (İstanbul sokaklarında öyle çok sayıdalar ki onlara soy denebilir) olanlar kendi kendilerini evliya ilan etmişlerdir; daha

Esir Pazarı'ndan Nuruosmaniye Camisi

az muhteris kişilerin ticarete atılmaları gibi bunu bir meslek addederler. Düşünemiyormuş, zihinlerini toparlayamıyormuş gibi yaparlar ve yavaş yavaş belli bir noktaya vardıktan sonra, akıllarını da kaybetmiş gibi görünürler; en azından bu sonuncusu çoğu kere hakikaten doğrudur, çünkü yıllarca yıkanmadan, taranmadan kendilerini mahkûm ettikleri sefalet, insanı çıldırtmaya kâfi gelir. Ne kadar pejmürde ve perişan gözükseler de, bu sefil insanlar halkın çoğundan büyük hürmet görürler; en yoksul bir hamal bile nadiyen bu evliya mertebesindeki dilencilerden parasını esirger.

Süleymaniye tımarhanesi, caminin iç avlularından birinde bulunuyor. Üç yanı revaklı bu avludaki geniş havuzun etrafına çok sayıda muhteşem çınar ağaçları dikilmiş. Revaktan delilerin hücrelerine giriliyor; bunların her biri demir parmaklıklı geniş pencerelerden hava alıyor; bir hücredeki hastaların sayısı asla pencerelerin sayısını aşmıyor. Bu sahnenin en ıstırap verici yanı, her hastaya takılmış olan ağır zincir ve demir boyunluktu. Zavallı insanlar daracık bir sahada huzursuzca bir ileri bir geri bunları şangırdatıp duruyorlardı. Yatakları temiz, rahat ve genişti. Hücrelerde kalanların birçoğu sanki çok farklı bir çatı altındaymışçasına rahat ve sakin bir şekilde kavun yiyor, çubuğunu tütürüyordu.

İçlerinde tek bir azılı deli yoktu; halbuki Avrupa'da bunlardan pek çok vardır. Tımarhanenin idarecileri bu nevi hastalara çok nadir rastlandığını söylediler. Hayaller gören, sesler işiten bu insanlarda melankoli, hastalığın önde gelen arazı gibi duruyordu; derin, ama hiç de somurtkan olmayan bir melankoli; çünkü alaka veya üzüntü ifadelerimize hiç cevap vermeyenler çok azdı. Diğer insanlarla aralarındaki bütün bağları koparan ağır akıl hastalığı bile Türklerde bunca yaygın olan içtimai nezaket hissini yok edememiş.

Daha önce Türklerin çocuklarına duydukları büyük sevgiden söz etmiştim; bu sevgiye hücresinin önünden geçtiğimiz ilk bahtsızın hikâyesinden daha güzel bir örnek olamaz. Bize birkaç Rum hanım refakat ediyordu; başını dizlerine yaslamış halde duran bu meczup, biz yaklaştığımızda donuk, sert gözlerini kaldırdı ve her birimize sanki bizi görmeyen, tüyler ürpertici soğuklukta bir bakışla baktı, ta ki gözleri benim koluma yaslanmış solgun, narin kızın yumuşak, yaş dolu gözlerine takılıncaya kadar. Onu gördüğü anda ayağa fırladı ve sevinç çığlıkları atmaya başladı:

“Yavrum! Yavrum! Senin beni terk ettiğini söylemişlerdi, iftira olduğunu bildiğimden sesimi çıkarmadım. İşte sonunda geldin. Neden ağlıyorsun? Seni görüyorum ve mesudum. Yalnız kalmadım; bak...” dedi ve elini konyuna sokarak orada uslu uslu durmakta olan bir kumru çıkardı.

“Bunu hep yüreğimin üzerinde tuttum ve uyuduğumda onun sen olduğunu hayal ettim.” Bir an sustuktan sonra devam etti:

“Sen benim tek evladımsın ve seni seviyorum; onun için bu titreyen kuşu sana verirdim, ama o beni asla terk etmez. O benim arkadaşım, oyun arkadaşım, sen uzaktayken çocuğum. Deli olduğum halde beni bırakıp gitmiyor. Ama neden sana deli olduğumu söylüyorlar ki? Seni tanımadım mı? Ben senin baban değil miyim? Sadece üzgün olduğum için mi bunu söylüyorlar?” Solgun yüz yeniden öne eğildi ve parçalanmış bir ruhun ta derinliklerinden kopup gelen bir hıçkırıkla konuşması kesildi. Aceleyle ilerledik; akılsız fikirsiz de olsa, böyle derin bir acıyı seyretmek hürmetsizlik olurdu.

Bir sonra karşılaştığımız adam da aynı ölçüde alaka çekici ve elem vericiydi. Son derece yakışıklı, otuz beşini aşmamış olan bu adam dört yıldır Süleymaniye tımarhanesindeydi. Katolik bir Ermeni olarak doğmasına rağmen, İslam dinini kabul etmeye zorlanmıştı; ne var ki din değiştirmesinin bedelini aklını kaybederek ödemişti; zavallı deliliği içinde tek bir hatırıya takılıp kalmıştı. Hücresinin parmaklıkları önünde durduğumuzda, başını önüne eğdi ve mırıldanmaya başladı, “*In nomine Patri, et Filius, et Spiritus Sanctus. Amen.*”⁷⁰

Bakışları babama kilitlendi; adeta gözünün önünde silik bir hayal yükselir gibiydi, üzgün bir ifadeyle tebessüm etti ve beyaz, kemikli elini babama doğru uzattı; gruptaki başka kimseye bakmıyordu. İki kere, üç kere aynı lafları tekrarlardı, her seferinde de sesinde insanın içini titreten bir acı vardı. Günahlarının cezasını bu dünyada ödüyordu ve elbet mahşer gününde affedilecekti!

70
Baba, Oğul ve
Rubü'l-Kudüs namına.
Amin (ç.n.).

Delilerin bazıları çok neşeliydi; bitap düşene kadar şarkılar söylüyor, coşup taşıyorlardı. Bazılarında ise hâlâ dünyevi birtakım hırslar kalmıştı; para istiyorlardı ve pencereden içeriye attığımız paralar taşlara çarpıp çınladığında ruhsuz bir sevinçle kahkahalar atıyorlardı. Sultan Selim’in hokkabazı, büyük adamları fevkalbeşer güçleri olduğuna inandırmış, insanları eğlendirmiş ve hayretlere düşürmüş, varlığıyla bile insanları güldürmüş olan adam da buradaydı –bitmek tükenmek bilmez otuz üç yıl boyunca hücreye kapatılmış ve zincirlenmiş halde! Bütün hastalar içinde en solgun, en üzgün ve en sükûti olanı oydu. Sakalı göbeğine kadar iniyor, kıtık kıtık olmuş saçları perişan çehresini yarı yarıya gizliyordu. Ellerini göğsünde kavuşturmuştu ve ona yaklaştığımızda başını bile çevirmedi.

Akıl hastanesinden esir pazarı istikametine doğru yola çıktık. Üç tarafına alçak taş odalar, daha doğrusu hücreler inşa edilmiş kare biçimli bir avluydu burası. Az ötede de ahşap sütunların çevrelediği açık bir avlu yer alı-

W. H. Burdett.

11

F. W. I. 1840.

Kapalıçarşı'da silahçılar

yordu. Kölelik mefhumu insanın zihnine daima ıstırap verici fikirler getirir; insanların parayla satılmasında mide bulandırıcı bir yan vardır. Bunlar istisna edilirse (ki bunlar fazlasıyla yeter) İstanbul'daki köle pazarında sıkıntı verici veya iğrenç bir şey yok. Kasıtlı eziyete, yersiz hakaretlere müsaade edilmiyor: Çoğu zaman köleler, pey sürenler arasından alıcılarını kendileri seçiyorlar; biliyorlar ki bir Türk ailesine girdikten sonra, kelimenin her anlamında o ailenin ferdi olacaklar; hemen hepsi iyi huylu oldukları takdirde dünyada iyi bir yer edineceklerine eminler. Sadece Zenciler açık avluda gruplar halinde çömelmiş, bir alıcıya gösterilmek üzere çağrılmayı bekliyorlardı. Umumiyetle ana babaları tarafından kendi istekleriyle buraya getirilen Çerkezler ve Gürcüler, avluyu dolduran serseri kalabalığın bakışlarından korumak amacıyla kapalı dairelerde tutuluyordu. Ortaliğa nizam, terbiye ve sessizlik hâkimdi. Çok ender olsa da, bunların ihlali halinde müdahale etmek üzere garişte zaptiyeler bekliyordu.

Esir pazarı mevzuunda yazacak çok şey bulacağımı zannediyorum, ancak buradan Türk şahsiyetinin manevi güzelliğine inancım perçinlenmiş halde çıktım. Bu sözümün pek çok okuyucuyu irkilteceğinin farkındaysam da, adil olma prensibime karşı gelemem. Görmeden önce böyle bir yerin varlığından haberdardım ve her düşündüğümde içim titriyordu; gördükten sonra da burayı içim acımadan hatırlayacağımı zannetmiyorum; ama gene de kendimi hazırlamış olduğum neviden dehşet sahnelerinin hiçbirisiyle karşılaşmadığımı söylemek mecburiyetindeyim. Türkler insan ıstırabına veya insanların hor görülmesine oyun gözüyle bakmıyorlar. Sıcak güneşin altında yere çömelmiş zavalcılıkları yaralamayı hedefleyen tek bir söz, tek bir bakış görmedim. Bu iğrenç pazarlığı ciddi ve sessiz şekilde yapıyor ve hiçbir zorlama olmadan, satın almış oldukları köleleri peşlerine takarak pazardan ayrılıyorlar.

En müspet bakışla bile acıklı ve tiksindirici olan bu sahneden kaçıp kendimizi Kapalıçarşı'da, Şark'ın parıltılı büyüünde, kumaşlar ve ziynet eşyasının sırlarına dalmış halde bulduğumuzda pek memnun oldum. Yorucu bir sabah geçirmiştik ve düşüncelerimi gördüğümüz sahnelerden uzaklaştırma fırsatına dört elle sarıldım. Önümüze binlerce parlak ıvrır zıvrır serilmişti; başımıza üşüşen satıcılar mallarını göklere çıkarıyorlardı; her yanda koşuşturma ve heyecan vardı; bir müddet için de olsa, Süleymaniye'deki gözü yaşlı babayı ve ruhu kararmış mürtedi unutabildim.

Rumeli Hisarı'nı Ziyaret

Onuncu Bahis

Rumeli Hisarı–Hainler Kapısı–Muhafız zabıt–Askeri titizlik
Siyasi zindan–Kanlı Kule–Yeniçeri Kulesi–Cachots forcés
Muhafız odası–Kement–Korkunç ölüm–İşaret atışı
Büyük kışla–Kodamanların müreffeh hali–Bir konuşma
Hassa muhafızlarının kışlası–Acem Kasrı–Avlular ve taşlıklar
Mutfak–Alay Mektebi–Yaklaşan fırtına–Fırtına–Tehlikeli geçiş
Türk dehşeti–İyi kalpli kayıkçı–Kıl payı kurtuluş

Nazırların birinden giriş izni aldıktan sonra, babam ve ben II. Mehmed'in yaptırmış olduğu Rumeli Hisarı'nı ziyaret etmek üzere bir sabah erkenden yola çıktık. Daha önce buranın Müslümanlar açısından İstanbul'un Avrupa kıyısındaki ilk *pied-a-terre* [atlama taşı] olduğundan söz etmiştim; temeli Peygamber'in adındaki harfler şeklinde olan yapının tamamı altı gün içinde bitirilmiş.⁷¹ Hisar garip mimarisini denizden gördüğünüzde sandığınızdan çok daha sağlam ve son derece görülmeye değer bir yer.

Kayıgımız Hainler Kapısı'nın önüne yanaştığında, tercümanımız nöbetçi zabitten giriş müsaadesi almak üzere karaya çıktı. Zabıt, bekleneceği üzere, kalenin dış duvarının dibinde, Boğaz kıyısındaki muhafız kulübesinin önünde hasır bir tabureye oturmuştu. Niçin geldiğimizi duyduğunda öylesine büyük bir şaşkınlığa kapıldı ki şimdiye kadar hiçbir Frenk'in ayak basmadığı kaleye bizi sokmasının imkânsız olduğunu söylerken çubuğunu ağzından çıkarmayı bile düşünemedi. Avrupa'daki ilk İslam kalesi, Yeniçerilerin zindanı ve daha kimbilir ne gibi sıfatlar ilave edecekti ki ateşli konuşmasının ortasında, giriş müsaadesi isteyenlerden birinin sadece Frenk olmakla kalmayıp, aynı zamanda ve daha da kötüsü bir kadın olduğunu hatırladı. Tam bu mevzuu dallanıp budaklandırmak üzereyken, tercümanımız giriş iznimizi burnuna dayadı.

İtirazları anında kesiliverdi, bize değişik kısımları göstermek üzere gayet nazikçe bir onbaşıyı ve garnizondan bir neferi yanımıza kattı. İki yıldır kalede muhafızlık yapmakta olan bu zeki adamlar doğrusu buranın hüznü hikâyelerini pek güzel aktardılar.

Hisara deniz tarafından tek giriş Hainler Kapısı'ndan. Alçak, geniş kemerin altından eğilerek geçtik ve kendimizi büyük bir avluda bulduk. Sağ tarafımızda dört ana kuleden biri yükseliyordu; bu kule mühim kişilere tahsis edilmiş bir zindanmış.

71

*Rumeli Hisarı yaklaşık
dört ayda inşa edilmiştir
(e.n.).*

Bu kulenin alt kısmının birkaç katında zindan hücreleri yer alıyor (hiçbiri yerin altında değil). Burada ayrıca denizin derinliklerine kadar inen taş bir dehliz bulunuyor; dehlizin ağzına yekpare bir mermer taş yerleştirilmiş; kurban öldürücü darbeyi yemek üzere kellesini bu taşla uzatıyor; kanların fışkırdığı kesik baş tünele yuvarlanarak akıntıyla birlikte kale surlarının çok ötesine taşınıyor. Daha sonra, artık tanınmaz hale gelmiş beden de Boğaz'a atılıyor. Bu kulenin girişinin yanından iç avluya açılan derin bir hendek geçiyor. Dik bir yokuşu tırmanıp viran bir mescidin yanından geçtikten sonra, ikinci ve daha alçak kulenin temelini çevreleyen hendeği gördük. Kare şeklinde, tepesi mazgalı bu kulenin korku veren bir adı var: "Kanlı Kule!" Hendek, kulenin temeline oyulmuş alçak bir kemerin hemen altından başlıyor. Bu da aşağı zindandaki dehliz gibi kullanılıyor; yani maksadı surlar içinde idam edilmiş suçluların cesetlerini doğrudan denize göndermek. Buranın farkı, idam edilenlerin yalnızca yeniçeri ağaları olması. Sıradan yeniçerilerin vücutlarının teşhir edilmesi âdettenken, bu ağaları güçlü askeri ocağın gözleri önünde idam etmek emniyet verici görülmemiş.

Askerlerden biri, bu hendeğin dibinde, toprağa gömülmüş halde dört yüz sandık cephaneye keşfedildiğini söyledi. Yeniçeriler bir halk ayaklanması sırasında yedek cephaneye ihtiyaç duyduklarında bunları kullanmayı planlamışlar meğer. Bunu ortaya çıkaranın da o anda bize yeri gösteren kişi olması hayli dikkate değerdi. Hendekte biriken pisliği temizlemek üzere çalışırken kazmasının sandıklardan birinin kapağına çarptığı noktayı da gösterdi.

Buradan, esas alakamızı cezbeden Yeniçeri Kulesi'ne çıktık. Hisarın içinde en yüksek noktaya kurulmuş olan bu kulenin zemin katından bile dünyanın en güzel manzaralarından birini görebilirsiniz; bir yanda ta Marmara Denizi'ne açıldığı yere kadar boydan boya uzanan Boğaziçi, diğer yanda ise Karadeniz. Boğaziçi'ndeki en muhteşem manzara.

Bu noktada grubumuza ellerinde fener taşıyan iki hizmetkâr ilave oldu; ilk önce gene yakın zamanlarda keşfedilen ve alçak, dar bir kemerle girilen bir hücreyi, daha doğrusu kulenin duvarındaki bir oyucu, yeniçerilerin gizli cephaneliğini gördük. Buraya altı yüz sandık barut yığılmışlar. Cephanelikten sonra, zindanları gezmeye başladık.

Çok yüksek olan kulede, üst üste yedi katta hepsi oldukça büyük hücreler vardı; sadece iki *cachots forcés* [karanlık zindan] gördük. Bunların her birinde, hava ve ışığın girmesi için dar, parmaklıklı bir mazgal ve içinde su bulunan ufak bir mermer hazne vardı. Birini gezmek istedim, ama askerler beni tuttular; yeniçerilerin katlinden bu yana hiç kimsenin buraya girmeye

cesaret edemediğini, içeride *oubliette*'ler [üstü kapaklı çukur zindanlar] bulunduğunu ve yanlış bir adımın beni tepetaklak doğruca ölüme götüreceğini söylediler.

Bu şekilde ikaz edilince, isteksizce içeriye gezme niyetimden vazgeçtim; ne var ki okuyucunun içi rahat etsin, etrafımızda o kadar çok dehşet hikâyesi vardı ki bir eksik bir fazla fark etmez. Daha sonraki durağımız muhafız odasıydı; yerlere dar kalaslar kafes şeklinde yerleştirilmişti; muhafız aradaki deliklerden aşağıdaki zindanda olanları hem görüyor hem de duyuyordu; ayrıca tavan da aynı şekilde yapılmıştı. Kuleyi neredeyse tepesine kadar gezdikten sonra aşağıya indik. Zemin katta birkaç adım attık ve kendimizi kuleleri hisara bağlayan üstü kapalı yolun girişinde bulduk. Her iki yanda büyük kemerli kapılar vardı. Burada, bir girintinin içinde eski tip bir Roma yayı duruyordu. Bu yay zamanımızda en güçlü insan kolunun bile çekemeyeceği kadar sertti. Bize, yaydaki telin idamlık yeniçerilerin boğulmasında kullanıldığı söylendi. İtiraf etmeliyim ki, kasvet dolu bu yerde öldürme işi için seçilmiş olan bu işkence aletinin görünüşü, zulmün sanat haline getirilmiş olması fikrine kıyasla beni daha az ürpertti.

Karanlık hücrelerinden sürüklenerek getirilirmiş kurban. Burada yabancı incirlerin yapraklarını titreten, güneşin parlattığı suların üzerinde dans eden serin cennet esintisi kurbanın alnını şefkatle okşarmış. İşte burada, dünyaya dökülen parlak güneş ışıkları onunla alay edermiş! Onun serin rüzgârla, parlak güneşle ne işi olabilirmiş ki? Dizleri yerde, kemendi boynundaymış. Cellatları ilmeği ayarlarken bir nazar, uzun, vahşi tek bir nazar, derin, ümitsiz bir iç çekiş, canhıraş bir çığlık, bir çırpınış, güçlü adamın katilleri tarafından kısıkvrak yakalanışı ve her şeyin sonu. Daha sonra kement kurbanın boynundan ayaklarına indirilirmiş. Yakın zamana kadar onun dostları, yoldaşları olanlar öldürücü ilmeği ucundan tutar, hâlâ seğirmekte olan vücudunu dik taş basamaklardan apar topar sürükleyerek indirir ve Hainler Kapısı'ndan denize atarlarmış.

Dertop edilmiş ceset denize fırlatıldığı sırada, İstanbul'daki salahiyettar mercilere suçlunun cezasını bulduğunu bildirmek için hisarın girişinde bulunan uzun top patlatılmış. Ama artık mide bulandırıcı teferruatı burada keseceğim.

Bu infazlar için umumiyetle sabahın erken saatleri ve öğle vakti seçilirmiş. Uzun süre Türkiye'de kalıp da Boğaz'ın üzerinde gümbürdeyen tek top sesinin verdiği gönül karartıcı haberi hatırlamayacak kimse yoktur!

Hisarın duvarları içinde yapılmış, sevimli bahçelerle çevrili tek tük evler nispeten iyi vaziyetteydi. Hisardan ayrılırken, nöbetçi zabıt bizi kibarca

uğurladı ve iznimiz her ikisini kapsadığından, bir zamanlar bostancıların zindanı olarak kullanılan karşı kıyıdaki hisarı da gezmeyi arzulayıp arzulamadığımızı sordu. Ancak yeniçeri zindanlarında içim öyle fena olmuştu ki babama bu teklifi reddetmesi için yalvardım. Yeniden kayığımıza bindik ve Dolmabahçe'deki Büyük Kışla'ya⁷² doğru yola çıktık.

Daha önce hiçbir kadın bu yapının kapılarından içeri ayak basmamış; bu yüzden buraya girmek için de izin almamız icap etti. Fakat bu izni almamız çok kısa sürdü; birkaç dakika sonra büyük kapıdan girmiş, dört köşe geniş avlunun ortasında duruyorduk. Burada ustaların kullandığı suyun durduğu muazzam genişlikte bir sarnıç vardı ve dört yanımız cephane atölyeleriyle çevriliydi.

Her yerde hummalı bir faaliyetin olmasına rağmen, büyük bir intizam hüküm sürüyordu. Burada bin beş yüz kişi devamlı çalışıyor; yevmiyeleri, kendi hünelerine ve yaptıkları işin zorluğuna göre bir ila iki şilin arasında değişiyor. Bir usta işe alınırken, dinine veya milletine bakılmıyor; verilecek vazifeye münasip oldukları müddetçe Türkler, Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar ve Yahudiler arasında hiçbir ayırım yapılmıyor. Ancak, farklı kısımların en zor işleri hemen hemen her zaman Şark'taki en iyi silah ustaları olan Ermenilerin eline bırakılıyor.

Kurumun başında ismen bir Türk var, ama haftada bir her şeyin yolunda olup olmadığına nezaret etmek dışında hiçbir işe karışmıyor; Ermeni olan yardımcısı, işi ayrıntısıyla biliyor, ahşap ve maden tedarik ediyor, işçilere ücretlerini veriyor; kısacası, sorumluluk isteyen bütün işleri o yapıyor. Her gün yapımı tamamlanıp, Sarayburnu surları içindeki cephaneliğe gönderilen tüfek sayısının vasatı yetmiş olduğu söylendi; ama bu büyük olasılıkla mübalağalı bir rakam.

Hali hazırda tüfeklerin namluları el tornalarıyla oyuluyor ve yalnızca bu işte kırk ila elli işçi çalıştırılıyor; fakat bu birim hemen yandaki araziye inşa edilen, bir İngiliz mimarın planını çizdiği ve inşaatına nezaret ettiği binaya⁷³ taşınacak ve buharlı makineler kullanılacakmış. Bu da büyük bir tasarruf manasına geliyor.

Bize yaylı süngüsü olan bir tüfek gösterdiler. Avrupa'da yapılanlardan daha ağır ve daha kaba olmakla birlikte, henüz emekleme dönemindeki bir silah imalathanesi için hiç fena sayılmazdı. Son ameliyelerin yapıldığı kısımda yaşını başını almış Türk ustabaşının yüzünde, babamla birlikte bu tüfeği tetkik etmekte olduğumu gördüğü zaman tezahür eden hayret beni çok eğlendirdi doğrusu. "Bir Frenk kadını ateşli silahlara bakmaktan nasıl bir keyif alır ki?" diye sordu tercümanımıza. "Bizim kadınlarımız böyle bir şe-

72
Günümüzde İTÜ'nün
kullanımında olan
Gümüşsuyu Kışlası
(e.n.).

73
Günümüzde Gümüşsuyu
Asker Hastanesi. Arşiv
belgelerine göre de
mimarı İngiliz Elçilik
Mimarı W.J. Smith'dir
(e.n.).

ye el sürmekten korkarlar. Nereden geliyor bu ecnebi? Ve buraya girmesine nasıl izin vermişler?” Tercümanın cevabı onu daha da şaşırttı.

Yüzünde komik bir samimiyet ifadesiyle bana doğru yaklaşırken, “Maşallah!” diye sesini yükseltti. “Onu Paşa göndermiş demek! Bu küçücük bir kız yahu. Nasıl oluyor da bizim kadınlarımızın bu taraklarda bezi yokken, o kitap filan yazabiliyor?”

“Çünkü sizin kadınlarınız evlere kapatılmış” diye karşılık verdi tercüman.

Türk tasvip edercesine başını salladı: “Doğru, doğru; duvarların arasınca ne öğrenebilirler ki? Ecnebler görüyor ve duyuyorlar; karalarda denizlerde seyahat ediyorlar; işte bu yüzden evde kalıp, hiçbir sual sormayan bizlerden çok daha fazla şey biliyorlar.”

Bu ufak konuşmayı aktarıyorum, çünkü bana çok tipik geldi. Türk kadınları kendilerinin hiç bilmedikleri şeyleri belki biliyor olduğumu, ama onlar rahat evlerinde dertsiz tasasız otururlarken, benim bunları öğrenmek için nice sıkıntılara girdiğimi kimbilir kaç defa hatırlattılar.

Büyük Kışla’dan Üsküdar’daki hassa muhafızları kışlasına [Selimiye Kışlası] geçtik. Buraya gelişim de askerler arasında, sanki kışlayı teslim almayla gelmişim gibi büyük bir şaşkınlık yarattı. Bir defa daha nöbetçi zabıt tarafından durduruldum; fakat Ahmet Paşa’nın ziyaretimizi önceden haber vermiş olduğu kumandan, tercüman tarafından çağırılınca derhal geldi ve bizi büyük bir nezaketle karşıladı.

Bu muhteşem kışla dört köşeli ve ince uzun, bir kenarının tam ortasında basık atölyeler ile talim sahasına açılan büyük bir kapı var. İleride, denize çıkıntı yapmış bir kayalığın dibinde Padişah’ın Acem Kasrı yer alıyor. Bu şık yazlık sarayın manzarasından daha güzeli düşünülemez. Liman, Boğaziçi, İstanbul şehri, Pera, Galata ve payitahtın yakınlarında görülmeye değer hangi güzellik varsa hepsi gözünüzün önünde. Pitoresk Sarayburnu; çok çok uzaklarda Marmara Denizi ve Asya’nın karanlık dağları. Şiddetli poyraz yüzünden geçen üç hafta boyunca hiçbir gemi Haliç’e girememişti; bu sebeple saray pencerelerinin tam altında demirlemiş olan otuz kadar ticaret gemisi, önümüze serilmiş olan manzaranın güzelliğine vurulan son fırçaydı sanki.

Kışlanın içine boydan boya kemerli yollar yapılmış; böylece hava münasip olmadığında içeride talim yapılabilir. Odalar çok temiz; başka yerlerde olduğu gibi burada da askeri kıtaların son derece intizamlı oluşları dikkatimizi çekti. Beş bin askerin bulunduğu bir kışlanın avlusundaydık ve uykusu hafif birini uyandıracak kadar bile gürültü yoktu. Kışla on beş bin kişiyi barındırmak üzere yapılmış; ancak burada halen sadece dört alay ve

mühimmatı aşağıdaki hangarlarda tutulan bir topçu tugayı kalıyor. Mutfakta buhar tesisatı döşenmiş; yemeklerin buharla sıcak tutulduğu masalar ve sebzelerin depolandığı raflar beyaz mermerden. Her gün askerlere bol miktarda et ve pilav pişiriliyor; bütün üniformaları da devlet tarafından karşılanıyor. Kahve, meyve ve benzeri şeyler alabilmeleri için verilen harçlık da Rus askerlerine verilenden daha fazla; üstelik onlar giyeceklerini de kendileri almak mecburiyetindeler. Atölyeler kalabalıktı. Ayakkabı atölyesinde, kaba nefer çarığından zarif paşa çizmesine kadar her neviden ayakkabı imal eden yüz altmış kişi çalışıyordu. Hassa muhafızlarının bütün ihtiyaçları bu atölyelerden karşılanıyor; her zanaattan beş yüzer kişi yetiştirilmiş ve bunlar nöbetleşe çalışıyorlar.

Alay Mektebi disiplin ve temizlik timsaliydi. Talebelerin sayısı epey kabarıktı. Hassa muhafızlarının çocukları, babalarının rütbesi ne olursa olsun, bu mektebe gitmek mecburiyetindeler. Onbaşı ve çavuşların pek çoğu coğrafya çalışıyordu; ikinci ve daha küçük bir dershanede Newton'un küreleri duruyordu. Türklerin taklit kabiliyetinden daha önce de söz etmiştim; bu sefer de bize, bir muhafız onbaşı tarafından yapılmış bir İzlanda haritası gösterdiler. En az Sandhurst Harp Okulu'nda gördüğüm çizimler kadar iyiydi.

Bütün Türk kıtalarında olduğu gibi, burada da silahlar son derece iyi vaziyetteydi. Kıyafetlerin konduğu depolar da dolu ve muntazamdı. Üç yeni veba vakası olduğu için hastaneyi ziyaret etmekten vazgeçtik. Üstelik gökyüzünde fırtına bulutları toplanmaya başlamıştı. Üsküdar'dan Tophane'ye geçiş nispeten kısa olmakla beraber, ani bir fırtına vukuunda son derece tehlikeli olabileceği için, kumandanın dairesinde ancak yarım saat oturduk; bu arada yeşil limon suyundan yapılmış çok güzel bir şerbet içtik ve ardından telaşla iskeleye döndük. Yanımıza Asya'nın lezzetli üzümünün ve kavunlarının bulunduğu bir de sepet vermişlerdi. Ne yazık ki çok oyalanmıştık; rüzgâr Karadeniz'den sertçe esiyordu ve uzaktaki kıyılar kesif bir sis içinde kaybolmuştu.

Fırtına bizi yakaladığında Kız Kulesi'ne ancak ulaşmıştık. Bütün Boğaz'ın en tehlikeli noktası burası; çünkü tam burada Marmara Denizi'ne doğru çılgin bir akıntı var. Asya dağlarından kopup gelen rüzgâr da tam Üsküdar'da olanca şiddetiyle esmeye başlar. Bu yüzden, bütün Boğaz'da yıl boyunca kayıkların en fazla kaza geçirdiği yer Kız Kulesi yakınlarıdır. İşte biz de tam oradaydık; narin sandalın yanlarına öfkeyle çarpan her dalga yağmur gibi üzerimize iniyordu; rüzgâr bizi akıntıya doğru sürüklüyordu; korkudan dişleri takırdayan Türk sandalcıların ağzından "Maşallah!" ve "İnşallah!"lar zorlukla çıkıyordu.

Korkunç bir vaziyetteydik. Bir an ilerliyor, bir an akıntının gücüyle geri-singeri atılıyorduk; bu maceranın nasıl sona ereceğini tahmin bile edemiyorduk; bu arada, arka kürekleri çeken muhterem yaşlı kayıkçı, kendi korkusu içinde beni rahatlatmaya çalışıyordu: “Söyle ona,” diyordu sürekli tercümanımıza, “söyle ona, hiçbir tehlike yok; o bir kadın ve bu korku onu öldürebilir. Benim kalbim hasta, ellerim titriyor ve soluğum kesiliyor, bu yüzden küreklere zorlukla asılıyorum; ama onu teselli et; de ki yakında karşı kıyıda olacağız; onu mutlaka karaya çıkaracağım, nereye olursa olsun; ona bir şeyler söyle, çünkü o bir kadın ve ona acıyorum.”

Onun bu düşünceliliğine minnettar kalsam da, rahatlatılmaya ihtiyacım yoktu. Denizde öyle büyük tehlikeler atlatmıştım ki bu sefer boğulacağımız aklımın ucundan geçmiyordu. İyi kalpli yaşlı Türk kayıkçının gözünde kadınların da cesur olabileceğini göstermiş olmaktan gururluydum. Bin bir güçlkle sonunda Tophane rıhtımına yanaştık; eve gitmemiz söz konusu bile olamayacağı için, Pera’ya çıkan dik yokuşu bitap ve sıırıslıklam halde tırmandık; geceyi Boğaziçi’nde kopan fırtınaları dinleyerek ve beklenmedik olduğu kadar korkutucu da olan tehlikeden kıl payı kurtulmuş olmamıza sevinerek misafirperver bir Rum dostumuzun çatısı altında geçirdik.

Veba ve Kuraklık

On Birinci Bahis

Veba salgını–Rum kurban–Kendini feda edenler–Vebalının ölümü
 Dul kadının yürüyüşü–Veba kampları–Hastalığa yakalanan aile
 Rum kız ve âşığı–Mikrop taşımayanlar–Veba taşıyıcıları akbabalar
 Hastalığın melankolik neticeleri–Türklerin umursamazlığı
 Bursa Paşası–Fakir tabakanın düşüncesizliği
 Payitahtta hastalığın yaygınlığı

İstanbul'un adını duymuş herkes, buranın veba ve yangın şehri olduğunu bilir. Yangınlardan az da olsa söz etmiştim; az diyorum, çünkü Şark'ta kaldığımız müddet içinde payitaht ve çevresinde birçok büyük yangının çıkmasına rağmen, hiçbirine şahit olmamıştık. Daha korkutucu olan vebadan söz etmek için ise içinde bulunduğumuz zamandan (eylül başları) daha uygununu bulamazdım herhalde. Her ne kadar bu mevzularda ahkâm kesenler böyle bir şey olamayacağını söyleseler de, dört bir yanda korkunç bir veba salgını patlak vermişti. Veba uğradığı için Beylerbeyi'ndeki saray boşaltılmış, Yedikule zindanları Rumlar için veba hastanesi haline getirilmişti. Ünlü Topkapı Sarayı'nı gezmek için izin almıştık; ne çare ki musibet buraya bizden önce varmış ve kapıları kapattırmıştı. Tarabya'da, Karadeniz'in sağlık veren esintilerine açık kıyıda bile kurbanların sayısı günbegün artıyordu. Buradan dönüşümüzde, ziyaret ettiğimiz dostlarımızdan biri bizi gönülsüzce kabul etmiş, ezkaza veba taşıyıp da ailesine bulaştırmayalım diye, sedirin en ucuna oturtmuştu.

Bazen bir felaket insanlardaki en asil vasıfları ortaya çıkarabiliyor. Hodbinliği affettirecek tek şey varsa, o da ölümlerin en korkuncuyla yüz yüze gelmek olabilir. Ama hastalığın iyice salgın halini aldığı şu son bir ayda bile, zerre kadar hodbinlik göstermeyen, başkalarının sıhhati için kendi canlarını feda edenler oldu. Bence vebaya verilen bu kurbanlar aziz mertebesinde sayılmalı.

Daha bir iki gün önce, Tarabyalı zavallı bir Rum aniden hastalanmış. Bunun veba olduğunu düşünerek derhal evine dönmüş ve içeri girmeksizin eşikten karısına seslenmiş. Onun böyle zamansız gelişine şaşırان ve görünüşündeki değişiklikten endişeye kapılan kadın yanına yaklaşmak isteyince adam geri durmasını söylemiş; sakince karısına iyi olmadığını, bunun sebebini bilmesede vebanın kol gezdiği böyle bir zamanda ailesine hastalık sırayet ettirme riskini göze alamayacağını anlatmış ve kürklü kaftanını kendisine atmasını istemiş.

“Gelip geçici bir hastalıksa,” diye ilave etmiş gitmeye hazırlanırken, “açık havada bir gece geçirdiğimle kalırım; ama eğer vebaysa, sen en azından birkaç parça elbisemizi ve kulübemizdeki öteberiyi kurtarmış olursun. Benim için Meryem Ana’ya dua et.”

Adam bu şekilde evinden ayrılmış; mecalsiz ve gönlü kırık kendini dağlara vurmuş. Vebanın mührünü üstünde hissediyormuş; yalnız başına ölmesine ölecekmiş, ama acaba nasıl? Bitkinlikten soğuk toprağa düşene kadar, kanını ateşleyen hummadan aldığı güçle çılgına dönerek, acı dolu çığlıklarını gece yarısı rüzgârına katarak, onu rahatlatacak bir ses duyamadan, ona yol gösterecek bir el bulamadan mı, yoksa zavallı bir halde susuzluktan perişan düşerek, ateşten tir tir titreyerek, kuru yapraklardan yatağında önce parlak mavi gökyüzüne bakarak, sonra da gözleri kapanana, nabızı durana kadar yıldızların tek tek sönmesini seyrederek mi?

Sabah karısı yanına biraz azık alarak telaşla kocasını aramak üzere dağlara çıkmış. Onun vebaya tutulduğuna inanması gelmiyormuş, korkusu aç kalmasıymış. Çocuklarından birini de yanına almış. Adamı bulmaları epey zaman almış. Oğlanın babasını çağıran genç ve gür sesi uzun bir süre dağlarda yankılanmış, ama cevap veren olmamış. Heyhat! Olamazmış da zaten, çünkü adam bir kayanın dibinde soğuk ve kaskatı halde cansız yatıyordu. Bir vebalının daha ıstırabı sona ermiş böylece!

Bahtsız kadının acısını tasavvur edebilirsiniz; hemen kocasının vücuduna doğru atılmış, fakat çocuğunun tiz çığlığı ona içinde bulunduğu tehlikeyi ve yavrularına olan mesuliyetini hatırlatmış. Kendi kendisiyle uzun ve acılı bir mücadele verdikten sonra, ağlamakta olan oğlanla birlikte nihayet köye dönmüş ve artık bir dul olduğunu salahiyettar mercilere bildirmiş.

Bir seferinde yanlışlıkla bir veba kampının tam ortasına düştüğümü anlatmıştım. Bu nevi hadiseler aslında ender, çünkü birkaç aile hastalığa tutulunca, hep birlikte dağlara gönderiliyorlar. Bu kişilerin her türlü ihtiyacını karşılamak ve yabancıların buraya yaklaşmasına mani olmak için geçici mekânlarına giden her yolun başına muhafız konuyor.

Tarabya’da oturan ve bu küçük dağ karantinalarının birinde olup bitenleri dürbünüyle takip eden bir hanım, zavallı bir aileye dair çok üzücü bir hikâyeye anlattı. Ak saçlı ve zayıf bir baba ve iki büküm, felçli bir anne. İlk önce birbiri ardına çocukları ölmüş; çünkü hastalık yaşlı ana babanın damarlarında zorlukla dolaşan soğuk kan yerine, onların taze kanlarını daha çabuk emmiş. Sonunda yaşlı çift yalnız kalmış.

Köylerine bakan bir ağacın altında saatlerce oturup, göçüp giden yavrularının doğduğu yerlere bakarlarmış. Ancak bir hafta dolmadan, çocuk-

suz anne de hastalanmış. Ak saçlı ihtiyar artık kıpırdamayacak hale gelen hasta karısı için ağacın altına eski püskü bir döşek taşımış; dudaklarına su damlatmış, ağzına ekmek vermiş; ama bunların hiçbirisi fayda etmemiş; zayıf, titreyen elleriyle ona hayattayken sevdiği bu ağacın altında bir mezar kazmış. Karısının vücudu toprakla örtüldükten sonra, kendisi de yarı dolu dar çukura uzanmış ve orada ölmüş. Böylece dünyadaki meşakkatleri sona ermiş!

Genç Rum kızın hikâyesi de daha az acıklı değil. Vebaya tutulan sevgilisi Yedikule'deki geçici hastaneye götürülmüş. Onu nereye götürdüklerini öğrenir öğrenmez, kendisine mani olacaklarını bildiğinden ana babasına tek söz etmeksizin evinden ayrılmış ve hastane haline getirilmiş hisarın kapısını çalarak, bir gün önce oraya getirilen Rum kayıkçının bakıcısı olduğunu söylemiş. Başhekim onun gençliğine ve vebaya yakalanacağı neredeyse şüphesiz olduğu halde sakın tavırlarına bakarak, tehlikenin farkında olamayacağını düşünmüş ve onu bu niyetinden caydırmak için elinden geleni yapmış. Ancak kızı fikrinden döndürememiş. Nihayet ölmekte olan hastanın yanına gitmesine müsaade etmiş.

Kız onun hasta yatağının başucunda yerini alıp bu ümitsiz vazifeyi üstlendiği sırada ne bir damla gözyaşı dökmüş, ne de dudaklarından tek bir fısıltı çıkmış. Zehir genç adamın gücüyle beslenip beynini ele geçirdikçe, içine düştüğü çılgınlık nöbetlerinde kızıdan sevgiyle söz ediyormuş; onunla konuşuyor, onu tutmak için ellerini uzatıyormuş; sonra da kolları yakalandığı spazmin işkencesi altında kasılırken, acı içinde bağırarak kızı itiyormuş.

Genç kız bütün bunlara sesini çıkarmadan katlanıyormuş; bedbahtlığı içinde bile, acının ve hezeyanlı nöbetlerin genç adamın hafızasından onun hayalini silememiş olduğunu görerek, bir anlığına da olsa mesut oluyormuş. Bunlardan daha iyi zamanları da yok değilmiş; ara sıra bahtsız adamın akıllı yerine geliyor, kendisini ona adayan kızı hummalı bağrına bastırıyormuş. Bu anlar çok kısa olsa da, kız fedakârlığının karşılığını fazlasıyla aldığını hissediyormuş.

Ne var ki, gençliğin ve kuvvetin dahi, bütün hastalıkların en öldürücüsü karşısındaki mücadelesi ilanihaye devam edemez. Hasta, sevgilisinin kollarında eriyip gitmiş; son nefesini verirken, kızı son bir tebessümle beraber, damarlarında dolaşan korkunç zehri de bırakmış. Kız kendisinin de vebaya yakalandığına emin, onun dar mezarın karanlığına indirilmesini takip etmiş.

Evine dönmemiş; çocukluk arkadaşlarından birinden, elbette birkaç adım uzakta durarak, yaşlı ana babasına sevgisini ve dualarını ulaştırmasını istemiş. Bunu da yaptıktan sonra, dağlara kaçarak öleceği ıssız bir köşe

aramış. Kimse onun daha ne kadar yaşadığını bilmiyor, çünkü onu bir daha sağ gören olmamış; bir zaman sonra vücudunu bir kayanın dibinde iki büküm bulmuşlar, sanki son spazmı ona çok acı çektiymiş gibi.

Sevdiğine son saatlerini huzurlu geçirtmek için kendini feda eden kız, Asya dağlarının vahşi yalnızlığında acı içinde, tek başına ölmüş; onun kendini feda etmesini ve hazin kaderini yazarak hatırasını canlı tutmaya çalıştım, ne yazık ki, bu kısa satırlardan başka hiçbir yerde bu faziletli kızın adı geçmiyor.

Öyle görünüyor ki insanlar vebanın adının bile bulaşıcı olduğuna inanıyorlar; bu yüzden adını ağızlarına almamak için türlü türlü tabirler benimsemişler. Hastalığa yakalanmış bir aileyi sorduğunuzda, “Dağlara gittiler” deniyor; hemen anlıyorsunuz ki vebaya yakalanmışlar; her gün çevrenizde bunca insan ölürken, felaketin büyüklüğünü anlamak için sorduğunuz suale, şu kadar veya bu kadar “kaza” olduğu cevabı veriliyor.

Her varlıklı evin ve her umumi binanın avlusunda veya girişinde küçük bir ahşap odacık var; veba zamanlarında, binanın içine girmeden önce, terkerlekli bir nöbetçi kulübesine benzeyen bu odada bir müddet kalmanız icap ediyor; aşağıda yakılan şifalı nebatat tabandaki kafesin deliklerinden içeriye doluyor ve kesif bir duman kısa müddette sizi sarmalıyor; bunun hastalığı bulaştırmaya mani olduğu söyleniyor.

Bütün uzmanlar bu hastalığın temasla bulaştığını söylüyorlar, bu yüzden sokaktaki herkes herhangi biriyle çarpışmamaya büyük itina gösteriyor. Hamal veya amele olarak çalışan kişilerin temizliklerine dikkat etme itiyatları bulunmadığından, vebaya en çok tutulanlar onlar gibi alt tabakadan insanlar. Dinleri yalnızca camiye girmeden veya namaz kılmadan önce ellerini ve ayaklarını yıkamalarını şart koşuyor. Bu nevi insanların koyu renkli abadan çamaşırlar aldıklarını ve bunları gece gündüz çıkarmadan, paramparça olana kadar giydiklerini emin bir kaynaktan öğrendim.

Vebanın pislikle taşındığı doğruysa, yıl boyunca bu insanlardan pek çoğunun ölüp gitmesi şaşırtıcı sayılmaz. Yahudiler arasında da ölümlerin çok olması şüphesiz aynı sebebe bağlı. Bunlar veba kurbanlarının elbiselerini akrabalarından gizlice satın alarak hastalığın yayılmasını hızlandırıyorlar. İyi bir pazarlık yaptıklarında, bunun kendilerine ve başkalarına getirebileceği öldürücü neticelerini akıllarına bile getirmiyorlar. Bu, inanılmaz bir çılgınlık gibi görünse de, önüne geçilemeyen hakikatin ta kendisi.

Akbabaların veba salgını başlamadan önce de şehrin civarında dolanıp dolanmadıklarını bilmiyorum, ama şu bir vakıa ki daha önce bir tane bile görmemiştik. Şehirden ayrıldığımız sıralarda ise sayıları iyice artmıştı.

Limanın göbeğinde, suya atılmış olan leşlere üşüşüyor ya da iğrenç ziyafetlerinin kokusunu almışçasına ağır kanatlarını çırparak dağlardan aşağılara iniyorlardı.

Salgın müddetince herkesin herhangi biriyle temas etmekten dehşet duyar ve en yakın arkadaşlarına hastalık taşıyıcısı gözüyle bakar hale gelmesinde korkutucu bir şeyler bulunduğu kanaatindeyim. Yakın akrabaların birbirlerine değmekten kaçınmasında, normalde serbest ve cömert olan insanların alışılmadık hoddinliklerinde de. Size de hastalığı kapmış gözüyle bakılması, şüpheyile yaklaşılmaması hiç hoş bir his değil. Moraliniz bozulduğu anlarda, kendinizi bu korkunun haklı olup olmadığını zihninizde evirip çevirirken buluveriyorsunuz. Başınız mı ağrıyor? Veba emaresi. Sıcaktan bayılacak gibi misiniz? Hastalık ilk olarak bu şekilde ortaya çıkabiliyor. Boğaz kıyısında soğuk aldıysanız, illetin temelini atmışsınız demektir. Aşırı yorgunluk bile, bu sinsi musibete güç kazandıran bir bitkinliğe dönüşebilir.

Devamlı tedbirli olma mecburiyetinin üzerimde yarattığı tesiri kelimelerle anlatamam; ama bu bile, mikropla temas etmekten duyduğunuz dehşetin yanında hiç kalır. Bu büyük tehlikeye karşı, isyan etmeye kadar varan delice bir cesaret gösterseniz dahi boşuna; öyle bir an gelir ki aşılamaz bir ürküntü yüreğinizi kaplar, ruhunuzu hasta eder.

Pek çok kişi ölümden korkmaz, ancak bunlar zihinlerinde ölümü sıcak bir yuvayla, alakalı, sevecen dostlarla ve görecekları derin şefkatle bir tutarlar; böylece hastalığın acısı azalır, yok olmaya doğru giden yol kolaylaşır. Halbuki vebalının ölüm saatlerini sakince tasavvur edenlerin sayısı pek azdır herhalde; evinden uzakta olan hasta mikroplu yalnızlığıyla kendini dağlara vurmuş; hastalığın kokuşmuş soluklarıyla cennetin temiz havasını kirletiyor; kendisiyle alay eden Ay'a hezeyanlar içinde hakaretler yağıdırıyor; ümitsizliğin pençesinde çıplak toprağın üzerinde ölüyor; bu lanetli ölüme bazen bir mezar bile çok görülüyor!

Neredeyse kendimi sıkarak çizdiğim tablo bu kadar korkunçken, Türklerin böyle meşum bir hastalıktan kaçmak için aldıkları tedbirlerin azlığı çok şaşırtıcı. Ölümü Padişah'ın elinden veya veba yüzünden olan Müslümanların doğrudan cennete ve hiçbir karantina ameliyesine tabi tutulmaksızın, kendilerini bekleyen hurilerin kollarına gidecekleri şeklinde son derece saçma bir itikatları var. Ecnebler arasında veba vakalarının azlığına da, Allah'ın onları böyle arzulanır bir imtiyaz verecek kadar sevmediği şeklindeki pek tatmin edici bir izah getiriyorlar. Avrupalıların hastalığın yayılmasını önlemek için, bu memleket insanlarının hiç umursamadıkları bir yığın tedbire neden başvurduklarını düşünmek zahmetine bile katlanmıyorlar.

Şarklıların en büyük risklere sebepsiz yere ve anlaşıldığı kadarıyla isteyerek körcesine atıldıklarını görmek çok üzücü.

Aile doktoru Bursa Paşası'na, çocukluğundan beri hizmetinde olan ve çok sevdiği çubukçusunda veba emareleri tespit ettiğini ve Paşa Hazretleri'nin diğer aile fertlerinin emniyeti için tedbirler alması icap ettiğini söylemiş. Paşa buna uyararak haremının derhal dağlardaki bir köye taşınması emrini vermiş; ayrıca evdeki erkeklerle birlikte selamlığın da taşınmasından önce, orada kalan herkesin çamaşırlarının yıkanmasını, yün elbiselerinin iyice havalandırılmasını ve buharla dezenfekte edilmesini buyurmuş.

Evin taşınmak üzere olduğunu işiten çubukçu şehirden ayrılmadan önce efendisini son bir defa daha görmek için yalvarmış. Paşa onun bu arzusuna fazla titizlenmeden uymuş; ne de olsa vebalı ile ziyaretçisi arasında bir iki metrelik mesafenin bulaşmayı önleyeceğini düşünmüş. Gelgelelim, Paşa kendi yufka yürekliliğini iyi hesaplayamamış; gözde hizmetkârı onu tek başına ölüme terk etmelerinin zalimlik olduğunu yüzüne vurup kendisinin efendisine bağlılığını ve adanmışlığını ispat ettiği halleri hatırlatmış; bunun üzerine Paşa hiç anlaşılmaz bir pervasızlıkla, hastanın üzerindeki elbiselerin yakılmasını ve kendisine temiz kıyafetler giydirilmesini buyurmuş; bu şekilde o da rahatça bir arabaya yerleştirilerek evin geri kalanının önceden taşındığı köye götürülebilecekmış.

Emre itaat edilmiş; mikroplu adam ikinci günün akşamında dağdaki sığınağa varmış, beraberinde kanını hızla soğurmakta olan öldürücü hastalığı da getirerek. Daha yirmi dört saat bile geçmeden, Paşa'nın on altı yaşında güzel bir kadın olan en gözde karısı delilik nöbetine kapılarak yastıkları üzerinde can vermiş. Hastalık genç ve narin bedenini öyle hızlı ele geçirmiş ki tedbir almaya veya yardım etmeye hiç vakit kalmamış. Paşa'nın zayıflığı ve körlüğü, karısını feda etmesine, evini mikroplara maruz bırakmasına ve bütün aileyi tehlikeye atmasına sebep olmuş. Bir manyak gibi bir odadan diğerine koşmuş, fakat olan olmuş bir kere; gece yarısı en küçük çocuğu da annesinin koynunda can vermiş.

Ölenleri apar topar bahçedeki ulu ağaçların altına gömmüşler; daha onların mezarları ancak örtülmüşken, Paşa'nın karılarından biri daha son nefesini vermiş. Bu şekilde, on gün içinde on dokuz kişilik bir haremden geriye yalnızca yaşlı bir Zenci halayık ve iki bebek kalmış; aynı ölçüde olmasa bile, selamlık da bundan ağır şekilde zarar görmüş.

Aynı minvalde üzücü pek çok hadise işittim, ama bunları yazıya geçirirken yüreğim sıkışıyor; şimdiye kadar anlattıklarım da bu memleket insanların aldığı tedbirlerle bu korkunç musibeti ortadan kaldırmanın imkân-

sızlığını kâfi derecede gösteriyor olsa gerek. Veba konusunda Türkler sanki muhakeme ve basiretten yoksun gibiler. Kadere olan itikatları yaradılıştan gelen ataletlerini iyice artırıyor. Bu şekilde, ölümcül gidişine dur denmeyen hastalık her yıl binlerce insanı acılar içinde kıvrandırarak öldürüyor.

Şark'ta vebanın hızla yayılmasının bir sebebi daha var: Mahalli salahi-yetli merciler bir evde veba olduğunu öğrendiklerinde, o ev “kirlenmiş” sa-yılıyor; vebalının ailesi evden çıkarılıp dağlara gönderildikten sonra, ev baş-tan aşağı temizleniyor, buharla dezenfekte ediliyor ve yeniden boyanıyor; bu işi yapan kişilerin içinde bulundukları risk ve iş sürerken maruz kaldık-ları karantina tedbirleri öyle pahalı ki nüfusun fakir tabakaları ailelerinde hastalık olduğunu bildirmekten imtina ediyorlar. Buna ilave olarak, dağlar-da kırk günlük bir sürgün de ekmek parası kazanıp sağ kalanları doyurma şansını ortadan kaldırarak onları iyice fakir ve sefil hale düşürdüğü için, da-ha büyük ama daha az kati olduğunu umdukları bir riske atılıyorlar. Has-talığın bulaşmaması için feleklerine güveniyorlar. Dahası, biri hastalandı-ğında bile feleğe kızmıyorlar; çünkü bu şekilde, en azından ölümlerinin göz-lerini kapatabilir ve kendi rahat evlerinde ölümlerine şahit olabilirler; aksi takdirde ise sevdikleri büyük ıstırapların yanı sıra çaresiz bir yalnızlık için-de son nefeslerini vereceklerdir; bir de perişanlıkları içinde düşmüş olabile-cekleri ücra köşelerde onların cesetlerini arama mecburiyeti var.

Hava değişikliklerinin vebaya tesiri olmadığı ispat edilmiş vaziyette. Hastalık yazın kavurucu günlerinde olduğu kadar, bir kar fırtınasının orta-sında da mikroplarını saçabilir. Beslenme tarzının bir tesiri yoktur; kara ek-mekle ve çoğu zaman ham meyveyle beslenen hamalın hastalığa yakalanma riski, sofrasından kuşsütü eksik olmayan efendininkinden fazla değil.

Musibetin ne sebebi biliniyor ne de tedavisi. Ölüm biçmeye her an hazır, iki tarafı keskin bir kılıç; darbenin geleceği anı da hiç kimse önceden bile-miyor. Mağrur Padişah'ı sarayından, ameleyi barakasından ediyor. Şehrin dar ve kalabalık sokaklarında kol gezdiği gibi, Boğaz'ın mavi sularında sey-reden şahane gemilerin güvertesine de sığıyor. Şark'a gelen bir seyyahın, in-sanların yüzündeki kasvetin ve hastalığın her alevlenmesinde kalabalıkta işittiği mırıltıların manasını sorduğunda, yanından geçen birinin verdiği “VEBA!” cevabını ilk duyuşunu ömrü boyunca unutabileceğini zannetmi-yorum.

Şu sıralarda⁷⁴ payitahttaki su kıtlığı (hatta yokluğu diyebilirim) sebebiyle hastalığın önceki salgınlardan çok daha hızlı yayıldığına şüphe yok. Bo-ğaziçi'nin Avrupa yakasındaki köylerden aldıkları suları kayıklarına yük-le-yip şehirde fahiş fiyata satan birtakım satıcılar peyda olmuş. Fakir insanlar

74
Eylül 1836

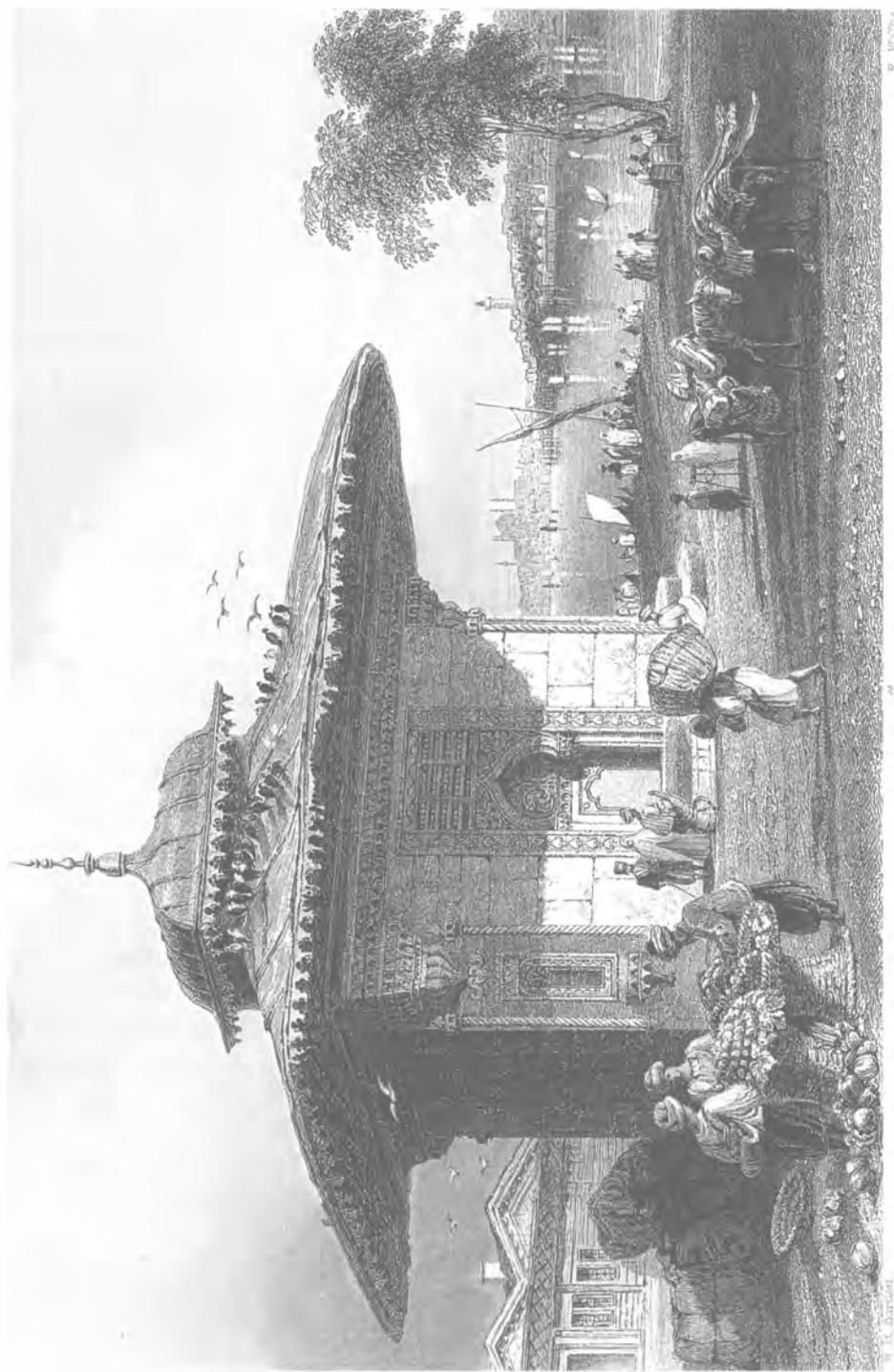
bu hayat kaynağına verecek para bulamadıkları için yiyeceklerini kirli ve durgun birikintilerden aldıkları suyla pişiriyorlar; herkes müfrit derecede düşkün olduğu halde su içmekten de mahrum kalıyor.

Yakınlardaki köylerin kuyuları ve depoları kuruduğu için, sucular Tarabya'ya kadar uzanıyorlar; istedikleri fiyatlar da iyice fırlamış. İnsanlar boşu boşuna bulutların yolunu gözlüyorlar; güneş altın ve mor ışıltılarla batıyor, sabah Asya dağlarının arkasından kıpkırmızı doğuyor; gündüz gökyüzü parlak ve mavi. Tek bir bulut bile güzelliğini bozmuyor; yere tek damla yağmur düşmüyor. Kadınlar çeşmelerin etrafında bekliyorlar, kurumuş pınar her an canlanıverecek ümidiyle. Çocuklar ağlıyor ve alıştıkları gibi su içmek istiyorlar; şehrin mermer havuzları bomboş, parlak gün ışıkları pırıltılı taşların muntazam sathında oyunlar oynuyor.

Asya kıyısında sular henüz tükenmemişti; puslu Bulgurlu Dağı'ndan [Çamlıca Tepesi] inen zengin yeraltı membalarıyla beslenen ünlü Üsküdar Çeşmesi berrak sularını hâlâ akıtıyordu; fakat tam olarak anlayamadığım bir batıl itikat yüzünden, salahiyetli merciler Asya'dan Avrupa yakasına su nakline müsaade etmiyorlardı; şehrin bütün ihtiyacını karşılayabilecek bu heybetli çeşmenin suları boşa akıyor, denize karışarak israf oluyordu. Yeniköy'de kaldığımız evden yüz adım kadar ilerideki bir kuyunun başına biriken, uzun kuyruklar teşkil eden insanları unutmam kolay olmayacak. Köyün diğer ucundaki bütün sarnıçlar kurumuştur; bir tek, dağdaki bir kaynaktan beslenen bu kuyu direniyordu; kovaların sarkıtıldığı ipleri daha uzun tutma lüzumundan ve bu sebeple suyu çekmenin giderek zorlaşmasından suyun azaldığı da anlaşılıyordu.

On-on iki yaşlarında çocuklar artık bu işi göremiyorlardı; takatları kâfi gelse dahi, bu işin üstesinden gelemezlerdi; çünkü her tarafta suya olan talep arttıkça, köy kuyusunun başındaki mücadele de daha güçlü kuvvetli olmayı icap ettiriyordu. Kuyuya gelirken karşılaşp dostça selamlaşan insanlar, suyu daha önce almak için itişip kakışıyor, hatta sık sık yumruk yumruğa kavga ediyor ve birbirlerinden küs ayrılıyorlardı. O zamana kadar kuyuyu kullanma hakkını ellerinde tutan çevredeki evlerin sahipleri, daha önce herkesin kutsi saydığı haklarına yönelik bu saldırıyı boşu boşuna ayıplıyor ve yabancılar gibi, su almak için mücadele etmek zorunda kalıyorlardı.

Rumlar bu kuyuda bol su bulunmasını, geçen bağbozumunda papazlar tarafından takdis olmasına bağlıyorlardı. Papazlar kuyunun ağzına kadar alay halinde yürümüşler, köyün fakir ahalisinden bu iş için toplanan bir avuç ufak gümüş parayı, içinde kutsi su bulunan ufak bir tası ve bir tutam da takdis edilmiş tuzu kuyuya atmışlar!

Üsküdar'da III. Ahmet Çeşmesi

Kuraklığın son haddine vardığı sıralarda bir grup Mevlevi, Kâğıthane deresine bir ziyarette bulundular. Zaten cılız akan Kâğıthane deresinin suları yarıya inmişti. Mevleviler namaz kıldıktan sonra vadideki ana sarnıcın etrafında dönmeye başladılar ve ayinin bir noktasında havaya çömlükçinin elinden yeni çıkmış küçük kırmızı toprak taslar fırlattılar; bu arada bütün boş sarnıçların ve bütün boş bardakların dolmasını niyaz ettiler.

Çok çarpıcı bir manzaraydı; bunu daha da dokunaklı bir sahne takip etti. Güneş batarken, her birinin elinde yabani çiçek demetleri bulunan köy çocukları ikişerli sıralar halinde sarnıca yaklaştılar ve çok içli bir nağme refakatinde Allah'a yakaran bir ilahi söylediler. Her kıtanın sonunda, çiçeklerinin bir kısmını dervişlerin sarnıca atmış olduğu kırık tas parçalarının üzerine saçıyorlardı.

Hiçbir şey bundan daha dokunaklı olamazdı! Aczinin altında ezilen insanoğlu, dualarını masum bebelerin ağzından söylüyor; adeta, kendisi merhamet dilenmeye cüret edemezken, saf dudaklardan çıkan ve temiz yüreklerden gelen duaların kabul edileceğine güveniyor. Kuraklık boyunca, her akşam çocuk "zinciri" aynı noktada kadir-i mutlak Yaradan'a aynı yakarışı tekrarladı. Korunun çocuk sesleri akşam rüzgârıyla güçlenip vadide akisler yaptıkça gözyaşlarımı tutamıyordum. Duaları ancak İstanbul'dan ayrılmamızdan bir gün önce kabul edildi; kurumuş ve çatlamış topraklara hafif bir yağmur düşerken, aklıma hemen Kâğıthane'deki çocuklar geldi. Okudukları ilahi aşağı yukarı şöyleydi:

Türk Çocuklarının İlahisi

Duy bizi Rahim ü Rahman
Düştük aciz, bi-derman
Anamızın yüzü gülmez
Yanağından yaş eksilmez
Muradımız, yüzü gülsün
Ellerimiz yaşın silsin
Duacıyız geceleyin
Duy bizi Rahim ü Rahman

Sunarız sana çiçekler
Gonca iken kurumuşlar
Görmemiş çiy o yapraklar
Açamadan hep solmuşlar
Kapımıza kış dayandı
Solacağız biz de gayrı
İşitmezsen duaları
Duy bizi Rahim ü Rahman

Bitmez her gün artar hasret
Soğuk sular buldu nedret
Yüce dağın tutan bulut
Bırakmıyor bize rahmet
Buralardan geçen nehir
Akar idi berrak ve gür
Akıt gizli pınarların
Duy bizi Rahim ü Rahman

Rum Düğününde

On İkinci Bahis

Bir Rum düğünü–Düğünden evvelki gün–Düğün kıyafetleri–Kaşmirler–Karşılama merasimi–Sırmalı saç örgüsü Rum kilisesinde sabahın erken saatleri–Rum kadınların süse düşkünlüğü–Gelin alayı–Nikâh–Evlilik taçları–Rum cenazeleri

İnsanı bir Rum düğününden daha fazla eğlendirecek (tam doğru kelime bu) merasimlerin sayısı azdır. Nereye baksanız parıltılar ve çene çalan insanlar görürsünüz. Bir yabancıya hem alaka çekici, hem de garip gelen pek çok eski ve klasik âdeti hâlâ uyguluyorlar. Bir komşumuzun düğününe davet almıştım. Nikâhtan bir evvelki gün, âdet olduğu üzere tebriklerini arz etmek, gelinliğe dair fikirlerini söylemek ve Rum gelinin hemen fark edilmesine imkân veren sırmalı örgülerin örülmesine yardımcı olmak için oraya gidecek bir grup hanıma katıldım.

Ailenin kızlarından birini bizi karşılamak üzere terasta beklerken bulduk. Mor salkımları kafes deliklerinden sarkan asmanın altında selamlarımıza yüzü kızarak karşılık verirken, parlak kara gözleri neşeyle dans ediyordu; gençliğiyle, coşkulu ve tasasız güzelliğiyle insan gözünün görebileceği en tatlı tablolardan biri gibiydi. Karşılıklı iltifatlardan sonra, bizi sofadan geçirerek içerideki bir odaya aldı. Gelin adayını orada bulduk. Güzel, güvercin gözlü bir kızdı. Sedirin üstünde, genç arkadaşlarından biriyle el ele oturuyordu.

Odanın bir köşesinde gelinliği teşhir ediliyordu. Diğer bir köşede ise daha küçük parçalar toplanmıştı. İpek danteller ve tüller, çiçekler ve elmaslar, saten terlikler, işlemeli yazmalar ve kaşmir şallar karmakarışık bir aradaydı. Çevresindeki bu kargaşadan ve sonsuz bir kuyruk halinde gelip giden insanlardan nasıl boğulduğunu gördüğüm zaman bütün bu güzelliklerin sahibine hakikaten acıdım.

Tatlı ve kahve ikram edildikten sonra, gelinliğin her bir parçası ayrı ayrı misafirlere gösterildi, üzerine yorumlar yapıldı ve tekrar yerlerine kondu. Şallar ve mücevherler son derece büyük bir alakayla tetkik edildi, çünkü bunlar Rum kadınlarının başlıca gururu. Bir Rum kadını evli bir tanıdığından söz ederken, onun şefkati ve doğruluğuyla tanınmış bir adamın karısı olmaktan memnuniyet duyduğunu nadiren söyler. Şanslı bir kadın onlara göre kocasının altı veya yedi kaşmir verdiği kadındır; aksi takdirde söylenecek sözler şudur: “Ah, zavallı kızcağız, ne kadar acınacak halde; ona sadece iki şal verebilecek biriyle evlendirildi!” Rum hanımlar bu elbise parçası-

na düşkünlüklerini ve bunu teşhir arzularını öyle bir dereceye vardiıyorlar ki yazın en sıcak gününde bile kaşmirler içinde boğulmayı tercih ediyor, hatta balo salonlarında bile kaşmir şallar takıyorlar.

Geline ait bütün ufak tefek eşyanın gösterilmesinden sonra, gelinin anesi bir elinde telkâri gümüş zarflı bir koku şişesi, diğerinde aynı malzemeden, içinde ödağacı, mür ve kokulu dalların yandığı bir buhurdan olduğu halde odaya girdi. Odanın içinde bir kere döndükten sonra, herkesin üzerine elindeki kokudan serpti ve konukların vaziyetine göre dileklerde bulundu. Evli olmayanlara “Darısı başına!”, anne olanlara ise, “Sen de çocuklarının mürüvvetini gör!” gibisinden dilekler.

Büyük hanımın çekilmesinden sonra, daha genç misafirler odanın ortasında bir halka meydana getirdiler. Güleç yüzlü bir kızın elinde minicik bir terazi vardı; bir diğeri ise yassı bir sırma çilesi tutuyordu. Bunlarla daha evvel mevzubahis ettiğim müstesna hotoz yapılacaktı. Damat eli açık davranmış ve güzel gelinine bu pahalı süsten, on yerine kırk drahmi göndermişti; Rum Kilisesi’nin takılmasına müsaade ettiği en yüksek miktardı bu. Grubun yapması lazım gelen ilk ameliye, çileleri ayırmak ve geline takılacak miktarı tartmaktı. Bunun yerine getirilmesinden sonra, yirmi kadar kişi işe giriştik. Takriben üçer metre uzunluğunda sırma teller tek tek ayrıldı ve bir ucu taç şeklini alacak, diğer ucu yere altın bir şelale gibi akacak tarzda örüldü.

Bu hoş ve eğlenceli iş de tamamlanınca, hâlâ sedirde oturmakta olan gelini kucaklayarak bir bir evden ayrılmaya başladık. Herkes yanından geçerken gelinliğin üzerine bir avuç küçük gümüş para attı.

Ertesi sabah çok erken bir saatte beni kaldırdılar; Rumların bütün dini merasimleri en uygunsuz vakitlerde yapılıyor. Pazar ayini bile, hayatlarını alın teriyle kazananların geçen altı günün yorgunluğundan sonra birazcık uyumayı hak ettiğine hiç aldırmaksızın, gün doğarken başlıyor. Bizim gibi bir Rum köyünde dört ay kalıp da, çan yerine kullanılan sedir ağacından iki değnekle şafak vakti uyandırılmamış kimse olamaz. Ardından sokak sokak dolaşıp ayine ikinci bir davet yapan zangocun yarı uluma, yarı çığlık şeklindeki korkunç sesini duymamış olana da rastlanamaz. Bana kalırsa bu tatbikat dindarları çekmekten çok, korkutup kaçırmayı maksat edinmiş gibidir.

Gene de zangocun davetine icabet ediliyor. Her evden insanlar çıkıyor; daha gün doğarken hanımlar en iyi kıyafetlerini giyip sokağa dökülüyorlar. Kırmızı bir elbisenin üzerinde sarı bir şal; mavi bir eşarbın altında bir çift pembe ayakkabı. Kısacası, fakir Rum kadınlarının süslenmekten anladıkları şey son derece gülünç. Hizmetkârınız el çırtığınız zaman (Şark evlerinde zil bulunmuyor), içeriye başında renkli muslinden veya tülbentten çok ge-

niş ve çok yüksek bir türbanla girer; yaşlıca bir kadınsa, başına boyalı bir yazmayla bağladığı mor ipek püsküllü küçük kırmızı bir bere takmış, bunun üzerine de kalın bir saç örgüsü (umumiyetle postiş) sarmış olur. Akla gelebilecek en kısa etekler, en gösterişli çoraplar, en şık önlükler ve ta omuzlarına kadar inen küpeler kıyafetlerini tamamlar; bir Rum ailesinde üç ve ya dört altın yüzüğü olmayan kadın hizmetkâr gerçekten fakir demektir.

Ama bu arada çok yakın bir dostumuzun evinde nikâhı kıyılacak olan sevimli gelini unuttum. Ben eve vardığımda, gelinin her an gelmesi bekleniyordu. Büyük sofanın ortasına serilmiş Türk halısının üzerine, sırma nakışlı bir yazmanın örtüldüğü bir rahle konmuştu. Rahlenin üstünde bir İncil ve iki alyans duruyordu. Araya serpiştirilen gümüş paralar bunlara pırıltılı bir görünüş vermişti. Evin hanımı gelinin “vaftiz annesi”⁷⁵ olacaktı; nedimelelerin yaptığına benzer bir iş bu. Hanım o erken saatte bile takıp takıştırdığı mücevherlerle ışıl ışıldı.

Nihayet müzik sesleri düğün alayının geldiğini haber verdi; onların gelişini görmek için hemen pencereye koştuk. Görülmeye değer bir alaydı bu. Müzisyenleri, kendi babası ile gelinin babası arasında yürüyen damat adayı takip ediyordu. Arkadan, iki genç arkadaşı ve iki annesiyle birlikte genç kız geliyordu. Alayın sonu bir “arkadaş ordusu”ndan meydana geliyordu.

Alay eşikte Arnavutköy başpapazı ile maiyetindeki bir grup papaz tarafından karşılandı. Hemen düğün ilahisi söylenmeye başladı; alay merdivenlerden çıkarken üzerlerine para yağdırıldı.

Beş dakika içinde geniş sofa, iğne atılsa yere düşmeyecek hale geldi. Genç çift halının kenarına oturtuldu; çiçekler, kurdeleler ve sırmadan yapılmış evlilik taçları rahlenin üzerine kondu; simli saçaklı sarı saten cüppe giymiş olan kilisenin başpapazı bir duaya başladı; duaya ara sıra korodaki oğlanlar da katılıyor ve yabani bir nağmeyle onun söylediklerini tekrarlıyorlardı. Hayli uzun olan bu duanın sonunda, genç papazlar başpapaza mor satenden, sırma nakışlı muhteşem cüppesini giydirdiler. Başpapaz rahleye yaklaştı, iki parlak elmas yüzüğü eline aldı ve nikâh akdini yaptığı gençlerin alınlarına, dudaklarına ve göğüslerine dokunarak üç kez istavroz çıkardı; daha sonra yüzükleri “vaftiz annesi”nin eline verdi; kadın bunları gençlerin parmaklarının üzerine koydu ve başpapaz İncil’den bir parça okuduğu sürece orada tuttu. Okuma bitince, üç sefer yüzükleri değiştirdi ve en sonunda asıl sahiplerinin parmaklarına taktı. Bu fasıl da sona erince, başpapaz gelinin elini kocasının avucuna koydu ve az önce yüzükler için yaptığı merasimi evlilik taçları için de tekrarladıktan sonra bunları genç çiftin başlarına yerleştirdi. Kendisine takdim edilen bir kadeh şarabı takdis etti, du-

75

Rumcada “vaftiz anne” anlamına gelen kumbaros, düğünde gelinin masraflarını üstlenen ve ona destek olan kadınlar için de kullanılan bir terimdir (e.n.).

daklarına götürdü, evvela geline, sonra damada, en son olarak da “vaftiz annesi”ne verdi.

Daha sonra taçlar üç sefer bir baştan alınıp diğerine kondu. Daha önce anlattığım Fener’deki Paskalya merasimlerinde olduğu gibi, pek çok mum yakıldı ve bütün cemaat halının çevresinde yürümeye başladı; işte bu sırada çift sıkı bir gümüş yağmuruna tutuldu; yerler adeta parayla kaplandı.

İlahiler kesilince gelin, çiçeği burnunda kocasının elini dudaklarına götürdü; daha sonra her iki tarafın bütün akraba ve dostları yaklaşarak onları alınlarından öptüler. Başpapaz cüppesini çıkardı; çocuklar saçılmış paraları kapmak için yarışa girdiler; dış sofadaki bando canlı bir müzik çalmaya başladı. Ailenin en yakın dostları gelinin ve evin hanımının arkasından içerideki bir sofaya geçtiler. Burada çok sayıda hizmetkâr meyve reçelleri ve kurabiyelerle dolu tepsiyle bekliyordu. Bunlar evlerine götürmeleri için herkese tek tek dağıtıldı. İçkiler ve ardından kahve ikram edildi; daha sonra evli kadınların hepsi geline, kendi evine gitmek üzere oradan ayrılmadan önce, değerli birer hediye verdi. Arabaya binene kadar hepimiz ona refakat ettik; daha sonra düğün evine dönerek, başlamak üzere olan coşkulu sabah balosuna katıldık.

Örülmesine yardım ettiğim sırmalı örgü çok güzeldi. Gelinin gür siyah saçlarına alnından tutturulmuştu ve ayaklarına kadar iniyordu. Vazgeçilmez kaşmir şalların sıcaklığı ve ağırlığı altında ezilmiyor olsaydı, bütün kıyafeti son derece şık olacaktı. Sözü nü ettiğim nikâh taçları takriben otuz santim yüksekliğinde ve arı kovanı şeklindeydi. Genç çiftin başlarından çıkarıldıktan sonra, renkli tül den bir yazmayla dikkatlice sarmalandı ve damadın evindeki şapele asılmak üzere götürüldü. İkisinden biri ölünceye kadar taçlar orada kalacakmış; bu dünyadan göçen kişiye, mezara taşınacağı açık tabutunda ikinci ve son kez taç takılacakmış.

Rumlar cenaze için de neredeyse düğün için olduğu kadar süsleniyorlar. Ölen şahıs genç ve güzel bir kadınsa, en canlı renklerde giydiriliyor ve sık sık kaşları boyanıyor, yanaklarına bolca allık sürülüyor; adeta ölümü birkaç saatliğine çirkinliğinden sıyırmak istercesine. Ölünün eldivenli elleri itina ile görülecek şekilde yerleştiriliyor ve mücevherlerle kaplanıyor; ölümle alay eden bu korkunç manzarayı daha da iğrenç kılan, ölünün bu şekilde sokaklarda dolaştırılması. Cenazenin arkasında ağlayan, haykıran ve bu millete has geçici bir cinnetle üstünü başını paralayan kadın akrabalar yürüyor. Mezarın başında artık katılmış cesedin üzerindeki bütün süsler alınıyor; tabutun üzerine bir örtü örtülüyor ve dostları daha birkaç dakika önce son derece süslü gözük en zavallı vücudu kısa sürede bir parçası olacağı toprağa veriyorlar.

Feshane ve Saray

On Üçüncü Bahis

Feshane–Tuhaf sahne–Namaz kılan Türk–Güzel kızlar
Türk sanayisinin terakkisi–Mustafa Efendi–İmalatçıların işi
Ömer Efendi ve Araplar–Ermeni Avanis Ağa
Açığa çıkan sahtekârlık–Saray daireleri–Sarayburnu’na gidiş
Dış avlu–Orta Kapı–Ulemanın dibek taşı–Hasbahçe
Theodosius sütunu–Padişah’ın gelişi–Eski Bizans kitabeleri
Karışık yazı–Elmas–Sultan Selim’e dair hatıralar

Hiçbir seyyah İstanbul’dan Eyüp’teki fes imalathanesine bir ziyarette bulunmadan ayrılmamalı; Osmanlı ordusunun bütün fesleri burada yapılıyor. Tamamen modern ve hayranlık uyandıracak ölçüde maksadına munasip bu bina liman mıntıkasında, Esmâ Sultan Sahilsarayı’nın⁷⁶ yakınlarındaki kadim bir hassa arazisi üzerine kurulmuş. Şu an dürüstlüğü ve kabiliyetiyle tanınan sabık İzmir Valisi Ömer Lütfi Efendi’nin⁷⁷ nezaretinde. Başında ise Mustafa Efendi bulunuyor. Onun kibarlığı sayesinde, Avrupalı seyyahlar tesisin vaziyeti ve terakkisine dair doğru bir fikir edinebiliyorlar.

Galata’dan keyifli bir kayık yolculuğuyla ünlü Eyüp iskelesine yanaştık ve Mustafa Efendi’nin yakın bir dostunun eşliğinde imalathaneye vardık. Kadınlar kapısından girdik ve eşikten geçtiğimiz anda karşımıza çok tuhaf bir sahne çıktı. Beş yüz kadar kadın geniş salonda toplanmış, örecekleri yünün getirilmesini bekliyorlardı; dünyada bundan daha garip bir insan topluluğu bulunamaz herhalde.

Yaşmaklarıyla yüzlerini sıkıca örtmüş olan ve koyu renkli feraceleri yerlere kadar inen Türk kadınları; saçlarını örmüş, geniş türbanlarının üzerine gevşekçe bir yazma atmış, canlı renklerdeki elbiseleri ve koca şallarıyla Rum kadınları; itinayla takılmış peçelerin meydana getirdiği kıskanç perdenin arkasında kara gözleri parlayan, uzun pelerinlerin altında kırmızı çedikleri görünen Ermeni kadınları; çuhadan elbiseler giymiş, temasla birilerini taciz etmekten korkarcasına biraz uzakta duran Yahudi kadınları. Bu kalabalık içinde tasavvur edilebilecek en sevimli kızlar da vardı.

İmalathaneye vardığımızda Mustafa Efendi namaz kılıyordu; halıyla kaplanmış ve beş-altı memurun harıl harıl her işçiye verilen yün miktarını kaydettikleri bir odada oturarak onu bekledik. Memurların kaldığı kısım, göğüs yüksekliğinde bir paravanla kadınların bulunduğu salondan ayrılmıştı; hesapları en titiz yapılanların hep en güzel kızlar oluşu dikkatimi çekti.

76

Bu sahilsarayı Miss Pardoe’nun ziyaretinden birkaç yıl sonra kısmen yanacak ve arsası üzerine Feshane’nin ek tesisleri kurulacaktı (e.n.).

77

Bu beyefendiyi de veba kayıpları listesine eklemem gerekti, vefat haberi İngiltere’ye dönüşümde bana geldi.

Bu geniş büronun diğer yanında bir yün deposu yer alıyordu. Yirmi kadar işçi burada yünü tartıyor ve dağıtıyordu; hepsi de canla başla çalışıyor-du; en müşkülpesent Avrupalı bile bu insanlara baktığında Türklerin bun-ca zamandır zannedildikleri gibi tembel ve ruhsuz olmadıklarını itiraf et-mek mecburiyetinde kalırdı.

Mustafa Efendi namazını bitirir bitirmez bizi hususi odasına buyur etti; Haliç'i gören, son derece lüks döşenmiş hoş bir daireydi. Burada kahve ve çubuklar ikram edildi, daha sonra örgücülerin birkaçı çağrıldı ve bize çeşit-li nevilerde fes yapımı için lüzumlu farklı kalitede yünler gösterildi.

Bu sırada Mustafa Efendi Avrupa'yla alakalı pek çok sual sordu; bilhas-sa İngiliz hükümetinin şu sıralar Türkler hususundaki fikirlerine alakalan-dı; halkın şu anki vaziyetinin bizim üzerimizde bıraktığı intibaları merak et-tiğini söyledi. Belli ki tesisi ziyaret eden bazı Amerikalı seyyahlar sinirlerini tepesine çıkarmışlardı, çünkü sohbetin nihayetinde samimiyetle şöyle dedi: "Avrupa bizi daha iyi tanımaya başlıyor, Frenkler de bizim hakkımızda da-ha dürüstçe hükümlere varmaya başlıyorlar –İnşallah gün gelecek, onları parçalamaya hazır vahşi hayvanlar olmadığımıza Amerikalıları da ikna ede-bileceğiz."

İmalathanenin idarecisiyle bir saat geçirdikten sonra, tesisi tetkike çıktık. İstihsal kapasitesi çok yüksek olan imalathanede üç bin kişi çalıştırılıyor. Atölyeler geniş, havadar ve iyi işletiliyor. Yünler önce zemin katta taş döşe-li bir odaya seriliyor ve yağ emdiriliyor; tartılıp tarakçıların elinden geçtik-ten sonra eğiricilere veriliyor. Burada, imal edilecek fesin kalitesine göre in-ce veya kalın eğriliyor. Daha sonra, her biri bir fes için icap eden miktarda yünü ihtiva eden yumaklar kadınlara veriliyor. Kadınlar her seferinde beş ila on kadar yumağı kendi evlerine götürüyorlar; fesleri örüp getirdiklerin-de kalın olanlar için bir şilin, inceler içinse on yedi peni alıyorlar.

Bundan sonraki ameliye en kolayı olmakla beraber, en uzun zaman ala-nı. Örülür örülmez feslerin soğuk su ve sabunla yıkanmaları icap ediyor; ne var ki payitaht yakınlarında akarsu kıtlığı olduğundan, bunlar takriben on fersah uzaklıktaki İzmit'e gönderiliyor. Orada ovularak yıkanıp kurutul-u-yor ve son ameliyeler için Eyüp'e geri getiriliyor. Ardından feslerin her biri üç ayrı kesme ve presleme ameliyesinden geçiriliyor. Üçüncü ameliyenin so-nunda fesin artık örülmüş yünle en ufak bir benzerliği kalmıyor, sık dokun-muş bir kumaşı andırıyor. Daha sonraki ameliye, fesin koyu kırmızıya bo-yanması. Bu mevzuda, epey bir süre, ancak yakınlarda halledilebilen bir mesele yaşanmış. İmalathanedeki gündelik işleri anlattıktan sonra bu mev-zuya döneceğim.

Fesler devamlı karıştırılan büyük bakır kazanlarda kaynatıldıktan sonra, içinden devamlı su akan mermer bir yalağa atılıyor ve burada iki adam tarafından çığneniyor. Ardından kalıpçılar toprak kalıpların üzerine gerdikleri feslere şekil veriyorlar. Daha sonra fesler rutubetin tamamen alınmasına kadar devamlı hava cereyanına tutuldukları kurutma odasına alınıyor. Bu ameliye bitince ustabaşı, gelen fesleri hasır otuyla tüylendiriyor ve kocaman makaslarla tıraşlıyor; tıpkı İngiltere'deki kumaş imalatında olduğu gibi. Bunu presleme ameliyesi takip ediyor ve fesler son olarak markacıya götürülüyor. Markacı fese imalathanenin damgasını işliyor ve tuhaf mukavva içlikle beraber mor ipek püskülü tutacak kısa kırmızı kordonu iştiriyor. Son işlem püsküllerin dikilmesi ve feslerin saltanat mührüyle damgalanmış paketlere altışarlı olarak yerleştirilmesi.

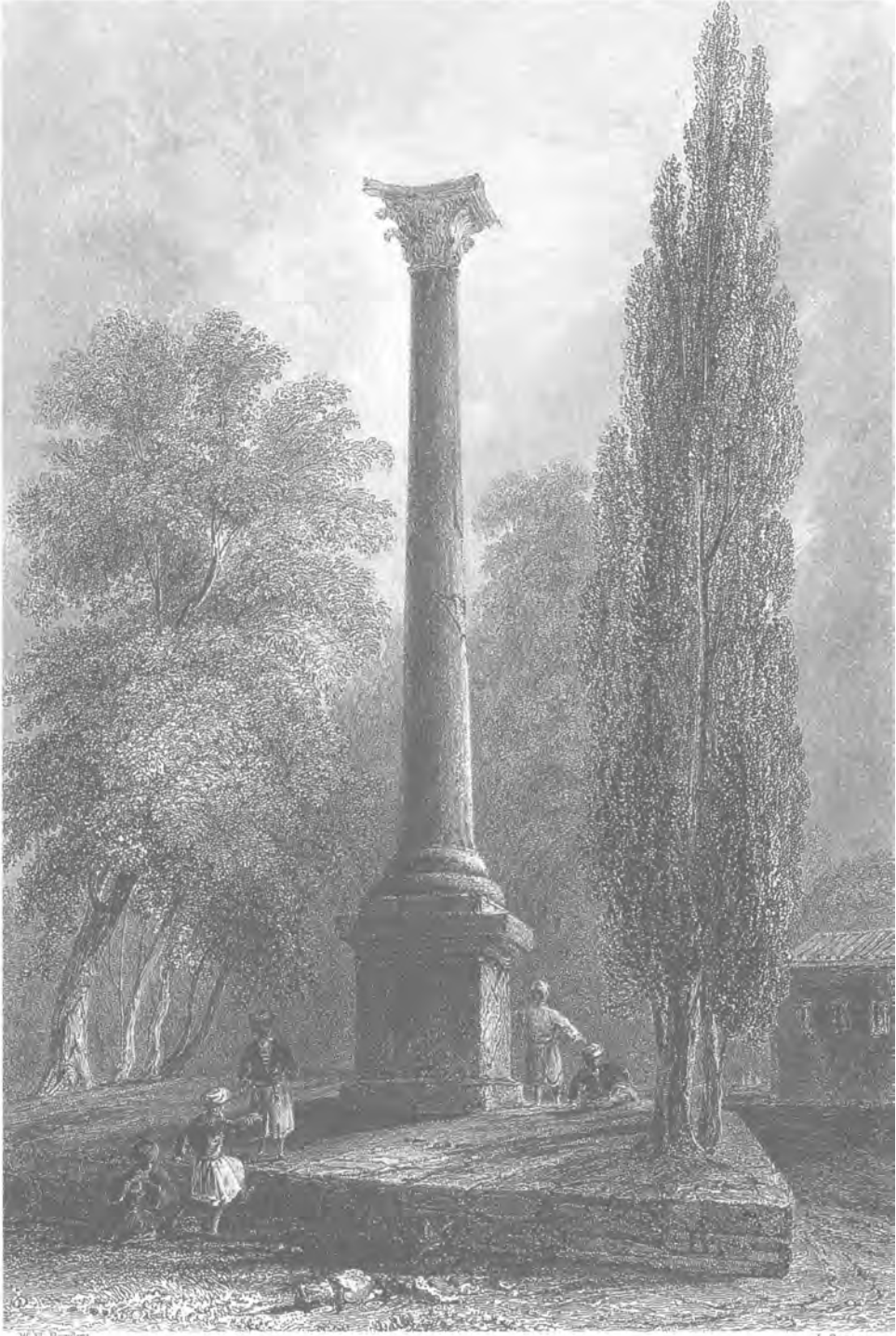
Bütün bu muameleler silsilesi tıkır tıkır işliyor. Tesis ameliyelere göre kısımlara ayrılmış; her kısımda hummalı bir faaliyet hâkim. Asker fesleri için Padişah'ın bu kumaşı üreten Tunuslulara son derece yüksek paralar ödediğini gören Ömer Lütfi Efendi imalathanenin tesisini teklif etmiş ve tesis sırasında da başında durmuş. Tunus'tan bir grup Arap işçiyi İstanbul'a getirtmiş ve eskiden şimdiki azametli yapının yerinde bulunan saraya yerleştirmiş. Onlardan feslerin nasıl örüleceği ve şekillendirileceği büyük ölçüde öğrenilmiş.

Fakat boyama onların sanatının ötesinde bir sır olarak kalıyormuş. Devlet yorulmak bilmez Ömer Efendi'nin fikrine uyarak ikinci bir grup Tunuslu'yu getirtmiş; memleketlerinin en çalışkan işçilerinden seçilmiş olmalarına rağmen, bunlarla da bir netice elde edilememiş. Feslerin şekli ve örmesi Tunusluların yaptıklarıyla aynı olsa da, renkleri soluk ve çirkinmiş. Araplar boyanın iyi netice vermemesini İstanbul'un suyunun kullanılan kimyevi maddelere menfi tesirine bağlamışlar.

Son bir ümitle İzmit'te bir tecrübe yapılmış, ama aynı menfi netice alınmış. İmalathaneyi çalıştırma fikrinden tam vazgeçilmek üzereyken, Ömer Efendi Arap işçilerin iyi niyetinden şüphelenmiş ve Avanis Ağa adında Ankaralı bir Ermeni'yi Türk kılığında boyama odasına işçi olarak sokmuş. İyi bir kimyager ve kurnaz bir müşahit olan Avanis Ağa öylesine aptal bir tavır takınmış ki kimse ondan şüphelenmemiş. Kısa müddette endişeli efendisinin öğrenmeye can attığı sırra vakıf olmuş. Tunuslu boyacıların Tunus beyinden aldıkları gizli bir emir veya müfrit vatanperverlikleri sebebiyle gelişlerinden beri yaptıkları sahtekârlığı fark eder etmez, çırak olarak oynadığı sevimsiz rolü bir kenara bırakmış. Gizlice çalışmış ve İzmit suyuyla iki fes boyamış; Ömer Efendi kuruduktan sonra kendisine gösterilen bu fesleri Tunus feslerinden ayırt edememiş.

Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusunda III. Ahmet Kütüphanesi ile arkasında Arz Odası

Sarayburnu'nda Theodosius veya Gotlar Sütunu

Topkapı Sarayı'nın dördüncü avlusunda Sofa Köşkü

Bu tecrübenin muvaffakiyetle neticelenmesinden büyük memnuniyet duyan Ömer Efendi, Arapları huzuruna çağırarak onlara fesi göstermiş; kendilerini ele veren oyunu hemen anlayan Araplar anında Ermeni'ye dönmüşler ve sarıklarını yere atıp saçlarını yolarak bağırmaya başlamışlar, “Yakup! Yakuuuup! Yaktın bizi!”

Ömer Efendi, İstanbul'da harcadıkları zamanın karşılığını fazlasıyla ödeyerek, adamları Tunus'a postalamış. Bu arada Eyüp'teki imalathanenin boyacıbaşılığına getirilen Avanis Ağa bugün de “Güneşin Nuru” ve “Arzın Gölgesi” Sultan Mahmut'un giyeceği fesin rengine karar verme şerefine sahip.

Eyüp'teki imalathanede ayda on beş bin fes imal ediliyor ve bunların Tunus fesleri ayarında olduğu söyleniyor. En iyi Rus ve İspanyol yünleri kullanılıyor; Padişah'ın bizzat alakadar olduğu bu imalatı Zat-ı Şahanelerine layık kılmak için hiçbir masraftan kaçınılmıyor.

İmalathanede Padişah'a ayrılan daireler çok şık döşenmiş ve kalabalık maiyetini barındıracak kadar geniş. Bina tersaneye baktığı için Yüce Padişah, Ömer Efendi'nin imalathanesine sık sık uğruyor, bazen burada saatler geçiriyormuş. İmalathane turunu tamamladıktan sonra Mustafa Efendi'nin dairesine döndük ve kahve ile şerbet içtik. Gezimizden duyduğumuz memnuniyeti ve şükranlarımızı ifade ettikten sonra, müsaade istedik ve kayığımızı binerek Sarayburnu'na doğru yola koyulduk. Burada Padişah'ın maiyetinden bir zabıt bizi *en cachette* [gizlice] içeri almak üzere bekliyordu. Veba salgını, Haşmetli'nin saraya yabancıların girmesi hususunda zaten var olan titizliğini iyice artırmıştı.

Meşhur sarayın ilk girilen avlusu ziyaretçide saltanatla karşı karşıya olduğu intibacı uyandırmıyor. Sarayın bir kısmından ziyade bir ur gibi duruyor. Sağ tarafta hastane, ekmek fırınları ve odun ambarları var; solda şimdilerde askeri teçhizat deposuna çevrilmiş Aya İrini Rum kilisesi yer alıyor. Dini gayesinden uzaklaştırılmış bu mabetle aynı hizada Darphane bulunuyor; burada darphane amiri ile amme binalarından mesul şehremini kalıyor.

Yüksek bir duvarın yanından geçtikten sonra Orta Kapı'ya [Babü's-Saa-de] ulaştık. Bunun iki yanına birer burç dikilmiş. Az ileride de Cellat Odası yer alıyor. Ölüme veya sürgüne mahkûm edilen vezirler umumiyetle burada derdest edilmiş (“iki kapı arasında el koymak” deyiimi buradan geliyor olsa gerek).

Kapının yukarısında bir sıra kazık duruyor; kesilen kelleler güneş altında kararmak üzere burada teşhir edilmiş. Eskiden burada müftülerin ve ulemanın üzerinde öldürüldüğü ibret taşı dururmuş. Memleket idaresine dair kanunları hazırlayan bu şahıslar, kendi başlarına gelebileceklerden kor-

karak, müftülerin ve ulemanın boğma yoluyla, kılıçla, kurşunla, suyla veya açlıkla öldürülmesini kanunen yasaklamışlar. Bu şekilde hayatlarını teminat altına aldıklarını sanmışlar. Halbuki onlar kadar uyanık ve kurnaz başka insanlar da varmış; Orta Kapı'nın yanındaki dibek taşını bu işe tahsis ederek, talihsiz zavallıları kendi kazdıkları kuyuya düşürmüş ve döverek öldürme yoluna gitmişler! Bu garip ve iğrenç işkence aletleri hâlâ duruyor mu bilmiyorum; neyse ki artık teşhir edilmiyorlar.

Orta Kapı'dan itibaren sarayın ihtişamı başlıyor. Duvarların iç tarafına ince altın yaldızlar ve görmeye değer arapkâriiler işlenmiş. İki yanda kayınlarla çevrili geniş bir yoldan, çok sayıda köşkün bulunduğu Hasbahçe'ye açılan üçüncü kapıya varılıyor. Önceki padişahlar Avrupalı elçileri burada kabul ederlermiş.⁷⁸

Eskiden bu maksada hizmet eden ve altın yaldızlı kafesleri olan bu geniş binayı geçince, dört bir yana dağılmış renk renk, şekil şekil köşkler insanın gözünü yoruyor. Ne yazık ki bunları keyfimce tek tek tetkik edemedim; çünkü beni hareme sokma salahiyeti olan bir zabitle bir görüşme ayarlamıştım. Nazik efendiyi, Theodosius [Gotlar] Sütunu'nun bulunduğu açıklığa bakan sera gibi bir odada çubuğunu tüttürürken bulduk.

Oturur oturmaz bu görülmeye değer abidenin karakalem resmini yapmak için müsaade istedim. İlk önce hareme girmiş olmamdan dolayı ona bir söz geleceği endişesiyle reddetti; ama sonra biraz da gönülsüzce çizmeme izin verdi. Hemen onun bu kibarlığından istifade ettim. İyi de etmişim, çünkü daha kalemlerimi yeni kaldırmıştım ki, nefes nefese odaya dalan bir hizmetkâr “Hanımı saklayın, Frenkleri saklayın! Az önce Padişah ikinci avlu-ya girdi!” diyerek herkesi ayağa kaldırdı.

Ortalığı bir telaş aldı. Bizi başka bir kapıdan apar topar çıkardılar. Deniz kenarından geçerken yıkılmaya yüz tutmuş surların üstünde eski Yunanca pek çok kitabe gördük. Birinde “Theodosius, İsa'nın İnayetiyle Kral”, bir diğesinde “Şanlı Theodosius, İsa'nın İnayetiyle Büyük Kral” yazılıydı; sayısız haç ve yarısı silinmiş, çözülemeyecek vaziyette pek çok yazı hâlâ duruyordu.

Sarayburnu'ndan aklımda kalanlar yalnızca altın yaldızlar ve ihtişam, kubbeler, köşkler ve bahçeler, yüksek duvarlar ve süslü kafesler. Konstantin Kapısı denen kapının altından geçerken bir noktayı göstererek birkaç ay önce burada yaşlılarıyla oynamakta olan bir çocuğun yirmi sekiz-otuz kırat⁷⁹ arasında bir elmas bulunduğunu söylediler. Bu hadiseden sonra, dar geçide giriş yasaklanmış. Kayığımız saltanat hareminin altın kapısının yanından geçerken hayallere daldım ve zihnimde ünlü Topkapı Sarayı'nı böylesine sonsuz bir alaka merkezi haline getiren suçluluk, ıstırap ve çaresizlik hi-

78

*Babü's-Saade'nin hemen
ardındaki Arz Odası
kast ediliyor (e.n.).*

79

*Bir kırat 200
miligramdır (ç.n.).*

kâyelerini canlandırdım. Şark'ın Sardanapal'ının,⁸⁰ bahtsız Selim'in titreyen bedeninin surlardan atılışını görebiliyordum sanki; onu fırlatırlarken katillerinin alay ederek "Hainler ve asiler! İşte sultanınız; alın sizin olsun!" dediklerini duyar gibiydim.

Sarayburnu'nda yaşanan en son trajedi, belki de en üzücü olanı buydu. Çevreme bakındığımda, onun eserlerinden pek çoğunun hâlâ ayakta olduğunu gördüm ve teselli bularak üzüntümden sıyrıldım. İhtiraslarının esiri ve biraz miskin bir hükümdar olsa da, hem akli hem de yüreği, suikastçılarının silahlarını ellerinden alacak, onu sevenlerinin başına taç edecek vasıflara sahipmiş.

80

Barışçılığı ve edebiyata düşkünlüğüyle tanınan Asur kralı (ç.n.).

Bir Şark Yahudisi'nin Evinde

On Dördüncü Bahis

**Şark Yahudilerinin içtimai vaziyetleri–Avrupalı Yahudiler ile
Levantenler arasındaki paralellik–Türk çocuklarının Yahudilere
karşı zalimliği–Tuhaf bir âdet–Yahudilerin katı dindarlığı
Millet idaresi–Galata'da Naum Zornana'nın evi
Yahudi kadınların kıyafeti–Musevi misafirperverliği**

İsrailoğullarının üzerindeki lanetin hükmü hiçbir yerde Şark'ta olduğu kadar tesirli olmamıştır. “Herkes onlara karşı, onlar herkese karşı” deyişi sanki buradaki Yahudiler için söylenmiş. Hayvanlar ile insanoğlu arasında bir mahlûk gibi görülüyorlar; sanki diğer fanilerle aynı hususiyetlere sahip değiller; aynı güneşin sıcaklığında ısınmıyor, aynı rüzgârla serinlemiyor, aynı his, dürtü, neşe ve kederleri hissetmiyorlarmış gibi.

Şarklı Yahudi'nin ezik ve ruhsuz bir yüz ifadesi vardır. Nispeten müsamahakâr bir Avrupalı, bu çehreyi bir defa görmeden ne demek istediğini anlayamaz. Avrupa'daki İsrailoğullarının kendilerine has bir görünüşleri vardır; süklüm püklüm, yapmacık biçimde alçakgönüllü tavırları vardır; ama “gözlerinde pusuda bekleyen bir şeytan” vardır ki onlara bu mübalağalı boyun eğmişliği öğretenin hor görülme korkusu değil, kazanç elde etme ümidi olduğunu derhal anlarsınız.

Bir muvaffakiyet elde ettiklerinde içten içe kıkırdadıklarını sanki duyabilirsiniz; bakışları hesapçı, sinsi ve ifrat derecesinde dikkatlidir; ruhun zaferi, geçici olsa da çok parlak ışıklar saçar. Ne var ki, Türkiye'deki Yahudi, müşterek mizacımızın bu anlık keyiflenmelerinden dahi mahrum; “ekmeğini acı düşünceler içinde yer”, başını soktuğu ağaç damın altından korkuyla titreyerek hayat kavgasına çıkar ve efendilerinin emirlerini yerine getirmek için, denk şartlarda olmasa da insan içine karışır.

Bu bakımdan Yahudi'nin Müslüman efendileriyle alışverişinde nefretin getirdiği acının dehşetle iç içe olması şaşırtıcı değildir. Onların yollarında yürüdükçe, şehirlerinde dolaştıkça yüreğinin sızlaması da aynı şekilde. Ama bu gizli ve güçsüz bir intikamdır; ruhu “sessiz, ama derin lanetler” yağdırdıkça, boynu kendisini ezen gücün altında daha da bir eğilir, boyunduruğunun daraltılacağı ve yükünün iki misline çıkarılacağı korkusuyla.

Osmanlıların Yahudilere karşı gösterdiği horlayıcı nefret sözlerle ifade edilemez. Bu düşmüş milletin bir ferdi yoluna çıkmayagörsün, en partal, afacan bir Türk çocuğu bile İsrailoğullarının yurtsuz, seyyah ırkının bu fer-

dini hor görmeyi ve ona hakaret etmeyi kendi hakkı sayar. Saldırıya uğrayan kişi, sırf adından ötürü ona kötülük eden bu çelimsiz düşmanından intikam almayı aklından bile geçiremez.

Kâğıthane'deki bayram şenlikleri sırasında ancak on yaşında gösteren bir Türk oğlanın bir grup Yahudi kadının yanına yaklaştığını ve sırf narinliğinden ötürü hakaretten esirgenmesi beklenecek birini gözüne kestirip, yüzüne şiddetli bir yumruk attığını hatırlıyorum. Düşüp bayılan talihsiz kadına yardım etmek üzere koşacağım sırada, tanıdığım bir Türk beni tutmuştu. Yüksek mevkide bulunan ve o zamana kadar böylesine ıstırap verici peşin hükümlerden uzak olduğunu düşündüğüm bu adam, bana kendimi sıkıntıya sokmamamı, kadının yalnızca bir Yahudi olduğunu söylemişti! Olayı seyreden çok sayıdaki Türk hanımlardan hiçbiri, kasıtlı barbarlığın bu zavallı kurbanına yardım etmek için parmağını kımlıdatmamıştı.

İstanbul'dan ayrılışımızdan kısa bir müddet evvel babamla birlikte Pera'ya gitmek üzere Tophane tepesine çıkıyorduk. Arkamızdan on altı veya on yedi yaşlarında, dolaşarak sattığı pazen perdelerin yüküyle iki büklüm olmuş bir Yahudi genç geliyordu. Yokuşun takriben yarısında, kapısının önünde bir grup Türk çocuğun oynadığı bir evin yanından geçtik. Sokağın ortasından sessizce yoluna gitmekte olan Yahudi'yi gördükleri anda, hep birlikte oyunu bıraktılar ve zavallı gencin üzerine atlayarak onu dövmeye başladılar. Bu arada sırtındaki mallarını da çekiştiriyorlardı.

Gencin duyduğu dehşet hissi korkunçtu. Sokak her zamanki gibi yere düşen her şeyi kullanılmaz hale getirecek kadar pisti; dört bir yandan üzerine yağın yumrukların acısına ve malını ziyan etme gayretlerine karşı dayanmaya çalışırken gencin gözlerinden iri yaşlar yuvarlanıyordu. Neyse ki, babam kısa zamanda dayağa mani oldu, bastonuyla bahtsız Yahudi'yi işkencecilerin elinden kurtardı ve kendisi de bu arada yığınla hakarete maruz kaldı; bunların *en piquante* [sinir bozucu] olanı da "Gâvura bakın! Yahudi için kavgı ediyor!" sözleriydi. Bütün sahneyi kılları kıpırdamadan seyreden birkaç ciddi görünümlü yaşlı Türk de bu hakaretlerden büyük keyif alır gibiydi. Bu arada zavallı oğlan, tekme yemiş de yoldan geçen biri tarafından kurtarılmış bir hayvan gibi, Cadde-i Kebir'e çıkana kadar süklüm püklüm peşimizden ayrılmadı.

Hem Türklerin, hem Rumların yaygın bir âdeti de Yahudileri taşıyan bir kayığın yanından geçtiklerinde ellerini kaldırıp parmaklarını uzatarak onları saymak. Bunun, grubun son şahsına ağır bir talihsizlik getireceğine inanıyorlar. Bu büyüünün tesirine körü körüne inanan Yahudiler, hareketin yapıldığını görünce acı içinde kıvranıyor ve hep bir ağızdan bağırmaı asla ih-

mal etmiyorlar: “Lanetiniz size dönsün e mi!” Daha sonra kayıklar kendi yollarına gidiyor; biri zalimlerin bastırmaya çalıştıkları neşesiyle dolu, diğeri yeni ve lüzumsuz bir burukluk yüklenmiş halde.

Şark Yahudileri, Avrupa’daki biraderleri gibi, mübarek tatil günü Şabat’a⁸¹ bulundukları memlekette en koyu şekilde riayet eden insanlar. Dini vazifelerini de asla aksatmıyor ve yol göstericilerinin dediğinden çıkmıyorlar. Hile ve gasp itiyatları olsa da, kendi milli sandıklarını bilerek dolandırmaları ender görülen bir şey; aralarında daha fakir olanların ihtiyaçlarını gidermeye yarayan bu sandığın kaynağı her ailenin tükettiği erzak üzerinden alınan vergilerden temin ediliyor; dolayısıyla en ağır yük topluluk içindeki en zengin şahıslara düşüyor.

Levanten Yahudiler hayatlarının Kudüs’te son bulacağı umudu ve niyetiyle yaşıyorlar. Bu pahalı rüya sebebiyle, lüzumlu parayı biriktirmeye şahsi gayretleri artıyor. İlerleyen yaşı ve azalan takatı yüzünden artık çocuklarına ferdi gayretiyle faydalı olamayacağını hisseden bir babanın, hac yolculuğunun masraflarını karşılayacak miktarı kendisine ayırdıktan sonra bütün dünyevi mallarını oğullarına devretmesi seyrek bir hal değil. Bazen yalnız, bazen de karısıyla beraber çocuklarına veda ediyor ve seçilmiş şehirde ölmek üzere yola çıkıyor.

Siyasi çalkantıların tesiri altında kalmamaları veya despot gücün bir kaprisiyle dilenci vaziyetine düşmemeleri için, bir Yahudi kanunu mal varlığının üç eş parçaya taksim edilmesini emrediyor. Biri tahvile yatırılıyor, bir diğeriyle mücevherler alınıyor, üçüncüsü de memleketin parası şeklinde elde nakit tutuluyor. Bu tedbirler, Portekiz ve İspanya’da Torquemada’nın başını çektiği ruhban sınıfı tarafından kovulan Yahudilerin işine çok yaramış. İstanbul’a yerleşirken de bu tatbikattan fayda görmüşler. Aradan uzun yıllar geçmesine rağmen, atıldıkları memleketlerin dilini korumuşlar; öyle ki kadınlarının çoğu Türkçeyi hiç konuşmıyor.

İstanbullu Yahudiler arasında kirli beyaz bir takkenin çevresine küçük kahverengi desenli bir pamuklu şal saranlar reaya statüsünde. Ayrıca koyu mor çizimleri ve siyah yemenileriyle de ayırt edilebilirler. Başlarına biraz Rumlarınkini andıran, ama tam tepesinde kızıl bir rozet bulunan kalpak takanlar ise ya yabancı himayesi altındalar ya da geçici olarak ticaret yapan, başka bir memleketin tebaasından kişiler. Bunlar kıyafetini sahiplendikleri memleketin insanlarına tanınmış hakların hepsinden istifade edebiliyorlar; değişmeyen tek hususiyetleri sarı çizimler ve Türklerinkine benzer yemeniler giyiyor olmaları. Reaya gibi bu yabancılar da hahambaşına bağlılar. Pozisyonlarındaki farklılıklar sadece hariçle münasebetlerine tesir ediyor; kendi idarecileri bunları tanımıyor.

81

Yahudi şeriatına göre cuma günbatımından cumartesi akşamüstüne kadar süren mutlak istirahat ve tatil günü (ç.n.)

Levanten Yahudiler önceleri kadınlarının sadakatsizliğini ölümle cezalandırırlarmış, ancak Sultan Mahmut böyle katı bir kanunun tatbikini yasaklamış. Şimdilerde bu suçun cezası sürgün. Oğullarını on beş, kızlarını on yaşında evlendiriyorlar. Bir baba çocuğunu döverek cezalandırmak istediğinde, bunu, bu milletin din işlerinden mesul olan yedi kişilik temsilci heyetine tasdik ettirme mecburiyetinde. Onlar da bu meseleyi hahambaşına götürüyorlar; hahambaşının verdiği kararın tatbik edilebilmesi için de Bab-ı Âli'nin izin vermesi icap ediyor. Aynı kaide, müzakere sırasında hapsedilenler haricinde, herhangi bir suç isnat edilen kişiler için de geçerli.

Bir dostuma, hakkında bunca şey işitmiş olduğum Yahudi kadın kıyafetlerini görmek için, ileri gelen ailelerden birini ziyaret etmek istediğimi söylemiştim. Babamı ve beni, ticari münasebetlerinin bulunduğu Naum Zornana'nın evine götürdü. Bu eve giden yol kadar perişanı zor bulunur. Buraya vasıl olabilmek için evvela Galata'daki bütün Yahudi mahallesini boydan boyaya geçmek zorunda kaldık; perişan haldeki bir avludan girilen evin görünüşü de hiç iç açıcı değildi. Kepenkler paslı menteşelerinde rüzgârla çarpıp duruyordu; yıkık dökük, kafesli çatısı muhteşem bir sarmaşıkla kaplı olan terasın ahşap parmaklıkları iyice çürümüştü. Eve giden yol çerçöp doluydu; evin ahşap cephesi ise hem geçen zamanın hem de yangının tesiriyle kararmıştı.

İlk çıktığımız merdiven ve zemin kattaki odalar da yapının dışıyla aynı haldeydi; ne var ki, ikinci katın merdivenine geldiğimizde sanki sihirli bir değişim oldu; basamaklar muntazam yaygılarla kaplanmıştı, duvarlar göz kamaştırıcı beyazlıktaydı ve birçok odanın açıldığı geniş sofada şık bir Acem halısı seriliydi. Ailenin kadınları bizi karşıladılar ve Şark'taki selamlamaların en alçakgönüllüsüyle içeriye buyur ettiler. Daha sonra, misafirlerin kabulüne ayrılmış olan son derece temiz ve şık döşenmiş bir sofaya aldılar.

Şark'ta kaldığım süre içinde Yahudi kadınlarıinki kadar zengin ve –hotozları hariç tutulursa– şık bir kıyafet görmedim. Sanki “Binbir Gece Masalları”ndan çıkıp gelmiş bir sahnede ydik. Birkaç dakika hayranlıkla çevre bakınmaktan başka bir şey yapamadım. Evin hanımı, bizi oturttukları sedirin hemen önünde ayakta duruyordu. Uzun boylu, azametli bir kadındı; sanki boyun eğdirilmiş ve dışlanmış bir ırka mensup değildi; milletine has kartal gözleri, iri burnu ve yüksek, solgun bir alnı vardı. Bakışları keskin olduğu kadar ateşliydi de.

Yere kadar inen, beyaz ipek bir elbise giymişti. Kalçalarının biraz üzerine sırma nakışlı, değerli taşlardan tokası olan geniş bir kuşak takmıştı; hem kuşağın hem de tokaların genişliği en az on beş santimdi. Bu elbisenin üzerine güvercin rengi kaşmirden, kenarlarına ve yakasına en pahalı samur

kürkü geçirilmiş bir pelerin giymişti. Birkaç yüz sterlin edecek bu pelerinin geniş kol yenleri sıyrıldığında, ortaya kollarındaki harika bilezikler ve parmaklarındaki taşlı yüzükler çıkıyordu. Bütün Yahudi kadınların taktıkları na benzer muazzam büyüklükteki türbanı bu memlekete has boyalı muslin yazmadan yapılmıştı; yazmanın incilerden teşekkül eden ve üzerine son derece büyük ve değerli zümrütler takılmış derin kenar süsü alınına, yüzünün iki yanına ve omuzlarına sarkıyordu.

Hanımın arkasında, onunkine benzer elbiseler içindeki üç gelini sıralanmıştı. Bunlar dul olmadıkları için ağır pelerin giymiyorlardı; bu sayede ipek elbiselerinin sırma ve inci nakışlı yenleri ve rubaları göz önündeydi. Gruptaki en güzel kadın, hanımın kendi tek kızıydı. Beş yıl kaldığı Avrupa'dan dönen erkek kardeşini karşılamak üzere, önceki gün kocasının evinden çağırılmıştı. Neredeyse on dört yaşındaydı, yarı cilveli, yarı düşünceli bir ifadesi vardı; sanki yaradılışı tebessüm etmek için fazla kederli, ama ağlamak için de fazla neşeliydi. Genç parlak ruhu, körpeliğini hissedemeden buz tutmuş ve solmuştu adeta. Ve hâlâ kendini bundan kurtarma mücadelesi veriyordu.

Genç kadının elbisesi harikaydı; göğüs kısmını tek bir ışık topu haline getiren pahalı altın ve taş süslemeler tuniğinin dizine kadar iniyor ve burada elbise eteğini boydan boya çevreleyen derin bir kat yapıyordu. Türbanının taşlı kenar süsü şakaklarında büyük pırlantalarla desteklenmişti ve genç alnını çevreleyen siyah ipek bordürün üzerine düşüyordu. Kolları kar gibi beyazdı ve neredeyse taktığı bilezikler kadar göz kamaştırıcıydı. İnce belini annesinininkine benzer, fakat deseni daha zengin sırmalı bir kuşak çevreliyordu.

Yahudi kadınların saçları kızlıklarında çok süslü oluyor, fakat evlendikleri andan itibaren titizlikle gözlerden gizleniyor. Öyle ki saç dipleri gözükabilir diye, türbana arkadan tutturulan, yere kadar inen ikinci bir başörtüsü takıyorlar.

Saç şeklindeki farklılığı görmem için dokuz yaşlarında, oğullardan birinin nişanlısı olan tatlı küçük bir kızla tanıştırdım. Hakikaten de saçlarına son derece büyük bir itina ile şekil verilmişti. Her biri uçlarında incilerle ve kurdeleyle tutturulmuş en az elli saç örgüsü vardı. Küçük tombul parmakları taşlı yüzüklerden görünmez vaziyetteydi. Ayaklarına diğer hanımlarınki gibi zengin nakışlı terlikler giymişti.

Ailenin kibarlığı ve misafirperverliği had safhadaydı. İyi niyetlerini takdir eden Hristiyanları ağırlamaktan pek keyif almış gibi bir halleri vardı. Bu onlar için sıradan bir hadise değildi. Candan ricalarına uyarak ziyaretimi tekrarlama sözü verdiğimde, bu sözü tutmaya kararlıydım.

Ermeni Evi ve Âdetleri

On Beşinci Bahis

**Ermenilerin misafirperverliği–Habersiz bir ziyaret–Gelin
Pahalı kıyafet–Türk zevki–Hoş karşılama–Ortodoks Ermenilerin
evlerindeki görgü kaideleri–Ermeni sarraflar–Milli hususiyetler**

Ermenilerin misafirperverliğine dair bir fikir vermemin belki de en iyi yolu, Şark'tan ayrılmamdan birkaç hafta önce bir dostumla birlikte yaşadığım ufak bir macerayı aktarmak olacak. Evden, çok sevgili Dinleroğlu kız kardeşleri Boğaziçi'ndeki yalılarında ziyaret etme niyetiyle çıkmıştık. Kısa bir yürüyüşten sonra, onların olduğunu düşündüğümüz büyük kapının zili ni çaldık. Kapı derhal açıldı; ziyaretçilerin kim olduğunu anlamak için hizmetkârla beraber kapıya kadar gelmiş olan on altı yaşlarında güzel bir kız, aradığımız hanımların evde olup olmadıkları sualimize bizi içeri buyur ederek cevap verdi. Elbisesinin şahaneliğine ve son derece rahat tavırlarına bakarak, ailenin daha önce tanışmadığımız bir yakını olduğuna karar verdik ve davetine hemen riayet ettik; kendimizi ıhlamur ağaçlarının gölgelediği bir kameriyede kalabalık hizmetkârlarıyla çevrili halde oturmakta olan bir grup hanımın önünde bulduk.

Gerek yerin, gerekse insanların yabancı olduklarını görünce geriledik ve istemeden ailenin mahremiyetine girmiş olduğumuz için özür diledik; fakat evin hânımı olduğu belli olan yaşlıca hanım bize yanındaki minderleri işaret ederek oturmamızı rica etti ve uzun müddettir bizimle tanışmak istediğini, gelininin uyanık davranarak yaptığımız hatayı fırsat bilmesine çok memnun olduğunu söyledi. Elbette bu nezakete karşılık verdik; az sonra Dinleroğlu yalısının bitişikte olduğunu, buranın varlıklı bir sarrafın evi olduğunu öğrendik. Sarraf bir müddet önce Boğaz kıyısındaki setin aşağısında muhteşem bir yalı yaptırmış ve yanı başımızda ayakta durarak, zararsız hilesinin muvaffakiyetinden dolayı tebessüm etmekte olan güzel kızla evlenmişti.

Kız bir haftalık gelindi; daha önce yeni evlenmiş bir Ermeni hanımın kıyafetini görme fırsatı bulamamıştım, bu yüzden büyük bir merakla onu tetkik ettim. Simsiyah, gür saçları parlak örgüler halinde omuzlarına iniyordu; saçların yukarıda kalan kısmını ise elmaslarla kaplı, sırma işlemeli bir yazmayla alından geriye doğru bağlamıştı.

Kaşlarının arasına minik pırlantalardan, Ermeni alfabesiyle “gelin” kelimesinin yazılı olduğu bir süs yapıştırılmıştı. İç gömleği yol yol simli mavi kreptendi; Bursa ipeğinden entarisinin belinde pahalı kaşmir bir kuşak vardı. Desenli, uçuk mavi ipek bir şalvar, ince çoraplar ve yavruağzı terlikler giymişti. Yüzükleri ve bilezikleri başlı başına bir servetti; kıyafetini bir

Türk kadınının doğuştan gelen zevkiyle yakıştırmayı bilmiş olsaydı, çok güzel olabilirdi. Ne var ki, Ermeni hanımlar zarafette, tıpkı Peralı Frenklerin Avrupalılara kıyasla geri kaldıkları gibi, Osmanlı hanımların yanında çok sönük kalıyorlar. Aynı tipte elbiseler giyiyor, aynı kumaşları kullanıyorlar, fakat sırf bunları üzerlerine giyiş tarzlarına bakarak onları derhal ayırt edebiliyorsunuz. Biri adeta diğerinin bir karikatürü. Şark'ta yaşmağın başlıkların en cilvelisi ve çekicisi olduğu düşüncesine varacak kadar uzun kaldım; ama bunun için bir Türk'ün narin parmakları tarafından takılması lazım geliyor. Ermeniler yaşmağı taktığında, dünyadaki en büyük çirkinlik ortaya çıkıyor. Aynı şey kıyafetlerinin tamamı için de söylenebilir. Türk haremindeki kadınlar bir söğüt gibi esnek ve bir kuğu kadar zarifler; Ermeni hanım ise, aksine, şallar ve süsler takıp takıştırıyor ve neticede hareketleri ister istemez hantallaşıyor.

Böyle beklenmedik tarzda tanıştığımız ailenin gösterdiği karşılamadan daha nazıgi düşünülemez. Gelin kınalı ve mücevherlerle kaplı elleriyle bize son derece hoş tatlılar ve lezzetli bir Yemen kahvesi takdim etti.

Yiyeceklerin kaldırılmasından sonra bahçeleri gezdik; yeni dostlarımız kucaklarımızı sümbülteberler, portakal çiçekleri ve yeşil limonlarla doldurdular. Hiçbir nezaket gösterisinden kaçınmadılar; bize iltifatlar yağdırdılar; ellerimizden tutarak bizi bahçeden bahçeye götürürlerken, sezgiyle edinilmiş bir zevkle bütün güzel manzaraları bize de gösterdiler; sarmaşıklarla örtülü bütün çardakların altında bir süre oyalandılar, böylece sarmaşık gülünün yanında tırmanan saat çiçeklerinin, pars zambaklarının dibinde açmış menekşelerin keyfini çıkarma fırsatını bulduk; güneş ışığında parlayan bir nergis çiçeğine benzer mermer havuzları olan fiskiyelerden üzerimize sular saçtılar; bizi denizin üzerine doğru sarkan boyalı çardaklarda oturttular ve portakal bahçelerinin en nefis mahsullerini tattırdılar.

Sonunda ayrılmak üzere gönülsüzce kalktığımızda, sevimli gelin zarif bir alçakgönüllülükle ellerimizi öptü; ziyaretimizi tekrarlamamız ricalarıyla bizi kapıya kadar geçirdiler. Bunlara karşılık olarak, ben de onları davet ettim ve hemen kabul ettiler; ertesi sabah odam mücevher ve altın işlemeleleriyle pırıl pırıl kadınlarla dolmuştu.

Ortodoks Ermeni ailelerinde kurallar Türklerinkinden çok daha katı. Türklerde kız çocuğu veya gelin haremde izin almadan oturabilir; tabii istediği yere değil, çünkü haddini bilir, üstelik yaşlı hanımların arasına karışmasına müsaade edilmez. Halbuki genç Ermeni zevce, isterse kocasına bir milyon kuruşluk drahoma getirmiş olsun veya babasının bütün zenginliğinin tek vârisi olsun, kayınvalidesi sedirin bir köşesine veya mindere oturma-

sı için zarif bir işaret verinceye kadar elleri önünde, sabırla ve itaatkâr bir tavırla ayakta beklemek mecburiyetindedir.

Katolik Ermeniler evin içinde bu kadar katı bir kölelik nizamı dayatmıyorlar, ama onların da binlerce yersiz ve manasız kaidesi var. Ortodokslar hayatlarını ellerinden geldiğince zorlaştıracak her neviden saçma merasime kıskançlıkla sarılıyorlar. En büyük oğul babasının yanında tütün içebilir, ama çubuğu öyle bir tarzda tutmalıdır ki aile reisi görmesin. Bu yüzden kehribar ağızlığı dudaklarına götürmek için başını arkaya döndürmek, dahası bu anlık zevk için babasının başka bir tarafa baktığı zamanları kollamak mecburiyetindedir.

Daha küçük oğullar bırakın çubuk tütürmeyi, yüce zevatın önünde fikirlerini bile söyleyemezler. Ailedeki kadınlar içinde sadece anne sedirde oturma ve sohbete katılma imtiyazına sahiptir. Genç hanımlar erkek akrabalarının önüne ancak çağırıldıklarında veya evle alakalı acil bir hadise bahis mevzuu olduğunda çıkabilirler. Geri kalan zamanda haremde kalırlar. Harem umumiyetle geniş, son derece lüks döşenmiş bir dairedir; burada örgü örer, nakış işler veya keyiflerine göre tembellik yapabilirler. Türk kadınları gibi Ermeniler de çiçekleri ihtirasla seviyor ve bunları ekip dikme hususunda büyük bir hamaratlık gösteriyorlar. Bahçelerinin tertibi de daha evvel bahsini ettiğim evlerinin temizliği kadar dikkate değer.

Erkek bir ziyaretçi geldiğinde, hanımlardan biri bunca sevdikleri parlak çiçeklerin arasında gezinmekteyse, anında alarm veriliyor; kadın topuksuz terliklerinin elverdiğince hızlı hareketlerle sevimli hapishanesine kaçıyor. Gelen misafir bir damat adayı olabilir, ama bu vaziyeti zerrece deyiştirmez. Hanım alnına yazılan efendisine kaçamak bir bakış atarak merakını gidermeye bile kalkışmadan ortadan kaybolmak mecburiyetindedir. Misafir bey ise büyük sofada yerini alır, birkaç çubuk içip gelin adayının babasına veya ağabeyine binlerce temennada bulunduktan sonra, atına atlayarak veya kayığına binerek oradan ayrılır. Hanımın malına mülküne dair bütün teferuatı öğrenmiş, ama merak edip de onun şahsiyeti veya görünüşü mevzuunda en ufak bir malumat almamıştır.

Nikâh gününde papaz sırma nakışların, kaşmirlerin altında ezildiği için mumya gibi duran gelinin yanındaki damada “Sakat, kambur, sağır veya kör olsa da bu kadını alacak mısın?” diye sorar. Aynı parıltılı süsleri taşıyan çirkin kalpağıyla erkek bir Danaos kızını⁸² andıracak hale gelmiş mesut damat, hakiki vurdumduymaz Ermeni felsefesiyle karşılık verir: “Öyle de olsa alacağım onu.”

82

Danaos kızları, Yunan mitolojisinde yakın akrabalarıyla evlenmeyi reddederek dağa çıkmalarıyla ve düğün sabahı kocalarını öldürmeleriyle tanınır (ç.n.).

Avrupalı genç hanımlar evlilik fikriyle şefkat, sıcak alaka ve aile olmanın getireceği saadet fikirleri arasında münasebet kurarlar. Evlenmek anne otoritesinden kurtuluş ve nispeten hürriyet manasına gelir. Genç kız önünde uzanan saadet tablosuna iç huzuruyla tebessüm eder; bebekliğini geçirdiği evden ayrılırken döktüğü gözyaşlarında hiçbir burukluk yoktur. Halbuki Ermeni kız yalnızca bir zorbalıktan diğerine geçmekle kalır. Daha evvel hiç görmediği, ama papazın sevmesini emrettiği yabancıнын evine taşınır; yüreği bu manasızlığa kan ağlasa bile, bundan sonra hürmet ve itaat etmek mecburiyetinde olduğu adamın çatısının altına girer. En kolay vazifesi itaat etmektir, çünkü itaat fikriyle yetiştirilmiştir; ancak başka birinin iradesine körü körüne boyun eğecekse, bu şahıs onu bebekliğinde göğsünde uyutan, çocukluğunda dizinde hoptatan annesi olduğunda her şey ne kadar da kolaydır. Halbuki şimdi kilisenin perçinlediği ve onu sadece kocasının değil, onun ailesinin de kölesi haline getiren alışmadığı bağ haricinde hiçbir bağının bulunmadığı yeni ve yabancı efendisinin emirleri karşısında itaatkâr bir şekilde boyun eğmesi beklenmektedir.

Servet, güzellik, mevki sahibi olması ona hiçbir imtiyaz kazandırmaz; iki uzun yıl boyunca kendisine sorulanlar haricinde kayınvalidesinin önünde ağzını açamaz; kendisi anne olduğunda ise karşısına öğrenmesi icap eden daha kasvetli ve müşkül bir vazife çıkar. Başkalarının yanında bebeğini kucağına bile alamaz. İçinden taşan anne sevgisini çocuğuna göstermek için odasına çekilmek mecburiyetindedir.

Bu Ermeni yabaniliği bir Türk haremde bütün kadınların kendilerini bebeklerin rahatlığına ve saadetine adamalarına ne kadar da üzücü şekilde ters düşüyor! Türklerde gül yanaklı, kahkahalar atan, gürültücü bebeğin hakiki annesinin kim olduğuna karar vermekte güçlük çekersiniz, çünkü bebek elden ele dolaşır, herkesin yüreği ve kolları ona açıktır. Hayatı eğlence ve şamatayla geçen uzun bir tatile benzeyen küçük, tombul, şımarık yaramazın birkaç gözyaşı bile etrafındaki herkesi ayağa kaldırır. Türk haremelerinde bebek herkesindir; bir oyuncak ve bir hazinedir. İster arzusu kanun olan azametli hanımın, isterse vazifesi itaat etmek olan halayığın çocuğu olsun. Çocukların hakikaten “iyilik yoluyla öldürülmesi” mümkün olsaydı, Osmanlı İmparatorluğu’nda kısa müddette hiç Türk kalmazdı.

Ermenilerdeki vurdumduymazlıktan daha evvel serzenişte bulunarak bahsetmiştim. Bunun büyük nispette kendi aralarında sürdürdükleri soğuk, yeknesak, iç karartıcı anelerin bir neticesi olduğuna artık şüphem yok. Yakışıklılık bahis mevzuu olduğunda bütün dünyada onları geride bırakan bir ırk bulmak zor olsa gerek. Ne var ki, onları zihni, daha doğrusu ma-

nevi atalet mevzuunda geride bırakacak bir millet de yoktur herhalde. Bütün ticari münasebetlerinde mevzubahis olan ölçülebilir ve hesaplanabilir bir işse, bunu idrak etmede ve yerine getirmede gayet mahirler; gelgelelim, onları para keselerinin büyüğü halkasından biraz çıkarmaya, düşüncelerini kuruşlarından biraz uzaklaştırmaya kalkıştığınızda, dinlemenin vakit kaybı sayılmayacağı üç cümleyi arka arkaya getiremiyorlar.

Ermenilerin cemiyetteki en değerli kesimlerden birini teşkil ettikleri münakaşa götürmez. Muntazam ticaret itiyatları, “iktidardakiler”e sorgusuz sualsiz boyun eğişleri, ağır aksak, onlara Türkiye’deki pozisyonları bakımından çok güzel uyuyor. Daha fazla zihni enerjileri olsaydı, kendilerine biraz daha değer verselerdi ve manevi bakımdan gelişmeye çalışsalar, şu an yaptıkları gibi efendilerini ehli ve uyuşukça taklit edip göklere çıkaran kişiler olmazlardı.

Ermeni’nin Şark’taki iki ayaklılar arasındaki vaziyeti, mandanın dört ayaklılar arasındaki vaziyetine benziyor. Yükünü taşıyor, yumuşak başlılıkla vazifelerini yerine getiriyor ve görüldüğü kadarıyla bundan daha fazlasını yapabileceğinin de farkında değil. Paşaların sarrafları bile tecrübelerime göre istisna teşkil etmiyorlar –halbuki bu neviden adamların en azından birkaçının umumi kültüre ve malumata sahip olmasını beklerdim. Aralarında son derece dost canlısı ve kurnaz olanlarıyla tanıştım, fakat bu tamamen mesleki bir kurnazlıktı; şahsi menfaatlerinin haricinde kalan şeylere aksetmiyordu. Yirmi kişiden biri bile Avrupa dillerinden herhangi birinde beş kelime konuşmıyor. Kısacası, Ermenilerin millet olarak değerli, iyi niyetli ve faydalı, ama cemiyetin alaka cezbetmekten son derece uzak mensupları olduklarını söylemeliyim; ne Rumların enerjisine ne de Osmanlı’da bu kadar bariz olan karakter sağlamlığına sahipler; para kazanan, parayı seven insanlar; dünyanın “mor ve güzel kumaşları”na düşkünler ve hem Padişah’ın hem de kilisenin vurduğu çifte boyunduruğu taşımaktan rahatsız olmuşa hiç benzemiyorlar.

Beylerbeyi Sarayı'nda

On Altıncı Bahis

**İstanbul'da mevsim değişiklikleri-Alacakaranlık-Yalı bahçesi
Atinalı Mariaritzza-Ay ışığı altında aşk-Rum kızın şarkısı
Beylerbeyi Sarayı-İç tezyinat-Hamam-Setler-Kuğu gölü
Açık hava hamamı-Çarın vazosu-Altın yaldızlı köşk-Hayal kırıklığı**

İstanbul'a kışın karlar arasında vasıl olmuş, Pera'nın "palas"larında karnaval boyunca dans etmiş, baharın ilk çuhaçiçeklerinin Kâğıthane vadi-sinde, ilk menekşelerinin Eyüp Kabristanı'nda açmasına şahit olmuştuk. Set set bahçelerde tomurcuklanan güller arasında çiçek parmaklarıyla gelişini bildiren, Boğaz'ın berrak sularında sevgiyle esen rüzgârın dudaklarından bin bir vaat fısıldayan ve çınar yaprakları arasında esrarlı nağmelerini okuyan parlak yaza merhaba demiştik. Yıldızlı süslemeleri yumuşak ay ışığını aksettiren ve geniş palalı kürekleri her çeğişte yıldızlara benzer damlacıklar saçan masalsı kayıklarla Boğaz'ın dalgaları üzerinde süzölmüştük.

Akıntı bizi "bin bülböl tepesi"nin eteklerine sürüklediğinde bülbüller şakımlarıyla bize müthiş bir gece yaşatmışlardı. Orada geçirdiğim saati asla unutamam. Artık yazın en sıcak zamanlarıydı. Batı'da gurup vakti, böyle-sine güzel bir sahneden ayrılmak istemezmiş gibi, adeta aşkla yeryüzüne tutunur; alacakaranlıkta bu en mümbit mevsimin manzaraları ve kokuları arasında yavaşça dolaştığınızda, güzelliklerine yönelik bir hürmet nişanesi gibi üzerlerine düşen çiy damlalarını yakalamaya çalışan çiçeklerin taç yapraklarını açışını ve her tomurcuğun gecenin gözyaşlarına dokunmak için boyalı dudaklarını aralayışını görebilirsiniz. Bütün bunlar gündüzün son saati içinde yaşanır. Halbuki Şark'ta devasa karanlığın çökmesi sadece bir an sürer; ardından kapkara eliyle manzaranın çizgilerini siliverir.

Günü Boğaz kıyısındaki yalıların birinde geçirmekteydim. Şenlik mevsimiydi; babam ve ben takriben elli kadar davetliyle beraber, yalı sahibinin misafirperverliğinin keyfini çıkarıyorduk. Toplantı erken saatte başlamış, saatlerdir yaşadığım heyecan ve hareket beni yormuş, ruh bedenden daha fazla yüklendiğinde insanın ister istemez aradığı zihni dinlenmeyi hasretle arar olmuştum.

Yemek odasından bahçeye doğru yürüdüm. Güneş suların üzerine son ışıklarını gönderiyordu. Bahçeyi neredeyse tam ortadan bölen ve iki yanındaki kafesli çitleri sarmaşık gülleriyle, çiçek açan çalılıklarla örtölmüş olan yolda hızlı adımlarla ilerleyerek ışıklandırılmış sofalardan kaçarcası-

na uzaklaştım. Misafirlerin açık pencerelerden taşan tatlı kahkahaları ve neşeli sesleri akşamın derinliklerinde cınlıyordu. Hafiften çiy düşmeye başlamıştı; çiçek açmış ağaçlar nemlendikçe serin, taze bir koku yayıyorlardı; solan ışıktaki artık görünmez olan limonluktan ara sıra rüzgârla beraber belli belirsiz burnuma gelen kokular sanki tabiatın kendi eliyle Tanrı'sına takdim ettiği bir hediye idi.

Bir nefes daha! Ve karanlık her yanıma sarıvermişti bile. Kasvetli dağların hatları ufukta hayal meyal gözüktüyordu –rüzgâr çiçek yüklü dalların arasından, gün ışığını kaybettiği için yas tutarcasına fısıldayarak esiyordu. Sanki bu sesin yumuşak davetine uymuş gibi, gökyüzünde tek bir yıldız zuhur etti.

Büyülü bir andı! Ansızın basan kasvete gözlerimin tam alıştığı sırada bütün ufuk değişti adeta. Artık gökyüzüne hâkim olan renk siyah değildi; gece samur kürkünü çıkarmıştı; tek bir bulutun gölgelemediği koyu bir mavilik yavaş yavaş göğü kapladı ve mora dönen bir kuşak içinden, gümüş haresiyle neredeyse tam bir daire şeklindeki nazlı Ay ağır ağır yükselmeye başladı. Esrarlı yolunda ilerlerken, Boğaz'a uzun bir ışık hattı çekiyordu.

Hiç kıpırdamadan, hatta nefes almadan bu muhteşem manzarayı seyrederken, derin bir iç çekişle irkildim. O kadar yakından gelmişti ki ister istemez bir iki adım geriledim; ama hemen kendime geldim ve sesin geldiği istikamete dikkatle baktım. Dalların arasında beyaz bir kumaşın parıldadığını görünce oraya doğru ilerledim ve kendimi şahane bir sedir ağacının uzun dalları altındaki kırık bir sütuna oturmuş kara gözlü kızın karşısında buldum. Saçlarından çekip almış olduğu belli olan bir portakal çiçeğinin yapraklarını hırsla yoluyordu.

Matem elbiseleri içindeydi, başına memleketindeki kadınların yaygın olarak kullandığı beyaz muslinden uzun, gevşek bir örtü örtmüştü. Maritza bir Rum'du. Onu nasıl tasvir edeceğimi bilemiyorum, aslına uygun bir portre çizebileceğimi de pek zannetmiyorum; çünkü kelimelerin sadakatle aksettiremeyeceği bir yüzü vardı. Tanışmadan evvel onun hakkında çok şey işitmiştim –hem merakımı hem de alakamı cezbetmişti; tanıştıktan sonra bu alaka neredeyse şefkat halini almakla beraber, merakım tatmin edilmeden kalmıştı. Yirmi iki yaşlarında olmalıydı; boyu kısa, teni esmerdi; ceylan bacaklıydı; kömür karası saçları bir imparatoriçeninki kadar mağrur alnından geriye doğru gevşekçe örülmüştü. Belki gözleri haricinde, yüz hatları için güzel denemezdi; ama öyle anlar oldu ki onun güzel, hatta büyüleyici olduğunu düşündüm. Gözleri hiç kimseninkilere benzemiyordu. Onlara bir an bakmanız bile büyülendiğinizi zannetmenize kâfi gelirdi. Gece ka-

dar karaydılar; uzun ve tuhaf şekilleriyle sanki başına hakkedilmişlerdi; birbirlerine normalden daha yakındılar.

Bütün bunları anlatmam yersiz. Mariaritz'a'nın gözlerini bunca müstesna kılan şey şekil değil, fevkalade ve birbirini tutmaz ifadeydi. Bir an bebeklerinki kadar yumuşak ve ıslak görünüyor, az sonraysa kör edici parlaklıklarından neredeyse kıvılcımlar çıkıyordu.

Yanına gittiğinde başını kaldırdı; oturuşunu değiştirmeden o kara, vahşi gözlerinde kızgınlık ve sitem karışımı bir ışıkla haykırdı:

“Ha! Sessiz geceyi az ötedeki kahkahalardan ve boş kalpli aptalların tiftatlarından daha çok sevdiğini zanneden sen misin?” Örtülü başını sabırsız bir hareketle yalı tarafına çevirdi. “Sen ki herkes etrafında pervane oluyor; sen ki onları ve sahip oldukları şeyleri kaydediyor, kendi uzak diyarında şarkı ve hikâye mevzuu ediyorsun diye taptıkları kadınsın! Git, git buradan –gece havası seni üşütebilir. Çiy düştüğünde senin gibilere dışarıda olmak yaramaz.”

Öfke ve ıstırapın harmanlandığı karanlık bir ruh hali içinde olduğunu görüyordum. Onu bu halde birkaç kere görmüştüm; tek cevabım, onun uzun örtüsünün bir ucunu kendi başıma örtmek ve onun yanında toprağa oturmak oldu.

Yüzüne düşen ay ışığı benimkilerle buluşan gözlerinden daha yumuşak değildi. “Hayır, sahiden de benim yarenliğim için onları feda edeceksen,” diye fısıldadı, “bir müddet için rahatsız edilmeyeceğimiz bir yere gidelim. İhlamurlu yola gittim, ama orada bir aşk hikâyesi yaşanıyordu; viran mabede sığınacaktım, ama orada da bir sarraf ve çubukçusu oturuyordu.”

“Peki ben,” diye sordum, bir yandan elini oyuncu bir ifadeyle dudaklarına götürürken, “ben de arkandan gelecek miyim?”

“İstersen evet,” dedi Mariaritz'a, “benimle birkaç saat geçirme mevzuunda kendine güveniyorsan.”

“Her yere, istediğin yere gelirim.”

Genç Rum ayağa kalktı ve hızla eve doğru seğırtti. Biraz sonra küçük ellerini çırttığını işittim. Beş dakika geçmeden kayığı Boğaz'a açılan sekili kapının önünde bizi bekliyordu.

Ok şekilli kayığın dibindeki minderlere yerleşip kürklü pelerinlerimize sarınırken, “En arkadaki kayıkçı sağır” diye fısıldadı Mariaritz'a. “Gene de alçak sesle konuşursak emniyette oluruz; Mahmut hakkında ihanet planları yapıyor olsak bile!”

Ben de fısıltıyla konuşmaya başladım ve kayığımız Boğaz'ın ortasına doğru atıldı; Asya kıyısına varana kadar ilerledik. Hayır! O geceyi asla unu-

tamayacağım. İhtiraslı Rum kızından dinlediğim hikâyeyi, okuyucularıma o gece olduğu gibi bir ay ışığı seli altında heybetli tepelerin gölgeleri altında ilerlerken aktarabilseydim, sözlere hiç hacet kalmazdı. O gece onun bütün sırrını öğrendim ve onu sevmeye başladım.

Mariaritzta bir Atinalı'ydı; değerli ataları ve sevgili vatanıyla gurur duyuyordu. İstanbul'a zengin bir akrabasını ziyarete gelmişti; fakat bir esirin hürriyete duyduğu hasret gibi, o da Yunanistan'a hasretti; akrabalarının onu görmeye mecbur tuttukları zengin bir talibin çıkmış olması da bu hasreti alevlendiriyordu.

Bu yeni âşığından söz ederken bir yandan küçük elini kalbine bastırarak, "Burada neyin saklı olduğunu bilmiyorlar!" diye haykırdı. "Yalnız senin kulaklarına fısıldadığım hikâyeyi tahmin bile edemezler; ama sen ağlıyorsun, gözyaşların ay ışığında parlıyor. Tanrı beni affetsin! Ağlamayı bilmediğini zannediyordum."

"Mariaritzta!" diye fısıldadım serzenişle.

"Afedersin! Afedersin!" diye mırıldandı dik başlı kız, kolunu boynuma dolayarak. "Meryem Ana bana merhamet et! Sevdiklerime hep ıstırap vermek benim kaderim. Ama artık kendimden söz etmeyeceğim. Yunanistan'dan bahsedelim, benim güzel memleketimden! Yoo, en iyisi ben sana uzun müddetten beri unutmuş olmam icap eden bir şarkı söyleyeyim, çünkü bunu o yazdı. Sana onun da Atinalı olduğunu söylemiş miydim?"

Cevap beklemeden, kederli nağmeyi terennüm etmeye başladı. Şarkının Yunancadan tercümesi aşağı yukarı şöyle:

Rum Kızın Şarkısı

Parlak Yunanistanım benim!
Güneşli vatanım!
Cesur ve hür insanların beşiği!
Teller nasıl da titriyor elimin altında
Çalıp söylerken senin şarkını.
Başımın üzerinde sallanıyor mersin dalları,
Ve muhteşem hatıralar sarıyor etrafımı!
Adın bile büyüydü bir zamanlar,
Yeryüzünün düsturuydu;
Güzel sanatlar seninle doğdu;
Senin sıcak ocağında,
Birlik ruhu parlak kanatlarını açtı,
Oldun saf ve güzel şeylerin mesut yuvası.

Kar beyazı mermer can buldu
 Prometheus'un dokunuşuyla;
 Güneşli şarkılar binerdi rüzgâra:
 (şimdi nerede onlar?)
 En parlak, en iyi şeyler sende bulunurdu,
 Oğulların eski topraklarda gururla yürürdü.
 Meşalesini harlı ateşlere daldıran
 O güzelim yakıcı sözler,
 Lav gibi dökülürdü dudaklarından.
 Ölüm ateşiyle geçmiş çağların
 Kızgın damgası vuruldu senin üzerine,
 Sen, parlak ve muhteşem memleket.

Diyorlar ki şimdi bir hiçmişsin.
 Bu alçak düşünceyi lanetliyorum!
 Alnında hâlâ ışıldayan Cennet'in ışığıdır.
 Bu zehirli, yakıcı alaylar sussun!
 Sen hâlâ güzelsin, benim tatlı Yunanistanım!

Seni seven sağlam yürekler
 Ve parıltılı ruhlar hâlâ var ey yüce memleket!
 Bir zamanlar ilahların barındığı göklerine
 Bir daha hiçbir el uzanmasa da,
 Senin harap mabedinde dua etmek,
 Tercihimdir senden daha şerefsiz ve kirlilere diz kırmaktan!

Beyan etmem icap eder ki Mariaritza'nın vahşi gözleri, bu kısmı yazmaya başlarken girmeyi hiç düşünmediğim mevzulara saptırdı beni. Okuyucularımı açılış cümlelerime geri götürmeliyim. Şark'ta şahit olduğum tatlı mevsim değişikliklerini anlatıyordum. Gür yaprak ve çiçekleriyle yaz geçip gitmişti; güzün dokunuşuyla Asya ormanlarının altın rengine bürünmesine şahit olduk. Buradaki günlerimiz sayılıydı; kubbe ve saraylarıyla, cami ve minareleriyle İstanbul yakında muhteşem bir hatıra olarak kalacaktı.

Sevdiğimiz, değer verdiğimiz ve hayatta belki bir daha asla göremeyeceğimiz dostlarımızın pek çoğuna veda etmiştik. Aşına olduğumuz yerlerde gezindiğimizde, bir şeye son bir defa bakarken yaşanan, o tarif edilemez hüznü hissediyorduk artık. Yaban ellerde insanın yüreği burkulabilir, gönlü sızlayabilir; manzaraların üzerine koyu gölgeler düşmüş olabilir, ama insanın hafızasında kalanlar güneşli hatıralardır.

Şehzade Camisi, türbeler ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Sebili

Eyüp Kabristanı'ndan Eyüp Camisi ve İstanbul

Körpe bahar Kâğıthane vadisini terk etmiş, çayırlar kavurucu güneş altında kurumuştu; ama burası bana hâlâ güzel görünüyordu. Berrak Kâğıthane deresi gümüş bir sicim halini almıştı; ama zihin gözümle zarif yatağını doldurup sessiz vadide bir yılan gibi süzülüğünü görüyordum. Eyüp Kabristanı muhteşemdi! Mezarları gölgeleyen heybetli ağaçlar ebemkuşasının renklerine bürünmüştü; yaldızlı mezar taşlarına sanki canlı yakutlar değip kalkıyordu.

İnsana huşu veren Üsküdar Kabristanı'nda geçirdiğim her saat başlı başına bir hayal madeniydi. Derin, koyu gölgeleri, sessiz yalnızlığı, melankolik asaleti, bunların hepsi ilk gördüğüm haldeydi. Mevsimler bu ölümler şehrinde hiçbir değişiklik yaratmıyor. İki yanına serviler dikilmiş uzun loş yolların parlak gün ışığında caka satacakları yazlık elbiseler yok; kışın karlar altındayken de, baharla birlikte gökyüzü açtığında da aynı koyu renkleri giyiyorlar; güz ışıkları puslu yapraklarına altın hareler kondurmuyor; yaz sıcakları dahi onları çiçek açmaya ikna edemiyor. Fanilerin vücutlarının toprak haline gelmiş artıklarıyla beslenen, mezarların küf kokulu soluklarını içine çeken ve çürümeye yüz tutmuş bedenlerle can bulan bir toprağa kök salmış bu mezar ağacı çiy damlalarını içmiyor, güneşin huzmeleri altında yapraklarla dolu, ışığa âşık dallarını boyalı bir çardağa veya mermer bir havuza uzatan oyuncu ağaçlar gibi coşmuyor. Karanlık ve sükûti, tıpkı altındaki ölümler gibi; rüzgâr onun dalları arasında gezinirken, yaz ormanlarının yapraklarını süpürdüğü zamankinden daha acıklı inlemeler çıkarıyor.

Dar, dolambaçlı ve hatta o sıralarda olduğu gibi vebanın kol gezdiği sokaklar bile bir iki hafta içinde artık üzerlerinde yürümeyeceğimizi hatırladığımızda adeta yeni bir cazibe kazanıyordu. Atmeydanı'ndaki sütunlara, Sultan Ahmet Camisi'nin yanındaki "Vahvah Ağacı"na, muhteşem Tophane Çeşmesi'ne uzun uzun bakıyorduk, çünkü bunları son kez gördüğümüzü biliyorduk.

Bunlar en sevdiğimiz yerlerdi; İngiltere'ye Tuna üzerinden dönmeye karar vermiştik ve buharlı gemimiz limanda demirlemişti bile. Tam bu sırada, maiyetindeki bir zabıt Padişah'ın büyük bir nezaketle bize saraylarını gezme izni vermiş olduğu haberini getirdi; tek şart yanımızda başka bir Frenk olmamasıydı. Kaybedecek bir an dahi yoktu! Bu memlekette bir haftadan kısa bir zamanımız kalmıştı; hemen ertesi gün Beylerbeyi'ndeki yaldızlı yazlık saraya gitmeye karar verdik.

Kayığımız saat onda Yeniköy iskelesindeydi; güneşte yıkanan yabani kuşlar gibi öne atıldık. Mermerli kapıda Padişah'ın sofalarını dolaşırken bize kılavuzluk edecek kibar bey tarafından karşılandık; onun yanında bi-

zi beklemekte olan kâhyaya selam verdikten sonra, şaşkın muhafızların bakışları altında eşikten geçtik.

İçerisi ilk nazarda fazla tesir edici değildi. Girişin ortasından hilal şeklinde yukarıya doğru çıkan çifte merdiven burayı çok daraltıyor, nispetlerini küçültüyordu; oymalı ve yaldızlı parmaklıklar ve sütunların ince süsleri bu tesiri daha da artırıyordu. Halbuki gerçekte saray çok büyüktü. Ahşap döşeli bir zemini, arapkâri bir tavanı ve çok sayıda penceresi olan bu dış sofaya, hanedan halkına ayrılmış sekiz geniş sofa açılıyordu.

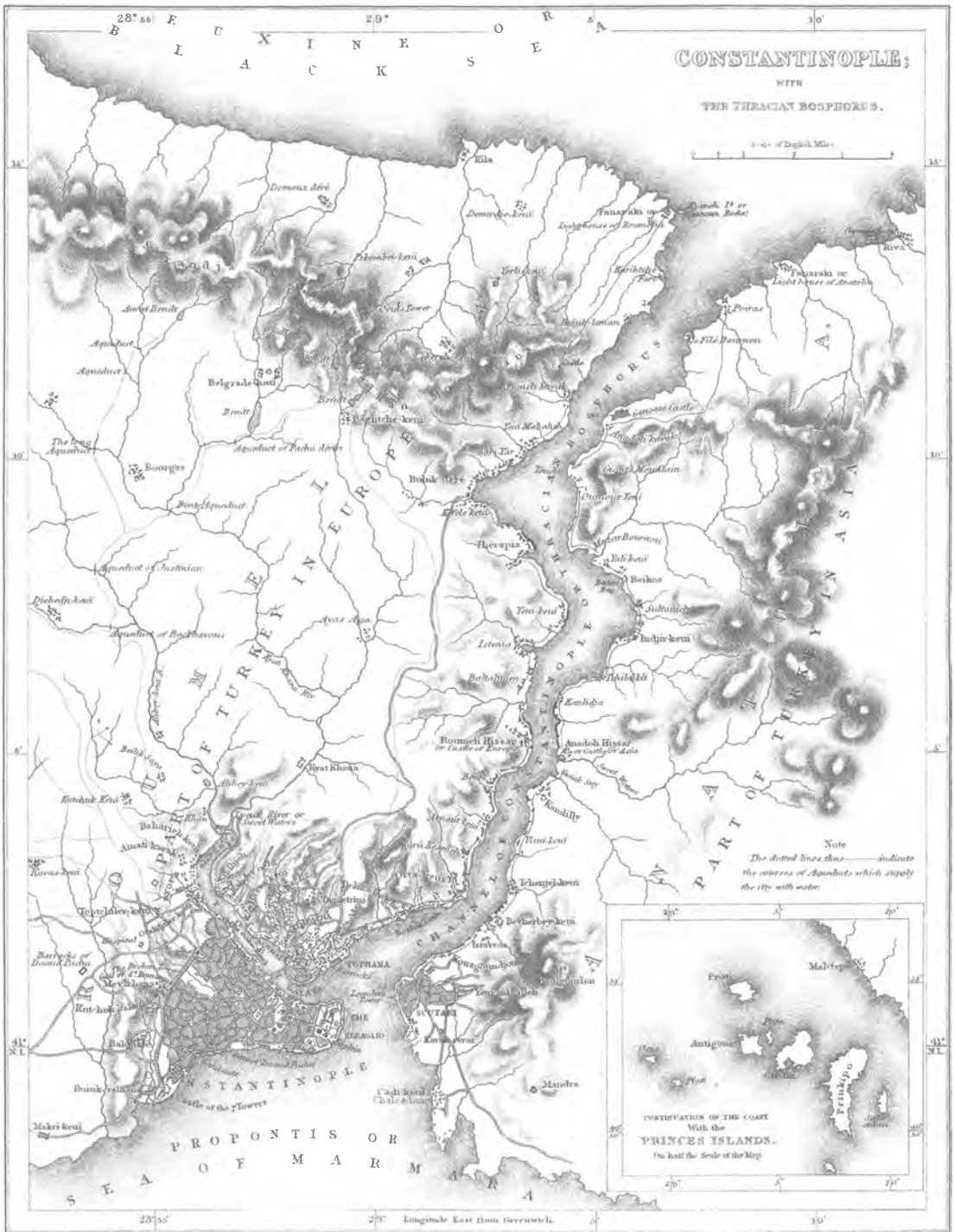
Giriş katının yukarısında, devlet işlerinin görüldüğü, muhteşem altın kaplamaları olan mabeyin yer alıyor. Burası hem Şark'ın hem de Garp'ın bütün lüksleriyle donatılmıştı. Brokar ve nakışlı kadifeden sedirlerin yanında, Avrupa tarzı divanlar ve şezlonglar yer alıyordu. Cenevre'den gelen cam eşya, Sevr porselenleri, İtalyan mermerleri, Pompei'den gelen değerli taşlar, Acem halıları, İngiliz duvar süsleri sağa sola yerleştirilmişti. Büyük sofalardan birini, dünyadaki en muhteşem altı duvar aynası süslüyordu. Bunlar Hünkâr İskeleyi Antlaşması'ndan sonra Rus Çarı tarafından Padişah'a hediye edilmiş.

Her biri takriben dört metre yüksekliğinde ve iki metre genişliğinde olan yekpare aynalar gümüş kaplama derin çerçevelere oturtulmuştu. Üzerlerinde iki imparatorluğun armaları vardı; sofadaki tezyinatı dört bir yana aksettiriyor ve sihirli bir tesir yaratıyorlardı. Son derece ince bezenmiş tavana narin çiçek demetleri çizilmişti. Yerdeki parlak desenli halı da bunlara ilave edilince, geniş sofa hoş ve aydınlık bir hava kazanmıştı. Pencerelemin önünde uzanan çiçek bahçesi de ışıltılı havuzu, altın limonluğu ve yaldızlı kafesleriyle bu tesiri artırıyordu.

Kabul odası küçük bir yer; kayda değer tek eşyası Padişah'ın misafirlerini karşılarken oturduğu rahat sedir; bir de Sarayburnu'ndan Rumeli Hisarı'na kadar bütün Boğaziçi'ne hâkim bir manzarası var.

Ziyafet salonu nadir ve güzel ağaçlardan yapılma, mozaik şeklinde döşenmiş parkelerle boydan boya kaplanmış; hem tavanda hem de yerde son derece ince bir işçilikle, ananasların üzerine atılmış üzüm salkımları ve asma yapraklarıyla bezeli.

Buradan, uzun bir koridoru geçerek Padişah'ın has odalarına ulaştık; dört bir yandaki beyaz mermer çeşmelerin fışkıyeleri berrak sularını oymalı taş havuzlara müzikli bir şarılıyla döküyorlardı. Bunların birinde su, çevresi tüylere benzeyecek şekilde kaymak taşından işlenmiş bir delikten dökülüyordu; öyle ince işlenmişlerdi ki parlak damlaların ağırlığı altında eziliyormuş gibi görünüyorlardı. Bir diğerinde su bir nilüfer çiçeğinin üze-

İstanbul ve çevresinin haritası

rine akıyordu, çiçeğin ortasında da bir grup Cupido [Eros] oynayıyordu. Haremi sarayın mabeyninden ayıran hususi daireler lüksün ve rahatlığın ta kendisiydi; her ikisinin de duvarları krem renkli hasır işiyle kaplanmıştı; son derece hoş bir fikrin en iyi şekilde tatbikiydi.

Harem tabii ki kapalı bir kutuydu; Padişah'ın haremindeki hanımların bizzat ona tahsis edilmiş odaları gezerek meraklarını tatmin etmelerine asla müsaade edilmediği için, herhangi birinin kendi hudutlarını teşkil eden, kıskançlıkla dışarıya kapatılmış kapıların ötesine geçmesi de pek düşünülemezdi.

Hamam son derece güzeldi. Atnalı kemeri olan kırmızı bir kapıdan geçtiğimizde, yıkanacaklar için saf beyaz mermerden ve hakiki ebatta iki kuğunun ağzından soğuk suların döküldüğü küçük bir mekâna girdik. Soğukluğa zengin işlemeli perdeler asılmıştı; aynanın üzerine altın yaldız ve mineyle Osmanlı tuğrası işlenmişti. Hamamın kendisi “Binbir Gece Masalları”ndan fırlamış gibi yumuşak, hayal âlemlerine uzanan bir loşluk, saf ve parlak bir beyazlık içindeydi. Akla gelebilecek en güzel kurnaların süslediği bu yerde seslerimizin uzaklaştıkça anlaşılmaz fısıltılar halini alması da bu yanılsamayı kuvvetlendiriyordu.

Bütünöyle bakıldığında, Sultan Mahmut'un yazlık sarayının içi de, dışı da çok güzeldi; daha önce de söylediğim gibi Boğaziçi'ndeki en şık binaydı.

Sarayın hemen arkasındaki dik tepenin üstüne kadar setler halinde çıkan bahçelerin her biri, yabancı bir bahçıvanın idaresinde ve bunların memleketlerine has tarzda tanzim ediliyor. İspanyol, İtalyan, İngiliz, Alman ve Fransız bahçeleri var. En dipteki sete Kuğu Gölü denen sığ ve geniş bir havuz yapılmış. Burada Padişah'ın en sevdiği kuş olan kuğuların otuz kadarı yüzüyor, berrak gün ışığında oynuyorlardı. Sakin satıhta salkımsöğütler ve diğer zarif ağaçlar aksediyordu. Muhteşem bir manolyanın altında canlı renklere boyanmış iki küçük tekne duruyordu.

Gölden takriben elli metre geride, beyaz mermerden yapılmış ve “Açık Hava Hamamı” denen zarif bir bina duruyor. Yaz sıcaklarında Zat-ı Şahaneleri burada keyifli saatler geçirirmiş. Mekânın tavanı, zemini ve duvarları beyaz mermerden. Çok güzel çeşmeler sularını dairenin geniş silmelerine oyulmuş nilüfer yapraklarından aşağıya boşaltıyorlar. Nefis bir ahenkle bir araya getirilmiş, incelikle oyulmuş deniz kabukları suyu yüzlerce iplikçik haline getiriyor; bu sular önce havuzlara, sonra da göle dökülüyor. Böylece devamlı bir soğuk hava akımı sağlanmış oluyor ve suyun çıkardığı tatlı şırıltı bir tesir yaratıyor. İki yandan daha küçük birkaç dairenin açıldığı bu sofanın ortasında yeşil somakiden muhteşem bir vazo

duruyor. Takriben iki buçuk metre yüksekliğindeki bu vazo Çar Nikolay'nın Padişah'a hediyesiymiş.

Tepede serviler ve çınarlar arasında parıldayan yaldızlı bir köşk var; burası sanki insan icatları ve emeğiyle yapılmamış da perilerin elinden çıkmış gibi.

Sabah Sarayburnu'na bir ziyaret daha yapmaya karar vermiştik, çünkü ertesi gün İstanbul'dan ayrılacaktık. Heyhat! Uyandığımızda “Yaldızlı Kapı”nın ardına bir kez sızmış olduğumuz için kendimizi tebrik ettik; Boğaz'ın dalgaları dağ gibi yükseliyordu ve karşı kıyı yağmur ve sulusepken yağan kar yüzünden görünmez olmuştu. Hayal kırıklığımız büyüktü; ama başka bir imkânımız olmadığı için çaresiz boyun eğdik. Bu defa “uğurlu yıldızımız bizi terk etmişti”; Asya'daki son günümüzü layıkıyla geçirmiş olduğumuzu düşünerek teselli bulduk.

İstanbul'dan Ayrılış

On Yedinci Bahis

Sisler altında Boğaziçi–*Ferdinando Primo*–Gemiye biniş
Geç kalan yolcular–Karadeniz–Türk kadınları–Varna
Paşa'yı ziyaret–Rüstem Bey–Mustafa Necip Paşa–Türk inceliği
Denizyolları–Gurup vakti manzarası–Bulgar kolonileri
Güvertede yolculuğun rahatsızlıkları

Boğaziçi'ni İstanbul'dan ayrıldığımız sabahki kadar kötü vaziyette hiç görmemiştik; adeta onu geride bırakıyor olmanın bize verdiği hayıflanmayı azaltmak istercesine, kıyıların çiseleyen yağmurdan husule gelen pusun arkasına gizlenmiş, güzelliklerine bir peçe örtmüştü. Gökyüzünde birbiri ardına toplanan bulutların her biri öncekinden daha kara ve daha kesifti. Bildik her şey gözümüzün önünden yavaş yavaş silindi; camı açıp Boğaziçi'ne “uzun bir son nazar” atmak istediğimde, en göz önünde olan yerleri bile seçemedim. Yolculuğumuzu yapacağımız *Ferdinando Primo* adlı buharlı gemi öğlen Yeniköy'e uğrayacaktı; sabahın erken saatlerini, sayfiyeleri denizin üzerine doğru çıkıntı yapan Rum arkadaşlarımızla geçirdik. Bu pencerelerden perilere yaraşır Beylerbeyi Sarayı'nı, tepenin eteğine kurulmuş olan Rumeli Hisarı'nı az mı seyretmiştik. Heyhat! Ne sarayın altın yaldızlı ihtişamını, ne de Hisar'ın tarihi kulelerini görebildik; ne birinin parıltısı, ne de diğerinin zamanla kararmış duvarlarına yakınlarda çekilmiş beyaz badana sisler arasından gözükiyordu.

Gün ilerledikçe sis de iyice bastırdı; sonunda karşı kıyı o kadar kesif bir sisin arkasına gizlendi ki hemen yalının önünde gibi duran Sultaniye köyü bile yok oldu; karanlığın içinde, akıntının gücüyle kabaran dalgaların köpükleri ve hızla azgın sulara dalıp aynı hızla vahşi çılgınlık atarak çıkan, sonra da kasvetli havada yükselen martıların kanatlarının beyazlığı dışında hiçbir şey seçilemez oldu.

Vakit gözyaşı dökme vaktiydi; o an gözyaşlarımla alay edecek parlak güneşin olmayışına üzüldüğümü pek söyleyemem. Çalkantılı sulara geminin yaklaşmasını seyrederken boğazımda hissettiğim düğümlemeyi daha önce hiç yaşamamıştım. Geminin kapkara dumanı öfkeli bulutlara daha da koyu bir renk veriyordu; pruvası köpükler saçarak akıntıya girip çıkıyordu. Gemi evin önünde demirlediğinde, eşyamızın evvelden yüklendiği kayığa aceleyle bindik; hızla yağmakta olan yağmura rağmen taşlığa birikmiş olan sevgili kalabalığa son defa el salladık ve Boğaz'ın sularına atıldık.

Gemiye vardığımızda sıırıslıklamdık; pelerinlerimizi, şallarımızı ve palto-larımızı kurumaları için makine dairesine koydurmak mecburiyetinde kal-dık; uzun ve meşakkatli bir yolculuk için gemiye binerken yaşadığımız ra-hatsızlıkta bardağı taşıran son damla olarak bavullarımız ve sandıklarımız üzerlerinden sular damlayarak güverteye çekildi. Bir bakıma şanslıydım; ge-mideki tek hanım olduğum için (aslında bu yolculuğa çıkan ilk kadın da benmişim), bana geniş ve rahat bir kamara verdiler; kamarada gemi yolcu-luğunun getireceği meşakkati azaltmak için lüzumlu her şey vardı.

Yirmi dakika içinde Tarabya önündeydik; on dakika sonra da Büyükde-re koyuna girdik. Bu noktaya ulaştığımızda sis öylesine kesifleşmişti ki er-tesi sabaha kadar Boğaz'dan ayrılmamız şüpheli bir hal almıştı. Rus buhar-lı gemisi *Nikola I* bizden önce kararını vermişti; Madam de Buteniyev'in annesi ve kız kardeşi gemide olduğu için, böyle elverişsiz bir zamanda Ka-radeniz'in tehlikelerine atılmaya hevesli değillerdi. Eski İran sefirimiz Mr. Ellis de yolcular arasındaydı; hanımlar gibi, o da Rus Sarayı'nda rahat bir akşam yemeğine hazırlanıyordu.

Yan yana durduğumuz sırada *Nikola I*'in kaptanı bu haberleri ilet-ti, tabii olarak bizi de kendisi gibi, şafak sökene kadar koyda kalmaya ikna et-mek için gayret gösterdi. Fakat *Ferdinando*'nun kaptanı bu teklife uymaya-cak kadar enerjikti; akşam saat yedide, hava biraz açılır gibi olunca, son ana kadar gemiye binmeyi geciktirmiş yolcularından birini çağırttı ve isti-mini verdi. Rakip denizyolları mürettebatının imrenen bakışları altında yo-la çıktık; geminin ayrılmakta olduğunu bildiren işaretlere dikkat etmemiş iki veya üç güverte yolcusunu da arkamızda bırakarak.

Grubumuz hoştu. Uzun boylu, ciddi, mühim bir aileden gelme Prusyalı bir baron; neşeli, konuşkan, *tant soit peu gourmand* [az da olsa boğazına düşkün] bir Alman asilzadesi; İngiliz Coldstream Muhafız Alayı'ndan bir albay; Avusturya ordusunda mühim bir vazifede bulunan bir Macar asilza-desi; İtalya turuna çıkmayı tasarlayan, kendisi ve sanatı hakkında coşkulu fikirler taşıyan Rus-Rum melezi bir sanatçı; Tuna hattında bir seyir araştı-rması yapacak olan *Levant* istimbotunun kaptanı; babam ve ben. Güverte Türkler, Rumlar ve Yahudilerle doluydu; aralarında Varna'ya giden birkaç zavallı ihtiyar Türk kadını ve Kalas'a [Galati, Galatz] giden iki sevimli genç Rum kızı da vardı.

Birkaç saat her şey nispeten yolunda gitti, ama Boğaz'ın sakin sularının yerini Karadeniz'in azgın dalgaları alınca, gruptakiler birer birer çekilmeye başladılar. Sisler arasında Feneraki'nin [Rumeli ve Anadolu Fenerleri] deniz fenerleri seçilebiliyordu; neredeyse "açık deniz"de sayılırdık; davlumbazla-

C. Comsea

W. H. Perrett

Boğaz kıyısında Garipçe Köyü ve tabyası

rın üzerinden aşan dalgalar, güvertenin bu kısmına yaygılarını ve şiltelerini sermiş Şarklılar üzerine iliklerini üşüten bir yağmur gibi yağıyordu.

Perişanlık dendiğinde, yaşlı bir Türk kadınının o günkü hali aklıma geliyor. Yerini değiştirmek için kaptanın gösterdiği bütün iyi niyetli gayretleri reddetmiş, bu yüzden de azgın dalgalardan sıırıslam olmuştu. Sonunda onu götürmelerine izin verdi ve dümen yekesine alındı. Ayak altında kalmanın diye diğer kenara çekilmiş tentenin kıvrımlarının arasına sokuldu ve perişanlığıyla baş başa kaldı.

Ama o ne geceydi! Asla sona ermeyeceğini zannediyordum. Ertesi sabah bin bir güçlükle, epeyce yardım alarak kendimi güverteye sürüklediğimde ne kadar acıklı yüzler gördüm! Rüzgâr doğrudan üstümüze geliyordu; gemi sağa sola yalpaladıkça, hareketin şiddetinden devamlı midemiz bulanıyordu. Öğleden sonra saat dört buçukta, üç yüz kahve çuvalı indirmek üzere Varna'ya demir attığımızda duyduğumuz rahatlama hissini anlatamam. Albay H....., Kaptan F....., babam ve ben *Ferdinando*'nun kaptanı ile beraber, Paşa'yı ziyaret etmek üzere karaya çıktık.

Dalgalar mendireğe o kadar şiddetli vuruyordu ki birkaç dakika yanaşmak için en münasip yerin neresi olacağına karar veremedik; nihayet gayemize ulaştığımızda, az meşakkat çekmemiştik doğrusu. Şehrin ana caddesine girer girmez, Bab-ı Âli'nin hizmetinde genç bir İtalyan subayı olan zeki ve yakışıklı Rüstem Bey'le karşılaştık. Türkçe'nin yanı sıra birkaç Avrupa dilini son derece akıcı konuşuyor; Müslümanlığı kabul etmiş olsa, çok evvel paşalık rütbesi alabilirmiş.

Terfi etmesinin şartları kendisine açıklandığında, verdiği söylenen cevap kayda değer: "Reddettiğim şeyin büyük bir şeref olduğunu biliyorum, ama gene de reddetmek zorundayım. Size seve seve hizmet edebilirim, ama vicdanımı satma hürriyetine sahip değilim."

Onun kılavuzluğunda şu anki vali olan Mustafa Necip Paşa'nın konağına giderken, şehri boydan boya geçtik. Bu arada harabeye dönmüş eski kaleyi de gördük. Paşa Trablus'taki vazifesinden alınarak buradaki mühim vazifenin başına getirilmiş. Konağı şık, geniş ve modern bir yapı. Ön cephesinden tahkimatlar eksiksiz görülebiliyor; binlerce kişiyi barındırabilen kışladan sadece yüksek bir duvarla ayrılıyor.

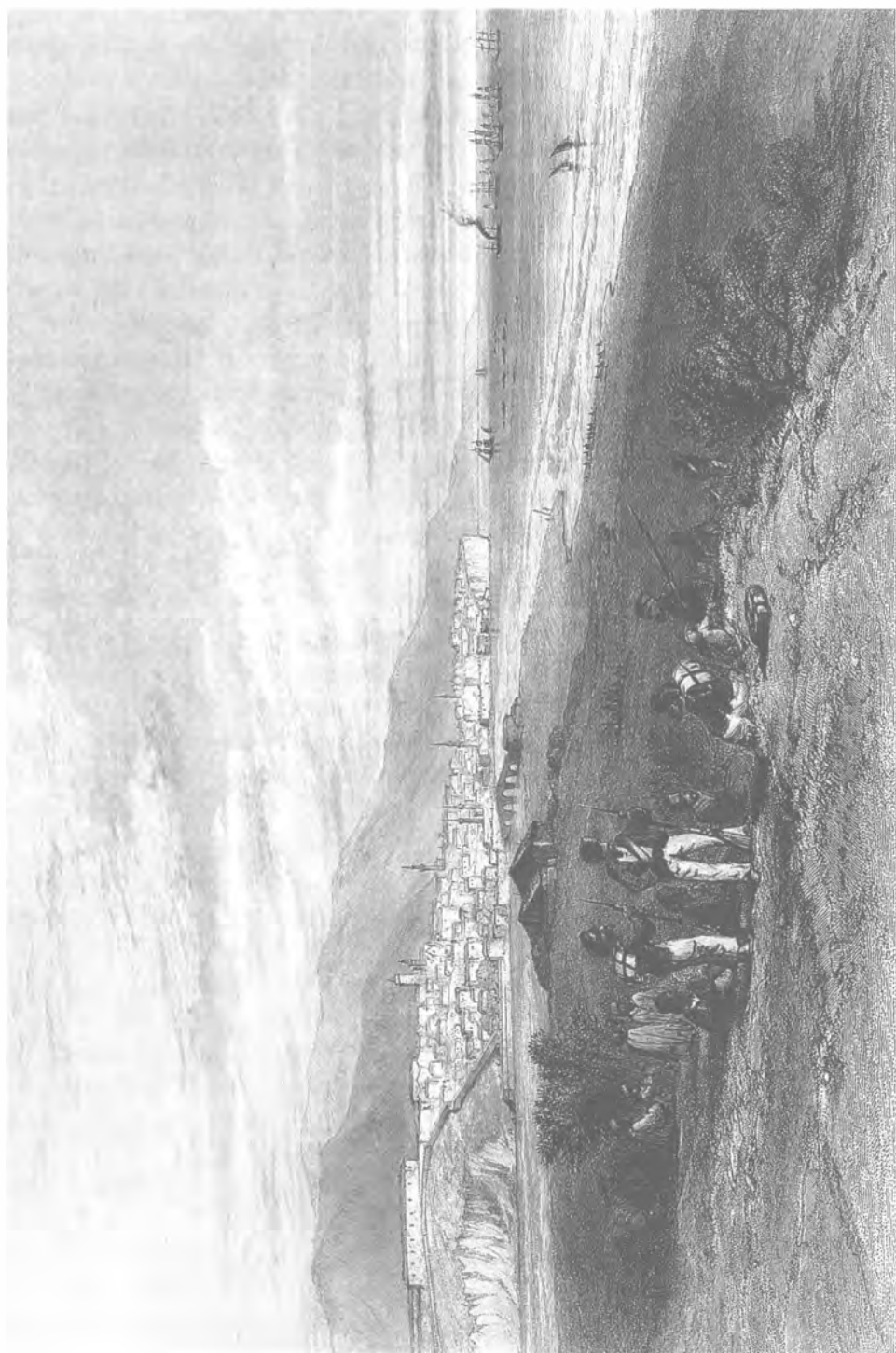
Şark'ta pek rastlanmayan bir nezaketle, Necip Paşa bizi ayakta karşıladı; oturmakta olduğu sediri işaret ederek samimiyetle "Buyurun" dedi. Kırk beş yaşlarında, oldukça cevval, gözleri fıldır fıldır dönen bir adam ve çok hoş bir tebessümü var. Etrafı kâğıtlarla doluydu; içmekte olduğu çubüğün yanında, topları arabaların üzerine yerleştirmeye yarayan bir aletin modeli duruyordu.

Beylere son derece pahalı çubuklar getirildi, bana da teklif edildi. Birbiri ardına gelen “mavi ceketli hizmetkârlar”ı seyretmek çok eğlendiriciydi; bir ellerinde birer uzun çubuk, diğerinde de küçük birer pirinç tabla tutuyorlardı; çubuklar doldukça, diz çöküp külleri bu tablalara boşaltıyorlardı. Kahve ve arkasından kuru üzüm şerbeti ikram edildi; tahkimatları görme arzumuzu bildirdiğimizde, oraya gidebilmemiz için derhal atlar temin edildi. Beylerin meselesi çözülmüştü, fakat ben böyle bir geziye hazırlıklı değilim; kaçınılmaz bir hayal kırıklığına uğrayacağımı düşünürken, Paşa kibarca bana Avrupalı bir eyer sağlayamadığı için esef duyduğunu söyledikten sonra, bunun yerine arabasını kullanmamı rica etti. Bu iyiliğini memnuniyetle kabul ettim. Atlar hazırlanırken onun anlattıklarını hem alakayla hem de hayretle dinledim. Birçok şey arasında, Avrupa’dan uzun zamandır beklediği istihkâm kitaplarının gelmemiş olmasından duyduğu üzüntüden de söz etti. Üzerinde uğraştığı işi daha iyi hale getirebilecek bütün yeni icatların modellerine sahip olma arzusunu dile getirdi. Bize gemide işimize yarayacak bir şeyler ikram edip edemeyeceğini sordu; samimiyetini açıkça gösterecek şekilde süt, meyve ve şekerleme vermekte ısrar etti.

Gitmek üzere ayağa kalktığımızda bizi akşam yemeğine beklediğini ve dönüşümüzde sofranın hazır olacağını söyledi. Misafirperverliğinden faydalanmamızın imkânsız olduğunu söylediğimizde çok incinmiş göründü. Vedalaşmaya hazırlanırken, merdivenlerin başına yürüdü ve hepimizi teker teker son derece hoş ve zarif bir tavırla geçirdi, bize iyi bir yolculuk diledi ve ziyaretimizden duyduğu memnuniyeti ifade etti.

Yığınla hizmetkâr bizi kapıya kadar takip etti; burada Paşa’nın kavaslarını girişin iki yanına dizilmiş olarak bizi selamlamaya hazır halde bulduk. Daha hoş, beni konağın kapısında bekleyen dört gri Tatar atının çektiği Alman arabasıydı. Araba öylesine güzel bir yolculuk vaat ediyordu ki mevzileri atla dolaşmaya kararlı olan Albay H..... ve Rüstem Bey haricindeki herkes arabaya binmeyi tercih etti. Bu değişiklik sebebiyle hiç de pişmanlığa uğramadılar; çevik Tatar atları, arızalı araziye ve civardaki bütün hendeklere rağmen, adeta yeşil çimenler üzerinde gidercesine bizi şaşırtıcı bir hızla götürdü. Tahkimatların inşası hızla ve ustalıkla sürüyordu; beş bin işçi devamlı çalışıyormuş, bu sayı bazen iki misline çıkıyormuş.

Akşam çökmek üzereyken şehre döndük ve gayet görülmeye değer bir manzarayla karşılaştık. Bulgar işçilerin dallardan yapılma, öbekler halinde birbirine sokulmuş barınakları aralarda yaktıkları ateşler sayesinde rahatça görülebiliyordu. Mensup oldukları küçük kolonilerin yemek hazırlıklarıyla uğraşırken oradan oraya seğirten insanlar seçilebiliyordu. Arabanın gözük-

W. H. Bartlett.

W. H. Bartlett.

Varna

mesi, bu geçici köyün o sırada yapacak başka bir işi olmayan sakinlerinin iptidai evlerinin kapılarına birikmesine yol açtı.

Şehrin eteklerinde büyükbaş hayvan sürüleri yakınlardaki dağ meralarından ağır ağır dönüyorlardı; başlarında pejmürde görünüşlü, güderi şapkalar ve tozluklar takmış afacanlar vardı. Bu arada güneş muhteşem bir şekilde batmaktaydı; tahkimatların silueti iki karanlık, heybetli dağın başını saran ve batıya doğru uzayıp giden portakal rengi ve kırmızı bulutların önünde yükseliyordu. Büyülü bir manzaraydı bu; gruptaki tek bir kişinin bile bu güzelliği bırakıp, Karadeniz'de bizi beklemekte olan "yüzer hapishane"ye dönmeyi tercih ettiğini zannetmiyorum. Kıyıda gemiye gidişimiz kabaaran dalgalar yüzünden hayli zor oldu.

Biz karadayken, *Ferdinando*'nun güvertesindeki yolcuların hemen hepsi inmişlerdi; daha önce sözünü ettiğim zavallı yaşlı Türk kadınının sığındığı yerden büyük bir zorlukla ve titreyerek çıkışı tam bir sefalet tablosuydu. Ellerini ve ayaklarını brendiyle ovması için gündüz onu ikna etmeye çalışmıştım, ama daha koklar koklamaz, eliyle şişeyi uzaklaştırmış, "Günah, günah" diye bağırıyordu; onu öğüdümü tutmaya mecbur edemezdim. Kabul ettiği tek şey kahveydi; bunu da açlıktan ölmek üzere olan bir adamın yiyeceğe saldırması gibi kaptı. Kendisini Varna'ya çıkaracak sandala emniyetle bindiğini görünce hakikaten içim rahatladı.

Genç bir Türk zabitanın Büyükdere'den ayrılmanızdan beri, Karadeniz'in fırtınalı havasına aldırılmaz gibi görünmek için gösterdiği gayret bizi hem eğlendirmiş hem de biraz sinirlendirmişti. Geminin her sallanışında şarkı söylüyor, bağırıyor, kollarını başının üzerine savuruyor ve "Maşallah!" diye bağırıyordu. Ama birkaç saat geçmeden, coşkulu sesi şikâyet edercesine alçaldı; belli ki sevinç gösterisi kısa ömürlü olacaktı. Sabah güvertede bir kadın gibi titrek adımlarla yürüdüğünü gördüm; kendini karaya ilk atanlardan biri de oydu.

Kalas'a giden iki küçük Rum kızı, kürk pelerinlerine sarılmış halde güvertede yatmayı sürdürüyorlardı; deniz tutmasının son aşaması olan ümitsizlik ve kendini bırakmışlık içinde sefil bir vaziyetteydiler. Gece kamaralarımıza çekildiğimizde küçük erkek kardeşleri onların yanına oturdu; yanakları solgun, gözleri uykuluydu, o da deniz tutmasından kaçamamışa benziyordu.

Tuna'ya Giriş

On Sekizinci Bahis

**Tuna–Kazak muhafız–Boğdan sivrisinekleri–Tulça–Kalas
Veba taşıyıcıları–Prusyalı subay–Silistre köyüne gezi
Amatör sandalcılar–Perişan köy–Aksak baron–Selamlama
Silistrelili köylüler–Ormanda piknik–Kaplumbağa
Tuna kanoları–Boğdan menzil kayığı–Pitoresk sandalcılar
Suda parti–Zoraki kibarlık–Voyvoda'nın ziyareti
Ekselanslarının maiyeti–Asilzadelerin paniği–*Pannonia***

Ertesi gün saat üçte Tuna'nın sadece iki kulaç genişliğindeki ve yelkenli gemilerin girmesine son derece elverişsiz Sunti Gheorgue [Sünne] ağzından nehre girdik. Bu girişteki kıyılar alçak, bataklık ve ağaçsızdı; aklınıza gelebilecek en ıssız ve تنها manzaraya sahipti. Takriben bir buçuk kilometrelik aralıklarla Kazakların *cordon sanitaire* [karantina hattı] barakaları görülebiliyordu. Bunlar Boğdan sahili boyunca karantina tatbiki için inşa edilmiş saz damlı kerpiç binalardı; mezbele gibi görünüşleri sefaletin de ötesindeydi. Barakaların önünde toprağa saplanmış uzun muhafız mızrakları ve bu toprakta yetişen tek nebat olan uzun sazlar arasında bir görünüp bir kaybolan atlı Kazaklar olmasa, buranın hakikaten de insanların yaşadığı yerler olduğuna inanmak çok zordu.

Bu viranelerin yanı sıra, garip bir bina dikkatimizi çekti; toprağa gömülmüş dört ahşap kazığın üzerinde, yerden aşağı yukarı iki buçuk metre yükseklikte, hasırdan yapılmış ve kenarları sazlarla yarım metre kaldırılmış küçük bir çardaktı bu; sorduğumuzda, bunun Boğdan bataklıklarının bedbaht ahalisinin Tuna'ya çöken sivrisinek bulutlarından kurtulmak için diktikleri uyuma yerlerinden biri olduğunu öğrendik. Son derece iri olan bu sivrisinekler insanı çok kötü sokuyorlar; neyse ki, bu obur mahlûklar kanatlarının gücünü aşar korkusuyla, rüzgâra kapılmamak için alçaktan uçuyorlar; onlardan kaçmanın tek yolu da nehir boyunca dikilmiş olan bu çardaklar.

Gece saat onda Tulça'ya [Tulcea] vardık. Burada yalnız bir saat kaldıktan sonra, ay ışığından faydalanarak Kalas'a [Galati] doğru yolculuğumuz devam ettik. Sabah saat beşte Kalas'ta karantina bölgesine demir atmıştık. Burası, buharlı gemi şirketine tahsis edilmiş, şehre giden yoldan göğüs yüksekliğinde, iki taraflı ahşap bir çitle ayrılmış küçük bir sahaydı.

Artık karadaki sefaletimiz başlıyordu! İnsanlar bize veba taşıyan bir topluluk gözüyle bakıyor ve ona göre davranıyorlardı. Temas etmekten kork-

tukları mikropoları seyretmek için, çitin dış tarafında Kalaslılar toplanmışlardı. Biz de bu arada bir yanında kömürler, diğer yanında donyağı doldurulmuş tulumlar bulunan bir aralıkta aşağı yukarı yürüme imtiyazından faydalanıyorduk.

İngiliz ve Avusturya konsolosları bizi ziyarete geldiler; ayrıca İstanbul'a vardığımızda Padişah'ın hizmetinde olan, ama şimdi Boğdan voyvodasının yanında memurluk yapan Prusyalı bir beyefendiyle de görüştük. Onunla Mekteb-i Harbiye'de tanışmıştık; uzun süredir Kalas'ta yolumuzu beklediğini söyledi.

Yeni vazifesinden çok memnun gibiydi ve bu yeni yerin getirdiği hürriyetlerden keyifle bahsetti; ne yazık ki bizim paylaşamadığımız bir hürriyetti bu. Çitin şehir tarafında kalmış olan dostlarımıza veda ettik; orada bizi karşılamaya hazır olması lazım gelen *Pannonia* buharlısının gece geç vakte kadar Kalas'a gelmeyeceğini öğrendiğimiz için, sıkıntımızı gidermek maksadıyla kayıkla karşı kıyıdaki Silistre adlı köye gitmeye karar verdik.

Şarap ve ekmek hazırlandı, biz de gezintimiz için hazırlık yaptık. Kaptanın filikası indirildi ve bütün gemicilerin yükleri indirmekle meşgul olması sebebiyle, Tuna'nın şimdiye kadar gördüğü en aristokrat tayfalar tarafından gezdirilme şerefine nail oldum. Nehrin Silistre tarafına geçtiğimizde girdiğimiz koyun sahiline kurulmuş olan küçük köyün viraneliğini anlatmaya kelimeler yetmez. Kerpiçten yapılmış, saz damlı ve alçak evlerin pencerelelerine yağlanmış koyun derisi gerilmişti. Döşemeler topraktı, bacalar sazlandı. "Mutfak, yatak odası ve sofa" işi gören tek odaya ışık bile sızmadığı için evlerin içi loştu. Köyün göz alabildiğine uzanan yeşilliklerin içinde olmasına rağmen, kimse bahçe yapmak için en küçük teşebbüste bulunmamıştı. Alıçlar, gebere çalıları, yabani gülhatmiler, kamışlar ve söğütler bodur da olsa sık bir nebatat örtüsü teşkil etmekteydi. Dört bir yanda beyaz yoncalar ve burçaklar bitmişti.

Baron E..... ayağı aksadığından uzun yürüyüşlere çıkamıyordu; bu yüzden bin bir güçlkle bir at temin etti. At pejmürde bir köylünün arabasından çözülmüştü; adamın önünde sallanan para kesesi, onu hiçbir dilde bu kadar tesirli bir şekilde ikna edemezdi. Elinde lületaşı çubuğu ve bastonuyla eyere tırmanıp, dizgin yerine geçen düğümlü ipi eline aldığı anda, güleç yüzlü Alman'ın hali de az komik değildi doğrusu.

Köye giden yolda biraz ilerlemiştik ki tesadüfen o sırada Kalas'ta bulunan Boğdan Voyvodası'nın şerefine tam öğle vakti *Ferdinando*'dan atılan selam toplarını işittik. Buharlı gemi şirketinin buradaki faaliyetlerini kolaylaştırmak için elindeki bütün imkânları seferber ettiğinden, ona minnetleri-

ni gösterme hususunda çok büyük itinayla davranıyorlardı. Hatta biraz fazla itinayla diyebilirim, çünkü onu yirmi bir pare top atışıyla selamladılar. Top sesleri küçük nehrin sularında akisler yaptı ve gezmekte olduğumuz ormanın içlerine kadar ulaştı. Söğütlerin arasına yuva yapmış kuşlar da ürkütü ve vahşi ıssızlığın derin sessizliği bir anlığına bozuldu.

Epey bir yürüdükten sonra, gezimizin hedefi olan küçük köye vasıl olduk. Anında herkes bizi alakayla takip etmeye başladı. Evlerinin kapısına biriken kadınlar ve çocuklar hayretle bize bakıyorlardı. Hepsinin üzerinde kaba pazenden beyaz kıyafetler vardı; kadınlar kocaman gümüş küpeler, renkli camdan bilezikler ve her boyda yüzükler takmışlardı. Hepsi yalınayaktı; geçmekte olan yabancılara bakmak için birbirlerine sokulmuş çocuklar son derece kılıksız görünüyordular. Sarı saçları kulaklarına kadar lüle lüle iniyor, yırtık pırtık elbiseleri rüzgârda dalgalanıyordu. Kısacası, insanların temel ihtiyaçlarının hayvanlarınkinden pek az farklı olduğunu burada çok güzel gördüm. Medeniyet çevresinde gelişen binlerce ihtiyaç tamamen suni. Bu ıssız yerde yaşayan insanların üzerinde doğru dürüst bir elbise yoktu; bütün yiyecekleri sebzeler ve kendi yetiştirdikleri buğdaydan yaptıkları kara ekmekti; yiyecek, yakacak ve yataklarını Hint darısından elde ediyorlardı. Evden çok ahıra benzeyen yerlerde yaşıyorlardı. Ama bütün bunlara rağmen sıhhatli ve mesuttular; az önce sözünü ettiğim gibi, renkli cam takılardan ve benzeri masum zevklerden de mahrum değillerdi.

Köyde gördüğümüz birkaç erkek, Kalas pazarına götürmek üzere, hasır kenarlıklı öküz arabalarına karpuz yüklemekle meşguldü. Biz de bir iki tane aldık. Tırmıklarla desteklenmiş uzun kamışların üzerine bir şal atılarak benim için bir tente meydana getirildi; yabancı çiçekler arasında taze çimenlere oturarak, son derece iptidai olsa da çok lezzetli bir yemek yedik. Yavaş yavaş kıyıya dönerken, nehrin sularıyla taşınmış deniz kabukları topladık; bu arada çimende güneşlenmekte olan bir kaplumbağayı da yakaladık ve Silistre'nin ıssız yeşilliğindeki gezimizden yorulmuş olarak döndüğümüz gemiye çıkardık.

Yemekten sonra havali sakinlerinin Kızılderililerinkine benzer ahşap küreklerle çektikleri kanoların geçişini seyrederek oyalandık. Bu sırada, *Ferdinando*'nun yanaşmış olduğu ahşap iskeleye doğru koşan beş altı adam gördük. Burada duran, geniş kırmızı ve mavi şeritli iki süslü sandal dikkatimizi daha önceden çekmişti. Büyük olana binenlerin de sandallardan daha az dikkate değer oldukları söylenemezdi; bunların Tirollü dansçılar değil de Voyvoda'nın sandalcıları olduğuna inanmakta zorluk çektik. Geniş siperlikli şapkalarına, omuz hizasına kadar inen kırmızı mavi şeritler geçirmiş-

lerdi. Şapkaların ön taraflarına Moldavya'nın (Boğdan) işareti olarak sırmayla büyük bir M harfi işlenmişti; gömlekleri ve pantolonları beyaz, dizbağları ve pantolon askıları ise kırmızı ve maviydi. Kıyafetlerini uçları saçaklı beyaz-kırmızı kuşaklar tamamlıyordu. Telaşla teknenin kışına Boğdan sancağı çekildi; daha sonra, bir grup hizmetkâr iskeleyi doldurdu; onların arkasından iki yaver ve Şarklı elbiseleri içinde ciddi görünüşlü yaşlıca iki bey geldi. Son olarak da orta yaşlı ve pek güzel denemeyecek bir kadın olan prenses, üç hanımın refakatinde görüldü. Dalkavuk yaverler hanımların pelerinlerini ve şallarını tuttular.

Bu arada *Ferdinando*'nun topları yeniden ateşlenmeye hazırlanmıştı. Ekselans Voyvoda'nın eşi tekneye ancak binmiş ve süslü kıyafetli sandalcılar küreklerini nehre yeni daldırmışlardı ki ilk topun gümbürtüsü işitildi. Bu ses kadının sinirlerini bozmuş olmalı ki kolunu kaldırarak dümenin yanında başı açık halde durmakta olan kaptana atışları durdurması için işaret etti; fakat buna kulak asan olmadı.

"Ateşi kesmenizi istiyor, Kaptan Everson" dedim, bu hareketi görünce.

"Elimden bir şey gelmez, madam" diye cevap verdi *Ferdinando*'nun kaptanı. "O Voyvoda'nın hanımı; sevse de sevmese de on üç pare top atılacak."

Gerçekten de vazife dört dörtlük yerine getirildi. Bu arada prensliğin iki sandalı, değerli yolcularını karşı kıyıya taşımışlardı. Ekselansları dönüşünde de "barut koklama" faslını bekliyor muydu bilmiyorum, ama nehrin Boğdan tarafına döndüğünde *Ferdinando*'nun yakınlarına uğramadığı kati.

Ertesi sabah, Voyvoda'nın gemiyi ziyaret etmek niyetinde olduğu bildirildi. Bu nezaketine karşılık olarak, prensliğine veba illetini taşımamamız için, bizden ona ve maiyetine yaklaşmamamızı bilhassa rica ettiler. Tabii bu ricaya uyduk. *Pannonia* henüz görünürlerde olmadığından, bekleyişimizin sıkıntısını giderecek bu heyecana memnun olmuştuk. Saat on birde garnizonun sefil davulları ve trompetleri Prens'in yaklaştığını haber verdi. Karantina bölgesinin girişindeki muhafızlar hazırola geçti; üstleri şeritler, kordonlar ve sırmalarla kaplı subaylar çitin bir o tarafına bir bu tarafına seğirtiyorlardı; yol kenarını aylaklar sürüsü doldurmuştu. Tirollü sandalcılar bir kez daha işlerinin başına geçtiler; buğday yüklemekte olan ticaret gemilerinin güverteleri tertemiz yıkanmış, sancakları çekilmişti. Kısacası, Kalas limanı bu "heyecanlı" hadiseyle hareketlenmişti. Ekselansları sarışın, ufak tefek bir adamdı; gür bıyıkları ve favorileri sade mavi renkli redingotunun üzerine taktığı sırmalı apoletlerle aynı renkteydi. Sağ tarafında, elbisesi bir düzine şerit, toka ve madalyayla kaplı Rus tercümanı duruyordu. Her ağzını açışında, aşırı yaltaklanma içeren bir ses tonuyla, şapkasını kaldırıp

“Prensım” demeden söze başlamıyordu. Voyvoda’nın sol tarafında ise beyefendi tavırlı ve görünürlü genç hekimi yürüyordu. Hemen arkasından kürklü ve ipek elbiselere bürünmüş halde Boğdan’ın içişleri bakanı geliyordu; alayın en sonunda yirmi kadar yaver, subay ve onların arkasına takılmış halk vardı.

Topluluk güverteye çıkmadan önce karantina mıntıkasında uzun müddet oyalandı; zannederim Ekselansları böylesine tehlikeli bir ziyarete gönüllü olduğuna pişman olmuştu; ama vazgeçmek için artık çok geç olduğundan, sonunda kaderini geçici olarak veba gemisine emanet etmeye razı oldu. Geminin arkasında onu beklediğimiz yere doğru ilerledi; aslında bizi prensliğinde ağırlamaktan çok memnun olacağını, ne var ki geldiğimiz memleket-te veba salgınının bulunması sebebiyle, burada kalışımız sırasında bizi misafir edemediği için üzüntü duyduğunu büyük bir nezaketle söyledi. Daha sonra, karantina kaidelerine katı şekilde riayetin lüzumundan söz etti; tuhaf ve kaba bir tarzda iki veya üç kez reverans yaptı; büyük kamarada ikram edilen şampanyayı reddetti ve gelişinden çok daha büyük bir aceleyle gemiyi terk etti. Karantina mıntıkasında ziyareti şerefine atılan ilk topa şapkasını çıkaracak kadar kaldı sadece.

Ekselanslarının ayrılmasından ve Boğdan komedisinin son perdesinin oynanmasından sonra, yapılabilecek tek şey güvertede yürümek ve nehirlerin bu en çamurlusunu seyretmektir. Varna Paşası’nın aksine, Voyvoda ne bir ihtiyacımız veya arzumuz olup olmadığını sormuş ne de yolculukta yememiz için süt ve bal gibi erzak vermeyi teklif etmişti. Oysa *Ferdinando*’nun kaptanı ona, içinde muhteşem üzümler olan bir sepet göndermişti. Üzümler ancak defalarca kirece batırıldıktan sonra, hastalık taşımadıklarını karar verilmişti.

Pannonia ancak ikinci gün öğleden sonra saat beşte yanımıza demir attı; kömür takviyesi yapması lazım geldiği için, varışından kırk sekiz saat sonra yelken açabilecekti. Yolcular gemiye ertesi sabah binebileceklerdi. Kalacağımız kabinlerin ne kadar rahatsız olduklarını görünce, *Ferdinando*’dan ayrılmakta hiç acele etmedik.

İstanbul’u güzel, bakımlı bir gemiyle terk etmiştik; alt tabakadan yolcuların güverteye çıkmaları yasaktı. Kamaralarda yolcuların rahatı için icap eden her şey bol bol vardı. Sadece bir nehir teknesi olan *Pannonia*’da daha küçük bir kamarada kalmaya hazırlıklıydık; fakat güvertedeki karışıklığı gördüğümüzde hiç de memnun olmadık doğrusu. Pasaklı Türkler, gürültücü Rumlar geminin başından kışına kadar buldukları her yere çömelmiş, kamara yolcularının geçişini engelliyor, etrafa bitlerini saçıyor ve havayı kö-

tü tütünlerinin dumanıyla kirletiyorlardı. Aşağıdaki manzara da son derece sevimsizdi. El yıkamak için bir lavabo bile yoktu; birdenbire, İstanbul limanından ayrılırken yapılan programa göre yolculuk boyunca temin edileceği söylenen bütün bu küçük konforları kendi kaynaklarımızdan temin etmek mecburiyetinde kalmıştık. *Pannonia*'nın keşmekeşinden bu kadar söz etmek kâfi; bunu anlatmamın tek sebebi, Tuna'ya gidecek yolcuları hayallere kapılmamaları için ikaz etmek. Biz *Ferdinando*'daki rahat yolculuğumuza bakarak nehirde de aynının devam edeceğini zannetmiştik. Öte yandan, haksızlık etmiş olmamak için şunu da söyleyeyim ki, yemekler ilk gemidekinden çok daha iyiydi; bu hal bazılarına grubumuzun şiddetle yokluğunu hissettiği şahsi konforlardan mahrumiyeti belki unutturmuş olabilir.

Mutfaktan mesul *artiste*'ten [ustadan] söz etmeden geçmemeliyim. Bu nüktedan İtalyan'ın asıl mesleği aşçılıktı, ama bunun yanı sıra çaldığı gitarla da çok sıkıntılı geçebilecek yolculuğumuzu şenlendirdiği için ona minnet borçluyuz. Güneş batıp karanlık çöktüğünde, gitarıyla güverteye çıkıp Napoliten şarkılarını söylüyordu. Bunu öyle hevesle ve zevk alarak yapıyordu ki hepimiz kahkahadan kırılıyorduk. Onun çaldıklarını dinleyerek etrafına toplanıyor, nehirde yüksek ağaçların gölgelemediği sularda gümüş gibi uzanan parlak ay ışığını seyrediyorduk. Gürültülü eğlencemizle, bu تنها kıyıların derin sessizliğini bozuyorduk; bunun üzerimde yarattığı tesir de çok hoştu.

Tuna Boylarında

On Dokuzuncu Bahis

Hirsova–Rus yadigârları–Silistre şehri–Türklerin cesareti
 Turtuki köyü–Pelikanlar–Muhteşem gurup vakti–Rusçuk
 Ucuz erzak–Eflâk kıyısı–Bulgaristan–Kesif sis–Orava
 Roma hamamı–Yeşil kurbağalar–Vidin–Kalefat
 Skala Glavoda–Gümrük memurları–Gemiden iniş–Eflâk dağları
 Bir manzara resmi–Sırp köylülerin kıyafeti–Köyün güzeli
 İptidai arabalar–Porte de fer–Haç–Muhteşem manzara
 Maden cevherleri

Sabah yedi buçukta Hirsova [Hârsova] kasabasındaydık. Burada güverte yolcularının daha da kalabalıklaşması keyfimizi kaçırdı ve rahatımızı iyice bozdu. Kalas'tan ayrıldıktan sonra geçtiğimiz az sayıda ve dağınık iskânlı köyler son derece perişan haldeydi. Hirsova da burayı kuşatmış Ruslar tarafından elli günlük cesur bir mukavemetten sonra ele geçirildiği için haraptı. Kasaba iki kayalık arasındaki bir vadiye kurulmuş; alçak olan kayalığın üstünde bir Türk kalesinin harabeleri duruyor. Kaleden geriye ancak birkaç yıkık duvar ve tek bir istinat kalmış. Kale ne yazık ki Rusların tahkim ettiği karşı kayalığın tam menzilineymiş; şehri ve kaleyi devamlı topa tutan Ruslar sonunda her ikisini de harabeye çevirmişler. Nehir yatağında ve kıyıda hâlâ pek çok top yarı gömülmüş halde duruyor. Türkler hakkında şimdi bildiklerime dayanarak, yol yapmak için bile olsa, hiçbir kuvvetin onları bu toplara el atmaya ikna edemeyeceğini söyleyebilirim.

Geminin her duruşunda köylüler kıyıya toplaşarak hayranlıkla gemiyi seyrediyorlardı; bu henüz geminin on ikinci seferi olduğundan merakları ve alakaları henüz sönmemişti. Hirsova'dan itibaren, Bulgar tarafındaki manzara güzelleşmeye başladı. Öbek öbek ağaçlara sonbaharın ilk kızılıkları düşmüştü; yer yer uzaklarda görünen tepeler yeknesaklığı kırıyordu.

Sabaha doğru ikide Silistre'ye vardık. Savunma hatlarıyla çevrilmiş, on iki bin adamın elli bin kişilik Rus ordusuna karşı kaleyi savunmak için gösterdikleri cesur mukavemetle meşhur olmuş küçük bir şehir. Bu mukavemet öyle sarsılmaz, daha doğrusu öyle kahramancaymış ki tam dokuz ay dayanmışlar; müdafaa hattının yarılmasına ve şehrin tamamen yıkılmasına kadar da müdafaaı bırakmamışlar. Viran evlerde hâlâ tahribat izleri var; şu anda Silistre'de sadece üç bin kişi yaşıyor. Fakat şehir tarihin yapraklarındaki yerini almış, bundan daha şanlı bir sayfa da olamaz.

Öğleden sonra saat iki buçukta Turtuki önlerindeydik. Gayet benzersiz bir görünüşe sahip çok büyük bir köy. Hemen her evin bahçesinde neredeyse evin kendisi kadar büyük bir saman yığını duruyor. Evlerin birçoğu kayalara oyulmuş; çoğu kapının önünde asılı duran ipe dizili kırmızı biberler bir bayram havası yaratıyor. Kıyı ve sokaklar kalabalıktı; geçişimiz sırasında insanlar bizi seyretmek için yaptıkları işi bir anlığına bırakıyor, hemen sonra evlere sazdan gölgelikler yapma veya büyükbaş hayvanları otlatmak üzere tepelere götürme gibi iptidai işlerine dönüyorlardı.

Nehrin Bulgaristan kıyıları boyunca dağılmış at, öküz, manda, domuz, keçi ve koyun sürüleri gibisini hayatımda görmedim! Turtuki'nin hemen yakınlarındaki araziler büyük ölçüde ekili; her yanda mısır tarlaları ve üzüm bağları görülüyor. Bu da şimdiye kadar gördüğümüz yerlerdeki köylülerden çok daha çalışkan olduklarının bir delili. Köyün yarım kilometre kadar yukarısında, altı tane su değirmeni dizilmiş. Nehrin üzerinde şamandıralara yerleştirilmiş değirmenlerin her birini son derece dikkate değer iki mavna destekliyor; hepsi çalışır haldeydi ve çok tuhaf bir görünüşleri vardı.

Turtuki'yi geçtikten az sonra, nehre doğru sokulan bir kumluğun üstünde toplanmış yirmiye yakın pelikan gördük. Gün boyunca da havada uçan birkaç kartal ve parlak tüyleri güneşte ışıklar saçan güzel beyaz sorguçlu çok sayıda balıkçıl gördük.

Güneşin o akşamkinden daha muhteşem battığını hiç görmemiştim. Üzerinde söğütler bulunan, adeta insan elinden çıkmış gibi duran pek çok adacığa rastladık. Güneş bir tepenin arkasında kaybolduğunda tam bunlardan birinin yanından geçiyorduk. Gökyüzünü saran renkler o kadar zengindi ki nehir adeta mayı yakut halini almıştı. Bu sırada Tuna ani bir dirsek yaparak, önümüze bir Ceneviz kalesinin harabelerini çıkardı. Keçiler duvar yarıklarında bitmiş otları yiyorlardı. Tablonun güzelliğini tamamlamak için bundan daha münasibi olamazdı. O andan itibaren hepimiz önümüzdeki yolun güzelleşeceğini ummaya başladık.

Daha sonraki durağımız Rusçuk'tu. Oldukça büyük, surlarla ve bir hendekle çevrili bir şehir. Önceleri otuz bin kişi yaşarken, şu anki nüfusu üç bin. Gene de, nehir boyunca rastladığımız diğer şehirlerdeki ıssız ve virane görünüş burada yoktu. Şehrin dokuz camisi var; ana cadde İstanbul'daki caddelerin hepsinden daha geniş ve taşları daha itinalı döşenmiş. Başlıca ithal mahsulleri Olenitza'dan gelen tuz, şeker, demir ve diğer mamuller; ihrac mahsulleriye canlı hayvan, tahıl, yün ve tomruk. Endüstrisi kadınların yaptığı yelkenler ile erkeklerin yaptığı teknelerden meydana geliyor.

Rusçuk'ta yiyeceklerin ucuzluğu bana öyle çarpıcı geldi ki en çok tüketilen maddelerin fiyatlarını öğrenmeye çalıştım; tahkikimin neticesini sırf

merak edenler için yazıyorum. Bir şiline iki yüz yumurta alabiliyorsunuz; bir tavuk ise iki peniye satılıyor; fahiş saydıkları bu fiyatların sebebi İstanbul pazarının ihtiyacını büyük ölçüde buradan karşılıyor olması. Ördek ve kaz için de aynı fiyatlar muteber, her biri iki buçuk peni. Şarklıların hindi etini çok sevmesi sebebiyle, bunlar ortalama on peniye satılıyor. Dana etinin bir buçuk kilosu üç buçuk peni; koyun etinin fiyatı da aynı. Havalinin şarabının litresi bir kuruş; üzümün kilosu yarım peni, kavunların ve muazzam büyüklükteki karpuzların her biri üç çeyrek peni. Ekmek de aynı ölçüde ucuz ama kötü.

Ruşuk'tan ayrıldıktan sonra, balık bulmak için suya dalan karabatakları seyrederek uzunca bir müddet oyalandım; nehrin sığ yerlerindeki kumlukların hepsi yüzlerce mavi yağmurkuşuyla kaplanmıştı. Geminin yanından yabani ördekler ve kazlar uçuyorlardı; rastladığımız bir sandaldan küçük mersin balıkları ve kılıç balıkları satın aldık.

Eflâk kıyısı hâlâ bataklık ve insanın içini sıkın düzlüğünü koruyordu. Uzun aralıklarla yeknesaklığı bozan tek şey küçük yükseltelerin, tepeciklerin yamacına kurulmuş, dağınık ve ağaçsız köylerdi. Ama Bulgaristan sınırına yaklaştıkça manzara güzelleşti. Sonbaharın ebemkuşağı renklerine bürüdüğü ağaçlarla kaplı asil tepelerde, solmakta olan kayınların koyu kestanesi, kurumakta olan cevizlerin parlak sarısı ve ağaçtan ağaca dolaşarak yakut renkli yapraklarıyla hepsini tek bir çelenk haline getiren yabani asmaların parlak kırmızısı iç içeydi. Balıkçı teknelerinin kıyıda beklediği, ahalinin kumluk sahile topladığı küçük, sevimli köylerde üst tabaka Asya tarzı giyinmişti. Erkeklerin kocaman ve şık sarılmış sarıkları vardı; kadınların yaşmakları koyu renkli feracenin üzerinden neredeyse ayaklarına kadar iniyordu. Daha fakir olanlar ise şekilsiz yün elbiselerinin üzerine siyah kuzu derisinden yüksek serpuşlar takmıştı. At sürüleri hürriyet sevinciyle tepelerde koşturuyor, mandalar nehrin derin çamurlarına yatmış, güneşin keyfini çıkarıyordu. Meyve ağaçları üzüm bağlarını gölgeliyordu; itina ile çitlenmiş tarlalara sebze ve buğday ekilmişti. Öğleden sonra saat ikide Zıştovi'ye [Sviştov] vardığımızda, henüz bu manzaradan usanmamıştık. Bu küçük, ama canlı kasabada, tepenin üstüne kurulmuş eski bir kalenin harabeleri vardı. Güverte yolcularından çoğunun burada inmesi çok hoşumuza gitti. Akşam yediyi biraz geçte kendimizi Niğbolu'nun [Nikopol] önünde bulduk. Karanlık yüzünden yalnız silüetini seçebildiğimiz halde, bu dahi şehrin dik yamaçlarla çevrili ve epey büyük olduğunu anlamamıza kâfi geldi.

Gün ağarırken çok kesif olan sis sebebiyle birkaç saat geciktiğimiz için Orava'ya ancak öğlen varabildik. Katerina'nın başta olduğu sırada Ruslar

tarafından harabeye çevrilmiş olan bu şehir epey büyük görünmekle beraber, ancak bir kısmı müstahkem. Beş veya altı camisi var; ama kıyı ile şehrin arasına giren yüksek bir tepe yüzünden bunların bir kısmı nehirden bakınca görünmüyor. Bir kayalığın tepesindeki eski bir kalenin harabeleri ve suyun kenarındaki bir Roma hamamı buraya pitoresk bir görünüş veriyor. Birkaç saat sonra kömür almak üzere Eflâk tarafında demirledik. Macaristan'dan gelen ve mükemmel kalitede olduğu söylenen bu kömürlerin depolandığı yer karantina mıntıkalarının birinin yakınındaydı; beyaz ceketli Eflâklılara yüz metreden fazla yaklaşmamıza müsaade edilmedi. Biz de ovada gezinerek, yabani çiçekler ve böğürtlen toplayarak, görüp görülecek en güzel küçük yeşil kurbağaları kovalayarak intikamımızı aldık. Kurbağalar zıplayan yapraklara benziyorlardı! Gün boyunca sekiz pelikan uçarak yanımızdan geçti.

Akşam yediden sonra çöken yeni bir sis ilerlememize mani oldu, çünkü kılavuzumuz geminin mesuliyetini almak istemedi. Bunun üzerine sabah üçe kadar orada demirli kaldıktan sonra, parlak ay ışığı seli altında yeniden yola koyulduk. Takriben dört saatte Vidin önlerine ulaşıp demir attık. Burası büyük ve güzel bir şehirdi; büyük ehemmiyeti olan iki sıra müdafaa hattıyla çevrilmiş sağlam bir kalesi vardı. Bize söylendiğine göre nehir tarafındaki iyi vaziyetteki tahkimatın uzunluğu bin iki yüz metreyi buluyor; kara tarafındaki mevziler de aynı şekilde iyi bakımlı ve aynı uzunlukta. Dış surlar üstünde yer alan paşa konağı bir kışla gibi kasvetli ve konforsuz görünüyor; ama pencereleri harika bir nehir manzarasına hâkim. On iki veya on dört caminin minareleri tablonun çizgilerine canlılık katıyor. Hemen karşıda, Eflâk tarafında düz, alçak ve karman çorman Kalefat [Calafat] kasabası yer alıyor. Buradan itibaren manzara yeni ve alaka cezbedici bir hal alıyor. Nehrin yumuşak dönüşüyle, kıyıya yakın inşa edilmiş ve kaba tahta çitlerle çevrilmiş bir grup harap binadan meydana gelen karantina mıntıkasının yanından geçtik. Arkada, nehir boyunca uzayıp giden sarp kayalıklar bin bir sihirli şekil alıyordu. Sağda solda ekilmiş vadiler ve ormanlık tepeler görüyorduk.

Gün içinde manzara giderek güzelleşti; birdenbire yükseliveren, zirvelerine kadar ağaçlarla kaplı tepeler, mısır tarlaları ve otlaklar, çok sayıda büyükbaş hayvan sürüsü, otların ve yabani çiçeklerin şenlendirdiği güleç yüzlü ovalar hızla yanımızdan akıp geçti. Bu arada Orsoru'nun yaslandığı başı dumanlı dağlar tabloya muhteşem bir fon meydana getiriyordu.

Öğlen nehir kıyısındaki son Bulgar köyü Florentin'e vardık. Buranın Aşağı Tuna'daki en pitoresk yer olduğuna şüphe yok. Bir kayalığın dibine

kurulmuş olan köyün üç tarafını nehir suları yalıyor; dördüncü taraf ise derin bir hendekle korunuyor; yüksek, sarp ve dik kayalığın tam tepesinde ise gri renkli dış hatları neredeyse olduğu gibi korunmuş bir gotik kale yer alıyor. Bu kale tabloya o kadar çarpıcı bir güzellik katıyor ki hepimiz hayranlıkla çılgınlık attık.

Skala Glavoda'nın yanından gece geçtiğimiz için Traianus Köprüsü'nü görme fırsatını kaçırdım; söylendiğine göre kemerleri suyun altında seçilebiliyormuş. Gece yarısı bir fersah kadar yukarıdaki dağınık bir köyün önüne demirledik. Burada *Pannonia*'yı terk ettik; nehrin bundan sonraki kısmı oldukça uzun bir mesafe boyunca ancak altı düz teknelerin geçişine elveriyor. Tekneler ancak kendilerini karadan çeken hantal yürüyüşlü öküzlerin yardımıyla akıntıya karşı ilerleyebiliyor. Bu yüzden Orsova'ya [İrşeve] karadan gitmek zorunda kaldık. Gümrük memurları güverteye çıkarak geminin ticari yükünü muayene ettiler, ama yolcuların şahsi eşyalarıyla alakanmadılar; öküz arabalarının tutulmasından sonra, valizlerimizi kıyıya gönderdik ve kısa müddet sonra biz de onları takip ettik.

Karşı kıyıda Eflâk dağları yükseliyordu. Yeni doğan güneş rengârenk ağaçlarla kaplı dağların zirvelerine ıslıl ıslıl renkler kazandırıyor. Önceki gün yanlarından geçtiğimiz tepeler arkamızda yükseliyordu; önümüzde ise Porte de Fer, yani Demir Kapı adı verilen kayalık vardı. Bu yekpare kayalık Tuna'yı neredeyse bir uçtan diğerine kesiyor; sular hafif bir şiddetle savrulup köpürerek üzerinden akıyor.

Dibinden nehrin geçtiği boğazda *Pannonia*'nın bacasından çıkan duman sütunu yükseliyordu. Sırbistan tarafındaki kıyı, yolcuların türlü türlü eşyasıyla dolmuştu. Nehir kıyısı boyunca uzanan köy, dahiyane şekilde inşa edilmiş kütük evlerden meydana geliyordu. Kilden bir çimentoyla sıvanmış bu evlerin damları Bulgaristan'da olduğu gibi saz ve mısır saplarındandı. Evlerin arasında kazıklar üstünde yer alan sazdan küçük yapılar vardı; bunlar meyve ve tahıl depolamak için kullanılıyordu. Sırp köylüleri ile komşu memleketlerin köylüleri arasında kıyafet bakımından çarpıcı bir farklılık var. Erkekler Bulgarların elbisesine koyu kırmızı, geniş bir kuşak eklemişler; yün dizlikleri var ve gömleklerinin yenleri koyu renkli bükme yünle işlenmiş. Kadınların giyim kuşamı ise akla gelebilecek en alaka çekici tarzda. Hepsisi Tuna'nın bu kıyısı boyunca dikkatimizi çeken beyaz pazen elbiseler giyorlar; ama bunların üzerine, biri öne biri de arkaya gelecek şekilde kalın yünden koyu mavi şeritli ya da damalı bir çift önlük geçiriyorlar; bu önlükler pazen elbiselerin iki yanını bele kadar açıkta bırakıyor. Serpuşlar da çok değişik, ama aynı zamanda son derece pitoresk.

Gençler saçlarını alınlarına geçirdikleri sade bir bantla tutturmuşlar. Bu banda kadife çiçeği, gülhatmi ve çalı fasulyesi gibi parlak renkli çiçek dallarını ilıştırıyor, aralarına da az ya da çok sayıda küçük gümüş sikkelerin sarktığı zincirler takıyorlar. Beş-altı yaşındaki küçük kızların bile bu şekilde süslendiğini fark ettim. Bazılarında en fazla beş para vardı; bu kızlar örekelerini büyük bir ağırbaşlılıkla döndürüyorlardı. Zannederim ki Asyalılar kendi emekleri neticesinde kazandıklarıyla nasıl inci dizileri biriktiriyorlarsa, Sırp köylü kadınları da kendi gayretleriyle süslerini çoğaltıyorlar. Bir kadın haricinde, takılan paraların kadınların yaşlarıyla nispetli olduğunu müşahade edince, bu fikrim daha da kuvvetlendi.

Sözünü ettiğim istisna takriben on yedi yaşlarında genç bir kızdı. Saç ör-gülerinden beline kadar çok sayıda ve epey büyük sikkeler sarkıyordu; gerdanını da çepeçevre kuşatan aynı çirkin süsler göğsüne kadar inen bir zırh görünüşü yaratıyordu. Küçük çıplak ayaklarıyla kumlu yollara bastığında, hareketlerindeki çeviklik daha da bariz bir hal alıyordu; iri kara gözlerinde kibirli denebilecek bir ifade vardı. Taktığı her sikke için iddiaya girebilirdim ki bu kız köy reisinin kızıydı.

Orta yaşlı kadınlar başlarına, bir heykele daha çok yakışacak tarzda keten kumaşlar sarmışlardı. Eşarbin uzun uçları kulağın arkasına tutturuluyor, kısa mesafeden bakıldığında mermerden yontulmuş gibi duran derin kıvrımlar teşkil ediyordu. Bu örtünün üzerine sıra sıra sikkeler takılmıştı. Miğferi andıran bu paralar öyle çok sayıdaydı ki üzerlerine güneş vurduğunda göz kamaştırıyorlardı. Yaşlıca hanımlar da gençlerde çok yaygın olan cicili bicili çiçeklerden takmayı ihmal etmiyorlardı; bir araya gelmiş Sırp kadınlarının canlı manzarasını varın siz gözünüzde canlandırın. Kadınların bazıları oldukça güzeldi; hemen hemen hepsinin güzel parlak kara gözleri vardı; hepsi dik duruşlu, güzel vücutluydu. Duruşları ve yürüyüşleri sağlam olduğu kadar zarifti de.

Yol kenarına valizlerimizi taşıyacak öküz arabaları sıralanmıştı; onların yanında iki atın çektiği, hasır kenarlıklı, belli bir adı olmayan bir araba grupta yürümek yerine arabaya binmeyi tercih edenleri bekliyordu. Ne var ki yola çıkışımız biraz gecikti; Orsova'ya giden yolun geçtiği ovanın sınırını teşkil eden çayırılıkta gezinme zevkinden mahrum kalmaya kimsenin hevesli olmaması da ayrı bir gecikme sebebiydi.

Bir ara nehri gözden kaybettik, taşlı patikada bodur meşelerin ve kayınların dalları arasına yuva yapmış yabani kuşları ürküterek ilerlemeye devam ettik. Zaman zaman hasattan arda kalan mısır öbeklerinin yanından geçiyorduk. Gün ilerledikçe bastıran sıcak yüzünden yaya gitmek zevkli olmaktan ziyade yorucu bir hal aldı. Dört kişi arabaya bindik, düz ve rahat yolda

hızla ilerlemeye başladık. Atların korkutucu şekilde hızlı koştukları dik bir inişten sonra kendimizi bir kere daha Tuna kıyısında bulduk. Nehir uzun bir kumlukla ortadan ikiye ayrılmıştı; kumluğun ucunda yıkık bir kalenin harabelerinin bulunduğu küçük bir kayalık ada duruyordu.

Yirmi dakika sonra Demir Kapı'ya ulaşmıştık; Sırp tarafında orta boy bir geminin kolayca geçebileceği genişlikte bir kanal yapılmasına müsaade edecek kadar kayasız bir kumluk alan bulunduğu için, Demir Kapı nehrin bir kıyısından diğerine kadar uzanmıyordu. Tabiatla hiçbir şey nehrin bu noktasındaki manzaradan daha güzel olamaz. Dört bir yandan üzerlerinde ağaçlar bitmiş şahane kayalıklarla çevrili; burada yabandomuzları, kurtlar ve ayılar yaşıyormuş. Kayalıkların yukarısında kartallar süzülüyor, şakıyan kuşlar havayı nağmeleriyle dolduruyordu; aşağıda ise tedirgin ve öfkeli nehir, sularının ilerleyişine mani olan kaya silsilesinin üzerinden köpürerek ve çağıldayarak akıyordu.

Yol bir defa daha kıvrılınca Tuna ağaçlık bir kara parçasının arkasında gözden kayboldu. Bu toprak parçası, yolcuya yolunda refakat etmek istercesine akan nehrin bir kısmını tabii yatağından ayırmıştı. Kaya zincirinin yanından giden yol öyle dardı ki arabanın tekerlekleri ile küçük derenin yaladığı nehir kenarı arasında yirmi santim bile kalmıyordu. Araya giren adacığın üzerindeki yüksek ağaçların arasından ara sıra Tuna'yı görebiliyorduk.

Takriben üç yüz metre ileride bir haç duruyordu. Hristiyanlığa dair gördüğümüz ilk işaret olduğundan, çölde kalmış bir adamın bir pınar bulması gibi, haçı coşkuyla selamladık. Yaşlı bir kayın ağacının gölgesine dikilmişti ve hemen yanında, bir dağ şelalesinin üzerine kurulmuş çılgın bir köprü vardı. İlerledikçe manzara daha da güzelleşti. Ormandaki renk cümbüşü manzaranın tesirini güçlendiriyordu. Orsova'ya giderken geçtiğimiz yerlerden daha güzelini görmüşlüğüm azdır. Tabiat hiçbir şeyi sakınmadan, bütün hazinelerini buraya dökmüştü; dağlardaki her vadi bir ressamın seve seve resmedeceği manzaralar arz ediyordu.

Gemiyle yanaşmış olduğumuza benzer dağınık bir köyün içinden geçtik. Buradaki evler de kerpiç ve kütükten yapılmıştı. Bir bardak su içmek için birkaç dakikalığına mola verdik; ricamı hemen yerine getirmeleri çok kibarca ve hoştu. Yolun bir kısmı atların bizi çekemeyeceği kadar dikti; arabadan inip yolumuza yaya devam ettik. Arazinin manzarası çok çarpıcıydı. Her yanda bulunan metal parçacıkları buraya elmas tozu serpilmiş intibayı veriyordu. Hakikaten güzel maden filizleri buldum. Fakir jeoloji malumatıma dayanarak söyleyebilirim ki ilimle uğraşan biri Orsova'nın iki-üç kilometre ötesindeki bu yerde aylarca oyalanacağı iş bulabilir.

Sırp Toprakları ve Karantina

Yirminci Bahis

Orsova–Sınır kalesi–Türk muhafız–Karantina mıntıkası
 Tekya köyü–Büyük gaf–Güzel kadın–Şen giyim–Bir ziyaretçi
 Sırp evleri–Bir keşif–Ayrılış–Bir gönüllü–Karşılama evi
 Zoraki yürüyüş–Mezarlık–Karantina–Esarete adım atma
 Yeni isimler–Güzel mekân–Bay Müdür–Lokanta
 Hoş haber–Avusturyalı salahiyyetlilerin pederane ihtimamı
 Sıhhat envanteri–İngiliz askerin kılıcı–Hekim ziyaretleri
 Entelektüel eğlenceler–Dostça bir ikaz

Takriben üç saatlik bir araba yolculuğundan sonra Orsova'ya [İrşeve] vardık; Sırp tarafında sınırı koruyan kalenin avlusundan geçtik. Bakımlı-ken çok sağlam olduğuna şüphe yok. Kalenin hemen arkasındaki tepenin yamacında, yeri son derece akılcıca seçilmiş ve kaidesinden zirvesine kadar tüfekler için mazgal delikleri açılmış burçlu bir kule var; çıkıntılı iki büyük kayalığın arasındaki bir vadiye kurulduğu için, çok yakınına gelinceye kadar nehrin Viyana tarafından gözükmüyor. Tepeden tırnağa silahlı bir çift Türk dış kapının önünde bekliyordu; biz kemerli girişten geçerken kibarca “Buyurun” dediler; bu arada kulenin en tepesinde duran bir adam da yabani, tiz bir çığlık attı; belli ki bu bir işaretti.

Şehir ve kale hayli uzun bir adanın üstünde kurulmuş ve çok pitoresk bir görünüşe sahip; tek caminin parlayan minaresi, tepeleri kaplayan rengârenk ağaçların önünde zarafetle yükseliyor. Şehrin mazgallı ve burçlu surları nehrin sularına aksediyor. Bu surların büyük kısmı şimdi harabe halinde olsa da, nehir boyunca izleri görülebiliyor. Ada Avusturyalılar tarafından tahkim edilmiş, ama daha sonra İmparator Leopold tarafından Belgrad kale-siyle beraber Türklere bırakılmış.

Bu noktadan, Aşağı Orsova'ya bir buçuk kilometre kadar mesafede Banat dağlarının eteğine kurulmuş karantina mıntıkası seçilebiliyordu. Tekya köyüne vasıl olana kadar kiralayacak tekne bulamadığımız için, mıntıkanın üç kilometre kadar uzağından geçmek mecburiyetinde kaldık. Nehir kenarındaki bu köy “ölüm mahkûmları”nın gemilere bindirildiği yer.

Eşyalarımızın yüklendiği arabalarla gelmekte olan yol arkadaşlarımızdan bir hayli ileride olduğumuz için onları burada beklemeye karar verdik. Beyler kahvehane olduğunu sandıkları bir yer keşfettiler; ben de davet edildiğim serin, temiz daireye memnuniyetle geçtim. Eşikte beni tasavvur edile-

bilecek en güzel kadınlardan biri karşıladı. On sekiz yaşlarında olmalıydı; gençliğin bütün tazeliği ile kadınlığın bütün zarafetini üzerinde toplamıştı.

Sırp hanımların dik yürüyüşlerinden söz etmiştim; yeni dostumuzun da memleketindeki diğer kadınlardan aşağı kalır yanı yoktu. Gözleri ile saçları parlak ve siyahtı; yanaklarında sıhhatli ve mesut olduğunu anlatan güzel bir pembelik vardı. Gür saç örgüleri, mor püsküllü küçük bir İzmir fesinin üzerine sarılmıştı. Alnına düşen yumuşak kâküller boyalı muslin bir yazmanın altından çıkıyordu. Tam da İstanbullu Yahudilerinkine benzer mor ipek elbisesinin beline uçuk sarı bir kuşak sarmıştı. Büründüğü pembe muslin-den, sırma işlemeli şalın uçlarını göğsünde kavuşturmuştu. Yeşil canfesten, geniş yenli bir ceket giymişti. Çorapsız ayaklarına mor terlikler geçirmişti. Sırp güzelliğinin bir numunesiydi adeta.

Bir kahvehaneye girdiğimize inandığımız, ayrıca sıcaktan ve susuzluktan bayılacak hale gelmiş olduğumuz için, hiç tereddüt etmeden kahve ve şarap ısmarladık ve siparişler hemen getirildi; güzel ev sahibemiz ayrıca tatlılar ve su da ilave etti. Bunları kendi eliyle takdim ederken kızaran yüzü ve tebesümü bana eski bir şarkıyı hatırlattı:

*Bir kadın güzel olmayagörsün,
Bunun farkına varmaması imkânsızdır.*

Az sonra bol kürklü ve nakışlı bir ceket ve parlak kırmızı dizlikler giymiş, ehemmiyetli biri intibasını veren bir adam bize katılarak aramıza oturdu, şarap istedi, çubuğunu yaktı; kendi evindeymişçesine rahat oluşuna bakarak, bir ara odadan çıkan genç kadının kızı olup olmadığını sorduk ve güzelliğine duyduğumuz hayranlığı ifade ettik. Orta yaşlı adamdan genç güzelin karısı olduğunu öğrendiğimizde şaşırmadık diyemeyeceğim. Dahası kadın, Prens Miloş'un evlatlığıymış. Prens adama verdiği değer bir nişanesi olarak kızını onunla evlendirmiş. Bunca zamandır kafesler ve yaşmaklar diyarında kalmış olan beylerin, misafirlere ikramda bulunmak için koşuşturan karısına çevirmekten kendilerini alamadıkları hayranlık dolu nazarlardan da hiç rahatsız olmuyor gibiydi. Genç kadına hayat arkadaşı gibi değil, daha çok şımarık bir çocukmuş gibi davranıyordu.

Gruptakilerden birinin köyü gezme teklifi üzerine dolaşmaya çıktık, ama dikkate değer herhangi bir şeyle karşılaşmadık. Köylüler son derece hürmetkâr ve nazikti; biz yaklaştığımızda herkes oturduğu yerden kalkıyor ve bizi büyük bir iyi niyetle ve güler yüzle selamlıyorlardı. Çevremizde oynayan çocuklara, seyahat sırasında cebimizde birikmiş olan ve ne isimlerini ne

de değerlerini bildiğimiz bakır paraları dağıtınca annelerin gözüne girdik. Kadınlar pek güzel sayılmazdı; kaba bir vücut yapıları vardı ve hepsinin ayakları çirkin denebilecek kadar büyüktü; gene de bir imparatoriçe edasıyla yürüyorlardı. Parıltılı başlıkları ve kocaman gümüş küpeleri onlara neredeyse çekici bir hava katıyordu.

Kafilenin geri kalanı da gelince, bu havaliye dair malumat eksikliğinin bize oynadığı oyunu keşfettik; bizi karantina salahiyetli memurlarına teslim etmek üzere Skala Glavoda'dan itibaren bize refakat eden vazifeli, köyün reisinin misafirleri olduğumuzu söyledi. Bizim için girmiş oldukları zahmetlere karşılık para teklif etmemiz bahis mevzuu dahi olamazdı. Böyle olunca, biz de ona kucak dolusu teşekkür ve iltifat yağdırdık; bunlar öyle hoşuna gitti ki, geçici hapishanemize gitmek üzere yanaşacağımız iskeleye kadar bize refakat etmeye niyetlendi.

Bizi oraya götürecek olan düz karinalı büyük tekneye valiz ve sandıklarımızın yüklenmesinden sonra tam nehre açılmaya hazırlanıyorduk ki küçük Sırp güzelin de bize katılmak istediği haberi geldi. Az sonra o da tekneye çıkmıştı. Ev kıyafetinin üzerine samur kenarlı, sırma işlemeli gri kumaştan muhteşem bir pelerin atmıştı.

Karantina için karşılama evi olarak kullanılan ahşap barakaya yarım saatte vasil olduk; burada sabrımız taşacak raddeye gelene kadar tutulduk; açlığımız artık acı verir hale gelmişti. Çift cidarlı bir tahta perde bizi vazifelilerden ayırıyordu; dehşet verici hapis hayatına bizi kibarca buyur ettiler. Bavullarımızı gidecekleri yere götürecek öküz arabaları gelene kadar eşyamızın üzerine oturup beklemek mecburiyetinde kaldık.

Nihayet bu ameliyeler tamamlandı; hapishanemizi paylaşması yolunda ki ısrarlarıma kahkahalarla gülen güzel Sırp dostumuzdan ayrıldıktan sonra araba katarını takip ettik; grubun en arkasında dolu bir süngülü tüfekle bir Avusturyalı asker geliyordu. Bununla beraber kasvetli düşüncelere veya hislere kapılacak bir ruh hali içinde değildik. Başımızın üzerinde mavi gök, ayaklarımızın altında güzel çimenler vardı ve yarım saat daha nispeten hürdük. Ovada neşeyle yürüyor, kahkahalar atıyor ve yaklaşmakta olan mahkûmiyetimiz hakkında tahminler yürütüyorduk; tam bu sırada muhafız, aralarında gezinmekte olduğumuz otlara ve devedikenlerine mikrop bulaştırmamamız için yolun sağından yürümemizi emretti.

Karantina bölgesine varmadan önce, burada tutuldukları sırada vebadan ölenlerin gömüldüğü mezarlığın yanından geçtik. Mezarlık çitlerle çevrilmişti; İsa'nın iç bulandırıcı bir tasviriyle süslenmiş ve kırmızıya boyanmış haç burayı daha da kasvetli hale getiriyordu.

Bir çingırağı çalınca, karantina binasının büyük kapıları “misafirperverlik”le ardına kadar açıldı; önce arabaların girmesine müsaade etmemizi istediler; bu şekilde öküzler temasımızla kirlenmeyecekti. Erzak depolamak üzere yapılmış depolarla çevrili iki avludan geçtikten sonra girdiğimiz üçüncü bir avluda bizi buranın idarecisi ve cerrahı olan şahıslar karşıladılar; epey uzağımızda durarak pasaportlarımızı tetkik etmek üzere kireç duvarlı, demir parmaklıklı bir hücreye girmemizi istediler.

Ahşap bir kafes bizi yeni ev sahiplerimizden ayırıyordu; bizi nehirden buraya getiren köylü, bu maksat için yapılmış küçük açıklığın önünde kol mesafesinde durup istenen vesikaları uzattı. Bay Müdür ile yabancı asilzade ve Macar asil arasında epey bir karşılıklı yaltaklanma oldu; doğrusu bu şahıslarla beraber olduğumuza memnun olduk, çünkü mahalli vazifelilerin bize karşı gösterdikleri nezakette bariz bir artış temin ettiler. Ne var ki, bu vaziyet bizi *lazaretto*’nun⁸³ “kilitler, sürgüler ve parmaklıklar”ından kurtarmadı. Karşısına çıkma bahtsızlığına uğramış ikinci hanım olduğum için, idareci büyük bir kibarlıkla önce benim için o sırada boş olan hücrelerin en iyisinin hazırlanmasını emretti. Beni yerleştireceği odacığa zindan demekten kaçındı; hücre kelimesi kulağa pek hoş gelmediği için buraya başka bir isim takmışlardı. Orsova *lazaretto*’sundaki hücrelere *colleve*’ler deniyor, manası da hiçbir şey.

Hapishanemize kavuşmadan önce açılması icap eden bir kapı daha vardı. Buradan, yüksek bir duvarla çevrili, *élite* hücrelerin bulunduğu geniş bir taşlığa girdik. Türkiye’de gördüğümüz tımarhanedekilere benzeyen hücreler, bahçenin dört bir yanına inşa edilmişti ve her birinin taş döşeli küçük bir avlusu vardı. Hiçbiri bütün grubumuzu alacak kadar geniş olmadığı için, sonunda beşimizin bir hücrede kalmasına karar verildi; istediğimiz kişilerle bir arada olacaktık. Geriye kalan üç kişi de bize olabildiğince yakın bir hücreye yerleştirilecekti. Bu mutabakattan sonra, tombul, iyi huylu biriymiş gibi duran, eprimiş gri redingotunun iliğine kirli kırmızı bir kurdele takmış, buruşuk bir gömleği ve kafasında o zamana kadar gördüğüm en komik subay serpuşlarından biri bulunan Bay Müdür bizi iki numaralı hücreye, daha doğrusu *colleve*’e götürdü. Vazifelilerden biri avlunun sarı siyah kapısını açtığı anda, Bay Müdür önümde hürmetle eğildi; nasıl olduysa o şartlarda canlı kalmayı başarmış hüznün verici iki ağacı göstererek, son derece dramatik bir ses tonu ve el hareketiyle şöyle dedi: “*Soyez la bien-venue, Madame; voyez les beaux arbres que vous avez!*” [Hoşgeldiniz madam, bakın ne güzel ağaçlarınız var!]

Neyse ki havada tek bir bulut yoktu; çevremizi olabilecek en iyi halinde gördük. Binaların içinde insanın gönlüne ferahlık verecek hiçbir şey

yoktu. Pencerelerde demir parmaklıklar vardı, duvarlar kireç boyalıydı ve nemden kabarmıştı; gözümüze çarpan tek eşya, hepsi de duvarlar gibi kireçle boyanmış, “hastalık bulaştırmadığı” düşünülen tahtadan yapılma masalar, sandalyeler ve sedirdi. Yorgun ve aç olduğumuz için bunlar dahi gözümüze hoş göründü; sadece en kısa sürede nereden yiyecek bulabileceğimizi öğrenmek istedik.

Vazifeli daha önce farkına varmadığımız, üstünde asma kilit olan bir pencerenin kanatlarını açtı; bir çingirak çaldı ve bizimki gibi parmaklıkları olan bu pencerenin arkasında *lazaretto*’nun aşçısı gözüktü ve isteklerimizi sordu. Derhal yemek ısmarlandı; çabucak ekmek ve şarap getirildi. Rengârenk giyinmiş, kendisini bizim “bakıcımız” ilan eden kibirli bir adam bize hizmet etti. Bu hal düşüncelerimi bir defa daha İstanbul’un tımarhanelerine götürdü; o melankolik yere girmenin gerçekte ne kadar rahatsızlık vermiş olabileceğini anlamaya başladım. Saat beşte bize çok kötü bir yemek verdiler; şiltelerimizi serdiler ve güneş batarken kapıları üzerimize kilitlediler.

Ertesi sabah, on günlük hapis hayatımız müddetince *colleve*’in avlusunun haricine çıkamayacağımızı öğrenmek keyfimizi kaçırdı. Üstelik, işgüzar “bakıcımız” da kaçma fırsatı bulduğu anda itinayla kapımızı kilitleyiveriyordu. Fakat bu dahi, daha sonra başımıza gelenlerin yanında ehemmiyetsiz kalır. Öğle vakti *lazaretto* cerrahı ile bir gümrük muayene memurunun bizi ziyaret edeceği ve sahip olduğumuz her şeyin bir envanterinin çıkarılacağı haberi geldi. Her sandık, valiz ve sepet açılacaktı; kısacası, cüzdanımızın içindekileri bile bildirmek mecburiyetindeydik!

Bütün devletler arasında Avusturya’nın en pederane anlayışa sahibi olduğunu zaten biliyorduk; sadece kendi tebaasının hususi işleriyle alakadar olmakla kalmıyor, yabancılarınkine de el atıyor. Gene de itiraf etmeliyim ki maruz kaldığımız muameleye hiç hazırlıklı değildik.

Hiçbir çıkar yolumuz yoktu; her paketimiz “dip köşe” “salahiyetli vazifelilerin” önüne döküldü. Bu rahatsız edici ve iğrenç güç gösterisi için öne sürülen sebep, bir ölüm halinde, ölen şahsın her nesi var ise dostlarına teslimini şimdiden teminat altına almaktır; memurların çıkardığı envanter, hücre gardiyanlarının eşyayı yağmalamasına mani oluyormuş. Bununla beraber, tetkikat esnasında karşılaştığımız ufak tefek bir iki hadise, bu tedbirlerin maksadının her türlü menfaat düşüncesinden uzak olup olmadığı hususunda içimize şüphe düşürdü.

Bir Türk malı bahis mevzuu olduğunda, bariz bir heyecan yaşanıyordu. Babamın gösterdiği bir fener dahi listeye yazıldı; çubukların, tütün keselelerinin sayısı ve ölmüş birinin yakınları için hiçbir değer taşımayacak diğer ıvır zıvır şeyler itinayla kaydedildi.

Sıra bana geldiğinde sualler engizisyoncularınkini de aştı; yüzüklerimi saydılar, bileziklerimi ve kolyelerimi kaydettiler. Bir mendil veya kurdeleyi dahi atlamadılar; birkaç defa da bütün gardırobumun bu kadar olup olmadığını sordular. Kitaplarım ve çizdiğim resimler teklifsizce alındı ve uzman kişi tarafından tetkik edilmek üzere götürüldü; muhterem memurlar sonunda seyahatimiz esnasında aldığımız en ufak şeyi bile kaydetmiş halde yanımdan ayrıldılar.

Gruptaki beyefendilerin “kırılmış gururları”nın düzelmesi için birkaç saat geçmesi lazım geldi; bu arada bakıcının, hangi cinsten olursa olsun bütün silahlarını teslim etmeleri icap ettiğini, buradan çıkarken bunların kendilerine iade edileceğini söylemesi de hiç hoşlarına gitmemişti. Bu isteğe onlardan beklenen itaatkârlığı göstermediler. Albay üniformasıyla yolculuk ediyordu; gardiyanımız bir sandalyenin arkasında asılı duran kılıcını almak üzere kirli ellerini uzattığında, bu İngiliz askerin olanca şeref hisleri kopardı; kanı tepesine sıçradı ve kılıcına el uzatma cüretini gösterecek ilk adamın canına okuyacağına yemin etti. Gardiyanın ısrarları ve Macar asilzadesinin ikna gayretleri boşa çıktı; İngiliz yüreği ne birini ne de ötekini kale almayacak kadar hızlı çarpıyordu. Silahlı memur, şerefli askerin kılıcını almadan ayrılmak mecburiyetinde kaldı. Tabii ki idareciye bunu bildirdi; fakat yaşlı beyefendinin bu talepte ısrar etmeyecek kadar aklıselimi vardı ve bir daha bu mevzuda tek söz edilmedi.

Günde iki defa bir hekim bizi ziyaret ediyordu. Sadece başını kapıdan içeriye uzatıyor ve tebessüm ederek “Oh oh! Çok iyi, çok iyi. Daha iyi olmazdı; iyi sabahlar” dedikten sonra, bir şikâyetimiz olsa dahi bunu söylememize fırsat bırakmadan çekip gidiyordu. Bay Müdür de bizi birkaç kere ziyaret etti, ama ona fazla yaklaşmamamızı ifade eden bir ikaz olarak, hep bastonunu itinayla önüne doğru uzatıyordu. Her seferinde konuşmaya “*Madame, je vous salue—ha! Les beaux arbres que vous avez!*” [Madam, sizi selamlıyorum. Ah, ne de güzel ağaçlarınız var!] diyerek başlıyordu; gülünemeyecek kadar acıklı bir vaziyetti bu.

Gardiyanımızın nezareti altında ara sıra kendi *colleve* avlumuzdan çıkıp arkadaşlarımızınkini gitmemize ve onların da bizimkine gelmesine bir jest olarak müsaade ediliyordu. Bu ziyaretlerde çok gülüyorduk; halimiz ancak hücre kapılarının arkasında ileri geri sallanarak ve yabancı hayvanlar gibi kükreyerek eğlenen mahpus insanlar şeklinde tarif edilebilirdi.

Orsova’daki karantinaya düşmekten şiddetle kaçınmalarını tavsiye edeceğim iki tipte insan var. Bunlar *ennuye*’ler [sıkıntılılar] ve *bon-vivant*’lar [ehlkeyifler]. İlk tip insan için uykudan ve kireç duvarlara rahat yazılabile-

cek birkaç uyduruk şiir düzmekten başka bir kaçış yok; sabırsız ruhun bundan sıkılması çok uzun sürmüyor. İki laf edilebilecek tek kişi, kendisi de anahtarları kadar soğuk ve işe yaramaz olan gardiyan. Yolcuya yol arkadaşı olmuş, bir karantina hücresinde ikinci defa da okunacak kitaplar dahi alınıyor ve her cildinden ihanet fışkırıyormuşçasına kilit altında tutuluyor. Kişi acımasızca kendi kendini oyalamak zorunda bırakılıyor, sanki dünyada kalan “son insan”mış gibi. Dünyadan elini eteğini çekmiş ve dünyanın unutup gittiği biri vaziyetine düşüyor insan.

Ehli keyifler için ise lokantanın devlet tekeline olduğunu, mutfak müfettişinin keyfine göre seçilen yemeklerin her gün belli bir para karşılığında verildiğini söylemem kâfi gelecektir zannederim. Ekşi ve kötü *vin du pays* [köy şarabı] haricinde, tonla para verseniz de başka bir şarap bulamıyorsunuz.

Bizim yaptığımız gibi karantina esaretini hoş dostluklarla, şen gönüllerle ve yılmaz ruhlarla karşılayabilen, sefalette bile gülünecek bir şeyler bulabilen ve gelecekteki hürriyeti beklerken şimdiki hapisliği unutabilen yolcular talihli sayılırlar.

Avusturya-Macaristan Topraklarında

Yirmi Birinci Bahis

**Esaretin son günü–Karantina binasının bahçesi–Mahadia kaplıcaları
Manzara–Macar köylüleri–Köylülerin kıyafetleri–Traianus Yolu
Macar köyü–Dağ geçidi–Kaplıcalar–Hayal kırıklığı
Sihhat envanteri–İçerilere yolculuk–Yeni yol**

Esaretimizin son günü en zor olanıydı. Kısa müddet sonra hürriyete kavuşacağımız düşüncesi, devamlı diken üstünde olmamıza yol açmıştı. Eşyamız toplanıp alelusul yerleştirilmişti; bize kalan tek şey bir saat daha boş boş oturmaktı. Hizmetkârların devamlı koşuşturmaları, hapishane-evimizi biraz daha katlanılır kılabilecek sessizliği de elimizden almaktaydı.

Ekim ayının on beşi sabahı bizi bırakacaklardı. Gün ağarırken hepimiz gitmeye hazırdık; icap eden muamelelerin tamamlanmasından sonra bir sınırını Tuna'nın, diğerini karantina binalarının teşkil ettiği bir açıklıkta toplandık. Bu bahçe gibi yerde öküzler, arabalar ve tüccarların malları vardı. Elli kadar köylü de temizlenme müddetinden sonra yenmelerine müsaade edilen mahsulleri yüklemekle meşguldü. Burada ayrıca kiralık arabalar da bulduk. Derhal bizi ünlü Mahadia kaplıcalarına götürecek iki araba tuttuk. Burası, Drinkova'ya doğru yolumuzun üzerinde olduğundan, olabildiğince çabuk varma derdindeydik. Ertesi sabah güneş doğarken Drinkova'dan ayrılacak olan buharlı gemiye binmek istiyorduk.

Grubumuzdan üç kişi, sıırım gibi üç küçük kahverengi midillinin çektiği üstü açık bir gezinti arabasına bindik. Hayvanlara dünyadaki en tabii koşum takılmıştı; dizginleri ve gemleri kuvvetli kayıştandı. Öteki yol arkadaşlarımız saman yüklü ve yabani görünümlü bir çift atın çektiği at arabalarından birine bindi.

Karantina mıntikasının sınır kapısından geçip kendimizi kapının dış tarafında, sanki hürriyetine kavuşanların şükran dualarını almak üzere dikilmiş uzun taş haçın yanında bulduğumuzda samimi bir sevinçle birbirimizi tebrik ettik. Önümüzde ve yanı başımızda ormanlarla kaplı şahane tepeler yükseliyordu. Sonbahar, ağaçları bin bir renge bürümüştü. Nehir güneşin altında (manzara tasvirimde parıldayarak kelimesini kullanmak isterdim, ama ne yazık ki bunu yapamıyorum) cıvık bir çamur gibi akıyordu. Bu suları parıltılamak için çok güçlü bir ışık lazım herhalde. Gece tepelerin başını sarmış ya da adeta tüyden bir kemerle kuşatmış bulutlar, güneşin çıkışıyla birlikte yavaş yavaş ortadan kayboluyordu. Ufku açık pembeye boyayan

güneş altın bir top gibi yükseliyor, etrafındaki hâle genişledikçe bulutların rengi kehribara dönüyordu.

Çalışkan Macar köylüleri çoktan işbaşı yapmışlardı; sürülerini dağdaki yemyeşil otlaklara doğru gönderken veya hasırdan yapılma, tekerlekli dev sepetleri andıran hafif arabalarına uysal öküzlerini koşarken son derece pitoresk görünüyorlardı. Her şey gözümüze çok güzel gözüküyordu; ansızın salıverilmiş, çoktandır kafeste yaşayan kuşlar gibi biz de yeniden uçmak için kanatlarımızı deniyorduk. On günlük saadet Şark'ın gurup vakti veya deve-dikenin çiçeği gibi kısa ömürlüdür; ama on günlük karantina, on gün boyunca kireç boya, kilitler, sürgüler, duvarlar görmek ne kadar usandırıcıdır bilemezsiniz! Bir *colleve*'de ve dar avlusunda on gün geçirmemiş hiç kimse yeniden hür olmanın hazzını anlayamaz.

Sir Walter Scott'un henüz küçük bir kızken bile çok sevdiğim bir şiiri var; eskiden sırf hüznü havası yüreğime dokunurdu o kadar, ama Orsova'daki karantina sırasında, aşkın esasına çok daha fazla değer vermeyi öğrendim. Esaret altındaki insan zihninin hisleri ancak bu kadar ustaca tasvir edilebilir; ümitsizliğin değil, sabırsızlığın esareti, coşmak isteyen ruhun dizginlenmesi ancak bu kadar iyi anlatılabilir. Veba hapishanemizin taş avlusunda aşağı yukarı adımlarken, şiirdeki adamın ağzından öfkemi kimbilir kaç kere fısıldadım:

*Atmacam tüneğinden yoruldu,
Boş duran tazım yemeğine dokunmuyor,
Atım ahırından usandı,
Ve ben zoraki esaretten bıktım.*

Macar köylülerini bundan daha az sevinçli bir anımızda görseydik dahi, son derece pitoresk kıyafetlerinin tesiri altında kalacağımızdan eminim. Erkekler kısa ekose yün çorapların üzerine bağladıkları çirkin kösele sandallarına varıncaya kadar, Sırbistan'daki köylüler gibi giyiniyor. Fakat aralarından pek çoğu koyun derisinden koni şekilli kaba serpuşu atmış, yerine beyaz pazenden, siyah kurdeleyle bağlanan, çok temiz ve güzel görünen şapkalar takıyor. Kadınların elbiseleri ise bir kıyafet balosunda bile dikkat çekerd. İskoçlar gibi buradaki genç kızlar da saçlarını ipek bir ağın altına topluyor, buna çuhaçiçekleri veya yabani güller iştiriyorlar. Orta yaşlı kadınlar saçlarını başlarının epey gerisinde tokalar, çiçekler ve sikkelerle boyunlarındaki küçük bir yastığa iştirirdikleri yazmalarla topluyorlar. Bunu da kalın bir örgüyle gizliyorlar. Alınlarına taktıkları aşağı yukarı beş santim

genişliğindeki bantlar saç modellerini tamamlıyor. Bunların pek çoğu boncuklar ve renkli ipliklerle işlenmişti; bir kadının bandını küçük beyaz deniz kabuklarıyla süslediğini de gördüm.

En yaşlı kadın ile en küçük kız arasında kıyafet açısından tek fark bu bantlarda; elbiselerin yalnız kumaşı değişiyor. Beyaz ketenden, boğaza kadar kapalı bir iç gömleği giyiyorlar. Gömlek renkli ipliklerle işlenmiş bir bantla boynu sarıyor, işlemeler ön kısımda ve geniş, uzun yenlerin üst kısımlarında da devam ediyor. Bellerine Sırbistan'da olduğu gibi iki yün önlük takıyorlar, ama bunlar dize kadar iniyor; önlüklerin altında ayak bileklerine kadar inen, aynı renkte bir iç etek var. Bazıları erkeklerin giydiklerine benzer çirkin sandallar giyiyor, ama büyük çoğunluk yalınayak.

Türk sınırındaki Macar köylülerin hepsi hizmetlerine ihtiyaç duyulduğunda askerlik yapıyorlar, ama acil vaziyet geçtikten sonra derhal ziraat işlerine geri dönüyorlar. Bu yüzden hepsi dik duruşlu ve yakışıklı; ırk olarak da güzel olduklarından, görünüşleri çok çarpıcı. Kadınlar hakkında aynı şeyi ne yazık ki söyleyemeyeceğim; umumiyetle pek güzel sayılmazlar; yüz hatları basık ve çehreleri ifadesiz. Bununla birlikte çarpıcı istisnalar yok değildi; bunun bahis mevzuu kişilerin aynı zamanda bir iç güzellik taşımasından ve tabiatın sıradan kadınlarla dolu bir yerde pek çoğundan esirgediği şeyleri birkaçına bol bol vermiş olmasından mı, yoksa çoğunluğun güzellikten mahrum oluşunun yabancı gözü az sayıdaki güzele çekmesinden mi neşet ettiğini bilemiyorum. Ama şurası kati ki, Macaristan'da, elbette o sıradaki düşünceme göre, dünyanın en güzel beş-altı kızını gördüm.

Orsova'yı birkaç kilometre arkamızda bırakmıştık; kısa ama dik bir yamaçtan indiğimizde kendimizi bir yanında dağ sırtı, diğer yanında sel yatağı olan bir yolda bulduk. Yatağın suları bu mevsimde nispeten sakin olmakla beraber, kış fırtınaları sırasında kendi getirdiği kocaman kayaların üzerinden çağıldayarak akıyor, köylülerin balık havuzlarına vardığında ışık altında dans edercesine ilerliyor ve binlerce cüce şelale meydana getirdikten sonra bir kez daha vadinin derinliklerine doğru iniyor. Tepeler de bu berrak suda aksediyor.

Bir saat daha hızla yol aldıktan sonra Traianus Yolu'nun harabelerine vassıl olduk. Yekpare kaya üstünde inşa edilmiş kemerlerin altısı hâlâ olduğu gibi duruyor; bu muhteşem eserin izlerine birkaç kilometre boyunca rastlanabiliyor; ayrıca sel yatağının üzerinde bir köprüden geriye kalanları da gördük.

Derken dağlarla kuşatılmış çok güzel bir vadiye vardık. Dağdan inen akarsuyunun kıyısına bir dizi küçük köy kurulmuş. Ufak saz kulübelerinin görülmeye değer şekilleri dev arı kovanlarına benziyor. Tepeleri olduğu gi-

bi kaplayan ormandan kazanılmış dar kaya çıkıntılarının hepsinde entansif ziraat yapılıyor. Nereye baksanız, yama gibi duran küçük mısır tarlaları, üzüm bağları, yemyeşil otlaklar ve meyve bahçeleri görebiliyorsunuz. Sonbaharın elinin değdiği ağaçların üzerinde oynayan ışıklar öyle büyülü, öyle çeşitli ve öyle parlaktı ki bunları anlatmaya kelimeler kâfi gelmez. Söğütlerin gümüşü soluk yeşilinden tutun, kavakların beyaz şeridine, yaşlı kayınların parlak sarısına ve meşenin koyu kahverengine kadar değişen renklerdeki yaprakların arasında muazzam bir kireç kayalığı yükseliyordu. Bu kayalık, dağın kalbindeki gizli hazineleri koruyan dev bir kapıya benziyordu. Heybetli tepelerin, mücevherleri andıran yaprakların ve parıltılı suların arasında, birkaç kilometre boyunca meyve ağaçlarının çevrelediği yolda şimşek hızıyla ilerledik.

Dağ yolu ikinci bir dönemeç yaptığında, sel yatağına doğru inen bir yokuşun başına vardık; burada Mahadia kasabasına giden ana yoldan ayrılıp akarsuyu geçtik ve sık bir korunun içinden kaplıcalara kestirmeden çıktık. Sahne değişse de güzelliği değişmemişti. Ulu başlarını göğe kaldıran yeşil yapraklı ağaçlarla kaplı iki yüce dağın arasındaki vadiye girdiğimizde, kartalların tam bir emniyet içinde yukarıda süzöldüklerini gördük. Yolum iki yanında çiçekler açmıştı ve küçük kuşlar dalların arasında şakiyordu. Baş döndürücü yüksekliklerde sürüsünü otlatan çobanın çaldığı kavalın sesi bize kadar geliyordu. Rahatlarına düşkün inekler akarsuyun tam ortasında durmuş, hayvan kardeşlerini gezindikleri dağ tepelerinden aşağıya çekmek istercesine keyifle böğürüyorlardı. Macaristan'ın bu köşesindeki kadar güzel bir tabiat gördüğümü hatırlamıyorum. Ucunda bir kez daha karantina-ya alınmak olsa da o sabahki manzaraları kaçırmak istemezdim!

Kaplıcalarda bizi bekleyen sahneye hiç hazırlıklı değildik. Vadi öylesine dar ki iki yandaki kayalar neredeyse binaların üzerine doğru çıkıntı yapıyor. Her yıl daha çok ziyaretçinin geldiği bu tesis çok geniş ve şık bir tarza sahip. Burası öylesine büyüleyici, sakın, parlak ve hoş bir yerdi ki kalacağımız bir günü bir haftaya çıkarabilirdik; eminim grubumuzdan bir kişi bile buradan usanmazdı.

Kaplıcalar Roma devrinden kalma. Ana salonlardan birinin duvarındaki bir taşta şunlar yazılı: “Bu memba suları güzellik, hareket ve kuvvet temsilcileri Venüs, Merkür ve Herkül’e adanmıştır.” İçerisi yoğun kükürt gazıyla doluydu ve ilk denemede insanın üzerine neredeyse acı verici bir bitkinlik çöküyordu; ama bu sular bilhassa kronik hastalıklara öyle iyi geliyor-muş ki devlet dağın öbür ucuna askerlerin kullanması için bir hastane ve hamam yaptırmış.

Kaplıcadan çıktıktan sonra, *table d'hote* [tabldot] olarak çıkan mükemmel yemeklerden yedik. Hava kararmadan Orsova'ya varmamız icap ettiği için, isteksizce yola çıktık. Gene de fazla oyalanmıştık; posta arabalarının bizi beklediği otelin avlusuna girdiğimizde, sürücülerin gün ışıyana kadar yerlerinden kıpırdamaya niyetleri olmadığını öğrendik; çünkü Drinkova'ya giden yol dağ uçurumlarının kenarından geçiyormuş ve gündüzleri bile tehlikeliymiş.

Hesaba katmadığımız böyle bir zaman kaybının neye mal olacağını bilmediğimiz için hepimiz bu karara çok sinirlendik. Karantina kapısında usulca yük arabalarına binip doğrudan buharlı geminin yanaşacağı iskeleye yollanan, merak hissinden mahrum olmakla tenkit ettiğimiz şahıslar yoksa en tedbirli olanlar mıydı diye kendi kendimize sormaya bile başladık. Ben, gün boyunca çok yorulmuş ve kükürt banyosundan mecalsiz düşmüş olmama rağmen, kendimi gece yolculuğuna öylesine hazırlamıştım ki yola çıkmamızın imkânsız olduğu söylendiğinde büyük bir hayal kırıklığı yaşadım. Ama başka bir seçim yapmak imkânımız olmadığından erkenden odalarımıza çekilmeye karar verdik. Karantina hücrelerinde yaşadığımız sefilikten ve sıkıntılardan sonra buranın temizliği ve rahatlığı gözümüze olduğundan on misli fazla güzüktü.

Odalarımıza çıkmak üzere ayaklandığımızda, buharlı gemi şirketinin bir memuru ve Avusturya gümrüğünden iki memur bizi alıkoyarak, kurşun devlet mührüyle bağlanmış keten çuvalara itinayla doldurulmuş olan kitaplarımızı iade etme “nezaketini” gösterdiler ve Avusturya hududunu geçene kadar da bu mührü ellemememizi buyurdular. Daha sonra, yanımızda getirdiğimiz Türk malları için gümrük ödedik. Bunları saymamız hiç icap etmedi; çünkü *lazaretto*'da çıkartılan “sağlık envanteri” sayesinde neyimiz var neyimiz yoksa hepsinden haberdardılar.

Resmi heyet ayrılır ayrılmaz, ertesi sabah yanımıza alacağımız kumanyanın hazırlıklarına nezaret ettik; çünkü Orsova ile buharlı gemi iskelesi arasında mısır ekmegi haricinde yiyecek satın alabileceğimiz bir yer yoktu.

Tam bu noktada nehri terk etmek mecburiyetinde olmamız çok üzücüydü, ta uzaklara kadar görünen manzara şahaneydi. Akıntının taşıyıp biriktirdiği kaya yığınları neredeyse köprüler teşkil ediyor; tabiatın dehşetengiz kıvranmalarının oyduğu mağaralar meraklı seyyahların aklını çeliyor ve dağların zirvelerinde saçaklar teşkil eden geniş ormanlar koyu gölgelerini nehre düşürüyordu.

Bu hayal kırıklığına bir de dolambaçlı yoldan gitmenin getirdiği yorgunluk ilave oldu. Banat dağları arasından karanın içlerine doğru yapmak mec-

huriyetinde olduğumuz yolculuk, nehirde katedeceğimiz yolun iki mislin-den fazlaydı. Daha önce sözünü ettiğim, hızlı gitmek üzere hafif yapılmış, ama yayları olmayan hasır kenarlı arabalarda seyahat etmek de son derece yorucuydu.

Bu müşkülâtı ortadan kaldırmak için, buharlı gemi şirketi nehrin sığ kısmı boyunca dağ silsilesinin eteklerine yeni bir yol yaptırmaya başlamıştı. Biz oradayken, Avusturya hükümetinin desteğiyle yol çalışmaları hızla ilerliyordu.⁸⁴ Havalideki tabiatın elverişsiz olması ve yekpare kayalar kırmanın müşkül olması sebebiyle büyük paralar harcanması icap ettiği söylendi. Bu çetin projenin bir buçuk kilometresi şimdiden tamamlanmıştı; bu dahi insan dehasının ve azminin fevkalade bir ispatıydı. Yol muayyen noktalar-da tamamen insan eliyle yaratılmış ve nehir yatağı üstünde örülmüş taş zemin şeklinde. Bazı yerlerde dağın yan tarafında açılmış bir patikaya benziyor, bazı yerlerde ise duvarı ve tavanı kayalardan teşekkül eden, devasa kütlelerin yüreğine oyulmuş bir tünel halini alıyor.

Bu yolla nehrin aşılmaz noktalarında atların çektiği düz karinalı tekne-lerle bir buharlı gemiden diğerine yolcuların ve ticari malların kolayca aktarılması planlanıyor. Böyle bir tanzim sayesinde nehrin kenarından ayrılmak icap etmeyecek; yolcular da karadan yapılan yolculuğun masrafından, yorgunluğundan ve sıkıntısından kurtulmuş olacaklar.

84

İngiltere'ye dönüşümüzden sonra öğrendik ki, Avusturya hükümeti politik sebeplerle bu projeden çekilmiş ya da en azından bu projenin yürütülmesin askıya almış. Üstelik Tuna'da seyrüseferi daha da mükemmel hale getirecek kanalların inşası için de aynı durum söz konusu.

Son Türk Kalesi Belgrad'da

Yirmi İkinci Bahis

Orsova'dan ayrılış-Şafak-Dağ geçidi-Plovişevitz köyü
 Avusturyalı mühendisler-Popüler yazarlar-Macaristan'da pazar
 günü-Drinkova-Tatil yapanlar-Alibek-Voyloviç-Pançova
 Nehrin sığılıkları-Yaban ördeği-Semlin-Belgrad Kalesi
 Semlin sokakları-Yunan kilisesi-Hunyadi kalesi
 İmparatorluk kayığı-Güler yüzlü refakatçiler
 Yusuf Paşa-Belgrad-Prens Miloş-Vebaya karşı tedbirler
 General Miloş-Sırp kadınlar-Türk kasabası-Yıkık evler
 Hisar-Osman Bey-Kule kapısı-Korkusuz kule-Yıkılmaya yüz
 tutmuş müstahkem yerler-Sloven bahçesi
 Bağbozumu şenliği-Sloven bağbozumu şarkısı

Ertesi sabah dörtte, Samanyolu altında Orsova'dan ayrıldık; Tuna üzerindeki kesif sis iliklerimize işleyerek bizi titretiyordu. Dağların eteğine ulaştığımızda ortalık daha yeni ağarıyordu. Dik bir yoldan tırmanmaya başladık; yolun dış kenarında ince bir ahşap korkuluk vardı; aşağıya, sık ağaçlarla kaplı uçurumun dibine baktığımızda kışın taşarak çağılayan halini alan ve ormanın derinliklerini gürültüleriyle uyandıran ufak dereleri görebiliyorduk.

Bu dağ geçidini kelimelerle tasvir etmeme imkân yok. Dibi görünmez uçurumların üzerine atılmış kaba tahta köprüleri, dar tekerleklerin ancak geçebildiği, uçuruma doğru sarkan patikaları, kan kırmızısı yapraklarıyla yabani asmaların ve uçuşan kar beyazı tüycükleriyle yabani pamuk nebatlarının birbirine bağladığı yemyeşil orman ağaçlarını, inek ve keçi sürülerini, güneşte gülen yeşil otlakları, ışık ve gölgenin devamlı değişen oyunlarını, esrarengiz sessizliği ve şahaneliği nasıl anlatayım bilmem.

Yolda ilerledikçe ortalık aydınlanmaya başladı, ufuk pembe ve mor bir renge büründü. O yemyeşil ıssızlığın ortasından geçerken huşu hissiyle solugum kesilmişti adeta. Bir yanımız kayalık, diğer yanımız derin bir uçurumdı; yarı vahşi hayvanlar dağdan aşağıya inerken hızla yanımızdan geçiyorlardı, ama tehlikeli olabilecekleri aklıma bile gelmiyordu. Vaziyetimizin yaratabileceği tehlikeleri düşünmeye hasredek tek bir dakikam bile yoktu; sadece çevremdeki harikaları görüyor ve hissediyordum. O anlarda, dağcılarının varlıklarını neden bu işe hasrettiklerini anlayabiliyordum. Gece bulutlarının yaslandığı, gündüz güneşinin oynadığı kayalıklarda cennetin saf havasını bir defa soluyan kişi, vadinin kasvetinde ve ovaların yeknesaklığında

bunlara nasıl hasret kalır kimbilir. Bir kere daha nehrin kenarına inmemizle her şey emin hale geldiğinde, patikalarında tehlikeler dolaşsa dahi, kayalar-da yetişmiş ormanların esrarına ve ihtişamına hasret kaldığımı hissettim.

Dağ silsilesinin eteğinden geçtiğimiz yol bizi mısır tarlaları arasından Plovişevitz köyüne çıkardı. Atları dinlendirmek için burada bir iki saat kalmak mecburiyetindeydik. Köye vardığımızda saat dokuzdu; bu küçük yerde, dağlardaki dört saatlik hızlı yolculuğun ardından açılan iştahımızı bastırabileceğimiz bir lokanta bulunmadığı için, arabaların birinde kahvaltı etmeye hazırlanıyorduk. Tam bu sırada Avusturyalı mühendislerden biri Macar asilzadesi Peitrich'i tanıdı ve bizi yolun inşasına nezaret edecekleri müddet zarfında kalmaları için yapılmış eve davet etti.

Bu kibarlığını düşünmeden kabul ettik ve bu rahat evde yaşayan herkes tarafından büyük bir nezaketle karşılandık. Bize Tuna ile çevresindeki yol ve kanalların renklendirilmiş çeşitli planlarını gösterip izahat verdiler. Kitaplıklarında Bulwer'in *İngiltere ve İngilizler* ve Marryat'ın *Donanma Zabitleri* eserlerine rastladım. Paris'teki Baudry matbaasında basılmışlardı. Defalarca okumuş olduğum kitapların sayfalarını ücra bir Macar köyünde çevirmek, adeta yabancı bir diyarda eski dostlarla karşılaşmak gibiydi!

Saat on birde yeniden yola çıktık. Bu kez yolumuz nehrin yanından geçiyordu, ama sudan epeyce yüksekteydi. Bir iki yerde akarsu yatağına doğru çıkıntı yapan, son derece alaka çekici şekilleri olan oyukların açıldığı kayaların altından dolaşmak mecburiyetinde kaldık. Kayalar birbirleri üzerinde öyle iğreti duruyorlardı ki bir sonraki rüzgârda devrileverecek gibi görünüyorlardı. Bu pitoresk güzergâhta, kıyının son derece dik ve güzel olduğu bir noktada, İzla adı verilen ivinti yerlerinin yanından geçtik. Bunlar nehri neredeyse boydan boya kesen görülmeye değer kaya teşekkülleri. Öğleden sonra saat üçte başka bir köyde mola verdik.

Günlerden pazar olduğu için manzara çok şenlikliydi. Bütün köylüler tatil kıyafetlerini giymiş, kapılarının önünde temiz havanın ve sıcak güneşin keyfini çıkarıyorlardı. Macar annelerin bebeklerini emzirmek için buldukları usul çok hoşuma gitti; omuzlarına tabutu andıran küçük kutular asıyor, bebeği bunun içindeki bir şilteye yatırıyorlar. Bebeği emzirmeleri lazım geldiğinde, buldukları ilk taşın veya kütüğün üzerine oturup kutuyu dizlerine doğru döndürüyor ve bebeğin ihtiyaçlarını karşılıyorlar. Daha sonra askılı beşiği eski vaziyetine getiriyor ve yapmakta oldukları işe dönüyorlar.

Drinkova iskelesine vasil olduğumuzda, buranın şirket vazifeli memurunun yaşadığı dairelerden ve erzak deposundan teşekkül eden yekpare bir büyük bina olduğunu gördük; uzun süren kuraklık yüzünden Tuna'nın çok

alçaldığını, bir sonraki durak olan Alibek'ten aşağıya gemilerin gelemediğini öğrendik. Dik yollarda rahatsız arabaların içinde doksan kilometre kadar yolu katetmenin bizi çok yormuş olmasına rağmen, en hızlı şekilde yolculuğa devam etmek mecburiyetindeydik. Güzel ve büyük bir köy olan Drinkova'ya yirmi dakikada vasil olduk. Ana sokaktaki geniş kışlada bir Avusturya askeri birliği kalmaktaydı. Talihsiz atlarımızı dinlendirmek için burada bir saat kadar oyalandık. Başka at bulma imkânımız olmadığından yolculuğa bunlarla devam etmek mecburiyetindeydik. Güneş dağların zirvelerine büyüğü ışınlar saçarak batmak üzereyken yeniden yola koyulduk.

Yol boyunca, tepelerde yaptıkları pikniklerden evlerine dönen neşeli gruplara rastladık. Hele bir grup öyle geç vakte kadar kalmıştı ki ormanda yaptıkları ateşin közleri hâlâ sönmemişti.

Saat dokuzda Alibek'e vardığımızda ortalığı aydınlatan parlak Ay gemiden bizi selamladıkları sırada tepenin arkasına saklandı. Ertesi sabah gün ışıırken hareket ettik; *Franz I* adlı gemimiz öğlen civarında Voyloviç'te, nehrin Macar tarafındaki büyük manastırın önündeydi. Kısa müddet sonra da sularını Tuna'ya boşaltan Temes nehri kıyısında kurulu Pañcova kasabasının yanından geçtik. Pañcova'yı geçtikten takriben iki kilometre sonra, sığ sulara girdik; nehrin kaypak yüzeyinde kayarken, buhar makineleri neredeyse tamamen susturuldu; gemi hiç gitmiyor gibiydi, fakat ilerlemesine mani olunduğu halde kalbinin hâlâ çarptığını göstermek istercesine hafif, titrek bir hareket vardı.

Gündüz bile tehlikeli sayılan bu sığıklar Tuna'da gece yolculuğunun tek mahzurlu yanı değil; bilhassa denizdeki bir fırtınadan sonra, şiddetli akıntı nehir boyunca oraya buraya dağılmış adalara muazzam miktarda milli toprak taşıyor; akıntıyla sürüklenip gelen ve geniş dalları dört bir yana uzandığı için geçişe mani olan devasa ağaçlar da mühim mesele yaratıyor. Yolculuğumuz sırasında, kökleriyle birlikte sökülmiş bu orman devlerinden en az on tane gördük.

Öğleden sonra, büyük bir Türk kalesi olan Semendire [Smederevo] önlerindeydik. Morava ile Tuna'nın buluştuğu noktaya kurulmuş, Sırp kıyısına tamamen hâkim bu kalede yirmi yedi burç bulunuyor. Bunların yirmi üçü kare, ikisi yuvarlak, ikisi de altı köşeli; ne var ki, kale dört tarafta da son derece açık ve ihtimama da çok ihtiyacı var.

Güneş batarken, çoğu söğüt olmak üzere, sık ağaçlıklı adaların yanından geçtik. Gemi yaklaştığında bu adalardan uzanan burunlardan, hayatımda görmediğim kadar çok su kuşu, bulut gibi havalanıyordu. Sayıları binleri buluyordu; yabani kuğular, kazlar, ördekler ve yağmurkuşları havada öyle

ahensiz bir curcuna teşkil ediyordu ki buharlı geminin çarklarının yeknesak sesi müzik gibi kalıyordu. Bütün gün şevkle Belgrad'dan bahsetmiştik. Ünü uzak diyarlara yayılmış Belgrad kalesine hava kararmadan varmak istiyorduk. Ne var ki, Türklerin Avrupa'daki bu son kalesinin önüne geldiğimizde saat sekizdi. Yarım saat sonra da kömür ve yolcu almak, mal yüklemek üzere bütün gün kalacağımız Semlin'e demirledik.

Ertesi sabah kahvaltımızı yaptık ve bir müddet çevremizdeki görülmeye değer manzarayı seyrettikten sonra şehri gezmek üzere karaya çıktık. Burada Tuna'ya dökülen Sava nehri, Müslüman ve Hristiyan mülkleri arasındaki sınırı teşkil ediyor. Suyu bir yanda Semlin'in Hristiyan ahalisine ait evlerin duvarları, çan kuleleri ve haçlar, diğer yanda ise Müslümanların ince uzun minareleri ve dimdik tahkimatları aksediyor. Nehir devriyeleriyle dolu tekneler geminin yanından bir ileri bir geri gidiyorlardı; Semlin kıyısında hummalı bir faaliyet vardı; karşı kıyıdaki karanlık müstahkem mıntıkada ise ölüm sessizliği hâkimdi.

Takriben on dakikalık bir yürüyüş bizi Semlin kapısına götürdü. Bu kapı, şehrin ana damarını teşkil eden geniş, temiz görünümlü uzun bir caddeye açılıyor. Ne var ki, üzerinde akan hayat pek yavaştı; İtalyan alayından birkaç subay grubu işsiz güçsüz dolaşüyor ya da dükkânların vitrinlerine bakıyordu. Karşılaştığımız köylülerin sayısı ise bir elin parmaklarını geçmiyordu. Daha sonra bunun sebebinin yılda bir kez kurulan büyük pazar olduğunu öğrendik. Şehrin ve civar köylerin bütün ahalisi ana caddenin arkasındaki geniş meydana toplanmıştı. Burada atların, arabaların, satılık malların, meşgul erkeklerin ve güzellikten nasiplerini almamış kadınların teşkil ettiği kesif bir kalabalık bulduk.

Amme binaları arasında Semlin halkının gurur duyduğu, Orsova'dakinden bir hayli büyük bir karantina binası var; bize söylenenlere bakılırsa burası rahatlık açısından da daha büyük bir üstünlük arz ediyormuş. Ama bina hiç merakımızı çekmedi, dış duvarlarını görmek bize kâfi geldi.

Havadar ve bakımlı sokaklarda gezinirken şık bir bina olan Yunan kilisesini de gezdik. Kapıyı bize muhteşem görünümlü bir papaz açtı ve büyük bir kibarlıkla bizi gezdirdi, ancak beyefendilere gururla gösterdiği mineli İncil'in bulunduğu kutsi bölmeye girmeme izin vermedi. Seni dar kafalı Peder! Fener'deki kilisenin en yasak bölmelerine sızmış ve mukaddes yazıların en değerlilerini üç misli kutsi Patrik'in kendi elinde görmüş bir kadın olduğumu nereden bileceksin ki?

Kiliseden sonra, en tanınmış Macar kahramanı Matyas Korvinus'un babası Hunyadi'nin meşhur kalesinin harabelerini görmek üzere şehrin eteklerinde kurulmuş tepeye çıktık. Burası da eskinin ihtişamlı, ama şimdinin

yıkık eserleri arasında sayılabilecek bir kale. Her köşesinde yuvarlak birer burcu olan kare şeklinde bir yapı ve sağlam kalmış duvarlarının en yükseği ancak üç metre. Fakat bu duvarların kalınlığı neredeyse beş buçuk metre. Kalenin üzerine kurulduğu yamaç her iki yandan nehre hâkim.

Şehirde gezindikten ve Slovenya'daki ilk günümüzü hatırlatacak birkaç alışveriş yaptıktan sonra, öğlen yemeği yemek üzere gemiye döndük. Macar asilzadesi Semlin'deki kumandanı tanıdığını ve Belgrad kalesini ziyaret edebilmemiz için izin alabileceğini söyledi. Bir Türk kalesi olması sebebiyle, karantinadan geçmiş kişiler hususi müsaade almadan buraya yaklaşamıyorlar. Zabıt hakikaten de izin çıkarttı ve öğleden sonra, veba sancağını çekmiş bir Osmanlı teknesi gelip bizi aldı. Karantina binasından iki gardiyan ve bir de gümrük memuru bize refakat ediyordu. Bu neşeli refakatçilerle birlikte, Avrupa'daki son minareli şehir olan Belgrad'a doğru yola çıktık. Şehir Yusuf Paşa'nın idaresinde ve herhangi bir harp halinde, Varna'da yaptığı gibi Belgrad'da da vazifesini hakkıyla yapacağına inanılıyor.

Bu büyük kalenin yeri son derece münasip; iki heybetli nehrin birleştiği noktaya inşa edilmiş. Duvarlarını iki yanda Tuna'nın, üçüncü yanda da Sava'nın suları yalıyor. Görünüşü çok ürkütücü ve bir Avrupalı gücün elinde olsaydı, tehlikeli bir silah olurdu; ne var ki, azametli müdafaa hatları ve kalın duvarları yıkılmaya yüz tutmuş ve şu anki haliyle manzaranın devasa bir parçası olmanın ötesine geçemiyor.

Belgrad kalesi İmparator Leopold tarafından ilk kez Türklere bırakıldığında, şehirde yalnızca Sırlar yaşıyormuş. Başlarındaki Prens Miloş'un ana caddede çok şık bir köşkü var. Fakat Hünkâr İskeleyi Antlaşması'ndan sonra Osmanlılar şehre akın etmiş; yerli sakinlerin bu yeni teşebbüse mukavemeti sebebiyle, göçmenler "Türk kasabası" olarak vasıflandırılabilir bir koloni meydana getirmişler, burada Yahudilerle büyük ölçüde ahenk içinde yaşıyorlar. Müslümanların kadim İsrail Krallığı'ndan kovulmuş bu ırka karşı peşin hükümlerini bilen biri için izah edilebilir bir vaziyet değil bu. İki halkın toplam nüfusu sekiz bin, Sırlarınki ise on iki bin civarında.

Belgrad sokaklarından geçişimiz son derece sıkıntılı oldu! Geniş ve oldukça şık bir bina olan yeni gümrük idaresinin iskelesine yanaştık; daha sonra, en fazla on dört yaşında olabilecek bir muhafızın koruduğu şehir kapısından içeriye girdik. Kapının hemen arkasındaki muhafız kulübesinde bir zabıt oturmuş çubuğunu içiyor, Türklere has *bon-hommie* [saflik] ve disiplinsizlik içinde adamlarıyla sohbet ediyordu.

Yolumuza çıkan her kumaş, yün veya kâğıt parçasını uzun değnekleriyle itinayla kenara çeken ve yanımızdan geçen herkesi aynı şekilde uzaklaştıran muhafızlar yanımızda olduğu halde, kalabalık geçişimizi seyretmenin

komediden farkı olmasa gerek. Yanlarından geçtiğimiz Türkler bize sessizce tebessüm ediyor, bütün Avrupalıların vebaya karşı başışık olduklarını düşünüyor ve alınan tedbirlere yalnızca heyecan ve şamata düşkünlüğümüz gözüyle bakıyorlardı. İtiraf etmeliyim ki, muhafızlarımızın müfrit derecedeki dikkati bir müddet için beni eğlendirdi; mevsim boyunca tek bir veba vakası görülmemiş bir şehrin insanlarıyla temasımıza mani olmak için gösterilen bunca gayrete Türklerle birlikte ben de güldüm. Aslında onların bizim yakınlığımızdan kaçmaları daha akla yakındı, bu da sinirlerimi giderek daha fazla bozdu.

Bu şekilde korunuyor olmak, bana bazen karantina dahilinde olmanın daha az mesele yarattığını düşündürdü. Asil dostumuzun bir tanıdığı olan Avusturya konsolosunun evine uğradık. Konsolos kalenin içini görmemiz için Paşa'nın müsaadesini almak üzere tercümanını gönderdikten sonra grubumuza katıldı, ama arada münasip bir mesafe bırakmayı ihmal etmedi. Paşa'nın cevabını beklerken, Prens'in kardeşi olan ve bu şehirde yaşayan General Miloş'a yapacağı ziyarette yeni ve nazik dostumuza refakat etmeye karar verdik. Yolda bize Prens'in varlıklı bir bira imalatçısıyla evli olan kızının evini gösterdi. Prens kızına drahoma olarak on bin öküzlük bir sürü vermiş. Çok daha alaka çekici olanı ise Cerny George'un çok geniş, tek katlı bir bina olan, gayet sade görünümlü eviydi.

Ziyaretimizi haber vermek üzere bir hizmetkâr önden gönderildi. General bizi evinin kapısında çok kibar şekilde karşıladı ve merdivenlerden çıkıp mermer bir salona aldı. Bu arada veba önleyici muhafızlarımız tarafından kol mesafesinde tutuluyordu. Salonda bizim için bir sıra iskemle yerleştirilerek, büyük bir nezaketle oturmamıza bile müsaade ettiler. İki veya üç hizmetkârı devamlı yanında duran General de odanın diğer ucundaki yeşil ipekten koltuğa oturdu. Az sonra evin hanımı en büyük kızıyla beraber göründü. Kız asil bir alnı, iri kara gözleri olan çok hoş bir kızdı. Hanımların kıyafetleri son derece şık ve pitoreskti. Birkaç defa daha dile getirmiş olduğum gibi, renkleri dikkatle seçilir ve yakıştırarak giyilirse Yunan kıyafetinin dünyadaki en şık kıyafet olduğu yolundaki görüşümü perçinlemişlerdi. Bu hadisede fikrimin hayata geçirilmiş olduğunu gördüm: Siyah saç örgüleriyle sarılmış ve elmas bir tokayla tutturulmuş küçük fes, uçuk mavi satenden ve samur astarlı pelerin ile göğüs ve bilek kısımları sırmayla işlenmiş, yere kadar inen ipek elbise tamamen Yunan işiydi; buna mukabil elbiselerin son derece zevkli ve yakıştırarak giyilmiş olması, ince beller ve ayakkabılar esas olarak Sırp karakterini taşımaktaydı.

Bütün aile bize karşı büyük nezaket gösterdi. Kahve, çubuklar ve tatlılar ikram edildi; sadık muhafızlarımız bunları bize kendi elleriyle vererek kendilerine de hastalık bulaştırma riskini kahramanca göze aldılar; ayrıca metal kaşıkları kullanmamıza da müsaade ettiler. Belgrad'da serbestçe kullanılan metal eşya Orsova'da veba taşıyıcısı sayıldığından, karantina zamanında bunları yıkaması için gardiyana para ödemek mecburiyetinde kalmıştık.

Paşa'nın kaleye girmemize müsaade etmesi umduğumuz kadar kolay olmadı; neredeyse bir saat bekledik. Neyse ki sonunda müsaade geldi ve bizi bunca iyi ağırlamış olan alakaya değer aileye veda ederek yeniden yola çıktık. Meyilli toprak setlere ulaşmak için Sırp şehrinin mühim bir kısmını aşmamız icap etti. Bu arada, nehrin kıyısını ve Türk mahallesini yukarıdan görebilmek için, yolumuzdan biraz saparak savunma hatlarından birine çıktık.

Buradan Semlin ile dağınık köylerin ve tomruk yığınlarının bulunduğu, otuz altı fersah uzunluğundaki geniş Macar ovasının bir kısmı çok güzel görünüyordu. Konsolos bize Türk şehrinde Avusturyalıların inşa etmiş olduğu bazı güzel binaların harabelerini gösterdi. Prens Eugene'in evinin harabeleri de bunların arasındaymış.

Bir zamanlar heybetli bir görünüşü olan Belgrad kalesinin dış duvarlarının ve burçlarının yıkık dökük halini görmemize imkân veren müdafaa hatından indikten sonra, kapı istikametinde ilerledik. Avluya girdikten sonra, kalenin içine girebilmek için geçeceğimiz köprüye kadar, kenarlarına siper kazıkları çekilmiş uzunca yolu yürüdük. Siper kazıklarının hali de diğerlerinden daha az üzücü değildi; hâlâ ayakta kalmış olan birkaç tanesinde yangın izleri seçilebiliyordu.

Bu ünlü kalenin içi de dışarıdan görüldüğü gibiydi. *Cidevant* [geçmişten kalma] bir kışanın duvarına bodur bir minare ilave edilmiş ve son derece yıkık dökük görünümlü bir cami haline getirilmiş. Şimdilerde paşa konağı olarak anılan kale, kırık pencereleriyle ve menteşelerinden çıkmış kepenkleriyle bakımsız bir çiftlik ambarına daha çok benziyordu. Harem köşkü derme çatma bir ahşap yapıydı; boyasız kalaslardan yapılmış ve tamir edilmişti. İstanbul'dan geliyor değil de oraya gidiyor olsaydım, bu "asil" binayı görünce Şark ihtişamına dair fikirlerim ciddi şekilde örselenirdi.

Türklerin elindeki en büyük ve en sağlam askeri mevzi olan Belgrad kalesinde yalnız dört yüz adam kalıyor; daha doğrusu adam ve çocuk demeliydim, çünkü askerlerin bir kısmı çocuk denecek yaşta. Bundan daha da hayret verici olan bir hakikat, şu anki sahiplerinin eline geçtikten sonra bütün sarnıçların çürümeye terk edilmesi ve kalede yaşayanların kullanması

için lüzumlu suyun her gün arabalarla şehirden getirilmesi. Belli ki gelecekteki bir “Belgrad Kuşatması” kansız olacak, çünkü kaledekiler zaten susuzluktan ölecekler.

Grubumuzdaki beyler, askeri kıtaların (eğer talim sahasında toplanmış bir avuç adama bu ismi vermem münasip düşerse) talim sırasındaki disiplinlerine hayran kaldılar; payitahtta gördükleri Türk kıtalarına göre daha muntazam ve eli yüzü düzgün olduklarını ifade ettiler. Bu vaziyet de başlarındaki Kaymakam [yarbay] Osman Bey'in askeri maharetine bağlanıyor. Osman Bey ve aynı birlikte daha aşağı rütbeli bir zabıt olan İsmail Bey meğer Paşa'nın oğullarıymış.

Kaleden ayrılmak üzere, geniş sütunlarının yukarısında askeri amblemlemlerle çevrili ve kocaman iki zırhla desteklenmiş bir kalkan içindeki *alto rilievo* [kabartma] Avusturya armasının hâlâ durduğu güzel bir kapıya ulaşmak için talim sahasına girdiğimizde, epey yakışıklı bir adam olan Osman Bey bizi çok kibar bir tavırla selamladı.

Bu kapıyı koruyan hendeğin yanında Türklerin dikmiş olduğu altı köşeli bir kule duruyor. Bir kuşatma sırasında büyük bir azimle savundukları ve paşalarından birinin büyük kahramanlıklar gösterdiği bu kuleye “Korkusuz Kule” adını vermişler. Göze çarpan Türk binaları sadece bu kule, hendeğin üzerindeki iki üç kaba tahta köprü, bir çift nispetsiz minare ve kaleye ilave edilmiş ahşap harem binası. Her yanda hızla ilerleyen bir tahribat bahis mevzuu; duvarlarda gedikler açılmış vaziyette; hendekler birçok yerde çerçöple dolmuş; üstü kapalı yolların çatıları çökmüş; yaban otların bürüdüğü mazgallarda hâlâ duran topraklar öyle kötü yerleştirilmiş ki, tamamen zararsız görünüyorlar.

İşte şöhreti uzak diyarlara ulaşmış, Sırbistan'ın sınır kalesi, Avrupa'da Müslümanların elindeki son toprak parçası Belgrad kalesinin şu anki hali böyle. Macar asilzadesinin bir dostuna ait arabayla Semlin'e dönmek üzere Sava'nın karşı kıyısına geçmemiz icap ediyordu. Bu maksatla yeniden tekneye bindiğimizde, İslam dininin işareti olan ve Şark mimarisinin son derece zarif bir parçasını teşkil eden minarelere son bir defa baktık.

Gemimize dönmeden önce, Avusturyalı tercümanımızın bahçesine bir gezi yaptık. Semlin'in çevresini görebileceğiniz en güzel yer burasıymış. Ne var ki, nehirden yükselen sis yüz metre önümüzü görmemize dahi mani oluyordu; gene de bize tasavvur edilebilecek en cazip ve ihtimamlı bahçede yarım saat geçirme fırsatını sağladığı için bu ziyaretten pişman olmadık. Her zaman hoş olsa da, bahçe gezintisi bizim gibi uzun zaman suyun üzerinde kalmış insanlar için, her zamankinden iki kat keyif vericiydi. Asmalar ara-

sında yürüyüş yolları vardı; mor salkımları bizi çağıran bu nebatın dallarını budayarak son derece yeşil ve muntazam bir kenar çiti meydana getirilmişti. Bahçenin bir ucundan diğer ucuna kadar tek bir yabancı ot ya da bir çirkinlik yoktu. Slovenler hakikaten de hünerli bahçıvanlar; İstanbul'da çalıştırılan elli bahçıvanın kırk beşi bu millettten. Bu yüzden, bir Sloven'in bahçesini kendi memleketinde nasıl tanzim ettiğini görmek hoşumuza gitti.

Gemiye dönmek üzere arabaya bineceğimiz sırada havada fişeklerin patladığını gördük. Hemen ardından da bağbozumunun son günü münasebetiyle bayram yapan köylüler alayının tam ortasında kaldık.

Gördüğüm en hoş manzaralardan biriydi bu. Alayın başında beyaz elbiseler giymiş, İspanyolların *sombrero*'larına benzer siyah keçe şapkalarında ki ince şeritlere yabancı çiçekler ilıştirmiş, her birinin omzunda bir sırtığın iki ucuna üzüm dolu sepetler yerleştirilmiş otuz kadar genç vardı. Bunların arkasından, memleketin pitoresk kıyafetleri içinde genç kızlar geliyordu. Siyah saç örgülerinin arasına çuhaçiçekleri takmışlardı; aralarındaki üzüm sepetlerini birlikte tutarak ikişerli sıralar halinde yürüyorlardı. Alayın nihayetinde, küçük ellerinde uzun asma dallarını sallayan kalabalık bir çocuk sürüsü yer alıyordu. Büyüklerinin söylediği bağbozumu şarkısına onlar da şen ve berrak sesleriyle refakat ediyorlardı. Alelacele yapılan tercümesinden çıkarabildiğim kadarıyla şarkı şöyle bir şeydi:

Sloven Bağbozumu Şarkısı

Yabani asma sarıyor meşenin etrafına
 Kan kırmızısı yapraklardan parlak çelengini;
 Ama ödemiyor çiftçinin emeğini;
 Ne altın getiriyor ne meyve veriyor.
 O rüzgâra anlatsın zaferlerini,
 Yok bunlarla harcayacak zamanımız bizim:
 Bizimki, güzel kökünün yanında
 Mücevher gibi meyveleri arayıp bulduğumuz üzüm bağı!
 Yabani asma dağın zirvesinde boy atıyor,
 Rüzgârın her soluğu yapraklarını okşuyor;
 Ama kalınca bütün gün güneşin altında
 Soluyor bütün güzelliği.
 Bırak rüzgârın ve güneşin keyfini çıkarsın,

Güzel bir hiçtir o.
Bizimki, meyvelerini gururla veren,
Tepeleri mücevher gibi ışıldatan üzüm bağı!
Bizimki üzüm bağı! Bizimki üzüm bağı!
Bizimki zengin kırmızı şarabın kaynağı!
Genç kızların alnındaki çiçekler güzel;
Nehirler güneşte pırıl pırıl;
Ama neşemize neşe katan
Salkım salkım üzümlerin çağrısıdır;
Mor ve altın renklidir bizim çelenklerimiz.
Bizimki üzüm bağı! Bizimki üzüm bağı!

Son Söz

Yirmi Üçüncü Bahis

**Karlofça–Petervaradin–Dubalı köprü–Novi Sad
Hayat yolculuğu–Soylu Peitrich–Avusturyalı zabitler
Macar şair–Illok–Antik Syrnium–Hudut kulesi–Dondurucu soğuk
Düz kıyılar–Mohaç–Földvar–Peşte–Alman sürücü–Son birkaç söz**

Sabah erken saatlerde, çok güzel bir noktaya kurulmuş bir katedral şehri olan Karlofça [Karlowitz] önlerindeydik; nehrin ani kıvrımları sayesinde önümüzde iki farklı manzara uzanıyordu. Katedral son derece şık bir yapı; iki zarif kulesi uzaktan minareleri andırıyor. Tuna'nın Slovenya tarafında ağır basan mezhep Macaristan'da da epey yaygın olan Ortodoksluk; fakat kıyı boyunca her yerde Katolik kiliseleri de göze çarpıyor. Karlofça'nın nüfusu on iki bin kişi civarında; nehir kıyısı yolcu ve balıkçı tekneleriyle dolu; gerideki tepe ise büyük bir itinayla dikilmiş üzüm bağları ve meyve bahçeleriyle kaplı. Başlıca meyve, brendi imalatında kullanılan ve yüksek kalitede olduğu söylenen bir cins küçük mavi erik. Şehrin az ilerisinde Thuss çayı Tuna'ya dökülüyor. Bu coğrafi vaziyet, iç bölgelerdeki mümbit topraklarda yetiştirilen mahsullerin nakli için büyük kolaylık sağlıyor.

Tuna nehri Karlofça'dan sonra ani bir dirsek yapınca Petervaradin gözüktü. Sağlam ve geniş surlarla çevrili çok güzel bir kale; iskân tarzı Belgrad'inkine çok benziyor. Burada üç bin Avusturya askeri kalıyor. Hemen karşısında, nehrin tam ortasındaki bir adada her yıl kar altında kalarak yıkılmaya yüz tuttuğu için terk edilmiş küçük bir kalenin harabelerini gördük. Kalenin bakımı için lüzumlu emek ve masraf, getireceği zannedilen faydayı aşmış.

Tepeye kurulmuş kaleyi bir kuşak gibi sararcasına iki kez kıvrılan Tuna, karşımıza Petervaradin ile Novi Sad'ı birleştiren dubalı köprüyü çıkardı. Novi Sad altı kilisesi olan, hareketli bir şehir. Bu noktada *Franz I* yeni yolcularını alacağı ahşap iskeleye yanaşmadan evvel, üç cüce topunu ateşledi. Bizim için çok üzücü bir olay, malikânesi nehirden üç fersah uzakta olan sevgili nazik dostumuz Macar asilzadesinin burada inmesiydi.

Uzun bir yolculuk uzun bir hayata benzer: İlerledikçe dört bir yanda dostlarla tanışırsınız; arınıza daha geç katılanlar umumiyetle eski, daha iyi tanıdığınız dostların kaybıyla açılan boşluğu kapatamaz. Her ikisinde de büyük ümitlerle ve tükenmez bir enerjiyle ileri atılırsınız; kaderin karşınıza çıkardığı kişilerle daha çabuk dost olursunuz. Ne var ki, yolculuğunuz sıra-

sında edindiğiniz yorucu ve tüketici tecrübelerden dersler aldıkça, aranızda yeni katılanları selamlarken coşkunuz giderek eksilir. Onunla bir dilim ekmeğinizi, bir yudum suyunuzu paylaşabilirsiniz, ama yüreğiniz artık hediye veren avucunuzda değildir.

Macar asilzadesi Peitrich, Tuna yolculuğuna katılan ve karantina esaretini paylaşan insanların anılarında uzun müddet yaşayacak. Memleketini büyük bir zarafetle temsil etti; sabrı ve kibarlığı asla eksilmedi; son derece cana yakın ve zeki bir kişiydi. İstanbul'dan ayrılışımızdan sonra yaşadığımız en büyük kayıp onun aramızdan ayrılışı oldu.

Novi Sad'da gemiye binen yolcuların sayısı hayli çoktu; Boğaziçi'nden ayrılmamızdan bu yana, ilk defa kamaramı iki hanımla paylaşmak mecburiyetinde kaldım. Beylerin sayısı ise yeni karargâhlarına gitmekte olan Avusturyalı altı-yedi genç zabitle kabarıklaşmıştı. Hepsi de şamatacı ve iyi huylu gençlerdi; çok tütün içiyor, çok konuşuyor ve kumar oynuyorlardı. Gemiye bir o kadar da sivil binmişti. Aralarında ayağı aksayan, halim selim yaşlı bir Macar beyefendi de vardı; yol boyunca Horatius okudu ve şiirler yazdı. Daha sonra bu beyle yakından tanıştım. Dr. Karl Rumey adlı bu bey meğer Gran'da profesörmüş ve (kendisinin bana naklettiğine göre) Dr. Bowring için Macar şarkılarını İngilizce'ye çeviren de oymuş. Büyük bir nezaketle bana da bir-iki mısra yazdı; bunları hâlâ saklıyorum.

Öğleden sonra geç vakitlerde Illok'a vardık. Eteklerine kurulduğu tepenin üstünde çok büyük bir şatonun harabeleri bulunan güzel bir kasaba. Şatonun mazgallı yıkıntıları çok uzaklardan dahi seçilebiliyor. Bu azametli yapı, Papa XI. Innocentius'un yeğeninin soyundan gelen Prens Odescalchi'ye aitmiş. Aile Odescalchi Dükü ve Syrnium Prensi unvanlarını taşıyor; antik Syrnium, malikânelerinden yalnızca beş kilometre uzaklıkta.

Gece inerken, dik bir kayalığın üstüne oturtulmuş, bir zamanlar çan kulesi olduğu belli bir harabenin yanından geçtik. Yıkık duvarlara vuran ay ışığı çok güzel bir tesir yaratıyordu. Bunun yakınlarında, gene harap durumda küçük bir şato vardı; ama vakit çok geç olduğu ve karanlık hızla çökmekte olduğu için ancak silüetini görebildik. On yedi saattir istim üzerinde olduğumuz için, gece Vasova adlı küçük kasabada demirledik.

Ertesi sabah, üç tane daha derebeylik harabesinin yanından geçtik. Öğle civarında Drava'nın ağzına ulaştık. Bu geniş nehir, Slovenya'yı Macaristan'dan ayırıyor. Sularını bütün dereleri yutan Tuna'ya döküyor. Aniden çok dondurucu bir ayaz bastırıldığı için, güvertede uzun müddet kalamadık. Zaten nehir kıyısı düz, bataklık ve sıkıcı hale geldiğinden, bu vaziyete fazla da üzülmeydik. Macaristan'a girmemizle birlikte güzel Banat dağlarının

yerini sözünü ettiğim büyük ve yeknesak düzlük almıştı. Slovenya kıyısı ise kumlukların ve bataklık söğütlerinin teşkil ettiği bir çizgi gibiydi. Ara sıra kıyıya kurulmuş dağınık köylerin yanından geçiyorduk. Güneş batarken Mohaç'a vardık. Burada kömürleri gemiye kadınlar taşıyor, erkekler de ahşap iskelede durmuş, onların çalışmasını takip ediyordu.

Ertesi sabah gün doğarken yeniden yola koyulduk ve bütün gün kamalarımızda hapis kaldık. Soğuk öyle fenaydı ki en gürbüz insanlar bile aşağıya kaçmak mecburiyetinde kaldılar. Manzara dümdüz uzanıyordu; kitaplar ve kalemler çıkarıldı; gurup vaktine kadar da böyle oyalandık. Güneş batarken, nehrin Macaristan tarafındaki Földvar'ın biraz aşağısına demir attık ve kıpırdamaksızın ertesi sabaha kadar orada kaldık.

Ertesi akşamı Peşte'de karşıladık. Şark'ta alıştığımız boğucu sıcaklardan sonra Tuna'nın nemli ve ağır havasına geçişimiz son derece ani olmuştu. Bu noktada nehri terk edip Viyana'ya posta arabasıyla gitmeye karar verdik. Geminin, yolculuğuna devam etmeden önce Peşte'de altı gün kalacağını öğrenmemiz de bu kararımızı pekiştirdi.

Şehre, takriben bir kilometre uzunluğunda, yüzer değirmenlerin meydana getirdiği bir yoldan giriliyor. Yabancı bir göz için pek alışılmadık bir manzara bu. Biz şehre vasil olamadan hava kararmıştı; caddelerdeki sayısız ışıklar nehre yıldız çizgileri şeklinde aksediyordu. Peşte çok güzel bir yere kurulmuş ve şehrin kendisi de temiz, bakımlı ve canlı. Opera Evi çok şık bir bina ve *artiste*'leri de yabana atılacak gibi değil. Oteller geniş ve rahat; valilik sarayı bir tepeye kurulmuş ve büyük bir mimari zevkin işareti. Sağa sola koşuşturan halkın iş kovalar bir havası var; bu da sahneye temelde Avrupalı bir canlılık katıyor.

Dört yüz metre uzunluğunda dubalı bir köprü, daha modern olan Peşte şehrini şimdiki adı Offen olan eski Macar başşehri Buda'yla birleştiriyor. Tuna'nın bu kıyısındaki Blocksberg tepesine bir rasathane yapılmış; şehri cenup ve şark yanından saran yumuşak meyilli tepeler üzüm bağlarıyla kaplı ve mahsullerinin kalitelerinin üstünlüğüyle tanınıyor.

Öğleden sonra planladığımız zamandan iki saat geç Peşte'den ayrıldık. Gecikmemizin sebebi eşyamızla alakalı meselelerdi, ama bunlar sonunda İngiliz seyyahların umumiyetle haklı çıktıkları güçlü münakaşalardan biriyle çözüldü. Ağır ve kalabalık posta arabasıyla Jägerhorn kapısından çıktıktan sonra, sürücüyü takip ederek bir hayli eğlendim. On sekiz yaşlarındaki bu delikanlı, Macar süvarilerinin giydiği ceketlere benzer bir ceket giymiş, boynuna ufak bir boru asmış ve başına kocaman bir tüylü şapka takmıştı; ayaklarında ise köylü çizmeleri vardı. Araba sürmesi pek kötü

değildi ve oldukça hızlı ilerledik. Macar başşehrine veda ederken, önümüzde göz alabildiğine uzanan şen üzüm bağlarını görünce, otuz altı saatlik yorucu bir posta arabası yolculuğu pahasına bunu elde etmiş olsak da, nehir yolculuğunun neminden ve devamlı gecikmelerinden kurtulmuş olduğumuz için içten içe sevindik.

Artık son birkaç kelimeyle kitabımı bitirebilirim. Eserim bittiğinde sevi-neceğimi zannediyordum. Ama öyle olmadı. Yaban ellerde benimle dolaşmış olan okuyucumdan ayrılmak zor geliyor. Dönüp yazmış olduğum sayfalara, çizmiş olduğum resimlere baktığımda, sanki ölmüş bir dostumun yüzüne bakıyormuşum gibi, yüreğime bir ağırlık çöküyor. Bunları gözden geçirirken geçmiş gözlerimin önünde canlandı. Hayaller solmuş olsa da, bana kâfi kadar canlı; çünkü her geçen saat zayıflasa da, hâlâ aramızda bir bağ var. Size melankolik bir hayalimi anlatmama müsaade eder misiniz? Sanki bir cenaze arabasını takip eden biri gibiyim; bir zamanlar parlak olan, ama az sonra geçip gidecek bir şeye boşu boşuna tutunmaya çalışıyorum.

Artık işim sona erdi. Güzel büyü bozuldu. Yüzümü Mekke'ye dönüyorum ve hac yolculuğumu hatırlıyorum, ama uzak diyarlar sislerle örtülü.

Marmara Denizi artık sadece bir hatıra; muhteşem Boğaziçi bir rüya; “Fırtınalar Denizi” [Karadeniz] artık dalgalarının kükreyişini kulaklarıma taşımıyor; Tuna somurtkan ihtişamı içinde, gururlu sularıyla kayaları, dağları, adacıkları ve şehirleri yalıyor, ama ben onun üzerinde değilim.

Vakit gece yarısı. Kalabalık bir şehrin evleri önümde yükseliyor; rüzgâr pek çok sesin uğultusunu taşıyor; muhafızların yaktığı ateşte ara sıra bir tüfek parıldıyor; ciddi bir ses geçmek isteyen yolcuları durduruyor; dinlenmelerinin yakın olduğunu hisseden yorgun atlar son güçlerini harcıyorlar; birkaç dakika sonra, posta arabası Viyana'daki Stadt-London'un kemerli kapisından içeri tangırdarak giriyor.

DİZİN

- Abdülaziz 372
- dönemi 52
Acem 88, 152, 191,
216, 313, 314, 328,
367, 411496, 500,
510, 528, 532, 565,
582
- ip cambazları 328
Acem Kasrı 152, 191,
528, 532
Acemler Çeşmesi 367,
411
Adalar 143, 343
afyon 18
- hapları 24
Ahmet Fevzi Paşa 175
Ahmet II. 285
Ahmet III. Çeşmesi
263, 543
Ahmet III. Kütüphanesi
553
Ahmet Paşa 61, 66, 87,
141, 145, 147, 149,
163, 170, 171, 196,
331, 334, 343, 355,
433, 532
Aimee de Riverie 42
Aimwell (Prens) 224
Alay Mektebi 528, 533
Aleksios Komnenos
290
Âl-i Osman (Osmano-
ğulları) 372
Ali Osman 372
Alibek 622, 624
Allah 22, 37, 39, 42,
74, 82, 93, 94, 125,
133, 134, 165, 168,
185, 246, 285, 309,
321, 342, 378, 384,
385, 390, 391, 393,
414, 419, 422, 423,
458, 471, 484, 508,
509, 515, 516, 519,
520, 539, 545
Alman 48, 138, 265,
588, 592, 597, 632
- asilzadesi 588
- bahçesi 585
Altın Boynuz (Haliç)
182
Amerika 143, 256
Amerika Birleşik Dev-
letleri 256
Amerikalı seyyah 551
Anadolu 149, 360,
361, 449, 588
Anadolu Feneri 588
Anadolu Hisarı 449
Anadolukavağı 67
Anastasia 128
Ancelopulo 124, 125,
126, 127, 128, 129
Anna Komnenos 290
Apollo 290, 442
- Tapınağı 290
Apolyont (Ulubat) 399
- Gölü 394
Arap(lar) 36, 88, 137,
207, 223, 239, 326,
327, 343, 361, 373,
380, 390, 453, 493,
552
- atı 137, 223, 343,
493
- barkaları 239
- Diyarı 36, 380
- mimarisi 373
- tarzı 453
Ârif Bey 432, 436
Aristarki (Baba) 61
Aristarki, Nikolaos (Ef-
lâk Maslahatgüzarı)
61, 62
Arkopolos 61
Arnavutköy 348, 349,
350, 352, 548
- Kasrı 349
Arnavutluk 160, 165,
166, 168, 169, 170,
172, 192, 254, 313
Arşiv Dairesi (Defter-
hane) 298
Arz Odası 553, 560
Aşağı Orsova 609
Aşağı Tuna 605
Aşil 124
Askeri Rüştiye 215, 224
Asya 70, 88, 115, 156,
202, 239, 331, 332,
342, 363, 377, 385,
394, 410, 432, 453,
457, 494, 495, 499,
532, 533, 538, 542,
574, 576, 586, 604
- dağları 347, 453,
533, 538, 542
- kıyısı 342, 432,
542, 574
- sahili 88, 110,
155, 191, 192,
202, 347, 417,
428
- Türkçesi 410
- yakası 156, 239,
394, 499
Ateş Bayramı 424, 431
Ateş Şehri 333
Atina 394
Atinalı Mariaritz 572
Atlantik ötesi 177
Atmeydanı 256, 259,
274, 289, 516, 581
Auldjo, Mr. 130
Avam Kamarası 475
Avanis Ağa (Ermeni)
550, 552, 559
Avrupa
- âdetleri 65, 507
- bahçesi 363
- Çingeneleri 254
- devletleri 243, 475
- icatları 97
- kıyısı 414, 441,
453, 528
- sosyetesı 44, 51,
374
- yakası 192, 202,
239, 394, 432,
541, 542
Avrupai 58, 109, 141,
145, 167, 217, 218,
254, 347, 354, 362,
437, 493, 592, 634
- elbise 58
Avrupalı kadın 20, 94,
499, 500, 504
Avusturya 44, 47, 48,
51, 588, 613, 616,
620, 621, 624, 627,
629, 632
- arması 629
- askeri 624, 632
- elçisi 48
- konsoloslugu 597,
627
- sarayı 47
- sefiri 47
Aya Dimitri 106, 109,
240
Aya Dimitri Kilisesi 109
Aya Dimitri köyü (Kur-
tuluş) 106
Aya İrini Rum kilisesi
559
Aya Nikola 240, 453
Aya Yorgi 239, 240
Ayasofya 3, 4, 98, 176,
189, 256, 257, 258,
261, 262, 263, 265,
266, 267, 269, 270,
271, 273, 274, 279,
280, 285, 293, 298
- Camisi 176, 189,
262, 266
Azapkapı 513
Azime Hanım 432, 438
Azmi Bey 141, 142,
143, 145, 149, 432,
434, 435, 436, 437,
492
Babalı(lar) 207, 208
Bâb-ı Hümayun 262,
263
Bab-ı Hümayun
Bab-ı Seraskeri 179
Babıâli 61, 125, 150,
182, 256, 298, 419,
454, 462, 494, 505,
507, 509, 510, 565,
591
Bağdat 166
Bağlarbaşı 191, 201
Bahar Bayramı 133
Bahçe Kapısı 262, 512

- Bahçe Köşkü 334, 335
Bahçeköy Kemerı 79
Bahriye Divanhanesi 52, 55
Bahriye kışlası 52
Bahriye Mektebi 52
Balat 43, 301
Balıklı 313, 314, 321, 322
- Kilisesi 313, 321, 322
Baron de Stürmer 48
baş Ağa (haremağası ve vekilharç) 176
başibozuk askerler 313
Baudry matbaası 623
Bazilika (Yerebatan) Sarıncı 289
Bebek 215, 345, 406, 446
Bedevi(ler) 328, 334, 341, 441, 465
Bektaş 41
Belgrad 339, 609, 622, 625, 626, 628, 629, 632
- kalesi 609, 625, 626, 628, 629
- Kuşatması 629
Belgrat Ormanı 75
Belisarios (Tekfur) Sarayı 301, 313
Beşiktaş 151, 152, 153, 329, 436, 447
Beyazıt Camisi 179
Beyazıt Kulesi 25, 181, 183
Beylerbeyi 151, 156, 157, 213, 417, 432, 515, 535, 572, 581, 587
- Sarayı 156, 417, 572, 587
Beyoğlu 44
Bin Bülbül Tepesi (Bebek) 441, 449
Binbir Gece Masalları 326, 565, 585
Binbirdirek 294, 297
- Sarnıcı 289, 293, 295
Bitinya 370
Bizans 156, 289, 301, 371, 372, 373, 384, 385
- imparatorluk sarayı 373
- kilisesi 372
- manastırı 371, 384
- mimarisi 371
Blocksberg 634
Boğaz (ayrıca bkz. Boğaziçi) 109, 110, 152, 343, 344, 347, 431, 432, 433, 436, 441, 449, 453, 457, 461, 465, 466, 484, 489, 492, 495, 502, 503, 510, 528, 530, 533, 541, 567, 572, 573, 574, 586, 587, 588, 589
- kıyısı 433, 502, 503, 528, 567, 572, 589
- yolu 109
Boğaziçi (ayrıca bkz. Boğaz) 3, 4, 38, 47, 52, 64, 70, 73, 82, 86, 110, 119, 143, 144, 155, 157, 182, 191, 210, 211, 213, 246, 253, 257, 326, 328, 331, 332, 333, 335, 342, 343, 344, 348, 394, 417, 427, 428, 432, 433, 434, 436, 441, 447, 451, 453, 454, 457, 463, 465, 480, 485, 489, 495, 510, 529, 532, 534, 541, 567, 582, 585, 587, 633, 635
- sahili 210, 348, 432, 436, 441, 457, 510
Boğdan 43, 61, 596, 597, 599, 600
- sancağı 599
- voyvodalığı 43
- Voyvodası 597
Boileau 173
Bolu 62
Bowring, Dr. 633
Bozcaada 458
Bozdoğan Kemerı 53, 156, 161
Britanya 127, 146
- hükümeti 12
- tebaası 12
brokar 582
Brüksel halıları 144
Buda 634
buharlı gemi 597
Bulakov, Baron (Rus Sefiri) 302
Bulgar 177, 223, 327, 587, 592, 602, 605
- kolonisi 587
- köyü 605
Bulgaristan 602, 603, 604, 606
Bulgarlar 181, 314, 531
Bulgurlu Dağı (Çamlıca) 152, 542
Bulwer 623
Bureau de Santé (Sağlık Dairesi) 12
Bursa 36, 97, 201, 327, 351, 360, 361, 362, 364, 368, 369, 370, 371, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 383, 387, 388, 389, 393, 395, 396, 400, 401, 402, 403, 404, 410, 411, 414, 424, 454, 481, 535, 540, 567
- Başpiskoposu 360, 410
- Çarşısı 383
- Ermeni Kilisesi 402
- ipeği 97, 362, 481, 567
- satenleri 36
Buteniyev, M. de (Rus sefiri) 48, 51
Büyük Hanım 90, 92, 94, 151, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 172, 174, 479, 484, 486
Büyük Kabristan 37, 106, 209, 249, 326, 328, 329, 333, 490
Büyük Kışla 331, 334, 531, 532
Büyük Kışla Mesiresi 331, 334
Büyük Logotet 62
Büyük Pera yangını 47
Büyük Perhiz 247
Büyükdere 424, 425, 427, 428, 433, 496, 588, 595
- koyu 588
- caddesi 109
Cadde-i Kebir (İstiklal Caddesi) 36, 47, 109, 563
Caliban 482
Ceneviz kalesi 603
Cenevre 582
Cenova 42
Cerny George 627
Cezayirli Gazi Hasan Paşa 52
Champ des Morts (ayrıca bkz. Küçük Kabristan) 106, 252, 321, 334
Chartreux Çölü 398
Chateaubriand 124, 127, 128
Cheltenham 388
Cowper 414
Cruikshank, George 99, 362
Cupido (Eros) 585
Çamlıca 5, 542
Çamlıca Tepesi (ayrıca bkz. Bulgurlu Dağı) 542
Çanakkale 175, 185, 187, 353, 453
Çanakkaleli Said Paşa 185
Çar 61, 242, 582, 586
Çekirge 377, 384, 385, 388, 405, 410
- kadısı 405
- Kaplıcaları 377
- köyü 384
Çemberlitaş 289, 290, 291, 293
Çerkez 88, 91, 93, 94, 98, 168, 169, 479, 480, 505, 506
- kız(ları) 94, 168, 169
Çerkezistan 85, 86, 505
çeyiz alayı 348
Çırağan Sarayı 155
Çin
- heykelleri 340
- kıyafeti 340
Çingene 223, 327, 333, 408, 499
- falcı 327
- ozan 333
çocuk 23, 54, 81, 86, 91, 131, 171, 172, 206, 224, 243, 266, 349, 357, 367, 384, 390, 407, 435, 462, 470, 481, 510, 515, 536, 545, 628, 630
- sevgisi 81

- Danaos kızları 569
 Darphane 97, 131, 559
 De Lille 465
 Dei Penates 24
 Delfi 207, 261, 289, 290
 - rahibeleri 207, 261
 - Sütunu (ayrıca bkz. Yılanlı Sütun) 289
 Deli Baba 520
 Demir Kapı 608
 Deşe 408
 Dev Mezarı 399
 Devlehay Hanım 479, 480, 481, 482, 484, 505, 506
 Di Piacere 484
 Dikilitaş 289, 290
 Dilara Hanım 151, 169
 Dinleroğlu 567
 - yalısı 567
 Dionysos rahibeleri 341
 Divanyolu 189
 Doğu kilisesi 47
 Doğulu Hristiyanlar 47
 Dolap deresi 109
 Dolmabahçe 110, 141, 151, 152, 326, 327, 328, 329, 331, 334, 344, 348, 349, 350, 354, 356, 357, 432, 434, 490, 531
 - tepesi 357
 - Büyük Kışlası 326
 - Sarayı 110, 141, 152, 331, 344, 348, 434
 - vadisi 327, 328
 Donizetti 354
 dönen dervişler 37, 38
 Drava 633
 Drinkova 616, 620, 622, 623, 624
 - iskelesi 623
 dubalı köprü 632
 Ebers (Sams) 28
 Echelle des Morts (ayrıca bkz. Meyit Yokuşu) 236
 Edinburgh 436
 Edirne 57, 418, 422
 Edirne Kapısı 301, 318
 Edirneli Mustafa Paşa 182, 353, 417
 Efes 269
 Eflâk 57, 62, 428, 602, 604, 605, 606
 - bandosu 57
 - dağları 602, 606
 - kıyısı 602, 604
 - voyvodalığı 62
 Ege adaları 344
 Ellis, Mr. (Eski İran sefir) 588
 Elmaslar Vadisi 326
 Emin Bey 479, 481, 482, 509
 Emine Hanım 151, 165, 167, 168, 169, 173, 174, 228
 Emirgân 441, 453
 Erebus 347
 Ermeni(ler) 3, 7, 18, 35, 36, 88, 97, 98, 106, 113, 129, 130, 133, 138, 143, 177, 192, 250, 253, 254, 313, 314, 321, 342, 368, 370, 374, 376, 377, 379, 380, 383, 388, 402, 422, 424, 431, 441, 450, 457, 531, 550, 552, 559, 567, 568, 569, 570, 571
 - ailesi 314
 - bayramı 321
 - dansı 250, 253
 - dili 431
 - kadın 58, 377, 348, 388, 424, 550, 567, 568
 - kilisesi 254, 342, 402, 403
 - mezarlığı 106, 113
 Esir Pazarı 520
 Eski Bizans kitabeleri 550
 Eski Romalı 106, 156, 254
 Eski Saray 53
 Eski Yahudi merasimi 131
 Esma Sultan 129, 211, 212, 213, 215, 220, 228, 442, 480
 - Sahilsarayı 209, 344, 357, 358, 359, 550
 Eugene (Prens) 628
 Euphrosyne 128
 evlat edinme 81, 86, 185, 213
 Eyüp 42, 176, 200, 313, 315, 357, 358, 359, 550, 551, 559, 572, 580, 581
 - Eyüp Camisi 315, 580
 - iskelesi 550
 - Kabristanı 572, 580
 - Sahilsarayı 357
 Eyüp Sultan Camisi 176
 Fantoccini grubu 333
 Farlane, Mac 427
 Farrance 380
 Fatma Hanım 89, 92, 93, 97, 467, 468, 469, 470, 471
 Felemenk çinileri 402
 Fener 52, 53, 59, 64, 124, 125, 235, 236, 313, 549, 625
 Fener Kilisesi 235
 Feneraki 588
 Fenerli(ler) 43, 52, 124, 125
 - hanım 129
 - Rum 43, 52, 124, 125
Ferdinando Primo 587, 588, 591, 595, 597, 598, 599, 600, 601
 Feshane 358, 550
 Fırtınalar Denizi (Kara-deniz) 635
 Firuze Hanım 209, 214, 215, 216, 218
 Florentin 605
 Földvar 632, 634
 Frankenstein 482
 Fransa 42, 47, 473, 475, 482
 - sarayı 51
 - sefiri 306, 309
 Fransız 37, 42, 48, 89, 90, 94, 97, 202, 253, 274, 360, 377, 394, 403
 - bahçesi 585
 - Cumhuriyetçileri 42
 - dönme 37
 - dükkânları 377
 - porseleni 90
 - seyyah 89, 94
 - soylusu 42
 Fransızca 53, 58, 63, 126, 142, 173, 215, 257, 289, 355, 436, 507
 Franz I 624, 632
 Frenk 3, 7, 15, 44, 48, 82, 88, 93, 94, 98, 99, 106, 113, 133, 160, 167, 177, 186, 216, 220, 228, 294, 314, 321, 334, 340, 375, 377, 499, 506, 507, 509, 528, 531, 581
 - hanım 93, 160, 216, 220, 228, 321, 506
 - kadın 93, 99, 531
 - mahallesi 3, 15
 - mezarlığı 106, 109, 113
 - muhiti 44, 48
 Frenk tacir 186, 334, 340
 Galata 3, 7, 11, 15, 16, 37, 44, 186, 250, 252, 254, 427, 441, 443, 487, 532, 550, 562, 565
 - gümrüğü 3
 - Gümrük Binası 15
 - Kulesi 441, 443
 - Mevlevihanesi 37
 - rıhtımı 487
 Galati (Kalas, Galatz) 588, 596
 Ganymedes 167
 Garipçe 589
 Garp 3, 146, 582
 Gelibolu 458, 459
 Genaro Esquilichi 290
 Ghies, M. Hassuna de 434, 436
 Gil Blas 394
 Goncafem Hanım 481, 485, 505, 506, 508, 510
 Gotlar Sütunu 556
 Göksu 495, 496, 497, 499, 504
 - Çeşmesi 497
 - deresi 495
 - vadisi 495, 496, 504
 Grand Champ (ayrıca bkz. Büyük Kabristan) 109
 Grand Champ Rum mezarlığı 106
 Gunter 380

- Gümüşlü Kümbet 372
 Gümüşsuyu Kışlası 531
 Güneşin Kardeşi 134, 135, 189, 212, 335, 347
 Gürcistan 85
 Gürcü 91, 353, 356, 479, 480, 481, 482, 485, 486, 505
 - cariye 353, 356
 Hacı Abdullah Efendi 176
 Hacı Anesti 64
 Hacı Yusuf Efendi 176
 Hainler Kapısı 528, 530
 Haize Hanım 405, 409
 Hakiki Müminler Şehri 156
 Halayık Ahmet Paşa 87
 Halet Efendi 37, 42, 43, 61, 62
 Haliç 3, 13, 37, 43, 106, 191, 192, 193, 200, 202, 237, 239, 318, 360, 532, 551
 halife 378, 423, 482
 Halil Paşa 131, 137, 138, 139, 140, 185, 186, 202, 223, 418, 493
 Halil Rifat Paşa 175
 Hammer-Purgstall, Joseph von (Baron) 436
 Hanım Sultan (ayrıca bkz. Sultan Efendi) 92, 98, 99, 110, 139, 140, 175, 182, 189, 190, 348, 351, 352-356, 372, 416-423, 495
 Harbiye Mektebi 491, 492
 Harbiye Nezareti 53
 Harun Reşid 306
 Hasbahçe 550, 560
 hassa muhafızlığı 350
 Haşmetli Baba 351, 352, 353
 Hayaletli Aya Nikola Şapeli 441
 Hazine-i Âmire 175, 189
 Hebe 408
 Heliopolis tapınağı 269
 Herakleios (Bizans imparatoru) 301
 -'un mezarı 289
 Herkül 619
 Hesterine 64
 Hıristiyan 42, 251, 262, 269, 336, 342, 385, 420, 473, 484, 625
 - dönme 484
 - keşiş 42
 - manastırı 385
 - mezarlığı 251
 Hibetullah Sultan 18, 28, 106, 116
 Hindistan 178
 Hint
 - darısı 598
 - mitolojisi 274
 - yaygısı 87, 89, 143
 Hintli 88
 Hirsova 602
 Hisar Kabristanı 441, 450, 467
 Hollanda sarayı 51
 Horasan 516
 Horatius 633
 Howell and James 28
 Howitt 401
 Humbaracı Ahmet Paşa 42
 Hunyadi 622, 625
 Hüdavendigar Camisi 384
 Hünkâr İskeleyi 61, 441, 465, 582, 626
 Hünkâr İskeleyi Antlaşması 61, 582, 626
 Hürrem Sultan 42, 212, 407
 Hüseyin 306, 435, 512, 515
 Hüseyin Mazhar Efendi 435
 Illok 632, 633
 Irgandı Köprüsü 376
 Iuno 22, 28
 İbranice 8
 İncil 242, 246, 473, 548, 625
 İngiliz 4, 7, 12, 51, 66, 74, 81, 104, 127, 130, 136, 137, 141, 142, 144, 196, 217, 254, 298, 338, 339, 341, 350, 354, 400, 410, 413, 433, 437, 500, 531, 551, 582, 588, 597, 609, 614, 634
 - bahçesi 400, 585
 - halısı 144
 - hekim 81
 - hükümeti 127, 551
 - kadın 136, 350, 500
 - kumaşı 437
 - sarayı 51
 - sefareti 433
 - seyyah 130, 298, 634
 - soylusu 42
 - sporcu 66, 74
 İngilizce 58, 110, 142, 215, 218, 265, 435, 436, 633
 İngiltere 41, 51, 53, 58, 61, 62, 127, 139, 141, 142, 149, 151, 256, 306, 309, 314, 339, 380, 388, 412, 427, 434, 435, 438, 473, 475, 476, 482, 507, 508, 511, 550, 552, 581, 621, 623
 - Kilisesi 41
 - sefiri 306, 309
 İpsilanti 43
 İran eşarby 54
 İsa 243, 245, 290, 402, 560, 611
 İslam 42, 143, 269, 485, 492, 524, 528, 629
 İsmail Bey 93, 629
 İsmail Efendi 289, 294
 İspanya 28, 235, 394, 564
 -'daki Katolikler 235
 İspanyol 135, 585
 - bahçesi 585
 - yünü 559
 İsrail 106
 İsrail Krallığı 626
 İstanbul
 - Bedesteni 422
 - çarşısı 7
 - limanı 8, 9, 74, 601
 - Mekteb-i Harbiye 150
 - Rumları 65, 124
 - yarımadası 18
 - Yahudi 564, 610
 İstinye 453, 455
 - İskeley Çeşmesi 455
 İsyanîr Paşa 170
 İskodra Paşası 100, 151, 156, 159, 166, 169, 170, 171, 175, 407
 Asıl İskodra Paşası 151
 İskodralı Mustafa Paşa 151
 İtalya 15, 588
 İtalyan 202, 402, 582, 591, 601, 625
 - bahçesi 585
 - mermeri 582
 İtalyanca 58, 142, 265, 436
 İzla 623
 İzmir 51, 50, 178, 499, 550, 610
 - modası 178
 - üzümü 499
 İzmit 551, 552
 - suyu 552
 Jägerhorn kapısı 634
 Japonya 137
 Jessica 15
Journal de Constantinople 434
 Juliet 128
 Jüpiter 167, 398
 Jüstinyen 52, 53, 156, 289, 301
 - Sukemeri 52, 53, 156, 289, 301
 Kabaklar Vadisi 110
 Kâbe 279, 285, 342
 kabristan 313, 326
 kadın
 Avrupalı kadınlar 20, 94, 499, 500, 504
 Ermeni kadınları 58, 377, 348, 388, 424, 550, 567, 568
 Frenk kadınları 93, 99, 531
 İngiliz kadınları 136, 350, 500
 - daireleri 89
 - giyimi 18
 Müslüman kadın 485
 Rum kadınları 47, 214, 387, 546

- Sırp kadınları 607, 610, 622
 Şarklı kadınlar 85, 100, 163, 166, 408, 437
 Türk kadınları 18, 20, 27, 38, 58, 66, 85, 86, 87, 89, 100, 129, 131, 136, 163, 164, 167, 214, 223, 256, 266, 313, 314, 321, 325, 326, 328, 331, 334, 335, 338, 339, 344, 349, 350, 353, 360, 377, 387, 406, 408, 409, 421, 431, 438, 466, 467, 471, 485, 490, 495, 500, 504, 532, 550, 568, 569, 587, 588, 591, 595
 Türk kadınların dindarlığı 256
 Türk kadınların serbestliği 66
 Yahudi kadınları 54, 176, 223, 550, 562, 563, 565, 566
 Kafkasya 42
 Kafkasyalı 88
 Kâğıthane 109, 140, 174, 220, 224, 225, 227, 313, 325, 357, 358, 493, 501, 545, 563, 572, 581
 - deresi 109, 140, 220, 313, 358, 545, 581
 - vadisi 220, 493, 572, 581
 Kâhya Bey 89, 94
 Kalas (ayrıca bkz. Galati) 588, 595, 596, 597, 598, 599, 602
 - limanı 599
 Kalefat (Calafat) 605
 Kalimaki (Prens) 441, 454
 -'nin sarayı 441, 454
 Kandilli 451
 Kanlı Kilise 313
 Kanlı Kule 528, 529
 Kanlı Kuyu 302
 Kanlı Mescid 313
 Kanuni Türbesi 284
 Kanuni ve Hürrem Sultan Türbeleri 281
 Kapalıçarşı 25, 28, 35, 32, 29, 33, 36, 525, 527
 kaplıcalar 377, 616, 619
 Kaptan Everson 599
 Kaptan Paşa 52, 461, 462
 Kaptan-ı Derya Tahir Paşa 461
 Karadeniz (ayrıca bkz. Fırtınalar Denizi) 47, 67, 70, 119, 191, 529, 533, 535, 587, 588, 595
 Karlofça (Karlowitz) 632
 karnaval 44, 47, 48, 63
 Kasımpaşa 37, 52, 53, 55, 106, 109, 236
 Kasımpaşa Deniz Hastanesi 52
 Kasımpaşa deresi 53, 109
 Katerina (Çariçe) 475, 604
 Katerina 604
 Katolik 37, 254, 270, 402, 524, 569, 632
 - Ermeni 524, 569
 - kilisesi 235, 632
 - okulları 357
 kavas 70
 Kayıp Seyyah Sarnıcı 289
 Kazak 596
 Kelleler Yeri 302
 Keramilik 41
 Keşiş Dağı (Uludağ) 110, 156, 182, 191, 192, 373, 380, 394, 396, 397, 399, 400, 401
 Keşişoğlu 57
 Kılıç Ali Paşa 202
 Kız Kulesi 110, 111, 113, 191, 533
 - efsanesi 106
 Kızıl Kilise 313
 Kızıl Mescid 313
 Kıztaşı 301, 303
 Kilikya 371
 Kitab-ı Mukaddes 245
 Koca Yusuf Paşa (Sadrazam) 302
 Konstantin
 - abidesi 290
 - Kapısı 560
 - Sarayı 289
 - Sütunu (ayrıca bkz. Çemberlitaş) 289
 Konstantinopolis 290, 313
 Konstantinus 290
 - Sarayı 301
 Kont Bathiany 256, 262
 Kont Königsmark 51
 Konya 42, 43
 Korent 385
 Korkusuz Kule 629
 Kudüs 280, 524, 564
 Kuğu Gölü 585
 Kumkapı 156
 Kuran 19, 37, 146, 205, 217, 285, 378, 390, 515
 Kurban Bayramı 131, 133, 134, 274
 Kurtuluş (bkz. Aya Dimitri Köyü) 109
 Kutsal Haç 290
 Kutsal Topraklar 236
 Küçük Kabristan 106, 107
 Külkedisi 35, 352
 Kütahya 61
 Lahor 178
 Lancaster sistemi 142, 143
 Latince 109, 301, 372
 - kitabe 109
 Lavater 462
 Le Jeu de Guerre 149
 Lehistan 476
 Leopold (İmparator) 609, 626
 Levant istimbotu 588
 Levanten 564, 565
 - Yahudiler 564, 565
 Leyla 344, 432
 Lizbon 377, 383
 Logotet 52, 61, 62, 63, 64, 124, 125, 126, 235, 239, 242, 245, 246
 Londra 35, 47, 90, 99, 141, 150, 173, 250, 434, 482, 506, 507
 Londra Yangın Sigortası Şirketleri 173
 Lorenzi 61
 Macar 262, 588, 612, 614, 616, 617, 618, 623, 624, 625, 626, 628, 629, 632, 633, 634, 635
 Macaristan 605, 616, 618, 619, 622, 632, 633, 634
 Macbeth 367
 Maçka Kışlası 141
 Madame de Buteniyev 44, 48, 139, 588
 Madame la Baronne 44, 48
 Mahadia kaplıcaları 616
 Mahmut II. 42, 52, 152, 155
 Mahmudiye Marşı 135, 178, 350, 428, 484
 Malta 458
 Manolaki 61
 Maradan Carson 28
 Maria 240
 Mariaritz 573, 574, 575, 576
 Markianus Sütunu 301, 303
 Marmara 3, 16, 25, 42, 110, 119, 143, 144, 152, 156, 182, 192, 302, 305, 309, 360, 529, 532, 533, 635
 - Denizi 3, 42, 110, 119, 143, 144, 152, 156, 182, 192, 302, 309, 360, 529, 532, 533, 635
 Marquis de Bonneval 42
 Marryat 623
 Marsilya 12
 Matyas Korvinus 625
 Medine 279, 285
 Mehdi 41
 Mehmed Ali Paşa (Kavalalı) 61
 Mehmed II. 453
 Mehmed Rauf Paşa (Sadrazam) 175
 Mehmed Said Paşa 175, 189, 420
 Mekke 256, 261, 262, 279, 280, 285, 391, 635

- Mekkizade Mustafa Aşım Efendi (Şeyhülislam) 175
- Mekteb-i Harbiye 141, 145, 147, 148, 149, 331, 333, 334, 339, 348, 597
- Mekteb-i Tıbbiye 289
- Melling (Mimar) 155
- Merkür 619
- Meryem Ana 240, 322, 325, 402, 403, 536, 575
- Metternich (Prenses) 262
- Mevlana Cemaleddin Rumi 42
- Mevlevi 43, 155, 185, 342, 374, 389, 390, 391, 545
- dedesi 391
 - derviş 374
 - postnişini 342
 - tarikatı 43, 185
- Mevlevihane 37, 155, 375
- Meyit Yokuşu 235, 236, 249, 359
- Mezar taşları 106, 109, 374
- Mısır 89, 265, 269, 289, 394, 416
- graniti 265, 269
 - ziyafetleri 416
- Mızıkay-ı Hümayun 132, 135, 178, 354
- Mihrimah Sultan 140, 174, 175, 182, 223, 326, 335, 352, 356, 416, 418, 419, 441, 491, 506
- Sarayı 441
- Mikhail Suzzo 43
- Mikiali 61
- Milli kibarlık 52
- Miloş (General) 622, 627
- Miloş (Prens) 610, 622, 626
- Mirgün (Emirgân) köyü 453
- Miss Pardoe 3, 115, 195, 224, 358, 550
- Moğlova Kemer 71
- Mohaç 632, 634
- Molière 173
- Molla Hünkâr 42
- Montague, M.W. (Lady) 105
- Montiglio (General) 51
- Mora 43
- Morava 624
- Morgan (Lady) 28
- Moskova 243, 302, 305, 306, 494
- Mudanya 360, 361, 362, 363, 367, 410, 411, 412, 413, 414, 415
- Muhafız Alayı 588
- Muhammed 28, 41, 115, 241, 266, 301, 466, 484, 485
- Muhammed bin Keram 41
- Muhammed, Hz. 175, 241
- Muhteşem Süleyman 256, 279, 280, 285
- 'ın türbesi 256, 280
- Murad (Sultan) 377, 384, 385, 386
- Muradiye köyü 384
- Musevi 562
- Mustafa Efendi 89, 91, 92, 93, 131, 550, 551, 559
- Mustafa III. 302
- Mustafa Necip Paşa 587, 591
- Mustafa Paşa 151, 160, 163, 166, 169, 170, 171, 172, 174, 339, 416, 418, 419, 420, 421, 422, 423
- Müdür, Bay 609, 612, 614
- Müminler şehri 44
- Müslüman 42, 65, 70, 114, 124, 133, 163, 176, 241, 243, 252, 261, 262, 266, 273, 301, 336, 349, 376, 380, 385, 420, 473, 483, 484, 485, 509, 511, 512, 516, 517, 562, 625
- kadın 485
- Namık Paşa 139, 424, 427, 505, 507
- Napoléon 48, 126
- Naum Zornana 562, 565
- Nazif Hanım 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 231, 344
- Necip Paşa 591
- Nesibe Hanım 505, 510
- Nesselrode 48
- Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Sebili 577
- Newton 533
- Niğbolu (Nikopol) 604
- Nikola (Çar) 61, 339, 588
- Nilüfer Hatun 371
- Nötre Dame 379
- Novi Sad 632, 633
- Nubar Bey 250, 252
- Nur Kapısı 353
- Nuri Efendi 505, 507, 508
- O'Connell, Mr. 145
- Obreskov (Kont) 302
- Odescalchi (Prens) 633
- Odescalchi Dükü 633
- Offen 634
- Okmeydanı 229
- Olenitza 603
- Olimpos (ayrıca bkz. Keşiş Dağı) 110
- Orava 602, 604
- Orhan Gazi 370, 372
- Türbesi 370
- Orsoru 605
- Orsova (İrşeve) 606, 607, 608, 609, 612, 614, 617, 618, 620, 622, 625, 628
- Orta Kapı (Babü's-Saade) 189, 419, 559, 550, 560
- Ortaköy 209, 213, 480
- Ortodoks 47, 254, 567, 568
- Ortodoks Ermeni 567, 568
- Osman Ağa 175
- Osman Bey (Kaymakam) 629
- Osman Bey 622
- Osman I. 372
- Osmanlı 21, 24, 28, 42, 61, 73, 82, 85, 86, 91, 93, 125, 127, 134, 146, 196, 205, 212, 266, 298, 302, 335, 339, 343, 363, 372, 375, 384, 414, 433, 437, 442, 449, 468, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 493, 503, 504, 517, 550, 568, 570, 571, 585, 626
- ailesi 504
 - Devleti 61, 127, 414
 - dindarlığı 473
 - dönemi 384
 - hanımı 91, 93, 568
 - hükümdarları 372
 - idaresi 125
 - İmparatorluğu 42, 73, 127, 266, 363, 473, 475, 476, 570
 - konakları 212
 - orduları 196, 339, 343, 550
 - tahtı 42
 - tebaası 42
 - tuğrası 585
- Osmanlılarda çocuk sevgisi 81
- Ölümler Şehri 114
- Ömer Efendi 550, 552, 559
- Ömer Lütfi Efendi (İzmir Valisi) 550
- Ömer Lütfi Efendi 552
- Ömer Paşa 160
- Pançova kasabası 624
- Pançova Nehri 622
- Pannonia 596, 597, 599, 600, 601, 606
- Papa 256
- XI. Innocentius 633
- Pardoe 20, 52
- Paris 47, 48, 90, 99, 126, 372, 394, 507, 623
- terbiyesi 48
 - modacı 44, 212
- Paskalya 235, 247, 249, 313, 314, 322, 549
- bayramı 322
 - çöreği 249
 - şenlikleri 313, 314
 - tatili 247
- Paşa Hazretleri 355, 505, 540
- Patrik 43, 235, 236, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 248, 249, 625
- sarayı 235, 241, 244
- Patrikhane 236, 241
- Peitrich 623, 632, 633
- Pera 3, 4, 7, 15, 42, 43, 44, 47, 48, 51, 106,

- 131, 140, 174, 192,
209, 210, 218, 220,
235, 239, 250, 251,
325, 327, 328, 331,
340, 348, 357, 359,
393, 490, 493, 494,
532, 534, 563, 572
- cemiyeti 44
- dervişleri 43
- Mezarlığı 106
- sokakları 47, 348
- sosyitesi 44
- varoşları 44
Peralı 47, 568
- Frenk 568
Peşte 632, 634
Petervaradin 632
Petit Champ des Morts
(ayrıca bkz. Küçük
Kabristan) 37, 106
Peygamber 38, 40, 98,
134, 175, 185, 262,
279, 285, 378, 380,
453, 484, 485, 492,
502, 528
- 'in hırkası 175
- 'in mezarı 279
- 'in Sakalı (Sakal-ı
Şerif) 4
Phidias 290
Phillips 41
Philoxenos (Binbirdi-
rek) Sarnıcı 289
Pickersgill 437
Plovişevitza köyü 622,
623
Pompei 582
Porte de Fer (Demir Ka-
pı) 606
Portekiz 363, 368, 394,
564
Prens Adaları 42
Prusya 51, 149
- elçisi 51
- sefiri 47
Prusyalı 142, 588, 596,
597
- baron 588
Pygmalion heykeli 145
Quasimodo 377, 379

Racine 173
ramazan 8, 15, 18, 20,
22, 24, 89, 131,
133
Raphael 88
Ravza-i Şerif 279, 285
Reis Efendi 66, 81,
356, 479, 481, 505,
507, 510, 511
Reşid Bey 150, 507
Reşid Mehmed Paşa 170
Reşide Hanım 305, 306,
309, 310
Roma 164, 289, 290,
294, 370, 373, 374,
376, 400, 530, 602,
605, 619
- suyu 370, 373
- zindanı 289, 294
Romen mitolojisi 22, 24
Romeo ve Juliet 457
Rothschild (Baron) 256
Rovigo Dükü 124, 127,
128
Rufai
- dervişleri 389,
390, 393
- tekkesi 389, 390
- şeyhi 391
Rum
- cemaati 61
- din adamları 64, 413
- evi 52, 53, 128, 167,
241, 449
- hanımı 18, 44, 52,
58, 63, 91, 100,
129, 151, 228,
235, 240, 241,
321, 348, 410,
435, 436, 437,
479, 505, 506,
523, 546
- hizmetçi 103, 360,
362
- kadın 47, 214,
387, 546
- Karnavalı 52
- Katolikler 47
- kilisesi 62, 64,
235, 325, 342,
403, 546, 547
- kolonisi 124, 125
- mahallesi 52, 424
- mezarlığı 109
- milleti 241
- Ortodoks kilisesi
235
- Patrik 242, 247,
342
- şarapları 57
Rumca 265, 548
Rumeli 441, 450, 453,
466, 495, 502, 528,
582, 587, 588
Rumeli Hisarı 441,
449, 450, 453, 466,
495, 502, 528, 582,
587
Yeniçeri Kulesi 529
Rumeli Hisarı Kabrista-
nı, bkz. Hisar Kab-
ristanı
Rumelikavağı 463
Rumey, Karl (Dr.) 633
Rus 44, 47, 48, 51, 52,
61, 66, 73, 74, 129,
141, 142, 148, 149,
235, 242, 243, 265,
302, 305, 306, 353,
354, 355, 441, 465,
492, 533, 559, 582,
588, 599, 602
- nüfuzu 74, 141
- politikası 149, 355
Rus Sarayı 48, 588
- sefareti 48, 148, 242
- sefiri 44, 47, 48, 306
Rusça 235
Rusçuk 602, 603, 604
Rusya 42, 61, 74, 148,
149, 150, 242, 243,
302, 432, 458, 473,
475, 476, 493, 508
Rusya stepleri 42
Rüstem Bey (İtalyan su-
bayı) 587, 591, 592

Saatçi Hüseyin 512
Saba Melikesi 352
Sadâbad Kasrı 220
Sadık Ağa 142, 149
Sadrazam 175, 302,
331, 342, 343, 441
Said Paşa 131, 140,
175, 185, 186, 353,
355, 416, 421, 449,
493
Saliha Sultan 139, 185,
186, 220, 223, 355,
356, 419, 441, 442,
479, 513
- Çeşmesi 513
- Sarayı 441
Salvator Rosa 401
Sandhurst Harp Okulu
533
Saray 3, 53, 89, 99, 124,
138, 175, 176, 182,
185, 190, 205, 209,
220, 223, 338, 342,
353, 356, 403, 416,
417, 418, 419, 421,
422, 450, 454, 475,
476, 512, 550
- haremi 417
Sarayburnu 3, 16, 151,
152, 289, 531, 550,
556, 559, 560, 561,
582, 586
- surları 531
Sardanapal 561
Sardinya
- maslahatgüzarı 44,
47, 51
- sarayı 51
Sava 625, 626, 629
Scott, Walter (Sir) 617
Selim III. (Sultan) 109,
195, 214, 306, 309,
310, 358, 561
Selimiye 191, 195, 280,
532
Selimiye Camisi 191
Selimiye Kışlası 191,
195, 532
semahane 37
Semendire (Smederevo)
624
Semlin 622, 625, 626,
628, 629
Serasker 131, 135, 139,
140, 175, 176, 178,
181, 182, 185, 186,
189, 190, 290, 326,
342, 343, 344, 349,
350, 353, 355, 416,
418, 419, 423, 424,
427, 493, 512, 518,
519
Serasker Kulesi 175,
181, 182, 290, 427
Serasker Paşa 131, 135,
139, 175, 181, 326,
342, 343, 344, 353,
419, 512
- hanımları 353
- konağı 342
serpuşlar 606
Sevr porselenleri 582
Shakespeare 3, 15, 457,
482
Sırbistan 606, 617, 618,
629
Sırp 602, 606, 607,
608, 609, 610, 611,
622, 624, 627, 628
- kadın 607, 610,
622
Silistre 596, 597, 598,
602

- Silistre köyü 596
 Siros adası 12
 Sisam prensi 61
 Sisypheos 477
 Skala Glavoda 602, 606, 611
 Slavonyalı 209
 Sloven 622, 630
 - bahçesi 622
 Slovenya 626, 632, 633, 634
 Smith, W. J. 531
 Sofa Köşkü 557
Soirées dansantes 44
 Spectator 167
 St. Gregorius 256
 St. Helena 48
 St. James 44
 St. Joseph (Surp Ha-gop) 402
 St. Petersburg Konvan-siyonu 61
 Stadt-London 635
 Storr and Mortimer 28
 Su Sarayı 297, 298
 Sultan Ahmet (III) 131, 132, 176, 256, 259, 261, 274, 279, 290, 581
 Sultan Ahmet Camisi 176, 256, 258, 259, 261, 274, 275, 279, 581
 Sultan Ali Osman 370, 372
 - Türbesi 370
 Sultan Bayezid Camisi 95, 181
 Sultan Efendi (ayrıca bkz. Hanım Sultan) 210, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 231, 328, 358, 359
 Sultan Mahmut (Nus-retiye) Camisi 256, 285
 Sultan Selim 106, 155, 192, 524, 550
 Sultan Selim (III) kışlası 106
 Sultaniye köyü 587
 Sunti Gheorgeu (Sünne) 596
 Suzzo 43
 Süleyman (Kral) 352
 Süleyman Efendi 23, 24
 Süleymaniye 3, 4, 183, 256, 278, 279, 280, 520, 523, 524, 527
 - akıl hastanesi 520, 523, 524
 - Camisi 183, 256, 279, 280, 520
 Sviştov 604
 Sycorax 482
 Syrnium 632, 633
 şabat 564
 Şark
 - mimarisi 629
 - musikisi 442
 - şehirleri 394, 395
 Şarklı
 - gezgin 375
 - kadın 85, 100, 163, 166, 408, 437
 - kıyafet 126
 Şarklı Jacques 338
 Şehrazat 69, 144, 202
 Şekerci Süleyman 516
 şeyh 390, 391, 392, 519
 şeyhülislam 137, 139, 155, 175, 176, 256, 262, 274, 279, 342
 Şişhane 236
 Şövalye Hassuna de Ghi-es 432
 Tahir Paşa 441, 461, 462
 Taksim Kışlası 109
 Taksim Meydanı 37, 106
 tandır 18, 19, 424
 Tanrı 164, 165, 393, 401, 573, 575
 Tarabya 47, 46, 64, 109, 424, 427, 428, 431, 454, 535, 536, 542, 588
 taşra Türkçesi 410
 Tatar 88, 366, 374, 410, 492, 592
 - atı 592
 Tatlı Sular 52, 53, 131, 140, 156, 182, 209, 220, 231, 313, 357, 374, 494, 495
 Tatlı Sular Vadisi 140, 156, 182, 220, 231, 313, 357
 Tejo vadisi 383
 Tekfur Sarayı 301, 307, 314
 Tekya köyü 609
 Tepedelenli Ali Paşa 313
 Terleyen Taş (Ayasofya) 269
 Tersane 52, 53, 55, 301
 Theodosius (Gotlar) Sütunu 550, 560
 Theodosius 289, 556, 560
 Thuss çayı 632
 Tibet 178
 Top Kapısı 319
 Topçu [Taksim] Kışlası 109, 328, 490
 Tophane 4, 36, 53, 191, 202, 203, 250, 256, 285, 343, 441, 533, 534, 563, 581
 - Camisi (Nusretiye) 441
 - Çeşmesi 581
 - iskelesi 343
 - Meydanı 191, 202, 203
 - rıhtımı 534
 - tepesi 563
 Topkapı Sarayı 3, 53, 152, 156, 189, 192, 262, 419, 535, 553, 557, 560
 Topkapısı Köşkü 152
 Torquemada 564
 Toskana 15
 Trablus 591
 Traianus
 - Köprüsü 606
 - Yolu 616, 618
 Tulça 596
 Tuna 581, 588, 596, 597, 601, 602, 603, 606, 608, 616, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 632, 633, 634, 635
 Tunus 552, 559
 - beyi 552
 - fesleri 552, 559
 Turtuki 602, 603
 Tüccar Abdullah 326
 Türbedar Hanım 370, 371
 Türk
 - adab-ı muaşeret ka-ideleri 21
 - âdetleri 43, 210, 467
 - ailesi 18, 86, 256, 527
 - akıl hastanesi 520
 - ananeleri 164
 - arabası 313, 314
 - askeri 98, 494
 - avamı 89
 - çocukları 175, 357, 403, 562
 - denizcileri 52, 458
 - devlet adamları 124
 - devlet sistemi 441
 - devleti 61, 148, 280, 410
 - din adamları 41
 - disiplini 491
 - donanması 441, 457
 - evi 18, 53, 54, 66, 87, 97, 151, 166, 167, 289, 297, 301, 449, 483
 - güzellik mahsulleri 124
 - halısı 42, 548
 - hamamı 100, 105
 - hanımı 18, 22, 27, 86, 97, 105, 130, 131, 134, 207, 208, 216, 314, 348, 364, 433, 479, 482, 490, 495, 496, 499, 500, 502, 505, 512, 563
 - itikadı 141
 Türk kadını 18, 20, 27, 38, 58, 66, 85, 86, 87, 89, 100, 129, 131, 136, 163, 164, 167, 214, 223, 256, 266, 313, 314, 321, 325, 326, 328, 331, 334, 335, 338, 339, 344, 349, 350, 353, 360, 377, 387, 406, 408, 409, 421, 431, 438, 466, 467, 471, 485, 490, 495, 500, 504, 532, 550, 568, 569, 587, 588, 591, 595
 Türk kadınların dindarlığı 256

- Türk (devamı)
- Türk kadınların serbestliği 66
- karakteri 66, 81, 473, 474, 503
 - kıyafetleri 257
 - komedyen 341
 - mahallesi 628
 - mezarlığı 66, 106, 109, 114, 191, 331, 374
 - misafirperverliği 89, 97
 - musikisi 215, 441
 - mutfağı 89, 92, 151
 - odası 27
 - okulları 357
 - ordusu 195, 196, 243, 350, 493, 494
 - pasaportu 361
 - sofrası 21
 - tiyatrosu 337
 - tüccar 18
 - uşak 132
 - yatağı 27
 - zanaatkâr 515
- Türkçe 142, 265, 564, 591
- Türkiye 24, 65, 66, 69, 70, 73, 81, 82, 89, 91, 92, 93, 109, 129, 136, 137, 142, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 165, 172, 185, 202, 205, 209, 235, 242, 243, 256, 266, 336, 337, 350, 360, 361, 374, 375, 380, 388, 394, 406, 414, 427, 432, 435, 450, 462, 474, 475, 476, 503, 530, 562, 571, 612
- Ulucami (Bursa) 377, 378, 379, 395
- Uludağ (ayrıca bkz. Keşiş Dağı) 110, 192
- Uzun Kemer 78
- Üsküdar 3, 21, 106, 110, 115, 116, 117, 119, 151, 152, 156, 191, 193, 195, 197, 201, 331, 344, 427, 458, 490, 492, 532,
- 533, 542, 543, 581
- Çeşmesi 542
 - Kabristanı (Karacaahmet) 106, 115, 116, 117, 119, 581
 - Kışlası (ayrıca bkz. Selimiye Kışlası) 191
 - Sarayı 152
- Vaka-yı Hayriye 115
- Vakvak (Vahvah) Ağacı 256, 274, 581
- Valens II. 53, 156
- Valide Sultan 83, 176, 178, 191, 195, 334, 355, 417, 420
- Camisi 83, 195
- Vallombrosa 15
- Varna 339, 587, 588, 591, 593, 595, 600, 626
- Varna Paşası 600
- Vasık (Abbasi halifesi) 482
- Vasova 633
- Venedik 612
- Venüs 380, 619
- Veronika 424, 427, 431
- Vidin 602, 605
- Viyana 410, 609, 634, 635
- Vogoridi 124, 125, 242, 245
- Voltaire 173
- von Hammer 436
- Voyloviç 622, 624
- Voyvoda 596, 598, 599, 600
- Vulcanus 400
- Yahudi 8, 15, 54, 88, 98, 133, 176, 223, 236, 245, 335, 336, 337, 340, 342, 360, 368, 380, 517, 550, 562, 563, 564, 565, 566
- kadın 54, 176, 223, 550, 562, 563, 565, 566
 - mahallesi 360, 368, 565
 - okulları 357
 - şeriatı 245, 342, 564
- Yaldızlı Kapı 377, 586
- Yangın Kulesi (ayrıca bkz. Serasker Kulesi) 182, 424
- Yanık Sütün (ayrıca bkz. Çemberlitaş) 290
- Yasemin Hanım 516, 517
- Yecüc ve Mecüc 256, 270
- Yedikule 289, 301, 302, 305, 306, 310, 313, 535, 537
- zindanları 535
- Yemen kahvesi 568
- Yeni Cami 13, 83
- Yeni Kilise 313
- Yeniçeri 106, 274, 466, 528, 529
- mezarları 106
 - Ocağı 274, 466
 - zindanı 528
- Yenikapı iskelesi 151
- Yenikapı koyu 156
- Yeniköy 424, 427, 429, 431, 542, 581, 587
- Yerebatan Sarayı 289, 293, 297, 299, 301
- Yılanlı Yalı 345
- Yunan
- İsyanı 453
 - kilisesi 622, 625
 - mitolojisi 110, 477, 569
- Yunanca 58, 235, 290, 370, 412, 560
- Yunanistan 394, 575
- Yusuf Efendi 24
- Yusuf Paşa 334, 339, 507, 622, 626
- Yuşa Tepesi 46, 67, 425, 465
- Zat-ı Şahane 42, 138, 171, 176, 326, 352, 356, 422, 436, 491, 493, 559, 585
- Zenci 18, 103, 105, 141, 142, 145, 159, 163, 169, 172, 177, 190, 211, 223, 228, 314, 350, 352, 354, 355, 356, 390, 432, 475, 499, 501, 509, 540
- halayık 159, 163, 211, 228, 540
 - köle 142, 172, 499
- muhafız 223, 355
- zabıt 141, 145, 350
- Zerrin Hanım 405, 408, 409
- Zerrîniyye tarikatı 41
- Ziştovi 604
- Zoodohos Piyi Kilisesi (ayrıca bkz. Balıklı Kilisesi) 321

